Verslag
van de Centrale
Commissie...
Tentoonstelling
1910 te Brussel
gehouden.

N02-175

KONINKLIJK INSTITUUT VD TROPEN-BIBLIOTHEEK
14 0000 0312 6608

ISH=510304

Geest. Tentoonstellingen.

Bob 1
Enr.
KOLONIAAL MUSEUM HAARLEM

VERSLAG

VAN DE

CENTRALE COMMISSIE

TOT INRICHTING VAN DE AFDEELINGEN VAN

NEDERLAND EN ZIJNE KOLONIËN

EN TOT BEHARTIGING VAN DE BELANGEN DER INZENDERS
IN DIE AFDEELINGEN

OP DE

ALGEMEENE EN INTERNATIONALE TENTOONSTELLING IN 1910 TE BRUSSEL GEHOUDEN.

BOEKERIJ VAN HET KOLONIAAL INSTITUUT.

BOEK- EN KUNSTDRUKKERIJ v/h. MOUTON & Co. — 's-GRAVENHAGE. — 1912.

Aan Hunne Excellenties
de Ministers van Landbouw, Nijverheid
en Handel en van Koloniën.

De Centrale Commissie tot inrichting van de afdeelingen van Nederland en zijn Koloniën op de Algemeene en Internationale Tentoonstelling, die in 1910 te Brussel werd gehouden, en tot behartiging van de belangen der inzenders in die afdeelingen heeft de eer aan Uwe Excellenties hierbij het verslag van haar verrichtingen aan te bieden, vergezeld van een rapport van den penningmeester betreffende het geldelijk beheer.

Zij heeft getracht het Verslag zoo in te richten, dat het bij mogelijke deelneming van Nederland aan volgende tentoonstellingen, als leidraad bij de voorbereiding zou kunnen dienen. Met het oog daarop zijn niet slechts de verkregen uitkomsten geboekstaafd, doch is ook zooveel mogelijk melding gemaakt van hetgeen noodig was om daartoe te geraken; eigen fouten zijn daarbij niet verzwegen. Om dit doel te bereiken is het Verslag echter eenigszins lijviger moeten worden dan het anders had behoeven te zijn.

Of de Commissie in dit opzicht het door haar beoogde doel heeft getroffen zal de ondervinding moeten leeren; in een andere poging is zij echter stellig niet geslaagd. Immers ondanks alle moeite, die zij daarvoor deed, is het haar niet gelukt het Verslag spoediger te doen verschijnen, en zulks voornamelijk doordat de bekroningslijsten in hun eindelijken vorm eerst in het laatst van het jaar 1911 uit België werden ontvangen en de verevening van alle vorderingen ook toen nog niet had kunnen plaats hebben.

Namens de Centrale Commissie voornoemd,

H. W. VAN ASCH VAN WIJCK,
Voorzitter.
G. J. FABIUS, *1ste Secretaris.*
J. A. G. DE VOS VAN STEENWIJK,
2de Secretaris.

'S-GRAVENHAGE, Maart 1912.

INHOUD.

ALGEMEEN GEDEELTE.

Hoofdstuk	I.	De Tentoonstelling in het algemeen	blz. 3
„	II.	De Tentoonstelling in de Staten-Generaal. . .	„ 16
„	III.	Organisatie	„ 23
„	IV.	Verhouding tot de Tentoonstellingsmaatschappij.	„ 48
„	V.	Verhouding tot de Inzenders.	„ 50
„	VI.	Het Paviljoen en de Tuin.	„ 58
„	VII.	De Toonkasten.	„ 74
„	VIII.	Het Vervoer.	„ 80
„	IX.	Bewaking en Schoonhouden	„ 94
„	X.	Water, Licht, Drijfkracht	„ 100
„	XI.	Het Verkooprecht.	„ 106
„	XII.	Bescherming van Uitvindingen	„ 108
„	XIII.	Toegangskaarten	„ 111
„	XIV.	De Catalogus en andere Uitgaven.	„ 113
„	XV.	Het Jurywezen en de Bekroningen	„ 122

DE VERSLAGEN DER BIJZONDERE COMMISSIËN.

Hoofdstuk	XVI.	Verslag van de Bijzondere Commissie voor Groep I: Opvoeding en onderwijs	blz. 135
„	XVII.	Verslag betreffende de inzending van het Tucht- en Opvoedingswezen	„ 143
„	XVIII.	Verslag van de Bijzondere Commissie voor Groep II, klasse 7, 8, 9, 10: Schoone Kunsten .	„ 146

Hoofdstuk	XIX.	Verslag van de Bijzondere Commissie voor Groep III: Toestellen en processen, over 't algemeen, voor de letteren, de wetenschappen en de kunsten	blz. 150
„	XX.	Verslag van de Bijzondere Commissie voor de Machine-industrie (Groep IV. e.a.)	„ 153
„	XXI.	Verslag van de Bijzondere Commissie voor de Groepen V en VI: Electriciteit, Burgerlijke Genie en Vervoermiddelen	„ 162
„	XXII.	Verslag van de Bijzondere Commissie voor de Groepen VII (Landbouw), VIII (Tuinbouw en boomkweekerij) en IX (Bosschen, Jacht, visscherij, plukken en inzamelen van vruchten, met uitzondering van de Zeevisscherij)	„ 166
„	XXIII.	Verslag van de Bijzondere Commissie voor Groep X (Voedingsmiddelen) en Groep XV (Verschillende Bedrijven, voor zoover geen kunstnijverheid)	„ 179
„	XXIV.	Verslag van de Bijzondere Commissie voor de Zeevisscherij (Groep IX, klasse 55)	„ 183
„	XXV.	Verslag van de Bijzondere Commissie voor de Groepen XII (versiering en meübelen voor openbare gebouwen en voor woningen), XIII (garens, weefsels en kleederen) en XV (verschillende bedrijven, voor zoover kunstnijverheid) . . .	„ 195
„	XXVI.	Verslag van de Bijzondere Commissie voor groep XIV: Scheikundige Nijverheid	„ 205
„	XXVII.	Verslag van de Bijzondere Commissie voor de groepen I, kl. 3 (Hooger Onderwijs), XVI (Maatsch. Huishoudkunde), XVII (Gezondheidsleer, Weldadigheid) en XVIII (Practisch Onderwijs, economische instellingen en handenarbeid voor de vrouw)	„ 209
„	XXVIII.	Verslag van de Bijzondere Commissie voor groep XI: Mijnen en Metaalnijverheid	„ 216
„	XXIX.	Verslag van de Bijzondere Commissie voor groep XIX, kl. 116 (Koophandel)	„ 219
„	XXX.	Verslag van de Bijzondere Commissie voor de Koloniën (groep XIX klassen 117—119) . . .	„ 229
„	XXXI.	Het Algemeen Nederlandsch Verbond in het Paviljoen Groot Nederland	„ 278

BIJLAGEN. *)

BIJLAGE	I A.	Statuten der Tentoonstellingsmaatschappij . . .	Blz. 283
„	I B.	Overeenkomst tusschen de Tentoonstellingsmaatschappij en den Belgischen Staat	„ 289
„	I C.	Algemeene schikkingen en reglement tot inrichting	„ 298
„	I D.	Lijst der deelnemende landen met de door elk daarvan ingenomen oppervlakte	„ 316
„	I E.	Lijst der Congressen ter gelegenheid van de Tentoonstelling bijeengekomen	„ 317
„	II A.	Rapport aan den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel in verband met de aanvankelijke weigering van de benoodigde fondsen door de Tweede Kamer der Staten-Generaal met begrooting	„ 335
„	II B.	Adressen van belanghebbenden aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal naar aanleiding van de aanvankelijke weigering door die Kamer van de benoodigde fondsen	„ 346
„	III A.	Koninklijk besluit tot instelling van een Centrale Commissie	„ 352
„	III B.	Reglement tot regeling der werkzaamheden der Centrale Commissie en der Bijzondere Commissien	„ 353
„	III C.	Reglement van Orde voor de Centrale Commissie	„ 357
„	III D.	Ministerieele beschikking tot instelling van 15 bijzondere commissiën.	„ 360
„	III E.	Nederlandsche Commissie voor de Tentoonstelling van Belgische kunst in de 17de eeuw	„ 361
„	IV A.	Overeenkomst tusschen de Belgische Tentoon-Tentoonstellingsmaatschappij en den Nederlandschen Commissaris-Generaal	„ 363
„	V A.	Voorwaarden voor deelneming in de Nederlandsche afdeelingen	„ 372
„	V B.	Aanvraag voor deelneming.	„ 376
„	V C.	Verklaring van deelneming.	„ 377
„	VI A.	Plattegrond van het Nederlandsche Paviljoen . .	„ 378
„	VII. A.	Rondschrijven en verklaringen betreffende de vervaardiging van de Toonkasten	„ 380
„	VIII. A.	Algemeene Instructie voor het Vervoer	„ 382
„	XIV. A.	Rondschrijven met formulieren betreffende den Catalogus	„ 386

*) De bijlagen dragen het nummer van het hoofdstuk, waarop zij betrekking hebben, alsmede, hoofdstuksgewijs, een volgletter.

Bijlage	XIV. B.	Algemeene klasse-indeeling	Blz. 388
„	XV. A.	Reglement nopens het internationale prijsgerecht voor de bekroningen	„ 393
„	XV. B.	Formulier van de benoeming der Nederlandsche prijsrechters	„ 403
„	XV. C.	Lijst der Nederlandsche prijsrechters	„ 404
„	XV. D.	Door de Commissie gemaakte opmerkingen ten dienste der Nederlandsche Juryleden	„ 410
„	XV. E.,	F., G. en H. Modellen van de ten behoeve van de Jury aan de inzenders toegezonden vragenlijsten, met begeleidingsbrief	„ 414 e.v.
„	XV. I.	De beknopte nota betreffende de Nederlandsche inzendingen, zooals die door de Commissie ter voldoening aan het Juryreglement werd ingediend	„ 424
„	XV. K.	Model van de voorloopige mededeeling aan de inzenders van de hun toegekende bekroningen .	„ 426
„	XV. L.	Lijsten van de aan Nederlandsche inzendingen toegekende bekroningen	„ 427
		t.w. I. Inzendingen van Nederland.	„ 427
		II. Inzendingen van de Koloniën	„ 449
		III. Schoone kunsten	„ 459
		IV. Bekroonde medewerkers	„ 461

VERSLAG VAN DEN PENNINGMEESTER . . . . . „ 469

ALGEMEEN GEDEELTE.

HOOFDSTUK I.

DE TENTOONSTELLING IN HET ALGEMEEN.

Rechtskarakter. De Brusselsche Tentoonstelling van 1910 was een particuliere onderneming. De inrichting daarvan geschiedde door de *Naamlooze Vennootschap van Brussels Tentoonstelling*, waarvan de statuten worden afgedrukt als bijlage I A. Opmerking verdient dat, volgens art. 30 van die statuten, de winst was bestemd voor een nader aan te wijzen werk van openbaar nut, na aftrek van slechts $2^1/_2$ % 's jaars over het op de aandeelen gestorte kapitaal.

Niettegenstaande dezen opzet droeg de Tentoonstelling een halfambtelijk karakter. Vooreerst was dit een gevolg van de daadwerkelijke medewerking van de Belgische Regeering en den steun van de stad Brussel en de provincie Brabant. Voornamelijk echter werkte daartoe mede een met den Belgischen Staat gesloten overeenkomst (bijlage I. B.), waarbij de Maatschappij zich jegens den Staat tot het houden der Tentoonstelling verplichtte.

Koninklijke bescherming. De Tentoonstelling was aanvankelijk geplaatst onder beschermheerschap van Z. M. Leopold II, koning der Belgen, en onder het eerevoorzitterschap van Prins Albert, die, nadat hij den troon van België had bestegen, eveneens het beschermheerschap aanvaardde.

Van den aanvang der inrichting hebben al de leden van het Koninklijke Huis hun belangstelling in de onderneming getoond door op de een of andere wijze hun medewerking te verleenen

voor het tot stand komen van de Belgische afdeeling daarvan. H. K. H. de Gravin van Vlaanderen aanvaardde het erepraesidium van groep II (kunstwerken), H. K. H. Prinses Elisabeth het werkelijk praesidium van groep XVIII (practisch onderwijs, economische instellingen en handenarbeid voor de vrouw) en H. K. H. Prinses Clementine het praesidium van groep XII (decoratieve kunsten).

Deze belangstelling van het Koninklijk Huis is gedurende den ganschen duur der Tentoonstelling blijven bestaan. Behalve uit een veelvuldig bezoek, bleek dat uit het deelnemen van Hunne Majesteiten aan verschillende plechtigheden de Tentoonstelling betreffende.

Commissiën van Patronage. Bij Koninklijk besluit van 9 April 1908 werd een „Commission supérieure de Patronage" ingesteld, bevattende, behalve de reeds genoemde leden van het Koninklijk Huis, een groot aantal personen. Alle leden van het Ministerie waren daarin als honoraire onder-voorzitter opgenomen. De Minister van Staat, A. Beernaert, bekleedde het praesidium. De werkzaamheden van deze Commissie betroffen meer bepaald de inrichting van de Belgische afdeeling der Tentoonstelling en kunnen dus verder onbesproken blijven.

Commissariaat-Generaal. Het Commissariaat-Generaal van de Belgische Regeering stond onder de leiding van den Hertog van Ursel, als Commissaris-Generaal, aan wien de heer J. Gody als Adjunct-Commissaris-Generaal was toegevoegd. Onder hen stonden verschillende Groepscommissarissen, wier werkzaamheden de Belgische afdeeling betroffen. Een Secretaris-Generaal, de Heer J. B. Storms, en verschillende Secretarissen verleenden bovendien aan het Commissariaat hun diensten.

De Commissaris-Generaal vertegenwoordigde de Belgische Regeering bij de Tentoonstellingsmaatschappij en bij de vertegenwoordigers der vreemde landen, die aan de Tentoonstelling deel namen. Hij was aangewezen als de officieele tusschenpersoon voor de onderhandelingen, hetzij tusschen die vertegenwoordigers onderling, hetzij tusschen hen en de Tentoonstellingsmaatschappij.

In de werkelijkheid echter had de aanraking van de Commissie met het Tentoonstellingsbestuur gewoonlijk rechtstreeks plaats.

De *Raad van het Commissariaat-Generaal*, samengesteld uit de verschillende leden van dat Commissariaat, was o. a. belast met het ontwerpen der noodige reglementen.

De aanraking van de Commissie met de verschillende leden van het Commissariaat-Generaal was steeds bijzonder aangenaam.

Bestuur. Aan het hoofd van de Tentoonstellingsmaatschappij stond een Raad van Beheer, onder het voorzitterschap van Baron de Baeijens, gouverneur der Algemeene Maatschappij van België, welke Raad echter zijn bevoegdheid overgedragen had op een Uitvoerend Comiteit. Van dat Comiteit was aanvankelijk voorzitter de heer Emile de Mot, burgemeester van Brussel, en, na diens overlijden op 23 November 1909, de heer Leon baron Janssen.

Onder de leiding van dit Uitvoerend Comiteit was de uitvoering der werkzaamheden toevertrouwd aan twee Directeuren-Generaal, de heeren Eugène Keijm en A. Graaf van der Burch.

Ook met het bestuur der Tentoonstelling heeft de Commissie op de meest aangename wijze kunnen samenwerken.

Algemeen Reglement tot inrichting. Door het Uitvoerend Comiteit werd in haar vergadering van 24 Januari 1908 een Algemeen Reglement vastgesteld voor de inrichting der Tentoonstelling. Dit reglement is als bijlage I. C. afgedrukt.

Plaats en oppervlakte. De Tentoonstelling werd gehouden op een terrein in de zoogenaamde Nieuwe Louizawijk aan den zoom van het Terkamerenbosch, gedeeltelijk gelegen op het gebied der gemeente Brussel, gedeeltelijk op dat van Elsene (Ixelles). Dit terrein, dat een oppervlakte van ongeveer 90 H.A. besloeg, was zeer golvend. Bovendien liep de Solboschlaan, die de grens tusschen de beide zoo juist genoemde gemeenten vormt, er dwars doorheen.

Vooral deze laatste omstandigheid gaf groote moeilijkheid bij het maken van den algemeenen opzet; doch deze moeilijkheid werd op een

zeer gelukkige wijze opgelost. Het gezicht van en op de doorsnijdende straat en de daaraan grenzende bebouwde perceelen werd door hooge schuttingen benomen. Voor de verbinding tusschen de twee helften van het terrein werd gezorgd door 3 bruggen over de Solboschlaan, die op zoo vernuftige wijze waren uitgevoerd dat men bij het gaan daarover niets van de straat daaronder bemerkte. Één ervan ging men over bij de wandeling door de groote hallen.

Die bruggen maakten een gedeeltelijke verhooging van het terrein in de nabijheid ervan noodzakelijk, om van de verdere grondwerken die noodig waren te zwijgen. Op het gedeelte van Elsene had men die verhooging doorgetrokken in den vorm van een dijk om het terrein, die tevens als algemeene verkeersweg diende. Het Nederlandsche paviljoen lag aan het eene uiteinde van dien dijk. Daardoor werd de aardige oplossing mogelijk gemaakt, dat men dat paviljoen van buiten op twee verdiepingen kon binnentreden.

Ook om andere redenen was de plaats van dat paviljoen zeer gunstig. De hoofdverbinding tusschen de terreinen van Brussel en Elsene werd gevormd door de middelste brug over de Solboschlaan en juist daarbij lag de dijkingang van ons gebouw. Bovendien lag dat gebouw vlak bij de 3de der drie ingangen, die tot het gedeelte van Elsene aan de Solboschlaan toegang verschaften. Daardoor was ons gebouw direct van de straat uit bereikbaar.

Gebouwen, enz. Het Brusselsche gedeelte van het terrein was aangewezen voor de Belgische afdeeling. Daar bevond zich dan ook de hoofdgevel van de algemeene hallen, die evenwijdig liep aan den zoom van het Terkamerenbosch. Een hellend park met veel schoon aangelegde wegen scheidde dezen gevel van de hoofdingang van het terrein aan de Demotlaan, een opzettelijk aangelegde verbindingsweg tusschen het tentoonstellingsterrein en de Louizalaan. De hoofdgevel zelf was in klassieken stijl ontworpen en in staff uitgevoerd. Hij had een lengte van meer dan 250 M.

Het gedeelte van Elsene was voor de paviljoens der vreemde naties bestemd, alsmede voor de internationale hallen der Machineindustrie en der Spoorwegen.

Nederlandsch Paviljoen van voren.

De bebouwde oppervlakte van het gansche terrein kan in totaal op ongeveer 220.000 M². worden geschat.

Een afzonderlijke vermelding verdienen: de Feestzaal, bestemd voor officieele plechtigheden, muziekuitvoeringen en dergelijke. Zij kon 3500 personen bevatten, ongerekend een aantal bijzonder geriefelijke vertrekken bestemd voor de zittingen der verschillende congressen, die men bij gelegenheid der Tentoonstelling hield. Voorts het gebouw voor tijdelijke tentoonstellingen, het paviljoen voor de Vrouw, dat van de Burgerlijke Genie, dat van het Licht, dat van Wateren, Bosschen, Land- en Tuinbouw, en le pavillon de la Fermière.

Verder hadden verschillende inzenders afzonderlijke gebouwen opgericht, onder wie genoemd kunnen worden de Compagnie Solvay, de Union Charbonnière, de Luiksche Waterleidingmaatschappij, de Bond van Belgische Gasfabrikanten, de heer Melotte, de Sunlightzeep, de Internationale Vereeniging van Glasnijverheid, de Canadian Pacific Railway, de Grand Trunk Railway, Eternit, Photolithe, Comptoir de Sulphate, Nouvelle Montagne.

Ten slotte dienen vermeld te worden de paviljoens der deelnemende landen, waarover later, en die der steden Brussel, Antwerpen, Luik en Gent. Het paviljoen van Antwerpen bestond in een archeologisch-zuivere nabootsing van het beroemde atelier van Rubens.

Deze beschrijving heeft betrekking op den toestand vóór den brand, die op 14 Augustus een groot deel der Tentoonstelling verwoestte en waarop straks zal worden teruggekomen.

Tuinen. Een van de groote aantrekkelijkheden van de Tentoonstelling was dat er tusschen en om de verschillende gebouwen zooveel plaats was ingeruimd voor, en zooveel zorg besteed was aan den aanleg van tuinen, die de wandeling over het terrein op zich zelf reeds een genoegen deden zijn.

Op het Brusselsche gedeelte was de tuinaanleg toevertrouwd aan verschillende Belgische tuinbouwmaatschappijen. Op het gedeelte van Elsene was die aanleg ter hand genomen door de vreemde naties. Het grootste gedeelte van de beschikbare opper-

vlakte aldaar van meer dan 10 H.A. was ingericht door de gemeente Parijs. Daarnaast, tegenover het Nederlandsche Paviljoen, lag de Nederlandsche tuin, die door de Commissie werd ingericht. Verder valt nog te vermelden de tuinaanleg om het Duitsche paviljoen en de groote rozentuin der Luxemburgers.

Een gedeelte van het terrein was onder den naam van Plaine des attractions, bestemd voor allerlei vermakelijkheden. Bij de hoofdingang der Tentoonstelling bevond zich bovendien het terrein *Brussel-Kermis*, in den vorm van oud Brussel, eveneens voor vermakelijkheden bestemd. Deze laatste onderneming stond evenwel eenigermate op zich zelf, hetgeen kon blijken uit de heffing van een kleinen extra-toegangsprijs.

Deelnemende landen. De deelnemende landen waren in drie groepen te onderscheiden. De eerste groep werd gevormd door België alleen, hetwelk uit den aard der zaak een bijzondere plaats innam. De tweede groep was die der officieel vertegenwoordigde landen en de derde groep vormden de landen wier deelneming aan het particulier initiatief te danken was.

Verreweg de omvangrijkste was de tweede groep, die der officieel vertegenwoordigde landen. Daartoe behoorden in Fransch-alphabetische orde de navolgende landen: Duitschland, Brazilië, Canada, China, Denemarken, Dominicaansche Republiek, Spanje, Frankrijk, Groot Brittanje en Ierland, Guatemala, Haïti, Italië, Luxemburg, Monaco, Nicaragua, Nederland, Peru, Perzië, Turkije, en Uruguay. Tot de derde groep behoorden in dezelfde orde Oostenrijk, de Vereenigde Staten, Griekenland, Japan en Zwitserland.

Van deze landen kwamen in een afzonderlijk paviljoen uit Duitschland, Brazilië, Canada, China, Spanje, Frankrijk (gedeeltelijk) Guatemala, Haïti, Italië (gedeeltelijk), Monaco, Nicaragua, Nederland, Peru en Uruguay. Overigens stelden zij ten toon in de algemeene hallen van de Tentoonstellingsmaatschappij.

Deze algemeene hallen werden onderscheiden in de Nijverheidshallen, de Machinehal en de Spoorweghal. In de Machinehal moesten alle inzendingen van de machineindustrie worden samengebracht, ook die der landen welke een eigen paviljoen bezaten.

Daarin kwamen uit België, Frankrijk, Engeland, Italië, Nederland, Oostenrijk, Amerika en Zwitserland. In de Spoorweghal kwamen uit België, Spanje, Frankrijk, Engeland, Italië en Amerika. Duitschland had een eigen machine- en spoorweghal in zijn gebouw.

Afzonderlijke vermelding verdient nog de inzending van de stad Parijs, ondergebracht in een eigen paviljoen, dicht bij het Nederlandsche gelegen.

De oppervlakte door de verschillende landen ingenomen kan blijken uit den als bijlage I. D. opgenomen staat.

Bewakings- en Politiedienst. In den bewakingsdienst, zoowel in de tuinen als in de gebouwen, werd in de eerste plaats voorzien door een korps van 600 bewakers, benoemd door het Uitvoerend Comité der Tentoonstelling.

Verder stelde de Commandant der stad Brussel dagelijks een detachement van 60 manschappen onder bevelvoering van een luitenant ter bewaking van de verschillende ingangen der Tentoonstelling beschikbaar, terwijl een speciaal daarvoor gevormde compagnie ter sterkte van 150 onderofficieren, korporaals en manschappen, waarin alle regimenten van het Belgische leger waren vertegenwoordigd, voor de bewaking der Belgische afdeeling was aangewezen.

Bovendien was door het Gemeentebestuur van Brussel op het terrein een politiepost ingericht, welke onder bevel stond van den Commissaris van Politie der 5de Afdeeling en waarin dag en nacht een Adjunct-Commissaris en een twaalftal agenten aanwezig waren.

Medische dienst. Het Hoofdbestuur van de Belgische Roode Kruis-Vereeniging belastte een Commissie van 5 leden der Vereeniging met de organisatie van den Medischen dienst op het tentoonstellingsterrein.

Deze Commissie stelde zich in verbinding met het Uitvoerend Comité en bracht de oprichting tot stand van 3 ambulances, waarin bij voorkomende ongevallen gratis de eerste medische zorgen werden verstrekt.

Loterij. Een K.B. van 23 December 1907 machtigde de Tentoonstellingsmaatschappij onder toezicht der Regeering een loterij te houden ter gelegenheid van de Brusselsche Tentoonstelling.

In dit K.B. werden verschillende voorwaarden opgesomd waaraan voldaan moest worden. In de eerste plaats mochten niet meer dan 10 seriën, ieder van 1000000 loten, worden uitgegeven; de prijs per lot werd bepaald op 1 frank en de helft der bruto-opbrengst van den loten-verkoop moest, na aftrek van 10 °/₀ voor administratiekosten, voor den aankoop van prijzen worden besteed. De prijzen moesten worden gekocht bij tentoonstellers of, vóór de opening der Tentoonstelling, bij hen die zich schriftelijk tot deelneming daaraan hadden verbonden. De laatste trekking zou binnen 6 maanden na de sluiting behooren plaats te hebben. Wat de plaatsing der loten betreft kon de Tentoonstellingsmaatschappij de hulp inroepen van de Administratie der Posterijen en Telegraphie; deed zij dit dan zouden die loten in alle Belgische Post- en Telegraafkantoren verkocht worden.

Later werd nog vergunning verleend tot de uitgifte van een 11de serie, waarvan de zuivere opbrengst ten bate der Tentoonstelling van Oude Kunst zou komen.

Voor de loterij werden tot een aanzienlijk bedrag prijzen aangekocht in de Nederlandsche Afdeeling.

Oude Kunst. De Tentoonstelling van Belgische Kunst uit de 17de eeuw, die volgens een oorspronkelijk plan den naam zou gedragen hebben van Tentoonstelling „Albert en Isabella", werd in de maand Juni in een nieuwgebouwden vleugel van het Palais du Cinquantenaire geopend. Zij werd georganiseerd door de Regeering en genoot de Hooge bescherming van H.H. M.M. den Koning en de Koningin der Belgen.

Door den Belgischen Minister van Kunsten en Wetenschappen werd o. a. ook een Nederlandsch Comité voor deze tentoonstelling benoemd, waarop in Hoofdstuk III zal worden teruggekomen Met de welwillende medewerking van den Minister van Binnenlandsche Zaken, Mr. Th. Heemskerk, wist dit Comité te bewerken dat door de Regeering een zeer belangrijke collectie schilderijen en kunst-

voorwerpen uit de verschillende Rijksmusea tijdelijk voor deze tentoonstelling werd afgestaan. Voorts stelde de stad Amsterdam 2 schilderijen uit de collectie van der Hoop en eenige zeer fraaie teekeningen uit het Museum „Fodor" voor hetzelfde doel beschikbaar, terwijl ook het Museum „Booijmans" een prachtige collectie teekeningen afstond.

Met deze tentoonstelling had de Commissie als zoodanig geen bemoeienis.

Congressen. Bij besluit van 7 October 1908 werd door den Belgischen Minister van Nijverheid en Arbeid aan het programma der Tentoonstelling een 22ste Groep toegevoegd, die den naam kreeg „Congressen en Vergaderingen".

Volgens het door dien Minister goedgekeurde Groepsreglement konden de Comités, die zich met de organisatie van een congres tijdens de Tentoonstelling hadden belast, daarvoor de hooge bescherming van de Regeering bekomen. Voor de leden zoowel als voor de organisateurs waren daaraan de navolgende materieele voordeelen verbonden:

1. gratis beschikking over lokalen in de feestzaal voor het houden der vergaderingen;

2. vrijdom van briefport in België voor alle op het congres betrekking hebbende brieven en drukwerken die van het congresbureau uitgingen;

3. vrije toegang tot de Tentoonstelling voor congressisten tijdens den duur van het congres;

Het aantal gehouden congressen, waarvan de namen in bijlage I. E. zijn vermeld, bedroeg 80, terwijl het aantal der deelnemers op ongeveer 45000 is geschat. Op verschillende van deze congressen werd de Nederlandsche Regeering vertegenwoordigd; de Commissie had daarmede echter geen bemoeienis.

Bezoek. Over het algemeen is de Tentoonstelling te Brussel een groot succes geweest, de geldelijke uitkomsten daargelaten. Het aantal der betalende bezoekers[1]) moet omstreeks 4 millioen

---

[1]) Nl. zij die den gewonen toegangsprijs van 1 frank betaalden.

hebben bedragen, ongerekend nog de geabonneerden, de houders van gezelschapsbiljetten, enz. In het bijzonder mag vermeld worden het bezoek van verschillende vorstelijke personen, als Z. K. H. Prins Hendrik der Nederlanden, den Duitschen Keizer en den Tsaar der Bulgaren, ongerekend de Koninklijke familie van België, die dikwijls de Tentoonstelling bezocht en vele plechtigheden met haar tegenwoordigheid vereerde.

Behalve het genoemde bezoek van den Prins der Nederlanden mogen onder de Nederlandsche bezoekers nog genoemd worden de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, die van Koloniën, die van Binnenlandsche Zaken en die van Waterstaat.

Belangrijkste plechtigheden. Als de belangrijkste plechtigheden moeten genoemd worden: de opening op 23 April, de prijsuitdeeling op 18 October en de sluiting op 7 November. De opening en de prijsuitdeeling geschiedden door Z. M. den Koning in tegenwoordigheid van H. M. Koningin Elisabeth.

De opening van de Nederlandsche afdeeling had plaats op 17 Mei, hetgeen bij de andere landen vergeleken, vroeg kan worden genoemd. Alleen de opening der Duitsche afdeeling had eerder plaats. Het bij de opening der Nederlandsche afdeeling door den Commissaris-Generaal aangeboden banket moest wegens den dood van den Koning van Engeland tot 30 Mei worden uitgesteld.

De brand. Alvorens dit hoofdstuk te besluiten moet in korte trekken de brand worden beschreven, die in den nacht van 14 op 15 Augustus een groot deel der Tentoonstelling (d.i. de Belgische Nijverheidsafdeeling, de geheele Engelsche afdeeling en een groot deel van de Fransche afdeeling) verwoestte.

Op Zondag 14 Augustus was het bezoek aan de Tentoonstelling nog drukker dan gewoonlijk geweest. Des avonds tegen kwart voor negen ongeveer, een uur waarop een deel der bezoekers de tentoonstellingsterreinen begon te verlaten en een ander deel zich binnen de muren van Oud-Brussel concentreerde, steeg plotseling uit het dak van het Hoofdgebouw, waarin zich de Belgische nijverheidsafdeeling en de bureelen der Tentoonstellingsmaat-

schappij bevonden, dicht bij de ingang van Brussel-Kermis, een zware rookwolk ten hemel.

Nauwelijks was het besef van de vreeselijke gevolgen, welke het ontstaan van een brand bij den heerschenden vrij krachtigen N.O.-wind voor de Tentoonstelling zou kunnen hebben, bij het publiek doorgedrongen, of de vlammen sloegen reeds naar alle richtingen uit. In een minimum van tijd had het vuur zich, tegen den wind in, dus binnen langs de velums, over den geheelen gevel verspreid, terwijl het ook naar de zijde der Engelsche afdeeling, die met het Hoofdgebouw één geheel uitmaakte, met groote snelheid voortwoedde.

De brandweer, die spoedig ter plaatse was, bleek terstond geheel machteloos de zich zeer snel langs de op ± 15 Meter hoogte gespannen velums voortwoekerende vlammen te stuiten, aangezien de zeer geringe waterdruk het haar onmogelijk maakte, de waterstralen tot hooger dan 8 M. op te voeren.

Aan redden viel niet te denken, de van boven neervallende vonkenregen en de snelheid waarmede het vuur om zich heen greep maakten een verblijf in de buurt der brandende gedeelten tot een onmogelijkheid. Van de bureelen van het Tentoonstellingscomité sloegen de vlammen op enkele aangrenzende gebouwtjes van Brussel-Kermis over. Gelukkig hadden de daar aanwezige talrijke bezoekers zich voor dit oogenblik door de beide uitgangen in veiligheid weten te stellen. Behalve het Restaurant „le Chien Vert," en enkele daarachter en vlak bij de Hoofdingang der Tentoonstelling gelegen gebouwtjes bleef hier niets gespaard. Ook de Engelsche Afdeeling stond nu in lichte laaie en ook hier konden slechts zeer enkele kunstwerken in veiligheid worden gebracht.

Deze Afdeeling was door een overdekte brug over de Solboschlaan met de Fransche Afdeeling verbonden. Door het tijdig doen springen van deze brug had men wellicht kunnen verhinderen dat ook het ten N. dezer brug gelegen deel der Tentoonstelling door de vlammen werd aangetast. Men deed dat echter te laat en daardoor werden ook de Fransche parfumerie- en Voedingsmiddelenafdeeling, het restaurant Gruber-Duval, het Paviljoen van de stad

Parijs en een aantal particuliere huizen, aan de Solboschlaan gelegen, totaal vernield.

Dat de vlammen zich van het restaurant Duval, ondanks den sterken N.-O. wind, die in den loop van den avond meer naar het O. gedraaid was, toch in de richting van het Ned. Paviljoen, dus Oostwaarts voortbewogen, moet ook hier weer worden toegeschreven aan het feit dat de brand binnen in de gebouwen langs de velums voortwoedde. Ongeveer kwart voor twaalven was men, na aankomst van een stoombrandspuit die bij machte was een water straal ter hoogte van ongeveer 15 M. op te werpen, en na al het doekwerk zooveel mogelijk te hebben afgerukt, er in geslaagd de vlammen ter hoogte van de Fransche Salon d'Honneur te stuiten. Eerst van dat oogenblik was voor de Italiaansche en Internationale Afdeelingen en voor de Internationale Machinegalerij het gevaar geweken.

Tusschen den voorgevel van het paviljoen van de stad Parijs en het Nederlandsch paviljoen lag een afstand van 70 à 80 M.; het gebouwtje Groot-Nederland was echter niet meer dan ± 40 M. van de brandende façade verwijderd. Gevaar voor de Nederlandsche afdeeling en in het bijzonder voor dit kleine gebouwtje was alleen te duchten bij een plotseling geheel keeren van den wind, iets dat natuurlijk mogelijk maar toch niet waarschijnlijk was.

Ten bewijze dat de beweringen van sommige personen, als zoude er werkelijk dreigend gevaar voor het Paviljoen hebben bestaan, van overdrijving niet zijn vrij te pleiten moge het feit strekken dat halverwege tusschen Groot-Nederland en de stad Parijs zich eenige houten tentjes bevonden, die absoluut geen schade bekwamen, en dat op het, in de onmiddellijke nabijheid van het brandende gedeelte en vóór het Nederlandsche Paviljoen gelegen, van cement gebouwde terras, verschillende Fransche exposanten hunne goederen in veiligheid hadden gebracht. Als voorzorgsmaatregel echter werd het gebouwtje Groot-Nederland, vanuit het Ned. Paviljoen, door aaneenkoppeling der zich daarin bevindende brandslangen, flink nat gehouden.

De vraag aan welke oorzaak deze brand moet worden toegeschreven zij in het midden gelaten. Aanvankelijk heeft men aan

kortsluiting gedacht, later aan kwaadwilligheid of onvoorzichtigheid. Hoe dit ook zij, de treurige ervaringen, te Brussel opgedaan, zullen er toe dienen te leiden dat een volgenden keer meer aandacht wordt geschonken aan een behoorlijke inrichting van de brandweer, zooveel mogelijk het systeem gevolgd wordt van geisoleerde paviljoens en het doekwerk voor velums en wandversiering vooraf onbrandbaar wordt gemaakt.

Ten slotte mag niet worden nagelaten een woord van hulde te brengen aan het Tentoonstellingsbestuur voor de krachtdadige wijze, waarop het zich onder dezen tegenspoed heeft gedragen. De plaats des onheils werd in zeer korten tijd, door een aan den ouden gevel herinnerende schutting, aan het oog onttrokken. Een nieuwe Belgische afdeeling werd ingericht en eveneens een nieuwe Engelsche. Het aanvankelijk voor tijdelijke tentoonstellingen ingerichte gebouw en de Feestzaal werden daartoe bestemd. Op deze wijze zijn de nadeelige gevolgen van den brand — hoe groot overigens ook — tot een minimum beperkt kunnen blijven.

HOOFDSTUK II.

DE TENTOONSTELLING EN DE STATEN-GENERAAL.

Oorspronkelijke voordracht verworpen. Bij Koninklijke boodschap van 25 Juni 1908 werd, onder verantwoordelijkheid van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, den heer A. S. Talma, een wetsontwerp ingediend tot verhooging van het Xde Hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1908. (zitting 1907—1908. No. 314). Dit ontwerp had ten doel de beslissing der wetgevende macht uit te lokken over de officieele deelneming van Nederland aan de algemeene en internationale tentoonstelling die in 1910 te Brussel zou worden gehouden. Voor het Moederland werden de kosten van die deelneming begroot op *f* 400,000.—. Als eerste termijn werd voor 1908 *f* 1000.— uitgetrokken. Dit wetsontwerp ontmoette echter vele bezwaren en werd ten slotte in de vergadering van de Tweede Kamer van 13 October 1908 met 44 tegen 28 stemmen verworpen.

Het ligt niet op den weg der Commissie in dit verslag de oorzaken na te gaan, waaraan deze beslissing moet worden toegeschreven. Alleen zij aangestipt dat van sommige zijden werd gewezen op den toenmaligen slechten stand der geldmiddelen en op het gemis aan belangstelling voor de Tentoonstelling bij de Nederlandsche nijverheid.

Deelneming van Indië in beginsel aangenomen. Inmiddels waren door den Minister van Koloniën, den heer A. W. F. Idenburg, op de aanhangige Indische begrooting voor 1909 (zitting 1908—1990 No. 4) onder dagteekening van 7 September 1908 eenige wijzigingen voorgesteld, die ten doel hadden de deelneming van

Nederlandsch-Indië aan de Tentoonstelling mogelijk te maken. De kosten van die deelneming werden in totaal op *f* 200.000.— geraamd. Voor 1909 werd *f* 50.000.— aangevraagd. Deze wijzigingsvoorstellen werden evenwel door de Regeering ingetrokken bij de 3de nota van wijzigingen, in verband met de op 13 October ten aanzien van de deelneming van het Moederland gevallen beslissing.

Bij de 4de nota van wijzigingen werden de posten voor de Tentoonstelling echter weder hersteld, en zulks om de Kamer in de gelegenheid te stellen om van haar gevoelen te doen blijken omtrent de deelneming van Nederlandsch-Indië aan de Tentoonstelling, hetgeen in de vergadering van 12 November was verzocht. De kosten werden nu in totaal geraamd op *f* 150.000.— of zooveel minder als de helft zou bedragen van het bedrag dat voor deelneming van Nederland aan die Tentoonstelling zou worden beschikbaar gesteld.

Men achtte in de Kamer de zaak echter niet voldoende voorbereid en verlangde van de Regeering nadere volledige voorstellen voor de deelneming van Nederland en Indië aan de Tentoonstelling, alvorens een definitieve beslissing te nemen. Om dit uit te drukken werd het crediet in de vergadering van de Tweede Kamer van 13 November 1909 op voorstel van den heer Drucker van *f* 50.000.— tot *f* 2000.— verminderd.

Nadere voorstellen aangenomen; credieten voor 1909. Door de Regeering werd naar aanleiding van deze beslissing een commissie benoemd ten einde na te gaan in hoever de reeds opgemaakte plannen konden vereenvoudigd worden en, in het algemeen, te onderzoeken op welke wijze Nederland en de Koloniën doeltreffend aan de Tentoonstelling zouden kunnen deelnemen zonder in te groote uitgaven te vervallen. Van deze Commissie van advies maakten, behalve een tweetal leden van de voorloopige tentoonstellingscommissie, ook eenige andere deskundigen deel uit. Met het rapport van die Commissie, dat als bijlage II. A. is afgedrukt, vereenigde de Regeering zich.[1]) Dientengevolge werd door de

[1]) De daarbij gevoegde begrooting heeft de Commissie bij haar werkzaamheden tot grondslag gediend.

Regeering deelneming voorgesteld op een beperkte schaal. Moederland en Koloniën zouden niet, zooals aanvankelijk het plan was geweest, ieder een eigen paviljoen bekomen, doch samen in één Paviljoen worden ondergebracht. De kosten van het vereenvoudigde plan werden geraamd op *f* 265.000 voor Nederland, waarvan *f* 100 000 in 1909, en *f* 125.000 voor Ned. Indië, waarvan *f* 50.000 in 1909 op de begrooting zou worden gebracht.

De noodige gelden werden aangevraagd voor het Moederland bij nota van wijziging van het ontwerp van het Xde Hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1909 (2. X, No. 10), en voor Nederlandsch-Indië bij een wetsontwerp tot verhooging van de begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1909 (zitting 1908—1909 No. 197). Beide voorstellen werden door de Tweede Kamer aangenomen, onderscheidenlijk met 49 tegen 18 en 36 tegen 19 stemmen. Ook de Eerste Kamer vereenigde zich er mede. Eveneens werd aangenomen een memoriepost op de koloniale huishoudelijke begrootingen van Suriname (zitting 1908—1909, 74 No. 1) en Curaçao (zitting 1908—1909 82, No. 1). De uitgaven voor die Koloniën werden daarbij in totaal geschat op *f* 2500.— voor elk.

Houding van de Nederlandsche Nijverheid. Bij de toelichting van het eerstgenoemde van deze voorstellen deed de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel tevens uitkomen dat de Nederlandsche nijverheid wel degelijk op deelneming aan de Tentoonstelling prijsstelde. Dit was, behalve uit bij de Kamer ingekomen adressen (zie bijlagen II B.), gebleken uit een den 26sten October 1908 te Amsterdam gehouden vergadering van belanghebbenden, die uit hun midden een comité hadden gevormd [1]) Door dit comité was met name de samenwerking der nijveren onderling bevorderd, ten einde zooveel mogelijk tot collectieve inzendingen te komen. Bij sommige industrieën, zooals de machineindustrie en de z.g.n. kunstnijverheid, was reeds tot het doen van een collectieve inzen-

---

[1]) Zie voor verdere bijzonderheden: Tijdschrift der Maatschappij van Nijverheid, November 1908, blz, 529 en Januari 1909, blz. 25.

ding besloten. Bij andere takken van nijverheid waren dergelijke plannen in voorbereiding. Ten slotte kon de Minister er op wijzen dat aan het genoemde comité toezeggingen tot deelneming waren gedaan door een aantal industrieelen, tot andere takken van nijverheid behoorende, o.a. de chemische industrie en de industrieën betrekking hebbende op beschuit, bier, likeuren, stijfsel, puddingpoeder en andere meelfabrikaten, vruchtensappen, conserven, capsules, matrassen, verbandmiddelen, rijtuigen, leder, suiker, tabak, bouwmaterialen en brandkasten. Uit de aanvragen kon worden opgemaakt dat ongeveer een derde van de plaatsruimte, die het gedachte paviljoen zou opleveren, reeds zou zijn ingenomen. De aanvraag om ruimte in de machinehallen, waarvoor men aanvankelijk gedacht had met 1000 M^2 te kunnen volstaan, was reeds zoo groot, dat voor de Nederlandsche inzending aldaar op een totaal van 1500 M^2 moest worden gerekend.

Over gebrek aan belangstelling bij de nijverheid was dus niet te klagen. Ook de uitkomst heeft dit bewezen.

Zondagsrust. Bij de behandeling van het aangehaalde wetsontwerp tot verhooging van de Indische begrooting (1907—1908 No. 197) was in het verslag der Tweede Kamer door sommige leden aangedrongen op de bevordering van de Zondagsrust bij de Nederlandsche afdeeling. Liefst zouden zij die afdeeling des Zondags gesloten willen zien en zij herinnerden er aan, dat de het jaar te voren te Londen gehouden Fransch-Engelsche tentoonstelling des Zondags niet voor het publiek toegankelijk was geweest. Vele anderen daarentegen, waartoe ook voorstanders van Zondagsrust behoorden, konden zich met dit gevoelen niet vereenigen. Zij meenden dat men moest letten op de zeden van het land, waar de tentoonstelling gehouden wordt, en achtten het niet twijfelachtig dat men in België het Engelsche voorbeeld niet zou volgen doch ook op Zondag het publiek zou toelaten. Het sluiten van de Nederlandsche afdeeling alleen, zou op het bezoek dier afdeeling een schadelijken invloed hebben, temeer daar men op Zondag een drukker bezoek dan op andere dagen kon verwachten. Hoewel de Minister Idenburg, zooals hij in zijn nota naar aanleiding van

dit verslag mededeelde, het zeer aangenaam zou vinden als op de Tentoonstelling Zondagsrust ernstig zou worden betracht, schaarde hij zich toch aan de zijde van hen, volgens wie men in dezen met de Belgische zeden rekening moest houden. Later, toen de Eerste Kamer in haar Eindverslag op de zaak was teruggekomen, verklaarde hij den 2den April 1909 in de vergadering dier Kamer dat overleg zou worden gepleegd in hoeverre bij de Nederlandsche Afdeeling op de Brusselsche Tentoonstelling met den wensch naar Zondagsrust rekening gehouden zou kunnen worden.

De Commissie is aan dezen wensch zooveel mogelijk tegemoet gekomen door het Nederlandsche Paviljoen op Zondagen des voormiddags gesloten te houden en te verbieden dat des Zondags de zilverbewerkers en de sigarenmakers arbeidden. Verder zou zij evenwel niet hebben kunnen gaan zonder het bezoek dier Afdeeling ernstig te benadeelen.

Houding der Belgische Regeering ten aanzien van invoerrecht en vrachtvermindering. Voordat de credieten voor het jaar 1910 ter sprake worden gebracht, moet terloops de aandacht worden gevestigd op een ander verband waarin de Tentoonstelling in de Staten-Generaal ter sprake werd gebracht. In het voorloopig verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal nopens het wetsontwerp tot vaststelling van het IIIde Hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1910, werd opheldering gevraagd met betrekking tot een gerucht, volgens hetwelk de Belgische Regeering invoerrechten zou heffen van de bouwmaterialen, waaruit het Nederl. Paviljoen werd opgetrokken, ook indien die bouwmaterialen na afloop van de Tentoonstelling wederom naar Nederland werden teruggevoerd.

Er was bovendien nog een tweede grief, zooals de Heer Tydeman later in de vergadering van 29 November uiteenzette. De door de Belgische Regeering reeds toegestane vermindering van vracht met 50 % voor die bouwmaterialen was later zonder motief herroepen. De Minister van Buitenlandsche Zaken Jhr. Mr. R. de Marees van Swinderen (zie § 17 der Memorie van Antwoord) gaf daarop een uit-

eenzetting van de quaestie der invoerrechten en voegde daaraan de verzekering toe, dat de Regeering de zaak ernstig ter harte zou nemen.

Gelukkig kon hij reeds in de vergadering der Tweede Kamer van 29 November aan den Heer Tydeman, die op de zaak was teruggekomen en tevens de tweede grief ter sprake had gebracht, verklaren dat de Belgische Regeering aan de gerezen moeilijkheden een einde had gemaakt.

Credieten voor 1910. De behandeling van de noodige credieten voor 1910 geeft niet veel aanleiding tot opmerkingen. De desbetreffende voorstellen waren een uitvloeisel van te voren vastgestelde beginselen, zoodat daarover niet veel te zeggen viel. De behandeling is te vinden:

voor de Staatsbegrooting in: Zitting 1909—1910 2 X;
voor Nederl. Indië in: zitting 1909—1910, 4;
voor Suriname in: zitting 1908—1909. 168;
voor Curaçao in: zitting 1908—1909. 147.

De toegestane bedragen beliepen voor die vier begrootingen onderscheidenlijk *f* 165.000.—, *f* 75.000.—, *f* 2500.— en *f* 3000.— Het crediet voor Curaçao was dus *f* 500 hooger dan de ruwe schatting van het jaar te voren.

Moeilijkheden tusschen de Nederlandsche en de Indische Tentoonstellingscommissie. Bij de behandeling van de Indische credieten voor 1910 kwam nog een zaak ter sprake, die zich aanvankelijk minder aangenaam liet aanzien, doch die ten slotte in der minne geschikt werd

In het voorloopig verslag werd de vraag gesteld wat de Minister gedaan had of voornemens was te doen naar aanleiding van een circulaire van de Indische Regeering, waarin werd aangespoord geen medewerking te verleenen aan de door de Regeering hier te lande benoemde commissie voor de koloniën, hetgeen buitengewoon zonderling werd geacht. De Minister van Koloniën, de Heer J. H. de Waal Malefijt, antwoordde daarop dat de aanschrijving van de Indische Regeering een gevolg was geweest

van bezorgdheid voor verwarring en misverstand bij de voorbereiding van de deelneming van Nederlandsch-Indië aan de Tentoonstelling, in verband met de door de Indische Commissie onder haar aandacht gebrachte omstandigheid, dat ook van wege de in Nederland ingestelde Bijzondere Commissie in Indië stappen zouden worden gedaan tot het organiseeren van inzendingen, waardoor de Indische Commissie het welslagen van haar arbeid in gevaar gebracht achtte. De Minister verklaarde tevens zich in verbinding te hebben gesteld met de Centrale Commissie en vleide zich het daarheen te zullen leiden dat voor gemis aan samenwerking geen vrees behoefde gekoesterd te worden.

Na eenige briefwisseling is dit resultaat inderdaad bereikt.

HOOFDSTUK III.

ORGANISATIE.

Voorloopige Commissies. Van den aanvang af, dat bij de Regeering het plan bestond, om Nederland aan de Tentoonstelling te doen deelnemen, had zij zich verzekerd van de medewerking van een aantal personen, die bereid waren later in de Tentoonstellingscommissie zitting te nemen en reeds aanstonds de noodige voorbereidende werkzaamheden te verrichten. Deze voorloopige Commissie stond onder voorzitterschap van Mr. J. C. de Marez Oyens, Oud-Minister van Waterstaat, die als Commissaris-Generaal zou optreden.

Na de verwerping van het aanvankelijk aangevraagde crediet door de Tweede Kamer trad de Heer de Marez Oyens terug en werd de voorloopige Commissie ontbonden. De zaken werden daarna, op verzoek van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, voorloopig aangehouden door enkele leden van de ontbonden Commissie, onder de leiding van Jhr. Mr. W. Röell, Secretaris van het Permanente Hof van Arbitrage.

In vele opzichten heeft de Commissie op de resultaten van den arbeid van hare beide voorloopige voorgangsters kunnen voortbouwen. De uitstekende keus van het terrein, waarop het Nederlandsche Paviljoen werd opgetrokken, is o.a. aan haar bemoeiïngen te danken.

Commissaris-Generaal. Nadat de noodige credieten waren bewilligd, werd bij Koninklijk besluit van 26 Maart 1909, No. 24,

benoemd tot Commissaris-Generaal der Nederlandsche Regeering bij de Tentoonstelling: Mr. E. R. H. Regout, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's-Gravenhage.

Kort na de opening der Tentoonstelling werd aan Mr. Regout, in verband met zijn benoeming tot Minister van Justitie, bij K.B. van 28 Mei 1910, No. 12, eervol ontslag verleend als Commissaris-Generaal en zulks met ingang van 1 Juni d.o.v. Tot zijn opvolger werd benoemd het lid der Commissie Jhr. Mr. H. W. van Asch van Wijck, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Bij K.B. van 10 Juni 1910 No. 30, werd aan den 2den Secretaris der Centrale Commissie Mr. J. A. G. Baron de Vos van Steenwijk, tevens de hoedanigheid van Adjunct-Commissaris-Generaal verleend.

Centrale Commissie. De Centrale Commissie werd ingesteld bij Koninklijk besluit van 17 Mei 1909, No. 28. Deze Commissie, die den 30sten Juni d.o.v. door den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, den Heer A. S. Talma, werd geinstalleerd, bestond in haar oorspronkelijke samenstelling uit de navolgende personen:

Mr. E. R. H. Regout, lid van de Tweede Kamer Staten-Generaal, commissaris-generaal van Nederland bij genoemde tentoonstelling, te 's-Gravenhage, lid en voorzitter; Mr. M. Tydeman Jr., lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, voorzitter van de Nederlandsche afdeeling der Nederlandsch-Belgische commissie ter bestudeering van de economische vraagstukken rakende de belangen van beide landen, te Breda, lid en ondervoorzitter; E. P. de Monchy Rzn., voorzitter van de Kamer van koophandel en fabrieken te Rotterdam, lid en ondervoorzitter; Mr. S. J. Hogerzeil, te 's-Gravenhage, lid en penningmeester;

Leden de heeren:

Jhr. mr. H. W. van Asch van Wijck, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's-Gravenhage; Mr. A. J. E. A. Bik, lid van het bestuur der Vereeniging voor Tentoonstellingsbelangen, te 's-Gravenhage; P. van der Burg, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; A. Déking Dura, c. i., ondervoorzitter van

het Koninklijk Instituut voor Ingenieurs, te 's-Gravenhage; Mr. C. Th. van Deventer, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's-Gravenhage; J. Doorman, voorzitter van den Nederlandschen Journalistenkring, te 's-Gravenhage; Mr. J. C. A. Everwijn, referendaris bij het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, te 's-Gravenhage; J. A. Frederiks, directeur van het museum van kunstnijverheid, te 's-Gravenhage; H. J. de Groot, inspecteur van het middelbaar onderwijs, te 's-Gravenhage; J. van Hasselt, c. i., oud-directeur van publieke werken der gemeente Amsterdam, te Amsterdam; H. J. Lovink, Directeur-Generaal van den Landbouw, te 's-Gravenhage; H. ter Meulen, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; R. P. J. Tutein Nolthenius, c. i., lid van het hoofdbestuur der Maatschappij van Nijverheid, te Amsterdam; Mr. R. J. H. Patijn, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's-Gravenhage; Jhr. Ch. F. van de Poll, te Haarlem; J. D. Ruys, consul-generaal der Nederlanden, te Brussel; Jhr. Mr. Ch. J. M. Ruys de Beerenbrouck, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Maastricht; Jhr. Mr. Th. G. M. Smits van Oijen, lid van Gedeputeerde Staten der provincie Noord-Brabant, te Eindhoven; W. Steelink, voorzitter van het comité voor buitenlandsche kunsttentoonstellingen, te 's-Gravenhage; D. W. Stork, lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, te Hengelo; Mr. R. van Veen, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's-Gravenhage; Mr. G. Vissering, president-directeur der Javasche Bank, te Batavia; Mr. G. J. Fabius, referendaris-titulair bij het Departement van Koloniën, te 's-Gravenhage, tevens 1ste secretaris; Mr. J. A. G. baron de Vos van Steenwijk, advocaat en procureur te 's-Gravenhage, tevens 2de secretaris.

Het besluit waarbij de Commissie werd ingesteld is, met weglating van de namen der benoemden, als bijlage III A afgedrukt. Het gaf aan de Ministers van Landbouw, Nijverheid en Handel en van Koloniën de bevoegdheid tot het instellen van Bijzondere Commissiën voor het bijeenbrengen van de inzendingen in de verschillende groepen, en droeg aan den eerstgenoemden Minister op een reglement vast te stellen voor de werkzaamheden van de Centrale Commissie en de Bijzondere Commissiën. De vaststelling van dat

reglement, hetwelk als bijlage III B. is afgedrukt, geschiedde bij Ministerieele beschikking van 25 Augustus 1909, No. 8279, Afd. Handel. Art. 1 van dat Reglement droeg aan de Centrale Commissie op een reglement van orde voor zich vast te stellen, onder nadere goedkeuring van den Minister. Dit reglement van orde, afgedrukt als bijlage III C., werd door de Centrale Commissie vastgesteld in haar vergadering van 30 Juni 1909 en door den Minister goedgekeurd bij beschikking van 14 October 1909, No. 9412, Afd. Handel. Het is grootendeels ontleend aan het reglement van orde voor de Commissie der Parijsche Tentoonstelling van 1900.

De samenstelling van de Commissie onderging al zeer spoedig verandering door de benoeming van den Heer Lovink tot Directeur van den Landbouw in Nederlandsch-Indië. Bij K B. van 4 November 1909 No. 36, verkreeg hij eervol ontslag als lid der Commissie. In zijn plaats werd bij K. B. van 18 November 1909, No. 32, benoemd de heer F. B. Löhnis, Inspecteur van den Landbouw te 's-Gravenhage.

De daarop volgende wijziging in de samenstelling hield verband met het reeds genoemde aftreden van haar Voorzitter Mr. Regout en diens vervanging door het lid van Asch van Wijck (zie hierboven onder Commissaris-generaal). In de plaats van den heer van Asch van Wijck werd bij K.B. van 18 Juni 1910 No. 26 tot lid der Commissie benoemd de Heer B. J. Veldhuis, te Amsterdam.

Een groot verlies leed de Commissie door het op 6 November 1910 overlijden van den Heer P. van den Burg, die zich van den aanvang der werkzaamheden af zeer voor de tentoonstelling had geinteresseerd. Zijn plaats in de Centrale Commissie werd niet vervuld.

Eerevoorzitter. De allerbelangrijkste wijziging in de samenstelling der Commissie was echter voorzeker de benoeming van Zijne Koninklijke Hoogheid den Prins der Nederlanden, Hertog van Mecklenburg tot haar Eerevoorzitter. Deze benoeming geschiedde bij Koninklijk besluit van 31 Maart 1910, No. 33.

Zoo spoedig mogelijk daarna maakte het Dagelijksch Bestuur zijn opwachting bij Z. K. H., die bij die gelegenheid deed blijken

van HoogtDeszelfs voornemen om de Tentoonstelling in de maand Augustus te bezoeken. Dat bezoek, hetwelk nader op 6 Augustus werd vastgesteld, werd echter aanvankelijk verhinderd door een aan Z. K. H. overkomen ongeval. Dientengevolge bezocht Z. K. H. de Tentoonstelling eerst in October, t.w. op Maandag 17 October het Nederlandsche Paviljoen en op Woensdag 19 October de Nederlandsche Afdeeling van de Machine-galerij.

Bureelen. Aanvankelijk was het kantoor der Centrale Commissie gevestigd in het voormalige Archief-gebouw aan het Plein te 's-Gravenhage (No. 23), waar door den Minister van Waterstaat welwillend een viertal vertrekken te harer beschikking was gesteld. Met den aanvang van 1910 verloor de Commissie evenwel de beschikking over deze lokaliteiten, in verband met de noodzakelijkheid om het gebouw voor zijne nieuwe bestemming (Ministerie van Buitenlandsche Zaken) gereed te maken. De Commissie huurde toen de bovenste verdieping van het perceel Plein 28. [1])

In April 1910 werd bovendien een bureel ingericht in het Nederl. Paviljoen op de Tentoonstelling. De Tweede Secretaris vestigde zich in verband daarmede te Brussel. Dit bureel werd den 10den December opgeheven.

Op het bureel te 's-Gravenhage zijn voortdurend werkzaam geweest een machineschrijfster en een bode. Wegens het vertrek van den Tweeden Secretaris naar Brussel werd het personeel tijdelijk versterkt met een klerk. Bij de voorbereiding van de werkzaamheden van de Jury was bovendien gedurende enkele weken een boekbinder in dienst.

Op het bureel te Brussel werden de werkzaamheden aanvankelijk door den Heer De Vos van Steenwijk alleen verricht. Eerst einde Juli 1910 werd ook daar 1 machineschrijver in dienst gesteld.

De praktijk heeft geleerd dat zulks geheel onvoldoende was en dat op dit bureel nog een adjunct-secretaris met ten minste twee klerken hadden moeten worden aangesteld.

Voor het bureel te 's-Gravenhage behoefde slechts weinig meu-

---

[1]) Dit bureel werd opgeheven in de tweede helft van Januari 1911.

bilair te worden aangeschaft: alleen wat stoelen. Tafels, kleeden, gordijnen, enz. waren in het voormalig archief-gebouw beschikbaar en bleven door de welwillendheid van den Minister van Waterstaat ter beschikking van de Commissie, nadat zij het genoemde gebouw had moeten ontruimen

Het bureel te Brussel daarentegen moest geheel worden ingericht. Het voor den Commissaris-Generaal bestemde vertrek werd geheel kosteloos op smaakvolle wijze ingericht door den Heer N. le Grand uit Amsterdam, terwijl voor een tweetal andere vertrekjes eenige meest noodzakelijke kantoormeubelen werden gehuurd.

Vergaderingen. De Commissie heeft slechts in haar geheel vergaderd tot vaststelling van de algemeene beginselen die bij de inrichting der Tentoonstelling in acht genomen moesten worden. De uitvoering van die beginselen is zooveel mogelijk aan het Dagelijksch Bestuur overgelaten. Zoodoende waren slechts enkele vergaderingen noodig.

Door de geregelde aanraking die het Dagelijksch Bestuur met de meeste der overige leden had, in hun hoedanigheid van Voorzitters der verschillende Bijzondere Commissiën, bleven dezen toch van den gang der zaken op de hoogte.

Bijzondere Commissiën. Het Koninklijk besluit, waarbij de Centrale Commissie werd ingesteld machtigde, zooals reeds werd gezegd, de Ministers van Landbouw, Nijverheid en Handel en van Koloniën tot het instellen van Bijzondere Commissiën voor het bijeenbrengen der inzendingen in de verschillende groepen. De instelling van die Commissiën had plaats bij gemeenschappelijke beschikking van 12/19 Augustus 1909, Afd. Handel No. 8028/afd. A[1] No. 4. Met weglating van de namen der benoemden is die beschikking afgedrukt als bijlage III D.

De namen van de leden der 15 ingestelde Bijzondere Commissiën volgen hieronder. Na iedere commissie zijn de wijzigingen vermeld, die later in haar samenstelling werden gebracht.

I. Groep I: Opvoeding en onderwijs.

lid en voorzitter: de heer H. J. de Groot, lid der centrale

commissie; lid en secretaris: de heer Th. van Harderwijk, directeur der Ambachtschool te 's Gravenhage;

leden, de heeren: Dr. F. L. Abresch, conrector aan het stedelijk gymnasium te Amsterdam, oud-voorzitter van het Genootschap van leeraren aan Ned. Gymnasiën. te Amsterdam; Th. Lancée, hoofd eener school, voorzitter van het Nederlandsche Onderwijzersgenootschap, te Amsterdam; L. Looijen, hoofd eener bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs, te 's-Gravenhage; J. D. Ros, leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten, te 's-Gravenhage; Herman Snijders, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Middelburg, voorzitter van de Vereeniging van leeraren bij het middelbaar onderwijs, te Middelburg; Dr. L. J. Sicking, conrector aan het gymnasium te 's-Hertogenbosch, schooloppziener in het arrondissement Veghel, te 's-Hertogenbosch; Mevrouw C. A. Welcker—de Wit, presidente van de Vakschool voor meisjes, te 's-Gravenhage; B. W. Wierink, directeur van de industrieschool van de Maatschappij van den Werkenden Stand, voorzitter van de Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs, te Amsterdam; Mr. P. Tjeenk Willink, advocaat en procureur, secretaris van de Nationale Vereeniging voor handelsonderwijs, te Haarlem; Mejuffrouw M. D. Wittop Koning, leerares aan de nieuwe Huishoudschool te Amsterdam, bestuurslid van den Bond van leeraressen bij het huishoudonderwijs, te Amsterdam.

Bij gemeenschappelijke beschikking van 3/5 November 1909, Afd. Handel N°. 9909, Afd. A1 N°. 48, werd deze commissie nog aangevuld met de heeren:

Mr. L. J. M. Basquin, inspecteur van het Rijks- tucht en opvoedingswezen, te 's-Gravenhage; Mr. H. C. Dresselhuys, directeur-generaal van het gevangeniswezen en van het Rijks- tucht en opvoedingswezen, te 's-Gravenhage.

Aan Dr. Abresch werd bij gemeenschappelijke beschikking van 18 Januari 1910 N°. 630 (Afd. Handel), N°. 1 (Afd. A1) eervol ontslag verleend.

II. Groep II: Kunstwerken.

lid en voorzitter: de heer Wilm Steelink, lid der centrale commissie;

leden, de heeren: Prof. Bart van Hove, beeldhouwer, te Amsterdam; A. M. Gorter, kunstschilder, te Amsterdam; H. J. Haverman, kunstschilder, te 's-Gravenhage; W. Kromhout Czn., architect, voorzitter van de Maatschappij „Architectura et Amicitia" te Amsterdam; A. F. Reicher, kunstschilder, te Amsterdam; A. Salm G.Bzn., architect, voorzitter van de Maatschappij tot bevordering van de Bouwkunst, te Amsterdam.

Van deze commissie trad de heer Gorter als 2de Voorzitter, de heer Reicher als secretaris-penningmeester op.

III. Groep III: Toestellen en processen voor de letteren, de wetenschappen en de kunsten.

lid en voorzitter: de heer P. van der Burg, lid der centrale commissie; lid en secretaris: mr. H. H. R. Roelofs Heyrmans Jr., bibliothecaris der Technische Hoogeschool te Delft;

leden, de heeren: A. A. Beekman, oud-officier der genie, leeraar aan de hoogere burgerschool te 's-Gravenhage; J. Bispinck, voorzitter van de Amateur-fotografen Vereeniging, te Amsterdam; P. Clausing Jr., president van den Nederlandschen Fotografenkunstkring, te Haarlem; Mr. Ch. Enschedé, lid der firma Joh. Enschedé en Zonen, te Haarlem; W. P. van Stockum jr., voorzitter der Vereeniging ter bevordering van de belangen van den Boekhandel, te 's-Gravenhage; F. J. A. M. Wierdels, directeur van de drukkerij „Het Kasteel van Aemstel", te Amsterdam.

De voorzitter van deze Commissie overleed den 6den November 1910, na een langdurige ongesteldheid. Zijn plaats werd niet meer vervuld.

IV. Groep IV: Materiëel en processen voor de werktuigkunde.

lid en voorzitter: de heer J. van Hasselt, lid der centrale commissie;

leden, de heeren: F. C. Dufour, directeur der Haarl. Machinefabriek v/h. Gebr. Figee, te Haarlem; B. J. H. Haitink, directeur der Kon. Ned. Grofsmederij, te Leiden; J. Muysken, directeur der Ned. Fabriek van Werktuigen en Spoorweg-materieel, te Amsterdam.

V. Groep V: Electriciteit.
Groep VI: Burgerlijke Genie; vervoermiddelen.

lid en voorzitter: de heer A. Déking Dura, lid der centrale com-

missie; lid en secretaris: de heer G. J. van de Well, werktuigkundig ingenieur, leeraar aan eene hoogere burgerschool, te 's-Gravenhage;

leden, de heeren: A. E. R. Colette, hoofdingenieur, chef van den technischen dienst van de telegraphie en telephonie, te 's-Gravenhage; L. H. N. Dufour, ingenieur in algemeenen dienst bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, te Utrecht; C. Feldmann, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; I. Franco, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; G. J. de Jongh, directeur der gemeentewerken te Rotterdam; J. J. 's Jacob, lid van den raad van administratie der Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij, te Amsterdam; E. van Konijnenburg, ingenieur van den Rijkswaterstaat te Maastricht; J. C. Ramaer, hoofdingenieur-directeur van den Rijkswaterstaat, te 's-Gravenhage; Jhr. W. Six, voorzitter der Kon. Ned. Zeil- en Roeivereeniging, te Hilversum.

VI. Groep VII: Landbouw.
Groep VIII: Tuinbouw en Boomkweekerij.
Groep IX: Bosschen, Jacht, Visscherij, Plukken en inzamelen van vruchten.

lid en voorzitter: de heer H. J. Lovink, lid der Centrale Commissie; lid en secretaris: de heer V. R. Y. Croesen, secretaris der Kon. Ned. Landbouwvereeniging, te 's-Gravenhage;

leden, de heeren: R. P. Bonthuis, waarnemend secretaris van den Ned. Tuinbouwraad, te 's-Gravenhage; K. J. A. G. baron Collot d'Escury, voorzitter van den Algemeenen Ned. Zuivelbond, te Hontenisse; mr. W. J. baron van Dedem, voorzitter van het Ned. Rundveestamboek, te Nieuw-Leusen; E. D. van Dissel, inspecteur der Staatsbosschen en ontginningen, te Utrecht; J. G. Hibma, voorzitter der Vereeniging van Zuivelfabrikanten in Nederland, te Sneek; P. van Hoek, inspecteur van het Landbouwonderwijs, te 's-Gravenhage, later Directeur-Generaal van den Landbouw; J. J. Jurrissen, (boomkweekerij) te Naarden; G. Kruyff, (bloembollenteelt) te Sassenheim; J. C. de Lange, (bloemisterij) te Rotterdam; C van Lennep, (fruitteelt) te Elst; H. Looymans, (boomkweekerij) te Oudenbosch; W. J. Lugard, voorzitter der Ned. Melk-hygiënische

Vereeniging, te Twello; J. F. W. S. Middelbeek, voorzitter der Ned. Vereeniging van Kaashandelaren, te Gouda; A. A. Nengerman, directeur der Ned. Heidemaatschappij te Utrecht; K. D. Punt, voorzitter van de Algemeene keuringscommissie voor de paardenfokkerij, te 's-Gravenhage; O. Reitsma, secretaris van den Algemeenen Ned. Zuivelbond, te 's-Gravenhage; Dr. E. van Welderen baron Rengers, secretaris van het Friesche Rundveestamboek, te Eysbrechtum; B. Ruys, (zaadteelt) te Dedemsvaart; H. M. Velders, (warmoezenierderij) te 's-Gravenhage.

Bij gemeenschappelijke beschikking van 3/5 November 1909, Afd. Handel No. 9909, Afd. A1, No. 48, werd de heer Lovink als lid en voorzitter vervangen door den heer F. B. Löhnis, die hem ook als lid der Centrale Commissie verving en werd de Commissie nog aangevuld met de heeren: J. J. C. Ament, zuivelconsulent te Roermond; S. R. von Franck, secretaris van den Bond van Suikerfabrikanten te Bergen op Zoom; Dr. J. Poels, directeur der Rijksseruminrichting, te Rotterdam; Dr. K. Remmelts, inspecteur van voor uitvoer bestemd vleesch, te 's-Gravenhage; J. Smid, hoofdcommies bij de afdeeling Verslagen en Statistiek ter Directie van den Landbouw, te 's Gravenhage; Dr A. J. Swaving, inspecteur in algemeenen dienst bij de afdeeling Laboratoria en Algemeene Zaken ter Directie van den Landbouw, te 's Gravenhage;

De Heer J. P. van Lonkhuizen, die den Heer Nengerman opvolgde als Directeur der Nederlandsche Heidemaatschappij, werd tot lid der Commissie benoemd bij gemeenschappelijke beschikking van 12 Februari 1910, No. 2050 (Afd. Handel) No. 3 (Afd. A1).

De Heer J. C. de Lange werd den 14den December 1909 door den Commissaris-Generaal aangewezen om den voorzitter bij diens verhindering te vervangen.

VII. Groep X: Voedingsmiddelen; en
Groep XV: Verschillende bedrijven (voor zoover geen kunstnijverheid).

Lid en voorzitter: jhr. mr. H. W van Asch van Wijck, lid der centrale commissie; lid en secretaris: de heer B. J. Veldhuis, te Amsterdam;

leden, de heeren: M. C. P. Barbe, directeur der Wester Suikerraffinaderij, te Amsterdam; G. W. Bloemendaal, lid der firma Bloemendaal en Laan, te Wormerveer; Mr. E. L. Th. Hoogenstraaten, lid der firma Hoogenstraaten en Co., te Leiden; P. L. M. Hoogeweegen, eenig firmant van het huis Hulstkamp en Zoon en Molijn, te Rotterdam; C. G. Vattier Kraane, directeur der N. V. Vriesseveem, te Amsterdam.

Door de benoeming van den Heer van Asch van Wijck tot Commissaris-Generaal kwam het voorzitterschap in deze Commissie open te vallen. Bij gemeenschappelijke Ministerieele beschikking van 27 Juni/2 Juli, No. 5635 (Afd. Handel), No. 11 (Afd. A1) werd de heer Veldhuis, tot dan Secretaris, die den Heer van Asch van Wijck ook als lid der Centrale Commissie was opgevolgd, tot Voorzitter benoemd. In het Secretariaat werd niet opnieuw voorzien.

VIII. Groep IX, klasse 53: Tuigen, toestellen en voortbrengsels van de Visscherij; Waterbebouwing.

Lid en voorzitter: Mr. R. van Veen, lid der centrale commissie; lid en secretaris: de heer H. van der Mandere, te 's Gravenhage; leden, de heeren: Dr. J. Boeke, lector, later hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit, te Leiden; H. J. Calkoen, burgemeester van Edam, lid van het College voor de zeevisscherijen, te Edam; J. F. Klercq, directeur van de Algemeene Visscherij Maatschappij, te IJmuiden; Dr. F. Leo de Leeuw, secretaris van het bestuur der visscherij op de Schelde en de Zeeuwsche stroomen, te Bergen op Zoom; J. Schippers, directeur van de Maatschappij Hollandsche Zeevisscherij, te Vlaardingen.

IX. Groep XII: Versiering en meubelen voor openbare gebouwen en woningen.
Groep XIII: Garens, weefsels, kleederen.
Groep XV: Verschillende bedrijven (voor zoover kunstnijverheid).

Lid en voorzitter: de heer R. P. J. Tutein Nolthenius, lid der centrale commissie; lid en secretaris: de heer E. A. von Saher, directeur van het Museum en de school voor kunstnijverheid, te Haarlem;

leden, de heeren: W. F. H. de Blécourt, te Amsterdam; Dr. A. Borgman, directeur der School voor nijverheid en handel, te Enschedé, later directeur van de H. B. S. met 3 jarigen cursus en daaraan verbonden Handelsschool te Haarlem; Jac. van den Bosch, voorzitter van de Nederlandsche Vereeniging voor ambachts- en nijverheidskunst, te Bloemendaal; J. Brom, te Utrecht; Mr. W. B. Buma, te Huizum; N. le Grand. te Amsterdam; J. M. Lob, te Amsterdam; J. G. Mouton, te Deventer; J. A. Pool b. i., te Haarlem; H. J. M. Walenkamp Cz., architect te Amsterdam.

Van deze commissie trad de heer le Grand als ondervoorzitter, de heer Lob als 2de secretaris op.

X. Retrospectieve kunst.

Lid en voorzitter: de heer J. A. Frederiks, lid der centrale commissie;

leden, de heeren: F. A. Hoefer, archivaris van Hattum, directeur van het Overijselsch Museum te Zwolle; A. O. van Kerkwijk, onderdirecteur van het Koninklijk Kabinet van munten, penningen, enz. te 's Gravenhage; E. W. Moes, directeur van het Rijks Prentenkabinet, te Amsterdam; Mr. J. C. Overvoorde, archivaris en directeur van het Stedelijk museum, te Leiden; Aug. Sassen, ondervoorzitter van de Ned. Belg. Vereeniging der vrienden van de Medaille en oud-archivaris van Helmond, te 's-Gravenhage; Dr. F. Xavier Smits, commies op het Rijksarchief te 's-Hertogenbosch.

Bij gemeenschappelijke ministerieele beschikking van 3/5 Nov. 1909, Afd. H. No. 9909, Afd. A1 No. 48, werden hieraan nog toegevoegd: Jhr. Mr. Th. G. M. Smits van Oyen, lid van Gedep. Staten van Noord-Brabant, te Eindhoven en E. Voet, te Haarlem.

Deze Bijzondere Commissie neemt een zeer eigenaardige plaats in. De retrospectieve kunst toch was niet opgenomen in de klasseindeeling van het tentoonstellingsprogram. De bedoeling was dat desniettegenstaande in het Nederlandsch Paviljoen een tentoonstelling van antiquiteiten zou gehouden worden. Van dat plan kwam echter door verschillende oorzaken niets. Tenslotte gingen de meeste leden van deze commissie over in een ander, door de

Belgische Regeering benoemd comité voor het bijeenbrengen van Nederlandsche inzendingen op de Tentoonstelling van Belgische kunst in de XVIIde eeuw, die in het Palais du Cinquantenaire gehouden werd, en met de eigenlijke Tentoonstelling niets had uit te staan. De werkzaamheden van deze commissie vallen dus eigenlijk buiten het kader van dit verslag. Toch zij aangeteekend dat zij een zeer belangrijke Nederlandsche inzending, voornamelijk uit Musea afkomstig, wist bijeen te krijgen en dus in hooge mate heeft bijgedragen tot het welslagen van de zoo juist genoemde kunsttentoonstelling.

Volledigheidshalve is de samenstelling van het bedoelde Comité als bijlage III E afgedrukt.

XI. Groep XIV: Chemische Nijverheid.

lid en voorzitter: de heer H. ter Meulen, lid der centrale commissie; lid en secretaris: de heer W. C. de Leeuw, chem. docts. te Delft, later te Leiden.

leden, de heeren: H. van Aubel, directeur der Kon. Ned. Papierfabriek, te Maastricht; Ch. E. H. Boissevain, lid der firma van der Elst en Matthes, te Amsterdam; Prof. Dr. G. Hondius Boldingh, lid van het algemeen bestuur der Ned. Chem. Vereeniging, te Amsterdam; Dr. A. Geitel, directeur der Kon. Stearinekaarsenfabriek, te Gouda; J. J. Hofman, voorzitter der Vereeniging van Ned. Chem. en Pharmac. Industrie, te 's-Gravenhage; A. ter Horst, directeur der Fabriek van Chem producten, te Schiedam; W. Jiskoot, voorzitter van de Vereeniging voor den tabakhandel, te Baarn; J. Musly, lid der firma Weise en Co., te Rotterdam; J. W. L. van der Putt, voorzitter der Vereeniging van sigaren- en tabakfabrikanten, te Eindhoven; J. van Riel, lid van de Kamer van Koophandel te Waalwijk; Dr. J. C. A. Simon Thomas, scheikundige der marine, te Amsterdam.

Bij gemeenschappelijke ministerieele beschikking van 3/5 November 1909, Afd. Handel No. 9909, Afd. A1 No. 48, werd hieraan nog toegevoegd:

E. W. Klijberg, voorzitter van den Algemeenen Nederlandschen Bond van Schoenfabrikanten te Waalwijk.

XII. Groep I: (klasse 3): Hooger Onderwijs.
Groep XVI: Maatschappelijke Huishoudkunde.
Groep XVII: Gezondheidsleer; Weldadigheid.
Groep XVIII: Practisch onderwijs, oeconomische instellingen en handenarbeid voor de vrouw.

lid en voorzitter: Mr. R. J. H. Patijn, lid der centrale commissie; lid en secretaris: Jhr. Mr. H. A. M. van Asch van Wijck, adjunct-commies aan het Departement van Binnenlandsche Zaken;

leden, de heeren: Mr. H. W. Methorst, directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek, te 's-Gravenhage; Mejuffrouw A. Polak, directrice van het Nat. Bureau voor Vrouwenarbeid, te 's-Gravenhage; Mr. H. J. Romeijn, secretaris van het college van bijstand bedoeld in art. 35 der Woningwet, te 's-Gravenhage; Dr. W. P. Ruysch, hoofdinspecteur van de volksgezondheid, te 's-Gravenhage; Dr. R. H. Saltet, hoogleeraar aan de Universiteit, te Amsterdam; Jhr. Mr. H. Smissaert, secretaris der Vereenignig van Nederlandsche Werkgevers, te 's-Gravenhage; Dr. J. Woltjer, hoogleeraar aan de Vrije Universiteit, te Amsterdam; H. A. van IJsselsteyn, directeur-generaal van den arbeid, te 's-Gravenhage; J. M. A. Zoetmulder, inspecteur van de volksgezondheid, te Utrecht.

XIII. Groep XI: Mijnen; Metaalnijverheid.

lid en voorzitter: Jhr. Mr. Ch. J. M. Ruys de Beerenbrouck, lid der centrale commissie; lid en secretaris: Mr. L. B. J. van Oppen, gemeente-secretaris, later burgemeester van Maastricht;

leden, de heeren: C. Blankevoort, hoofdingenieur der mijnen, te Heerlen; M. Clément, hoogleeraar voor de mijnbouwkunde aan de Technische Hoogeschool te Delft; Mr. W. F. J. Frowein, voorzitter van de Directie der Staatsmijnen in Limburg, te Heerlen; J. Lips Bzn., fabrikant, te Dordrecht; R. Pierre, voorzitter der Vereeniging tot behartiging van de belangen der Limburgsche mijn-industrie, te Eygelshoven; S. J. Vermaes, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; Mr. W. A. J. M. van Waterschoot van der Gracht, ingenieur-directeur van de Rijks-opsporing van delfstoffen, te 's Gravenhage.

XIV. Groep XIX, klasse 116: Koophandel.

lid en voorzitter: Mr. J. C. A. Everwijn, lid der centrale commissie; lid en secretaris: de heer K. F. Katz, te Amsterdam;

leden, de heeren: Dr. H. Blink, privaat-docent bij de Rijksuniversiteit te Leiden, te 's-Gravenhage; C. van Eeghen, lid der firma Matthes en Bormeester, te Amsterdam; H. J. Knottenbelt Azn., lid der firma A. Knottenbelt en Co., te Rotterdam, J. S. Meuwsen, voorzitter van den Middenstandsbond, te Amsterdam; C. A. den Tex, directeur van de Stoomvaart-Mij. „Nederland", te Amsterdam.

XV. Groep XIX, Klasse 117, 118 en 119: Koloniën.

lid en voorzitter: Mr. C. Th. van Deventer, lid der centrale commissie:

leden en ondervoorzitters, de heeren: J. R. Couperus, oud-resident van Djocdjocarta, te 's-Gravenhage; D. H. Havelaar, oud-hoofdingenieur van den Waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië en oud-ondervoorzitter van den Raad van Bestuur in de kolonie Suriname, te Rotterdam;

lid en secretaris: de heer A. van Huizen, oud-chef der exploitatie van de Semarang-Joana Stoomtram-Mij., te 's-Gravenhage;

leden, de heeren: Mr. J. H. Abendanon, oud-directeur van het Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid in Ned.-Indië, te 's-Gravenhage; C. W. H. Baard, conservator aan het Stedelijk Museum te Amsterdam; K. H. H. van Bennekom, te 's-Gravenhage; Dr. J. Boeke, lector, later hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden; W. H. Bogaardt, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Breda; A. E. J. Bruinsma, oud-inspecteur van het boschwezen in Ned.-Indië, te Nijmegen; A. Charlouis, Curaçaosch koopman, te 's Gravenhage; J. Th. Gerlings, directeur der Semarang Joana, Oost-Java, Serajoedal- en Semarang-Cheribon Stoomtram Maatschappijen, te 's-Gravenhage; M. van Geuns, hoofdredacteur van het „Soerabajasch Handelsblad", te 's-Gravenhage; Dr. M. Greshoff, directeur van het Koloniaal Museum, te Haarlem; C. E. Haitink, oud-admin. der Deli-Mij., te 's-Gravenhage; C. J. Hasselman, oud-inspecteur der landrente en der persoonlijke diensten in Ned.-Indië, te 's-Graven-

hage; J. G. von Hemert, voorzitter der Vereeniging voor Suriname, te Amsterdam; Mr. J. van Hoboken, lid der firma A. van Hoboken en Co., te Rotterdam; Alex A. Holle, directeur der Parakan-Salak Cultuur-Mij., te Amsterdam; Jac. Musly, lid der firma Weise en Co., te Rotterdam; H. C. Prinsen-Geerligs, oud-directeur van het Proefstation Kagok, te Amsterdam; Mr. J. W. Ramaer, vertegenwoordiger in Nederland van het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten in Ned.-Indië, te 's-Gravenhage; R. A. van Sandick, wethouder van 's-Gravenhage, secretaris van het Kon. Instituut van Ingenieurs, te 's-Gravenhage; Mr. C. F. Schoch, hoofddirecteur der Surinaamsche Bank, te Amsterdam; J. A. C. Sleyster, directeur der Cultuur-Mij. „Wonolangan", te Arnhem; J. A. Snijders Jr., 1ste luitenant der artillerie van het Ned. leger, te Amsterdam; J. J. Staal, oud-kolonel der genie van het leger in Nederl.-Indië, te 's-Gravenhage; Mr. A. G. N. Swart, te 's-Gravenhage; C. A. den Tex, directeur der Stoomvaart-Maatschappij „Nederland", te Amsterdam; Mevr. N. van Zuylen—Tromp, voorzitster der vereeniging „Boeatan", te 's-Gravenhage.

In December 1909 had deze Commissie het verlies te betreuren van haar lid Dr. Greshoff, die te Haarlem overleed.

Wegens vertrek naar Indië werd de heer M. van Geuns bij beschikking van 18 Januari 1910, Afd. Handel No. 630, Afd. A1 No. 1, eervol ontslagen. Bij diezelfde beschikking werd tot zijn opvolger benoemd de heer O. van Tricht, Redacteur, later Hoofdredacteur aan de „Nieuwe Courant" te 's-Gravenhage.

Ten slotte werd in de Commissie nog opgenomen (besch. 12 Febr. 1910, Afd. Handel No. 2050, Afd. A[1] No. 3) de heer D. van Hinloopen Labberton, leeraar aan het Gymnasium Willem III te Batavia, secretaris-penningmeester van de Plaatselijke Commissie in Nederl.-Indië, die de opdracht had de belangen der Indische inzenders in Europa te gaan vertegenwoordigen.

Plaatselijke Commissies in de Koloniën. Behalve deze Bijzondere Commissies werden er ook in de Koloniën plaatselijke Commissies benoemd voor het bijeenbrengen van de inzendingen.

Zoo werd in *Nederlandsch-Indië* bij besluit van 7 April 1909,

No. 24, door den Gouverneur-Generaal een Commissie ingesteld, bestaande uit de heeren: Mr. G. Vissering, president der Javasche Bank, voorzitter; Raden Toemenggoeng Aria Achmad Djajadiningrat, Regent van Serang; K. Heyne, afdeelingschef bij het Departement van Landbouw; Mr. H. 's Jacob, voorzitter der Kamer van Koophandel en Nijverheid te Batavia, chef der firma Reynst en Vinju, onder-voorzitter; D. van Hinloopen Labberton, leeraar aan de afdeeling B van het Gymnasium Willem III te Batavia, secretaris-penningmeester; A. F. Marmelstein, lid van de Factorij der Nederlandsche Handel Maatschappij; P. de Roo de la Faille, Inspecteur voor agrarische zaken; J. G. H. de Voogt, gepensioneerd generaal-majoor-titulair der genie; Th. V. Zimmerman, chef der firma Maintz en Co.

De Voorzitter was door den Gouverneur-Generaal, de Onder-Voorzitter en de Secretaris-Penningmeester door de Commissie zelf aangewezen.

De Voorzitter, de Onder-Voorzitter en de Secretaris-Penningmeester vormden met het lid De Voogt het bestendig bureau.

Na afloop van de voorbereidende werkzaamheden vertrok de heer Van Hinloopen Labberton naar Nederland, alwaar hij tot lid van de Bijzondere Commissie voor de Koloniën werd benoemd. De heer Zimmerman trad daarna als secretaris op.

In *Suriname* stelde de Gouverneur bij beschikking van 30 Juni 1909, No. 8151, een commissie in, bestaande uit de heeren: de Administrateur van Financiën, voorzitter; Dr. C. J. J. van Hall, ondervoorzitter; F. P. Pietermaat, ondervoorzitter; Dr. J. Sack, secretaris; K. H. F. C. Oudschans Dentz, secretaris; D. J. van Meerendonk, penningmeester; W. A. Baron van Asbeck; S. Beck; D. G. J. Bolten; G. H. Brokmeier; W. A. van Brussel; C. van Coll; F. C. Curiel; C. van Drimmelen; G. J. R. Eysink; D. Fernandes Jr.; J. R. C. Gonggrijp; J. J. Heilbron; P. A. Hilfman; C. M. H. Kroesen; W. L. Loth; W. R. Menkman; J. A. Polak; D. C. Rijsdijk; Dr. H. J. van der Schroeff; C. A. J. Struycken de Roysancour; J. C. Ph. Ulrich; de Districts-Commissaris van Beneden-Suriname en Beneden-Para; de Districts-Commissaris van Boven-Para en Boven-Suriname; de Districts-Commissaris van

Beneden-Commewijne; de Districts-Commissaris van Boven-Commewijne en van Cottica; de Districts-Commissaris van Saramacca; de Districts-Commissaris van Nickerie; de Districts-Commissaris van Coronie; de Districts-Commissaris van Marowijne.

Aan de Commissie was als adjunct-secretaris toegevoegd de heer J. Drielsma, ambtenaar op het Centraal Bureau ter Administratie van Financiën.

De voorzitter, de onder-voorzitters en de secretarissen vormden met de leden F. C. Curiel en J. A. Polak het dagelijksch bestuur.

Bij beschikking van 7 October 1909, No. 4, werd deze Commissie nog aangevuld met de heeren:

A. W. Drost, landbouwassistent, en J. Boonacker, landbouwleeraar;

en bij beschikking van 14 October 1909, No. 7, met de heeren:

H. S. de Roode, tijdelijk chef van het Bouwdepartement, en H. J. Bosch, vertegenwoordiger van de Compagnie des Mines d'Or de la Guyane Hollandaise.

Op *Curaçao* ten slotte benoemde de Gouverneur bij beschikking van 15 Juli 1909 No. 458, een Commissie. Deze Commissie bestond uit A. Jesurun, voorzitter van de Kamer van Koophandel en Nijverheid op Curaçao, directeur van de Curaçaosche Bank en secretaris van de Aruba Phosphaat Maatschappij, voorzitter; L. V. Leyba, Lid van den Raad van Bestuur, Directeur van de Curaçaosche Bank en koopman, onder-voorzitter; C. G. de Haseth Cz., koopman en secretaris van de Kamer van Koophandel en Nijverheid op Curaçao, 1ste secretaris; B. E. van der Veen Zeppenfeldt, lid van den Kolonialen Raad, 2de secretaris; J. J. Beaujon, districtsmeester van het 2de en 3de district op Curaçao; Mejuffrouw L. Capriles; H. H. R. Chapman, grondeigenaar en voorzitter van de Curaçaosche Maatschappij tot bevordering van L. V. Z. en V.; Mevrouw J. M. T. Ellis-Boomgaart; H. J. C. Henriquez, wd. postdirecteur, lid van het bestuur van de Curaçaosche Maatschappij tot bevordering van L. V. Z. en V.; R. S. de Lannoy, apotheker; Moses S. L. Maduro, koopman en lid van de Kamer van Koophandel en Nijverheid op Curaçao; Mejuffrouw M. A. Möller; A. W. Statius Muller, lid van den Kolonialen Raad en procuratiehouder

van de scheepsagentuur „Curaçao"; S. Senior, consul van België; W. Versluys, tijd. landbouwkundige.

De Heeren Leyba en van der Veen Zeppenfeldt werden bij beschikking van 20 Juli 1909, No. 468, als lid der Commissie en onderscheidenlijk als onder-voorzitter en 2de secretaris vervangen door de Heeren J. Thielen, oud gezaghebber van Aruba en C. K. Kesler, onderwijzer 1ste klasse aan de Hendrikschool op Curaçao.

De Heer Senior overleed korten tijd na het instellen der Commissie.

Reizen naar Brussel. In het algemeen kan gezegd worden dat alleen reizen naar Brussel tegen vergoeding door die leden der Centrale Commissie en der Bijzondere Commissies zijn gedaan, wier aanwezigheid aldaar voor de Tentoonstelling werd vereischt. Volgens art. 5 van het door den Minister van Landbouw enz. vastgesteld reglement (zie bijlage III B) mochten zij daarvoor een vergoeding declareeren naar de 2de klasse van het tarief vastgesteld bij Koninklijk besluit van 5 Januari 1884 (*Staatsblad* No. 4). Volgens dat tarief bedraagt de vergoeding voor verblijf buitenslands *f* 10.— daags. Het artikel bepaalde verder dat de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel voor vergoeding van verblijfkosten in het buitenland een speciale regeling zou maken. Die regeling werd echter aanvankelijk niet gemaakt, zoodat voor reizen naar het buitenland *f* 10.— daags werd vergoed. Eerst toen, na de opening der Tentoonstelling, de prijzen te Brussel aanzienlijk gestegen waren, machtigde de Minister den Commissaris-Generaal de vergoeding tot *f* 15.— daags te verhoogen en zulks totdat de buitengewone omstandigheden, die die verhooging rechtvaardigden, hadden opgehouden te bestaan. In verband daarmede werd een verhooging van de verblijfkosten tot *f* 15.— in het buitenland ingevoerd met 1 Juli 1910. Zij werd ingetrokken bij de sluiting der Tentoonstelling.

Behalve de Commissieleden, wier aanwezigheid te Brussel was vereischt, werd ook voor anderen de mogelijkheid geopend een reis naar Brussel te doen, en zulks in navolging van hetgeen bij de Tentoonstelling te Parijs was geschied, waar de leden der Commissiën in de gelegenheid gesteld werden op kosten van de

Tentoonstellingsfondsen een bezoek van eenige dagen aan de Tentoonstelling te brengen. Met het oog op de beperkte geldmiddelen en op het groot aantal der personen, die voor zulk een reis in aanmerking zouden komen, achtte de Commissie een geheel gelijke regeling minder wenschelijk. Alleen stond zij toe dat de leden der Bijzondere Commissiën, die zich bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt, *wanneer zij dat verzochten* door den Voorzitter der betrokken Bijzondere Commissie aan den Commissaris-Generaal werden voorgedragen voor een reis naar Brussel. Kon deze zich met de voordracht vereenigen, dan zouden de kosten van de reis voor rekening der Commissie kunnen worden gebracht, echter tot geen hooger bedrag dan de kosten van het vervoer heen en terug benevens 2 etmalen verblijfkosten. In dien geest werd in het laatst van Juni een vertrouwelijk schrijven aan de Voorzitters der Bijzondere Commissiën gericht. Slechts in een zeer enkel geval is deze regeling toegepast geworden.

Volledigheidshalve dient nog vermeld te worden dat een groot aantal leden van de verschillende Commissies van hun recht om reis- en verblijfkosten te declareeren geen gebruik gemaakt hebben.

Oordeel der Commissie. Aan het slot van dit hoofdstuk gekomen wil de Commissie niet nalaten haar oordeel mede te deelen over de organisatie in het algemeen. Deze heeft, naar zij heeft ondervonden, een groot gebrek. De Commissies voor tentoonstellingen hebben een tijdelijk karakter. Zelden treft men personen aan, die in twee achtereenvolgende Tentoonstellings-Commissies zitting hebben. Daardoor kan men niet veel voordeel trekken van vroegere ervaring en maakt men allicht fouten die anders vermeden hadden kunnen worden. Hervorming van het tentoonstellingswezen in dier voege, dat eenige continuïteit verzekerd zij, acht de Commissie een dringende eisch. Hoe aan dien eisch het beste kan worden voldaan is een vraag, waarvan de beantwoording, naar het voorkomt, niet op haar weg ligt. Toch heeft zij gemeend eenige gegevens te moeten verzamelen om een beslissing in dezen gemakkelijk te maken en daarom onderzocht hoe het tentoonstellings-

wezen in de voornaamste der op de Brusselsche Tentoonstelling vertegenwoordigde landen is ingericht.

Toestand in den vreemde. *Frankrijk.* Reeds sedert een twintigtal jaren bezit dit land een permanent comité, dat zich voortdurend met tentoonstellingen bezighoudt en den naam draagt van „Comité français des Expositions à l'Etranger". Momenteel bedraagt het ledenaantal ± 7000.

Het lidmaatschap staat niet voor iederen Franschman open, doch slechts voor hen, die hetzij als jurylid of als lid eener officieele commissie bij een algemeene en internationale tentoonstelling betrokken zijn geweest, hetzij als exposant op een dusdanige tentoonstelling ten minste met een gouden medaille zijn bekroond geworden.

De jaarlijksche contributie is vastgesteld op 30 frcs.

Het comité wordt beheerd door een Raad van Bestuur, waarvan de leden door de algemeene vergadering uit haar midden worden gekozen.

Wanneer de Regeering een uitnoodiging ontvangt om aan een buitenlandsche tentoonstelling deel te nemen, wendt zij zich tot het Comité om advies. Wordt tot deelneming besloten dan benoemt zij een Commissaris-Generaal, terwijl de Raad van Bestuur uit de leden van het Comité voor die bepaalde tentoonstelling een Commissie van Inrichting benoemt, een benoeming welke door den Commissaris-Generaal moet worden goedgekeurd.

De Commissie van Inrichting benoemt op haar beurt, ook weer uit de leden van het algemeen comité, groeps- en klassecomité's, autonome lichamen die ieder een eigen kas hebben en zich met de inrichting van een bepaalde groep of klasse belasten. De verkregen tentoonstellingsruimte wordt, zooveel mogelijk rekening houdende met aller wenschen, onder deze comité's verdeeld. Deze stellen, de belangen en wenschen der exposanten in aanmerking nemende, den aard der aan te brengen versieringen en den vorm en kleur der te bezigen toonkasten vast, doen daarop deze decoratie aanbrengen en de toonkasten vervaardigen en brengen aan exposanten in rekening wat door hen, zoowel als huurprijs

voor de door hen ingenomen ruimte als voor aandeel in de decoratie en voor de hun geleverde vitrine, moet worden betaald.

De exposanten hebben het dus zeer gemakkelijk, zij hebben niets te doen dan hunne waren te etaleeren.

Wat de juryleden betreft, ook dezen worden slechts uit de leden van het algemeen comité benoemd.

Het commissariaat-generaal bemoeit zich dus *niet* met de inwendige inrichting der afdeeling, het vormt als 't ware de „trait d'union" tusschen de Commissie van Inrichting en het buitenlandsche tentoonstellingscomité en kan zich verder geheel aan representatie wijden.

Op het bureau van het algemeen comité, dat gevestigd is te Parijs, rue du Louvre 42, zijn steeds een 12 tal beambten onder leiding van een algemeen secretaris werkzaam. Enkele dezer beambten waren tijdens de Tentoonstelling te Brussel gedetacheerd.

Duitschland. Sedert 3 of 4 jaar bestaat in dit land een „Permanentes Ausstellungscomité", een particuliere vereeniging welke haren zetel heeft te Berlijn.

Twee jaar geleden werd haar bestaan voor het eerst door de Regeering erkend door de benoeming van den heer L. Ravené, Vice-president der Vereeniging, tot President van het Duitsche Comité voor de Brusselsche Tentoonstelling van 1910. Goed geregeld is de verhouding tusschen Regeering en Comité echter nog niet. Tentoonstellingszaken worden thans nog voornamelijk behandeld door de 1ste afdeeling van het „Reichsambt des Inneren".

Nadat de Rijksdag voor de Tentoonstelling te Brussel een crediet van 1 millioen mark had verleend, benoemde de Regeering tot „Reichskommissar" een der „Vortragende Räte" werkzaam aan die 1ste afdeeling, den heer Albert, en voegde aan dezen eenige andere ambtenaren toe.

Het Comité bemoeide zich uitsluitend met de inrichting der „Industriehalle", al het overige kwam door de bemoeiingen van het regeeringscommissariaat tot stand (Kunstgewerbe-, Kultus-, Raumkunst-, Eisenbahn-, Ingenieur-, Wasserbau- en Saatzuchtabteilung).

Een goede regeling van het tentoonstellingswezen ontbreekt dus

nog. Niet onwaarschijnlijk is het dat ook in Duitschland de bemoeiingen van de uit het Permanente Comité voortkomende speciale tentoonstellingscomité's zich langzamerhand zullen gaan uitstrekken en dat deze comité's, in navolging van het Fransche systeem, de taak op zich zullen nemen, welke dit jaar te Brussel nog grootendeels door het regeeringscommissariaat werd verricht.

Reeds werd vermeld dat de Rijksdag voor deze tentoonstelling een bedrag van 1 millioen mark beschikbaar stelde. Ook verschillende ministeriën gaven echter nog belangrijke sommen voor bepaalde afdeelingen. Zoo b.v. het Pruisische „Kultus-ministerium", dat 200.000 mark toestond voor de inrichting van de onderwijsafdeeling. Verder gaven nog tal van Duitsche staten (Pruisen, Baden, Beieren, Hessen en Saksen) van hunne belangstelling in de Tentoonstelling blijk door de toezegging van niet onbelangrijke sommen. De Pruisische regeering droeg o.a. niet minder dan 40.000 mark in de algemeene kosten bij.

In sommige afdeelingen, te weten in die welke voor de meer behoeftige industrieën (b.v. Kunstgewerbe) bestemd waren, werd de plaatsruimte gratis aan de exposanten afgestaan. Als regel moest echter voor die plaatsruimte een huurprijs worden betaald, welke tusschen 50 en 80 mark per M^2. varieerde. Bijna alle machinefabrikanten, wier tentoonstelling een oppervlakte van 10.000 M^2. besloeg, betaalden den hoogsten prijs, waaruit kan blijken dat de totaalsom, welke uit dezen hoofde inkwam, zeer aanzienlijk was.

Italië. Sedert 1908 bestaat in Italië een officieel permanent comité voor buitenlandsche tentoonstellingen, dat den naam draagt: „Comitato Nazionale per le Esposizioni e le Esportazioni Italiane all' Estero." Dit comité, waarvan president is Colonna don Prospero, principe di Sonnino, heeft haar zetel te Rome.

De leden worden verdeeld in eereleden, werkende leden en correspondeerende leden, waarvan beide laatstgenoemde categorieën een entrée van 10 Lire en een jaarlijksche contributie van 20 Lire betalen.

Het comité wordt bestuurd door een Algemeenen Raad van 24 tot 48 personen, gekozen door de leden in eene algemeene vergadering.

Deze Algemeene Raad benoemt op zijn beurt uit zijn midden een

Uitvoerend Comité van 12 personen, en kán tevens benoemen een Secretaris-Generaal (bezoldigd), die bij den Algemeenen Raad, en een Directeur-Generaal (eveneens bezoldigd), die bij het Uitvoerend Comité werkzaam is.

Het Uitvoerend Comité, waarvan president is Giovanni Silvestri, industrieel te Milaan, heeft haar zetel te Milaan.

De groote fout van deze regeling schijnt te zijn dat aan het Uitvoerend Comité, hetwelk zijn werkzaamheden in een andere plaats vervult dan de Algemeene Raad, te veel onafhankelijkheid is gelaten. Het Comité verricht tal van handelingen zonder den Algemeenen Raad vooraf te raadplegen.

De Italiaansche regeering verleende voor de Brusselsche tentoonstelling een subsidie van 500.000 Lire en vertrouwde de inrichting van een Italiaansche afdeeling op die tentoonstelling aan het permanente tentoonstellingscomité toe, onder toezicht van een door haar benoemden Commissaris-Generaal.

Tevens behield de Regeering zich echter de beschikking voor over een emplacement ter grootte van 2000 M². voor de plaatsing van verschillende regeeringsinzendingen, als burgerlijke genie, gezondheidsleer, enz.

De inzenders, die, met uitzondering van de fabrikanten van marmeren beelden, met zeer veel moeite moesten worden gevonden, betaalden als regel voor de te hunner beschikking gestelde plaatsruimte een prijs van 100 à 150 frcs. per M². De meesten zorgden zelf voor hunne vitrines, die echter door het comité moesten worden goedgekeurd.

Spanje. Dit land bezit tot op heden geen permanent comité hetwelk zich met tentoonstellingen bezig houdt

De Spaansche regeering benoemde, toen zij tot deelneming aan de Brusselsche tentoonstelling had besloten, zelfs geen commissie, doch slechts een Commissaris-Generaal, die zichzelf eenige helpers uitkoos en met hen allen arbeid verrichtte.

Het regeeringssubsidie bedroeg 200.000 peseta's (francs), waarvan ± 180.000 francs werden besteed voor den bouw van het Paviljoen. Een gedeelte van dit Paviljoen was, teneinde een veiliger bewaarplaats aan te bieden voor eenige kostbare tapijten uit de collectie

van Z. M. den Koning van Spanje, in steen opgetrokken. Deze tapijten zijn echter niet geëxposeerd geweest, daar Z. M. op het laatste oogenblik van opinie veranderde en weigerde ze tijdelijk af te staan.

De lust tot tentoonstellen te Brussel was bij de Spanjaarden niet groot, want, hoewel het Spaansche commissariaat 20.000 circulaires verzond, waarin tot deelneming werd opgewekt, werden slechts ± 350 nijveren bereid gevonden aan deze roepstem gehoor te geven. Veel kwaad deed in dit opzicht een eveneens in het afgeloopen jaar gehouden nationale tentoonstelling te Valencia en niet minder de groote tentoonstelling te Buenos Aires, die voor Spanje van veel grooter belang was dan de Brusselsche. Voor laatstgenoemde tentoonstelling was een crediet van niet minder dan 2.000.000 peseta's toegestaan, terwijl de Spaansche afdeeling daar een oppervlakte van 40.000 M^2. besloeg.

Engeland. Deze tentoonstelling was de eerste, waaraan door Engeland officieel werd deelgenomen.

Een permanent tentoonstellingscomité is ook in dit land onbekend. Eenige jaren geleden echter benoemde de Regeering (Board of Trade) een Koninklijke Commissie voor de tentoonstellingen van Brussel, Rome en Turijn, en verleende tevens voor alle drie gezamenlijk een subsidie van £ 100.000. De keuze van een Commissaris-Generaal en van een adjunct commissaris-generaal werd aan de commissie overgelaten.

Na den brand van 14 Augustus, die de Engelsche afdeeling geheel vernietigde, verleende de Regeering aan haren commissaris-generaal te Brussel, den heer Wintour, blanco crediet voor een onmiddellijke reconstructie der afdeeling. Daar de plaatsruimte in deze nieuwe afdeeling gratis werd afgestaan, mocht het het commissariaat gelukken in minder dan twee weken tijds 170 exposanten daarvoor te verzamelen.

België. Sedert een drietal jaren bestaat in dit land het „Comité Belge des Expositions à l'Etranger". De werkkring van dit comité is geheel op Fransche leest geschoeid.

HOOFDSTUK IV.

VERHOUDING TOT DE TENTOONSTELLINGS-MAATSCHAPPIJ.

De verhouding tusschen de Commissie en de Tentoonstellingsmaat schappij werd beheerscht door een onder dagteekening van 7 September 1909 gesloten overeenkomst, die als bijlage IV A is afgedrukt.

Bij die overeenkomst droeg het Uitvoerend Comité aan den Nederlandschen Commissaris-Generaal het uitsluitend recht over om de Nederlandsche afdeeling in te richten. Op die afdeeling zouden de algemeene reglementen van de Tentoonstelling van toepassing zijn, voor zoover daarvan niet bij de overeenkomst uitdrukkelijk was afgeweken en de omstandigheid, dat zij in een eigen paviljoen zou worden ondergebracht, de toepasselijkheid niet uitsloot (art. 1).

Voor dat paviljoen en den daarbij behoorenden tuin werd bij art. 11 kosteloos een terrein, groot ± 8000 M²., beschikbaar gesteld. De Maatschappij verbond zich daarbij voorts om binnen zekeren afstand van dit terrein niet te bouwen zonder machtiging van den Nederlandschen Commissaris-Generaal en om op het terrein een riool te doen aanleggen. Daartegenover werd van de zijde der Commissie de verplichting aanvaard het terrein na afloop van de Tentoonstelling in zijn vorigen staat terug te brengen, met uitzondering evenwel van de terrein-hoogte in den tuin (art. 13).

In de machinegalerij daarentegen moest voor de bedongen oppervlakte van 1740 M². betaald worden naar een maatstaf van 20 frank per M². (art. 11), terwijl de prijs van plaatsen in de tuinen der Tentoonstelling, voor het geval men die zou verlangen, in

onderling overleg tusschen partijen zou worden vastgesteld.

Bovendien bevatte de overeenkomst de bepaling dat voor de Afdeeling Schoone Kunsten in overleg zou moeten worden getreden met den Belgischen Commissaris-Generaal (art 12).

Alleen de Nederlandsche Commissaris-Generaal zou bevoegd zijn tot het toelaten of uitsluiten van Nederlandsche inzenders of producten, die ook buiten de Nederlandsche afdeeling niet zouden worden toegelaten zonder zijn uitdrukkelijke machtiging. Daarentegen mochten in de Nederlandsche afdeeling geen andere dan Nederlandsche producten worden toegelaten. Ten behoeve van de Belgische Afdeeling werd van deze regeling echter eenigszins afgeweken (artt. 2 en 3).

Gelijksoortige bepalingen beheerschten de toelating van titels, aankondigingen, uithangborden en vlaggen van inrichtingen alsmede de omschrijving van producten, waaruit de Nederlandsche herkomst zou kunnen worden afgeleid (art. 41).

Gevaarlijke goederen zouden niet mogen worden tentoongesteld; goederen die een veranderenden invloed op andere producten konden uitoefenen of voor de gezondheid schadelijk waren, slechts onder zekere voorwaarden (artt. 8 en 9).

Het Uitvoerend Comité behield zich in verband hiermede het recht voor om, in overleg met den Nederlandschen Commissaris-Generaal, alle goederen te doen verdwijnen, die door hun aard of door hun uiterlijk gevaarlijk of hinderlijk voorkwamen, dan wel in strijd met de welvoegelijkheid of het doel der Tentoonstelling (art. 10).

De aansprakelijkheid van de Tentoonstellingsmaatschappij en van de Belgische Regeering voor schade, die aan het Nederlandsche Paviljoen of aan de Nederlandsche goederen mocht overkomen, was bij art. 45 der overeenkomst uitgesloten.

Verder bevatte de overeenkomst bepalingen over de manutentie, de verwijdering der producten na afloop, de fiscale maatregelen, den catalogus, de bescherming van uitvindingen en het verbod van namaak, het verkooprecht, het proeven, de bewaking, de toegangskaarten en den Jury. Deze bepalingen zullen, voor zooveel noodig, in de volgende hoofdstukken ter sprake worden gebracht.

HOOFDSTUK V.

VERHOUDING TOT DE INZENDERS.

Oproeping. Door de voorloopige Commissie was reeds onderhands met verschillende belanghebbenden overleg gepleegd over deelneming aan de Tentoonstelling te Brussel. Ten einde alle verwarring, die daaruit zou kunnen ontstaan, te voorkomen, liet Mr. Regout, terstond na zijn benoeming tot Commissaris-Generaal, een oproeping aan de nijveren in de Staatscourant plaatsen, waarbij dezen werden uitgenoodigd zich vóór 15 April 1909 voor deelneming bij hem op te geven. Aan die oproeping gaven wel is waar weinigen gehoor — de meeste inzenders waren reeds bekend of werden later door de Bijzondere Commissies aangebracht — doch de Commissie kon zich later daarop beroepen tegenover verschillende personen die zich voorbijgegaan waanden.

Voorwaarden van deelneming. In de vergadering van de Commissie van 30 Juni 1910 werden de voorwaarden van deelneming vastgesteld. Deze voorwaarden regelden de verhouding tusschen de Commissie en de inzenders in hoofdtrekken als volgt.

Iedere aansprakelijkheid van de Commissie voor de inzendingen werd uitgesloten (art. 1).

Door de Commissie werd *gratis* de plaatsruimte verstrekt (art. 2). In de machinegalerij was dat eenigszins anders, zooals hieronder zal blijken. Voorts werd gratis voorzien in de algemeene decoratie, de algemeene bewaking, het schoonhouden der vloeren en het uitwendig stofschoonhouden der toonkasten. Ten slotte konden de

inzenders kosteloos gebruik maken van den georganiseerden inlichtingsdienst (art. 3). *Tegen een tegemoetkoming* door de inzenders zou de Commissie voorzien in de manutentie (artt. 4 en 5). Alle andere kosten uit de deelneming voortvloeiende kwamen *voor rekening van de inzenders* (art. 6).

In verband met de kostelooze verstrekking van de plaatsruimte was het natuurlijk dubbel noodig er voor te waken dat die ruimte ook op waardige wijze zou worden gebruikt. De artikelen 7 tot 9 gaven daarvoor aan de Commissie de noodige middelen in handen. Iedere inzending moest namelijk aan de beoordeeling van de betrokken Bijzondere Commissie onderworpen worden, welke, evenals de Commissaris-Generaal, bevoegd was een inzending zonder opgaaf van redenen te weigeren (art. 7). Ook de wijze van inrichting der inzending (de toonkasten inbegrepen) moest aan het oordeel van den Voorzitter der Bijzondere Commissie worden onderworpen, die daarbij moest te werk gaan in overleg met den architect (artt. 8 en 9).

Teneinde het gebruik maken van de toegestane plaatsruimte te verzekeren, bepaalde art. 11 een boete van *f* 25.— voor iedere M^2. opengelaten wand- of grondvlakte. Op te late inzending stond een boete van *f* 0.50 per M^2. voor iederen dag verzuim, ter beoordeeling van den Commissaris-Generaal, die echter ook de bevoegdheid had de geheele inzending te weigeren (art. 10).

Overigens waren de inzenders gehouden zich te gedragen naar de voorschriften van den Commissaris-Generaal (artt. 13 en 14), wiens oordeel beslissend was voor de uitlegging der voorwaarden en in daarbij niet voorziene omstandigheden (art. 15).

De voorwaarden, waarvan de bepalingen voor zooveel noodig nog in de volgende hoofdstukken zullen worden ter sprake gebracht, zijn in hun geheel als bijlage V A afgedrukt.

Aanvraag voor deelneming. Aan de gedrukte voorwaarden was een formulier bevestigd, de *Aanvraag voor deelneming* hetwelk als bijlage V B is afgedrukt. Op dit formulier moest de inzender verklaren zich aan de reglementen, voorwaarden en bepalingen te onderwerpen en bovendien invullen: hoeveel ruimte hij meende noodig te hebben, of, en zoo ja hoeveel, water, gas of drijfkracht

verlangd werd en hoe groot de snelheid en de behoefte aan beweegkracht was voor iedere in werking gestelde machine. Bovendien werd aan den inzender de gelegenheid gegeven opmerkingen te maken of wenschen mede te deelen.

De voorwaarden en aanvragen werden door de Bijzondere Commissien aan de inzenders uitgedeeld, door wie ook de aanvragen werden terugontvangen. Een en ander geschiedde in Juli 1909.

Definitieve verbintenis. Later, in Januari 1910, werd van de inzenders op dezelfde wijze de invulling en onderteekening gevraagd van een formulier, waarbij zij verklaarden gebruik te zullen maken van de hun toegestane plaatsruimte en waarbij zij zich nogmaals aan de reglementen, voorwaarden en bepalingen der Tentoonstelling onderwierpen. Het formulier van deze verklaring is als bijlage V C afgedrukt.

Plaatsruimte. *1°. In het Nederl. Paviljoen.* Het Paviljoen bood een zuivere tentoonstellingsruimte aan van ± 3000 M².

Overeenkomstig de bedoeling van de Regeering werd voor deze ruimte aan de inzenders geen huur in rekening gebracht. Versterking van de fundeeringen voor het tentoonstellen van zware voorwerpen werd echter als een onderdeel van de opstelling beschouwd en kwam als zoodanig voor rekening van de inzenders. (Voorw. art. 2).

Achteraf heeft de Commissie zich de vraag gesteld, of het geheel kosteloos afstaan van plaatsruimte aan de belanghebbenden wel een goede politiek is. In de eerste plaats toch wordt iets waarvoor men betaald heeft gewoonlijk meer op prijs gesteld dan hetgeen zonder opofferingen werd verkregen. Voorts vallen de uitgaven bij een onderneming als de inrichting van een tentoonstelling gewoonlijk zeer tegen: verruiming van de beschikbare fondsen door een matige bijdrage van de onmiddellijk belanghebbenden te heffen verdient daarom aanbeveling. Ten slotte zou de Commissie, door het vragen van een vergoeding voor de plaatsruimte, zich ten behoeve van de inzenders kosteloos met verschillende verrichtingen hebben kunnen belasten, waarvoor zij thans betaling heeft moeten

vragen. Bedoeld wordt hier de zoogenaamde manutentie, die de Commissie op zich nam, tegen een vergoeding, die, daar een andere bruikbare maatstaf ontbrak, naar de plaatsruimte werd berekend. Eenvoudiger zou het zeker geweest zijn wanneer een geringe huur gevorderd was en de manutentie kosteloos was verricht.

Ten aanzien van de verdeeling van de beschikbare plaatsruimte is door de Commissie ongeveer als volgt te werk gegaan. Toen men eenigszins kon overzien hoe groot de deelneming in de onderscheiden groepen zou wezen, is de beschikbare ruimte tusschen de verschillende Bijzondere Commissies verdeeld. De onderverdeeling van de ruimte tusschen de inzenders werd aan de Bijzondere Commissies overgelaten. Het verdeelingsplan behoefde echter de goedkeuring van den Commissaris-Generaal, die daarbij met den Architect te rade ging.

2°. *In de Machinegalerij.* Aangezien de plaatsruimte in het Nederlandsche Paviljoen kosteloos zou worden verstrekt, heeft ook van den aanvang af het plan voorgezeten om aan de gezamenlijke inzenders in de Machinegalerij de kosten te vergoeden, die zij voor de plaatsruimte in die galerij zouden hebben te betalen. Volgens de aanvankelijk door de belanghebbenden verstrekte opgaven moest daarbij op een ruimte van 1500 M². worden gerekend, hetgeen dan ook bij het opmaken der begrooting is geschied. (*) Toen echter later de Machineindustrie meer ruimte bleek noodig te hebben, had de Commissie geen bezwaar die aan te vragen, doch zij achtte zich niet verantwoord de kosten van het meerdere (ad 240 M².) te vergoeden, vóórdat duidelijk was dat de middelen zulks zouden veroorloven. De toestand der geldmiddelen heeft evenwel de terugbetaling hiervan niet veroorloofd.

Dat daardoor de machinefabrikanten iets hebben betaald voor de plaatsruimte, die in het Nederlandsche Paviljoen geheel kosteloos was, is waar; doch men moet niet uit het oog verliezen dat de verzoeken om toelating in het Paviljoen, nadat over de ruimte aldaar was beschikt, moesten worden afgewezen (de in verhouding tot het geheel zeer kleine uitbouw daargelaten); terwijl in de

---

Met het tusschen (*) voorkomende kan het lid van Hasselt zich niet vereenigen. Hij verwijst naar de voorstelling, dienaangaande gegeven in Hoofdstuk XX.

machinegalerij de mogelijkheid heeft bestaan om, nadat de oorspronkelijke ruimte was uitgeput, tegen betaling een uitbreiding daarvan met 240 M².., d. i. met 16 %, te verkrijgen. De machineindustrie heeft dus hier eerder een voordeel dan een nadeel gehad. (*)

3°. *In de tuinen.* Het waren voornamelijk machinefabrikanten voor wie de Commissie plaatsen (niet in de hallen maar) in de tuinen heeft moeten aanvragen. De inzenders, wie dat betrof zijn hieronder opgesomd met vermelding achter hun namen van de ingenomen plaatsruimte en van de daarvoor betaalde bedragen.

Werf Conrad	207.36 M²,	fr. 2073.60.
Haarlemsche Machinefabriek	58.11 M²,	fr. 778.70.
Werf Gusto	51.88 M²,	fr. 518.80.
Gebr. Stork & Co. . . .	9.— M²,	fr. 90.—.
Werf Hubertina	4.50 M²,	fr. 45.—.

Ook deze bedragen zouden door de Commissie aan de inzenders zijn vergoed, wanneer de stand der geldmiddelen dat had toegelaten.

Eén inzender, de N. V. R. S. Stokvis & Zonen te Rotterdam had voor de door haar tentoongestelde systemen van oeververdediging kosteloos een plaats in de tuinen ontvangen.

4°. *In andere Paviljoens.* Volledigheidshalve dient vermeld te worden dat een viertal Nederlandsche inzenders tentoonstelden in het Pavillon du Génie Civil en één Nederlandsche inzender in het Paviljoen van de Internationale Vereeniging van glasfabrikanten. Met deze inzenders had de Commissie dientengevolge weinig aanraking.

5°. *In het gebouw van het Jubelpark.* De tentoonstelling van de groep Schoone Kunsten werd gehouden in het Gebouw van het Jubelpark (Palais du Cinquantenaire). Volgens art. 4 van het Algemeen Reglement voor die Groep werd de plaatsruimte aldaar kosteloos ter beschikking gesteld. De versiering en inrichting kwam evenwel ten laste van de Commissie.

Onder deze voorwaarden kreeg de Nederlandsche Afdeeling de beschikking over een elftal zalen met een muurvlakte van 207 strekkende meters.

Verzekering. Zooals reeds werd medegedeeld sloot de overeenkomst met de Tentoonstellingsmaatschappij de aansprakelijkheid van die Maatschappij en van de Belgische Regeering voor de goederen der inzenders uit en deed art. 1 der voorwaarden van deelneming hetzelfde ten aanzien van de Commissie. Daarmede stond de bepaling van art. 45 der genoemde overeenkomst in verband, volgens welke de inzenders desverlangd zelf hun goederen op eigen kosten konden verzekeren.

Het heeft langen tijd bij de Commissie een punt van overweging uitgemaakt of het geen aanbeveling verdiende in dezen voor de belangen der inzenders op te komen. Vandaar dan ook dat art. 12 der voorwaarden van deelneming, hoewel op den voorgrond stellende dat de inzenders zelf voor de verzekering hunner goederen hadden zorg te dragen, bovendien de bepaling bevatte, dat de Commissie zou onderzoeken of het mogelijk was voordeelige voorwaarden bij assuradeuren te bedingen, zoowel voor een brand- en transport-, als voor een zoogenaamde „all risk" verzekering ten behoeve van die inzenders, welke zulk een verzekering door haar tusschenkomst zouden willen doen plaats hebben.

De Commissie had hierbij op het oog gehad een overeenkomst waarbij een bepaalde premie werd vastgesteld voor de verzekering van een bepaald bedrag aan ongenoemde goederen, welke verzekering nader door de inzenders, ieder voor zich, met de assuradeuren zou worden aangegaan, zonder dat de Commissie ergens voor aansprakelijk zou kunnen worden gesteld of genoodzaakt zou kunnen worden op de een of andere wijze haar tusschenkomst te verleenen. In zekeren zin dus een „verzekerings-abonnement".

Het bleek reeds spoedig dat men op deze wijze geen „all risk" verzekeringen zou kunnen krijgen, zonder in een te hooge premie te vervallen. De Commissie beperkte toen haar pogingen tot het verkrijgen van een brand- en transportverzekering; doch, hoewel het een oogenblik scheen dat deze pogingen met gunstigen uitslag bekroond zouden worden, stuitte ook dit plan ten slotte af op den onwil van de beurs om zich voor een zeker bedrag te verbinden zonder daartegenover de zekerheid te hebben dat zij ook op dit bedrag zou kunnen rekenen.

Alzoo hebben de inzenders zelf voor de verzekering van hun goederen moeten zorgen. Deze oplossing is volgens de Commissie, zooals zij de zaak thans beziet, de beste die zich denken laat. De inzenders toch kunnen beter en gemakkelijker hun eigen belang behartigen dan de Commissie dat vermag te doen; te meer daar het altijd moeielijk is de inzenders in dezen tot iets te verplichten en de Commissie uit den aard der zaak geen verantwoordelijkheid kan aanvaarden.

De bemoeiingen van de Commissie hebben zich dientengevolge beperkt tot het sluiten van een verzekering op de oude kunstvoorwerpen, waarvoor, zooals aanvankelijk het plan was, een vertrek in het Nederlandsche paviljoen zou worden bestemd en van een verzekering van de zoogenaamde *eigen inzendingen*. Beide verzekeringen waren gesloten door tusschenkomst van de makelaars J. en J. M. Voorhoeve te Rotterdam. De eerste verviel, krachtens een in de polis opgenomen clausule, toen het plan van de retrospectieve tentoonstelling verviel. De tweede was een brand- en transport-verzekering voor een bedrag van f 20.000 tegen een premie van gemiddeld 1,1 °/₀.

De verzekering van de tentoongestelde voorwerpen in de afdeeling Schoone Kunsten geschiedde door tusschenkomst van de Bijzondere Commissie voor die Groep.

Toonkasten en Manutentie. De Commissie behartigde ten slotte de belangen der inzenders nog ten aanzien van de manutentie en bij het vervaardigen der toonkasten of vitrines. Aan de vitrines zal een afzonderlijk hoofdstuk worden gewijd; de manutentie komt bij het vervoer ter sprake.

Subsidies. Tot enkele groepen van inzenders stond de Commissie in een bijzondere verhouding, t.w. de Machine-industrie, de Land- en Tuinbouw, de Schoone Kunsten, de Koloniën en de Kunstnijverheid. De verhouding met de machine-industrie betrof de plaatsruimte en werd reeds te voren besproken. Voor de Land- en Tuinbouw, de Schoone Kunsten en de Koloniën waren afzonderlijke posten uitgetrokken op de opgemaakte begrooting.

Over die posten werd aan de betrokken subcommissies binnen zekere grenzen de vrije beschikking gelaten onder voorwaarde dat, behoudens enkele bijzondere regelingen, alle onkosten, reis- en administratiekosten inbegrepen, daaruit zouden worden betaald. De groep Kunstnijverheid ten slotte ontlastte de Commissie door het inrichten van kamers enz. van een gedeelte van de inwendige versiering. Daarom werd haar ten laste van den Post „Versiering" een subsidie verleend van f 6000, en zulks eveneens onder de voorwaarde dat alle onkosten daaruit zouden worden bestreden.

Eigen inzendingen. In sommige gevallen trad de Commissie in zekeren zin zelf als inzender op. Dit was het geval met de inzendingen die een min of meer officieel karakter droegen en van de inzendingen die door de verschillende bijzondere Commissies van belangstellende en belangelooze personen waren bijeenverzameld. Reeds werd medegedeeld dat de Commissie die inzendingen voor haar rekening verzekerde, doch bovendien kwamen hiervoor verschillende andere uitgaven te haren laste, zooals die voor vracht, opstelling, manutentie enz.

Rechtstreeksche aanraking. Over het algemeen had de Commissie met de inzenders weinig rechtstreeksche aanraking. Met uitzondering van enkele aangelegenheden, die zich daartoe minder leenden, geschiedde de behandeling van zaken met de inzenders door de verschillende Bijzondere Commissien. De samenwerking tusschen de Commissie en de Bijzondere Commissien heeft nooit te wenschen overgelaten.

HOOFDSTUK VI.

HET PAVILJOEN EN DE TUIN.

Terrein. Het voor Paviljoen en Tuin afgestane terrein was, zooals reeds medegedeeld werd, gelegen op het gedeelte van de gemeente Elsene, in de onmiddellijke nabijheid van den 3den ingang aan de Solboschlaan en aan het uiteinde van den dijk, die in dat gedeelte als hoofdverkeersweg dienst deed. De keus had niet gunstiger kunnen zijn. De Commissie kan dat zonder eenigen schroom verklaren omdat die keus niet haar werk geweest is, doch dat van de voorloopige Commissie.

De oppervlakte, die deze Commissie voor zich had doen reserveeren, was eerst grooter geweest, in verband met het plan om achter den Nederlandschen tuin een afzonderlijk paviljoen voor de koloniën te bouwen. Toen echter de Tweede Kamer het aanvankelijk aangevraagde crediet had geweigerd en een eenvoudiger plan was ontworpen, waarbij het afzonderlijke koloniale paviljoen was komen te vervallen, verviel ook de behoefte aan het achterste gedeelte van het terrein, van hetwelk afstand werd gedaan ten behoeve van de Duitsche afdeeling. Het overige gedeelte werd aangehouden. De Commissie heeft dus slechts behoeven te bekrachtigen hetgeen vóór haar optreden was geschied.

Architecten. Nog in een ander opzicht heeft de Commissie op den arbeid van haar voorloopige voorgangster kunnen voortbouwen, nl. wat de keus van een architect betreft. Zooals reeds werd medegedeeld was het aanvankelijke plan geweest om twee pavil-

joens te stichten, één voor het Moederland en één voor de Koloniën. Beide paviljoens zouden gescheiden en tevens vereenigd worden door een daartusschen liggenden Nederlandschen tuin. Voor het ontwerpen van het paviljoen van het Moederland was de keus van de Voorloopige Commissie gevallen op den heer W. Kromhout Czn., architect te Amsterdam, later te Rotterdam, terwijl het koloniale gebouw en de tuin ontworpen zouden worden door den heer Ed. Cuypers, architect te Amsterdam. Toen na het bekende votum van de Tweede Kamer een beperkter plan ontstond, volgens hetwelk de tentoonstelling der koloniën met die van het Moederland in één gebouw zouden worden ondergebracht, verviel het paviljoen dat door den heer Cuypers zou worden ontworpen. In stede daarvan achtte men het billijk hem met de inwendige versiering van de koloniale afdeeling in het Nederlandsche Paviljoen te belasten.

Zoo stonden de zaken bij het optreden van de Commissie. Daar harerzijds daartegen geen bezwaren rezen heeft zij volgaarne deze voorloopige schikkingen bekrachtigd. Alzoo werd aan den heer Kromhout het ontwerpen van het paviljoen opgedragen, aan den heer Cuypers het ontwerpen van den tuin en hetgeen daartoe behoorde alsmede de inwendige versiering van het Indische gedeelte van het Paviljoen. De inwendige versiering van het overige gedeelte werd later nog aan den heer Kromhout toevertrouwd.

Hoewel de Commissie over den arbeid der beide architecten niet anders dan tevreden kan zijn, heeft zij toch moeten kampen met de eigenaardige bezwaren, die verbonden zijn aan de versiering van één vertrek (want dat was het Paviljoen van binnen eigenlijk) door twee architecten. Die moeielijkheden zijn wel niet ernstig of onoverkomelijk geweest, doch zouden bij een volgende gelegenheid toch zonder eenig bezwaar kunnen worden vermeden.

Tuin. Al kan de Commissie niet ontkennen dat de tuin het succes van de Nederlandsche afdeeling heeft verhoogd, toch moet zij beginnen met de verklaring dat hij niet heeft beantwoord aan de bedoeling waarmede hij ontworpen werd. Die bedoeling is niet zoozeer geweest om een gedeelte van den aanleg der terreinen van de Tentoonstellingsmaatschappij over te nemen als wel om

aan den Nederlandschen tuinbouw een goede gelegenheid te geven om door inzendingen van zijn vermogen te doen blijken. En in dit opzicht is de tuin een groote mislukking geweest. Slechts zeer enkele personen zijn tot het doen van een inzending bereid bevonden. Wat verder noodig was — en dat was veel — heeft men door aankoop moeten verkrijgen. De betrekkelijke hooge bedragen, die aan den tuin zijn ten koste gelegd, hadden dan ook zeker nuttiger besteed kunnen zijn. Bij een volgende gelegenheid mag dat niet uit het oog worden verloren.

De aanleg van den tuin geschiedde door den Heer J. C. de Lange te Rotterdam naar het ontwerp van den architect Ed. Cuypers. In verband met het oordeel over het nut van den tuin heeft het weinig belang de bijzonderheden van den aanleg, die reeds een jaar te voren werd aangevangen, te bespreken.

Bleven alzoo aan den eenen kant de eigenlijke belanghebbenden op enkele gunstige uitzonderingen na achterwege, aan den anderen kant heeft de tuin aan verschillende andere Nederlandsche inzenders een goede gelegenheid tot tentoonstelling verschaft. De Levensverzekeringsmaatschappij Utrecht stichtte er 4 door den Heer Ed. Cuypers ontworpen koepels op de hoeken, waarin zij een inzending van haar landgoed „Utrecht", gelegen onder Hilvarenbeek, Mierde en Arendonk tentoonstelde. Deze inzending bestond uit een insectarium, producten van ontginningen, een verzameling boekwerken der ontginning, photographien en kaarten. De firma's L. Ringlever te Rotterdam en A. J. Dingemans te Amsterdam stelden, tegen een geringe tegemoetkoming, ieder twee kostbare monumentale tuinhekken beschikbaar, die zij opzettelijk voor dat doel hadden vervaardigd. De voor die hekken benoodigde steenen werden op zeer voordeelige voorwaarden geleverd door den Heer J. W. van der Elst, steenfabrikant te Zaltbommel. De Heer H. Voorneveld te Zeist stelde in den tuin door hem vervaardigde Oud-Engelsche tuinmeubelen ten toon. En de Machinefabriek van Gebr. Stork & Co. te Hengelo stelde op voordeelige voorwaarden een electrische centrifugaalpomp beschikbaar voor de fontein, die zich in het midden van den tuin bevond.

Voor het tot stand komen van die fontein ontving de Commissie

Nederlandsche Tuin.

van de Tentoonstellingsmaatschappij bovendien een bijdrage van 6000.— frank. Daar de kosten voor het drijven van de centrifugaalpomp vrij hoog waren heeft de Commissie het spuiten van de fontein zooveel mogelijk beperkt.

Stijl. En wat nu verder het Paviljoen betreft, de Heer Kromhout had zich dat aanvankelijk gedacht in modernen stijl, zooals bleek uit een door hem vervaardigde perspectiefteekening in kleuren. De Voorzitter wenschte echter ter vergelijking een schets in een anderen stijl daarnaast te zien en verzocht den Heer Kromhout een soortgelijke perspectiefteekening te willen maken van een gebouw in Hollandschen renaissance-stijl. Deze beide schetsen werden aan de Centrale Commissie in haar voorloopige bijeenkomst van 24 April 1909 voorgelegd. De overgroote meerderheid van de Commissie (12 van de 15 aanwezigen) was toen van oordeel dat men met iets specifiek Nederlandsch moest voor den dag komen en gaf de voorkeur aan het Oud-Hollandsche ontwerp.

Deze beslissing der Commissie is een voorwerp van veel critiek geweest. Men heeft beweerd dat Nederland op deze internationale tentoonstelling ook door den stijl van het gebouw had moeten toonen wat het op het gebied van de architectuur vermag en dat men daarom een modernen stijl had moeten kiezen en niet een navolging van een ouden; voorts dat de Hollandsche renaissance-stijl, die voor kleine gebouwen geschikt is, niet paste bij den omvang van het Paviljoen; ten slotte dat het begrip „tentoonstelling" iets zoo moderns is dat een Paviljoen in Oud-Hollandschen stijl daarmede bezwaarlijk te rijmen valt.

Al moge dit alles tot op zekere hoogte waar zijn, de Commissie heeft de door haar genomen beslissing geen enkel oogenblik betreurd. Het Nederlandsche Paviljoen is op de Brusselsche Tentoonstelling, voornamelijk door zijn stijl, een zeer groot succes geweest. En dat succes is, naar het haar voorkomt, van meer belang dan de vraag of in alle opzichten werd voldaan aan een op de spits gedreven bouwkundige schoonheidsleer.

Een enkel bezwaar is aan de beslissing der Commissie verbonden geweest en dat bezwaar is zelfs zeer groot. De kosten toch van

het Oud-Hollandsche gebouw met zijn vele trapgeveltjes en verdere versieringen zijn veel hooger geweest dan die van een modern gebouw hadden behoeven te bedragen. Doch ook dit bezwaar valt naar het oordeel der Commissie weg tegenover het verkregen resultaat.

Ontwerp. Na deze beslissing ging de heer Kromhout onmiddellijk over tot het maken van de noodige plannen en teekeningen. Het Paviljoen werd ontworpen ter lengte van 87.50 M. en ter breedte van 36 M. De nokhoogte bedroeg 28.80 M. boven den beganen grondvloer. De trappentoren aan de linkerzijde van den langen gevel had een hoogte van 36 M., terwijl de toren op de snijding der hoofddaken een hoogte bereikte van 52 M. boven den beganen grond.

De helling van den grond gaf gereedelijk aanleiding de vloeren op verschillende hoogten aan te leggen; zoo was de middenvloer drie treden lager dan het hoogere gedeelte, waarin de afdeelingen Kleine Metaalnijverheid en Land- en Tuinbouw een plaats vonden, en de afdeeling der Koloniën wederom zes treden lager dan het middengedeelte. Het totale verschil bedroeg 1.44 M.

Daar het geheele gebouw in traveeën verdeeld was van 7.20 M. elk en ook in de plattegronden deze eenheidsmaat werd doorgevoerd, ontstonden vakken van 7.20 × 7.20 M. of nagenoeg 50 M^2., benevens de veelvouden daarvan door samenvoeging. (Land- tuin- en boschbouw 6 × 50 = 300 M^2., Mijnwezen: 3 × 50 = 150 M^2. enz.).

De hoofdgevel was ontworpen aan de zijde van den tuin. Deze gevel werd gevormd door een reeks van 7 trapgevels. In de middelste daarvan bevond zich de hoofdingang van het gebouw. In de overige waren loggias met luifels ontworpen, die later werden afgestaan aan de Zaanlandsche Zilversmederij te Amsterdam en aan de sigarenfabriek de Huifkar van de firma Hamers & Co. te Oisterwijk. Een tweede ingang op den beganen grond was ontworpen aan den Zuidoost gevel. De gevel aan den tegenovergestelden smallen kant had ook een ingang, die door zijn bijzondere ligging in de as van den hoogen dijk, welke de hallen der natien aan de tuinzijde verbond, in de praktijk de voornaamste ingang tot het Paviljoen werd. Deze ingang was ontworpen tusschen twee

uitbouwtjes, waardoor een pleintje van 50 M². ontstond, waartoe een brug toegang verleende.

De dijk, met zijn voortzetting in de verbindingsbrug, gaf ongezocht de hoogte aan der eerste verdieping, die zich daardoor op 7.20 M. boven het middelste gedeelte van den beganen grond bevond.

De algemeene aanleg van het Paviljoen bestond uit drie gedeelten.

1° het hoog opgaande gedeelte bij de dijkingang, bestaande uit: aan den voet van den dijk den beganen grond (de afdeeling land- tuin en boschbouw); gelijkvloers van den dijk een eerste verdieping met de hoofdvestibule benevens de bureelen der Centrale Commissie ter linkerzijde van de ingang; en boven deze vestibule en aangrenzende ruimten een tweede verdieping, waartoe een afzonderlijke trap toegang gaf en waarin de afdeeling Onderwijs was ondergebracht.

2° de groote middenhal met aan de voor- en achterzijde een aaneengesloten reeks van zalen die aan de achterzijde 7.20 M. diep waren, doch aan de voorzijde slechts 5.40 M. tengevolge van een open gaanderij met luifels aan de tuinzijde, welke van de 7.20 M. diepte was afgenomen. Deze middenhal was 7 traveeën lang = 50,40 M. en 2 traveeën breed = 14,40 M. Beneden aan de lange zijden was zij verbreed door open gaanderijen van 3.60 M., aan de eindzijden door gaanderijen van 7.20 M., breedte welke gaanderijen op de eerste verdieping werden herhaald. Boven de lange gaanderijen der 1ste verdieping waren platten aangelegd, ten einde overal bij de kappen te kunnen komen en om de staande vensters van de middenhal te kunnen openen en sluiten. Deze hal toch had eene hoogte tot aan de kapbalken, welke door een scherm aan het oog werden onttrokken. De voortdurend gematigde temperatuur in deze hal was voor een groot deel aan het staande licht te danken. Waar op zonnige dagen in andere tentoonstellingsgebouwen met hunne bovenverlichting de warmtegraad bedenkelijk steeg, daar bleef het Nederlandsche paviljoen, dank zij de beginselvaste doorvoering van het staand -lichtenstelsel, betrekkelijk koel. Ook de gemakkelijke ventilatie droeg daartoe niet weinig bij.

3° de eindpartij aan de verlengde Guillaume Gilbertstraat, waarin zich beneden de voortzetting bevond van de koloniale afdeeling en op de 1ste verdieping de pharmaceutische afdeeling en de lederindustrie. Een trap voerde vandaar naar de 2de verdieping, waar de Tuchtscholen een plaats hadden gevonden.

Elk dezer drie groote onderdeelen van het paviljoen had zijn eigen ingang.

De verbinding tusschen de eerste en de tweede verdieping werd gevormd door een vernuftige trapoplossing in het midden van het gebouw, alwaar zich ongeveer ter halver hoogte van de gaanderij een platvorm bevond dat door trappen naar boven en naar beneden met de beide verdiepingen in verbinding stond. Deze trapoplossing was daarom zoo vernuftig, omdat zij de tentoonstellingsruimte vermeerderde in stede van die te beperken. De ruimte op en onder het platvorm toch kon grootendeels voor tentoonstellingsruimte worden gebezigd.

Behalve deze hoofdtrap en de reeds vermelde trappen aan de Dijkzijde en aan G.G. straatzijde, was nog een trappentoren ontworpen aan de tuinzijde van het gebouw. Oorspronkelijk kwam de hierin gedachte trap slechts tusschen de 1e en 2e verdieping tot stand, voornamelijk om als uitgang te dienen voor de bezoekers der afdeeling „tuchtscholen". Zij werd niet verder naar beneden doorgetrokken om ruimte te winnen voor een klein vertrek achter de koloniale afdeeling dat als kleedkamer voor de op de Tentoonstelling werkzame inlanders dienst deed. Later, na den grooten brand op 14 Augustus, werd op aandrang van het Belgische Comité deze trap toch tot beneden doorgetrokken.

Bovendien was een noodtrap aangebracht aan de achterzijde van het gebouw, waartoe men door een deur in een der kamers der kunstnijverheidsafdeeling toegang kon krijgen.

Aannemer. Voor den bouw van het Nederlandsche paviljoen viel de keus op de firma Reinders en van 't Ende, aannemers te Amsterdam, omtrent wie de Commissie van te voren gunstige inlichtingen had verkregen. Een openbare aanbesteding had niet plaats met het oog op den beperkten tijd, alsook omdat het

wenschelijk was een aannemer te hebben in de woonplaats van den architect, die toen nog te Amsterdam verblijf hield.

Bestek. Met deze firma werd in Augustus 1909 overeengekomen dat de bouw van het paviljoen, op de reeds bestaande grondvesten, zou geschieden voor den prijs van f 110.000. Daaronder werd verstaan alles met uitzondering van de bekleedende stofwerken van binnenwanden en zolderingen. Het gebouw zou zijn van hout met een bekleeding van papierstuc (staff) ter nabootsing van metselwerk en natuursteen.

Met de noodige rioleeringswerken zou terstond na de gunning moeten worden aangevangen. Tegelijkertijd moest de ruimte bestemd voor het hoekpaviljoen aan de tuinzijde bij den dijk ingericht worden tot teekenkamer. De geheele constructie moest glas- en dakdicht opgeleverd worden op 15 Januari 1910; de kantoren moesten door de Commissie in gebruik genomen kunnen worden op 1 Maart; de drie hoofdtrappen moesten gesteld en voltooid zijn op 15 Februari; de stucwerken moesten op den 15den Maart geheel gereed zijn, zoodat met het stucschilderwerk zou kunnen worden begonnen; de binnenschilderwerken moesten den 15den Maart gereed zijn en de volledige oplevering van alle tot de aanbesteding behoorende werken moest geschieden op 15 April 1910. Bij overschrijding van den laatsten termijn verbeurde de aannemer een boete van f 250.— daags, bij overschrijding van de overige termijnen een boete van f 100.— daags. Na den 15den Januari had de Commissie het recht aan anderen toe te staan in het Paviljoen werkzaamheden te verrichten. Mocht naar de meening van den architect de loop der werkzaamheden van dien aard zijn, dat de tijdelijke oplevering niet wel mogelijk was, dan zou de Commissie kunnen ingrijpen en het werk aan een ander kunnen opdragen dan wel het zelf kunnen uitvoeren. De verhouding in dat geval was nauwkeurig geregeld. Daar deze bepaling niet werd toegepast heeft het echter geen nut daarbij langer stil te staan.

De kosten van de spoorwegvrachten van de materialen van de plaats van oplading in Nederland tot op het tentoonstellingsterrein,

zouden, berekend naar de toen bestaande vrachtprijzen, voor de helft door den aannemer en voor de wederhelft door den aanbesteder worden betaald. Mogelijke latere vermindering van de vrachtprijzen zou ten voordeele van de Commissie komen. Dit heeft evenwel niet plaats gehad. De kosten van het vervoer der materialen terug kwamen voor rekening van den aannemer. Deze bepaling werd veiligheidshalve opgenomen, alhoewel door de spoorwegdirecties voor den terugvoer vrijdom van vracht was toegestaan. De kosten van het lossen der materialen uit de spoorwagens en het vervoer er van tot op het werk waren voor rekening van de Commissie. De Commissie heeft deze werkzaamheden opgedragen aan den Manutentiedienst der Tentoonstellingsmaatschappij (zie Hoofdstuk VIII).

De aannemer bekwam voorts vrij gebruik van water. Hij behield den eigendom van de voor het Paviljoen gebruikte materialen en was daartegenover verplicht om na afloop der Tentoonstelling, op eerste aanschrijving van den Commissaris-Generaal, het paviljoen te sloopen en alle materialen van het terrein te verwijderen.

De aannemer was aansprakelijk voor het onderhoud van het geheele paviljoen tot aan de sluiting der tentoonstelling, voorzoover er onderhoud noodig mocht zijn aan tot de aanbesteding behoorende onderdeelen. Daarvan was alleen het glaswerk uitgesloten. Ten aanzien van het onderhoud moesten de bevelen van de zijde der Commissie onverwijld worden uitgevoerd. Bij overtreding van deze bepaling zou de Commissie de verbetering zelf kunnen doen uitvoeren op kosten van den aannemer, die dan tevens in een boete verviel van f 10.—.

De betaling van de aannemingssom, ad f 110.000—, zou geschieden in 5 termijnen t.w.:

1ste termijn, groot 20 %, wanneer de balklaag en vloeren gelegd waren;

2de termijn, groot 20 %, wanneer kapspanten en dakbeschieting gereed waren;

3de termijn, groot 20 %, wanneer buitenbeschieting en torens voltooid waren;

4de termijn, groot 25 %, wanneer het geheele werk was opgeleverd;

5de termijn, groot 15 %, wanneer de onderhoudstermijn verstreken was en het gebouw zou zijn gesloopt.

Met de uitvoering van dit bestek zijn door de Commissie geen moeilijkheden ondervonden.

Grondvesten. Zooals reeds met een enkel woord werd aangestipt was met den aannemer overeengekomen dat het paviljoen zou worden gebouwd op reeds bestaande fundamenten. Deze grondvesten toch heeft de Commissie door een Belgischen aannemer doen leggen, n.l. door den Heer Arthur Fichefet te Brussel, omtrent wien zij gunstige inlichtingen had bekomen en die ook met andere fundeeringswerken op het tentoonstellingsterrein belast was. Op deze wijze toch meende zij dat de grondslagen van het paviljoen beter en goedkooper tot stand zouden komen dan wanneer de uitvoering aan een Nederlandschen aannemer werd opgedragen.

De gunning van de fundeeringswerken aan den Heer Arthur Fichefet geschiedde dan 6 Juli 1909 tegen den prijs van 6493.07 frank. Daarbij belaste de Heer Fichefet zich tevens met de tijdelijke beschikbaarstelling en de plaatsing van de noodige stalen balken tegen een eenheidsprijs van 0.17 frank per K.G. Al deze werken zouden geeindigd moeten zijn op den 1sten Augustus 1909, hetgeen ook heeft plaats gehad.

In het geheel werd aan den Heer Fichefet betaald een bedrag van 10772.34 frank.

Uitbouw. De dijk, die naar de ingang van het Nederlandsche paviljoen leidde, splitste zich op korten afstand daarvan in tweeën. Het eene gedeelte liep, zooals reeds werd gezegd, naar de ingang van het Paviljoen, het andere gedeelte liep achter dat paviljoen (zijde Solboschlaan) naar beneden tot op de hoogte van het omliggende terrein. Dientengevolge was er dicht bij de ingang van het Nederlandsche Paviljoen een soort van kuil, die tot de verfraaiïng van het geheel weinig bijdroeg. Hoe die kuil zou kunnen worden verborgen is een vraag die langen tijd bij de Commissie een punt van overweging heeft uitgemaakt. Ten slotte is aldaar

een uitbouw van het Paviljoen tot stand gekomen, die het gezicht op de kuil zoo goed als geheel heeft benomen.

Die uitbouw bestond uit twee van elkander onafhankelijk deelen, die onderling in geen verbinding stonden en wier tot standkoming voor ieder deel op zich zelf werd beslist.

Het eerste gedeelte van den uitbouw was een verlenging van de tentoonstellingsruimte, die het paviljoen gelijkvloers aanbood, met een vak van 14 bij 7 meter. Dit gedeelte bereikte geen grootere hoogte dan de dijk zelf en was alleen van het hoofdgebouw uit te bereiken. Tot den bouw daarvan, die slechts een geringe wijziging in de plannen noodig maakte, was niet alleen besloten om de kuil te vullen doch ook om aan de groote vraag naar tentoonstellingsruimte zooveel mogelijk te kunnen voldoen.

Het andere gedeelte was op dijkhoogte gelegen en bedekte hetgeen van de kuil nog over was. Het steunde, behalve op andere fundeeringen, op den muur van het eerste gedeelte en scheen dientengevolge daarmede één geheel uit te maken. Toch stond het er niet mede in verbinding en had het alleen een ingang op den dijk. In tegenstelling met het hoofdgebouw was het niet met staff bekleed, omdat de kosten van zulk een bekleeding bij onderzoek te hoog bleken. De firma Bennewitz & Co. toch, die het stucwerk voor het hoofdgebouw leverde, vroeg voor de bekleeding van dit gedeelte van den uitbouw zulk een hoogen prijs, dat de Commissie zeer tot haar spijt genoodzaakt was de eenheid van uitvoering te verbreken. Dit gedeelte van den uitbouw was daarom opgetrokken in den stijl van een Oud-Hollandsch gebouwtje van hout. Het had eveneens zijn ontstaan te danken aan den tweeledigen wensch der Commissie om de beschikbare tentoonstellingsruimte te vergrooten en om de kuil geheel voor het oog te verbergen. Echter is de stoot tot de oprichting uitgegaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond. Dit verbond wenschte op de Tentoonstelling een overzicht te geven van de beteekenis van den Nederlandschen stam, taal, enz. en de verspreiding er van over de geheele aarde. De Commissie juichte dat plan zeer toe, doch had geen geschikte plaatsruimte beschikbaar. Toen is het denkbeeld opgekomen om een afzonderlijk paviljoen te bouwen, waarin

de inzending van het Algemeen Nederlandsch Verbond zou kunnen worden tentoongesteld en waarin dan bovendien, zooals later werd afgesproken, de inzending van den Nederlandschen boekhandel en de Indische leeszaal, die de Bijzondere Commissie voor de Koloniën wenschte in te richten, als aanverwante inzendingen zouden kunnen worden ondergebracht. Daardoor zou in het hoofdpaviljoen tevens plaatsruimte worden gewonnen. Met het oog op den inhoud droeg dit gedeelte van den uitbouw den naam van „Paviljoen Groot Nederland".

De uitbouw in zijn geheel werd door de firma Reinders en van 't Ende aangenomen voor de som van f 12750.—. In de kosten van het Paviljoen Groot Nederland zou het Algemeen Nederlandsch Verbond een gedeelte bijdragen. Dit gedeelte werd aanvankelijk bepaald op f 1200.—, welk bedrag verband hield met het oorspronkelijke voornemen om dit paviljoen in hoofdzaak voor de inzending van het Verbond te doen dienen. Later, toen het paviljoentje een eenigszins ander karakter had gekregen door de opneming daarin van de Indische leeszaal en de inzending van den Nederlandschen boekhandel, werd deze bijdrage tot f 950.— verminderd.

Kiosk Hamers. Na de bespreking van den uitbouw moet met een enkel woord melding gemaakt worden van de kiosk der Sigarenfabriek „de Huifkar" van de firma Hamers & Co. te Oisterwijk. Deze kiosk, door den heer Kromhout ontworpen in den stijl van een Oud-Hollandsch gebouwtje van hout, was bestemd voor den verkoop van sigaren en bevond zich in den inspringenden hoek van de Noord-Westelijke helft van den voorgevel (tuinzijde).

Bouw. Medio Augustus 1909 waren de fundaties en de ijzeren ondergrondsbalken gelegd. Begin September werd een aanvang gemaakt met den bovenbouw. Niettegenstaande het weder zeer ongunstig was, vorderden de werkzaamheden naar wensch. Een eerste staking der Hollandsche werklieden, die hooger loon eischten, werd door toegeven van den aannemer bezworen. Niet lang daarna echter brak eene tweede staking uit, die een meer dreigend aanzien kreeg door de uitingen van onwil, de daden van

overlast en het posten van de arbeiders. Zelfs werden ernstige dreigementen tegen aannemer en onderbaas vernomen. Een en ander had tengevolge dat nagenoeg alle Hollandsche werklieden door Belgische werden vervangen. Daarna werden de werkzaamheden met kracht hervat om niet weder te worden onderbroken.

Reeds was het Paviljoen voor een groot gedeelte onder de kap, toen het den 11den Januari — door een geweldigen storm, waarbij aan andere gebouwen ernstige schade werd geleden, ja zelfs één paviljoen grootendeels verwoest werd — aan windstooten werd blootgesteld, die het zichtbaar uit de loodrechte richting deed overhellen. De eerste daarop volgende weken moesten daarom aan het herstellen der beloopen schade worden besteed. Daarbij bleek de noodzakelijkheid om hier en daar krachtige versterkingen aan te brengen. Een en ander heeft voor de Commissie vrij aanzienlijke extra-uitgaven noodig gemaakt, waarop zij niet had kunnen rekenen.

Nadien had de bouw een rustig verloop. Vermeld mag nog worden dat de levering aan den aannemer van het papierstuc voor het gebouw geschiedde door de firma Bennewitz & Co. te Amsterdam en dat die levering over het algemeen goed heeft voldaan.

Inwendige versiering. De inwendige versiering werd, wat het Paviljoen betreft, met uitzondering van de Afdeeling Kunstnijverheid en de Koloniale afdeeling, aan den architect van dat paviljoen, den heer Kromhout, opgedragen. De groote middenhal gaf hierbij den toon aan; de daaraan grenzende gaanderijen, vestibulen, hoofd- en neventrappen en tentoonstellingsruimten sloten zich daarbij aan.

De heer Kromhout maakte voor de middenhal een geaquarelleerd ontwerp, waarbij hij op den talentvollen steun rekende van eenige schilders, om de paneelen, daarin opgenomen, te componeeren en uit te voeren. De heer Huib Luns te Rotterdam maakte de 36 stuks decoratieve paneelen, die onder de balustrade van de gaanderij voorkwamen. Modellen waren de personificaties van kunstambachten en landsbedrijven. In de helft der koloniale afdeeling hadden die op Indië betrekking

Boven de koloniale afdeeling bevond zich een groot paneel over de volle breedte van de middenhal bij een hoogte van $2^1/_2$ M.

Nederlandsch Paviljoen van binnen.

Hiervoor ontwierp de schilder Jan Sluyters uit Laren een decoratief, waarin hij de bevolking aan een mystieke Boeddahfiguur in het centrum — Indië representeerend — de producten van hun kunstvaardigheid doet aanbieden. Het grootsche verleden van Java uit den Hindoetijd gaf hem hiervoor verschillende motieven aan de hand, die hij uitnemend tot een groot decoratief geheel wist om te werken.

Aan het andere hoofdeinde der zaal waren drie paneelen door Oldewelt uit Rotterdam gemaakt, waarvan de middelste een specifiek Hollandsch stadsgezicht voorstelde, en de twee zijpaneelen het Hollandsche landschap karakteriseerden.

Nog anderen moesten medewerken: Joh. Kromhout, de decoratieschilder, voerde het ornamenteele decoratiewerk uit; Jan Feij zorgde voor alle stofwerken; de firma de Roos voor de passementwerken; terwijl de firma Walraven medewerkte aan de binnenschilderwerken. Al deze medewerkers waren uit Amsterdam.

Ten overvloede dient met waardeering de bereidvaardigheid vermeld te worden van de Kon. Ned. Tapijtfabriek te Deventer en van de Tapijtfabriek „Werklust" van den Heer Stevens te Kralingen, die op door den heer Kromhout gegeven maten elk zeven tapijten leverden, welke zoozeer de balies verlevendigden; alsmede die van de plateelbakkerij „de Distel" te Amsterdam en de Faiencefabriek „Amphora" te Oegstgeest, die aardewerk beschikbaar stelden om op die balies te worden uitgestald.

Indeeling. De Commissie is begonnen met de ruimte in het gebouw voorloopig tusschen de verschillende groepen te verdeelen naar het haar billijk voorkwam. Die voorloopige verdeeling is uit den aard der zaak herhaaldelijk gewijzigd moeten worden tengevolge van geopperde bezwaren, gewijzigde omstandigheden enz. Toen eindelijk het indeelingsplan geacht kon worden definitief te zijn werd het den 13den October 1909 aan de verschillende leden der Bijzondere Commissies medegedeeld door toezending van een platten grond van het gebouw, waarop de verdeeling met stippellijnen was aangegeven. Op dien plattengrond was tevens door arceeringen aangeduid welke gedeelten van de ruimte als paden zouden dienen en derhalve door de tentoonstellers moesten worden

vrijgelaten. Het behoeft geen betoog dat, ook na de rondzending van dit plan, wijziging er van op sommige punten niet heeft kunnen uitblijven.

De verdeeling, zooals zij ten slotte gedurende de tentoonstelling heeft bestaan, moge blijken uit den als bijlage VI A opgenomen platten grond.

Een volgenden keer zou het wellicht aanbeveling verdienen de groep Voedingsmiddelen, die de helft van het middenvak gelijkvloers innam, een minder in het oog loopende plaatsruimte te geven. Deze groep toch leent zich weinig tot een belangwekkende tentoonstelling en moet uit den aard der zaak trachten dit bezwaar zooveel mogelijk te ontgaan door een de aandacht trekkende wijze van uitstalling. Zoo ontstaan pyramides van flesschen en dergelijke, waartegen op zich zelf natuurlijk niets te zeggen is, doch die weinig geschikt zijn, om op het eerste gezicht een gunstigen indruk van het geheel te geven.

Verzekering. De verzekering van het Paviljoen tegen brandschade geschiedde den 17—25 Augustus 1909 op Amsterdamsche beurspolis door tusschenkomst van den commissionnair J. A. Mazel te 's Gravenhage, en zulks ten behoeve van de Commissie en, voor zooveel noodig, mede ten behoeve van den aannemer hetzij niet of zonder lastgeving tot verzekering. De tijd van deze verzekering liep van 1 September 1909 tot 1 Januari 1911. Het verzekerde bedrag was wisselend en bedroeg van de voltooiing van het gebouw tot 1 Augustus 1910 f 110.000,—;

van 1 Augustus tot 1 September f 85.000,—;
van 1 September tot 1 October f 55.000,—;
van 1 October tot 1 November f 40.000,—;
van 1 November tot 1 December f 11.000,—;
van 1 December tot 1 Januari 1911 f 5000.— (als maximum).

Onder deze verzekering waren mede begrepen:

1° de werk- en bergloodsen en keeten staande in de nabijheid van het in aanbouwzijnde paviljoen.

2° de voor den bouw bestemde materialen alsmede de gereedschappen, die der werklieden inbegrepen, daarbij gebezigd.

De polis van deze verzekering is twee keer gewijzigd. De eerste wijziging geschiedde den 4den Februari 1910 en betrof de verhooging van het verzekerde bedrag met f 10000,— wegens den uitbouw van het paviljoen (zie boven).

In verband daarmede werd ook de vastgestelde schaal van waardevermindering gewijzigd en zulks als volgt:

van de voltooiing tot 1 Aug. 1910 f 120.000,—;
van 1 Aug. tot 1 Sept. f 95.000,—;
van 1 Sept. tot 1 Oct. f 60.000,—;
van 1 Oct. tot 1 Nov. f 45.000,—;
van 1 Nov. tot 1 Dec. f 12.000,—;
van 1 Dec. tot 1 Jan. 1911 f 6000.— (als maximum).

De tweede wijziging geschiedde den 8/11 April 1910 en betrof de verhooging van het verzekerde bedrag met f 20.000.—, teneinde daaronder ook de afbraak van het Paviljoen te doen vallen, waarop de aannemer van den bouw krachtens het bestek recht had. In verband daarmede werd de schaal van waardevermindering als volgt vastgesteld:

van de voltooiing tot 1 Aug. 1910 f 140.000,—;
van 1 Aug. tot 1 Sept. f 112.000,—;
van 1 Sept. tot 1 Oct. f 70.000,—;
van 1 Oct. tot 1 Nov. f 53.000,—;
van 1 Nov. tot 1 Dec. f 20.000,—;
van 1 Dec. tot 1 Jan. 1911 f 16.000,— (als maximum).

De premie voor deze verzekering bedroeg aanvankelijk 1 % over het hoogste bedrag. Bij de tweede wijziging werd zij echter met 0.01 % verhoogd, zoodat zij in totaal 1.01 % heeft bedragen.

Afbraak. Met den afbraak werd den 10den December een aanvang gemaakt. Ingevolge het bestek was deze een zaak des aannemers. Alleen het wegruimen der grondvesten was voor rekening der Commissie.

HOOFDSTUK VII.

DE TOONKASTEN.

Bepalingen der Voorwaarden. Omtrent de toonkasten bevatten de voorwaarden van deelneming de navolgende bepalingen. De deelnemers moesten een nauwkeurige beschrijving met teekening van de wijze, waarop zij hun inzendingen wenschten in te richten, en van de daarvoor te bezigen toonkasten en aan te brengen versieringen ter goedkeuring inzenden bij den Voorzitter van de Bijzondere Commissie van de groep, waaronder hun inzending viel (art. 8). Alvorens te beslissen moest deze voorzitter het advies inwinnen van den architect, belast met de binnenversiering van het Paviljoen. Mochten tegen de ingeleverde plannen bezwaren bestaan, dan moest daarvan kennis worden gegeven aan den inzender, met aanwijzing van de wijzigingen die in de plannen werden noodig geoordeeld. Zonder dat de plannen waren goedgekeurd mocht niet tot uitstalling worden overgegaan (art. 9). De Commissie had hierbij aangeteekend dat zij gaarne als tusschenpersoon zou optreden tusschen de inzenders en haar architect voor het ontwerpen van plannen.

Deze bepalingen behoeven eigenlijk geen toelichting. Het doel er van was er voor te waken dat de artistieke indruk van het inwendige van het Paviljoen niet zou worden bedorven door een met de inwendige versiering geen verband houdende, stelsellooze bijeenraping van de meest uiteenloopende wijzen van uitstalling. Doch binnen de grenzen van dat doel meende de Commissie de inzenders te kunnen vrij laten.

Opdracht van het ontwerpen der plannen aan den Architect. Bij de uitvoering bleek dat het grootste gedeelte der inzenders geen voorkeur had voor een bepaalde wijze van uitstalling. Dit groote meerendeel wilde daarom gaarne gebruik maken van de aangeboden gelegenheid om de plannen door den architect der Centrale Commissie te doen ontwerpen. Daartegenover stonden andere, wier plannen van reeds bestaande of alleen nog maar ontworpen uitstallingen van dien aard waren, dat aan toelating niet te denken viel. Deze inzenders berustten daarna, met enkele uitzonderingen, in de genomen beslissing en hadden er geen bezwaar tegen, het ontwerpen van een plan aan den architect der Centrale Commissie op te dragen. Door een en ander was nu een toestand ontstaan die geheel afweek van dien welken de Commissie zich bij het vaststellen der voorwaarden had voorgesteld. Het groote meerendeel der uitstallingen toch zou door den Architect ontworpen worden en dat natuurlijk in verband met de inwendige versiering van het Paviljoen. Dit deed de vraag rijzen of het, ten einde de eenheid niet te verbreken en een zoo schoon mogelijk geheel te verkrijgen, geen aanbeveling verdiende een stap verder te gaan en ook van de overige inzenders te eischen dat zij hun plannen door den Architect lieten ontwerpen. De Commissie heeft deze vraag toen in bevestigenden zin beantwoord. In verband daarmede werd in Januari 1910 aan de inzenders een circulaire gezonden, welke als bijlage VII A is afgedrukt.

Persbeweging. Door deze beslissing werden die inzenders getroffen, welke reeds in het bezit van vitrines waren. Enkele hunner zetten daarop een beweging tegen de Commissie op touw, die in het begin van Februari 1910 tot veel geschrijf in de pers aanleiding gaf. De voornaamste argumenten waren dat de beslissing onrechtmatig was in verband met de voorwaarden van deelneming; dat men de inzenders op onnoodige kosten joeg en dat de door de Commissie gewilde eenvormigheid geen rekening hield met de verschillen, die door het uiteenloopende der verschillende inzendingen werden vereischt.

Naar het oordeel der Commissie waren al deze argumenten

bezijden de waarheid. Dat de Commissie zich bij het vaststellen der voorwaarden een gansch anderen toestand had voorgesteld dan waarvoor zij later kwam te staan is iets wat zij gaarne erkent; doch dat zij niet het recht zou gehad hebben tot het nemen van haar beslissing kan zij moeielijk toegeven. Art. 9 der Voorwaarden toch bepaalde uitdrukkelijk dat de inzenders niet anders dan volgens goedgekeurde plannen mochten tentoonstellen. Volgens datzelfde artikel hing die goedkeuring af van de vraag, of er tegen de plannen bezwaren bestonden voor het verkrijgen van een artistiek geheel. De Commissie is dus geheel binnen de grenzen van haar bevoegdheid gebleven, toen zij, met het oog op den veranderden toestand, de eischen voor de toelating van vitrines verzwaarde.

De Commissie wil eveneens gaarne erkennen dat haar beslissing voor verschillende inzenders uitgaven veroorzaakte, waarop zij aanvankelijk niet gerekend hadden. Doch deze uitgaven mogen zeker niet als onnoodig worden aangemerkt. Zij waren integendeel zeer noodig om het geheel tot zijn recht te doen komen. Aan de belangen van enkelen mocht dat geheel niet worden opgeofferd. In dit verband verdient vermelding dat onder de inzenders, die uit dezen hoofde tegen de beslissing der Commissie bezwaar hadden, zich personen bevonden, wier toonkasten volstrekt geen verband hielden met de voor hen beschikbare ruimte en die dus toch tot het maken van nieuwe vitrines hadden moeten overgaan.

Dat ten slotte de Commissie een eenvormigheid heeft gewild, die geen rekening hield met de uiteenloopende eischen, die de verschillende aard der inzendingen vorderde, is onjuist. De Commissie wilde eenheid van opvatting, doch geen eenvormigheid. Dit blijkt wel het beste daaruit, dat de uitstallingen door den Architect in overleg met de belanghebbenden ontworpen zijn Aan de verlangens, die hunnerzijds bij dat overleg werden geuit, is steeds zooveel mogelijk gevolg gegeven.

Houding der Commissie. Hoe dit ook zij, de kunstmatig opgezette persbeweging heeft een tijdlang de werkzaamheden der Commissie veronaangenaamd, ook al is er geen oogenblik sprake van geweest, dat het welslagen der Tentoonstelling er door in

gevaar gebracht zou kunnen worden. De houding, die door de Commissie tegen deze beweging is aangenomen, is als volgt. Vooreerst heeft zij er voor gezorgd dat ook haar standpunt in de pers duidelijk werd uiteengezet. Vervolgens heeft zij zooveel mogelijk alle verdere beantwoording van het geschrijf trachten te voorkomen, teneinde het zoo spoedig mogelijk te doen bedaren. Voorts heeft zij de belanghebbenden door middel van mondeling overleg trachten te overtuigen van de gegrondheid van haar beslissing. Voor zooveel noodig werden de inzenders te dien einde uitgenoodigd om bijeen te komen. In het bijzonder mag in dit verband genoemd worden de bijeenkomst met de inzenders in de Groepen X en XV, op 1 Februari 1910 te 's Gravenhage op het kantoor der Commissie gehouden, waar als woordvoerder van de ontevredenen optrad Mr. F. A. Kokosky, advocaat en procureur te Amsterdam.

De Commissie kan met voldoening vaststellen dat haar bemoeiïngen in dezen met gunstigen uitslag bekroond zijn geworden. Het aantal der inzenders, die zich terugtrokken, is vrijwel beperkt gebleven tot het tiental, wier terugtreden reeds aanstonds was voorzien. De voor hen bestemde ruimte werd onmiddellijk toegewezen aan anderen, die aanvankelijk geen plaats hadden kunnen krijgen.

Uitvoering der ontwerpen. Toen de Commissie de bovengenoemde beslissing nam, had zij zich tevens de vraag gesteld, of er niet tegen moest worden gewaakt dat de door den Architect gedachte eenheid door verschillen in de uitvoering weder zou worden te niet gedaan. Om een voorbeeld te noemen, kan men wel een kleur voorschrijven, lichtgroen bijv.; doch het lichtgroen van den een kan een bonten indruk maken naast het lichtgroen van een ander, enz. De Commissie heeft daarom getracht de uitvoering der ontworpen plannen zooveel mogelijk in één hand te houden door de bestelling bij de firma Reinders en van 't Ende te bevorderen en bovendien den eisch te stellen, dat het schilderwerk in ieder geval door deze firma zou worden uitgevoerd. Dat haar keus op de heeren Reinders en van 't Ende viel wordt onder meer verklaard door de overweging dat deze firma, in haar hoedanigheid van

aannemer van den bouw van het Paviljoen, gemakkelijker aan de bestelling zou kunnen voldoen dan anderen.

Aan de firma Reinders en van 't Ende werden door de Commissie de prijzen gevraagd, waartegen zij de verschillende vitrines zou willen leveren. Bij de reeds genoemde circulaire aan de inzenders (zie Bijlage VII. A) werd daarvan mededeeling gedaan. Intusschen bleven de inzenders geheel vrij om, indien zij dat wenschten, de uitvoering der ontworpen plannen aan een ander op te dragen, behoudens den eisch dat het verven door de firma Reinders en van 't Ende zou geschieden.

In verband met een en ander waren aan de circulaire twee formulieren toegevoegd, de eene bevattende een bestelling aan de firma Reinders en van 't Ende, de andere behelzende een bereidverklaring om een vitrine te doen maken volgens het ontwerp van den Architect. Naar gelang van de omstandigheden moest één dezer formulieren door de inzenders worden ingevuld en onderteekend. Het tweede biljet werd door een dertigtal inzenders of combinaties van inzenders geteekend; de overigen teekenden het eerste biljet.

Gebleken bezwaren. Hoewel het doel, dat bij deze regeling heeft voorgezeten, over het algemeen wel is bereikt, meent de Commissie toch de aandacht te moeten vestigen op enkele bezwaren, die zij bij de uitvoering er van ondervonden heeft.

In de prijzen was begrepen het loon voor den Architect, het vervoer naar Brussel, het opstellen aldaar en het verven. Die prijzen schenen daardoor vrij hoog en men heeft dan ook niet nagelaten daarop te wijzen. Toch is het zeer de vraag, of men over het algemeen goedkooper zou zijn uitgekomen, wanneer men zelf had moeten zorgen voor al hetgeen thans in den prijs begrepen was.

Voorts is de Commissie bij haar pogingen tot centralisatie van de werkzaamheden haar doel wel een weinig voorbij gestreefd. Bij een tentoonstelling is op het laatst van het tijdperk van voorbereiding de drukte gewoonlijk groot. Hoe meer men den arbeid verdeelt, des te grooter kans heeft men van op tijd gereed te zijn.

De opdracht van de levering der vitrines aan den aannemer van het Paviljoen heeft dat bewezen. Op het laatst is de Commissie er toe moeten overgaan een gedeelte van de levering aan andere handen toe te vertrouwen. t. w. aan de Stoomtimmerfabriek van Gebr. van Malsen te 's Gravenhage, de firma P. A. Weeldenburg & Zoon te Rotterdam en de Coöperatieve Rotterdamsche Bouwersbond.

Wat in het vervolg? Zooals uit het bovenstaande blijkt, geeft de quaestie der vitrines tot velerlei moeilijkheden aanleiding.

Wellicht zouden die voor het vervolg voorkomen kunnen worden, wanneer een ander maal de vitrines door de Commissie werden aangeschaft en door haar aan de inzenders werden verhuurd. Het zouden dan moeten zijn nette, doch hoogst eenvoudige vitrines, met veel glas en weinig hout en zonder eenige praetentie van stijl. De Commissie heeft hierbij toonkasten op het oog, zooals zij in de Engelsche afdeeling heeft waargenomen: groote kuben van spiegelglas met op de ribben een randje mahoniehout. Dergelijke vitrines zijn wel is waar duurder dan die welke in de Nederlandsche afdeeling gebruikt zijn; doch deze hoogere uitgaven zouden ruimschoots worden goedgemaakt door de omstandigheid dat de toonkasten Staatseigendom blijven en derhalve bij iedere volgende tentoonstelling weder kunnen dienst doen.

Ook zou men zich bij volgende gelegenheden in verbinding kunnen stellen met instellingen, die vitrines voor tentoonstellingen verhuren. In Frankrijk bijvoorbeeld schijnt een maatschappij te bestaan, bij wie men uit elkander neembare toonkasten in huur kan bekomen.

HOOFDSTUK VIII.

HET VERVOER.

Fiscale bepalingen. A. *van den Belgischen Staat.* Bij Koninklijk besluit van 6 November 1908 was bepaald dat de vreemde producten, die voor de Tentoonstelling bestemd waren, met tijdelijken vrijdom van invoerrecht konden worden ingevoerd, mits zij later weder werden uitgevoerd en de voorwaarden en formaliteiten in acht genomen werden, die daarvoor door den Belgischen Minister van Financiën zouden worden vastgesteld. Deze vaardigde de vereischte voorschriften uit bij beschikking van 9 November 1908.

Krachtens deze beschikking behoefde voor de tentoonstellingsgoederen geen gedetailleerde opgaaf te worden ingeleverd en waren deze vrijgesteld van onderzoek aan de grens. Zij konden dus rechtstreeks naar het tentoonstellingsterrein worden vervoerd, hetwelk ten aanzien daarvan met een publiek entrepot was gelijkgesteld. Daarentegen moest de Commissaris-Generaal voor iederen inzender een door dezen geteekende lijst inleveren, bevattende een gedetailleerde opgaaf der door dezen ingevoerde goederen. De wederuitvoer moest geschieden binnen drie maanden na de sluiting der tentoonstelling.

In verband met deze voorschriften stonden de artikelen 22 en 23 van de overeenkomst met de Tentoonstellingsmaatschappij, die de voornaamste der bovengenoemde voorschriften herhaalden. Bovendien bevatten zij nog twee nieuwe bepalingen, namelijk:

1°. dat de tolformaliteiten voor de Nederlandsche goederen in het Nederlandsche Paviljoen zouden worden verricht en

2°. dat het Uitvoerend Comité de rechten zou betalen, verschuldigd voor de voedingsmiddelen, die ten behoeve van de beoordeeling door de Jury zouden worden verbruikt, voor het geval dat de Belgische Toldienst daarvan geen ontheffing toestond.

De fiscale bepalingen van den Belgischen Staat hebben niet tot moeielijkheden aanleiding gegeven, dan alleen ten aanzien van de vraag in hoever de materialen van het Nederlandsche Paviljoen in de termen van den vrijdom vielen. Deze quaestie werd reeds besproken in Hoofdstuk II.

B. *Van den Nederlandschen Staat:* Voor de uit Nederland afkomstige goederen en materialen, die voor de Tentoonstelling bestemd waren, werd door den Minister van Financiën bij beschikking van 7 Januari 1910, No. 60, Afd. Invoerrechten, ingeval van wederinvoer vrijdom van invoerrecht en accijns verleend, mits door de Commissie of door de inzenders het volgende werd in acht genomen:

1. de aangifte ten Uitvoer bedoeld in artikel 143 der Algemeene wet van 26 Augustus 1822 (Staatsblad No. 38) moest in triplo worden ingeleverd en moest, onverminderd de bij de wet gevorderde gegevens, inhouden een nauwkeurige opgaaf van het getal en de soort der voorwerpen, hunne bijzondere kenteekenen of andere voldoende aanwijzingen voor de erkenning van hunne identiteit bij den wederinvoer, alsmede de vermelding, dat de goederen bestemd waren voor de Algemeene en Internationale Tentoonstelling te Brussel in 1910.

Na visitatie en na afteekening van de ingeleverde aangiften zouden de ambtenaren der invoerrechten één exemplaar ter hand stellen aan den persoon, door wie die aangiften werden ingeleverd.

2. Bij den wederinvoer der goederen zou ten kantore van den Ontvanger der invoerrechten, ter plaatse waar deze werden aangebracht, een vrijpaspoort ingeleverd worden als bedoeld in artikel 2 van het Koninklijk besluit van 8 Juli 1907 (Staatsblad No. 180) en daarbij zou worden overgelegd het volgens *1.* aan den aangever ter hand gestelde exemplaar der aangifte tot uitvoer, voorzien van eene verklaring afgelegd door of namens het Nederlandsche Comité,

waaruit bleek, dat de goederen op vorenbedoelde expositie tentoongesteld waren geweest en rechtstreeks van daar terugkwamen.

3. Indien bij de visitatie bleek dat de identiteit der uitgevoerde en weder ingevoerde goederen vaststond, zouden de visiteerende ambtenaren de goederen ter vrije beschikking stellen van den aangever en daarvan melding maken op het vrijpaspoort, dat daarna door hen ten kantore van den Ontvanger zou worden ingeleverd.

4. De vrijdom zou enkel worden verleend voor goederen, die uit het vrije verkeer hier te lande waren uitgevoerd (derhalve niet doorgevoerd) en waarvoor bij dien uitvoer geen afschrijving of teruggaaf van belasting was genoten. Ingeval van twijfel moest de verschuldigde belasting worden betaald.

Voor de uit de koloniën afkomstige goederen had de Minister van Financiën bij beschikking van 6 Augustus 1909, No. 69, Afd. Invoerrechten, de toestemming verleend ze hier te lande tijdelijk in het Stedelijk Museum te Amsterdam op te slaan, teneinde aldaar te worden uitgepakt, geïnventariseerd, geëtiqueteerd, bezichtigd en daarna naar België te worden verzonden.

Deze vergunning was verleend onder de navolgende voorwaarden:

1. de goederen voor de Tentoonstelling bestemd moesten met vracht- of volglijsten te Amsterdam worden aangebracht, waarna, nadat zoo noodig de bestemming nader was aangetoond, door den Ontvanger der invoerrechten en den accijns op de suiker transitopaspoorten zouden worden afgegeven geldig voor een jaar waarmede het vervoer naar de lokalen van het Stedelijk Museum en de opslag aldaar zouden plaats hebben.

De Inspecteur der invoerrechten kon vergunnen dat in afwachting van het transitopaspoort de goederen onder ambtelijk geleide naar de hierboven bedoelde lokalen werden overgebracht.

Mocht de waarde der in te voeren goederen bij de Commissie niet bekend zijn, dan kon die waarde door een door voornoemden Inspecteur aan te wijzen ambtenaar der invoerrechten worden begroot. De door dezen vastgestelde waarde zou tot grondslag van de voor het invoerrecht te stellen zekerheid strekken.

2. Vóórdat de goederen naar Brussel werden gezonden, casu quo vóór de wederinpakking der goederen, zouden de door den Inspecteur aan te wijzen ambtenaren der invoerrechten in de gelegenheid gesteld worden, deze met de afgegeven transitopaspoorten te vergelijken.

De ambtenaren zouden op de transitopaspoorten de noodige aanteekeningen stellen nopens verandering der merken en de soort der emballage, nopens splitsing en samenvoeging van colli, en zouden zorg dragen, dat de uitslag uit het lokaal van opslag en het vervoer naar den spoorwagen of het schip, waarmede de verzending naar België plaats had, onder ambtelijk toezicht geschiedden. De hiervoor bedoelde spoorwagens en schepen zouden verzegeld worden, tenzij bij verzending van enkele op zichzelf staande colli aan colliverzegeling de voorkeur werd gegeven.

3. De door den Inspecteur aangewezen ambtenaren der invoerrechten zouden te allen tijde toegang hebben tot de lokalen, waarin de in deze beschikking bedoelde goederen tijdelijk waren opgeslagen.

De leden van de Bijzondere Commissie voor de Koloniën of de personen, door hen met het beheer der goederen belast, zouden den ambtenaren der invoerrechten alle inlichtingen geven, die deze voor de uitvoering van de hun opgedragen werkzaamheden noodig achtten.

De Inspecteur der invoerrechten was bevoegd om het lokaal of de lokalen, waarin de goederen tijdelijk werden opgeslagen, door een Rijksslot te doen afsluiten, voor zoover zulks noodig was ter beperking van het toezicht en mogelijk werd geacht met het oog op de behandeling welke die goederen moesten ondergaan.

Nopens den hierbedoelden maatregel van sluiting zou hij echter in overleg hebben te treden met de Bijzondere Commissie voor de Koloniën, die zich overigens had te gedragen naar de voorschriften door meergenoemden Inspecteur in het belang van het toezicht te geven.

De uit de koloniën afkomstige goederen vielen uit den aard der zaak niet in de termen van den vrijdom van invoerrecht en accijns bij wederinvoer, die aan de Nederlandsche goederen was verleend.

Voor den terugvoer heeft de Commissie getracht de douaneformaliteiten te vereenvoudigen door aan den Minister van Financiën de detacheering van een tolbeambte te Brussel te verzoeken, die op het inpakken der kisten en wagens zou kunnen toezicht houden. Het onderzoek aan de grens had daardoor tot een minimum beperkt kunnen zijn. Op haar verzoek mocht zij echter geen gunstig antwoord ontvangen. Wel werden door Z.E. de meest mogelijke faciliteiten toegezegd. Doch ondanks deze toezegging zijn er bij den terugvoer vele moeilijkheden ondervonden, die — afgezien van de vraag of zij ook in de gegeven omstandigheden wel noodig waren — uitgesloten zouden geweest zijn, wanneer het voorstel van de Commissie gevolgd was.

Vracht. *A. Op de Belgische spoorwegen.* Ten behoeve van de Belgische inzendingen op de Tentoonstelling was door de Belgische Staatsspoorwegen vrijdom van vracht toegestaan. Zoover ging men wel niet ten aanzien van de vreemde inzendingen, maar toch werd zoowel door de Staats- als door de particuliere spoorwegen een aanzienlijke vrachtvermindering aan vreemde inzenders verleend. Voor de heenreis moest namelijk de volle vracht betaald worden, terwijl de terugreis voor niet zou geschieden. De vrachtvermindering bedroeg daardoor 50 %.

Tegenover deze reductie stond echter eene kleine verhooging. Voor de tractie van de wagens op het tentoonstellingsterrein, hetwelk aan het spoorwegnet was verbonden, moest een vrachtverhooging worden betaald van fr. 2 per ton met een minimum van 50 centiem per verzending (heen en terug).

Zoowel deze vrachtverhooging als de gewone vracht moest bij de verzending worden voldaan.

Deze bepalingen hebben niet tot moeielijkheden aanleiding gegeven dan alleen ten aanzien van de vraag, in hoever de materialen van het Nederlandsche paviljoen in de termen van de vrachtvermindering vielen. Deze quaestie werd reeds besproken in Hoofdstuk II.

B. Op de Nederlandsche spoorwegen. Ook de Nederlandsche Spoorwegmaatschappijen stonden vrachtvermindering toe, en zulks in overleg met de Belgische spoorwegen. Stappen om die ver-

mindering te verkrijgen heeft de Commissie dus niet behoeven te doen. De regeling van deze reductie kwam overeen met die op de Belgische spoorwegen en bedroeg alzoo eveneens 50 %.

De Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen en de Nederlandsche Centraal Spoorwegmaatschappij stonden deze vrachtvermindering toe zonder bijzondere voorwaarden; niet alzoo echter de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij. De Belgische Staatsspoorwegen verlangden, zoowel voor de heen- als voor de terugzending, van deze Maatschappij een afzonderlijken vrachtbrief voor het Belgische parcours, inhoudende het verzoek tot toepassing van het Tarif Spécial No. 10 der E. B. Daaruit volgde volgens den Raad van Administratie der H. IJ. S. M. dat de bevrachting in België in locaal verkeer plaats had, zoodat ook op de lijnen der H. IJ. S. M. bevrachting in locaal verkeer noodig was. De goederen konden daardoor per H. IJ. S. M. niet rechtstreeks naar Brussel worden verzonden, doch alleen tot Roosendaalgrens en van daar uit verder. In hoever deze voorwaarden verband hielden met de omstandigheid, dat de H. IJ. S. M. bij het vervoer op de lijn Roosendaal—Brussel niet betrokken is, welk vervoer geheel door de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen wordt bewerkstelligd, is der Commissie niet gebleken.

Bij deze gelegenheid wil de Commissie niet nalaten haar oprechten dank te betuigen aan den Directeur-Generaal der M. t. E. v. S. S. en aan den Raad van Administratie der H. IJ. S. M. voor de groote welwillendheid waarmede zij een drietal vrijkaarten op hun lijnen ter beschikking van de Commissie hebben gesteld. Een tijdelijke en beperkte vrijkaart voor den officieelen Expediteur der Commissie tijdens de inrichting en de onttakeling der Tentoonstelling bracht het aantal vrijkaarten gedurende enkele maanden zelfs op vier.

Expediteur. Aan het vervoer van goederen naar een tentoonstelling zijn veel moeilijkheden verbonden. In de eerste plaats toch moet er voor gezorgd worden dat de inzendingen geregeld en zooveel mogelijk stelselmatig ter plaatse aankomen. Voorts geven de formaliteiten, die voor de toegestane vrachtvermindering en

vrijdom van invoerrechten worden gevorderd, altijd veel last. De Commissie achtte het daarom wenschelijk, evenals bij vorige gelegenheden, aan het vervoer een centrale leiding te geven door de aanstelling van een officieelen Expediteur. De keus hiervoor viel op den heer B. van Spanje, expediteur te Amsterdam, die den officieelen expediteur voor de Parijsche tentoonstelling in 1900 (den heer Verkerk) in diens zaak was opgevolgd en die bovendien persoonlijk de expeditie van de goederen voor de tentoonstelling te Milaan in 1906 had geleid.

Ongerekend de vergoeding door de Commissie van de door den Heer van Spanje gemaakte onkosten, bestond diens verdienste in het verschil tusschen de door hem betaalde wagenvrachten en de door hem aan de inzenders in rekening gebrachte stukgoederenvracht. Voor versleepen der goederen op de verzamelplaats, het wegen of het toepassen van een bijzondere wijze van lading moest evenwel afzonderlijk worden betaald: de kosten daarvan mochten echter niet meer dan *f* 15.— per wagon bedragen. Voor wagonladingen werden de kosten in onderling overleg geregeld. Bijkomende kosten, zooals grens- en stationskosten, bleven voor rekening der inzenders.

Algemeene Instructie. De Expediteur stelde in overleg met de Commissie een Algemeene Instructie voor het vervoer vast (zie bijlage VIII A), welke in Januari 1910 aan de inzenders werd verzonden. De daarin voorkomende bepalingen over het tijdstip der verzending zijn niet in acht genomen kunnen worden.

Het vervoer naar de Tentoonstelling. Ten einde een geregeld vervoer te verzekeren werd besloten de goederen op twee plaatsen te verzamelen en wel te Roosendaal voor het Zuiden en Oosten, en te Amsterdam voor het overige gedeelte des lands. De inzenders moesten hun goederen, op de voorgeschreven wijze verpakt, franco naar de verzamelplaats zenden. Hadden zij hun goederen niet tijdig gereed dan kon volgens art. 10 der Voorwaarden een boete worden opgelegd van *f* 0.50 per M^2. besproken tentoonstellingsruimte voor iederen dag verzuim. Deze bepaling, die als uiterste redmiddel was bedoeld, is echter niet toegepast.

Ter verzamelplaats aangekomen werden de colli door de zorgen van den Expediteur van de officieele etiquetten voorzien. Bovendien werden de colli met een rood-wit-blauw etiquet beplakt om de Hollandsche kisten direct te kunnen herkennen, wat ook dienstig is bij den terugvoer. Alle vereischte formaliteiten werden door den Expediteur vervuld, zoodat de inzender slechts had te zorgen voor het opzenden van de colli naar de verzamelplaats, de verpakking en het verschaffen van een inhoudsopgave. Aan dit laatste was echter maar al te dikwijls geen gevolg gegeven.

Aan fabrikanten, die volle wagonladingen verzonden, werden door den Expediteur ingevulde modellen verstrekt van vrachtbrieven en douanebiljetten, zoodat die zendingen rechtstreeks konden plaats hebben.

De Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen was zoo welwillend een gedeelte van haar groote loods te Amsterdam kosteloos beschikbaar te stellen voor het verzamelen der goederen. Om zooveel mogelijk te verhoeden dat van deze welwillendheid onbescheiden gebruik behoefde te worden gemaakt, werden telkens zooveel inzenders aangeschreven hun goederen te verzenden, dat bij aankomst te Amsterdam alles in klaarstaande wagons kon worden weggeladen.

Wanneer de wagons volgeladen waren, werden deze voorzien van de voorgeschreven groote rood-wit-blauwe etiquetten, waarop het adres gesteld was. Deze werden aangebracht om zooveel mogelijk te voorkomen dat de wagons in een verkeerde richting konden geraken en opdat zij bij nasporing te Brussel spoedig in 't oog zouden vallen. Deze voorzorg is zeer doeltreffend gebleken.

De eerste zending, die vervoerd werd, was die van de firma Lips te Dordrecht n.l. de groote brandkluis en de zware deuren. Omdat dit transport, waaronder een kluisdeur van 26000 KG., zeer veel zorg en overleg vereischte, werd den Expediteur verzocht hierbij persoonlijk tegenwoordig te zijn. Het vervoer over het tentoonstellingsterrein vorderde bij onafgebroken arbeid van 's morgens zes uur tot 's avond zes uur acht dagen.

Wat de overige inzendingen betreft het volgende. Al spoedig was gebleken dat het onmogelijk zou zijn alle inzendingen gereed

te hebben op den dag der officieele opening (23 April 1910). Daarom werd toen in de eerste plaats gezorgd voor het vervoer der inzendingen, bestemd voor de gedeelten van het Paviljoen, waarop de Koning alsdan bij zijn doortocht het gezicht zou hebben. Hiermede werd den 15den April aangevangen; doch ook toen bleken vele van de inzendingen nog niet voor verzending gereed te zijn. Het gelukte den Expediteur dan ook slechts met de grootste inspanning de noodzakelijkste goederen op tijd aanwezig te hebben.

De ontbrekende goederen volgden later geleidelijk. Bij de opening van het Nederlandsche paviljoen (17 Mei) was, op een enkele uitzondering na, alles ter plaatse.

De lossing van de wagons was zoo geregeld, dat de goederen bestemd voor de bovenverdieping van het gebouw, op den dijk, zoo dicht mogelijk bij de boveningang van het Paviljoen werden ontladen. De goederen voor gelijkvloers werden gelost bij de Duitsche afdeeling, vanwaar zij door een kleine lorri op rails naar het Nederlandsche paviljoen gebracht werden.

Aan tentoongestelde goederen, dus ongerekend de materialen voor het gebouw en den tuin, werd volgens opgaaf van den Expediteur, verzonden 1.875 323 K.G. tegen 865.259 K.G. bij de tentoontoonstelling te Parijs in 1900 en 55.613 K.G. bij die te Milaan in 1906. Het geheele vervoer naar de Tentoonstelling vorderde ongeveer 4 weken. Dit mag een gunstig resultaat worden genoemd. Ook overigens was de wijze waarop het vervoer geschiedde bevredigend. De zendingen kwamen regelmatig aan, zoek raken van colli kwam niet voor en noemenswaardige schade werd niet geleden. Dit laatste verdient te meer de aandacht omdat van tapissières weinig gebruik gemaakt werd, en zulks in tegenstelling van hetgeen vroeger gewoonlijk geschiedde. Dit bespaarde veel onkosten. Meubelen en andere zaken, tot zelfs de ruiten der vitrines toe, werden geheel onverpakt verzonden. Slechts de scheepsmodellen van de Werf Conrad, de schilderijen en het diorama van de visscherij werden, te zamen in 7, tapissières vervoerd.

De firma Smit & Zn. te Kinderdijk verzond haar goederen per eigen stoomboot. Alle andere goederen werden per spoorweg

verzonden. Daarbij werd meer gebruik gemaakt van de Staatsspoorwegen dan van de Hollandsche IJzeren Spoorweg Mij. en zulks wegens de extra-formaliteiten, die deze laatste maatschappij voor de vrachtvermindering vorderde (zie boven).

Manutentie. Een onderwerp van veel belang vormden als steeds die werkzaamheden, welke met een technische tentoonstellingsterm „manutentie" worden geheeten. Deze manutentie omvat de volgende verrichtingen:

a. het ontvangen der goederen na aankomst op het terrein,

b. het afladen en brengen der kisten naar de plaats waar de goederen zullen worden tentoongesteld,

c. het wegvoeren en bewaren der kisten, alsmede het weder bij de stands brengen daarvan na afloop der Tentoonstelling,

d. het inladen der ingepakte kisten.

Deze werkzaamheden had de Commissie voor haar rekening genomen bij art. 4 der door haar vastgestelde voorwaarden van deelneming, tegen betaling van een tegemoetkoming in de kosten van *f* 1.25 per M^2 ingenomen grondruimte in het Nederlandsche Paviljoen en van *f* 1.— per M^2 ingenomen grondruimte in de Machinegalerij. Deze prijzen hielden verband met art. 17 van de overeenkomst tusschen de Commissie en de Tentoonstellingsmaatschappij, waarover later. Voorts zou in het Nederlandsche Paviljoen, volgens hetzelfde artikel, het bedrag van *f* 1.25 per M^2 worden verhoogd voor hen, die voorwerpen tentoonstelden van meer dan 1500 K.G., terwijl voor wandoppervlakte, volgens nader vast te stellen regelen, zoowel in het Nederlandsche Paviljoen als in de Machinegalerij een lager tarief zou worden toegepast. Dat lagere tarief werd later bepaald op *f* 0.75 per M^2. Voor de voorwerpen van meer dan 1500 K.G. werd bijbetaling gevorderd van een bedrag dat eenigszins rekening hield met den omvang en de belangrijkheid der inzendingen en daardoor voor iederen inzender — er waren slechts enkelen, die deze bijbetaling moesten doen — verschillend was.

Aan deze bijdragen werd een bedrag van omstreeks *f* 3300.— geïnd.

Art. 5 der Voorwaarden bepaalde wel dat, indien na afloop der Tentoonstelling aan de Commissie bleek dat de kasmiddelen zulks toelieten, deze tegemoetkomingen geheel of gedeeltelijk zouden worden terugbetaald, doch deze bepaling bleef tengevolge van den stand der geldmiddelen buiten toepassing.

De zorg voor de manutentie die de Commissie alzoo, blijkens het bovenstaande, aanvaard had, was door haar bij art. 17 van de overeenkomst met de Tentoonstellingsmaatschappij overgedragen aan het Uitvoerend Comité dier Maatschappij, dat blijkens art. 18 van het Reglement tot Inrichting zich had voorbehouden dergelijke overeenkomsten met de officieel vertegenwoordigde landen te treffen. Die overdracht geschiedde tegen betaling van:

a. voor de producten die in het Ned. Paviljoen werden uitgestald: fr. 2.50 per M^2 van de door dat paviljoen ingenomen grondruimte,

b. voor de Machinehal 2 fr. per M^2 van de door de Nederl. Afdeeling ingenomen grondruimte. Het verschil in prijs werd veroorzaakt door de omstandigheid, dat men in de Machinehal kranen beschikbaar had voor het afladen en ter plaatse brengen der goederen.

Eveneens had het Uitvoerend Comité zich belast met de manutentie der materialen voor het Nederl. Paviljoen en zulks tegen betaling van fr. 1.50 per M^2 grondruimte, door dat Paviljoen ingenomen.

Op grond van deze bepalingen werd aan het Uitvoerend Comité betaald een bedrag van *f* 6461.62.

Slechts één aanmerking kan worden gemaakt op de wijze waarop het Tentoonstellingscomité haar uit deze overeenkomst voortvloeiende verplichtingen heeft ten uitvoer gebracht, doch deze aanmerking betreft een cardinaal punt, nl. het bewaren der ledige kisten. Successievelijk bleek dat van verschillende groote kisten, speciaal voor de verzending van modellen vervaardigd, geen spoor meer te ontdekken was, terwijl van andere, waarvan het vaststond dat zij in goeden toestand, d.w.z. behoorlijk dichtgeschroefd, waren afgeleverd, slechts enkele planken werden teruggevonden. Bovendien was uit tal van kisten het emballagemateriaal verdwenen. De hiervermelde feiten bezorgden de Commissie dan ook zeer veel last.

Te begrijpen is het, dat, in de ontzettende herrie, welke immer de laatste weken voor den openingsdag op een tentoonstellings-

terrein heerscht, en waarvan alleen ooggetuigen zich een denkbeeld kunnen vormen, ledige kisten niet bepaald als glaswerk worden behandeld. Doch het geheel verdwijnen van sommige der mooiste en meest solide kisten wettigt het vermoeden dat hier, hetzij tijdens het vervoer naar de opslagplaats, hetzij tijdens de bewaring, personen met, omtrent het mijn en het dijn, minder nauwgezet geweten, in de gelegenheid zijn geweest hun slag te slaan.

Volgende tentoonstellingscomités zullen, naar het voorkomt, dan ook zeer ernstig te overwegen hebben of het niet mogelijk is deze werkzaamheden zelf ter hand te nemen, teneinde op deze voor exposanten zoo uiterst belangrijke zaak een beter toezicht te kunnen uitoefenen.

Verwijdering der goederen na afloop der Tentoonstelling. Volgens de met de Tentoonstellingsmaatschappij gesloten overeenkomst (art. 19) moesten de tentoongestelde goederen 2 maanden na de sluiting (die aanvankelijk op 1 November bepaald was) zijn ingepakt en de kisten, vol of ledig, op 15 Januari 1911 zijn verzonden. Zoo niet, dan zouden zij op kosten en risico van de inzenders door het Uitvoerend Comité kunnen worden weggehaald en opgeslagen. De kisten en goederen, die zich den 15den Februari 1911 nog op het terrein bevonden, zouden, onder zekere voorwaarden, worden geveild, terwijl de opbrengst van den verkoop, na aftrek van de kosten, ter beschikking van de belanghebbenden zou worden gesteld (artt. 20 en 21).

Het vervoer terug. Teneinde een te groote samenloop van exposanten, terstond na sluiting der tentoonstelling te voorkomen had de expediteur einde October, op verzoek van de Commissie aan alle belanghebbenden medegedeeld, dat zij nader bericht zouden ontvangen wanneer hun ledige kisten in het Paviljoen, en bij hunne stands zouden zijn gebracht. De verzending van deze berichten geschiedde vanwege het bureel te Brussel.

In den vroegen morgen van 8 November reeds, deed het Uitvoerend Comité der Tentoonstelling een aanvang maken met het opgraven der rails welke gediend hadden om de wagons met

goederen, tot in en bij de verschillende gebouwen te kunnen rijden, en op 10 November werden de eerste kisten, van de bewaarplaats welke bij Etterbeek was gelegen, aangevoerd, en door de „Manutentie" naar binnen gebracht. Om dit zoo systematisch mogelijk te kunnen doen geschieden, was een bediende van den expediteur, gedurende de aan de sluiting vooraf gegane week, op de bewaarplaats te Etterbeek bezig geweest met het sorteeren en groepsgewijze bijeenplaatsen der aan Nederlandsche exposanten toebehoorende kisten. Een heele uitzoekerij! Vooral een tal van deksels waren losgeraakt en die bijna niet te vinden waren.

Het aanbrengen ging vrij geregeld. Tal van exposanten konden worden aangezocht om reeds in de week van 14—20 November hunne goederen te komen inpakken. Ook werden reeds in deze week verschillende wagons met goederen geladen en naar Nederland teruggezonden. Van alle kanten kwamen daarna de exposanten opdagen; het inpakken, waarbij ook de Nederl. militairen goede hulp verleenden, ging snel te werk en, ware het niet geweest dat tengevolge van de spoorwegstaking in Frankrijk, de administratie der Belgische spoorwegen groot gebrek aan wagons gehad had, dan zou ongetwijfeld reeds in de eerste week van December de laatste wagon met Nederlandsche tentoonstellingsgoederen van Brussel zijn verzonden.

De groote moeilijkheid bestond nu in het verkrijgen van een voldoende aantal wagons; verschillende malen kwam het voor dat, hoewel er 3 of 4 waren aangevraagd, de dag ten einde liep, zonder dat ook maar een enkele kist had kunnen geladen worden. Ongeveer 20 December echter waren alle goederen verzonden.

Was tot op dit oogenblik alles vrij goed gegaan, nu begon het getij te keeren en vingen de zaken aan een minder gunstig verloop te nemen. Toen namelijk een paar weken later, begin Januari, de meeste goederen nog niet de plaats van hun bestemming hadden bereikt, begonnen de klachten van zich ongerust makende exposanten van alle kanten toe te stroomen, hetgeen tot eene uitvoerige correspondentie tusschen de Commissie, den Expediteur en de klagers aanleiding gaf.

De oorzaak van dit euvel moet worden gezocht in de weinige

medewerking die de expediteur der Commissie ondervond van het expediteurskantoor te Roosendaal, waarmede hij in relatie stond. Daar ging men met de doorzending van de van Brussel komende goederen allesbehalve vlug te werk, zoodat deze zich er allengs opstapelden. Gelukkig echter waren de meeste zendingen te Amsterdam samengeladen. Deze werden rechtstreeks door den Expediteur behandeld en kwamen over het algemeen op behoorlijken tijd ter plaatse van bestemming aan. Wel is waar geraakte er een enkele zending in het ongereede; doch dat behoorde gelukkig tot de hooge uitzonderingen.

HOOFDSTUK IX.

BEWAKING EN SCHOONHOUDEN.

Bepalingen van de overeenkomst met de Tentoonstellingsmaatschappij. Over de bewaking handelden de artikelen 43 en 44 van de overeenkomst met de Tentoonstellingsmaatschappij. Het algemeen toezicht overdag en 's nachts zou worden uitgeoefend door het Uitvoerend Comité der maatschappij. Daarentegen belastte de Commissie zich met de bijzondere bewaking in de Nederlandsche afdeeling. Daarvoor kreeg zij van dat comité de beschikking over ten minste 5 bewakers gedurende de uren dat de afdeeling geopend was; terwijl zij zich verplichtte de sluiting te doen plaats hebben op het tijdstip, dat het Uitvoerend Comité voor de internationale hallen zou vaststellen.

Algemeene en bijzondere bewaking. De bewaking, die de Commissie op deze wijze op zich nam, ook al werd zij in de overeenkomst bijzondere genoemd, had tegenover de inzenders toch een algemeen karakter. Met de bijzondere bewaking van iedere inzending op zichzelf heeft de Commissie zich niet ingelaten. De zorg daarvoor werd aan de inzenders overgelaten, zooals kan blijken uit art. 3 der Voorwaarden van deelneming.

Algemeene bewaking. Voor de algemeene bewaking had de Commissie alzoo in de eerste plaats de beschikking over een aantal bewakers der Tentoonstellingsmaatschappij. Ter aanvulling daarvan zou, zoo meende zij aanvankelijk, slechts een klein getal personen noodig zijn, in ieder geval minder dan in 1900 bij de tentoonstelling te Parijs, toen men de beschikking had over een

detachement geniesoldaten van 1 adjudant-onderofficier, 2 sergeants 4 korporaals en 14 manschappen onder leiding van een kapitein.

Detachement militairen. Overeenkomstig hetgeen in 1900 te Parijs was geschied, meende de Commissie dat in de behoefte aan bewakingspersoneel ook dezen keer het best zou worden voorzien door een detachement van het Regiment Genietroepen. Te dien einde richtte zij zich in Februari 1910 tot den Minister van Oorlog met het verzoek om de beschikking te verkrijgen over een detachement van het genoemde regiment, ter sterkte van 1 sergeant, 1 korporaal en 6 manschappen. Het verdient aanbeveling bij een volgende gelegenheid vroeger te zijn met zulk een verzoek.

Korten tijd later richtte de Commissie zich tot den Minister van Buitenlandsche Zaken met het verzoek om bij de Belgische regeering stappen te willen doen, opdat het detachement in een Belgische kazerne in onderhoud zou worden opgenomen.

Op beide verzoeken mocht de Commissie een goedgunstig antwoord ontvangen. Het zij haar veroorloofd te dezer plaatse haar bijzonderen dank uit te spreken voor den steun, dien zij bij deze en latere gelegenheden van de verschillende daarbij betrokken autoriteiten heeft mogen ontvangen. Onverminderd haar erkentelijkheid jegens anderen betreft die dank voornamelijk den toenmaligen Minister van Oorlog, den Minister van Buitenlandsche Zaken, Hr. Ms. gezant te Brussel, Jhr. Mr. O. D. van der Staal van Piershil, den heer P. Kleijnhens, destijds kolonel commandant van het Regiment Genietroepen en den heer W. H. van Terwisga, destijds luitenant-kolonel, hoofd der tweede afdeeling van het Ministerie van Oorlog.

Voorwaarden der beschikbaarstelling. Het detachement werd krachtens Koninklijke machtiging (kabinetsrescript van 12 April 1910, No. 66) ter beschikking gesteld op de hieronder volgende voorwaarden. Aan de manschappen werd verleend buitenlandsch verlof met behoud van soldij. De Commissie nam daartegenover op zich:

a. te voorzien in de voeding, de huisvesting en de geneeskundige behandeling;

b aan de leden van het detachement een dagelijksche toelage te verstrekken van 4 fr. voor den sergeant, 3 fr. voor den korporaal en 2 fr. voor ieder der manschappen;

c. te voorzien in de reiskosten en de kosten van reisbenoodigdheden, fournituren enz. van het detachement;

d. de leden van het detachement te verzekeren tegen de geldelijke gevolgen van ongelukken.

Vertrek, samenstelling enz. Het detachement vertrok den 14den April naar Brussel. Het bestond uit den sergeant A. J van Genk, die tijdens den ganschen duur der Tentoonstelling met het commando van het detachement belast bleef en in vele opzichten de taak der Commissie verlichtte, en voorts uit een korporaal en 6 geniesoldaten eerste klasse.

Uitbreiding. Al spoedig bleek dat het detachement niet groot genoeg was om in de behoefte aan bewakingspersoneel te voorzien. Daarom werden de noodige stappen gedaan om tot uitbreiding er van te geraken. Als gevolg vertrok den 4den Juli naar Brussel een detachement van 10 militairen, bestaande uit 2 grenadiers, 2 jagers, 2 huzaren (3de regiment) 2 rijdende artilleristen en 2 veldartilleristen (2de en 4de regiment), hetwelk den 2den Juli t. v. (de 3de was een Zondag) te 's-Gravenhage was samengekomen en tot aan zijn vertrek op kosten der Commissie bij een der korpsen aldaar in onderhoud was opgenomen. Als geleider van het detachement gedurende de reis naar Brussel trad op de opperwachtmeester Dankbaar van het escadron ordonnansen.

Verdere veranderingen. De tot het detachement behoorende korporaal en manschappen van het Regiment Genietroepen keerden, in verband met den dienst bij dat regiment, begin September naar hunne garnizoensplaats Utrecht terug, doch werden terstond door een gelijk aantal militairen van hetzelfde regiment vervangen.

Ook werden in den loop van den zomer een grenadier en een huzaar, die ziek geworden waren, naar Nederland teruggestuurd, aangezien het vaststond dat hun verpleging geruimen tijd zou

duren, terwijl bovendien een der rijdende artilleristen, wiens gedrag veel te wenschen overliet, naar zijn korps werd teruggezonden.

Voeding, huisvesting, geneeskundige behandeling. Zooals reeds is medegedeeld was aan de Belgische Regeering verzocht om het detachement in een Belgische kazerne in onderhoud op te nemen. Daarop was een gunstige beschikking ontvangen, die als voorwaarde inhield dat de Nederlandsche militairen zich moesten onderwerpen aan de gewone regelen van krijgstucht, in het Belgische leger van kracht. Deze voorwaarde leverde geen bezwaar op, omdat zij, naar het oordeel der militaire autoriteiten hier te lande, niet in de letterlijke beteekenis van *„onderworpen zijn"* moest worden opgevat, doch in dien zin, dat de manschappen zich, gedurende hun verblijf in een Belgische kazerne, naar de aldaar geldende regelen van discipline hadden te gedragen.

In verband met de genoemde gunstige beschikking van de Belgische Regeering, waarvoor de Commissie te dezer plaatse niet wil nalaten een woord van bijzonderen dank uit te spreken, werd het detachement ondergebracht in de kazerne van het 2de regiment Guides te Brussel, alwaar de sergeant deelnam aan de onderofficiersmenage, de korporaal en de manschappen aan die van den troep. De kosten van die deelneming bedroegen per dag gemiddeld 1,17 frank en 0,71 frank per man. In totaal werd daarvoor betaald 2219,10 frank.

Toen echter na eenigen tijd aan de Commissie bleek dat hetgeen uit de menage van den troep aan de manschappen werd verstrekt minder was dan hetgeen zij hier te lande gewoon waren te bekomen en toen een door de Commissie gedaan verzoek om ook de manschappen bij de onderofficiersmenage in te deelen — overigens om niet onbegrijpelijke redenen — door de militaire autoriteiten was afgewezen, is de Commissie er toe moeten overgaan de manschappen buiten de kazerne een warm middagmaal te verschaffen. Voor den prijs van 1 frk. per man en per dag werd gecontracteerd met den eigenaar van een klein restaurant aan de Avenue du Pesage, in de onmiddellijke nabijheid van het Paviljoen gelegen. Deze verschafte voor dien prijs een zeer behoorlijk maal, bestaande uit soep, vleesch, groente en aardappelen.

In het militaire hospitaal werden ten slotte opgenomen 5 manschappen met een totaal van 48 verpleegdagen (ad 1,50 frank).

Verzekering. Volgens de gestelde voorwaarden werden de leden van het detachement door de Commissie verzekerd tegen de geldelijke gevolgen van ongelukken. De verzekering had, door tusschenkomst van de makelaarsfirma J. D. Jn. Eijken Sluijters Jr. te Amsterdam, plaats bij de *Eerste Nederlandsche Verzekering-Maatschappij* op een onpersoonlijke polis, waarin de bepaling was opgenomen, dat de verzekeraar tijdens mogelijke aflossingen dubbel risico zou loopen. Volgens die polis zouden de sergeant, de korporaal en de manschappen ontvangen: bij tijdelijke ongeschiktheid resp. f 2.—, f 1.50 en f 1.— per dag; bij levenslange invaliditeit resp. f 9000.—, f 6500.— en f 5000.— en bij dood resp. f 3000.—, f 2500.— en f 2000.—. De premie van deze verzekering bedroeg voor het oorspronkelijke detachement (gevaar gesteld op 8 maanden) f 60.— en voor de aanvulling f 45.—.

Heerschende geest. De geest, welke onder de tot het detachement behoorende manschappen heerschte, was over het algemeen zeer goed, en de wijze, waarop allen, op een enkele uitzondering na, hun niet altijd gemakkelijke taak hebben vervuld, kan niet anders dan geroemd worden. De Commissie meent te dezer plaatse in het bijzonder te moeten gedenken het uitstekende gedrag van het detachement tijdens den grooten brand, alsmede de zeer gewaardeerde hulp door de geniesoldaten voor de opening en nà de sluiting der Tentoonstelling bewezen, waardoor niet alleen de Commissie, maar ook de inzenders zeer gebaat zijn geweest.

Terugkeer. Een deel van het detachement vertrok den 21sten November uit Brussel; de geniesoldaten bleven echter tot 12 December aldaar werkzaam, teneinde bij de ontruiming behulpzaam te zijn.

Alle leden van het detachement mochten van de Belgische Regeering de Militaire Decoratie der 2de klasse ontvangen. De vergunning om die te dragen werd door tusschenkomst der Commissie aangevraagd.

Schoonhouden. Huismoeders, die in den afgeloopen zomer op een Zondagmiddag het Nederlandsche paviljoen bezochten, zullen kunnen begrijpen, wat het zeggen wilde ook hier de spreekwoordelijk geworden Hollandsche zindelijkheid in praktijk te brengen.

En toch werd hiernaar gestreefd! Nauwelijks had iederen dag de stroom van bezoekers het gebouw verlaten en waren de deuren gesloten, of een drietal werkvrouwen trok met voorbeeldigen ijver aan het werk, teneinde er voor te zorgen dat landgenooten, die den volgenden morgen, om 10 uur misschien reeds, hun schreden naar het nationale paviljoen mochten richten, zich niet zouden behoeven te schamen over de wijze waarop dáár, op dat kleine stukje Nederlandsch territoir, geboend, geschrobd en geveegd, kortom gekuischt was, zooals men in Vlaanderen zegt.

Zij, die na een drukken dag, des middags om een uur of vijf, van de galerij een blik hebben kunnen slaan naar beneden en gezien hebben hoe de geheele benedenverdieping, met roode „Rademaker's hopjes" en lichtblauwe „de Jong's chocolade"-papieren bezaaid, den indruk opleverde als had daar tusschen de diverse stands een reusachtige pic-nicpartij plaats gehad, zullen ongetwijfeld respect hebben gekregen voor den arbeid, die verricht moest worden, en die dan ook zoo goed mogelijk, met echt Hollandschen schoonmaakijver, verricht werd.

HOOFDSTUK X.

WATER, LICHT, DRIJFKRACHT.

Water. Op het gedeelte der Tentoonstelling, waar het Nederlandsche paviljoen gelegen was, werd het water geleverd door de waterleiding van de gemeente Elsene tegen den prijs van 50 centiem per M^3. De drukking van dit water kwam overeen met het gewicht van een kolom van 35 M.

Van dit water werd, behalve in de Machinegalerij, alleen door de Commissie, niet door individueele exposanten gebruik gemaakt. In de eerste plaats was water noodig voor het schoonhouden van het gebouw en voor het gebruik van een tweetal closets; doch de hiervoor benoodigde hoeveelheid was slechts zeer gering, n.l. ongeveer 1 M^3. per dag. Het aquarium in de land-, tuin- en boschbouw-afdeeling was veel grooter verbruiker en consumeerde dagelijks circa 17 M^3. Voor het in het leven houden van de zich daarin bevindende visschen toch moest dit water veelvuldig worden ververscht. In zelfde afdeeling bevond zich ook de koelmachine van de Machinefabriek Grasso te 's Hertogenbosch, die voor de afkoeling van de tentoongestelde boter en kaas zorgde en die per dag ongeveer 4 à 5 M^3. water verbruikte.

Bovendien werd in de Machinegalerij een aansluiting gemaakt aan deze drukwaterleiding, met vertakkingen naar de verschillende gebruikers. Van dit water werd gebruik gemaakt door de Nederlandsche Fabriek van Werktuigen- en Spoorwegmaterieel voor afkoeling van de cilinders van een Dieselmotor en voor ververscching van het water in het reservoir van een suikerkookpan; door Gebr. Stork & Co. voor het aanzetten van een turbine en door

G. Dikkers & Co. voor ververscheng van het reservoir van een in werking tentoongestelde pomp.

De kosten van die aansluiting en de verdere leidingen, benevens de waterprijs, werden door de belanghebbende inzenders betaald.

Condensatiewater werd gratis verstrekt gedurende de uren dat de Tentoonstelling voor het publiek geopend was. Dit water was afkomstig van de Société Intercommunale en was van atmospherische drukking.

Van dit water werd gebruik gemaakt door de volgende inzenders in de Machinegalerij:

Nederlandsche Fabriek van Werktuigen- en Spoorwegmaterieel voor condensatiewater van een vacuummachine, benevens voor afkoeling van de verbrandingsgassen van een Dieselmotor;

Gebr. Stork & Co. voor de condensatieinrichting van een turbine, waaraan tevens een gelijkstroom-stoommachine was aangesloten, en voor de condensatie van den stoom van een verticale machine;

de Appingedammer Bronsmotorenfabriek voor koelwater.

Stoom. Tegen een prijs van 1 $^1/_2$ centiem per K.G. was stoom verkrijgbaar van 9 atmospheren spanning. Deze prijs werd in sommige gevallen tot 1 centiem per K.G. verminderd, terwijl ook de mogelijkheid van een abonnementsprijs was opengelaten.

Van stoom werd gebruik gemaakt door de Nederlandsche Fabriek van Werktuigen- en Spoorwegmaterieel, Gebr. Stork & Co., de Machinefabriek Jaffa van Louis Smulders & Co. en de Machinefabriek Breda v.h. Backer & Rueb.

De prijs, welke voor den stoom betaald werd, bedroeg 1 centiem per K.G., met uitzondering van den stoom noodig voor de turbine en de gelijkstroom-stoommachine van Gebr. Stork & Co., waarvoor een reductie van 10 % werd toegestaan, en wel om de volgende reden.

Voor deze machines was eene groote hoeveelheid condensatiewater noodig en, daar op de zelfde leiding nog verschillende groote machines aangesloten moesten worden, werd verzocht zich tevreden te stellen met een mindere hoeveelheid condensatiewater dan eerst

was aangevraagd en toegestaan. Hiertegen werd aangevoerd dat, ofschoon het wel mogelijk was om een mindere hoeveelheid condensatiewater te gebruiken, hier tegenover het nadeel stond, dat dan meer stoom benoodigd zoude wezen en de toch reeds zeer hooge kosten voor stoom daardoor met ongeveer 10 % zouden worden verhoogd, zoodat het niet meer dan billijk zoude wezen hiermede bij den stoomprijs rekening te houden.

Gas. Op het gedeelte der Tentoonstelling, waar het Nederlandsche paviljoen gelegen was, werd het gas geleverd door de Compagnie Continentale du Gaz. Dit gas had een drukking van ongeveer 30 mM. water en werd geleverd tegen 10 centiem per M^3. voor beweegkracht en 14 centiem per M^3. voor verlichting. Ook hierbij was de mogelijkheid van een abonnementsprijs opengelaten.

Van gas werd door geen enkel Nederlandsch exposant gebruik gemaakt.

Olie. Olie voor verbrandingsmotoren werd niet door het Tentoonstellingscomité verstrekt. De Nederlandsche Fabriek van Werktuigen en Spoorwegmateriaal en de Appingedammer Bronsmotorenfabriek, die van olie als brandstof gebruik maakten, voerden deze zelve aan en hadden daarvoor op ongeveer 20 Meter afstands buiten het machinegebouw reservoirs opgesteld, van uit welke de olie door pijpleidingen naar de machines werd aangevoerd.

Voor den afvoer van de verbrandingsgassen dezer machines werden, eveneens buiten de Machinegalerij, schoorsteenen opgesteld.

Electriciteit. De inzenders hadden het recht zelf te voorzien in de door hen benoodigde electriciteit, hetzij door eigen middelen, hetzij door tusschenkomst van andere inzenders dan wel door een ondernemer van hun keus. Zij konden evenwel ook aan het Uitvoerend Comité de levering van de noodige kracht verzoeken. In dat geval werd de electriciteit verschaft door de Mutuelle des Electriciens Belges. De levering van electriciteit geschiedde slechts gedurende de uren dat de Tentoonstelling geopend was.

Deze electriciteit had een normale spanning van 110 volt in de

Nijverheidshallen, waaronder het Nederlandsche paviljoen, en 2 × 220 volt in de Machinegalerij. In de tuinen van het gedeelte der Tentoonstelling, dat tot de gemeente Elsene behoorde, bedroeg de spanning eveneens 2 × 220 volt. In verband met een en ander moesten alle werktuigen, die electriciteit van een hoogere spanning dan 110 volt noodig hadden, in de Machinegalerij worden opgesteld.

De prijs van de electriciteit bedroeg 50 centiem per K.W. uur. Deze prijs werd in sommige gevallen tot 30 centiem per K.W. uur verminderd, terwijl ook de mogelijkheid van een abonnementsprijs was opengelaten.

De Commissie maakte van electriciteit gebruik voor de verlichting van het Paviljoen. Hoewel dit paviljoen 's avonds gesloten was, achtte zij het toch noodig daarin eenige lichten aan te brengen teneinde het gebouw des avonds niet te doodsch te doen zijn en bovendien om de bewakers en de werkvrouwen in de gelegenheid te stellen naar behooren hun taak te verrichten. Met het oog daarop heeft zij in het gebouw 4 booglampen laten aanbrengen, die dagelijks na de sluiting van het Paviljoen eenige uren brandden. Bovendien werden in de bureaux van de Commissie, het Inlichtingsbureau en het wachtvertrek der militairen eenige gloeilampen aangebracht.

Voorts maakte de Commissie gebruik van electriciteit voor het drijven van de centrifugaalpomp van de fontein in den Nederlandschen tuin. Daar de kosten hiervan nog al hoog bleken te zijn (naar schatting ± 10 frk. per uur) heeft zij het spuiten van de fontein zooveel mogelijk beperkt, n.l. door haar slechts bij mooi weer en dan nog alleen gedurende de drukke middaguren te doen werken.

De verlichting van den tuin, bestaande uit 4 groote booglantaarns op de hoeken, alsmede gloeilampjes aan de fontein en aan de paviljoens op de hoeken, heeft voor de Commissie geen uitgaven medegebracht, daar het Uitvoerend Comité zoo welwillend was de kosten daarvan op zich te nemen.

De inzenders, die electriciteit voor hun uitstallingen verlangden, werden door de Commissie per circulaire verwezen naar de Mutuelle

des Electriciens Belges. De inzenders, die van electriciteit gebruik maakten, waren in het Paviljoen: Philips' gasgloeilampenfabriek, J. Lips Bzn. en de Sigarenfabriek de Huifkar van Hamers & Co. Voorts werd in de Machinehal gebruik van electriciteit gemaakt door Gebr. Stork & Co. (afdeeling hijschinrichtingen) voor een loopkraan, waarmede in hoofdzaak de montage en demontage der Nederlandsche machines werd bewerkstelligd.

Verder werd in de Machinegalerij een ruim gebruik gemaakt van electriciteit voor licht en beweegkracht, welke werd opgewekt door de in de Nederlandsche afdeeling opgestelde machines, zoowel voor draaistroom als gelijkstroom.

Draaistroom werd opgewekt door een aan de turbine van Gebr. Stork & Co. gekoppelde dynamo en werd gebezigd voor de beweging van de verschillende bij die machine behoorende pompen; verder voor het bewegen van een suikermolen van deze firma, die door gebrek aan plaats niet door stoom bewogen kon worden, en eindelijk voor het bewegen van eenige machines van D. Goedkoop Jr. en de Haarlemsche Machinefabriek.

De gelijkstroom werd opgewekt door dynamo's, gekoppeld aan de Verticale Machine van Gebr. Stork & Co. en den Dieselmotor van de Nederlandsche Fabriek van Werktuigen en Spoorwegmateriaal. Voor de verdeeling van dezen stroom was door de Hengelo'sche Electrische en Mechanische Apparatenfabriek op haar plaats een schakelbord opgesteld, waarheen de stroom door kabels werd geleid. Daar deze stroom een spanning had van 450 volt, werd hij van dat schakelbord geleid naar een vereffeningsmachine, tentoongesteld door de Electrotechnische Industrie v/h. Willem Smit & Co., waarin de stroom omgezet werd in 2 × 220 volt, om weder naar het schakelbord terug te keeren en vandaar door afzonderlijke kabels naar de verschillende verbruikers te worden geleid.

Van dezen stroom werd in de eerste plaats gebruik gemaakt door de Vereeniging van Machinefabrikanten voor het verlichten van een vijftal naamborden met het opschrift: „Nederland—Pays Bas" welke de begrenzing van de Nederlandsche afdeeling in de Machinegalerij aangaven en verder voor de verlichting van een drietal

plaatsen, die, door haar ligging onder een balkon, zonder deze verlichting niet tot hun recht zouden komen. Verder maakten van dezen stroom, gedeeltelijk voor reclameverlichting, maar in hoofdzaak voor beweging, gebruik: de machinefabriek Drakenburgh v/h. D. W. van Rennes, de Nederl. Fabriek voor Werktuigen en Spoorwegmaterieel, de Haarlemsche Machinefabriek v/h. Gebrs. Figée, G. Dikkers & Co. en de Hengelo'sche Electrische en Mechanische Apparatenfabriek.

HOOFDSTUK XI.

HET VERKOOPRECHT.

Verkooprecht in het algemeen. Volgens de overeenkomst met de Tentoonstellingsmaatschappij (art. 30) mochten de inzenders de door hen tentoongestelde voorwerpen niet voor onmiddellijke aflevering verkoopen dan na een met het Uitvoerend Comité getroffen regeling nopens het deswege verschuldigde verkooprecht. De toestemming tot verkoop kon evenwel, zelfs zonder waarschuwing en zonder opgaaf van redenen, worden ingetrokken zonder dat daarvoor eenige terugbetaling zou plaats hebben. In ieder geval moesten de verkochte voorwerpen onmiddellijk door gelijksoortige worden vervangen (art. 31). Wanneer in bijzondere gevallen de Nederlandsche Commissaris-Generaal, in overleg met het Uitvoerend Comité, het noodig mocht oordeelen het recht van verkoop te verleenen aan inzenders buiten de hallen van de Nederlandsche afdeeling, moesten de verkoopers zich gedragen naar het bijzondere reglement op den verkoop en aan de Tentoonstellingsmaatschappij een in overleg met den Nederlandschen Commissaris-Generaal vastgesteld bedrag betalen (art. 32). Ook deze bevoegdheid kon, zonder waarschuwing en zonder opgaaf van redenen, worden ingetrokken zonder dat deswege eenige vergoeding verschuldigd zou zijn (art. 34). Zonder bijzondere machtiging van den Nederlandschen Commissaris-Generaal kon niemand zijn verkooprecht aan een ander afstaan (art 33).

Later werd met het Uitvoerend Comité overeengekomen dat voor het recht van verkoop in de geheele Nederlandsche afdeeling

te zamen een bedrag van 2000 frank zou verschuldigd zijn. Dit bedrag werd door de Commissie aan het Uitvoerend Comité overgemaakt en, naar een globalen omslag, teruggevorderd van de inzenders, die het verkooprecht wenschten uit te oefenen. Behalve de Nederlandsche en de Indische kunstnijverheid waren het alleen de inzenders L. Pool en Zonen te Amsterdam (tandpasta enz.) en W. Schotte te Amsterdam (kurken) die van het recht van verkoop wenschten gebruik te maken.

Proeven. Bovenstaande regelen waren niet van toepassing op de inzenders van de Groep Voedingsmiddelen. Hiervoor bevatte de overeenkomst met de Tentoonstellingsmaatschappij afzonderlijke bepalingen. Art 35 onderscheidde nl. 4 gevallen t. w.

1°. het gratis verstrekken van monsters;

2°. het gratis doen proeven zonder stoelen of tafels;

3°. het doen proeven tegen betaling zonder stoelen of tafels of het verkoopen;

4°. het doen proeven tegen betaling in daarvoor bestemde proeflokalen.

In de eerste twee gevallen was geen recht verschuldigd; in het geval sub 3° een recht van 5 frank per M^2. met een minimum van 500 frank en in dat sub 4° een recht van 75 of 100 frank per M^2. van de voor het publiek bestemde plaatsruimte, al naarmate het lokaal gelegen was in het Nederlandsche Paviljoen dan wel in een opzettelijk daarvoor ingericht paviljoen in den tuin.

Van het sub 3° bedoelde recht maakten gebruik de inzenders Erve H. de Jong te Wormerveer en Rademakers Koninklijke Cacao- en Chocoladefabriek te 's Gravenhage.

Concessies. De bepalingen omtrent proeven van voedingsmiddelen waren op haar beurt niet van toepassing op den gewonen verkoop van dranken en levensmiddelen. Hiervoor was een zoogenaamde *Concessie* noodig, die volgens art. 42 der overeenkomst met de Tentoonstellingsmaatschappij moest worden verleend door de heeren Wallace & Co. aan wie het recht daartoe door de Tentoonstellingsmaatschappij was verkocht.

Met deze algemeene Concessionarissen heeft de Commissie niet te doen gehad. De hooge prijzen door hen voor het verleenen van concessies gevraagd deden de Commissie al zeer spoedig afzien van het korten tijd door haar gekoesterde voornemen om de loggia's onder de luifels aan de tuinzijde van het paviljoen voor den verkoop van dranken en ververschingen te bestemmen.

Verkoop van sigaren, sigaretten en tabak. De concessie, welke hiervoor noodig was, werd niet door de firma Wallace en Co., maar rechtstreeks door het Tentoonstellingscomité verleend, tegen betaling van een, door dat Comité na overleg met den betrokken Commissaris Generaal, vast te stellen som.

Zoo kreeg de firma Hamers en Co. (Sigarenfabriek „de Huifkar") te Oisterwijk, tegen betaling van een som van 3000 frank het recht om zoowel in het Nederlandsche paviljoen, ter plaatse waar haar vitrine was opgesteld, als in haar afzonderlijk paviljoentje deze artikelen te verkoopen.

Verkooprecht betaald aan de Ned. Commissie. Toen in den loop van den zomer was gebleken dat de inrichting van een theeschenkerij aan de tuinzijde onder de arcaden, tengevolge der hooge eischen der firma Wallace en Co. niet tot stand zou komen, werd deze voor verkoop zeer gunstig gelegen ruimte voor de eene helft aan de firma Hamers, en voor de andere helft aan de Zaanlandsche Zilversmederij afgestaan. Aangezien zulks geschiedde nadat het recht voor den verkoop van niet-voedingsmiddelen voor 2000 frank was afgekocht, kwamen de bedragen, welke deze beide firma's geneigd waren hiervoor te betalen, ten bate van de kas der Commissie.

HOOFDSTUK XII.

BESCHERMING VAN UITVINDINGEN.

Volgens art. 11 van de internationale overeenkomst van 20 Maart 1883 voor de bescherming van den industrieelen eigendom, gewijzigd bij additioneele akte van 14 December 1900, moeten de Hooge Contracteerende partijen, overeenkomstig de wetgeving hunner landen, tijdelijke bescherming verleenen aan uitvindingen, die voor een octrooi vatbaar zijn, aan industrieele teekeningen en modellen, alsmede aan fabrieks- en handelsmerken, ten behoeve van producten, die op officieele of officieel erkende internationale tentoonstellingen worden tentoongesteld. In verband daarmee bepaalt art. 3 der Belgische wet van 5 Juli 1884 dat de daarvoor noodige maatregelen voor ieder geval bij Koninklijk besluit zullen worden vastgesteld.

Voor de Tentoonstelling te Brussel waren die maatregelen genomen bij Koninklijk besluit van 22 Mei 1909. Ieder toegelaten inzender, die bescherming verlangde voor een uitvinding, een industrieele teekening of model, dan wel een handels- of fabrieksmerk, kon zich door den Gouverneur der provincie Brabant een beschrijvend certificaat daarvan doen afgeven. Dit certificaat verzekerde hem een volledig recht op de genoemde zaken tot aan het einde van de 3de maand na de sluiting der Tentoonstelling. Gedurende denzelfden tijd genoot hij bovendien een recht van voorrang boven anderen ten aanzien van de verkrijging van een blijvend recht. Het verzoek om een certificaat als hier bedoeld moest echter gedaan worden uiterlijk in de eerste maand na de opening der Tentoonstelling.

In verband met deze regeling bevatte art. 25 van de overeenkomst tusschen de Commissie en de Tentoonstellingsmaatschappij de bepaling, dat deze laatste haar goede diensten zou verleenen, teneinde te geraken tot bescherming van geoctrooieerde of voor octrooi vatbare uitvindingen, industrieele teekeningen of modellen, alsmede fabrieks- en handelsmerken, welke op de Tentoonstelling mochten voorkomen. Art. 26 bepaalde bovendien dat het ten strengste verboden was de tentoongestelde voorwerpen uit te teekenen, te copieeren, te meten, te photographeeren, dan wel door boetseeren of afdrukken na te maken zonder de uitdrukkelijke toestemming van den inzender, goedgekeurd door den Nederlandschen Commissaris-Generaal.

Een tijdelijk certificaat als bovenbedoeld is echter door geen der Nederlandsche inzenders aangevraagd.

HOOFDSTUK XIII.

TOEGANGSKAARTEN.

Bijzondere regelingen daargelaten, bedroeg de prijs der gewone toegangsbewijzen 1 frank.

Behalve deze had men vijf soorten van doorloopende kaarten, t.w.

a. abonnementskaarten;
b. agentenkaarten;
c. inzenderskaarten;
d. circulatiekaarten;
e. dienstkaarten (van beperkten duur).

De prijs der abonnementskaarten bedroeg fr. 20, later na den brand, fr. 10.—. De agentenkaarten waren bestemd voor agenten van inzenders of concessionarissen: de prijs er van bedroeg fr. 10.—. De inzenderskaarten dienden voor de inzenders of hun vertegenwoordigers en werden gratis verstrekt; ieder inzender had slechts recht op één kaart van die soort. De circulatiekaarten werden eveneens kosteloos verstrekt o.m. aan de Regeerings-Commissarissen, aan de leden der Tentoonstellingscommissies, enz. De dienstkaarten werden afgegeven voor personen in dienst van inzenders en concessionarissen. Zij moesten iedere week op nieuw worden aangevraagd.

Met de doorloopende toegangskaarten — de gewone abonnementskaarten uitgezonderd — heeft de Commissie veel te doen gehad tengevolge van de bepaling, dat zij door haar tusschenkomst moesten worden aangevraagd. De belanghebbenden moesten namelijk beginnen met bij haar een photographie in te zenden: deze photographie werd dan door haar naar het Uitvoerend Comité

gezonden en aldaar voorzien van een opplaksel en een stempel. De toezending van de aldus gereedgemaakte toegangskaarten aan de belanghebbenden geschiedde eveneens door tusschenkomst van de Commissie.

Een groote menigte doorloopende toegangskaarten is op deze wijze aangevraagd en verkregen.

Dat de Commissaris-Generaal, later ook verschillende andere Commissieleden, benevens de Juryleden een insigne ontvingen in stede van een toegangskaart zij ten slotte volledigheidshalve aangeteekend.

HOOFDSTUK XIV.

DE CATALOGUS EN ANDERE UITGAVEN.

Algemeene Catalogus. Volgens art. 10 van het Reglement tot Inrichting van de Tentoonstelling was het Uitvoerend Comité van de Tentoonstellingsmaatschappij belast met het doen opmaken van een methodischen en volledigen officieelen catalogus van de voortbrengselen van alle natiën. Met dezen catalogus, die bij den uitgever Emile Rossel te Brussel verscheen, had de Commissie weinig bemoeienis. De uitgever stelde zich rechtstreeks in verbinding met de Nederlandsche inzenders, die voor iedere klasse waarin zij waren ingeschreven, recht hadden op vier regels druk. Voor meer moest worden betaald.

Voor de Nederlandsche afdeeling heeft deze algemeene catalogus weinig nut gehad.

Bijzondere Catalogus. Volgens het aangehaalde artikel 10 hadden de Commissariaten der vertegenwoordigde landen het recht, op hun kosten, bovendien een bijzonderen catalogus van hun afdeeling uit te geven en dezen in de eigen afdeeling van hun land te verkoopen. In verband daarmede stond art. 24 van de overeenkomst met de Tentoonstellingsmaatschappij, waarbij onzerzijds het recht was voorbehouden om van de Nederlandsche afdeeling een volledigen bijzonderen catalogus alsmede partieele catalogi te doen verschijnen, welke dan in die afdeeling zouden kunnen worden verkocht of uitgedeeld. Advertenties voor andere dan Nederlandsche huizen mochten daarin echter niet worden opgenomen.

Van het bij dit artikel voorbehouden recht heeft de Commissie gebruik gemaakt.

Voorbereiding enz. Te dien einde richtte zij zich door tusschenkomst van de Bijzondere Commissies tot de inzenders bij een circulaire, die als bijlage XIV A. is afgedrukt.

Zooals in die circulaire staat vermeld had ieder inzender recht op 6 regels van ongeveer 50 letters. Dit was bepaald om onnoodige uitdijing van den catalogus tegen te gaan. Intusschen behoefde daaraan niet streng de hand te worden gehouden en konden de opgaven der inzenders zonder weglatingen worden opgenomen.

Aan de circulaires waren twee biljetten gevoegd, een voor den Nederlandschen en een voor den Franschen tekst van den catalogus, welke de inzenders voor den 1sten Maart 1910 ingevuld hadden terug te zenden.

Daarna werd een onderhandsche aanbesteding gehouden voor het drukken van den catalogus. Het werk werd gegund aan den laagsten inschrijver, de Electrische Drukkerij *„het Kasteel van Aemstel"* te Amsterdam.

Er was bepaald dat van den bijzonderen catalogus der Nederlandsche afdeeling zoowel een Nederlandsche als een Fransche tekst zou verschijnen. De Commissie bepaalde in den aanvang al haar aandacht tot den Nederlandschen tekst, die met de opening van het Nederlandsch paviljoen op 17 Mei verscheen. Daarna werd overgegaan tot de bewerking van den Franschen tekst, die, wat het algemeen gedeelte betreft, begin Augustus, toen de Jury haar werkzaamheden aanving, kon verschijnen. De volledige Fransche tekst (d.w.z. met inbegrip van het koloniale gedeelte) kwam eerst eenigen tijd later gereed. De Commissie kan niet ontkennen dat het tijdstip, waarop de Fransche uitgaaf volledig te verkrijgen was, vrij laat is. Hoofdzakelijk was dit een gevolg van de omstandigheid, dat zij niet tijdig genoeg heeft kunnen beschikken over de kopij van het koloniale gedeelte.

Door de latere verschijning van den Franschen tekst was het mogelijk daarin de sedert noodzakelijk geworden veranderingen alsmede eenige verbeteringen aan te brengen. De Fransche uitgaaf deed daardoor eenigszins dienst als 2de verbeterde editie.

Oplaag. De oplaag van den Nederlandschen tekst bedroeg

3000 ex. en die van den Franschen 1500. Met den uitgever was overeengekomen dat het zetsel voor den Nederlandschen tekst gedurende den geheelen duur der Tentoonstelling voor mogelijken nadruk zou blijven staan. Nadruk is evenwel niet noodig geweest. Integendeel is een groot gedeelte van de oplaag ongebruikt gebleven. Te Brussel werden door het publiek nog geen 250 exemplaren gekocht. En al moge dit ook tot op zekere hoogte worden toegeschreven aan den omvang van het boek (waarover zoo dadelijk), toch zal men een volgenden keer goed doen door een veel geringere oplaag te nemen. De helft zal zeker reeds meer dan voldoende zijn.

Uiterlijk. Het formaat van den catalogus was klein mediaan octavo. Dit formaat was door de Commissie vastgesteld om van den catalogus een zakuitgave te maken. Met het oog op dat doel werd heengestapt over het bezwaar, dat de catalogus in dezen zou afwijken van de andere uitgaven der Commissie, waarvoor op bibliophilische overwegingen een grooter formaat was vastgesteld (nl. 16 bij 24 cM.). Toch werd dit doel niet bereikt, en zulks tengevolge van den omvang.

De Commissie had aanvankelijk gerekend op een boekwerkje van 12 tot 14 vel druks. Ten slotte kreeg men een boek van 4 cM. dikte, tellende de Ned. catalogus 648 en de Fransche 628 blz. Deze, naar het oordeel der Commissie, te groote omvang is veroorzaakt door verschillende omstandigheden. In de eerste plaats was de letter en de druk te royaal. De Commissie had n.l. de fouten van den catalogus der Parijsche Tentoonstelling willen ontgaan, waarvan de druk te klein en te gedrongen was. Voorts was er voor de bijschriften meer plaats noodig dan men gedacht had. De Commissie had n.l. bepaald dat, voor zoover voor de verschillende groepen geen afzonderlijke verhandeling zou verschijnen, in den catalogus vóór de opsomming der inzenders in een groep een korte beschrijving zou kunnen worden opgenomen van hetgeen Nederland in het algemeen op het gebied van die groep praesteerde. Voor de groepen Schoone Kunsten, Landbouw, alsmede voor de Machineïndustrie werd van deze gelegenheid

gebruik gemaakt. Deze zeer lezenswaardige opstellen hadden echter het bezwaar van te lang te zijn voor een catalogus. Ten slotte werd het Indische gedeelte van den catalogus veel omvangrijker dan men aanvankelijk had vermoed. Dit bleek eerst onder het afdrukken toen er geen tijd meer was om de kopij te doen omwerken. Het Indische gedeelte besloeg niet minder dan 333 bladzijden.

De omslag werd naar een ontwerp van Prof. Sluijterman te Delft gedrukt door de firma Mouton & Co. te 's Gravenhage en door de Commissie ter beschikking gesteld van den uitgever.

In den catalogus werden portretten opgenomen van H. M. de Koningin, Z. K. H. den Prins der Nederlanden en H. K. H. Prinses Juliana.

Bovendien bevatte hij een platten grond van het gebouw.

Advertenties werden in den catalogus niet opgenomen. Wel is waar deed de Commissie daardoor afstand van een bron van inkomsten; doch deze beslissing verhoogde natuurlijk de schoonheid van de uitgave, ook in verband met den toch reeds aanzienlijken omvang.

Inrichting; classificatie. De catalogus ving aan met een inleiding en de vermelding van de Nederlandsche Tentoonstellingscommissies.

Daarop volgde de eigenlijke catalogus. Daarin was aan de inzendingen van de Nederlandsche machineïndustrie, die niet in het Nederlandsch Paviljoen, doch in de Machinehal waren ondergebracht, een afzonderlijk gedeelte gewijd. Hetzelfde was gedaan ten aanzien van de koloniale inzendingen, welke in het Nederlandsch Paviljoen waren uitgestald. Deze inzendingen toch vormden een geheel op zich zelf. De Nederlandsche inzendingen op de internationale Wegententoonstelling (in het Pavillon du Génie Civil) en op de afzonderlijke internationale tentoonstelling van Glasnijverheid waren eveneens onder een afzonderlijk hoofd in den catalogus opgenomen. Ten slotte bevatte de catalogus nog een afzonderlijke vermelding van de inzending van het Algemeen Nederlandsch Verbond, die met de inzending van den Boekhandel en een leeszaal

voor koloniale litteratuur in een afzonderlijk paviljoentje nabij de dijkingang van ons hoofdgebouw was ondergebracht.

Overigens was de klasseindeeling van het Algemeen Tentoonstellingsprogram gevolgd, hetgeen verband hield met art. 7 der overeenkomst met de Tentoonstellingsmaatschappij, volgens hetwelk de officieele klasseindeeling geheel moest gevolgd worden bij de werkzaamheden van de Jury. Deze classificatie is als bijlage XIV B afgedrukt.

Alle inzendingen werden gerangschikt naar de klassen, waartoe zij behoorden. Behoorde een inzending tot meer dan één klasse, dan werd zij slechts in één daarvan met name genoemd, terwijl in de andere met een verwijzing werd volstaan. Ook ten aanzien van de inzendingen, die in een afzonderlijk deel van den catalogus werden vermeld (koloniën, machinehal enz.) werd over en weer verwezen naar de klasse waartoe zij behoorden.

Deze verwijzingen maakten het onmogelijk een deel van den catalogus af te drukken voor dat de kopij van het geheel gereed was, hetgeen veel oponthoud veroorzaakte, daar de kopij van het Indische gedeelte eerst laat in het bezit der Commissie kwam en daarbij met de classificatie van het Algemeen Program volstrekt geen rekening bleek te zijn gehouden.[1]) Op het laatst moesten dus alle koloniale inzendingen nog worden geclassificeerd, hetgeen veel oponthoud veroorzaakte. Bij volgende gelegenheden zal het aanbeveling verdienen de plaatselijke commissies in de koloniën tijdig op het hart te drukken zich bij de inrichting van haar inzendingen en de verdeeling van de ter harer beschikking gestelde plaatsruimte aan de officieele indeeling te houden.

De nummering geschiedde per klasse; alleen de afzonderlijke hoofdstukken (machinehal, koloniën enz.) hadden een doorloopende nummering.

De plaatsen, waar de inzendingen te vinden waren, waren aangeduid met letters, welke overeenkwamen met die van den in den catalogus opgenomen plattegrond.

---

[1]) De plaatselijke Commissie in Nederlandsch-Indië had met het oog op de verdeeling van de beschikbare ruimte de Indische inzendingen in 14 afdeelingen ingedeeld. Met de Amerikaansche koloniën werd dat later 15.

Ten slotte bevatte de catalogus een alphabetisch register van de inzenders en een inhoudsopgave. Deze voor de raadpleging zoo noodzakelijke gedeelten ontbraken in den catalogus van de Parijsche tentoonstelling.

Afzonderlijke uitgaven. De Commissie heeft de gelegenheid geopend om door bijlagen van den catalogus, d. w. z. afzonderlijke uitgaven, waarnaar dan in den catalogus verwezen werd, aan te toonen hetgeen Nederland op verschillend gebied vermag. Voor die uitgaven werd een vast formaat (16 bij 24 c.M.) en een bepaalde omslag (overeenkomende met dien van den catalogus) vastgesteld. Overigens werden de bewerkers in de uitvoering (druk, keuze van uitgever enz.) vrijgelaten. Op deze wijze kwamen de navolgende uitgaven tot stand.

Het onderwijs in Nederland, samengesteld door de Bijzondere Commissie van Groep I in samenwerking met Prof. Dr. J. Woltjer en in Nederlandsche en Fransche oplaag verschenen te Groningen bij J. B. Wolters' U. M.

Kort overzicht van de sociale wetgeving in Nederland door H. A. van IJsselsteijn, Directeur Generaal van den Arbeid. Deze uitgaaf bevatte een Nederlandschen en een Franschen tekst en verscheen bij de Flakkeesche Boek- en Handelsdrukkerij te Middelharnis.

Overzicht van het Nederlandsch Armwezen door Jhr. Mr. H. Smissaert te 's Gravenhage. Van dit werk, dat door H. D. Tjeenk Willink & Zoon te Haarlem werd uitgegeven en bij G. J. Thieme te Nijmegen werd gedrukt, verscheen bovendien een korte samenvatting in de Fransche taal.

Overzicht van de strafrechtelijke kinderwetten; de Tuchtschool. Van dit van wege de Generale Directie van het Rijkstucht- en opvoedingswezen samengestelde en uitgegeven werk verscheen een Nederlandsche en een Fransche uitgaaf.

De Tuinbouw in Nederland. Dit werkje werd samengesteld vanwege de Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging en verscheen in Nederlandsche en Fransche uitgaaf bij de Gebrs. J. & H. Langenhuysen te 's Gravenhage. Hetzelfde kan gezegd worden van een ander werkje, n.l.:

Het Landbouwonderwijs in Nederland.

Herstellingswerkplaats van de Rijkstelegraaf te 's Gravenhage. Deze uitgaaf, bevattende een Nederlandschen en een Franschen tekst, werd gedrukt ter „Drukkerij Trio" te 's Gravenhage.

Het Rijkswoningcollege (art. 35 der Woningwet). Deze uitgaaf in de Nederlandsche taal werd samengesteld vanwege het in den titel bedoelde college en verscheen bij Mouton & Co. te 's Gravenhage. Bij deze uitgaaf behoorde een platenatlas van arbeiderswoningen.

De Spoor- en Tramwegen op het eiland Java. Van deze uitgaaf, die samengesteld werd door de Bijzondere Commissie voor de Koloniën, verschenen bij Mouton & Co. te 's Gravenhage een Nederlandsche en een Fransche oplaag.

Gegevens betreffende Suriname. Ook deze uitgaaf werd samengesteld door de Bijzondere Commissie voor de Koloniën. Zij was uitsluitend in het Nederlandsch gesteld en verscheen bij J. H. de Bussy te Amsterdam.

Door de Commissie uitgegeven, alhoewel niet als bijlage van den Catalogus, werd nog een werkje, getiteld: „*Mededeelingen over Caoutchouc leverende gewassen in Suriname*", samengesteld en gedrukt alsvoren.

De Commissie wil niet nalaten te dezer plaatse haar dank uit te spreken voor den, gedeeltelijk ook materieelen, steun, dien zij voor het tot stand komen van deze uitgaven van verschillende zijden heeft mogen ontvangen.

Behalve de genoemde werken verschenen er, dank zij het initiatief der inzenders, nog verschillende andere uitgaven naar aanleiding van de Tentoonstelling. Als zoodanig mogen in de eerste plaats genoemd worden de twintig uitgaafjes van de Afdeeling Handel van het Ministerie van Landbouw, enz., te zamen vormende een *Aperçu du Commerce et de l'Industrie des Pays Bas* (Fransch); voorts de op de Koloniën betrekking hebbende uitgaven genoemd in § 20 van Hoofdstuk *XXX*; verder de *Caisse d'Epargne Postale (Nederlandsche Rijkspostspaarbank),* uitgegeven door de Directie van die Spaarbank (Fransch); *Waterstaatswerken in Nederland,* uitgegeven van wege het Ministerie van Waterstaat (Nederl. en Fransche tekst bij elkaar); *Amsterdam, sa vie économique et sociale, ses institutions hygiéniques*

et philanthropiques uitgegeven door het Statistisch bureau der Gemeente Amsterdam, (Fransch); *Ambachts- en Nijverheidskunst*, uitgegeven door de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst (Nederlandsch) en nog andere uitgaven van minder algemeene strekking.

Ten slotte mag niet nagelaten worden te wijzen op het aanvankelijk door de plaatselijke commissie in Nederlandsch Indië gekoesterde voornemen, om een encyclopaedischen catalogus, d. w. z. een overzicht van den economischen toestand van de Nederlandsche koloniën in Azië te doen verschijnen. Dit voornemen bleef echter door bijzondere oorzaken zonder uitvoering. Het bedoelde werk verscheen in anderen vorm na het sluiten van de Tentoonstelling.

Prijs, enz. De catalogus werd verkrijgbaar gesteld op de Tentoonstelling voor 1½ frank. In den nazomer, toen duidelijk gebleken was dat de kooplust onder het publiek niet groot was, werd deze prijs zelfs verlaagd tot 1 frank, doch zonder groot resultaat. Hier te lande was hij rechtstreeks of door tusschenkomst van den boekhandel bij den uitgever verkrijgbaar voor *f* 1.—, waarvan *f* 0.25 commissieloon voor den verkooper. Ook van deze gelegenheid is uiterst weinig gebruik gemaakt.

De bijlagen werden eveneens verkocht voor een prijs, die lager was dan de kostprijs en die wisselde tusschen 10 centiemen en 1½ frank. Alleen het werk betreffende de „Arbeiderswoningen in Nederland" moest, in verband met de hooge kosten aan deze uitgave verbonden, op 5 frank worden geprijsd.

Bestemming van hetgeen van de oplaag der verschillende werken overbleef. Van den catalogus en de bijlagen werden na afloop van de Tentoonstelling een aantal exemplaren in commissie gegeven aan de firma W. P. van Stockum en Zoon te 's Gravenhage, teneinde het publiek alsnog in de gelegenheid te stellen zich er van te voorzien. Pogingen om hieraan eenige bekendheid te geven — de Commissie toch meende geen kosten meer te mogen maken voor advertenties — ontmoetten veel bezwaren. Ten slotte bleken, na herhaalden aandrang, wel vele kranten be-

reid een bericht op te nemen, doch verschillende andere bladen, zooals de Nieuwe Rotterdamsche Courant en de Telegraaf, weigerden vlak af hun medewerking.

Wat verder van de verschillende uitgaven nog over was — en dat was betrekkelijk veel — werd afgestaan aan de bij de onderwerpen betrokken Ministeries.

Van den catalogus moest ten slotte nog een aantal exemplaren worden opgeruimd. De Ministeries van Landbouw enz. en van Koloniën toch konden van het overschot niet meer dan een kleine 1100 exemplaren gebruiken.

Voorloopige uitgaven. Behalve de in het vorenstaande genoemde uitgaven deed de Commissie in November 1909 verschijnen een boekje bevattende de samenstelling der verschillende Nederlandsche commissies, den tekst der beide reglementen, die voor de Centrale Commissie en de Bijzondere Commissie waren vastgesteld, alsmede de modellen van eenige vastgestelde drukwerken. Deze uitgaaf geschiedde voornamelijk in het belang van de verschillende commissieleden en werd dan ook niet in den handel gebracht.

Voorts gaf de Commissie, kort voor de opening der Tentoonstelling, een voorloopige lijst van inzenders uit en stelde die voor den prijs van *f* 0.15 verkrijgbaar.

De Commissie had met deze uitgaaf zoolang mogelijk gewacht omdat, naar het haar voorkwam, een vroegere publicatie niet in het belang zou zijn geweest van de inzenders, waarvan zij toch in opdracht had de belangen te behartigen. Immers de lijst van inzenders wordt meestal gevraagd door personen, die er belang bij hebben den inzenders aanbiedingen en verzoeken te doen, welke dezen in den regel zeer goed kunnen ontberen.

HOOFDSTUK XV.

HET JURYWEZEN EN DE BEKRONINGEN.

Algemeene Regeling, Samenstelling. De samenstelling en de taak van de Jury waren geregeld in een door den Belgischen Minister van Nijverheid en Arbeid goedgekeurd reglement. Dit „Règlement pour le Jury International des Récompenses" is als bijlage XV. A afgedrukt.

Het Uitvoerend Comité der Tentoonstellingsmaatschappij stond buiten deze aangelegenheid, die geheel Regeeringszaak was. Art. 47 van de overeenkomst met de Maatschappij schreef dan ook voor om alles wat de Jury betrof rechtstreeks met den Belgischen Commissaris-Generaal te behandelen.

De Jury bestond uit 3 verschillende instanties, n.l. 1° de Klassejurys, 2° de Groepsjurys en 3° de Hooge Jury (Jury Supérieur). De klassejury's waren de gewone prijsgerechten, samengesteld uit vertegenwoordigers van de verschillende deelnemende landen volgens een door den Belgischen Minister van Nijverheid en Arbeid vastgestelden verdeelingsrooster, waarbij als norm was aangenomen dat het aantal juryleden voor de verschillende landen $^1/_{40}$ à $^1/_{50}$ zou bedragen van het aantal hunner exposanten. De groepsjury's waren samengesteld uit de bureelen der jury's van de tot eenzelfde groep behoorende klassen. De Jury Supérieur eindelijk bestond — behalve uit enkele door het reglement aangewezen personen, waaronder de Minister van Nijverheid en Arbeid als eerevoorzitter en den President van het Comité van Patronage als voorzitter, — uit 25 tot 30 leden, zoo Belgen als vreemdelingen, benoemd door de Belgische Regeering.

Vertegenwoordiging van Nederland. Teneinde geen onnoodig oponthoud te ondervinden werd zoo spoedig mogelijk onderhands aan den Belgischen Commissaris-Generaal gevraagd op hoeveel juryleden Nederland ongeveer zou kunnen rekenen. Daarna werden de Voorzitters der Bijzondere Commissien verzocht vergaderingen bijeen te roepen van de inzenders in hun groepen, ten einde door dezen bij meerderheid van stemmen een voordracht te doen opmaken voor de benoeming van de Nederlandsche juryleden in hun groep. Die vergaderingen werden in de meeste groepen gehouden. Enkele kwamen daarvoor minder in aanmerking.

Met inachtneming zooveel mogelijk van deze voordrachten werden de Nederlandsche juryleden (51 gewone en 24 plaatsvervangers) door den Commissaris-Generaal benoemd, zoodra de verdeelingsrooster door den Belgischen Minister van Nijverheid en Arbeid was vastgesteld. De benoeming geschiedde onder dagteekening van 18 Juli 1910. Het formulier van de benoemingsbeschikking is als bijlage XV. B, de lijst der benoemden als bijlage XV. C afgedrukt. Op die lijst zijn tevens de klassen aangeduid waarin Nederland ten slotte vertegenwoordigd was. Op het laatst was hierin nog eenige wijziging gekomen.

Aan Nederland was een plaats toegewezen in het bureel van de jury voor de klassen 33, 40, 46, 53, 55, 61, 65, 72, 106, 115 en 118. Dientengevolge hadden wij een vertegenwoordiger in de jury's voor de hieronder vermelde groepen, met name: Groep VI, de heer L. J. Smit; Groep VIII, de heeren K. J. A. G. Baron Collot d'Escury en E. H. Krelage; Groep IX, de heer J. P. van Lonkhuizen; Groep X, de heeren H. C. Prinsen Geerligs en P. L. M. Hoogeweegen; Groep XI, de heer Ferd. van Oppen; Groep XII, de heer J. M. Lob; Groep XVI, Mr. H. W. Methorst; Groep XVIII, Mej. E. M. Rogge en Groep XIX, Mr. C. Th. van Deventer.

In de Hooge Jury ten slotte zaten voor Nederland Jhr. Ch. F. van de Poll, lid der Centrale Commissie, die tevens een der 6 vice-presidiaten vervulde en J. D. Baron van Wassenaer van Rosande, lid van de Eerste Kamer der Staten Generaal

Voorbereiding der werkzaamheden. De Juryleden, zoowel gewone als plaatsvervangers, ontvingen zoo spoedig mogelijk na

hun aanstelling een exemplaar van het Juryreglement, een algemeene instructie (zie bijlage XV. D) alsmede een oproeping voor een bijeenkomst. Deze bijeenkomst werd gehouden op Donderdag 21 Juli te 's Gravenhage. Jhr. Ch. F. van de Poll, aangewezen lid van de Hooge Jury, zat voor bij afwezigheid van den Commissaris-Generaal. De vergadering werd door een groot aantal juryleden bezocht, de instructie werd besproken, terwijl er verder gelegenheid bestond tot het vragen van inlichtingen. Na deze vergadering werden aan de Juryleden nog toegezonden:

a een exemplaar van den catalogus;

b een lijst van Nederlandsche Juryleden (Bijl. XV. C.)

c een bundel met de door de inzenders in hun klasse ingevulde vragenlijsten.

Bij die vragenlijsten moet iets langer worden stilgestaan. Zij gaven der Commissie veel moeite.

Ten dienste van de Jury's moest iedere inzender een vragenlijst invullen. Van die vragenlijsten bestonden twee modellen, die als bijl. XV. E. en XV. F. zijn afgedrukt. De noodige exemplaren werden door het Tentoonstellingsbestuur ter beschikking van de Commissie gesteld. De invulling moest volgens de Belgische voorschriften geschieden in tweevoud voor iedere klasse waarin de inzender was ingeschreven. Eén van die exemplaren zou dan aan de Jury's worden ter hand gesteld en het andere mocht door de Commissie worden behouden om het te kunnen raadplegen. De Commissie was evenwel van oordeel, dat het wenschelijk was invulling in drievoud te verlangen. Behalve het stel dat in zijn geheel op haar bureel te Brussel ter raadpleging zou liggen, meende zij dat er nog een stel moest zijn, waarvan gedeelten konden worden afgestaan aan de Nederlandsche Juryleden, teneinde hun werkzaamheden te vergemakkelijken. Alzoo werd invulling in drievoud verlangd voor iedere klasse, waarin men was ingeschreven. Het aantal klassen waarin een enkele inzender was ingeschreven wisselde tusschen 1 en 23.

Behalve van deze vragenlijsten werd van de daarvoor in aanmerking komende inzenders nog de invulling gevorderd van een afzonderlijke Nederlandsche vragenlijst, betreffende de oorspronke-

lijkheid van hun fabrikaten (bijl. XV. G.). De ondervinding op vorige tentoonstellingen had geleerd dat de juryleden daarvan op de hoogte moeten zijn.

De noodige formulieren van de verschillende vragenlijsten, vergezeld van een toelichting (bijl. XV. H.), werden in het laatst van Juni aan de inzenders toegezonden. Daarbij werd terugzending gevraagd vóór 5 Juli 1910. De toezending geschiedde, met enkele uitzonderingen, als aangeteekend drukwerk.

Hoewel de meeste inzenders bij het invullen en terugzenden dezer stukken de noodige naarstigheid betrachtten, was er toch ook nog een maar al te aanzienlijk gedeelte, waarvan in dezen weinig medewerking werd ondervonden. De Commissie ondervond daardoor zeer veel moeite: zij was verplicht zelf, natuurlijk weinig in bijzonderheden afdalende, vragenlijsten voor de nalatige inzenders te doen opmaken. Want men mocht niet toelaten dat de inzenders indirect het Reglement ontdoken, hetwelk geen andere inzendingen buiten mededinging toeliet dan die der juryleden en, onder zekere voorwaarden, die van inzenders, welke op vorige wereldtentoonstellingen reeds een Grootprijs (Grand-prix) hadden bekomen. Veel tijd ging daardoor verloren.

Nadat de ingekomen vragenlijsten dus op deze wijze waren voltallig gemaakt, werden zij klassengewijs in bundels ingebonden. Van alle klassen verkreeg men alzoo drie bundels, waarvan één naar den Belgischen Commissaris-Generaal werd opgezonden ter overhandiging aan de Jury, één op het bureel der Commissie te Brussel ter inzage werd gelegd en één, voor zooveel noodig, werd ter hand gesteld aan de Nederlandsche juryleden persoonlijk. De verzending naar Brussel geschiedde op 25 Juli, hetgeen rijkelijk laat was, doch onmogelijk eerder had kunnen geschieden in verband met het tijdstip waarop de formulieren uit België werden ontvangen. Naar het oordeel van de Commissie zou het beter en gemakkelijker geweest zijn, wanneer de vragenlijsten veel vroeger hadden kunnen worden rondgezonden, bijv. tegelijk met de formulieren voor den catalogus. Bij een volgende gelegenheid zou daarop, zoo noodig, de aandacht van het Tentoonstellingsbestuur kunnen gevestigd worden.

Door den Belgischen Commissaris-Generaal werd een beknopte nota verlangd betreffende de belangrijkheid van onze inzendingen. Hoewel de Commissie in den aanvang meende te kunnen volstaan met naar den catalogus te verwijzen, werd ten slotte toch een dergelijke nota opgemaakt (zie bijlage XV. J) en in 1000 exemplaren aan den Belgischen Commissaris-Generaal toegezonden. Deze toezending geschiedde in het laatst van Juli. Tegelijkertijd ontving de Belgische Commissaris-Generaal 100 exemplaren van de lijst der Nederlandsche Juryleden (bijlage XV. C).

Inzending buiten mededinging. Zooals reeds werd aangestipt liet het Reglement geen andere inzendingen buiten mededinging toe dan die der juryleden en die van inzenders, die reeds op een vorige wereldtentoonstelling een „Grand Prix" hadden bekomen. Dit laatste heeft tot eenige verwarring aanleiding gegeven. Volgens art. 5 kon de Commissaris-Generaal aan deelnemers, die op een vorige Algemeene en Internationale Tentoonstelling een „Grand Prix" hadden verkregen, indien zij hun verlangen daartoe te kennen gaven en na gunstig advies van den Commissaris der Belgische Regeering, toestaan om buiten mededinging ten toon te stellen. Deze bepaling — in verband met art. 28, 2de lid, volgens hetwelk de „Jury Supérieur" aan deelnemers, die op een vorige Algemeene en Internationale Tentoonstelling een „Grand Prix" behaalden, op voorstel van den Commissaris-Generaal, een herhaling van die belooning kon verleenen — gaf aan verschillende inzenders aanleiding zich voor deelneming buiten mededinging aan te melden. Toen later bleek dat deze twee bepalingen niet tegelijkertijd toepasselijk waren, trokken deze inzenders, voor zoover zij niet reeds als jurylid buiten mededinging waren, hun aanvraag in.

Daardoor waren in de Nederlandsche afdeeling alleen de inzendingen der juryleden buiten mededinging.

Werkzaamheden. De juryleden, die reeds te voren per briefkaart waren uitgenoodigd hun adres te Brussel zoo spoedig mogelijk mede te deelen aan het bureel van de Commissie te Brussel, kwamen aldaar in de laatste dagen van Juli en de eerste dagen van

Augustus aan. De installatie had plaats op Dinsdag 2 Augustus des voorm. te 10½ uur in de Feestzaal op het Tentoonstellingsterrein.

De werkzaamheden voor de klassejury's duurden van drie tot zes dagen. Dit verschil hield verband met het aantal inzenders, hetwelk in de verschillende klassen zeer uiteenliep. Van de toegekende bekroningen werd door de Commissie onmiddellijk per briefkaart aan de inzenders kennis gegeven. Het formulier van deze briefkaart, dat als bijlage XV. K hierbij is afgedrukt, diende ook later voor de mededeelingen van de bekroningen door de Groepsjury's en den Jury Supérieur.

De Groepjury's kwamen den 29sten Augustus bijeen. Hun werkzaamheden duurden ongeveer 3 dagen. Ook vele reclames van Nederlandsche inzenders werden aan haar oordeel onderworpen.

De Jury Supérieur ten slotte werd den 8sten September geinstalleerd en hield een zestal vergaderingen. Teneinde nog te kunnen beschikken op klachten die nà haar uiteengaan mochten inkomen benoemde hij uit zijn midden een bestendige delegatie. Deze delegatie, waarin het Nederlandsche lid Jhr. van de Poll zitting had, kwam den 4en October voor eenige dagen bijeen. De Jury Superieur beschikte o. a. op de reclames van ± 20 Nederlandsche inzenders.

De prijsuitdeeling ten slotte had den 18den October door den Koning plaats in de arena van het Palais du Cinquantenaire. Het was een indrukwekkende plechtigheid, die overigens slechts bestond in de uitreiking van de lijst der bekroningen aan de Commissarissen-Generaal der verschillende landen. Deze lijst was echter nog slechts een drukproef. De omstandigheid, dat de pers (Nieuwe Rotterdamsche Courant) haar tegen het uitdrukkelijk verzoek der Commissie publiceerde, was de oorzaak van veel onnoodig geschrijf. De definitieve uitgaaf van deze lijst is eerst veel later verschenen, hetgeen der Commissie veel last heeft veroorzaakt.

Prijzen. Het Reglement op de Jury (art. 2) kende de volgende prijzen:

diploma's van Groote Prijs (Grand Prix), eerediploma's, diploma's van gouden medaille, diploma's van zilveren medaille, diploma's van bronzen medaille en diploma's van eervolle vermelding. Het

diploma van de 5 eerstgenoemde prijzen was vergezeld van een bronzen penning. [1])

Men kon deze prijzen bekomen hetzij als *inzender* hetzij als *collaborateur* dan wel als *coöperateur*. Onder *collaborateurs* werden verstaan personen, die hun intellectueele medewerking bij de voortbrenging der ingezonden voorwerpen hadden verleend; *coöperateurs* waren de werkbazen en arbeiders, die aan die voortbrenging in materieelen zin hadden medegewerkt. Voor de toekenning van een collaborateurs- of coöperateursdiploma was het noodig dat de inzender zelf een van de 3 hoogste prijzen had bekomen. Aan den collaborateur of coöperateur kon dan als hoogste onderscheiding worden toegekend een prijs, één graad lager dan die welken de inzender had verworven.

De waardeering van de inzendingen was aan de jury's overgelaten. Alleen bepaalde art. 3 dat de *Grand Prix* bestemd was om de verdiensten te beloonen hetzij van uitvindingen of werken, hetzij verbeteringen, die een aanzienlijke vooruitgang in de hoedanigheid der producten of in de wijze van fabricatie hadden aangebracht, hetzij ten slotte van gezamenlijke inzendingen die van een buitengewone verdienste of vooruitgang blijk gaven.

De prijzen, die in de verschillende klassen aan Nederlandsche inzenders werden toegekend, zijn vermeld in bijlage XV.L. De officieele lijst der bekroningen heeft zeer lang op zich laten wachten. De diploma's en medailles waren bij het ter perse gaan van dit verslag nog niet ontvangen.

Schoone kunsten. Al hetgeen voorafgaat heeft geen betrekking op de groep Schoone Kunsten.

Deze groep had een afzonderlijke — eveneens internationale — Jury van slechts één instantie. Ook de regeling der prijzen was zeer verschillend. Over deze jury en de door haar toegekende bekroningen zal gehandeld worden in het verslag van Groep II.

---

[1]) Voor de met zilveren en gouden medaille bekroonde inzenders bestond evenwel de gelegenheid om een medaille van een ander metaal te doen vervaardigen tegen betaling van 600 frank voor een gouden, 30 frank voor een verguld zilveren. en 25 frank voor eene zilveren medaille.

Nabetrachtingen. Aan deze uiteenzetting van den feitelijken loop der juryaangelegenheden mogen nog de volgende beschouwingen worden vastgeknoopt, die wellicht van nut kunnen zijn bij deelneming aan latere tentoonstellingen.

De ondervinding toch is ook ten deze de beste leermeesteres.

Als algemeene regel is, voor zooverre de bepalingen van het Belgische Juryreglement zulks toelieten, door de Commissie zooveel mogelijk rekening gehouden met de desiderata welke uitgesproken zijn op de 130ste algemeene vergadering der Maatschappij van Nijverheid.

Wenschelijk werd toen, onder meer, geacht:

1°. dat de Juryleden benoemd zouden worden door de inzenders.

De praktijk heeft thans geleerd dat zulks niet altijd aanbevelenswaardig geacht moet worden. Het thans gevolgde systeem: benoeming door den Regeerings Commissaris, na raadpleging van de inzenders, schijnt wel het beste te wezen.

2°. dat de inzenders steeds bij tijds gewaarschuwd zouden worden in zake het juiste tijdstip waarop de inzending van elk hunner zou worden gekeurd.

De wenschelijkheid daarvan is thans weder uit de praktijk afdoend gebleken; de mogelijkheid daartoe heeft evenwel niet bestaan.

In het Belgische Juryreglement was bepaald dat er zou zijn een „tableau de roulement des visites du Jury". Op het bureel der Commissie lagen in verband daarmede gedrukte formulieren gereed, ter verzending aan de inzenders na invulling van den datum voor elk hunner. Groot was dan ook de teleurstelling toen bij den aanvang der jurywerkzaamheden vernomen werd dat besloten was geen zoodanig tableau samen te stellen, „aangezien de „practijk op vorige tentoonstellingen had geleerd dat de Jury zich „toch niet aan zulk een rooster hield". Protest van de zijde der Commissie mocht niet baten, en de inzenders, die op persoonlijke tegenwoordigheid bij de keuring prijs stelden, waren derhalve verplicht gedurende al de dagen dat de Jury werkzaam was bij hunne inzending tegenwoordig te zijn.

Dat zulks hun niet altijd mogelijk bleek, spreekt van zelf.

Hieruit volgt dat sommige inzendingen in klassen, waarin Nederland geen jurylid had bekomen, gekeurd zijn geworden zonder dat

een deskundige de aandacht der Jury heeft kunnen vestigen op de waarde en de eigenaardigheden van het ten toon gestelde.

Dat onder die omstandigheden aan eenige zeer belangrijke zaken geen voldoende recht is wedervaren, behoeft geen betoog. Geconstateerd werd in sommige dergelijke gevallen dat het bezichtigen van het tentoongestelde door de Jury zeer oppervlakkig geschiedde en dat somwijlen, meer dan op de intrensieke waarde der inzending, gelet werd op de vraag welke belooning de inzender op een vroegere dergelijke tentoonstelling had behaald.

Serieuse keuring heeft derhalve ontbroken voor sommige klassen wat de keuring in eerste instantie betreft.

Verwacht mocht worden dat de inzenders, die in appèl wenschten te komen, daartoe de gelegenheid zouden hebben gehad. Zulks is evenwel ook niet altijd het geval geweest.

De Nederlandsche juryleden hebben in opdracht gehad dadelijk na de keuring op het bureel der Commissie te Brussel verslag te komen geven van de in hun klasse aan Nederlanders toegekende onderscheidingen. Daarvan werd dan door het bureel te 's Gravenhage onmiddellijk aan de belanghebbenden kennis gegeven, die dan desgewenscht in appèl konden gaan bij de Groepsjury.

Wat nu de inzenders aangaat in de klassen zonder Nederlandsch jurylid, moest het Nederlandsch Commissariaat Generaal de gegevens inzake de bekroningen in die klassen gaan opnemen in het Belgisch Bureau te Brussel, alwaar al de officiëele bekroningslijsten gedeponeerd behoorden te zijn. Sommige dier lijsten kwamen evenwel zóó laat in, dat de Jury de Groupe reeds aan het werk was vóórdat sommige inzenders bekend konden zijn met den graad der hun in eerste instantie verleende bekroning. Voor dezulken was het derhalve niet mogelijk bijtijds appèl aan te teekenen.

De Jury de Groupe heeft, vrijwel algemeen, hare werkzaamheden beschouwd als bureauwerk. In zeer vele groepen werd volstaan met nadere overweging van het in de Jury de Classe bekomen resultaat, zonder dat de inzendingen opnieuw werden beschouwd of dienaangaande aan de inzenders nieuw licht werd gevraagd.

Daaruit volgt dat, ook weder in die groepen waar geen landgenoot aanwezig was om de belangen der Nederlanders te ver-

dedigen, de in eerste instantie te leur gestelden zulks meermalen in hooger beroep gebleven zijn.

De Jury Supérieur heeft alle klassen de revue laten passeeren en van alle landen de gevallen behandeld daartoe behoorende. Dat college van laatste instantie was samengesteld uit personen die uit den aard der zaak niet deskundig konden zijn in alle klassen en groepen, hetgeen van de klasse- en groepsjurys wél verwacht mocht worden.

De verzoeken om verhooging van bekroning bij de Jury Supérieur werden gedaan door de Commissarissen-Generaal der verschillende landen of hunne vertegenwoordigers; steeds werd dan de opinie gevraagd van de deskundige vertegenwoordigers der vroegere Jurys, die bij de werkzaamheden van de Jury Supérieur tegenwoordig waren naar gelang hun klasse of groep behandeld werd, en die zelf het vonnis hadden geveld waartegen appèl aangeteekend werd.

Uit den aard der zaak werd door de Jury Supérieur aan het advies dier deskundigen groote waarde toegekend en was het derhalve in de meeste gevallen hoogst bezwaarlijk en in sommige gevallen onmogelijk aan een oorspronkelijk verkeerdelijk beoordeelde inzending ten slotte volle recht te doen wedervaren.

Al deze feiten geven aanleiding tot het trekken der navolgende conclusiën, vermeldenswaard met het oog op een latere eventueele deelneming van Nederland aan eene internationale en algemeene tentoonstelling:

I°. Waarborgen moeten geëischt worden voor de naleving der bepalingen van het Juryreglement, speciaal wat betreft de vaststelling van een „tableau de roulement".

Het is zeker gemakkelijker voor de Juryleden geheel vrij te zijn wat betreft het tijdstip van het bezoek van de verschillende afdeelingen, doch de wenschelijkheid het dezen heeren zoo aangenaam mogelijk te maken weegt niet op tegen het werkelijk groote nadeel, dat tentoonstellers, door het onbekend zijn met het tijdstip waarop de Jury hunne inzendingen komt bezichtigen, dikwerf ondervinden.

Het tegen die vaststelling te Brussel aangehaalde bezwaar kan moeielijk als zoodanig worden gequalificeerd, en dat werkelijk de Jury zich niet aan het tableau zoude houden, zou eene handeling

opleveren zóó zeer in strijd met de belangen der inzenders, dat zij bezwaarlijk zelfs kan worden verondersteld bij personen, in de eerste plaats geroepen om met inachtneming van recht en billijkheid, de belangen der inzenders zoo goed mogelijk voor te staan.

Bovendien zou het van te voren vaststellen van een tableau ongetwijfeld dit voor hebben dat de keuring in vele gevallen ernstiger zou geschieden dan thans het geval is. Ook te Brusssl is weder gebleken dat belangrijke inzendingen hoogst oppervlakkig werden gekeurd omdat een of meer leden eener jury haast hadden af te reizen.

II°. Daar kleinere landen in zeer vele klassejury's niet door een landsman vertegenwoordigd zullen zijn, is het noodzakelijk als voorwaarde tot deelneming te stellen dat althans in de jury's van de groepen, waaronder die klassen ressorteeren, een landsman zal zitting hebben.

Op deze wijze zal, mocht bij de beslissing der klassejury eene onbillijkheid zijn begaan, bij de behandeling daarvan in appèl door de groepsjury een landgenoot aanwezig zijn, in staat om het gepleegde onrecht zooveel mogelijk te doen herstellen.

III°. Klassejury's, waarin geen landsman zitting heeft van het land dat door hen bezocht wordt, moeten verplicht worden zich uiterlijk 24 uur vóór den aanvang der keuring te melden bij het Commissariaat-Generaal.

Een der leden van het Commissariaat kan dan de Jury vergezellen en de noodige inlichtingen geven.

IV°. Tusschen den datum, waarop de werkzaamheden der klassejurys eindigen en dien waarop de groepsjurys haar arbeid aanvangen, dient eene tusschenruimte van ten minste 14 dagen te wezen.

Hetzelfde geldt voor de groepsjury's en de Jury Supérieur.

V°. De voorzitters der jurys van eerste en tweede instantie moeten verplicht worden hun rapporten binnen 8 dagen na het eindigen van hun werkzaamheden op het Centraal Bureau der Tentoonstelling, te hebben ingeleverd, alwaar die rapporten onmiddellijk ter inzage gesteld dienen te worden van de Commissariaten-Generaal der verschillende landen.

DE VERSLAGEN DER BIJZONDERE COMMISSIËN.

HOOFDSTUK XVI.

VERSLAG VAN DE BIJZONDERE COMMISSIE VOOR GROEP I: OPVOEDING EN ONDERWIJS.

Deze groep bevatte 6 klassen, met name:

Klasse 1: Opvoeding van het kind. Lager Onderwijs. Onderwijs voor volwassenen.
Klasse 2: Middelbaar Onderwijs.
Klasse 3: Hooger Onderwijs. Wetenschappelijke instellingen.
Klasse 4: Bijzonder kunstonderwijs.
Klasse 5: Bijzonder landbouwonderwijs.
Klasse 6: Bijzonder Onderwijs voor nijverheid en koophandel.

De samenstelling van de Bijzondere Commissie tot het bijeenbrengen der inzendingen, behoorende tot de klassen: 1, 2, 4 en 6 van Groep I is reeds genoemd in Hoofdstuk III.

De zorg voor de inzendingen behoorende tot Groep 1, klasse 3 werd mede toevertrouwd aan de bijzondere Commissie voor de groepen XVI, XVII en XVIII, terwijl die voor de groepen VII, VIII en IX zich met het bijeenbrengen van de inzendingen van Groep I, klasse 5, belastte.

Teneinde een voordracht te kunnen doen voor de samenstelling der in de eerste plaats genoemde Bijzondere Commissie, had de voorzitter zich in verbinding gesteld met verschillende vereenigingen. Dit werd ook voor de uitvoering der zaak wenschelijk geacht. Zoo werd de Heer Dr. Abresch aangewezen door het genootschap van leeraren aan Nederlandsche Gymnasia, de Heer

Snijders door de Vereeniging van leeraren bij het Middelbaar Onderwijs; de Heer Lancée door het Nederlandsche Onderwijzers-Genootschap; de Heer Wierink door de Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs; de Heer van Harderwijk door den Bond van directeuren van ambachtsscholen in Nederland; de Heer Mr. Tjeenk Willink door de Nationale Vereeniging voor handelsonderwijs en Mejuffrouw Wittop Koning door den Bond van leeraressen bij het huishoudonderwijs.

De andere leden, waaronder ook Mevrouw Welcker—De Wit, werden geacht in het bijzonder aangewezen te zijn om als lid dezer bijzondere commissie op te treden, krachtens hunne betrekking of hunne aanraking met de verschillende takken van onderwijs.

Dat veel arbeid en toewijding van deze Commissie moest worden gevraagd zal uit het volgende blijken.

De Heer Dr. F. L. Abresch moest reeds zeer spoedig om gezondheidsredenen bedanken. De aan hem opgedragen taak werd door den Heer Dr. L. J. Sicking overgenomen, zoodat de Commissie niet behoefde te worden aangevuld.

De Commissie werd eerst later uitgebreid met de Heeren: Mr. H. C. Dresselhuys en Mr. L. J. M. Basquin, toen het wenschelijk bleek, dat ook het Tucht- en Opvoedingswezen in Nederland op de tentoonstelling zou worden vertegenwoordigd.

De Commissie heeft zes vergaderingen gehouden, die steeds door den Commissaris-Generaal en door den eersten of den tweeden dan wel door beide secretarissen der Centrale Commissie werden bijgewoond.

De eerste vergadering had plaats op 21 Juni 1909. Daarin werden naar een door den voorzitter vooraf ontworpen programma verschillende punten in volgorde behandeld.

Reeds dadelijk was men het er over eens, dat, nu Nederland met een eigen gebouw op deze internationale tentoonstelling zou uitkomen, ook alle krachten moesten worden ingespannen, om zoo volledig mogelijk te laten zien wat Nederland op het gebied van het onderwijs praesteert.

Het denkbeeld om naar eene „keuze"-tentoonstelling te streven vond instemming.

Omtrent het meer algemeen ontwikkelend onderwijs werd na uitvoerige bespreking vastgesteld, dat men zich zou bepalen tot eene tentoonstelling van leer- en hulpmiddelen bij dit onderwijs, die uitsluitend in Nederland vervaardigd zijn. Voorts zou men trachten nog een overzicht te geven van die deelen van het onderwijs, die zich het best voor eene tentoonstelling leenden, terwijl men door photo's enz. een kijk zou geven op de inrichting der scholen, de versiering der wanden, enz.

Algemeen was men het er over eens, dat bij deze gelegenheid het nijverheidsonderwijs in het bijzonder kon uitkomen, vooral omdat deze tak van onderwijs zich in de laatste jaren krachtig heeft ontwikkeld en omdat de resultaten van dit onderwijs het best aanschouwelijk konden worden voorgesteld. Daarbij zou men zich met het oog op de verschillende scholen slechts tot een leergang moeten bepalen en bovendien van enkele scholen alleen het bijzondere en het beste kunnen aannemen.

De commissie ging in het algemeen uit van het beginsel, dat zij haar taak het best zóó kon verdeelen, dat ieder der leden een bepaalden tak van onderwijs voor zijne rekening nam en datgene zou verzamelen, wat het meest geschikt zou worden geacht.

Een oproep van exposanten werd daardoor overbodig geoordeeld.

De commissie in haar geheel zou de leiding voor deze groep op zich nemen.

Dat hare plannen evenwel zeer moesten worden beperkt, bleek alras uit de beschikbare ruimte, welke de Commissaris-Generaal voor deze groep kon afstaan. Gelukkig kon later meer oppervlakte worden gegeven onder den torenkap aan den rechterzijgevel, die evenwel dat nadeel had, dat men door een trap de afdeeling moest bereiken. Op deze wijze kreeg men echter de beschikking over eene oppervlakte van ruim 300 M². en eene wandruimte met een oppervlak van 425 M²., terwijl volgens het eerste plan slechts een 100 M². hoogstens 150 M². beschikbaar kon worden gesteld. De afdeeling Tucht- en Opvoedingswezen kon dan in eene soortgelijke ruimte, gelegen aan den linkerzijgevel, worden ondergebracht.

De rollen werden als volgt verdeeld:

De Heeren Lancée, Looijen en Dr. Sicking zouden zorgen voor

het lager en meer uitgebreid lager onderwijs in overleg met den Directeur van het Schoolmuseum te Amsterdam.

De voorzitter en de secretaris zouden zorgen voor het ambachts- en het andere vakonderwijs voor jongens; de Heer Ros voor het kunstnijverheidsonderwijs; de Heer Wierink voor burgeravond- en teekenscholen; de Heer Tjeenk Willink voor het handelsonderwijs, de Heer Snijders voor de hoogere burgerscholen, enz. Dr. Sicking nam later de taak over van den Heer Dr. Abresch, n.l. de zorg voor het gymnasiaal onderwijs, terwijl de Heeren Mr. Dresselhuys en Mr. Basquin meer geheel zelfstandig de belangen van het Tucht- en Opvoedingswezen hadden te behartigen. De dames Wittop Koning en Welcker-de Wit zorgden respectievelijk voor het huishoudonderwijs en industrieonderwijs voor meisjes.

Stond reeds vast dat men met het oog op de ruimte slechts een betrekkelijk minder volledig beeld zou kunnen geven van het onderwijs in Nederland, eene andere moeilijkheid, die overwonnen moest worden, bestond hierin dat de meeste schoolbesturen geen gelden beschikbaar konden stellen voor expositiekosten en voor vervoer van goederen. Dit bezwaar heeft der Commissie bij de uitvoering van hare plannen in hooge mate gedrukt. Wel kwam de Commissaris-Generaal tegemoet door toezegging van een bedrag van *f* 2500.—, doch daarvan moesten dan ook een 26 vitrines betaald en kleine subsidies verleend worden aan die scholen, welke geen uitgaven voor inrichting van hare expositie konden doen, hoewel vele der commissieleden ook voor de inrichting van hunne afdeeling de zorg op zich namen.

De uitvoering van het denkbeeld, reeds dadelijk in de eerste vergadering aangenomen om bij deze gelegenheid een rapport samen te stellen met meer uitvoerige gegevens omtrent de geschiedenis, de ontwikkeling en den tegenwoordigen toestand van al ons onderwijs, mag volkomen geslaagd heeten.

De commissieleden hebben ieder voor zich belangrijke opstellen geleverd, terwijl de voorzitter, die meer met de algemeene zorg was belast, voor zooveel hij daartoe in staat was, de noodige gegevens verschafte.

Dit rapport, meer dan 400 bladzijden groot, verscheen zoowel in het

Fransch als in het Nederlandsch. Dit werd noodzakelijk geacht met het oog op het twee talen sprekend Belgische volk. Doch ook in ander opzicht was dit wenschelijk. Het is toch bekend, dat in Nederland tot hiertoe vaak te vergeefs gevraagd werd naar een boek, waarin alles, tenminste het voornaamste omtrent ons onderwijs bijeen is gebracht. Het bestaan dezer behoefte werd ook erkend door den Minister van Binnenlandsche Zaken, die het — door een zeker getal exemplaren voor rekening van zijn Departement te nemen — mogelijk maakte, dat het boek „Het Onderwijs in Nederland" voor den prijs van *f* 0.75 op de Tentoonstelling kon worden aangeboden.

Het is hier niet de plaats om alle moeilijkheden te schetsen, die overwonnen moesten worden, voor en aleer de Fransche vertaling kon verschijnen. Mogen wij in dit geval één wenk geven voor de toekomst, dan zal het deze zijn, dat voor zulk eene vertaling ruim den tijd genomen worde en de auteurs zelf voor zulk eene vertaling zorg dragen. Het is gebleken, dat eene beschrijving van onderwijs toestanden niet gemakkelijk is te vertalen en bovendien bleek bij dezen arbeid het Hollandsche spreekwoord juist te zijn, dat over den smaak niet valt te twisten.

Intusschen mag den leden, die aan de totstandkoming van dit verslag belangeloos medewerkten, een woord van dankbare erkentelijkheid niet worden onthouden.

Was de zaak eindelijk goed voorbereid, bij de uitvoering kwamen de moeilijkheden aan het licht. Niet alle scholen waren geneigd tot medewerking, niettegenstaande dat de kosten van deelname geen overwegend bezwaar konden opleveren en de inrichting der tentoonstelling zelve, zoo eenigszins mogelijk, door de leden der Commissie zou worden bezorgd.

De secretaris der Commissie, de Heer van Harderwijk maakte eene indeeling van de lokaliteit en zorgde er voor, dat iedere school of groep van scholen de juiste grond en wandoppervlakte nauwkeurig op eene teekening kon aflezen. Zij, die een of meer vitrines voor hare uitstalling wenschten, hadden slecht op te geven hoe die ingericht moesten zijn. De Heer van Harderwijk droeg zorg voor de teekeningen dezer vitrines, terwijl de Gebr. van Malsen met de uitvoering werden belast.

Een woord van hulde aan het bestuur der Ambachtsschool te 's-Gravenhage, dat in zoo velerlei opzicht het mogelijk maakte, dat groep I zich op een behoorlijken voet kon inrichten is hier zeker op zijne plaats. Van het oorspronkelijke plan om de verschillende vakken van verschillende scholen te laten exposeeren werd afgezien, vooral omdat daardoor de eenheid van het overzicht zou zijn verbroken. Daarom besloot de voorzitter van groep I ten slotte het Bestuur dier ambachtsschool te polsen, of deze school als vertegenwoordigster van het ambachtsonderwijs in Nederland wilde optreden met alle vakken zooals die aan de school werden onderwezen. Met groote bereidwilligheid verklaarde het bestuur zich hiertoe bereid en van de medewerking van den directeur, den secretaris der Commissie, was men reeds verzekerd.

Daar deze school een leergang zou geven zoowel van praktische werkstukken als van het teekenonderwijs en ander theoretisch onderwijs, besloot de commissie, ook met het oog op de beschikbare wandvlakte, slechts eene aanvulling te geven van hetgeen aan voortgezet technisch teekenonderwijs kon worden getoond. En aangezien het teekenonderwijs, zooals dat aan burgeravond- en teekenscholen ook aan timmerlieden, smeden, machinebank- en plaatwerkers, electriciens, meubelmakers, schilders, koper- en blikslagers, enz. wordt gegeven, vertegenwoordigd werd door de Haagsche ambachtsschool, kon dus volstaan worden met eene expositie van hetgeen de Haagsche Academie van Beeldende Kunsten en de Industrieschool van de Maatschappij van den Werkenden Stand te Amsterdam op dit gebied leveren.

Beide scholen werden bereid gevonden hieraan te voldoen.

De school voor Kunstnijverheid te Haarlem werd uitgenoodigd om een beeld te geven van de metaalbewerkersklasse. Deze school in haar geheel te laten exposeeren zou veel meer ruimte gevraagd hebben, dan beschikbaar was.

Om dezelfde reden gaf ook op uitnoodiging de Teekenschool van de Nijverheidsvereeniging voor goud- en zilversmeden te Schoonhoven alleen een overzicht van het teekenonderwijs en van het drijfwerk aan deze school vervaardigd. Het was de heer Ros, die voor deze expositie zorg droeg.

De Rijksrietvlechtschool te Noordwolde werd bereid gevonden een beeld te geven van het onderwijs, zoowel door inzending van vele meubelen en andere gebruiksvoorwerpen aldaar vervaardigd, alsmede van het daarbij passend teekenonderwijs.

De Vakschool voor Schoenmakers te Amsterdam en die voor Kleermakers te Utrecht verklaarden zich beide bereid tot medewerking, evenals de Vakschool voor de Typografie te Utrecht en de Avondvakschool voor Behangers te Amsterdam.

Al deze scholen zouden niet geven eene mooie inzending van voorwerpen doch slechts een leergang van het onderwijs, waardoor een beeld kon worden gegeven van de wijze, waarop het praktisch en theoretisch onderwijs in de verschillende studiejaren wordt gegeven.

De resultaten van het onderwijs aan industriescholen voor meisjes werden verzameld door het commissielid Mevrouw Welcker. De industriescholen voor meisjes te Arnhem, Haarlem, Alkmaar, Leeuwarden, 's Gravenhage, Dordrecht en Zwolle, alsmede de Vrouwenarbeidsschool te Deventer, werkten tot die verzameling krachtig mede, waardoor een beeld ook van het onderwijs op dit gebied kon worden gegeven.

Mejuffrouw Wittop Koning, lid der Commissie, bracht een collectieve inzending bijeen van verschillende huishoudscholen en vulde deze aan met eene grafische voorstelling en eenige photo's.

Eindelijk werd nog de medewerking verleend door de Nederlandsche Kantwerkschool te 's Gravenhage en de Dagteeken- en Kunstambachtsschool voor meisjes te Amsterdam, die beide een overzicht gaven van het onderwijs aan hare inrichtingen.

De Heeren Lancée, Dr. Sicking, Looijen, Snijders en Mr. Tjeenk Willink brachten in overleg met den directeur van het schoolmuseum eene collectie leer- en hulpmiddelen bijeen, betreffende het lager, middelbaar en hooger onderwijs, waartoe de medewerking van verschillende uitgevers werd verkregen. De vereeniging van leeraren bij het Middelbaar Onderwijs werkte mede door eene inzending van een plan tot schoolwandversiering, photo's van hoogere burgerscholen, handteekeningen van de 2e hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam en lijnteekeningen van de hoo-

gere burgerschool te Haarlem, terwijl daaraan nog eene verzameling van geprepareerde insecten van den Heer R. A. Polak werd toegevoegd.

Zoo was dan alles voorbereid. De zendingen geschiedden franco naar Den Haag of Amsterdam en werden daar verzameld om verder door de goede zorgen van den expediteur, den Heer Van Spanje, naar Brussel te worden vervoerd.

Zooals reeds werd opgemerkt, werd de expositie voor het grootste deel door de Commissieleden in orde gemaakt. Het hiervoren genoemde werd nog aangevuld met photo's en statistische gegevens.

Zoo waren er van alle ambachtsscholen en vakscholen voor jongens en meisjes photo's van interieurs en gebouwen aanwezig, waardoor het beeld, dat Nederland van zijn onderwijs kon geven, niet weinig werd verruimd.

Voor de versiering en aankleeding van de afdeeling was op eenvoudige doch doeltreffende wijze gezorgd. Groote opschriften met den naam der school, het aantal leerlingen, enz. welke onder leiding van den directeur der ambachtsschool te 's-Gravenhage, met medewerking van leeraren en leerlingen gratis werden geleverd, omrandden als friezen den wand.

Evenals bij de opstelling hebben de verschillende commissieleden zich ook bij de aftakeling beijverd om te zorgen, dat alles te Brussel goed verpakt en voor verzending in gereedheid werd gebracht.

Van Den Haag en Rotterdam had de verzending plaats naar de verschillende scholen.

Omtrent opvoeding en onderwijs, zooals dat aan bijzondere en Rijks-opvoedingsgestichten gegeven wordt en voor zoover dit op de Brusselsche tentoonstelling was vertegenwoordigd, zij verwezen naar het volgende hoofdstuk.

Omtrent de Juryleden voor deze groep en de aan de inzenders toegekende bekroningen wordt verwezen naar Bijlagen XV. C en XV. L.

Namens de Bijzondere Commissie voor Groep I,

H. J. DE GROOT, *Voorzitter*,
TH. VAN HARDERWIJK, *Secretaris*.

HOOFDSTUK XVII.

VERSLAG BETREFFENDE DE INZENDING VAN HET TUCHT- EN OPVOEDINGSWEZEN. [1])

In opdracht van den toenmaligen Minister van Justitie werd in 1909 de deelneming voorbereid van het Tucht- en Opvoedingswezen in Nederland aan de in 1910 te Brussel te houden Algemeene en Internationale Tentoonstelling.

Hiervoor kwamen in aanmerking de Tuchtscholen voor jongens te Ginneken, Haren, Nijmegen en Velsen en de Tuchtschool voor meisjes te Montfoort, alsmede de Rijksopvoedingsgestichten voor jongens te Alkmaar, Avereest en Doetinchem en het Rijksopvoedingsgesticht voor meisjes te Zeist.

Bovendien werden van wege het Departement tot deelneming uitgenoodigd alle particuliere gestichten, waarin, onder toekenning van Rijkssubsidie, ook Regeeringskinderen worden opgenomen.

Als zoodanig werden uitgenoodigd de Doorgangshuizen Boschzicht en Nieuw-Veldzicht te Apeldoorn en Beekzicht te Epe der Vereeniging tot Steun van verwaarloosden en gevallenen te Amsterdam, het St. Vincentiushuis „Stokershorst" te Nederweert der St. Aloysiusstichting te Amsterdam, Het Christelijk Opvoedingsgesticht „Hoenderloo" te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn, het St. Willibrordusgesticht te Breda der Diocesane Vereeniging voor Kinderbescherming in het Bisdom Breda, het Huis van Barmhartigheid te Maastricht, het Gesticht van den Heiligen Vincentius van Paulo te Maastricht, het Gesticht „Groot Emaus" te Ermelo, der Vereeniging tot opvoeding en verpleging van idioten en achterlijke kinderen te Utrecht, en de Heldringgestichten „Bethel",

[1]) Deze inzending behoorde zoowel tot Groep I als tot Groep XVII (Klasse 112).

„Steenbeek", „Talitha Kumi" en „het Magdalenahuis" te Zetten, die allen bereid werden bevonden aan de oproeping gehoor te geven.

Door welwillende medewerking van wege de Centrale Commissie werd een tweetal zalen op de tweede verdieping van het Nederlandsch Paviljoen beschikbaar gesteld, waar, naar de teekeningen van den architekt Kromhout, deels gesloten deels geheel open vitrines, ter opname der verschillende voorwerpen werden ingericht. Bovendien werden een tweetal tafels in het midden der zalen geplaatst, bestemd voor reproducties van enkele Rijksgestichten.

De inzending van Rijkswege bestond in hoofdzaak uit voorwerpen, in hout, karton en klei, door verpleegden vervaardigd, figuurzaag- en houtsnijwerk, teekeningen, schoolwerk, leerplans van school en vakonderricht, roosters van dagverdeeling, artikelen betrekking hebbende op de materieele verzorging, voorwerpen ten behoeve van den kerkdienst en de godsdienstige verzorging, verschillende spellen, eene aanschouwelijke voorstelling van het systeem van observatie, voorwerpen, betrekking hebbende op het onderwijs en vakonderricht aan achterlijken, voorwerpen, door verpleegden op de werkplaatsen vervaardigd, artikelen betrekking hebbend op het practisch en theoretisch onderricht in land-, tuin- en boschbouw, vrouwelijke handwerken, modellen van kleeding en talrijke photographieën, zoowel van de inrichtingen zelf als van werkzalen, verblijflokalen en gestichtsterreinen.

De inzendingen der particuliere gestichten betroffen in hoofdzaak, zij het ook op minder uitgebreide schaal, dezelfde onderwerpen. Ook door deze gestichten werden talrijke voorwerpen op verpleging, onderwijs en vakonderricht betrekking hebbende, tentoongesteld, terwijl ter illustratie vele photo's werden ingezonden.

Bovendien werden een zestigtal photographieën geëxposeerd, op Rijkskosten genomen, van zoodanige gestichten, waar, met subsidie van Regeeringswege, zoogenaamde voogdijkinderen worden opgenomen.

Ten einde belangstellenden de gelegenheid te geven meer in bijzonderheden kennis te nemen van het stelsel der dwangopvoeding, werd eene brochure, in de Nederlandsche en Fransche talen ge-

schreven, tegen geringen prijs verkrijgbaar gesteld, waarin het strafrechtelijke gedeelte der Kinderwetten in populairen vorm is behandeld, en tevens het doel en de inrichting van het instituut der Tuchtscholen is beschreven.

Daarenboven werden door de besturen respectievelijk van de Heldringgestichten en van het Doorgangshuis Hoenderloo brochures ten verkoop aangeboden, waarin doel en werking dier inrichtingen zijn uiteengezet.

Aangezien het nuttig geacht werd door mondelinge toelichting te doen aanvullen, hetgeen bij enkele beschouwing en bestudeering der inzending onopgehelderd mocht blijven, werden de hoofdonderwijzers, respectievelijk der Rijksopvoepingsgestichten te Avereest en te Doetinchem en van de Tuchtschool te Velsen om beurten naar Brussel gedetacheerd.

Dagelijk, des morgens en des middags, werd door hen op gezette tijden een korte voordracht gehouden, terwijl hun voorts was opgedragen, ook op andere uren, waarop de Nederlandsche afdeeling geopend was, desverlangd inlichtingen te verstrekken.

Hun werd tevens tot taak gesteld van het aantal bezoekers der afdeeling aanteekening te houden en voor het in goeden staat blijven der voorwerpen zooveel mogelijk te zorgen.

Niettegenstaande de eenigszins afgelegen plaats, is het bezoek aan de afdeeling Tucht- en Opvoedingswezen zeer groot geweest, en behoorden, naar de verslagen aantoonden, dagen van meer dan 1000 bezoekers niet tot de zeldzaamheden.

Uit terzake ontvangen brieven en op andere wijze betoonde belangstelling meenen de ondergeteekenden de conclusie te mogen trekken, dat het doel der inzending, te weten, om ook in het buitenland belangstelling te wekken voor het Nederlandsch Tucht- en Opvoedingswezen en de internationale uitwisseling van denkbeelden op dit gebied te bevorderen, als bereikt mag worden beschouwd.

De sub-commissie,

H. C. DRESSELHUIJS.
L. J. M. BASQUIN.

HOOFDSTUK XVIII.

VERSLAG VAN DE BIJZONDERE COMMISSIE VOOR GROEP II, KLASSE 7, 8, 9, 10: SCHOONE KUNSTEN.

Bij Ministerieel Besluit van 12/19 Augustus 1909 werd eene Bijzondere Commissie voor Groep II, Klasse 7, 8, 9, 10 (Schoone Kunsten) ingesteld. Voor de samenstelling van deze Commissie wordt verwezen naar Hoofdstuk III.

De eerste vergadering der Commissie, welke werd bijgewoond door den Commissaris-Generaal Mr. E. R. H. Regout, werd gehouden op 28 Juni 1909.

In deze bijeenkomst werd besloten eene oproeping te richten tot de Nederlandsche beeldende kunstenaars met het doel hen op te wekken tot het deelnemen aan de tentoonstelling.

De Commissie stelde zich aanstonds in verbinding met den Heer Paul Lambotte, Bestuurder aan het Belgisch Ministerie van Kunsten en Wetenschappen, toegevoegd Secretaris der Schoone Kunsten, ten einde de beschikking te verkrijgen over de benoodigde expositie-ruimte.

Verkregen werd een complex van 11 zalen met eene totale cimaise-lengte van 207 M.

De Voorzitter en de Secretaris-Penningmeester vertrokken den 18 October 1909 naar Brussel tot het houden van eenige voorloopige besprekingen en werden bij die gelegenheid door den Commissaris-Generaal aan den Hertog van Ursel, algemeen Commissaris der Belgische Regeering, en aan de leden van het Tentoonstellingsbestuur voorgesteld.

Nadat de ruimten voor de verschillende afdeelingen door de Commissie waren aangewezen, waarbij 5 zalen voor schilderijen, 2 voor aquarellen, 2 voor grafische kunst en 2 voor teekeningen van bouwkunst werden bestemd, werd een aanvang gemaakt met het décoreeren der lokaliteiten.

Door de Hollandsch-Belgische Vereeniging „Les Amis de la Médaille" werd een speciaal „Salon international de la médaille contemporaine" ingericht, waarin ook de Nederlandsche werken op dit gebied werden geplaatst.

Het programma, behelzende de voorwaarden tot het deelnemen aan de tentoonstelling was inmiddels den kunstenaren toegezonden. Een talrijke inzending was hiervan het gevolg.

De Commissie van toelating bestond voor klasse 7, uit de H.H. Wilm Steelink, Voorzitter, G. H. Breitner, A. M. Gorter, H. J. Haverman, Willem Maris, F. P. ter Meulen en A. F. Reicher, Secretaris.

Voor klasse 8 uit de H.H. Prof. P. Dupont en H. J. Haverman.

Voor klasse 9 uit de H.H. Prof. Bart van Hove, Ch. van Wijk en J. C. Wienecke.

Voor klasse 10 uit de H.H. H. P. Berlage Nzn., Prof. H. Evers, W. Kromhout Czn., J. Limburg en A. Salm G.Bzn.

Aangenomen werden: 145 schilderijen, 49 aquarellen en pastels, 12 zwart- en wit-teekeningen, 83 werken van grafische kunst, 22 beeldhouwwerken, 95 medailles en 55 teekeningen van bouwkunst.

Bij gunstige beschikking van Z.Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken werd de schilderij: „Alleen op de wereld" door Jozef Israëls, berustende in het Rijks-museum en de aquarel „Schapen" door F. P. ter Meulen uit het Museum Mesdag voor de tentoonstelling verkregen. Door de „Vereeniging tot het vormen van eene openbare verzameling van hedendaagsche kunst" werd tot dit doel de schilderij: „Een zoon van het oude volk" door Jozef Israëls, tijdelijk afgestaan, terwijl verder enkele werken door particulieren en kunsthandelaren werden ter leen gegeven.

De tentoonstelling werd door Z. M. den Koning op 25 Mei plechtig geopend.

Bij de daarna volgende bezichtiging der expositie door Zijne

Majesteit en H. M. de Koningin werd ook aan de Nederlandsche afdeeling een bezoek gebracht. Bij die gelegenheid werden de leden der Commissie door H. M. gezant en gevolm. Minister Z.Exc. Jhr. Mr. O. D. van der Staal van Piershil aan H.H. M.M. voorgesteld.

De Voorzitter en de Secretaris-Penningmeester der Commissie hadden de eer H.H. M.M. bij den rondgang door de zalen te vergezellen, en mochten tevens Hoogstderzelver bijzondere ingenomenheid met de collectie vernemen.

In de uit slechts één instantie bestaande internationale jury voor de bekroningen in deze groep, die geheel op zich zelf stond en met die voor de overige groepen geen verband hield, hadden voor Nederland zitting:

Voor klasse 7. Schilderkunst:

als leden: G. H. Breitner, A. M. Gorter, H. J. Haverman, Wilm Steelink.

als plaatsvervangend lid: A. F. Reicher.

Klasse 8. Werken van grafische kunst:

als lid: W. Witsen.

Klasse 9. Beeldhouwwerken.

als lid: Prof. Bart van Hove.

Medailles:

als plaatsverv. lid: J. C. Wienecke.

Klasse 10. Werken van bouwkunst.

als leden: Prof. H. Evers, J. L. Springer.

De jury kwam op 30 Juli bijeen.

De in de Nederlandsche afdeeling toegekende bekroningen zijn opgenomen in bijlage XV. L.

Het aan Nederland toegekende aantal medailles mag voorzeker gunstig worden genoemd.

Den 18 October genoot de Nederlandsche Afdeeling de hooge eer van het bezoek van Z. K. H. den Prins der Nederlanden. Door den Voorzitter der Commissie rondgeleid, gaf Z. K. H. bij die gelegenheid H.d.z. tevredenheid over het tentoongestelde te kennen.

De verkoop van kunstwerken was alleszins bevredigend. Verkocht werden 28 werken tot een gezamenlijk bedrag van 41.000 francs.

Door de Belgische Regeering werd bovendien het „Zelfportret" van Mevr. Th. Schwartze—van Duyl, voor het Museum te Brussel aangekocht.

De sluiting der tentoonstelling had op 7 November plaats. Onmiddellijk daarna werd met het ontruimen der zalen begonnen.

De collectie was den 21 November op de verzamelplaats te 's-Gravenhage terug.

Aan het einde van dit verslag gekomen, is het der Commissie aangenaam te kunnen constateeren, dat de Nederlandsche kunst op deze tentoonstelling waardig is vertegenwoordigd geweest en dat zij de vergelijking met andere landen wederom met glans heeft kunnen doorstaan.

Ten waarborg hiervoor mag de Commissie zich beroepen op talrijke bewijzen van instemming en van ingenomenheid met het tentoongestelde, — zoowel van officieele als van particuliere zijde — door haar ontvangen.

Aan allen, die tot het welslagen der expositie hebben medegewerkt, zij hiervoor een woord van dank gebracht.

Namens de Bijzondere Commissie

WILM STEELINK,
Voorzitter.

A. F. REICHER,
Secretaris-Penningmeester.

HOOFDSTUK XIX.

VERSLAG VAN DE BIJZONDERE COMMISSIE VOOR GROEP III: TOESTELLEN EN PROCESSEN, OVER 'T ALGEMEEN, VOOR DE LETTEREN, DE WETENSCHAPPEN EN DE KUNSTEN.

De samenstelling van de bijzondere commissie voor deze groep is reeds genoemd in Hoofdstuk III.

Groep III telde 8 klassen, te weten:

Klasse 11: Boekdrukkerij. Allerhande drukkerij.
„ 12: Boekhandel; muziekuitgaven. — Boekbinderij (materieel en voortbrengsels). — Nieuwsbladen. — Plakkaten.
„ 13: Photographie.
„ 14: Kaarten en toestellen voor de aardrijkskunde en de cosmographie. Plaatsbeschrijving.
„ 15: Precisie-toestellen. — Munten en penningen.
„ 16: Geneeskunde en heelkunde.
„ 17: Muziekinstrumenten (speeltuigen).
„ 18: Materieel voor de tooneelkunst.

Hoewel in denzelfden zomer te Amsterdam zou worden gehouden een Nationale tentoonstelling van het Boek, waarvoor ook bijna alle uitgevers hunne medewerking hadden toegezegd, vond de „Vereeniging tot bevordering van de belangen des Boekhandels" de vertegenwoordiging te Brussel van het Hollandsche Boek toch zóó belangrijk, dat ook daar door een collectieve inzending werd medegewerkt. Evenzoo hadden vele voorname boek- en plaatdrukkers inzendingen beloofd, zoodat deze groep in menig opzicht zoude

kunnen geven een beeld van den stand der Nederlandsche boek- en plaatdrukkunst. De Directeur van de Topographische inrichting, en ook het Departement van Marine stonden gedeelten uit hunne verzamelingen af.

Om zooveel mogelijk inzenders te bereiken en deze op te wekken tot deelneming, werden uit de geheele commissie afzonderlijke afdeelingen aangewezen voor de verschillende klassen. Deze afdeelingen hielden bijeenkomsten met eventueele inzenders, waarvan die voor de drukkerijen en voor de photographie wel de belangrijkste waren.

Het resultaat van een en ander was, dat reeds spoedig over de geheele ons toegestane ruimte was beschikt, zoodat zelfs enkele inzenders hunne aanvrage moesten verminderen.

Aan de inzending in Groep III werd deelgenomen door *23* exposanten, t. w.:

Klasse 11: de Stadsdrukkerij der gemeente Amsterdam; de N. V. Kantoorboekhandel en Drukkerij v/h Blikman en Sartorius te Amsterdam; Joh. Enschedé en Zonen, te Haarlem; H. A. M. van Hoffen, te Utrecht; Corn. Immig & Zoon, Kon. Graph. Kunstinrichtingen te Rotterdam en Amsterdam; Ipenbuur & van Seldam, te Amsterdam; de N. V. Lithografie v/h S. Lankhout & Co., te 's-Gravenhage; de Boek- & Kunstdrukkerij Mouton & Co., te 's-Gravenhage; de N. V. Drukkerij Senefelder te Amsterdam; S. Bakker Jzn., te Koog-Zaandijk; G. P. Tierie, te 's-Hertogenbosch; Betlem & Hermsen, te Arnhem.

Klasse 12: de Vereeniging tot bevordering van de belangen des Boekhandels met *50* medewerkers;

Klasse 13: een gezamenlijke inzending der photographie, waarvoor *28* medewerkers waren uitgekozen. Voor deze klasse was nl. te voren in Amsterdam een keuze-tentoonstelling gehouden, waaruit een collectie was gevormd, die voor Brussel bestemd was.

Klasse 14: de Topographische inrichting van het Departement van Oorlog en de Afdeeling Hydrographie van het Departement van Marine.

Klasse 15: Electro-Technische Instrumentenfabriek F. Onland van de Kasteele te Utrecht; de Kon. Fabriek van Zilverwerken firma C. J. Begeer te Utrecht (afd. munten en penningen) en J. D.

Posthumus, Graveur en Stempeletikettenfabrikant te Amsterdam.

Klasse 17: Dr. G. J. van Leeuwen, vioolbouwer, te 's Gravenhage.

Verschillende van deze inzenders waren ook in andere klassen ingeschreven.

De ligging van deze Groep kon een uiterst gunstige genoemd worden; ze had de beschikking over 5 kamers en de torenkamer op de eerste verdieping, zoodat èn door de goede belichting èn door den kamer-vorm het tentoongestelde zeer tot zijn recht kwam. (Het waren de kamers PP, QQ en RR op den plattegrond van den Catalogus). De photographie had kamer RR tot haar terrein gekozen. Bovendien kon van een langs deze vertrekken loopende gang gebruik worden gemaakt.

De inzending van de Vereeniging tot bevordering van de belangen des Boekhandels was ondergebracht in het Paviljoen op den dijk.

Niet voor alle klassen van deze Groep hadden zich deelnemers aangemeld; zoo ontbraken ze voor klasse 16 en 18 geheel; voor klasse 17, Muziekinstrumenten, was ten slotte slechts één exposant, hoewel zich oorspronkelijk meerderen hadden aangemeld.

In klasse 15 was de deelneming ook niet groot, ofschoon door de bijzondere commissie herhaalde pogingen in het werk waren gesteld om tot meerdere deelname te bewegen; ditzelfde geldt ook voor de boekbinderij.

Toch maakte de Afdeeling een goeden en degelijken indruk, wat vooral het gevolg was van de royale inzending in klasse 11, 12 en 13.

Omtrent de Juryleden van deze Groep en de aan de inzenders toegekende bekroningen wordt verwezen naar Hoofdstuk XV en bijlage XV. L.

Namens de Bijzondere Commissie,

H. H. R. ROELOFS HEYRMANS Jr., *Secretaris.*

HOOFDSTUK XX.

VERSLAG VAN DE BIJZONDERE COMMISSIE VOOR DE MACHINE-INDUSTRIE (GROEP IV E. A.)

Algemeen. De samenstelling der Bijzondere Commissie is reeds genoemd in Hoofdstuk III.

De werkzaamheden van deze subcommissie beperkten zich niet uitsluitend tot groep IV. Reeds vóór de samenstelling van de centrale Commissie en de verschillende subcommissies, hadden, op voorstel van eenigen hunner, verschillende industrieelen op het gebied der machinenijverheid, met hetgeen daaraan is verbonden, zich geconstitueerd tot een vereeniging, met het doel te Brussel gecombineerd te exposeeren in de Machinegalerij, op zoodanige wijze, dat deze tentoonstelling zoude vormen één geheel, dat zooveel mogelijk een beeld zoude geven van de machine-nijverheid, zooals die in Nederland bestaat, en waarbij opgenomen zouden worden zoowel de scheepsbouw, welke hier te lande zoo nauw met de machinenijverheid is verbonden, als de electrotechniek.

Door deze combinatie van alles, wat tot het gebied der machinenijverheid behoort, zoude deze tentoonstelling echter niet tot een enkele groep kunnen worden gerekend volgens de verdeeling, zooals die in het programma der tentoonstelling was opgenomen; reeds bij den eersten opzet zouden daaronder voorwerpen voorkomen, welke volgens het programma zouden moeten gerangschikt worden in de groepen IV, V, VI, X en XI. Daar echter werd beaamd, dat het wenschelijk was, om de Nederlandsche tentoon-

stelling in de machinegalerij als één geheel te behandelen, werd in overleg met de voorzitters van de andere subcommissies besloten, de geheele tentoonstelling in de machinegalerij aan de subcommissie voor groep IV op te dragen.

Voor zooveel inzendingen in andere groepen plaats hadden in de machinegalerij, zullen deze daarom ook in dit verslag worden behandeld.

Door genoemde vereeniging werden uitnoodigingen tot deelneming gericht aan 86 fabrikanten in de machinenijverheid, van welke, na enkele later weder ingetrokken toezeggingen, ten slotte 18 in de machinehal hebben tentoongesteld, terwijl in het Nederlandsche paviljoen nog 4 inzendingen, behoorende tot groep IV, kunnen worden vermeld.

Wegens het groote aantal inzendingen in de machinegalerij van andere naties is het bezwaarlijk geweest voldoende ruimte voor de Nederlandsche inzendingen te verkrijgen.

De machinegalerij bestond uit een serie van naast elkander gelegen hallen, die beurtelings een breedte hadden van 20 en 25 meter, en waarvan de laatsten een grootere hoogte hadden dan de eersten. Voor de Nederlandsche inzendingen werd gevraagd een plaats in de eerste hal van 25 meter, onmiddellijk bij den hoofdingang, welke plaatsruimte reeds mondeling was toegezegd bij een bespreking, die het bestuur der vereeniging, vóór het instellen der commissies, met het bestuur der tentoonstelling had. Ofschoon vanwege dit bestuur eerst een plaats werd aangeboden, verder van den hoofdingang gelegen, mocht het gelukken de aangevraagde plaats te verkrijgen tot een oppervlakte van 1500 M^2.

Een groote teleurstelling was echter, dat toen de 1500 M^2 in de machinegalerij door het bestuur der tentoonstelling waren toegestaan, en daarvan een teekening werd ontvangen, hieruit bleek, dat in deze oppervlakte ook begrepen waren de gangpaden, zoodat slechts 1175 M^2 tentoonstellingsruimte overbleef, en zulks, terwijl vóór de verzending der officieele aanvraag tot deelneming reeds een grootere oppervlakte door inzenders was aangevraagd.

Onmiddellijk werd daarom getracht een grootere ruimte te verkrijgen, en na zeer veel onderhandelingen mocht het dan ook

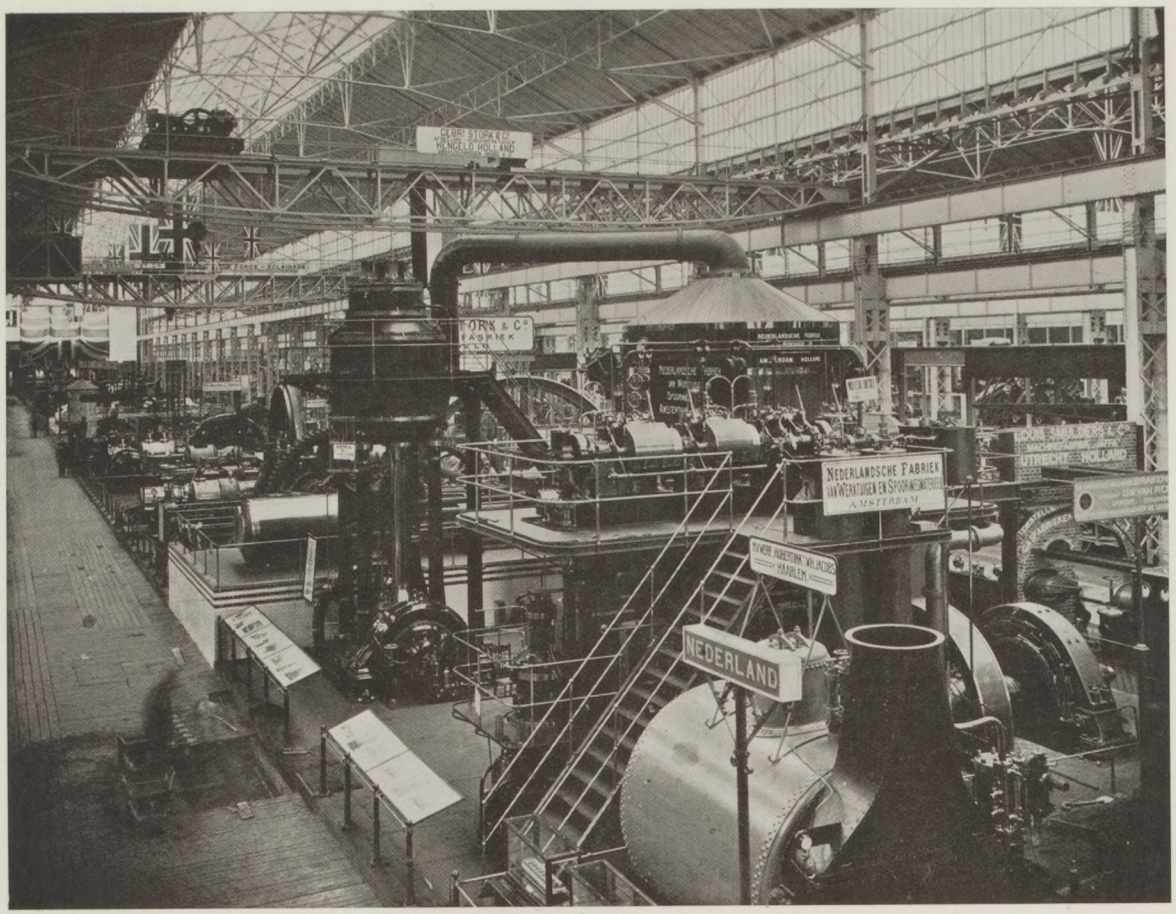

Nederlandsche Afdeeling Machinegalerij.

gelukken de tentoonstellingsruimte tot 1295 M^2 uit te breiden, wat echter medebracht, dat de oppervlakte, waarvoor volgens het toegestane tarief betaald moest worden, tot 1740 M^2 klom.

Alleen doordat enkele van de oorspronkelijke aanvragers zich terugtrokken, was het mogelijk aan hen, die bij den officieelen oproep zich opgaven, een plaats te geven, zij het dan ook dat aan vele inzenders een iets kleiner plaats moest worden aangewezen, dan zij oorspronkelijk hadden aangevraagd.

Toen later nog enkelen verzochten, in de machinegalerij te exposeeren, werd getracht ook voor hen nog plaats te verkrijgen, doch te vergeefs.

Van de aan Nederland toegestane 1740 M^2 waren voor tentoonstellingsruimte beschikbaar:

een stuk in de lengterichting van de hal van 76 M. lengte en 15.95 M. breedte,

benevens een dwars daarvoor gelegen en door een weg er van afgescheiden stuk aan den wand van 20 M. lengte en 5 M. breedte.

In verband met de door verschillende inzenders aangevraagde plaatsruimte, den vorm der plaatsen, die voor een goede tentoonstelling van de in te zenden voorwerpen werd vereischt, de behoefte van elken inzender tot het verkrijgen van stoom, water en vloeibare brandstof en het afvoeren van verbrandingsproducten, stoom en water, tevens rekening houdende met de behoefte van enkele inzenders aan wandvlakte, werd door de subcommissies een verdeeling van de beschikbare ruimte ontworpen, welke door de inzenders werd goedgekeurd.

Behalve de ruimte in de machinegalerij werden nog gevraagd en verkregen 330 M^2 in de tuinen aan weerszijden van die galerij voor vijf inzendingen van exposanten, die, behalve in de machinegalerij, ook daarbuiten voorwerpen wenschten ten toon te stellen, welke in de galerij zelve bezwaarlijk konden worden ondergebracht.

Hoewel met betrekking tot de plaats het uiterste werd verkregen, dat bereikt kon worden, is toch gebleken, dat een grootere plaatsruimte zeer gewenscht zoude zijn geweest, om alle tentoongestelde voorwerpen geheel tot hun recht te doen komen.

De wijze van tentoonstellen, zooals die in verband met de

wenschen van de Nederlandsche inzenders noodig was, ondervond oorspronkelijk eenig bezwaar bij het bestuur der tentoonstelling. Er waren toch regelen vastgesteld voor de internationale hallen, waarbij was bepaald welke voorwerpen in de machinegalerij en welke in de industriehallen moesten worden ondergebracht, en volgens deze regelen zouden enkele voorwerpen, die men in de machinegalerij wenschte tentoon te stellen, daarin niet mogen worden geplaatst.

Toch werd ook dit bezwaar overwonnen, zoodat in de machinegalerij een beeld van de Nederlandsche machine-industrie kon worden gegeven op de wijze, als de Vereeniging zich had voorgesteld. Geheel was dit echter niet het geval, daar de scheepsbouw in de machinehal niet was vertegenwoordigd op de wijze, als gewenscht was. De groote maatschappijen voor scheepsbouw hadden niet ingezonden, zoodat de zoo belangrijke Nederlandsche scheepsbouw alleen vertegenwoordigd was door twee firma's, die alleen schepen van kleinere afmetingen bouwen.

Inzendingen in het Nederlandsche Paviljoen. In het Nederlandsche paviljoen waren een viertal inzendingen onder Groep IV gebracht; één daarvan, die van de firma J. Onland van de Kasteele, Fabriek van instrumenten en electrische apparaten te Utrecht, kon slechts voor een zeer klein onderdeel in deze groep worden gerangschikt.

De Tilburgsche Drijfriemenfabriek was uitgekomen met een verzameling drijfriemen, welke niet volkomen tot haar recht kwam tegenover de groote inzendingen op dat gebied, vooral van Frankrijk en België, terwijl zij ook een blaasbalg ten toonstelde.

De firma's Spanjaard en Co. te Utrecht en George Wilson te 's Gravenhage vertoonden beide hoogst merkwaardige voorbeelden van de Nederlandsche nijverheid, de eerste op het gebied van snelblusschers en koolzuur brandspuiten, de tweede op het gebied van gasmeters, welke beide zeer goed de vergelijking konden doorstaan met gelijksoortige inzendingen van buitenlandsche firma's.

Inzendingen in en bij de Machinegalerij. Zooals reeds hier-

boven is vermeld, heeft de inzending op het gebied van den scheepsbouw, in de meer beperkte beteekenis van het woord, niet aan de verwachting voldaan. Modellen van mailbooten zijn ingezonden door de groote scheepvaartmaatschappijen in het Nederlandsche paviljoen, en hieronder waren er verschillende van in Nederland gebouwde schepen. In de machinegalerij werden alleen modellen van schepen van kleinere afmeting ingezonden, en wel door de Werf Hubertina v/h. W. H. Jacobs te Haarlem, die eenige modellen van stoombooten, en de firma W. J. Stoel & Zn. te Alkmaar, die modellen van motorbooten exposeerde.

Zeer belangrijk waren daarentegen de inzendingen op het gebied van de na aan het scheepsbouwbedrijf verwante nijverheid van de vervaardiging van baggermaterieel. Modellen van baggermachines werden ingezonden door de Werf Conrad te Haarlem, de Werf Gusto te Schiedam, de firma L. Smit & Zn. te Kinderdijk en de Kon. Ned. Grofsmederij te Leiden, waarvan de meesten en ook de Werf Hubertina te Haarlem tevens modellen van bij het baggerwerk gebruikte vaartuigen voor grondtransport ten toonstelden. Behalve deze modellen in de machinegalerij had nog de Werf Conrad ingezonden een volledigen goudwaschbaggermolen en de Werf Gusto een excavateur, welke voorwerpen wegens hun groote afmetingen een plaats buiten de machinegalerij verkregen.

Al deze inzendingen behooren tot Groep VI, waaronder ook nog moet worden gebracht een inzending van de Kon. Ned. Grofsmederij van monsters van kettingen en modellen van ankers.

Onder Groep IV komen in de eerste plaats de stoommachines ter sprake. Afgezien van stoommachines, deel uitmakende van andere toestellen, werden verschillende stoommachines als expositievoorwerpen ingezonden, en wel: een verticale compound scheepsmachine met een scheepsketel door de Werf Hubertina te Haarlem, een liggende tandem compound machine door de machinefabriek Breda v/h Backer en Rueb te Breda en een verticale gesloten snelloopende tandem coumpound machine door Gebr. Stork & Co. te Hengelo. Behalve deze machines werden nog stoommachines van de meest moderne typen ingezonden door Gebrs. Stork & Co. te Hengelo en de machinefabriek Jaffa, Louis Smulders

& Co. te Utrecht, die beide een gelijkstroomstoommachine tentoonstelden, terwijl Gebrs. Stork en Co. bovendien een stoomturbine van 1500 K.W. met volledige condensatie-inrichting exposeerden. Met uitzondering van die van de Werf Hubertina waren al deze machines in werking.

Naast de stoommachines waren belangrijke inzendingen van verbrandings- en explosie-motoren aanwezig. De Nederlandsche fabriek van Werktuigen en Spoorwegmateriaal te Amsterdam had een viercylindrige Dieselmotor van 600 P.K. ingezonden, de Appingedammer Bronsmotorenfabriek twee harer speciale motoren, welke evenals de genoemde Dieselmotor met eigen brandstof in werking waren tentoongesteld. Bovendien hadden de firma D. Goedkoop Jr. te Amsterdam en de Machinefabriek Drakenburgh v h D. W. van Rennes te Utrecht ieder een belangrijke verzameling harer bekende explosiemotoren tentoongesteld, terwijl eindelijk de machinefabriek Jaffa een door benzine gedreven autowagen met pomp voor reukelooze lediging van beerputten exposeerde.

Als noodzakelijk onderdeel van fabrieksinstallaties kunnen hier tevens vermeld worden de uitgebreide verzameling van appendages, ingezonden door de Kopergieterij, Appendage- en Pompenfabriek van G. Dikkers & Co. te Hengelo en een collectie drijfwerk van Gebrs. Stork & Co. te Hengelo.

Op het gebied van pompen was de Nederlandsche afdeeling eveneens goed vertegenwoordigd. Behalve pompen van onderscheiden constructie, die deel uitmaakten van verschillende machines, had de evengenoemde fabriek van Dikkers een aantal voedingspompen voor stoomketels tentoongesteld. De machinefabriek Jaffa stelde tentoon twee door stoom gedreven gas-exhousters, benevens een door stoom gedreven centrifugaalpomp van gemiddelden en een door electriciteit gedreven centrifugaalpomp voor hoogen opvoer. Ook Gebrs Stork & Co. hadden twee door electriciteit gedreven centrifugaalpompen tentoongesteld, één voor het leveren van water aan den fontein in den Nederlandschen tuin en een voor hoogen opvoer voor mijnbedrijf. Met het oog op de bestemming van laatstgenoemde pomp was deze in Groep XI ondergebracht, in welke groep dezelfde firma nog had ingezonden een ring voor

bekleeding van mijnschachten, welke buiten de machinegalerij was geplaatst, terwijl de Werf Conrad een verzameling van boorwerktuigen exposeerde.

Onder de pompen moet nog vermeld worden de inzending van de Nederlandsche Fabriek van Werktuigen en Spoorwegmateriaal van een door stoom gedreven verticale vacuümpomp voor centrale condensatie, benevens een dubbele massecuitepomp. Waar hier het gebied betreden wordt van de suikerfabrikatie, welke behoort onder Groep X, kunnen hier ter plaatse vermeld worden een groote slangenkookpan voor suikersap, door dezelfde fabriek ingezonden, en die gekoppeld was aan de evenvermelde vacuumpomp, benevens een volledige moleninstallatie voor suikerriet van Gebr. Stork & Co.

Onder Groep IV behooren nog de transport- en hefwerktuigen, welke, voor zoover zij door electriciteit bewogen worden, onder Groep V zijn gebracht.

Van deze soort werktuigen, zoowel voor stoom- als electrisch bedrijf, was een belangrijke verzameling ingezonden door de Haarlemsche Machinefabriek v/h Gebr. Figée te Haarlem. Behalve een electrisch gedreven transportinrichting en verschillende hefwerktuigen, zoowel voor industrieele doeleinden als voor gebruik bij waterbouwkundige werken en aan boord van schepen, had deze fabriek nog twee kranen in den tuin tentoongesteld. Onder bedoelde werktuigen in de machinegalerij behoorde ook een stoomheiwerktuig, waarvan een ander exemplaar in den tuin was tentoongesteld door de Werf Hubertina te Haarlem.

Ook Gebr. Stork en Co., waren op het gebied van hef- en transportwerktuigen vertegenwoordigd door een electrische loopkraan, die de hal overspande, waarin de Nederlandsche afdeeling was ondergebracht, terwijl eindelijk Werf Gusto modellen vertoonde van een drijvenden kolenelevator en een drijvende kraan van 150 ton hefvermogen.

Op het gebied van electriciteit, behoorende tot Groep V, waren twee belangrijke inzendingen ingekomen. De Electrische Industrie v/h Willem Smit & Co. te Slikkeveer stelde ten toon een collectie van dynamo's, motoren en daarmede verband houdende werktuigen, terwijl de Hengelosche Electrische en Mechanische Apparaten-

fabriek te Hengelo een verzameling te zien gaf van voorwerpen, bestemd voor geleiding en verdeeling van electrischen stroom.

Eindelijk moet nog vermeld worden de inzending door de firma de Vries Robbé & Co. te Gorinchem van photografiën van ijzerconstructies, die gedeeltelijk onder Groep IV en gedeeltelijk onder groep VI konden worden gerangschikt. Deze firma, die ook in het Nederlandsche paviljoen exposeerde, stelde er prijs op en verkreeg toestemming, om ook ten toon te stellen te midden van de machinefabrikanten, waarmede zij in nauwe verbinding staat.

Slotwoord. Ofschoon de tentoonstelling niet heeft gegeven een volledig beeld van de Nederlandsche Machinenijverheid, heeft zij toch doen zien, wat daarbij het meest op den voorgrond treedt, en wanneer dit vergeleken wordt met hetgeen in andere landen werd tentoongesteld, dan blijkt, dat op velerlei gebied de inlandsche nijverheid zeker niet bij de buitenlandsche achter staat, en dat de voorkeur, die bij velen nog bestaat voor buitenlandsch fabrikaat, zeker misplaatst is.

Toch geeft de vergelijking met wat andere landen te zien gaven aanleiding tot de vraag, of het niet mogelijk is, dat de Nederlandsche Nijverheid zich ook gaat toeleggen op de constructie van stoommachines met daaraan verbonden ketels, die in andere landen in den vorm van locomobielen en half vaste machines in groote hoeveelheid aanwezig waren, en die hier te lande zeer veel uit het buitenland worden betrokken. De vervaardiging van deze soort machines tegen concurreerende prijzen is echter alleen mogelijk, wanneer daarvoor een groot afzetgebied wordt gevonden, dat in Nederland en de Koloniën allicht zoude bestaan, doch alleen wanneer bestuurslichamen en publiek daarbij krachtige medewerking verleenen.

Een dergelijke opmerking is te maken omtrent arbeidsmachines voor allerlei doeleinden, welke in de Nederlandsche afdeeling geheel werden gemist en bijv. in Duitschland en Engeland de hoofdzaak van de tentoonstelling en in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika de geheele tentoonstelling vormden. Waar de Nederlandsche nijverheid zich in de laatste jaren zoo krachtig heeft ontwikkeld

en zij zich steeds nieuwe banen heeft geopend, is de vraag van belang of zij ook in deze richting niet een goede toekomst zoude kunnen hebben. Daartegenover staat, dat op het gebied van baggermaterieel en suikerindustrie de Nederlandsche inzendingen uitblonken boven die van alle andere natiën.

Voor den naam van de Nederlandsche machinenijverheid, zoowel in het binnenland als het buitenland, mag dan ook deze tentoonstelling een bepaald succes genoemd worden, en dit heeft zich geuit in de veelal zeer hooge bekroningen, welke zijn toegekend en zulks niettegenstaande vele inzenders zich nog nimmer op een internationale tentoonstelling hadden vertoond. (Zie hieromtrent bijlage XV. L.).

Toch zullen de toegekende bekroningen niet algemeene voldoening geven, wanneer zij onderling worden vergeleken. De reden hiervan ligt waarschijnlijk in de samenstelling van de jury, in dien zin, dat deze te ver in klassen was gesplitst. Hierdoor ontstaat het nadeel, dat dikwijls zeer verwante voorwerpen door verschillende klassejurys worden beoordeeld, en dat daarbij het individueele gevoelen van verschillende groepen personen zich sterk doet gevoelen, waartegen geen voldoend tegenwicht wordt gevormd door de groepenjury, vooral niet, wanneer in deze laatste niet alle natiën zijn vertegenwoordigd, die belangrijke inzendingen hebben.

Namens de Bijzondere Commissie:

J. VAN HASSELT, *Voorzitter.*

HOOFDSTUK XXI.

VERSLAG VAN DE BIJZONDERE COMMISSIE VOOR DE GROEPEN V EN VI: ELECTRICITEIT, BURGERLIJKE GENIE EN VERVOERMIDDELEN.

Vóór dat de benoeming der Bijzondere Commissie officieel bekend gemaakt was, hield zij een voorloopige vergadering te 's Hage op 6 Mei 1909, ten einde haar werkplan vast te stellen.

Een door den Voorzitter en Secretaris samengestelde lijst van personen, van wie goede inzendingen verwacht konden worden, werd in deze vergadering besproken en aangevuld; deze zou als basis dienen voor het zenden van uitnoodigingen tot deelneming aan de tentoonstelling.

De leden der Bijzondere Commissie zouden — elk binnen hun kring — hun invloed aanwenden om de voornaamste besturen en firma's tot deelneming te bewegen.

In den loop der maand Mei werden bedoelde uitnoodigingen met voorwaarden van deelneming en inschrijvingsbiljetten verzonden en in de vergadering van 14 October 1909 konden de voorloopige toezeggingen worden medegedeeld.

Nadat, in overleg met den architect, den heer Kromhout, de voorloopige plaats en de grootte voor elken aanvrager was aangewezen, werden deze in den loop der maand November door den secretaris persoonlijk bezocht, teneinde bij de definitieve toewijzing zoo mogelijk rekening te kunnen houden met hunne wenschen en hen er op te wijzen, dat het aan te raden was geen vitrines of versieringen onder handen te nemen vóór dat deze door den

Commissaris-Generaal waren goedgekeurd. Het resultaat dezer besprekingen werd in handen gesteld van den architect.

Den 27en December werd er te 's Hage een bijeenkomst van alle aanvragers voor de groepen V en VI gehouden, waarin hun de definitief vastgestelde plaats werd aangewezen.

In verband hiermede werd hun in de eerste dagen van Februari een plattegrond van de hun toegewezen plaats en een ontwerp met prijsopgave van hun vitrine gezonden met verzoek te willen melden of zij de vitrine door bemiddeling van onzen aannemer of door een ander wilden laten maken. Deze antwoorden met een geteekend biljet, waarbij men zich verbond van de toegewezen plaats onder de bestaande voorschriften gebruik te maken, kwamen den 7en Februari 1910 in; slechts één der inzenders verkoos de vitrine op teekening zelf te doen vervaardigen.

Hiermede was de taak der Bijzondere Commissie voor de groepen V en VI geëindigd. Teneinde een onnoodige vergadering te voorkomen, werden de leden der Bijzondere Commissie bij schrijven van den 10en Februari 1910 in kennis gesteld met de inzendingen in de groepen V en VI en hun dank betuigd voor de verleende hulp.

Intusschen bleven de Voorzitter en Secretaris werkzaam om de belangen der inzenders ook gedurende het inrichten der tentoonstelling te bevorderen.

De inzendingen waren als volgt verdeeld:

Groep V: Electriciteit.

Klasse 23: Mechanische opwekking en toepassing van electriciteit.

1. N.V. Electrotechnische Industrie v.h. Willem Smit & Co. te Slikkerveer.
2. De Hengelo'sche Electrotechnische en Mechanische Apparaten-Fabriek Hofstede Crull en Willink te Hengelo.
3. Gebr. Stork en Co., Machinefabriek te Hengelo.
4. Haarlemsche Machinefabriek voorheen Gebr. Figee te Haarlem.

Deze inzendingen waren geplaatst in de Machinegalerij en in den Nederlandschen Tuin.

De volgende inzendingen waren in het Nederlandsch Paviljoen ondergebracht in de afdeelingen gemerkt met A, C, D, E, G en H van den in den catalogus opgenomen plattengrond.

Klasse 24: Electro-scheikunde. Geene.

Klasse 25: Electrische verlichting.

N.V. Philip's Metaal-Gloeilampenfabriek te Eindhoven.

Klasse 26: Telegraaf en Telefoon.

1. Herstellingswerkplaatsen van den Rijkstelegraaf- en Telefoondienst te 's Gravenhage.
2. Gebr. Caminada, Koninklijke Instrumentenfabriek te Rotterdam.

Klasse 27: Allerlei toepassingen van de electriciteit. Geene.

Groep VI: Burgerlijke Genie, Vervoermiddelen.

Klasse 28: Materialen, materieel en processen van de burgerlijke genie.

1. Ned. Asfaltfabriek, voorheen v. d. Wettern, Wissdorff en Key te Rotterdam.
2. N. V. Utrechtsche Asfaltfabriek, voorheen Stein en Takken te Utrecht.
3. N. V. Stoomsteenfabrieken en Kiezelexploitatie „Belvedère" te Maastricht.
4. Tegelsche Kleiwarenfabriek, Alfred Russel, te Tegelen.
5. J. W. van der Elst, Steenfabrikant te Zalt-Bommel.
6. Houthandel voorheen G. Alberts Lzn. & Co. te Middelburg.

Van deze inzendingen was no. 3 geleverd in den vorm van het metselwerk aan de hekken in den Nederlandschen Tuin.

Klasse 29: Modellen, plans en teekeningen van openbare werken.

1. Ministerie van Waterstaat.
2. Hollandsche Maatschappij tot het maken van werken in Gewapend Beton te 's Hage.
3. N. V. de Nederlandsche Staal-Industrie, voorh. H. E. Oving Jr. te Rotterdam.
4. De Vries Robbé en Co. te Gorinchem.
5. R. S. Stokvis en Zonen Ltd. te Rotterdam.

De inzending van no. 5 was geplaatst tegen de glooiing van een weg in den tuin tusschen de Machine-galerij en het Italiaansche Paviljoen.

Klasse 30: Rijtuig-, wagen-, zadel- en gareelmakerij.

1. Cools & Co. te Tilburg.

Klasse 31: Motorwagens en Rijwielen. Geene.

Klasse 32: Spoorweg- en tramwegmaterieel.

1. De Alkmaarsche IJzer- en Metaalindustrie te Alkmaar.
2. Maatschappij tot Exploitatie van Fijnhouthandel en Stoomzagerij te Amsterdam.

Klasse 33: Materieel voor de Koopvaardij.

1. E. van Konijnenburg c.i. te Maastricht.
2. C. J. J. L. de Vos te Rotterdam.
3. Ministerie van Waterstaat.

De inzendingen 2 en 3 waren geplaatst op de eerste verdieping in de afdeeling gemerkt OO van den in den catalogus opgenomen plattengrond.

Den inzenders in deze groepen komt zeker een woord van lof toe voor de opofferingen en moeiten, die zij zich getroost hebben om met hunne inzendingen zóó voor den dag te komen, dat men een vrij goed beeld kreeg van hetgeen men in Nederland op dit gebied vermag.

De hooge onderscheidingen, die door de Jury aan de Nederlandsche inzendingen in deze groepen werden toegekend, bewijzen wel, dat Nederland op dit gebied den toets der vergelijking met andere landen best kan doorstaan.

Namens de Bijzondere Commissie:

A. DÉKING DURA, c.i., *Voorzitter.*
G. J. VAN DE WELL, w.i., *Secretaris.*

HOOFDSTUK XXII.

VERSLAG VAN DE BIJZONDERE COMMISSIE VOOR DE GROEPEN VII (LANDBOUW) VIII (TUINBOUW EN BOOMKWEEKERIJ) EN IX (BOSSCHEN, JACHT, VISSCHERIJ, PLUKKEN EN INZAMELEN VAN VRUCHTEN, MET UITZONDERING VAN DE ZEEVISSCHERIJ).

Sub-Commissies. De Bijzondere Commissie voor de bovengenoemde groepen, waarvan de volledige samenstelling reeds in Hoofdstuk III is medegedeeld, werd in de volgende sub-Commissies gesplitst:

Landbouw. Voorzitter: F. B. Löhnis. Secretaris: V. R. Y. Croesen. Leden: J. J. C. Ament, Mr. W. J. Baron van Dedem, K. J. A. G. Baron Collot d'Escury, S. R. von Franck, J. G. Hibma, W. J. Lugard, J. F. W. S. Middelbeek, Dr. J. Poels, K. D. Punt, O. Reitsma, Dr. H. Remmelts, Dr. E. van Welderen Baron Rengers, J. Smid, Dr. A. J. Swaving.

Tuinbouw. Voorzitter: J. C. de Lange. Secretaris: R. P. Bonthuis. Leden: J. J. Jurrissen, G. Kruyff, C. van Lennep, Henri Looymans, B. Ruys, H. M. Velders.

Boschbouw. Voorzitter: F. B. Löhnis. Leden: E. D. van Dissel, J. P. van Lonkhuijzen, A. A. Nengerman.

Opzet. In haar eerste vergadering nam de Commissie het besluit als beginsel vast te stellen, dat:

a. In het hoofdgebouw geen individueele inzendingen plaats zullen vinden, maar het Nederlandsche product tentoongesteld zal worden.

b. Naast het product zooveel mogelijk tot hun recht zullen komen het economische en intellectueele gedeelte.

De overwegingen, welke tot toepassing van dit systeem leidden, waren de volgende:

De in het Nederlandsche gebouw beschikbare ruimte is in elk geval veel te klein om voor ieder de gelegenheid open te stellen daar te exposeeren. Men zou dan de deelneming moeten beperken door het vragen van zeer hooge staangelden. Zulks is niet billijk tegenover de minder kapitaalkrachtige producenten, terwijl men op die manier ook allerminst komt tot een maar bij benadering juist beeld van wat Nederland op dit gebied als export-land vermag.

Dit systeem kon des te beter in toepassing gebracht worden, omdat gedurende de tentoonstelling verschillende tijdelijke wedstrijden voor groenten, fruit, bloemen, schapen, geiten, pluimvee, konijnen, zaaizaden en pootgoed, bijen, melkverzorging van groote steden, enz. in uitzicht waren gesteld.

Dit systeem werd ten deele ook toegepast bij den Nederlandschen tuin. Hiervoor werden een aantal kostelooze reclameinzendingen toegelaten, welke op naam vermeld werden.

Gebouw. In het Nederlandsche gebouw was een ruimte beschikbaar van 21 Meter lengte en 14 Meter breedte. Door het plaatsen van enkele schotten werd de beschikbare wand- en tafelruimte vergroot. Toch had deze gevoegelijk iets grooter kunnen zijn. Bij het ophangen van verschillende grafische voorstellingen leverde het veel bezwaar op, dat de wanden niet tot op 2 Meter boven de tafelvlakte beschoten waren.

Behalve de langs de verschillende wanden geplaatste tafels, werden nog aangebracht: een verkoopgelegenheid voor kaas en boter; een etalagekast voor groenten en fruit; drie vitrines voor zuivelproducten; een complex van acht aquaria voor zoetwatervisscherij; een schrijfbureau, benevens meerdere tafels en stoelen. Nadat een gedeelte der tentoonstelling door brand vernield was en het gebouw voor de tijdelijke en permanente concoursen door de nieuwe Belgische afdeeling in gebruik genomen moest worden, ruimde de

commissie eveneens een plaats in voor de inzending van de Nederlandsche Melkhygiënische Vereeniging.

Tuin. De bijzondere Commissie voor groep „Tuinbouw" had besloten, een gedeelte van het terrein vóór het Nederlandsch paviljoen gelegen, ter grootte van ongeveer een 1/2 H.A. tot een tuin te herscheppen. Het ontwerpen van een plan van aanleg werd opgedragen aan den Heer J. C. de Lange te Rotterdam, welke, in overleg met den bouwkundigen architect Cuypers te Amsterdam een schets ontwierp in oud-hollandschen stijl, in overeenstemming met den stijl van het paviljoen. Dit plan werd uitgevoerd door den Heer J. C. de Lange.

De tuin was een zoogenaamde „gezonken tuin", d. i. een tuin, die, zooals de naam reeds aangeeft, in het midden lager is dan aan den omtrek. Het midden werd ingenomen door een bassin met fontein. Aangezien het terrein, waarop de tuin werd aangelegd, vrij hoog lag, bracht een en ander mee, dat zeer veel grond verplaatst moest worden. De bodemgesteldheid, taaie, zware leem, welke met houweelen moest worden losgemaakt, bemoeilijkte dit werk in hooge mate. Nadat het terrein tot op de vereischte diepte was uitgegraven, werd met uit Nederland voor dit doel aangevoerde teelaarde en turfstrooisel de grond gemengd, ten einde een welig groeien der te planten gewassen te verzekeren. Opdat de planten gedurende de tentoonstelling in zoo gunstig mogelijke omstandigheden zouden verkeeren, werd reeds in den nazomer van 1909 de grondbewerking geheel gereed gemaakt, zoodat in October reeds bolgewassen konden worden geplant en graszaad worden gezaaid.

De Commissie had oorspronkelijk gedacht, dat de Nederlandsche kweekers gaarne bereid zouden zijn, de voor dezen tuin benoodigde beplanting gratis te leveren, tegen het verleenen der toestemming, bij die planten hun firmanaam te plaatsen. Aldus toch werd hun een krachtige gelegenheid om reclame te maken geboden. Het bleek evenwel, dat de animo, om van deze gelegenheid gebruik te maken, onder de kweekers zeer gering was. Slechts een tiental firma's stelde meer of minder belangrijke inzendingen voor de

beplanting beschikbaar. Deze firma's zijn, in alfabetische volgorde: D. Baardse Dzn. te Aalsmeer, P. J. Blaas te Tholen, N.V. Jac. Jurissen en Zn. te Naarden, K. Keessen Jr. te Aalsmeer, W. Keessen Jr. en Zn., te Aalsmeer, E. H. Krelage en Zn., te Haarlem, N.V. J. C. de Lange's Koninklijke Tuinbouwinrichting te Rotterdam, P. J. Looymans en Zn. te Oudenbosch, B. Ruys te Dedemsvaart, G. van Waveren en Kruyff te Sassenheim.

Wegens dit niet voldoende aanbod moest een deel der beplanting, vooral wat betreft de perkplanten voor den zomer, worden bijgekocht.

Dank zij de vele zorgen, aan de grondbewerking besteed, groeiden en bloeiden de planten over het algemeen zeer goed. Een korten tijd heeft het gras op de hellingen veel te lijden gehad van droogte en te felle zonnewarmte, ondanks veel en dikwijls gesproeid werd. Spoedig herstelde het zich echter weer, toen de lucht eenige dagen achtereen betrokken bleef en een regenbuitje zoo nu en dan het noodige water kwam brengen.

De tuin is gedurende den geheelen duur der tentoonstelling druk bezocht geworden en werd algemeen zeer geroemd.

Inzendingen. Aangezien de tentoonstelling een algemeen karakter droeg en geen speciale vaktentoonstelling was, terwijl verder de beschikbare ruimte vrij beperkt was, moest een keuze gedaan worden welke instellingen tot deelname uitgenoodigd en welke producten en graphische voorstellingen geëxposeerd zouden worden. Daarbij werd uitgegaan van de grondgedachte, dat getoond moest worden:

1e. De land- en tuinbouwproducten, die Nederland aan het buitenland in het algemeen en aan België in het bijzonder levert;

2e. Van welke beteekenis de export van die artikelen van uit Nederland is;

3e. De maatregelen, die in Nederland genomen zijn, om de qualiteit der producten te verbeteren of te garandeeren en de instellingen, die zich daarmede bezighouden.

Uit dien hoofde moesten worden geëxposeerd:

1°. De producten: boter, volvette Goudakaas, volvette Edammer-

kaas, volvette Cheddar en Cheshire kaas, halfvette kaas, magere kaas, gecondenseerde melk, gesteriliseerde melk, melkpoeder, zaaizaden en pootgoed, aardappelmeel, dextrine, stroop, gewone en suikerpulp, stroocarton, stroostof, groenten, fruit, bloembollen, griendhout, zoetwatervisch. Verschillende uitvoerproducten, zooals: levend vee, vleesch, eieren, levende bloemen, heesters, mijnhout, enz. leenden zich niet voor een exposeeren in het paviljoen.

2°. Grafische en andere voorstellingen omtrent de in- en uitvoer van levend vee, vleesch, eieren, zuivelproducten, landbouwproducten, meststoffen, en voederartikelen, tuinbouwproducten, houtteeltproducten, zoetwatervisscherij.

3°. De werking van de Rijkskeuring van voor uitvoer bestemd vleesch, de Rijksseruminrichting, de Botercontrôle, de Kaascontrôle voor volvette Goudsche en Edammer kaas, de kaascontrôle voor volvette en halfvette Cheddar en Cheshire kaas, het Nederlandsch Rundveestamboek, het Friesch Rundveestamboek, het Kwaliteitsattest voor boter van den Algemeenen Nederlandschen Zuivelbond, enz.

Hieraan werd toegevoegd een overzicht van de ontwikkeling van het Landbouwonderwijs, het Staatsboschbeheer, de Nederlandsche Heidemaatschappij, den Algemeenen Nederlandschen Zuivelbond, het Landbouwcrediet, de Coöperatieve Aan- en Verkoop van Land- en Tuinbouwproducten, enz.

Voorts dienden verschillende foto's tot opsiering van het geheel.

Inzenders. De volgende instellingen traden als inzendsters op:

1°. De Rijksinspectiedienst van het Landbouwonderwijs te 's-Gravenhage, met kaarten, graphische voorstellingen en foto's betrekking hebbende op het landbouwonderwijs. (Groep I, klasse 5).

2°. De Rijkskeuringsdienst van voor uitvoer bestemd vleesch te 's-Gravenhage met kaarten, foto's, keuringsbenoodigdheden en voorschriften. (Groep VII, kl. 35).

3°. De Rijksseruminrichting te Rotterdam met graphische voorstellingen, preparaten, entstoften, sera en instrumenten voor bestrijding van besmettelijke ziekten. (Groep VII, klasse 35).

4°. De Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging te 's-Gra-

venhage met graphische overzichten omtrent in- en uitvoer en foto's. (Groep VII, klasse 38).

5°. Het Nederlandsch Rundveestamboek te 's-Gravenhage met stamboeken, lijsten, formulieren, keuringsbenoodigdheden, en foto's. (Groep VII, klasse 38).

6°. Het Friesch Rundveestamboek te Leeuwarden met stamboeken, stamboom en foto's. (Groep VII, klasse 38).

7°. De Algemeene Nederlandsche Zuivelbond te 's-Gravenhage (bestaande uit den Bond van Coöp. Zuivelfabrieken in Friesland, den Zuid-Nederlandschen Zuivelbond, den Geldersch-Overijsselschen Bond van Coöp. Zuivelfabrieken, den Bond van Coöp. Zuivelfabrieken in Drente, den Bond van Coöp. Zuivelfabrieken in Groningen), de Vereeniging van Zuivelfabrikanten in Nederland, de Nederlandsche Melkhygiënische Vereeniging te Amsterdam, de Nederlandsche Vereeniging van kaashandelaren te Gouda, de Botercontrôle en de Kaascontrôle met grafische overzichten betreffende de productie van melk en zuivel en uitvoer van zuivelproducten, foto's, boekhouding met betrekking tot het Rijksbotermerk, afbeeldingen van het Rijksbotermerk, hulpmiddelen voor het aanbrengen van het merk bij volvette Goudsche en Edammer kaas en bij volvette en halfvette Cheddar en Cheshire kaas. (Groep VII, klasse 38).

8°. De Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging te 's-Gravenhage met zaaizaden, pootgoed, aardappelmeel, dextrine, siropen, gedroogde diffusie- en suikerpulp, stroocarton, stroostof. (Groep VII, klasse 39).

9°. De Algemeene Nederlandsche Zuivelbond te 's-Gravenhage (bestaande uit de bonden van Coöp. Zuivelfabrieken in de provincies Friesland, Groningen, Drente, Gelderland-Overijssel en Zuid-Nederland), de Vereeniging van Zuivelfabrikanten in Nederland te Gouda, de Nederlandsche Melkhygiënische Vereeniging te Amsterdam, de Nederlandsche Vereeniging van kaashandelaren te Gouda, de Botercontrôle en de Kaascontrôle met Rijksmerkboter in verschillende verpakkingen; volvette kaassoorten in Nederland vervaardigd; vette, halfvette en minder vette kaassoorten in Nederland vervaardigd; gecondenseerde en gesteriliseerde melk en melkpoeder. (Groep VIII, klasse 40).

10. De Nederlandsche Tuinbouwraad te 's-Gravenhage met grafische voorstellingen betreffende in- en uitvoer, het veilingswezen, de ontwikkeling van het vereenigingsleven en foto's (Groep VIII, klasse 43).

11. De Nederlandsche Tuinbouwraad te 's-Gravenhage met versche groenten. (Groep VIII, klasse 44).

12. De Nederlandsche Tuinbouwraad met versche vruchten. (Groep VIII, klasse 45).

13. De Nederlandsche Tuinbouwraad met den Nederlandschen Tuin met heesters, planten en boomen. (Groep VIII, klasse 46).

14. Het Staatsboschbeheer te Utrecht en de Nederlandsche Heidemaatschappij te Utrecht met grafische voorstellingen en kaarten omtrent de boschbouw en ontginning, grienden en werktuigen in gebruik bij de griendcultuur, foto's en grondmonsters. (Groep IX, klasse 50).

15. De Hoofdafdeeling Zoetwatervisscherij der Nederlandsche Heidemaatschappij te Utrecht met levende zoetwatervisch, kaarten, grafische voorstellingen en foto's (Groep IX, klasse 53).

16. De Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging te 's-Gravenhage met grafische voorstellingen betreffende het vereenigingsleven, de ontwikkeling der coöperatieve aan- en verkoop, de coöperatieve zuivelbereiding, het landbouwcrediet, publicaties van landbouwvereenigingen en foto's. (Groep XVI, klasse 105).

Met het bijeenbrengen der verschillende inzendingen belastten zich behalve de reeds genoemde instellingen en het daaraan verbonden personeel, meerdere personen. Als zoodanig moeten genoemd worden: de Heeren J. G. Hibma en O. Reitsma (boter en kaas); J. F. W. S. Middelbeek (volvette Goudsche en Edammer kaas); W. J. Lugard (melkproducten); J. Kok (producten van aardappelmeel- en stroocartonfabrieken); K. J. A. G. Baron Collot d'Escury (diffusie en gedroogde pulp); R. J. Mansholt, H. A. Hanken en K. J. A. G. Baron Collot d'Escury en B. Algra (schoven en zaaizaden); K. L. de Vries te Suameer, G. Veenhuizen te Sappemeer en K. R. Veldhuis te Oosterhoogebrug (pootaardappelen); H. M. Velders te Scheveningen en R. P. Bonthuis te 's-Gravenhage (groenten en fruit), benevens de op blz. 5 en 6 genoemde firma's.

Behalve de hier boven genoemde personen, stonden meerdere landbouwers landbouwgewassen en zaaizaden af, die echter als gevolg van schade bij den oogst en het bewaren niet voor exposeeren gebezigd konden worden.

Omtrent de permanente inzending van groenten en fruit, later in Augustus nog aangevuld met bloembollen, kan het volgende gezegd worden:

De firma D. Turkenburg en Zn. te Bodegraven had een verzameling flesschen met tuinzaden ter beschikking gesteld, welke mede werden geëxposeerd.

De groenten en het fruit werden elke week twee maal ververscht. Reeds in het voorjaar van 1910 had de Commissie verschillende vereenigingen gepolst of zij bereid waren, groenten voor deze permanente expositie te leveren. Veel animo daarvoor bleek niet te bestaan, waarschijnlijk ook in verband daarmee, dat telkens slechts zeer geringe hoeveelheden zouden noodig zijn en de verpakking van deze tentoonstellingsproducten met groote zorg behoorde te geschieden, terwijl de verzending steeds strikt op tijd moest plaats hebben

Dit alles overwegende, besloot de Commissie, de verzending zelf geheel in handen te houden en aangezien het lid der Commissie, de Heer H. M. Velders te 's Gravenhage, zich meer in het bijzonder met de regeling dezer expositie had belast, werden de producten in hoofdzaak betrokken uit de omgeving van Den Haag, Loosduinen en het Westland. Van Augustus af werden geregeld tweemaal per week zendingen kool uit de koolstreek van Noord-Holland aangevoerd. De handelaar R. Slot te Broek op Langendijk verleende hiervoor zijne tusschenkomst.

Zoodra eene nieuwe zending groenten in het paviljoen te Brussel was aangekomen, werd de oude opgeruimd. Verschillende restaurants op het tentoonstellingsterrein bleken hiervoor goede afnemers te zijn.

De groenten en het fruit werden steeds smaakvol geëtaleerd door den Heer H. M. Velders Jr., zoon van het lid der Commissie, bovengenoemd.

Uitvoering en toezicht. De indeeling van de ruimte in het gebouw en het gereedmaken der tentoonstelling had, onder toezicht

van de Commissie, plaats door den Secretaris, den Heer V. R. Y. Croesen. Enkele instellingen, met name de Rijksseruminrichting, het Staatsboschbeheer, de Nederlandsche Heidemaatschappij en het Nederlandsche Rundveestamboek droegen zelf zorg voor het opstellen.

Tijdens de tentoonstelling trad als vertegenwoordiger der Commissie op de Heer H. M. Velders Jr., te Scheveningen.

Catalogus en brochures. De catalogus van de groepen land-, tuin- en boschbouw vertoonde, behalve de gewone opsomming van het tentoongestelde, volgende bijzonderheden. De cijfers, waaruit de verschillende graphische voorstellingen vervaardigd waren, werden in den catalogus vermeld. Zoodoende behoefde een tentoonstellingsbezoeker, die van bepaalde zaken een studie wilde maken, geen aanteekeningen te maken, terwijl de catalogus ook voor niettentoonstellingsbezoekers belangrijk materiaal bevat omtrent de ontwikkeling van in- en uitvoer, ontwikkeling van het vereenigingsleven, coöperatieven aan- en verkoop, landbouwcrediet, onderwijs, vleeschkeuring enz.

Bovendien was onder verschillende hoofden een beknopte beschrijving gegeven van de Rijkskeuringsdienst van voor uitvoer bestemd vleesch, de Rijksseruminrichting, den Akkerbouw, het Nederlandsche Rundveestamboek, het Friesch Rundveestamboek, de Zuivelbereiding, het Staatsboschbeheer, de Nederlandsche Heidemaatschappij, de Griendcultuur, de Zoetwatervisscherij en het Vereenigingsleven.

Daarnaast waren apart brochures verkrijgbaar over: het Landbouwonderwijs in Nederland; de Tuinbouw in Nederland; het Rijksmerk voor volvette kaas, het Nederlandsche Rundveestamboek.

Tijdelijke wedstrijden. Aan de volgende tijdelijke tentoonstellingen werd door Nederlandsche inzenders deelgenomen:

Concours International d'Horticulture van 30 April tot 3 Mei 1910.

Concours International d'Aviculture van 4 tot 6 Juni 1910.

Concours International de Semences améliorés van 15 Augustus tot 1 October 1910.

Concours International d'Horticulture van 29 October tot 2 November 1910.

Omtrent de tijdelijke Internationale Tuinbouwtentoonstelling kan het volgende gezegd worden:

De op die tentoonstellingen geëxposeerde producten waren uit alle deelen van ons land bijeengebracht, waarbij zeer veel medewerking werd ondervonden.

De inzendingen fruit en groenten op de tentoonstelling van 30 April tot 3 Mei behaalden 6 eerste prijzen, die op de tentoonstelling van 29 October tot 2 November 9 eerste en 7 tweede prijzen, alsmede 1 derde, 1 zesde en een zevende prijs. Twee dier 7 tweede prijzen, de derde, de zesde en de zevende prijs waren bovendien de hoogste onderscheidingen, welke de jury voor de betreffende vragen toekende.

Naast deze, door de Commissie bijeengezochte producten, hadden op de tijdelijke tentoonstellingen slechts zeer weinig Nederlanders iets ingezonden.

Op eerstgenoemde tijdelijke tentoonstelling trok eene collectie anjers van de Clingendaalsche kweekerij te Clingendaal bij den Haag, directeur de heer Th. J. Dinn, zeer de aandacht. Ondanks de mededinging der meest bekende Engelsche anjerskweekers verwierf de Clingendaalsche kweekerij 3 eerste prijzen en 1 tweede prijs. Op diezelfde tentoonstelling kwam de heer Léon Frissen te Maastricht uit met Araucaria Excelsa en Laurieren, waaraan ook eenige prijzen werden toegekend.

Op de tweede tijdelijke tentoonstelling had de Luntersche Tuinbouwvereeniging buiten mededinging eene verzameling zaalingappels ingezonden, welke bekroond werd met een gouden medaille van frs. 50.—. Eveneens buiten mededinging was op de tentoonstelling de inzending perziken van den heer A. J. Vogelaar te Loosduinen, die daarmee een zilveren medaille behaalde.

Zoowel de permanente tentoonstelling van fruit, groenten, bloembollen en zaad als de inzendingen op de tijdelijke tentoonstellingen geschiedden op naam van den Nederlandschen Tuinbouwraad.

Het doel, er mee beoogd, n.l. de aandacht op die voortbrengselen van den Nederlandschen tuinbouw te vestigen, is, althans ten

deele, bereikt geworden. De tentoonstellingen werden druk bezocht.

Bij het concours International de Semences améliorés behaalde de heer G. Veenhuizen te Sappemeer een prijs van frs. 50.—.

Bestendige wedstrijden. Hieraan werd deelgenomen door de Nederlandsche Melkhygiënische Vereeniging te Amsterdam. Deze behaalde daarbij een bedrag van frs. 1500.— aan prijzen.

Behaalde onderscheidingen op de Permanente Tentoonstelling. Hieromtrent wordt verwezen naar bijlage XV. L.

Aanvragen om inlichtingen. In de afdeeling land-, tuin- en boschbouw waren verschillende bussen opgehangen voor het inwerpen van vragen om inlichtingen voor het tentoongestelde. Verder kon men zich tot den vertegenwoordiger der Commissie, den heer H. M. Velders Jr. wenden, als ook tot het officieele bureau voor handelsinrichtingen. Van een en ander werd een zeer druk gebruik gemaakt. Er kwamen n.l. in totaal in:

175	aanvragen	voor	volvette kaas.
2	„	„	minder vette kaas.
55	„	„	boter.
12	„	„	gecondenseerde melk, melkpoeder en gesteriliseerde melk.
7	„	„	aardappelmeel en dextrine.
10	„	„	stroocarton.
4	„	„	pulp.
23	„	„	zaaizaden en pootgoed.
102	„	„	tuinbouwzaden, bloembollen fruit, en groenten.
9	„	„	litteratuur.
2	„	„	diversen.

Het beantwoorden van al deze aanvragen leverde wel enkele moeilijkheden op. Wanneer er een of meer organisaties van producenten of handelaren voor een of ander artikel bestaan, kan men aan deze de ingekomen aanvragen doorzenden. Is dat niet het geval, dan moesten bepaalde producenten of handelaren, waarvan bekend was, dat zij in het betreffende artikel rechtstreeks zaken deden, aangeschreven worden met het gevolg, dat eene onbillijkheid

begaan werd tegenover anderen, eveneens goede, doch aan het bureau der commissie niet bekende producenten of handelaren. Ook kwam het voor, dat er minder aanvragen inkwamen dan er goede adressen bekend waren. Men kan trachten bovengenoemde moeilijkheden uit den weg te ruimen, door gebruik te maken van een adresboek voor den handel en den aanvrager daarheen te verwijzen of hun dat ter inzage te geven.

Toch heeft ook deze wijze van handelen haar zeer groote bezwaren. Wanneer men toch iemand, die b.v. een bepaald soort van kaas vraagt, een adreslijst van 170 kaashandelaren voorlegt, zal de betreffende aanvrager in veel gevallen van verdere pogingen tot het aanknoopen van relaties afzien of wel verschillende adressen vruchteloos aanschrijven en dan eveneens eindigen met geen relaties aan te knoopen.

Zonder hier op het oogenblik een ander voorstel te kunnen doen, acht de commissie het ten zeerste gewenscht, dat bij gelegenheid van een volgende tentoonstelling een betere regeling getroffen wordt.

Opmerkingen. Het op deze tentoonstelling gevolgde systeem om het Nederlandsche product als zoodanig te laten zien, en geen individueele inzendingen toe te laten, verdient ook voor volgende algemeene en internationale tentoonstellingen in het buitenland aanbeveling. Daarbij moeten in de eerste plaats de belangrijkste exportartikelen op den voorgrond treden. Het is echter gewenscht, om dan, in navolging van andere landen, niet alleen door hun kwaltieit, sorteering, zuiverheidsbewijzen en verpakking, maar vooral ook door de massa in het oog te doen springen. Ter verduidelijking hiervan wijzen wij op de inzending fruit van Canada, die misschien een te grootsch beeld van de Canadeesche vruchtencultuur gaf, maar waardoor tevens op alle bezoekers een zoodanig gunstigen indruk gemaakt is, dat het gevolg niet anders wezen kan, dan een verhoogde vraag naar en meer vertrouwen in aanbiedingen van Canadeesch fruit.

Aan de tentoonstelling der belangrijkste producten moet toegevoegd worden een uiteenzetting van Nederland als export-land. Zulks kan geschieden door graphische voorstellingen, gevende een beeld van de ontwikkeling van de productie en uitvoer. Voor per-

sonen, die de zaak ernstig willen bestudeeren hebben dergelijke voorstellingen de grootste waarde. Gewenscht is het in ieder geval op de een of andere wijze de cijfers, waaruit de graphische voorstellingen ontstaan zijn, gemakkelijk verkrijgbaar te stellen. Zulks was te Brussel door afdrukken in den catalogus bereikt. Voor het groote publiek hebben die graphische voorstellingen, vooral als zij in vrij groote getale voorkomen, weinig waarde. Sommige personen begrijpen ze niet, anderen hebben geen tijd voor rustig bestudeeren daarvan, terwijl ze op de groote massa een indruk van droogheid en verveling teweeg brengen.

Om het groote publiek te bereiken moeten typische teekeningen en diorama's, aangevuld met korte en kernachtige uitspraken gegeven worden. Daarnaast kunnen statistieken en beknopte beschrijvingen in brochurevorm voor de meer deskundige bezoekers verkrijgbaar gesteld worden. Voor zoover de producten zich daartoe leenen, verdient het aanbeveling het publiek in de gelegenheid te stellen zich van de goede hoedanigheid daarvan te overtuigen. Dit is geschied bij den kaasverkoop op de tentoonstelling, waardoor de overtuiging opnieuw gevestigd of versterkt is, dat er Hollandsche kaas van uitstekende hoedanigheid bestaat en waardoor de vraag daarnaar belangrijk is vooruitgegaan.

Die producten kosteloos beschikbaar te stellen, verdient geen aanbeveling, omdat dan spoedig een vaste clientèle van tentoonstellingsbeambten gevormd is, welke aldus goedkoop in zijn dagelijksche voeding voorziet. De koffieverkoop in de Braziliaansche afdeeling levert daarvan het bewijs.

Daarentegen is het evenmin gewenscht het product met groote winsten te verkoopen, omdat dan in de eerste plaats het aantal personen, die het product proeven, kleiner wordt, in de tweede plaats de goede indruk vermindert en ten slotte de tentoonstelling een minder gewenscht karakter krijgt.

Namens de Bijzondere Commissie,

F. B. LÖHNIS, *Voorzitter.*
V. R. Y. CROESEN, *Secretaris.*

'S-GRAVENHAGE, 17 Januari 1911.

HOOFDSTUK XXIII.

VERSLAG DER BIJZONDERE COMMISSIE VOOR GROEP X (VOEDINGSMIDDELEN) EN GROEP XV (VERSCHILLENDE BEDRIJVEN, VOOR ZOOVER GEEN KUNSTNIJVERHEID).

De samenstelling van de Bijzondere Commissie voor deze groepen. is reeds besproken in Hoofdstuk III, terwijl in Hoofdstuk XV is vermeld welke Nederlanders voor die groepen als Jurylid optraden.

De belangstelling voor groep X was reeds spoedig in den aanvang zeer groot, vooral nadat met vele firma's, nader mondeling in onderhandeling werd getreden en haar op het belang der deelneming aan deze wereldtentoonstelling in een naburig rijk was gewezen.

Toen de toevloed van aanmeldingen daardoor ook grooter werd, moest overwogen worden of het, met het oog op de beperkte ruimte die beschikbaar was, ook wenschelijk zou zijn een keuzetentoonstelling te vormen.

Het bleek echter minder goed uitvoerbaar te zijn om hiertoe te geraken. De belangen van de fabrikanten en handelaren liepen te veel uiteen om hiervan goede resultaten te verwachten.

Het beschikbaar oppervlak was ruim 400 M^2. waarvan een klein gedeelte voor rekening van groep XV kwam. Het overige, grootste, gedeelte van groep XV was ondergebracht bij de machines en in de afdeeling van kunstnijverheid.

In verband met de betrekkelijk kleine ruimte die beschikbaar was, kon niet toegestaan worden, dat de firma's met eigen vitrines uitkwamen, maar werd besloten om ieder in overweging te geven

gebruik te maken van de door deskundige hand ontworpen *eenvormige* vitrines.

Deze maatregel, niet direct goed door allen begrepen, bracht aanvankelijk eenige wrijving te weeg. Zelfs meenden eenige firma's zich daarom te moeten terugtrekken.

Het comité bleef echter deze maatregel handhaven en na korten tijd van spanning was het vooroordeel tegen eenvormige vitrines overwonnen.

De plaatsen van hen die zich hadden teruggetrokken, werden onmiddellijk weer bezet door anderen.

De resultaten hebben bewezen, dat de maatregel ook in het belang van de exposanten is geweest, vooral ten opzichte van de transport- en oprichtingskosten der vitrines.

En daar men nu bij aankomst der goederen, die vitrines gereed vond staan ter opneming van die te exposeeren goederen, kwam dit ook ten voordeele van den tijd waarop alles klaar moest zijn.

Als geheel kan groep X goed geslaagd genoemd worden.

Wat de afzonderlijke afdeelingen betreft, zoo hebben de bezoekers der Brusselsche tentoonstelling in het Nederlandsch Paviljoen, wat de groep X betreft, zich een zeer goed beeld kunnen vormen van de voornaamste voedingsmiddelen-industrieën van ons land.

De inzenders in de verschillende klassen volgen hieronder.

Groep X: Voedingsmiddelen.

Klasse 55: Materiëel en processen van de voedingsnijverheid:
N. V. Vriesseveem te Amsterdam.
N. V. Wester-Suikerraffinaderij te Amsterdam.

Klasse 56: Meelwaren, spijsmeel, grutterswaren:
Firma Wed. W. v. Beekum te Culemborg.
Bloemendaal & Laan te Wormerveer.
Jacob Duyvis te Koog aan de Zaan.
Duyvis & Co. te Utrecht.
Kon. Stijfselfabrieken v/h. F. Heumann & Co. te Roosendaal.
Maatschappij Nutricia te Zoetermeer.

Klasse 57: Voortbrengselen van de broodbakkerij en de pasteibakkerij.
Geene.

Klasse 58: Verduurzaamde levensmiddelen, vleesch, visch, groenten en fruit:
Fred. Backer & Co. te Amsterdam.
Fabriek Kennemerland te Alkmaar.
Nederl. fabriek van verduurzaamde levensmiddelen v/h. W. Hoogenstraaten & Co. te Leiden.
Jan van Woerkom te Altena bij Nijmegen.

Klasse 59: Suiker en suikergebak, opwekkende en prikkelende middelen:
Bruine & Raadsheer, Cacaofabriek „de Valk" te Weesp.
Jacob Fritz te Amsterdam.
D. & M. Grootes Gebroeders te Westzaan.
Ervę H. de Jong te Wormerveer.
Mpij. tot Expl. van Rademakers Cacao & Chocoladefabriek te 's-Gravenhage.

Klasse 60: Wijn en brandewijn.
Geene.

Klasse 61: Stroop en likeur, allerlei spiritualiën, alcohol voor nijverheidsgebruik:
H. B. de Beer te Amsterdam.
Firma M. F. Goossens te Venlo.
Hulstkamp & Zoon & Molijn te Rotterdam.
Ph. van Perlstein & Zn. te Doetinchem.
Vetter & Co. te Zutphen.

Klasse 62: Allerlei dranken:
B. van Asperen Vervenne te Tiel.

Groep XV: Verschillende bedrijven.

Klasse 92: Papierwaren:
Tob. Groen & Co. te Amsterdam.

Klasse 98: Borstelwerk, fijne lederwaren, kunstschrijnwerk enz.:
G. Lichtermoet & Zn. te Rotterdam.

Zooals uit het bovenstaande blijkt was de cacao- en chocoladeindustrie vertegenwoordigd door eenige der voornaamste cacaofabrieken.

De vruchtensappenindustrie was, evenals het gedistilleerd, zeer uitgebreid aanwezig.

De Oliefabriek te Delft, de Rijst- en Rijstmeelfabrieken der firma Bloemendaal & Laan, te Wormerveer, en de Wester-Suikerraffinaderij te Amsterdam, brachten door haar wijze van exposeeren en door daarbij een compleet overzicht, goed begrijpelijk ook voor leeken, te geven, er veel toe bij, om in het buitenland de belangrijkheid dezer Nederlandsche takken van voedingsindustrie aan te toonen.

Wat de koffie betreft, de eenige exposant daarvan was de fa. Jacob Fritz te Amsterdam.

Op prijs werd gesteld dat, niettegenstaande de groote buitenlandsche concurrentie in die zaken, toch twee fabrikanten van verduurzaamde levensmiddelen, n.l. De Nederl. Fabr. van Verd. Levensmiddelen v/h. W. Hoogenstraaten & Co., te Leiden en de Fabriek Kennemerland te Alkmaar hebben ingezonden.

Ten slotte zij aangeteekend dat ook de navolgende tot andere groepen behoorende inzendingen door de Commissie voor de groepen X en XV werden behandeld, nl. die van:

W. Schotte, kurkfabrikant te Amsterdam—Antwerpen. (Groep IX);

Fransch-Hollandsche Oliefabrieken Calvé—Delft te Delft—Bordeaux. (Groep VII);

S. Bakker Jzn., kunstinrichting (drie-kleurendruk) te Koog-Zaandijk; (Groep III) en de

Deventer Capsulenfabriek, te Deventer (Groep XI).

Namens de Bijzondere Commissie,

BERN. J. VELDHUIS, *Voorzitter*.

HOOFDSTUK XXIV.

VERSLAG VAN DE BIJZONDERE COMMISSIE VOOR DE ZEEVISSCHERIJ. (GROEP IX. KLASSE 53.)

De commissie voor de visscherij, welker samenstelling is te vinden in Hoofdstuk III, werd op Woensdag 15 September 1909 door den Commissaris-Generaal in een der lokalen van het gebouw der Nederlandsche commissie geïnstalleerd en ving toen tevens hare werkzaamheden aan.

Het bleek in deze eerste vergadering reeds duidelijk welke taak der subcommissie was opgedragen en op welke wijze zij deze taak zou hebben uit te voeren. Allereerst moest met het oog op de betrekkelijk geringe plaatsruimte, voor dit onderdeel der Nederlandsche inzending beschikbaar, worden aangedrongen op weglating van alles wat niet strikt noodig was om een zoo volledig mogelijken indruk te geven van de visscherij; in de tweede plaats bleek tegelijkertijd, dat deze sub-commissie zich slechts behoefde in te laten met de zorg voor de zeevisscherij, daar de commissie voor den Landbouw, dank zij de medewerking van de Nederlandsche Heidemaatschappij, niet alleen de zorg voor de vischcultuur op zich zou nemen, doch hare bemoeiingen, gelijk nader bleek uit een schrijven van den secretaris dier afdeeling, den Heer Croesen, kon uitstrekken tot geheel de zoetwatervisscherij. De ter behandeling overgebleven stof werd over de vijf deskundige leden der subcommissie gelijkelijk verdeeld. De Heer Prof. Boeke nam het wetenschappelijk gedeelte van de zeevisscherij, zoo de fauna en het diepzeeonderzoek voor zijne rekening; de Heer Dr. de Leeuw

belastte zich er mede om een beeld te geven van de Zeeuwsche stroomen en overigens met alles wat het onderwerp der schaaldieren betrof; de Heeren Klercq en Schippers zouden trachten inzendingen respectievelijk betreffende de trawler- en de haring- en de beugvisscherij bijeen te brengen; de Heer Calkoen ten slotte belastte zich met de Zuiderzeevisscherij, en later ook met een inzending aangaande het visscherijonderwijs. Besloten werd ook in deze afdeeling zoo weinig mogelijk particulieren toe te laten, en daarentegen zooveel als men maar kon collectieve inzendingen te verkrijgen, welke in het algemeen den besten waarborg zouden bieden om een goeden en vooral algemeenen indruk van de visscherij te geven. Wel werd in den aanvang gesproken over pogingen om ook de zalmvisscherij eene plaats in deze afdeeling te geven, doch men bleek daarvan later te moeten afzien.

In een tweede vergadering, welke betrekkelijk korten tijd daarna gehouden werd, kon het meerendeel der commissieleden reeds wijzen op verkregen resultaten. De Heer Prof. Broeke had zich, nadat aan de sub-commissie vanwege Zijne Excellentie den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel was verzekerd, dat zij kon rekenen op allen steun van de zijde van het Rijksinstituut voor het onderzoek der zee te den Helder, in verbinding gesteld met den directeur van dat instituut Dr. C. H. Redeke, tevens hoofd van het Zoologisch Station der Nederlandsche dierkundige vereeniging te dier plaatse. Wat door dit laatste werd afgestaan, bedoelde een beeld te geven van de wijze, waarop in de Zuiderzee tegenwoordig het visscherijbedrijf wordt uitgeoefend, van hetgeen door den visscher voornamelijk ter plaatse wordt gevangen en van datgene wat de Zuiderzee voortbrengt aan voedsel voor de visschen, welke daar voorkomen. Dit alles werd ter tentoonstelling duidelijk gemaakt door modellen van vaartuigen en van een bokkingrookerij, door geconserveerde exemplaren van de daar ter plaatse belangrijke vischsoorten, garnalen en weekdieren en van het voedsel der visschen. De daarnevens tentoongestelde publicaties, kaarten, photographieën en grafische voorstellingen gaven een beeld van de wijze, waarop het wetenschappelijk onderzoek van de visscherij in de Zuiderzee wordt verricht en brachten daartoe o.m. de rapporten van de Heeren

Hoek en Redeke, een diepte-kaart van de Zuiderzee en een geologische kaart van de Zuiderzee, kaarten met vermelding van het zoutgehalte en van de verspreiding van eieren en larven van de voornaamste vischsoorten, ook een grafische voorstelling van de jaarlijksche variaties van temperatuur en zoutgehalte in de Zuiderzee gedurende de periode 1894—1903, ter tafel.

En als illustratie daarvan en tegelijkertijd van het wetenschappelijk onderzoek van de Noordzee, dienden de door het Rijksinstituut ter beschikking gestelde instrumenten, een dieptestroommeter naar het systeem van Eckman om richting en snelheid en verschillende diepten van de zee te registreeren en een quantitatief planktonnet naar Apstein om den aard en de hoeveelheid van de in het water op verschillende diepten rondzwemmende microscopisch kleine planten en dieren te onderzoeken. Daarbij waren gevoegd een jaarboek van het Rijksinstituut, het laatste exemplaar, en tevens een exemplaar der Handelingen van het Rijksinstituut; een en ander zeker voldoende om een beeld te geven van deze beide instellingen en hare beteekenis.

Eenigszins in aansluiting met het werk van den heer Prof. Boeke, doch daarnevens grootendeels zelfstandig, zorgde de heer Calkoen voor de Zuiderzeevisscherij. Met medewerking van den heer B. Demmer te Volendam, die daarvoor grooten ijver tentoon spreidde, mocht de heer Calkoen er in slagen van verschillende plaatsen langs de Zuiderzee medewerking te verkrijgen door het afstaan van miniatuurscheepjes en van vischgereedschap, zoo o.m. een tweetal botters uit Bunschoten, een model-wonderkuil of moordkuil uit Huizen, een tweetal miniatuurvaartuigen met miniatuurnet uit Volendam, miniatuurscheepjes voor garnalen- en oestervangst uit Oosterend op Texel, een miniatuuraak met alikruikanker uit Wieringen, verschillende scheepjes met toebehooren en met de netten op de Zuiderzee in gebruik uit de Lemmer, een miniatuurnet (dwarskuil) uit Hoorn, walkubben, diepzeekubben en rivier- of legkubben uit Elburg, bovendien flacons ansjovis 1908 en 1909 uit Enkhuizen en gerookte visch uit Huizen. Al deze voorwerpen werden welwillend afgestaan en daarna door de ambtenaren der Zuiderzee-politie op die plaatsen zelven in ontvangst genomen en

te Volendam bijeengebracht, vanwaar zij geëmballeerd werden en verder gezonden. Tevens was de heer Calkoen werkzaam om eene inzending te verkrijgen betreffende het visscherijonderwijs in ons land, een taak door hem met zekere voorliefde aangevat, wijl zijne ervaring het hem had geleerd, dat ons land in de laatste jaren in dit opzicht groote vorderingen heeft gemaakt en zich zeer goed met andere landen kan meten. De directeuren van op een na alle visscherijscholen zegden hunne medewerking toe en onder leiding van twee hunner, de heeren Ebes te Maassluis en Demmer te Volendam, werden leermiddelen, schriftelijk werk der leerlingen, leerplans en examenprogramma's bijeen gebracht en ter expositie te Maassluis vergaard. Een fraaie inzending was zoodoende tijdig verkregen, en het valt zeker te betreuren, dat door een misverstand zou blijken, dat op het oogenblik van opstelling aan deze inzending niet een ruimte kon worden gegeven, welke haar toekwam en haar was beloofd, maar dat zij zich met een zeer ondergeschikte plaats moest tevreden stellen. Niettemin past hier een woord van hartelijken dank aan de heeren, die zich tal van opofferingen en moeiten hebben getroost om te zorgen, dat ons land ook met betrekking tot het visscherij-onderwijs, goed te voorschijn kon komen.

De heer Dr. de Leeuw had met zijne pogingen in Zeeland op vrij veel succes kunnen bogen; weliswaar waren op lange na niet op al de door hem verzonden circulaires aan de betreffende belanghebbenden gunstige antwoorden ingekomen, doch voldoende toezeggingen werden ontvangen om zijn taak uitvoerbaar te maken. Vooral gold dit van de toezegging van Mr. A. J. F. Fokker, den voorzitter van het Bestuur der visscherij op de Schelde en op de Zeeuwsche stroomen, welke inhield een volledig assortiment modellen van de vaartuigen, die op onze benedenrivieren voor de visscherij worden gebruikt; deze modellen, een negental (een hengst met bazuintuig, een hemsterjacht, een hoogaars met spriettuig, een hengst, een schokker, een aak, een botter, een hoogaars en een politievaartuig), werden speciaal voor deze tentoonstelling vervaardigd. De opzieners der zelfde visscherijen, de heeren Ph. Theuns te Zierikzee en M. P. J. Mijnsbergen te Terneuzen, alsmede de machinist W. van Westen, gaven zich veel moeite en

vervaardigden modellen van vaartuigen, in gebruik bij de visscherij op de Zeeuwsche stroomen, van een onderloopschen oesterput en een ansjovisvisscherij met toebehooren. Bovendien werd door enkele belangstellende kweekers een volledige verzameling van oesters van verschillenden leeftijd bijeengebracht, en gaf de heer Heyman, de directeur van het bacteriologisch laboratorium van het Zeeuwsche visscherijbestuur een zeer interessante reeks van cultures betreffende het bacteriologisch onderzoek van schelpdieren met chemische preparaten en photographiën. Door de medewerking van het Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen te Middelburg en in het bijzonder door de tusschenkomst van zijnen secretaris, den Heer Polman Kruseman, werd de beschikking verkregen over het model van een bestaanden oesterput, terwijl ten slotte de Firma Bogaard-Petit te Breda belangeloos een kaart ten gebruike gaf, welke een aanblik vergunde van de schelpdieren-visscherij op de Schelde en de Zeeuwsche stroomen. Het kon geconstateerd worden, dat een voldoening gevend geheel van de Zeeuwsche visscherij werd verkregen en al kan het niet ontkend worden, dat dit geheel vollediger had kunnen zijn, de flora en de fauna der Zeeuwsche wateren zoowel als de mossel- en de garnalenvisscherij had kunnen bevatten, niet vergeten mag worden, dat de betrekkelijk korte tijd van voorbereiding het niet in alle opzichten mogelijk maakte datgene te bereiken wat men wenschte.

Het meest in het algemeen en in algemeene richting werkten de Heeren Klercq en Schippers. Beiden stelden zich, door hunne relaties daartoe gemakkelijk in staat gesteld, in verbinding met het hoofdbestuur der Vereeniging ter bevordering der Nederlandsche Visscherij, welk hoofdbestuur zich spoedig bereid verklaarde met een groote en collectieve inzending in deze afdeeling van het Nederlandsche Paviljoen uit te komen, en daarvoor kosten uit te trekken. Eene bepaalde tentoonstellingscommissie werd door dit hoofdbestuur benoemd en deze commissie, waarin naast de Heeren Jan Schippers als voorzitter en de Klercq als lid, zitting hadden de Heeren Calkoen te Edam, Demmer en L. Spaander Jr. te Volendam als leden, en Mr. M. de Mos, secretaris-penningmeester der Vereeniging ter bevordering der Nederlandsche Visscherij, als secretaris, kwam al

spoedig met een denkbeeld voor den dag, dat aller instemming kon verwerven. Het denkbeeld beoogde te geven een indruk van de visscherij op de Noord- en de Zuiderzee in den meest schilderachtigen en daardoor ook meest aantrekkelijken vorm, dien men zich denken kon, in den vorm van een diorama. De onderhandelingen, aangeknoopt met den kunstschilder, den heer A. C. Sommer te 's Gravenhage, die de ontwerper en later ook de uitvoerder van dit diorama is geweest, gaven aan, welke kosten zulk een diorama met zich zouden medebrengen; het bleek echter in de eerstvolgende vergadering der sub-commissie, dat dank zij eene subsidie, door den Commissaris-Generaal als een blijk van zijne groote en onverdeelde instemming met het denkbeeld voor dit diorama toegestaan, deze kosten konden worden bijeengebracht, indien ook de afdeelingen der Vereeniging tot bevordering der Visscherij hare financieele medewerking wilden verleenen. Dit is geschied, en dank zij dezen financieelen steun, dank zij echter niet minder den ijver van de bedoelde tentoonstellingscommissie, welker leden tal van particulieren er toe wisten te brengen miniatuurvaartuigen en andere zaken voor dit diorama af te staan, is het effect verkregen, dat niet alleen de visscherijafdeeling in het Nederlandsche paviljoen een achtergrond gaf, dien men zich niet beter en niet schoner kon denken, doch die tevens voor geheel het Nederlandsche paviljoen een groote aantrekkelijkheid vormde.

Teneinde van dit diorama een beeld te geven gelijk het verdient laten wij hier de beschrijving volgen, welke daaraan in den Nederlandschen catalogus was gewijd:

> Het diorama geeft een beeld der zeevisscherij bij maanlicht. Een groot doek vormt den achtergrond, terwijl daarvoor bijna horizontaal is geplaatst een stuk zee met verschillende zeeschepen, uitoefenende allerlei takken van zeevisscherij. Door een glazen front onder den zeespiegel ziet men den zeebodem en tusschen zeespiegel en bodem is water gedacht.
>
> De toeschouwer stelle zich voor, dat wanneer hij recht voor het diorama staat, hij kijkt in de Noordelijke richting; de wind is noordwest. Van links naar rechts telt men de volgende

hoofdgroepen: *a.* de Zuiderzeevisscherij, *b.* in 't midden de Haring- en Beugvisscherij, *c.* de Trawlvisscherij. Met het oog op de afmetingen der verschillende in zee liggende scheepjes is aan deze verdeeling wat *b* en *c* betreft heel streng de hand gehouden.

Voor het Diorama staande ziet men aan de linkerzijde vooraan de Botter VD. 421 eigenaar de Heer J. Pooier te Volendam. Genoemde Botter stelt voor te varen in schier tegenovergestelde richting van de meer rechts en midden opliggende Botter TX. 1, waarmede hij samen een span Haringtrekkers vormt. Het sleepnet wordt door de richting van beide schepen, die bij den wind liggen, voortdurend open gehouden, terwijl het door de afdrijvende beweging der Botters verplaatst wordt en de Haring opneemt. De Botter TX. 1 behoort in eigendom aan de Visscherij-vereeniging „Wilhelmina" te Texel.

Ook geheel links maar achter de VD. 421 heeft men het oog op den Botter TX. 2 die eveneens behoort aan de genoemde Visscherij-vereeniging „Wilhelmina" te Texel; deze stelt voor in de Zuiderzee de Oestervisscherij uitoefenend. Een weinig meer naar achteren, tusschen de TX. 2 en TX. 1, ligt de Zuiderzee Botter WR. 2, in eigendom behoorende aan den Heer A. Blom te Texel, die aan het Alikruikenvisschen is. Geheel vooraan rechts van de VD. 421 komt de vrij kloeke botter VD. 302, aan de zoo algemeen bekende kwakkuil liggend, die geheel voor den wind getrokken wordt. Dit is het vischtuig over welks gebruik (vooral door een span Botters getrokken) zooveel strijd gevoerd is en waarover het laatste woord nog wel niet gesproken zal zijn. Met deze visscherij beoogt men den vangst van Paling en Garnalen. Deze Botter behoort aan den Heer L. Spaander, Lid van het Hoofdbestuur der Vereeniging, wonende te Volendam. Onder den zeespiegel vindt men op dat gedeelte nog een staand Zuiderzee-haringnet, een staand Ansjovisnet, alsmede een Diepwaterkub, een Vlakwaterkub en een Liggende of Rivierkub. Van de Kubben is inzender de Heer J. Jansen, Mandenmaker te Elburg.

Buiten het Diorama zijn nog wat de Zuiderzee betreft in de visscherijafdeeling op etalages uitgesteld: de Sleepbotter

BU. 25, van de Heeren Gebroeders Nieuwboer te Bunschoten, de Botter BU. 44, van den Heer W. Koelewijn te Bunschoten en de Botter HZ. 205, van den Heer G. Zwart te Huizen. Alle deze Botters zijn volledig getuigd. Tenslotte kan voor de Zuiderzee nog vermeld werden een drapeering van Netten van den Heer J. Pen, te Lemmer.

Tot het Diorama terugkeerend, vinden wij vooraan rechts van den grooten Botter VD. 302, een Stoomtrawler thuisbehoorende te IJmuiden en onmiddellijk rechts daarvan de „Java" VL. 164, miniatuur van den Stoombeug- en haringvisscher van dien naam der Maatschappij „Hollandsche Zeevisscherij", Directeur de Heer Jan Schippers te Vlaardingen. Dit bootje werd speciaal voor deze expositie vervaardigd door de Firma Gebr. Boot, Scheepsbouwmeesters te Leiderdorp. De „Java" is aan het inhalen van den beug, waarmede in hoofdzaak Kabeljauw, Leng, Schelvisch, Rog, Vleet en Bot gevangen wordt. Aan stuurboordsboeg ziet men de beuglijn aan boord komen; onder den zeespiegel ziet men de beuglijn met een bocht naar den bodem gaan, waarlangs zich de verdere lijnen met dwarslijntjes (sneuen) en haken uitstrekken; de opstaande haaklijnen, verbonden onder aan gooien (ankertjes) en boven aan joonen (groote dobbers met vlaggetjes) geven den visschersman steeds de richting aan, waarin zijn beug in zee staat.

Meer op den achtergrond ter zelfde breedte, maar onder aan, is de VL. 83 „Neerlandia", een stoomboot voor Beug- en Haringvisscherij, van de Firma Betz & van Heijst te Vlaardingen en een andere Stoomtrawler uit IJmuiden. Dan volgt achter naar rechts de SCH. 26, een Scheveningsche Bom van 't oude type, van het soort, dat jarenlang in grooten getale aan de kust te Scheveningen, Katwijk en Noordwijk op het strand kwam om te laden en te lossen, alsof het strand een haven was. Schier op alle schilderijen van onzen grooten Mesdag vindt men afbeeldingen dezer vaartuigen, die allicht na een tien of twintigtal jaren tot de geschiedenis zullen behooren.

Nog iets, verder naar rechts ligt met den achterspiegel naar

den toeschouwer gericht de „Zeeburg" SCH. 252, zeillogger voor de Haring- en Trawlvisscherij van de Firma Jac. den Dulk & Zonen te Scheveningen. De logger zeilt bij den wind en heeft aan bakboord zijn trawltuig uitstaande, dat over den zeebodem voortgetrokken wordt. Bij nauwkeurige beschouwing van het trawltuig ziet men, dat er geen trawlboom is, maar dat dit zeilschip met „borden" vischt. De Trawlvisscherij met boorden werd tot voor korten tijd in ons land slechts door Stoomtrawlers toegepast. Het scheerbordentrawlnet, tot voor korten tijd in ons land slechts bij de stoomtrawlers bekend, werd naar Duitsch model in 1907 door het bestuur der Visscherijschool te IJmuiden op haar schoolschip ingevoerd, in de eerste plaats met het oog op het onderwijs, maar ook om als voorbeeld te dienen en het ingang bij de zeilvisschersvloot te doen vinden. Onathankelijk daarvan heeft echter de firma G. den Dulk & Zonen te Scheveningen dat net in 1908 op een harer loggers aangebracht, en is zij dus de eerste geweest, die het practisch op onze zeilvisschersvloot heeft toegepast. Langzamerhand gaat men in het algemeen tot het gebruik van zulke borden over; men verwacht daardoor weer eenigen meerderen opbloei van de zeil-trawlvisscherij.

Om den hoek geheel links ligt met den kop op den wind het Loggerschip KW. 52 van de reeds genoemde Scheepsbouwmeesters Gebr. Boot aan de haringvleet. De vleet met miniatuur-touwwerk, breels enz. geeft een getrouw beeld der werkelijkheid. Tenslotte geheel op den achtergrond rechts de VL. 73 „Flevo III" een stoombeug- en haringboot van den heer P. H. van Abshoven te Vlaardingen. Buiten het Diorama is van dezelfde firma nog geëxposeerd het model VL. 131 „Flevo II", zijnde een zeilschip voor de Haringvisscherij.

Het Diorama is omlijst; terwijl bovenaan den naam der vereeniging, die de zorg door de gezamenlijke inzending op zich nam, prijkt, vindt men voorts de wapens van de steden waar hare Afdeelingen gevestigd zijn. Voorts een drapeering van Haringnetten met toebehooren van de Maatschappij tot het fabriceeren van Garens, Vischnetten en Zeildoek, Directeur

de heer J. H. Warneke te Scheveningen. Aan weerszijden der omlijsting zijn ter versiering groepen visscherij-attributen aangebracht, aan de bovenzijde afgesloten, links door een groot model nieuwste type Scheveningsche Bom (Loggerbom SCH/370 „Minister Lely" van den heer A. Hoogenraad, Lid van het Hoofdbestuur der vereeniging en Lid van het College der Zeevisscherijen te Scheveningen en rechts door een groot model-Zeilschip voor Beug- en Haringvisscherij VL. 159 van den heer Jan Schippers, Lid van het Hoofdbestuur der Vereeniging te Vlaardingen. Beide scheepjes geheel onder tuig.

Al was de ruimte, welke voor deze sub-commissie ter beschikking kon worden gesteld, klein, de commissie zelve meent te mogen zeggen, dat daarom de aandacht niet te minder sterk op de Nederlandsche visscherij als zoodanig is gevallen. Het ontbrak, dank zij de verscheidenheid der bijeengebrachte inzendingen, niet aan afwisseling voor het oog, en het diorama was zeer zeker wel in staat om evenals dit in de Canadeesche en Duitsche afdeelingen zoo sterk merkbaar was, een vloed van bezoekers naar dit deel van het gebouw te brengen. In den aanvang van Mei was de subcommissie zelve een tweetal dagen te Brussel ter plaatse om het geheel in te richten, en mede met behulp van den heer Sommer, zorg te dragen voor eene voldoende omlijsting van het geheel en een zooveel mogelijk sierlijke drapeering met zeildoek, vischnetten en dergelijke. In de commissie werden te zijner tijd plannen besproken om poppen met kleederdrachten van visschersdorpen ter opluistering ten toon te stellen, en ook historische collecties betreffende de visscherij, zoo ook platen en gravures bijeen te brengen; zoowel met het oog op de plaatsruimte als met het oog op de kosten moest hiervan echter worden afgezien. Evenzoo mag niet onvermeld blijven een vriendelijk aanbod, verkregen van den heer Lankhorst te Sneek, directeur der bekende fabriek van netten en garens aldaar, die zich bereid had verklaard geheel de visscherij-afdeeling met zijne netten te decoreeren, welk aanbod echter, hoezeer ook erkentelijk daarvan kennis werd genomen, om der wille van de plaatsruimte moest worden afgeslagen.

Ook werd door deze sub-commissie overwogen, reeds in hare eerste vergadering, het uitgeven van eene bijzondere en meer speciale beschrijving van het visscherijgedeelte, naast de beschrijving, welke de afdeeling in den grooten catalogus van de Nederlandsche afdeeling kon innemen. Men achtte het aanvankelijk wenschelijk en wilde zulk een monographie niet geheel kosteloos verkrijgbaar stellen, maar er een kleinen prijs voor vragen; men wenschte dan de exemplaren gedeeltelijk in de afdeeling te kunnen nederleggen, en voor een ander deel bij de afdeeling voor de handelsinlichtingen, tegelijk met een zeer uitgebreide bibliographie. Verschillende redenen hebben het echter noodzakelijk gemaakt dit plan op te geven; men meende niet genoeg zekerheid te hebben de kosten door advertenties van belanghebbenden te zullen kunnen dekken. En tenslotte bleek de tijd te kort om in het deel van den catalogus, voor de visscherij bestemd, eene algemeene inleiding te schrijven, zoodat men zich met de zuivere opsomming der inzending heeft moeten tevreden stellen. Voor de volledige lijst der inzenders in deze afdeeling wordt naar dezen catalogus verwezen.

In het algemeen meent deze sub-commissie te kunnen constateeren, dat voor zooverre de middelen het haar vergunden, haar doel bereikt is, om door collectieve inzendingen een indruk te geven van het nationale belang der visscherij en van de kracht, welke daaruit voortspruit, van de verschillende gedaanten der zeevisscherij in ons land; dat in elk geval meer dan voldoend inzicht is gegeven daarin. En aan medewerking te dien opzichte heeft het zeker niet ontbroken, wellicht ware die medewerking nog grooter geweest, indien het tevoren van algemeene bekendheid was geworden, dat ook persoonlijke prijzen in deze afdeeling konden worden verworven gelijk in groote mate is geschied. Het dient echter ter eere van de Vereeniging ter bevordering van de Nederlandsche Visscherij erkend, dat hare krachtdadige medewerking zoo van het Hoofdbestuur als van verschillende der afdeelingen, niet het minst heeft bijgedragen tot het luisterrijke beeld dat gegeven kon worden, en de Grand Prix, die aan deze vereeniging werd toegekend, is dan ook zeker welverdiend. Den ontwerper van het diorama, den Heer Sommer, mag hier den lof niet worden onthouden een fraai stuk werk

te hebben geleverd; wel is waar liet eerst de belichting van het diorama te wenschen over, maar daarin kon ter plaatse al spoedig verandering worden gebracht, welke eene afdoende verbetering bleek.

De sub-commissie voor de visscherij zag zich tot hare vreugde in den loop van haren arbeid eene grootere ruimte toegewezen dan die, welke aanvankelijk bepaald was. Het vertrek van 7 bij 7 Meter, hetwelk te hare beschikking stond, werd uitgebreid met eenige ruimte daarnaast, grenzend aan de afdeeling der photographieën, terwijl door het tusschenschot, dat noodig bleek, nadat in het vroege voorjaar van 1910 een storm over het tentoonstellingsterrein had gewoed, welke de stevigheid van den toren had doen betwijfelen, ook een wandruimte verkregen werd, welke voor verschillende nuttige en fraaie zaken dankbaar werd aanvaard.

De commissie betuigt, hiermede aan het slot harer werkzaamheden gekomen, hare erkentelijkheid zoowel aan den Commissaris-Generaal als aan de beide secretarissen, voor de medewerking welke ze steeds van hen heeft mogen ondervinden.

Namens de Bijzondere Commissie:

Mr. R. VAN VEEN, *Voorzitter.*
H. VAN DER MANDERE, *Secretaris.*

Den Haag, November 1910.

HOOFDSTUK XXV.

VERSLAG VAN DE BIJZONDERE COMMISSIE VOOR DE GROEPEN XII (VERSIERING EN MEUBELEN VOOR OPENBARE GEBOUWEN EN VOOR WONINGEN), XIII (GARENS, WEEFSELS EN KLEEDEREN) [1]) EN XV (VERSCHILLENDE BEDRIJVEN VOOR ZOOVER KUNSTNIJVERHEID)

De eerste officieele vergadering der Bijzondere Commissie had plaats op 26 Juli 1909 ten huize van den heer Tutein Nolthenius te Amsterdam, dus nog vóórdat de officieele benoeming der leden had plaats gehad. Ongerekend de heeren Tutein Nolthenius en von Saher, die bij ministerieele beschikking resp. tot Voorzitter en Secretaris zouden worden aangewezen, werden toen in het bureau der Commissie gekozen de heer Legrand tot Ondervoorzitter en de heer Lob tot 2e Secretaris. Over de samenstelling der Commissie raadplege men verder Hoofdstuk III.

Den H.H. Walenkamp en Van den Bosch, die als architecten der afdeeling werden aangewezen, werd de opdracht gegeven de plannen voor de indeeling en voor het decoratieve gedeelte in gereedheid te brengen.

Met het oog op de beperkte ruimte werd in overleg met den heer Regeerings-Commissaris bepaald, dat de Nederlandsche Afdeeling voor Kunstnijverheid eene keuze-tentoonstelling zou vormen en dat alle minderwaardige artikelen zouden worden geweerd.

---

[1]) De tot Groep XIII behoorende inzending der Nederlandsche schoenenfabrikanten is behandeld in Hoofdstuk XXVI.

De voorwaarden van deelneming aan de Tentoonstelling met begeleidende circulaire voor de inschrijving werden eenige dagen later aan de industrieelen, die daarvoor in de termen vielen, verzonden, waarbij werd medegedeeld dat de inschrijvingsbrieven vóór 12 Augustus moesten zijn ingevuld en ingeleverd.

In de bijeenkomst van 14 Aug. 1909 deelde de Regeerings-Commissaris mede, dat het subsidie, hetwelk aan de Commissie ten laste van den post Versieringen was toegekend, aanvankelijk tot een bedrag van *f* 3000—, tot *f* 6000— werd verhoogd onder voorwaarde, dat alle uitgaven van de Commissie — reis- en bureaukosten inbegrepen — daaruit zouden worden bestreden.

Van de firma's, die zich als exposanten hadden aangemeld, moesten na ernstig onderzoek — daar hunne produkten niet aan de gestelde eischen voldeden — enkele worden afgewezen.

Andere firma's, die de Commissie gaarne als exposant had zien optreden, besloten niet ten toon te stellen, omdat de hun aangeboden plaatsruimte niet voldoende was.

Op ernstig aandringen der Commissie werd door den Regeerings-Commissaris nog eenige ruimte toegestaan, zoodat in het geheel voor de afdeeling beschikbaar waren: zes vertrekken, waarvan vier 4 × 5 Meter, één 5 × 7 en één 6 × 7 Meter, benevens eene oppervlakte van ongeveer 600 M^2 voor de andere inzendingen; het geheel bleef evenwel onvoldoende om aan de eischen van alle firma's tegemoet te komen.

Voor het tentoonstellen van kamerinrichtingen hadden zich elf firma's aangemeld; daar er echter slechts zes vertrekken beschikbaar waren, werd door loting uitgemaakt aan welke dezer firma's een vertrek kon worden toegekend en daar de vertrekken nòch van gelijke ligging nòch van gelijke afmeting waren, werd eveneens door loting beslist, welk vertrek aan elk der zes uitgelote firma's kon worden toegewezen.

Er kon dus tot groot leedwezen der Commissie aan het verzoek van vijf firma's niet worden tegemoet gekomen.

Wel werden door enkele Commissieleden pogingen aangewend om buiten het Nederlandsch Paviljoen een afzonderlijk houten gebouw te stichten, teneinde daarin nog vertrekken te kunnen onderbrengen.

Deze pogingen moesten echter wegens de groote bezwaren, welke aan de uitvoering verbonden waren, worden opgegeven.

Aan de exposanten, welke kamerinrichtingen tentoonstelden, werd verder verzocht, de voorwerpen, welke zij tot completeering hunner vertrekken noodig hadden, te bestellen bij de firma's, welke plaatsruimte op de tentoonstelling hadden aangevraagd, doch voor wie geen afzonderlijke plaats beschikbaar kon worden gesteld.

Met 1 Januari 1910 waren de plannen van indeeling alsmede die van de regeling der ten toon te stellen goederen gereed en kon met de uitvoering begonnen worden.

Wat de vitrine's betreft: hierover deden zich aanvankelijk groote moeilijkheden voor, daar de uitgaven daarvoor voor de exposanten te hoog liepen en door de Commissie niet konden worden bestreden.

De Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst heeft evenwel hierin voorzien door de vitrine's voor hare rekening te laten maken en ze tegen eene matige vergoeding aan de exposanten, leden der Vereeniging, in bruikleen af te staan.

De verzekering der goederen werd verder in dien zin geregeld, dat de expediteur der Centrale Commissie, de heer van Spanje, werd belast om onder de meest gunstig te bedingen voorwaarden de goederen der exposanten tegen transport, verlies en brandschade te verzekeren. De heer van Spanje heeft zich op bijzonder verdienstelijke wijze van deze taak gekweten.

De Commissie heeft gemeend dat het noodzakelijk was, voor hare afdeeling een vasten vertegenwoordiger aan te stellen, teneinde de commercieele belangen van de exposanten te behartigen en verder de Commissie te vertegenwoordigen in die gevallen, waarin het haar bezwaarlijk was, op de Tentoonstelling aanwezig te zijn.

Terwijl vaste instructiën voor den vertegenwoordiger werden opgemaakt, werd als zoodanig uit een drietal candidaten gekozen de heer J. A. Gompertz te Brussel, die zijne taak met den meesten ijver aanvaardde en ten uitvoer heeft gebracht.

Bij de opening der Tentoonstelling was de afdeeling der Commissie op enkele uitzonderingen van weinig beteekenis na, gereed en maakte over het algemeen een gunstigen indruk.

Al dadelijk bij den ingang der afdeeling Kunstnijverheid waren

de busten geplaatst van Hare Majesteit de Koningin en van Zijne Koninklijke Hoogheid den Prins der Nederlanden, Hertog van Mecklenburg. Deze laatste was met de meeste welwillendheid door den kunstenaar die haar vervaardigd had, den heer A. Hesselink te Amsterdam aan Commissie voor den duur der Tentoonstelling in bruikleen afgestaan.

De afdeeling onderscheidde zich vooral door het oorspronkelijke karakter, dat de meeste der tentoongestelde voorwerpen droegen. De beide architecten, de H.H. Walenkamp en Van den Bosch hadden in harmonische samenwerking goed partij weten te trekken van de beschikbare ruimte en een geheel tot stand gebracht, dat hoogst verdienstelijk en zeer aantrekkelijk mocht worden genoemd.

De vijf kamerinrichtingen werden aan ééne zijde begrensd door de breede gang welke de galerij vormde, die met de ingang van het Nederlandsche Paviljoen verbonden was en tevens toegang tot de trappen der lager en hooger gelegen verdieping gaf.

De tentoongestelde vertrekken waren van verschillenden aard, zoodat herhaling geheel was uitgesloten.

Het vertrek, dat naar ontwerpen van W. Penaat, door de N. V. „de Woning" te Amsterdam was vervaardigd, gaf ons eene eenvoudige, degelijke, in eikenhout uitgevoerde huiskamer te aanschouwen.

De N. V. „het Binnenhuis" te Amsterdam had eene door Jac. van den Bosch ontworpen, in mahoniehout uitgevoerde dameskamer van harmonische stemming, alsmede eene door den architect H. P. Berlage ontworpen, in eikenhout uitgevoerde vergaderzaal, tentoongesteld. De wanden dezer vergaderzaal waren bekleed met goudleder, dat door Jan Mensing op dezelfde wijze als het oude goudleer wordt vervaardigd.

Door „'t Modelhuis" te Amsterdam werd eene, door den architect H. J. M. Walenkamp ontworpen, in mahoniehout uitgevoerde eetkamer ingezonden. Deze eetkamer was in rijken stijl gehouden; het decoratieve schilderwerk van den schoorsteen en het fries werden op de School voor Kunstnijverheid te Haarlem uitgevoerd, terwijl de geel koperen kroon voor electrisch licht door J. N. Daalderop en Zn. te Tiel werd vervaardigd.

De Firma H. F. Jansen en Zonen te Amsterdam had eene in

eikenhout uitgevoerde eetkamer in oud-Engelschen stijl ingezonden, die de rij der vertrekken afsloot.

Wat verder de houtbewerking betreft was de Firma A. S. Lob te Amsterdam vertegenwoordigd met eene mahonie- en palissanderhouten kast met intarsia-werk en eenige stoelen van hetzelfde maaksel, terwijl de Firma Legrand nog eene in eikenhout vervaardigde Renaissance tafel van uitvoerige bewerking inzond.

Oscar Haberer te Amsterdam had paneelen met houtinlegwerk ingezonden, terwijl Jan Visser Jr. te Amsterdam een rijk versierden eikenhouten weefstoel en de Firma H. Voorneveld te Zeist in den tuin van het Nederlandsch Paviljoen verschillende tuinmeubelen had tentoongesteld.

Een hoogst belangrijk werkstuk werd ingezonden door de Firma Cuijpers & Co. te Roermond, bestaande uit een altaar uit steen, marmer en hout, bestemd voor O. L. Vrouwe-kapel te Alphen; de architecten Smits en Fels te 's Gravenhage zonden verschillende ontwerpen in voor indeeling en meubeleering van vertrekken.

Naast de reeds boven genoemde Firma Daalderop muntte de Firma W. J. Stokvis te Arnhem vooral uit door hare reproductiën naar oorspronkelijke verlichtingstoestellen van verschillenden aard, terwijl de Firma Blinksma te Amsterdam eveneens eene goed geslaagde kroon in een der modelkamers tentoonstelde.

Door de Firma G. en J. Cool te Amsterdam werden in verschillende vertrekken de marmeren schoorsteenmantels geplaatst, terwijl door de Firma Van Zwet, Deventer fabriek van Kachels en IJzerwerken en de Firma Becht & Dyserinck te Amsterdam de haarden werden geleverd.

In aansluiting met de meubeleering waren de daarmede in onmiddelijk verband staande tapijten en stoffen eveneens goed vertegenwoordigd. De Koninklijke Deventer Tapijtfabriek, Dir. J. G. Mouton en de Koninklijke Tapijtfabriek „Werklust" van W. Stevens & Zonen te Rotterdam hadden belangrijke inzendingen tentoongesteld, terwijl door deze beide firma's over de balie van de bovengaanderij een aantal tapijten waren gehangen, die niet weinig tot de algemeene opluistering hebben bijgedragen.

De Heeren W. Kuit en M. D. Rensen, beiden te Deventer,

hadden eene aanzienlijke verzameling ontwerpen voor Smyrnatapijten ingezonden.

Trijpen voor meubelbekleeding waren ingezonden door de Hengelosche Trijpweverij, Dir. J. H. Kremer en de Firma Schellens en Marto te Eindhoven, die met uitmuntend materiaal zeer mooie kleuren en dessins weten tot stand te brengen.

Verder zijn in deze afdeeling te noemen de Firma W. C. J. Ramaer en Co. te Helmond, die zeer artistieke stoffen van uitstekende kwaliteit voor gordijnen en bespanning had ingezonden, alsmede de Heer Samuel Jessurun de Mesquita, tot nog toe de eenige in ons land die zich met het vervaardigen van stempels en het uit de hand bedrukken van stoffen bezig houdt.

De keramische afdeeling was zeer goed vertegenwoordigd; over het algemeen voldeden de tentoongestelde produkten aan esthetische eischen en waren zeer verschillend van vorm en versiering.

De N.V. Fabriek van Brouwer's Aardewerk te Leiderdorp was vertegenwoordigd met eene uitgezochte verzameling zeer oorspronkelijk gebruiks- en sieraardewerk.

De Plateelbakkerij „De Distel" van J. M. Lob te Amsterdam had eene uitgebreide verzameling kunstaardewerk en tegels naar ontwerpen van Bert Nienhuis ingezonden.

De Fabriek van Gebruiks- en Sieraardewerk voorheen „Amstelhoek" te Amsterdam, welke onder leiding staat van Joh. B. Lambeek Jr. had eene mooie collectie aardewerk, versierd met inlegwerk, tentoongesteld.

Chris Lanooij te Gouda muntte uit door zijne inzending Hollandsch aardewerk met metaalglans, terwijl de N.V. Kunstaardewerkfabriek „St. Lucas", technisch Dir. E. Offermans te Utrecht, met soortgelijke producten, die bovendien voorzien zijn van zeer delicate versiering, was vertegenwoordigd.

De Fayence-fabriek „Amphora" van Van Sillevoldt & Perelaer te Oegstgeest had met haar gebruiks- en sieraardewerk zeer veel succes, terwijl de Potterij Rembrandt van Oor & Köhler te Nijmegen zoowel door hare moderne produkten alsook door hare reproductiën de aandacht trok.

Op het gebied van geschilderd en gebrand glas had de Firma

J. Sabelis & Co. te Haarlem eene belangrijke inzending. De verschillende afzonderlijke deelen werden tot een geheel samengevat, dat zeer goed voldeed. Genoemde firma heeft door hare deelneming aan de Brusselsche Tentoonstelling haar goeden naam in binnen- en buitenland bevestigd.

Ofschoon de inzendingen in de klassen 94, 95, 96 en 97 niet talrijk waren, was toch ook hier goed en degelijk werk aanwezig en wel van den hofjuwelier J. A. Hoeting te Amsterdam, die eene kostbare verzameling geëmailleerde doozen en met diamanten en paarlen bezette kunstvoorwerpen in ouden stijl had ingezonden; van de N. V. Hoeker & Zoon te Amsterdam, die eene vitrine met zeer fraaie bijouteriën, modern werk in goud en emailversiering, ontworpen door den sierkunstenaar Bert Nienhuis, had tentoongesteld. De Koninklijke Utrechtsche Fabriek van Zilverwerken, Firma C. J. Begeer was met goed geslaagde zilverwerken van verschillenden aard alsook bijouteriën in modern karakter aanwezig. Deze firma nam met de belangrijke inzending van Jan Brom te Utrecht, wiens stijlinrichting in middeleeuwschen trant zich voornamelijk op het gebied van kerkelijke kunst beweegt, op het bordes eene eereplaats in.

Ook had de laatste firma in een der gangen tegen den wand nog drijfwerk, fotografiën en ontwerpen van verschillenden aard tentoongesteld.

Van de Firma Voet & Zonen te Haarlem was eene uitgezochte verzameling gebruiksvoorwerpen en sieraden tentoongesteld, terwijl de Firma de Haas te Sneek met eenige zilveren kandelaars, copieën naar oude modellen, was vertegenwoordigd.

De beeldhouwer M. J. Hack te Amsterdam had ingezonden een bronzen kruis en de modellen van eene bronzen vaas, een spiegeltje en eene doopmedaille, alsmede verschillende modellen van houtsnijwerken en een houten voetstuk met inlegwerk voor de reeds genoemde bronzen vaas.

De Kunsthandel Wed. G. Dorens & Zonen te Amsterdam zond eene zeer belangrijke collectie beeldjes in hout en ivoor, naar ontwerpen van J. van der Hoef, terwijl van den beeldhouwer J. C. Altorf te 's Gravenhage eveneens beeldhouwwerken in ivoor, hoorn en hout aanwezig waren; de beeldhouwer G. P. D. Bourgonjon

te Amsterdam was met een kleinoodiënkistje vertegenwoordigd.

Van de Rijksrietvlechtschool te Noordwolde was eene verzameling mandjes, korven enz. aanwezig, ontworpen door den Directeur H. Ellens, die door hunne schoone vormen bijzonder de aandacht trokken en voor de toekomst veel beloven.

De collectieve inzending der Vereeniging tot Bevordering der Friesche Kunstnijverheid, bevattende koperen gebruiksvoorwerpen, geschilderde Hindelooper meubelen, houten voorwerpen in kerfsnede enz. heeft over het algemeen zeer de aandacht getrokken. In deze verzameling bevonden zich werkstukken van P. Gerbenzon, A. de Haas, W. de Haas, Huttinga, Neeltje Lettinga, A. Roosje en A. Sikkens, terwijl de Gebr. Tichelaar te Makkum reproductiën van oud aardewerk hadden ingezonden.

De Firma W. G. Knoeff te Hengelo heeft met hare imitatie van oud-Hollandsche spelende klokken zeer veel succes gehad.

Kunstbindwerken waren slechts spaarzaam vertegenwoordigd; de beste werken waren tentoongesteld door Joh. B. Smits, vroeger in Haarlem, thans leeraar aan de Stedelijke School voor Kunstnijverheid te Zürich; verder waren ingezonden: bindwerk en eene zeer goed geslaagde proeve van druk- en zetwerk door G. P. Tierie te 's Hertogenbosch, fijne illustraties en boekbanden door Mevrouw B. Midderigh-Bokhorst te Vlaardingen, boek- en bandversieringen en andere ontwerpen door R. W. P. de Vries Jr. te Hilversum; terwijl graveer- en stempelwerk door de Firma J. D. Posthumus te Amsterdam was ingezonden. Ook waren eenige perkamenten banden tentoongesteld, waaronder een van Mevrouw J. van der Burgh-van Aalst te Bussum, met geschilderde versiering; voorts verschillende voorwerpen in leer, versierd met blind stempelwerk door Mej. G. de Graaff, lid der Vereeniging „Samenwerking" te 's Gravenhage, welke Vereeniging tevens met verschillende goed geslaagde proeven van kunstnaaldwerk, vervaardigd door hare leden, de dames G. de Graaft, N. Hudig, J. Kroese, H. Mohr, W. Mouton, F. van den Oudendijk Pieterse en H. Fuhri Snethlage, vertegenwoordigd was.

Mej. Margaretha Verweij, Mevrouw E. J. van Waveren—Resink en Mej. C. IJmker hadden eveneens zeer smaakvolle producten

van kunstnaaldwerk ingezonden, terwijl de dames van Reesema en Nierstrasz zich bijzonder door voortbrengselen hunner opnieuw toegepaste oude vlechttechniek hebben onderscheiden.

Zeer goed geslaagde batikwerken werden ingezonden door Mej B. Bake en Mej. H. A. Koopman.

Ofschoon een groot aantal onzer beste krachten op het gebied der decoratieve kunst en der kunstambachten op de Tentoonstelling niet met hunne werken vertegenwoordigd waren, bleek toch uit het tentoongestelde, dat de Nederlandsche kunstenaars in eene ernstige en degelijke artistieke richting werkzaam zijn; door verschillende vakbladen en tijdschriften werd het Nederlandsche kunstambacht met zeer veel waardeering besproken.

Door den Voorzitter en den Secretaris der Commissie werden pogingen in het werk gesteld om gedurende den loop der Tentoonstelling eenen geïllustreerden catalogus van de Afdeeling der Nederlandsche Kunstnijverheid het licht te doen zien. Teneinde dit plan ten uitvoer te brengen, hadden zij zich met een zestal uitgevers in verbinding gesteld, doch de aanzienlijke geldelijke offers, die voor de uitgave geëischt werden, konden niet door de Commissie gebracht worden, hoewel zij ook van andere zijden daarvoor steun ontving.

Door het Bestuur der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst werd toen met den uitgever van het maandblad „Onze Kunst" eene overeenkomst getroffen, zoodat tenslotte de uitgave onder de auspiciën van genoemde Vereeniging toch tot stand heeft kunnen komen.

De uitgave, die in de Nederlandsche en Fransche taal is verschenen, is zeer goed geslaagd en zal er zeker veel toe bijdragen, de Nederlandsche ambachtskunst in den vreemde bekend te maken en waardeering voor haar te wekken.

Wat de Jury betreft moet worden opgemerkt, dat de regeling, door het Tentoonstellingsbestuur te Brussel getroffen, het niet mogelijk maakte, dat eenzelfde jurylid voor verschillende klassen werkzaam kon zijn, zoodat voor Nederland bij de beoordeeling niet in alle klassen een vertegenwoordiger aanwezig was. Het nadeel

daarvan heeft zich voornamelijk doen gevoelen bij de afdeeling fraaie handwerken en batikken, alwaar de toegekende bekroningen niet in verhouding staan tot het geleverde werk. Overigens zij ten aanzien van het jurywezen en de bekroningen verwezen naar Hoofdstuk XV.

Namens de Bijzondere Commissie:

R. P. J. TUTEIN NOLTHENIUS, *Voorzitter.*
E. A. VON SAHER, *Secretaris.*

HOOFDSTUK XXVI.

VERSLAG DER BIJZONDERE COMMISSIE VOOR GROEP XIV: SCHEIKUNDIGE NIJVERHEID.

De groep der Scheikundige Nijverheid was verdeeld in de volgende klassen:

Klasse 87. Scheikundige Nijverheid en Artsenijbereiding.
Klasse 88. Bereiding van papier.
Klasse 89. Leder en huiden.
Klasse 90. Reukwaren.
Klasse 91. Tabak.

Het nauwe verband, dat bestaat tusschen de lederindustrie en de schoenen- en de drijfriemenfabrikage was oorzaak, dat de bijzondere commissie voor groep XIV, op verzoek van den Commissaris-Generaal, zich ook belastte met het bijeenbrengen der inzendingen van schoenen- en drijfriemenfabrikanten. Daar de artikelen, die in het Algemeen Programma onder het hoofd „Scheikundige Nijverheid" werden genoemd, toch reeds een heterogeen karakter droegen, bestond hiertegen geen bezwaar.

In Juli 1909 zond de commissie inschrijvingsbiljetten met circulaires, waarin verzocht werd aan de inzending deel te nemen, aan de door haar verzamelde adressen van fabrikanten op het gebied van haar groep. Het succes was aanvankelijk gering, daar vrij algemeen een afwachtende houding werd aangenomen; slechts langzamerhand, na het verstrijken van den termijn vóór welken de commissie om antwoord had verzocht, kwamen de aanvragen om plaatsruimte in. Toch kan over het algemeen niet geklaagd

worden over gebrek aan belangstelling in deze groep, al valt het ook te betreuren, dat sommige onzer grootste industrieën zich van inzending onthielden; zoo mocht bijv. de commissie er niet in slagen de hier te lande zoo belangrijke papierindustrie op de tentoonstelling vertegenwoordigd te zien.

Reeds voordat de Centrale Commissie was benoemd hadden een aantal industrieelen op chemisch en pharmaceutisch gebied een vereeniging gevormd, welke ten doel had de behartiging van de belangen harer leden bij de voorbereiding tot en de deelneming aan de tentoonstelling te Brussel. Mede door de omstandigheid, dat de voorzitter dezer vereeniging, de heer J. J. Hofman, deel uitmaakte van de bijzondere commissie voor groep XIV, werd met deze vereeniging herhaaldelijk en op aangename wijze samengewerkt.

Gedeeltelijk op een gaanderij der eerste verdieping met aangrenzende kamer van 7 × 7 Meter, gedeeltelijk in een kamer op den beganen grond, waren de inzendingen der chemische en pharmaceutische nijverheid geplaatst. De Koninklijke Stearinekaarsenfabriek te Gouda had glycerine en verschillende vetzuren uitgestald; de Centrale Guanofabrieken te Rotterdam exposeerden kunstmeststoffen en de grondstoffen, waaruit zij bereid worden. Producten der koolteerdistillatie waren door de Firma Spalteholz en Ameschot ingezonden; azijnzuur en azijnzure zouten, benevens eenige andere chemische preparaten door de Fabriek van Chemische Producten te Schiedam. De Chemische Fabriek Naarden had insgelijks een verzameling chemische producten tentoongesteld, waaronder glycerine, aetherische oliën en caffeïnezouten. De Hollandsche Melksuikerfabriek te Amsterdam toonde haar product in verschillende vormen. Zeep in verscheidene soorten was door twee firma's geëxposeerd: de Koninklijke Zeepfabriek te Amersfoort en de Stoomzeepfabriek v.h. Bousquet en Co., te Delft.

De verf- en lakkenindustrie was vertegenwoordigd door de Vernis- en Verfwarenfabriek v.h. J. Wagemakers te Breda en de Zuid-Hollandsche Verffabrieken te Rotterdam. Meer op pharmaceutisch gebied lagen de volgende inzendingen: extracten, essences en kunst-

matige bronzouten, door den heer J. J. Hofman, apotheker te 's Gravenhage; de extracten der Pharmacopee door de firma K. G. W. de Bosson te Dordrecht; cocaïne en zouten daarvan door de Nederlandsche Cocaïnefabriek te Amsterdam.

In twee vitrines had de Koninklijke Fabriek van Verbandstoffen v.h. Utermöhlen en Co. te Amsterdam een belangrijke collectie verbandstoffen en -trommels geëxposeerd; de Chemische Fabriek L. Pool en Zonen te Amsterdam vertoonde hare tandreinigingsmiddelen in verschillende verpakking. Caoutchoucartikelen voor industrieele doeleinden waren door de Ned. Caoutchouc- en Guttaperchafabriek, der firma Bakker en Zn. te Ridderkerk, ingezonden.

Een plaats in deze afdeeling, opengevallen door het zich terugtrekken van een exposant, werd afgestaan aan den heer Oostwoud te Franeker, die er een brancard en ziekenstoelen plaatste.

Een verdieping lager was een kamer van 7 × 7 M. ingenomen door de inzending der Hollandsche Residugas-Maatschappij te Amsterdam: een groot model eener gasinstallatie, volgens het systeem Rincker-Wolter, waarmede een goedkoop gas van laag soortelijk gewicht verkregen wordt.

Zeer belangrijk was de inzending van leder en de daaruit bereide producten: schoenen en drijfriemen, welke zich bevond in een kamer van 7 × 14 M. op de eerste verdieping. Huiden en leder volgens oude en nieuwe procédés bereid, waren door twaalf firma's tentoongesteld: F. van den Assum en Joh. Verbunt, te Dongen; Van der Wielen, De Bruyn en Grevers, te Druten; de Naaml. Venn. La Vauqueline, te Kaatsheuvel; de Leidsche Chroomlederfabriek; de Geldersche Chroomlederfabriek, te Lochem; H. J. Aarts en de Nederl. Stoomlederfabriek te Rijen; N. Pessers en Zn., te Tilburg; Henri Winters, te Venlo, en Gebrs. Van Delft en H. J. Jansen, te Waalwijk.

Aan de collectieve inzending van schoenfabrikanten hadden deelgenomen de firma's: Jos. Groenen, te Bezooyen; G. L. Smits en Co., te Dongen; P. Boom en Vesters, te Drunen; F. van Muyen en Zn., te 's Hertogenbosch; M. A. van Beurden en Van Dortmond Pennock, te Kaatsheuvel; H. J. de Pont Mannaerts, te Tilburg; Klijberg Pernot's Stoomschoenfabriek „Hollandia" en de Koninkl. Stoomschoenfabriek

A. H. van Schijndel, te Waalwijk. Drijfriemen en blaasbalgen waren ingezonden door de firma A. de Bakker en Zonen, te Tilburg.

De belangrijkheid onzer Sigarenindustrie had grooter deelneming op dit gebied doen verwachten dan er op de tentoonstelling getoond werd; er was slechts één exposant van sigaren, de fabriek „De Huifkar" der firma Hamers en Co., te Oisterwijk. Zij kwam echter goed voor den dag en had voor het vervaardigen en verkoopen van sigaren behalve een kiosk op de 1e verdieping nog een gebouwtje naast het Nederlandsch Paviljoen opgericht en een der loggia's aan de voorzijde van het Paviljoen bezet.

Met de tabak uit Nederlandsch-Indië, welke behalve in de koloniale groep ook in groep XIV gerangschikt was, had de Commissie geen bemoeienis. Haar taak bepaalde zich tot de Hollandsche tabak, welke ingezonden was door twee firma's: Frowein en Co., te Arnhem, en Herschel en Co., te Amersfoort.

Omtrent het Jurywezen en de bekroningen wordt ten slotte verwezen naar hoofdstuk XV.

Namens de Bijzondere Commissie,

H. TER MEULEN, *Voorzitter.*
W. C. DE LEEUW, *Secretaris.*

HOOFDSTUK XXVII.

VERSLAG DER BIJZONDERE COMMISSIE VOOR DE GROEPEN I, KL. 3, (HOOGER ONDERWIJS), XVI (MAATSCH. HUISHOUDKUNDE) XVII (GEZONDHEIDSLEER, WELDADIGHEID) EN XVIII (PRACTISCH ONDERWIJS, ECONOMISCHE INSTELLINGEN EN HANDENARBEID VOOR DE VROUW.)

Omtrent de samenstelling der Bijzondere Commissie wordt verwezen naar Hoofdstuk III.

Groep XVI, Maatschappelijke Huishoudkunde, omvatte 10 klassen:

Klasse 101. Opleiding van leerjongens en meisjes. Bescherming van arbeidende kinderen.

Klasse 102. Arbeidscontract. Deelen in de winst. Beroepssyndicaten.

Klasse 103. Groote en kleine nijverheid.

Klasse 105. Landbouw op groote en kleine schaal. Landbouwsyndicaten.

Klasse 106. Regeling van den arbeid, de gezondheid en de veiligheid der arbeiders.

Klasse 107. Werkmanswoningen.

Klasse 108. Instellingen van voorzienigheid.

Klasse 109. Instellingen tot verstandelijke en zedelijke ontwikkeling van den werkman.

Klasse 110. Openbaar en particulier initiatief ten opzichte van het burgerwelzijn.

Groep XVII. Gezondheidsleer. Weldadigheid.

Klasse 111. Gezondheidsleer.

Klasse 112. Weldadigheid.

Groep XVIII. Practisch onderwijs, economische instellingen en handenarbeid der vrouw.

Klasse 114. Wetenschappen, kunsten, oeconomische instellingen. Weldadigheid.

Klasse 115. Handenarbeid.

De inzendingen der groepen XVI, XVII en XVIII werden geplaatst in het Nederlandsche paviljoen op de bovenverdieping, waartoe drie kamers en een gedeelte van de gaanderij beschikbaar waren. De inzending van het Rijks-Woning-College was in eene afzonderlijke localiteit aan den ingang van het gebouw, tegenover het Commissariaat-generaal, ondergebracht.

De Commissie besloot tot verschillende autoriteiten, instellingen, vereenigingen, alsook particulieren eene uitnoodiging tot deelname te richten. Daarbij werd in het oog gehouden, dat men moest trachten een zoo volledig mogelijk beeld te geven van hetgeen in Nederland ten opzichte van de sociale wetenschap, de gezondheidsleer en de armenzorg gedaan wordt.

Niettegenstaande van verschillende zijden zeer gewaardeerde medewerking werd verleend, met name ook door de Regeering, mocht hetgeen ten slotte werd tentoongesteld, geen aanspraak op volledigheid maken en vertegenwoordigde het aanwezige geen eenheid van al wat op het evengenoemd gebied had kunnen zijn tentoongesteld. De Commissie zou vermoedelijk in de gelegenheid geweest zijn, in dit opzicht de inzendingen in de aan haar zorgen toevertrouwde groepen aanmerkelijk aan te vullen, ware het niet dat de plaatsruimte, waarover zij de beschikking had kunnen verkrijgen, dóor hetgeen zij bijeengebracht had reeds tot het uiterste in beslag was genomen, zoodat plaatsing van meer voorwerpen tot de onmogelijkheden behoorde.

Het verzamelde droeg dientengevolge een min of meer fragmentarisch karakter; doch dit nam niet weg, dat verscheidene hoogst belangrijke inzendingen werden verkregen en het geheel Nederland ook ten aanzien van dit deel zijner expositie behoorlijk voor den dag deed komen.

De Heer H. A. van IJsselsteijn, directeur-generaal van den Arbeid, vervaardigde een overzicht van de wetgeving op de arbeidersbescherming en de arbeidersverzekering in Nederland.

Dit overzicht werd in het Nederlandsch en in het Fransch verkrijgbaar gesteld.

Jhr. Mr. H. Smissaert stelde een overzicht samen van het Nederlandsch Armwezen, waarvan een kortere bewerking in de Fransche taal volgde.

Van de hand des heeren du Bois, directeur van de Rijkspostspaarbank, verscheen eene beknopte beschrijving van den dienst dier bank in de Fransche taal, terwijl Prof. Dr. J. Woltjer eene bijdrage omtrent het Hooger Onderwijs leverde in het door de Bijzondere Commissie voor groep I uitgegeven werk getiteld: Het Onderwijs in Nederland (zie Hoofdstuk XVI).

Al de genoemde werken waren voor het publiek verkrijgbaar gesteld.

De subcommissie meent een woord van dank niet achterwege te mogen laten voor den door haar hooggewaardeerden arbeid van de genoemde schrijvers.

Behalve de beide hierboven genoemde monographieën omvatten de groepen XVI en XVII de navolgende inzendingen.

Van de firma Gebrs. Stork en Co. te Hengelo een volledig stel teekeningen, graphieken en photographiën betreffende hare instellingen ten behoeve van het personeel.

Eene dergelijke inzending vertegenwoordigde de Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek te Delft.

De Coöperatieve Vereeniging „Centraal beheer" te Amsterdam zond graphische voorstellingen, afbeeldingen, drukwerken enz. betreffende de inrichting en ontwikkeling der Vereeniging, een beeld gevende van hetgeen van particuliere zijde in Nederland wordt gedaan ten aanzien van arbeidersbescherming en verzekering.

Dank zij de medewerking van den Directeur, den heer van Etten, stelde het Veiligheidsmuseum te Amsterdam eene vitrine tentoon gevuld met photographieën van op het museum aanwezige veiligheidsinrichtingen ter voorkoming van ongevallen en ziekten in fabrieken en werkplaatsen.

Door de zorgen van den Heer H. A. van IJsselsteyn, Directeur-Generaal van den Arbeid, was een wand gevuld met graphische voorstellingen betrekking hebbende op hetgeen van Rijkswege in Nederland wordt gedaan op het gebied van de arbeidersbescherming en de arbeidsverzekering, een pendant van de inzending van de vereeniging „Centraal Beheer", benevens met voorwerpen door Nederlandsche fabrieken vervaardigd met gebruikmaking van loodvrij vernis.

Het Rijks-Woning-College zond een volledige reeks afbeeldingen in van arbeiderswoningen, met Rijkshulp gebouwd.

Het Nederlandsche Spaarbankwezen werd vertegenwoordigd door inzendingen van de Rijkspostspaarbank, de gemeentespaarbank te Maastricht en de spaarbank te Rotterdam, onder welke inzendingen die van de Rotterdamsche Spaarbank door hare volledigheid in het bijzonder de aandacht trok.

Hier dient ook gewezen te worden op het door den Heer Henri Boers te 's Gravenhage ingezonden statistisch overzicht van het Levensverzekeringsbedrijf in Nederland, alsmede op de graphische voorstellingen en lichtbeelden, betrekking hebbende op de Inbraakverzekering, door de Nederlandsche Lloyd tentoongesteld.

Een aantal kaarten, platen en photographieën gaven een beeld van aard en streven van den Volksbond tegen Drankmisbruik, gevestigd te Utrecht, terwijl „Sobriëtas", Federatie van R. K. Dioc. bonden tot bestrijding van het alcoholisme en tot bevordering der Christelijke matigheid, te Maastricht, een aantal brochures betreffende Drankbestrijding exposeerde.

Eindelijk telde men onder de inzendingen in groep XVI nog de statistieken, drukwerken, photographieën en plattegronden, een beeld gevende van de ontwikkeling der Arbeidsbeurzen in Nederland, ingezonden door de Vereeniging van Nederlandsche Arbeidsbeurzen.

De inzendingen in groep XVII [1]) ondergebracht, betroffen mede verschillende onderwerpen, reeds onder groep XVI vermeld.

In deze groep moet melding gemaakt worden van de belangrijke inzending van de gemeente Amsterdam, omvattende graphische voorstellingen, tabellen, photographieën en brochures betreffende bevolking, hygiëne, morbiditeit, straatreiniging, slachthuisexploitatie, armenzorg, de bank van leening, vakonderwijs, sociale verzekeringen en pensioenen, bewerkt door het bureau van statistiek, den gezondheidsdienst, de stadsreiniging, de veemarkt, het abattoir, het burgerlijk armbestuur en het arbeidsbureau. Een keurig, geïllustreerd boekwerkje bevatte eene opsomming en beschrijving van de belangrijkste monumenten en instellingen te Amsterdam.

Zeer belangwekkend waren de graphieken betreffende geboorte en sterfte, rijksinkomsten, werkstakingen en uitsluitingen, spaar- en leenbanken en alcoholverbruik, ingezonden door den Heer Mr. H. W. Methorst, Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek te 's Gravenhage.

Vanwege den Centralen Gezondheidsraad te Utrecht was een model ingezonden van de inrichting voor het gezondheidsonderzoek voor uit zee aankomende schepen voor afzondering van zieke en verdachte schepelingen en voor ontsmetting, aan den Maasmond, daarenboven teekeningen, beschrijving enz. van de Rijksproefinrichting voor biologische reiniging van afvalwater te Tilburg en van de biologische reinigingsinrichtingen van het Algemeen Provinciaal Stads- en Academisch Ziekenhuis te Groningen.

Hier dient ook melding te worden gemaakt van het door het Departement van Waterstaat ingezonden model van de reddingsinrichting op het Noordhoofd aan den Hoek van Holland, welke inzending door de subcommissie zeer gewaardeerd werd.

De heer C. J. J. L. de Vos te Rotterdam exposeerde modellen voor het vlug buiten boord brengen van sloepen aan boord van stoomschepen.

---

[1]) Omtrent de mede in Groep XVII (klasse 112) gerangschikte inzending van het Tucht- en Opvoedingswezen wordt verwezen naar Hoofdstuk XVII.

Ten slotte stelde de Vereeniging tot Christelijke verzorging van Krankzinnigen in Nederland een aantal photographieën tentoon van sommige terreinen en gebouwen van hare vier Krankzinnigengestichten: „Veldwijk" te Ermelo, „Bloemendaal" te Loosduinen, „Dennenoord" te Zuidlaren en „Wolfhezen" bij Oosterbeek.

De inzendingen in groep XVIII werden bijeengebracht door het Nationaal Bureau voor Vrouwenarbeid, waarvan de Directrice Mej. A. Polak in de Commissie zitting had. Door dat bureau werd namelijk een collectieve inzending georganiseerd van Nederlandschen vrouwenarbeid, nagenoeg uitsluitend op het gebied van nijverheid en in het bijzonder nijverheidskunst; waaraan behalve door het Bureau zelf, door 22 inzendsters werd deelgenomen: 15 particulieren, ééne afdeeling der Algemeene Nederlandsche Vrouwenvereeniging „Tesselschade", 4 afdeelingen der Nederlandsche Vrouwenvereeniging „Arbeid Adelt", de Koninklijke Nederlandsche Kantwerkschool, en de Naamlooze Vennootschap „De Voorpost".

De ten onzent door vrouwen beoefende nijverheidskunst was vertegenwoordigd door:

kunstnaaldwerk (borduurwerk, Hardangerwerk enz., dikwijls naar eigen ontwerp);

handweefwerk;

kant;

batiks (naar eigen ontwerp; op zijde, perkament en karton; in bruin, roodbruin, verschillende tinten blauw, wit en zwart);

brandschilderwerk;

cartonnage;

Kerbschnitt (boekenkastje, eigen ontwerp);

photografieën;

schilderwerk op perkament (boekband);

boeken in leer gebonden;

drijfwerk in goud, zilver en koper, (gedeeltelijk tevens geëmailleerd, en met steenen ingelegd).

Op zuiver nijverheidsgebied was geëxposeerd: een Zeeuwsch costuum, poppen in nationale kleederdrachten en linnengoed; terwijl de arbeid der vrouw in de diamantnijverheid vertoond werd door

middel van photografieën van machine- en handsnijdsters aan het werk.

Buiten de gebieden van nijverheid en nijverheidskunst stonden de dissertaties en andere merkwaardige boeken door vrouwen geschreven, benevens muziek van een 6-tal vrouwelijke componisten, waarmede het boekenkastje was gevuld; en de grafische voorstelling van ons Bureau; een groote cirkel, welks segmenten de verschillende vormen aanduiden waarin de Nederlandsche vrouwenarbeid zich vertoont, terwijl 4 kleinere cirkels de verdeeling aangaven der vrouwelijke onderwijskrachten over de verschillende soorten van onderwijs, en van de gestudeerde vrouwen over de verschillende studievakken en gestudeerde beroepen.

Deze collectieve inzending is druk bezocht geworden; niettegenstaande de voorwerpen alleen konden worden besteld, niet medegenomen, werd er ruim verkocht.

Omtrent het jurywezen en de bekroningen wordt verwezen naar Hoofdstuk XV.

Namens de Bijzondere Commissie:

R. J. H. PATIJN, *Voorzitter.*
H. A. M. VAN ASCH VAN WIJCK, *Secretaris.*

HOOFDSTUK XXVIII.

VERSLAG DER BIJZONDERE COMMISSIE VOOR GROEP XI: MIJNEN EN METAALNIJVERHEID.

Ten aanzien van de samenstelling der commissie wordt verwezen naar Hoofdstuk III.

De commissie had reeds vóór de officieele benoeming hare werkzaamheden aangevangen. Op 29 Juni t.v. had in tegenwoordigheid van den heer Commissaris-generaal de eerste vergadering plaats gehad, waarbij de gang van zaken geregeld werd.

De voor de subcommissie aangewezen ruimte bleek, vooral met het oog op de inzendingen in de klasse „mijnwezen", spoedig te beperkt. De ± 150 M^2, die ter beschikking gesteld waren, werden geheel door deze klasse ingenomen.

De commissie slaagde er in in een uitbouwtje eene ruimte van ± 100 M^2 voor de kleine metaalnijverheid te verkrijgen, terwijl de stand van den heer Lips eene plaats vond in het middenvak van het paviljoen.

Met het oog op de beschikbare ruimte werd er van afgezien op ruime schaal inzenders voor de kleine metaalnijverheid op te roepen en werden in overleg met den Commissaris-generaal en den heer Lips een beperkt aantal personen uitgenoodigd. Dit had reeds ten gevolge dat ± 200 M^2 werden aangevraagd.

Door het slechts ten deele toestaan der gevraagde ruimte en ook door het zich terugtrekken van een paar inzenders slaagde men er in de overblijvenden tevreden te stellen.

Na herhaalde besprekingen, voornamelijk tusschen den heer

Commissaris-generaal, den voorzitter en den secretaris der commissie, werd het definitieve plan voor deze klasse vastgesteld.

Inmiddels was ook de afdeeling Mijnwezen, voornamelijk door de goede zorgen van de heeren Pierre en Frowein, met haar ontwerp gereed, zoodat bij de opening van het Hollandsch paviljoen het resultaat was als volgt:

In klasse 63: *Ontginning van mijnen, graverijen en groeven* exposeerden:

1. De Nederlandsche Maatschappij tot het verrichten van mijnbouwkundige werken te Heerlen.
2. De Staatsmijnen in Limburg te Heerlen.
3. Het Staatstoezicht op de mijnen te Heerlen.
4. De Rijksopsporing van Delfstoffen te 's Gravenhage.
5. De Domaniale Steenkolenmijnen te Kerkrade.
6. De mijn „Laura en Vereeniging" te Eygelshoven.
7. De mijn „Willem-Sophia" te Spekholzerheide (Kerkrade).
8. De Maatschappij tot Exploitatie van Limburgsche Steenkolenmijnen te Heerlen.
9. De N.V. Brikettenfabriek „Vesta" te Maastricht.

Klasse 64: *Groote metaalnijverheid*, was niet vertegenwoordigd.

In klasse 65: *Kleine metaalnijverheid*, kwamen inzendingen in van:

1. J. Lips Bzn., Brandkastenfabrikant te Dordrecht.
2. Diepenbrock en Reigers, IJzergieterij en Emailleerfabriek te Ulft.
3. Firma G. S. Ruiter, Schaatsenfabriek te Akkrum.
4. Hugo Reisiger, fabriek van draadsnijwerktuigen te Rotterdam.
5. N.V. De Hollandsche Diamant-emaille en emailleerfabrieken, Dir. Rijkens & Willemse, te Nieuwer-Amstel.
6. N.V. Deventer matrassen en ledikantenfabriek voorh. A. J. Holtkamp te Deventer.
7. De Deventer Capsulenfabriek te Deventer.
8. L. Ringlever, Eerste Rotterdamsche Stoomfabriek van Kunstsmeedwerk te Hillegersberg bij Rotterdam.
9. A. J. Dingemans, Kunst- en Grofsmederij te Amsterdam.

Door de zorgen der Commissie werden nog de volgende inzendingen, tot andere klassen behoorende, ondergebracht:

1e in klasse 21 van George Wilson, fabrikant van gasmeters en andere toestellen, 's Gravenhage, Brussel, Coventry.

2e in klasse 30 van Cools en Co., fabrikant van kinder-, sport- en ziekenwagens te Tilburg.

3e in klasse 85 van D. de Lange Dzn., fabrikant van waterdichte kleeding (mijnwerkerspakken) te Vlaardingen.

Omtrent het Jurywezen en de bekroningen wordt verwezen naar Hoofdstuk XV.

Namens de Bijzondere Commissie:

CH. RUYS DE BEERENBROUCK, *Voorzitter.*
L. B. J. VAN OPPEN, *Secretaris.*

HOOFDSTUK XXIX.

VERSLAG DER BIJZONDERE COMMISSIE VOOR GROEP XIX, KLASSE 116 (KOOPHANDEL).

Volgens het programma der tentoonstelling omvatte klasse 116 een groot aantal onderwerpen, waarvan er eenige, als handelswetgeving en rechtspraak, zich minder voor expositie leenden, andere geheel of ten deele ook tot het gebied van andere klassen behoorden. Door de Commissie werd besloten vooral hare aandacht te wijden aan de volgende, volgens het programma tot haren werkkring behoorende onderwerpen: den in-, uit- en doorvoer, de havens, de geregelde scheepvaartlijnen, de uitrusting en inrichting der paketbooten, de voortbrengselen van den grond en van de nijverheid voor den uitvoerhandel en de voortbrengselen uit den vreemde ingevoerd.

Ingevolge het bepaalde sub B. in de beschikking van de Ministers van Landbouw, Nijverheid en Handel en van Koloniën d.d. 12 Augustus 1909 werd de Commissie door den Voorzitter der Centrale Commissie bovendien belast met de zorg voor klasse 103 (groote en kleine nijverheid, en coöperatieve productie- en crediet-vereenigingen). Ook hier waren eenige onderwerpen vermeld, die eveneens tot het gebied van andere klassen behoorden. De Commissie besloot, wat deze klasse betreft, in het bijzonder aandacht te schenken aan den omvang en de verspreiding der nijverheid in Nederland en aan de organisatie van den middenstand.

Ten slotte werd nog aan de Commissie opgedragen de inrichting en het beheer van een ambtelijk inlichtingenbureau, dat vol-

gens besluit der Centrale Commissie in het Nederlandsch Paviljoen aanwezig zou zijn, en dat ten doel zou hebben inlichtingen te verstrekken, in de eerste plaats omtrent de Nederlandsche inzendingen, maar verder ook omtrent handel en nijverheid van Nederland in het algemeen.

Voor een en ander werd ter beschikking van de Commissie gesteld een lokaliteit in de benedenverdieping van het Paviljoen nabij den hoofdingang van de tuinzijde, ter grootte van 5 × 14 M., benevens eenige ruimte in het daarnaast gelegen gangpad.

De Commissie zag zich dus geplaatst voor het vraagstuk in deze lokaliteit van ongeveer 70 M². een duidelijk beeld te geven van de praestaties van Nederland op haar gebied, en daarin tevens het inlichtingenbureau te herbergen.

De oplossing van dit vraagstuk vorderde uit den aard der zaak veel overleg.

Aan afzonderlijke inzendingen van bijzondere firma's kon hier niet alles worden overgelaten. Het was noodig, dat de Commissie zelve de leiding in handen nam om de samenwerking tusschen de belanghebbenden te bevorderen en in overleg met deze een plan op te maken, waardoor in de beperkte ruimte een geheel kon worden verkregen, dat een behoorlijk beeld gaf van hetgeen onder de aandacht van de bezoekers der tentoonstelling behoorde te worden gebracht.

Met het oog op de omstandigheid, dat onder de onderwerpen, tot het gebied der Commissie behoorende, ook werd genoemd de inrichting van mailbooten, werd besloten de geheele lokaliteit het karakter te geven van het inwendige van een deel van zulk een schip, en haar in te richten als de hal van zulk een vaartuig met een glazen overkapping, en daarin bij wijze van „pursers office" het informatiebureau op te stellen.

Door de welwillendheid van het lid der Commissie, den heer H. J. Knottenbelt Azn., lid der firma A. Knottenbelt en Co. te Rotterdam, werd de beschikking verkregen over kostbaar Surinaamsch hout (bruinhart en purperhart) en in dit hout werd de betimmering uitgevoerd door de firma Allan en Co. te Rotterdam,

die op het gebied van scheepsbetimmeringen wel bekend is.

Besloten werd verder in die hal verschillende voorstellingen aan te brengen en daarnevens ook eenige inzendingen toe te laten, waardoor een beeld zou worden gegeven van de economische beteekenis der Nederlandsche havens en van hunne scheepvaart- en goederenbeweging, van de Nederlandsche stoomvaartlijnen met passagiersvervoer, van den handel in eenige belangrijke artikelen, verder van den omvang en de verspreiding der Nederlandsche nijverheid en van de ontwikkeling van de organisatie van kleinhandel en kleinindustrie hier te lande. Ook aan het vreemdelingenverkeer zou een plaats worden ingeruimd.

Overeenkomstig dit besluit werd de afdeeling ingericht.

Decoratieve paneelen in de hal, uitgevoerd door den decoratieschilder, den heer W. A. Fabri, te Rotterdam, gaven een beeld van de havens van Amsterdam en van Rotterdam en van twee aldaar gevestigde groote werven, alsmede van de verschillende Nederlandsche stoomvaartlijnen met passagiersvervoer.

Grafieken en plastische voorstellingen gaven weer den groei van de scheepvaartbeweging en den goederenaanvoer in beide havens in de laatste 30 jaren, terwijl eene teekening aangaf de waterwegen, die beide havens met de zee en het achterland verbinden, de kosten daaraan besteed en de resultaten, wat diepgang betreft, daarmede verkregen. Die teekening vormde dus als het ware den sleutel tot de bovenbedoelde voorstellingen van den vooruitgang van scheepvaartbeweging en goederenverkeer.

Aan verschillende handelsartikelen waren overigens afzonderlijke voorstellingen gewijd. Zoo aan de tabak, de thee, de koffie, de granen, de ertsen en de cacao.

Voor de *tabak* waren pakken in de gebruikelijke verpakking opgestapeld, welker grootte aangaf de waarde der aanvoeren uit Sumatra, Java en Borneo in verschillende jaren. De enorme stijging voor de beide eerstgenoemde soorten trok de algemeene aandacht.

Monsters van verschillende soorten tabak, ook andere dan de reeds genoemde, waren uitgestald.

Wat de *thee* betreft werden door twee grafieken aangegeven

de toeneming sedert 1890 van de aanvoeren van Javathee (door thermometers gevuld met thee), en de toeneming van het aandeel van Javathee in den geheelen aanvoer (door eene afnemende zonsverduistering, waarbij het lichte deel de Javathee, het donkere de andere soorten voorstelde).

Voorts werden door trekpotten van verschillende grootte de aanvoeren in verschillende jaren voorgesteld, en eenige monsters van bijzondere theesoorten uitgestald.

Voor de *koffie* vertoonde een grafiek de afneming sedert 1879 van de gouvernementsaanvoeren en de sterke toeneming der andere, daardoor het bewijs leverend, dat de koffiemarkt hier te lande hare oude beteekenis niet heeft verloren, en dat haar tegenwoordige bloei meer dan vroeger aan het particulier initiatief is te danken.

Door glazen cylinders, tot verschillende hoogten met verschillende soorten koffieboonen gevuld, werd verder een beeld gegeven van het toenemend belang van den aanvoer van eenige bijzondere soorten koffie.

De beteekenis van den aanvoer van *granen* werd in beeld gebracht door eene pyramide, aangevende de totale hoeveelheid in het jaar 1909 aangevoerd, met daarnaast als object van vergelijking een model op dezelfde schaal van de bekende pyramide van Ghizeh, welke veel kleiner bleek te zijn dan eerstgenoemde, hoewel zij in de werkelijkheid eene hoogte van 145 M. bij een grondvlak van 223 × 223 M. heeft.

De aanvoeren der verschillende graansoorten werd voorgesteld door glazen cylinders, gevuld met de verschillende granen tot op hoogten, welker onderlinge verhouding met die der aanvoeren in verschillende jaren in overeenstemming was.

De *ertsen* waren door eene collectie monsters vertegenwoordigd, terwijl de groote der toeneming van den aanvoer werd voorgesteld door spoorwagens van verschillende grootte voor elk der jaren 1879, 1891 en 1909, met daarnaast een model op dezelfde schaal van het Nederlandsch Paviljoen ter tentoonstelling, een model, veel kleiner dan de kleinste dier wagens.

De voorstelling betreffende de *cacao* ten slotte betrof niet alleen

den handel, maar ook de industrie. Voorgesteld werden door mannen met zakken op den rug het verbruik van cacaoboonen door de industrie in verschillende landen per hoofd der bevolking, waarbij de grootte der zakken in verhouding stond tot het aldus berekende verbruik. Duidelijk kwam uit dat Nederland verreweg de grootste hoeveelheid per hoofd der bevolking verbruikt.

Twee kegels gaven aan de productie hier te lande van cacaopoeder, chocolade en cacaoboter in 1879 en in 1909, met daarnaast een model op dezelfde schaal van de Domtoren te Utrecht, welk model, hoewel de hoogte van de toren in werkelijkheid 110 M. bedraagt, lager bleek te zijn dan de kegel, de productie in 1909 voorstellende.

De *omvang en verspreiding der industrie* in Nederland werden in de eerste plaats voorgesteld op een kaart bewerkt naar gegevens waarover de Afdeeling Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel beschikte.

Voorts waren daaromtrent gegevens verzameld in eene serie van 20 geïllustreerde en in het Fransch gestelde brochures, welke door de Afdeeling Handel waren bewerkt.

Deze brochures vormden te zamen een „Aperçu du Commerce et de l'Industrie des Pays-Bas" en gaven behalve over onze nijverheid ook bijzonderheden omtrent onze havens, onze stoomvaartlijnen en onzen handel.

De serie was aldus samengesteld :

No. 1. Les grands ports des Pays-Bas (Amsterdam et Rotterdam).
„ 2. Les principales lignes de paquebots.
„ 3. Le commerce et l'industrie du cacao.
„ 4. Le commerce du thé.
„ 5. Le commerce et l'industrie du tabac et des cigares.
„ 6. Le commerce et l'industrie du café.
„ 7. Le commerce des céréales.
„ 8. Le commerce des minerais.
„ 9. Le commerce du bois et les industries qui s'y rattachent (comprenant e.a. l'ébénistérie, la carosserie, la tonnellerie).

No. 10. La fabrication du papier et du carton-paille, le cartonnage, l'imprimerie.
„ 11. Le commerce des peaux et les industries qui s'y rattachent (e.a. la tannerie, la cordonnerie, la fabrication de courroies).
„ 12. Les industries des produits chimiques et de la fécule.
„ 13. Le commerce des huiles et des graisses et les industries qui s'y rattachent (e.a. les huileries, la fabrication de la stéarine et des bougies, de la margarine et du savon).
„ 14. Les industries des produits alimentaires et de friandises.
„ 15. La construction mécanique et navale.
„ 16. L'industrie métallurgique.
„ 17. L'industrie diamantaire et l'orfèvrerie.
„ 18. Les industries céramiques, la verrerie et les matériaux de construction.
„ 19. Les industries extractives (Mines de houille, tourbières et carrières.
„ 20. Les industries textiles.

Omtrent de ontwikkeling van de organisatie van kleinhandel en kleinindustrie waren in een grafiek eenige, de aandacht verdienende, gegevens voorgesteld, en daarbij eenige uitgaven op middenstandsgebied zoowel van de Regeering als van den Middenstandsbond uitgestald. Eene speciale uitgave in Nederlandschen en Franschen tekst getiteld: „De organisatie van den Middenstand in Nederland" „L'organisation des classes moyennes aux Pays-Bas" bevatte een aantal bijzonderheden tot toelichting der grafische voorstelling.

Op deze wijze was een geheel verkregen, dat althans de belangrijkste zaken op het gebied der Commissie onder de aandacht der bezoekers bracht, en het verkregen resultaat werd algemeen gunstig beoordeeld.

De Commissie heeft dit resultaat echter slechts kunnen bereiken door de groote medewerking en den krachtigen financieelen steun in de belanghebbende kringen gevonden, en eveneens bij een aantal personen en firma's, die, ofschoon niet direct belanghebbend, toch met het oog op het bij de zaak betrokken algemeen Nederlandsch

belang van hun daadwerkelijken steun in belangrijke mate deden blijken. In de meeste gevallen werd door belanghebbenden na kennisneming der plannen eene bijdrage verleend en de uitvoering van het plan aan de Commissie overgelaten, slechts in enkele gevallen deden belanghebbenden zelf inzendingen.

Van deze verdienen in de eerste plaats vermelding drie scheepsmodellen, die in de ruimte naast het gangpad werden geplaatst en daar zeer de aandacht trokken. Twee daarvan waren mailbooten, de derde een stoomschip voor ertsvervoer, dat verband hield met de uitstalling betreffende de ertsen. Verder waren nog aanwezig eene inzending van de Nederlandsche Kamer van Koophandel te Brussel, bestaande in eenige publicaties, door haar uitgegeven, en eene van het Centraal Bureau voor Vreemdelingenverkeer te 's-Gravenhage, bestaande uit een groot aantal geschriften over reizen en verblijf in Nederland. Deze geschriften werden in ruime mate aan het publiek uitgedeeld.

Voor de namen van hen, die zelf inzonden of bijdragen voor inzendingen verleenden, moge naar den catalogus worden verwezen. Eene betuiging van groote erkentelijkheid voor den ondervonden steun mag hier echter niet achterwege blijven.

De aandacht verdient dat voor de deelneming ook een aantal vereenigingen belangstelling toonden, zoo de Vereeniging voor den Tabakshandel te Amsterdam (tevens voor Rotterdam), de Bond van Nederlandsche Graan- en Zaadimporteurs en het Comité van Graanhandelaren te Rotterdam, de Commissie voor den Graanhandel te Amsterdam, de Vereeniging voor den Koffiehandel te Amsterdam, de Vereeniging voor den Goederenhandel en de Importeursvereeniging te Rotterdam. Bovendien groepeerden zich belanghebbenden bij eenige artikelen voor deze gelegenheid. Zoo droegen nagenoeg alle cacaofabrikanten in Nederland bij tot de bovenomschreven inzending, bovendien verleenden zij hunne medewerking tot eene voor deze gelegenheid ter verkrijging der noodige gegevens gehouden productietelling. Zoo groepeerden zich belanghebbenden bij de thee, ook die bij tabak en bij koffie, die buiten de bestaande vereenigingen stonden.

Voor volgende gelegenheden schijnt de in deze gevolgde wijze van handelen wel aanbeveling te verdienen. Wil een klein land als Nederland goed voor den dag komen, dan is samenwerking en volgen van een vast plan een gebiedende eisch.

Gelijk reeds opgemerkt, was aan de zorgen der Commissie ook de inrichting en het beheer van het inlichtingen-bureau toevertrouwd. Daarmede belastte zich in het bijzonder de Voorzitter, die door zijne betrekking van hoofd der Afdeeling Handel van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel, gelegenheid had het noodige verband te leggen tusschen dit bureau en den handelsinlichtingendienst der Afdeeling Handel.

Met het beheer van het bureau belastte zich een te Brussel gevestigd Nederlander, de heer E. Bles, die langen tijd in het buitenland in den handel werkzaam was.

In overleg met de Bijzondere Commissie voor de Koloniën werd nader besloten het bureau ook te doen dienen voor de belangen der inzenders in die afdeeling en ook over de Koloniën inlichtingen te verstrekken, dit laatste in zooverre, dat publicaties ter uitreiking beschikbaar werden gesteld en vragers van inlichtingen met de bevoegde personen in verbinding werden gebracht.

Voor dit doel werd bij het bureau werkzaam gesteld de heer J. François, die bij eene particuliere onderneming in Ned.-Indië werkzaam was geweest en tijdelijk in Europa vertoefde.

De Commissie brengt hier gaarne een woord van hulde aan de werkzaamheid van beide heeren. De heer Bles heeft de leiding van het bureau met groote ijver en geschiktheid gevoerd, en de heer François heeft, naast zijne eigenlijke taak voor de koloniale afdeeling, den heer Bles op alleszins lofwaardige wijze ter zijde gestaan.

Het Bureau had in de eerste plaats tot taak inlichtingen te verstrekken omtrent de inzendingen in de Nederlandsche afdeeling.

Daartoe werd aan alle inzenders gelegenheid gegeven in het bureau prijscouranten, reclamekaarten en dergelijke ter uitdeeling beschikbaar te stellen.

Voor ieder der exposanten, die van deze gelegenheid gebruik wenschte te maken, werd in het bureau een loket in een daartoe

Ambtelijk Inlichtingen-Bureau der Nederlandsche Afdeeling.

aangebrachte kast beschikbaar gesteld. Ook werd den exposanten gelegenheid gegeven aan het bureau een aanwijzing te verstrekken van de inlichtingen, die zij verder wenschten dat verleend zouden worden.

Behalve deze werkzaamheid in het belang der exposanten, was aan het bureau opgedragen aan alle vragen om inlichtingen betreffende Nederland en Koloniën aandacht te schenken, en den aanvrager den weg te wijzen, wanneer het bureau zelf niet tot de beantwoording der aanvragen kon overgaan.

Voor de beantwoording van inlichtingen betreffende handel of nijverheid in Nederland, werd het bureau door de Afdeeling Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel van gegevens voorzien.

Onder die gegevens zijn hier nog eens te vermelden de reeds hierbovengenoemde 20 brochures te zamen vormende een „Aperçu du Commerce et de l'Industrie des Pays-Bas". Deze brochures werden aan het bureau voor 20 centimes per stuk verkrijgbaar gesteld. Geconstateerd mag worden, dat deze brochures — de eerste publicatie van dezen aard in Nederland — zeer gunstig werden ontvangen en gretig aftrek vonden.

Ook de verkoop van andere uitgaven, in verband met de tentoonstelling door bijzondere commissien of anderen in het licht gegeven, werd aan het bureau opgedragen.

De werkzaamheid van het bureau heeft algemeen tot tevredenheid aanleiding gegeven.

Zonder het hebben van eigen vertegenwoordigers voor de inzenders geheel overbodig te maken, heeft het toch voor inzenders, die zoodanige vertegenwoordigers niet hadden, het nuttig effect hunner expositie kunnen verhoogen, en ook aan inzenders met eigen vertegenwoordigers heeft het steun kunnen verleenen.

Dat de gelegenheid bestond in het algemeen inlichtingen over handel en nijverheid van Nederland en Koloniën te verkrijgen, ook voor zoover betreft bedrijven, die niet of slechts door enkele inzendingen ter tentoonstelling waren vertegenwoordigd, was zeker hoogst nuttig. Daardoor toch konden bezoekers der tentoonstelling zich een juist beeld vormen van de beteekenis van Nederland op

economisch gebied, eene beteekenis die in den vreemde dikwijls niet volkomen juist wordt begrepen.

Uit de gedane aanvragen bleek duidelijk, dat hier in eene behoefte werd voorzien.

Daar de deelneming van Nederland aan de tentoonstelling geschiedde met belangrijke bijdragen uit de algemeene middelen, was het nuttig, dat naast de bijzondere belangen der inzenders ook de algemeene belangen van handel en nijverheid werden in het oog gehouden.

Hiertoe heeft de werkzaamheid van het bureau ongetwijfeld bijgedragen, en daardoor werd bevorderd dat de deelneming van Nederland was, wat zij behoorde te zijn, nl. eene *nationale* reclame.

Namens de Bijzondere Commissie:

J. C. A. EVERWIJN, *Voorzitter.*

K. F. KATZ, *Secretaris.*

HOOFDSTUK XXX.

VERSLAG VAN DE BIJZONDERE COMMISSIE VOOR DE KOLONIËN (GROEP XIX, KLASSEN 117—119).

---

1. **Vorming van de bijzondere commissie.** In het laatst van April 1909 werd tot den ondergeteekende de vraag gericht of hij geneigd was als lid der centrale commissie op te treden en dan, in die hoedanigheid, te zamen met een nader te vormen bijzondere commissie, de zorg voor de vertegenwoordiging van de nederlandsche koloniën op zich te nemen.

Nadat gebleken was dat in Indië van regeeringswege reeds stappen waren gedaan om te geraken tot de instelling van een commissie daar te lande, welke de indische inzending zou organiseeren en dat reeds eenige personen van groote ervaring, onder voorzitterschap van mr. G. Vissering, in afwachting van een officiëele aanwijzing, de voorbereiding dier inzending ter hand hadden genomen, meende de ondergeteekende over zijn aanvankelijk bezwaar, ontleend aan den zeer korten termijn, binnen welken de tentoonstelling moest gereed zijn, te mogen heenstappen. Hij verklaarde zich dus tot medewerking bereid en stelde, in overleg met den toekomstigen commissaris-generaal mr. E. R. H. Regout, zich aanstonds in verbinding met verschillende personen die, naar zijn meening, met hem de bijzondere commissie zouden behooren te vormen.

In het begin van Mei werd overeenstemming verkregen met een aantal deskundigen en belangstellenden op velerlei koloniaal gebied, waarbij zoowel op Oost- als op West-Indië het oog werd gehouden. Ofschoon deze bijzondere commissie eerst in Augustus

1909 officiëel door de ministers van Landbouw, Nijverheid en Handel en van Koloniën werd ingesteld „tot het bijeenbrengen der inzendingen behoorende tot groep XIX klasse 117, 118 en 119 (colonisation) van de groepen en klassen, waarin volgens het belgische reglement der tentoonstelling het ingezondene wordt gerangschikt", trad zij, met goedvinden van den commissaris-generaal, reeds bij voorbaat in functie. Voor haar samenstelling wordt verwezen naar Hoofdstuk III van dit verslag, waarin eveneens is vermeld dat, gedurende den loop van haar werkzaamheden, de heer M. van Geuns wegens vertrek naar Indië zijn ontslag moest nemen en vervangen werd door den heer O. van Tricht; dat de commissie door het overlijden van dr. M. Greshoff een zeer gevoelig verlies leed en dat in Januari 1910 als lid aan de commissie werd toegevoegd, de heer D. van Hinloopen Labberton die in Indië als secretaris van de daar te lande werkzame commissie had gefungeerd en die, als gedelegeerd lid dier indische commissie, door deze met het toezicht op de indische inzending was belast.

Uit de bijzondere commissie vormde zich een dagelijksch bestuur, bestaande uit den voorzitter, de twee onder-voorzitters en den secretaris. Door dit dagelijksch bestuur, voortdurend bijgestaan door het commissielid den heer C. Baard en, gedurende de eerste maanden van 1910, voorafgaande aan de verzending der goederen naar Brussel, ook bijgestaan door het commissielid den heer D. van Hinloopen Labberton, is, in overleg met den commissaris-generaal, en na raadpleging of onder nadere goedkeuring van de bijzondere commissie, de leiding en het beheer voor zoover die bij deze commissie berustten, gevoerd.

2. **Commissiën in de koloniën.** Inmiddels bleek dat in Indië bij besluit van 7 April 1909, n°. 24, door den gouverneur-generaal in overleg met den Raad van N.-I. de „N.-I Commissie voor de Wereldtentoonstelling te Brussel in 1910" was ingesteld, aan welke de zorg werd opgedragen voor een waardige vertegenwoordiging van Ned.-Indië op de in het jaar 1910 te Brussel te houden wereldtentoonstelling, zoomede voor het bijeenbrengen,

ontvangen en verzenden van de voor die tentoonstelling bestemde voorwerpen. Ook de samenstelling van deze commissie is in Hoofdstuk III opgenomen.

Het feit dat er derhalve *twee* commissiën waren voor het bijeenbrengen der indische inzendingen, één in Nederland, die haar ontstaan ontleende aan een op het K. Besl. van 17 Mei 1909 n°. 28 steunende ministerieele beschikking en één die in het leven geroepen werd door de Regeering van N.-I., heeft in den aanvang gedreigd tot moeilijkheden te zullen leiden, doordien in Indië een voor den goeden gang der zaken minder gewenschte inmenging van de zijde der bijzondere commissie werd gevreesd. Ofschoon dezerzijds nog steeds wordt gemeend dat voor die vrees nimmer grond heeft bestaan, verheugt het den ondergeteekende te mogen verklaren, dat de indische commissie, toen zij gaandeweg bekend geraakte met de inzichten en het streven der bijzondere commissie, haar aanvankelijke bezwaren heeft laten varen en dat ten slotte de verhouding en de samenwerking tusschen de beide commissiën niets te wenschen heeft overgelaten.

Ook in West-Indië werden commissiën ingesteld, voor Suriname bij beschikking van den gouverneur dezer kolonie van 30 Juni 1909 en voor de nederlandsche Antillen bij beschikking van den gouverneur van Curaçao van 15 Juli 1909. Voor de samenstelling dezer commissiën wordt eveneens naar Hoofdstuk III verwezen. Een woord van waardeering der aangename verhouding die ook tusschen deze commissiën en de bijzondere mocht bestaan is hier zeker op zijn plaats.

3. **Grondgedachte der koloniale inzending.** Bij de besprekingen die, reeds in Mei 1909, tusschen den commissaris-generaal en het dagelijksch bestuur der bijzondere commissie werden gevoerd, kwam allereerst op den voorgrond de vraag welke de grondgedachte dezer koloniale tentoonstelling zou zijn en hoe deze in de beschikbare ruimte het best tot uitdrukking zou zijn te brengen. Al spoedig bleek dat omtrent die grondgedachte volkomen overeenstemming heerschte. Er zou naar moeten worden gestreefd om het buitenland een denkbeeld te geven van de beteekenis onzer

koloniën, zoo op geestelijk als op stoffelijk gebied. Niet de banale uitstalling, die vooral reclame beoogt en dadelijk winstbejag tot object heeft moest de hoofdzaak zijn, maar het wekken van een totalen indruk die belangstelling wakker roept en eerbied afdwingt. Zoo zou dan het beeld der nederlandsche koloniën, gelijk het zich te Brussel moest vertoonen, een in hoofdzaak tweeledig karakter dragen. Aan de eene zijde het *ideëele*, aan de andere het *materiëele*. Tot de eerste rubriek zou alles behooren dat in staat stelt zich een denkbeeld te vormen omtrent het onderwijs, de wetenschap en de kunst. In de andere zouden moeten worden samengevat en gegroepeerd de gegevens betreffende landbouw en nijverheid, in het bijzonder ook voorzoover zij markten *buiten* Indië zoeken, de handelsbeweging, de gouvernementsbedrijven, de irrigatie, de particuliere spoor- en tramwegen, de stoomvaart en het vreemdelingenverkeer.

4. **Beschikbare ruimte. Reis van den heer Ed. Cuypers.** De moeilijkheid om dit alles samen te vatten in de betrekkelijk beperkte ruimte die beschikbaar bleek te zijn, werd niet ontkend. Van het ontworpen nederlandsche Paviljoen kon de grondverdieping der zuid-oostelijke helft in haar geheel voor de koloniën worden bestemd. Later werd daaraan nog het tegenover den hoofdingang gelegen middenvertrek toegevoegd, terwijl in het afzonderlijke „Paviljoen van Groot Nederland", tot welker oprichting tegen het einde van 1909 besloten werd, een flinke ruimte aan de bijzondere commissie werd toegewezen voor het inrichten van een „indische leeszaal". Alles te zamen was ten slotte voor de koloniale inzendingen een grondoppervlakte van 1032 M². beschikbaar.

Met de uitvoering van de inwendige inrichting en versiering der koloniale afdeeling werd, op voorstel van den commissaris-generaal, de heer Ed. Cuypers, architect te Amsterdam, belast. De gelukkige omstandigheid deed zich voor dat deze heer, in verband met andere hem opgedragen werkzaamheden, in Mei 1909 een reis naar N. Indië moest ondernemen en zich bereid verklaarde daar te lande tevens de belangen der tentoonstelling te bevorderen

Blik in middenruimte (XII) met pendopo.

door de indische commissie voor te lichten omtrent de te Brussel beschikbare ruimte en anderzijds door die commissie te worden ingelicht omtrent de inzendingen die in Indië zouden kunnen worden bijeengebracht. Het overleg tusschen de indische commissie en den heer Cuypers zou dan kunnen leiden tot de vaststelling van bepaalde plannen voor de verdeeling der beschikbare ruimte en voor de versiering daarvan, welke plannen, voor zooveel mogelijk, na 's heeren Cuypers terugkomst uit Indië door hem zouden kunnen worden uitgevoerd.

5. **Geldmiddelen.** Natuurlijk dat bij dit alles ook rekening moest worden gehouden met de geldmiddelen. De stand van deze liet zich aldus samenvatten. Ten laste der indische begrooting was een bedrag van f 125.000 voor de deelneming van N. Indië toegestaan, terwijl ten laste der begrootingen van Suriname en Curaçao onderscheidenlijk f 2500 en f 3000 voor de vertegenwoordiging van deze koloniën was uitgetrokken. Er was dus in het geheel f 130500 uit de openbare kassen beschikbaar. Daarvan werd overeenkomstig de bedoeling van den begrootingswetgever een bedrag van f 80000 bestemd tot goedmaking van het aandeel der koloniën in de kosten der oprichting van de gebouwen en in de algemeene onkosten. Er bleef dus f 50.500 over waarvan f 30000 ter beschikking werd gesteld van de indische commissie tot bestrijding der uitgaven daar te lande en f 15000 besteed werd om alle kosten in Nederland vallende (met inbegrip van die voor inwendige versiering, vitrines en dergelijke) te bestrijden, terwijl de bedragen voor Suriname en Curaçao toegestaan uitsluitend ten behoeve van de vertegenwoordiging dezer koloniën zouden worden aangewend. Gelukkig dat, zooals verder blijken zal, deze zeer beperkte middelen op niet genoeg te waardeeren wijze werden aangevuld door particulieren die onder meer een hieronder nader aan te duiden, zeer belangrijk deel van Insulinde's vertegenwoordiging ter tentoonstelling voor hun rekening namen.

6. **Plannen der indische commissie.** Het overleg door den

heer Cuypers met de indische commissie gepleegd en de met haar voorzitter over Java en Bali ondernomen reizen voerden spoedig tot vast omlijnde plannen, die in een vergadering der indische commissie van 5 September 1909 werden gearresteerd als het schema dat deze commissie bij de samenstelling van haar inzending had gevolgd en nog zou volgen en tevens als leiddraad voor de bijzondere commissie bij de inrichting en verdeeling der tentoonstellingsruimte. Een belangrijk onderdeel van dit schema vormde de in het middenvak der ruimte in te richten tentoonstelling van *inlandsche kunstnijverheid*, waar, in een met gebruikmaking van indische motieven te plaatsen, naar alle zijden open gebouw (pendopo), vijf groepen van inlandsche „kunstnijveraars" verschillende bedrijven zouden uitoefenen, terwijl rondom in vitrines en tegen de wanden allerlei indonesische kunstnijverheidsartikelen zouden worden uitgestald. De belangrijke, de beschikbare middelen verre overschrijdende kosten, welke de inrichting dezer middenruimte en de uitzending der „kunstnijveraars" zouden veroorzaken konden, zooals toen reeds vaststond, worden gevonden uit fondsen, door vrienden van Insulinde, zoo in Nederland als in Indië, bijeengebracht.

7. **Beschikkingen van de bijzondere commissie**. In Nederland werd intusschen door de leden der bijzondere commissie onderling overleg gepleegd. Verschillende plannen van onderdeelen werden ontworpen en naar Indië gezonden ten einde de indische commissie in de gelegenheid te stellen, daarmede haar voordeel te doen. Een gevolg hiervan is geweest dat de indische plannen in sommige opzichten zijn kunnen worden aangevuld De wijze van inrichting der afdeeling *particuliere spoor- en tramwegen* werd door de indische commissie zelfs geheel onderworpen aan het in Nederland daaromtrent te plegen overleg, waarbij met de grootste erkentelijkheid de uitnemende plannen van het lid der bijzondere comissie den heer J. Th. Gerlings konden worden gevolgd. Aan de *tabakscultuur* was in het schema der indische commissie een bescheiden plaats in een der doorgangen tusschen de middenruimte en de zij-loges

toegedacht. Toen echter, dank zij den ijver en de overredingskracht van de leden der bijzondere commissie, de heeren C. E. Haitink en mr. J. van Hoboken, de mogelijkheid bleek te bestaan om een meer volledig overzicht van deze cultuur, zoo op Sumatra als op Java, te geven, werd dezerzijds besloten, dit belangrijke onderdeel van het economisch bedrijf in Ned. Indië zoo mogelijk in een afzonderlijke ruimte een plaats te geven. Het lid der bijzondere commissie mr. J. W. Ramaer kon verder aan zijn medeleden de heugelijke tijding doen toekomen dat het hem gelukt was, een aantal vrienden der *Java-suikerindustrie* te bewegen, te hunnen koste een volledig model van een moderne suikerfabriek te doen vervaardigen, waarmede aan de in Indië ontworpen tentoonstelling der voornaamste nijverheid nog meer luister zou kunnen worden bijgezet.

Het spreekt van zelf dat door een en ander sommige wijzigingen in het door de indische commissie ontworpen schema onvermijdelijk bleken. Na de terugkomst in Nederland van den heer Cuypers in October 1909 werd hierover met dezen overlegd en het gelukte spoedig tot een oplossing te komen die den geest van het uit Indië voorgestelde ongerept liet. De *suikerindustrie*, voor welke in Indië een van de kleinere loges tegen den voorwand van het Paviljoen aangewezen was, werd, nu het model der suikerfabriek meer ruimte noodzakelijk maakte, naar een grootere loge tegen de achterzijde van het Paviljoen overgebracht. De *tabak* kon nu de plaats innemen die oorspronkelijk aan de *suiker* was toegekend. De tegenover den hoofdingang van het Paviljoen gelegen loge, die de indische commissie tot *leeszaal* had willen zien ingericht, moest nu dienen voor de *scheepvaart*, die de haar aanvankelijk toegewezen ruimte had afgestaan aan de *suiker* en die ten slotte *beter* geplaatst werd dan volgens de oorspronkelijke plannen het geval zou zijn geweest, omdat zij thans, geheel in het midden van het Paviljoen, tusschen de koloniale en moederlandsche inzendingen, haar karakter als bevorderaarster van het verkeer tusschen het Rijk *in* en het Rijk *buiten* Europa zooveel te sprekender kon doen uitkomen. Een derde afwijking van de indische plannen was, dat de onderafdeelingen *topografie* en (particuliere) *spoor- en tramwegen* van plaats verwisselden, zulks om de laatste zooveel mogelijk te kunnen

doen aansluiten bij de staatsspoorwegen, die een onderdeel zouden vormen van de *gouvernementsbedrijven*. In de voor deze laatste bestemde ruimte moesten eindelijk eenige wijzigingen worden aangebracht, in verband met een noodzakelijk gebleken versterking van het Paviljoen na een hevigen storm in het voorjaar van 1910. Een deel der wandruimte, waarop in Indië gerekend was, kwam daardoor te vervallen. Om zooveel mogelijk in dit te kort aan muurvlakte te voorzien, werden, aan weerszijden van den doorgang tusschen de afdeeling West-Indië en de kunstnijverheidsruimte, twee maal twee smalle beschotten aangebracht, die, zoo rechts als links van den doorgang een opening van 2.60 M. latende, toch het overzicht van het geheel der belangrijke inzending niet zouden bemoeilijken. Het eenige, waarin nog te voorzien bleef, was de ruimte voor de *indische leeszaal*. Zooals hierboven reeds werd medegedeeld, kon te dezen aanzien een, naar gebleken is, hoogst gelukkige oplossing worden gevonden door die zaal te verplaatsen naar het *Paviljoen van Groot Nederland*, waar zij onder een en hetzelfde dak kwam met de zinrijke uitstallingen van het *Algemeen Nederlandsch Verbond* en van den *Nederlandschen Boekhandel* en met deze twee de wereldbeteekenis der nederlandsche beschaving kon vertolken.

8. **Aankomst der goederen in het Stedelijk Museum te Amsterdam. Werkzaamheden aldaar.** Waren vóór het einde van 1909 alle plannen ter verdeeling van de beschikbare ruimte in hoofdzaak vastgesteld, met de uitwerking moest uit den aard der zaak worden gewacht totdat na ontvangst en ontpakking der uit Indië verzonden kisten een juist overzicht van hetgeen zou moeten worden tentoongesteld was verkregen. In Januari 1910 kwamen de eerste indische zendingen, met korte tusschenpoozen door de groote meerderheid der overige gevolgd. De opslag kon plaats hebben in het *Stedelijk Museum* te Amsterdam, daartoe door de zeer gewaardeerde medewerking van het gemeentebestuur der hoofdstad ter beschikking van de bijzondere commissie gesteld. Bij besluit van den minister van Financiën van 6 Augustus 1909 was reeds bepaald dat alle voor de tentoonstelling te Brussel bestemde

goederen, uit Oost- en West-Indië aangevoerd, vrij van invoerrecht in genoemd museum konden worden overgebracht. Het museum was door deze regeling als het ware tot entrepôt geworden, vanwaar de goederen later, transito, naar het mede buiten het belgisch tolgebied vallend tentoonstellingsterrein konden worden vervoerd. In dat museum dan werd, in de eerste maanden van 1910, een zeer belangrijk deel der voorbereidingswerkzaamheden verricht. Onder leiding van het commissielid den heer Baard werden de kisten, voor zoover van uit Indië niet uitdrukkelijk verzocht was ze eerst te Brussel te openen, ontpakt, de inhoud met de advieslijsten vergeleken en de gegevens verzameld voor den inzendingscatalogus. Met de redactie van dezen catalogus belastte zich de in Januari 1910 uit Indië aangekomen heer D. van Hinloopen Labberton, die na zijn komst in Nederland tot lid der bijzondere commissie benoemd, als zoodanig aan de voorbereidingswerkzaamheden deelnam. In het bijzonder wat de samenstelling van den catalogus betreft werd de heer Van Hinloopen Labberton krachtig bijgestaan door het commissielid den heer H. C. Prinsen Geerligs, die later ook het toezicht op de fransche bewerking van den catalogus voor zijn rekening nam en door den onder-voorzitter den heer D. H. Havelaar, die onder medewerking van de voor Suriname en Curaçao in de bijzondere commissie zitting hebbende leden, de gegevens voor een behoorlijke beschrijving van de west-indische inzendingen verstrekte.

De ontwerpen voor de inwendige versiering der koloniale afdeeling konden nu ook een vasteren vorm aannemen. Bleek daarbij dat de beschikbare geldmiddelen niet zoo ruim waren, dat aan alle wenschen van den heer Cuypers kon worden toegegeven en moest bovendien op uitdrukkelijk verlangen van den commissaris-generaal rekening worden gehouden met sommige door den heer Kromhout, aan wien de inwendige versiering van het nederlandsche Paviljoen in zijn geheel was opgedragen, gestelde eischen — de uitkomst heeft geleerd dat binnen deze grenzen en met betrekkelijk bescheiden middelen toch veel goeds kon worden geleverd. Dit dankt de bijzondere commissie in de eerste plaats aan den goeden smaak, de vindingrijkheid en de verbeeldingskracht

van den heer Cuypers, daarnevens echter voor een niet gering deel aan de reeds vermelde offervaardigheid van tal van inzenders en andere personen, die voor de inwendige versiering bijzondere fondsen beschikbaar stelden.

Daardoor werd het mogelijk dat, midden in de voor de koloniale inzendingen bestemde ruimte de pendopo met haar in kleur en stijl daarmede overeenstemmende omgeving van vitrines en tal van foto's bevattende beschotten verrees; daardoor ook kon verkregen worden dat zoowel de gangen als de loges op artistieke, met het middengedeelte harmonieerende wijze werden versierd; dat kaarten en grafische voorstellingen als kunstvolle en pakkende wandschilderingen werden aangebracht en tal van friezen in sprekende kleuren voorstellingen uit het economisch leven van Indië te aanschouwen gaven of, door verwijzing naar natuur- en kunstschoon, tot het bezoeken van Insulinde opwekten. Al dit decoratieve schilderwerk kon, ook onder leiding van den heer Cuypers, in het Stedelijk Museum worden gereed gemaakt Zelfs werd in dat museum een voldoende groote en prachtig verlichte ruimte afgestaan om de pendopo, die den *„clou"* der koloniale tentoonstelling zou moeten vormen, op te richten en geheel af te werken. Het behoeft nauwelijks te worden verzekerd dat deze buitengewoon gunstige omstandigheden, onder welke de uitvoering van de artistieke onderdeelen der tentoonstelling kon plaats hebben, aan de uitkomsten in niet geringe mate ten goede zijn gekomen.

9. **Verzending der goederen naar Brussel. Officieele opening der wereldtentoonstelling. Werkzaamheden te Brussel. Officieele opening van het Nederlandsche Paviljoen.** In het begin van April waren de werkzaamheden in het stedelijk museum zooverre gevorderd dat met de verzending van tentoonstellingsvoorwerpen een aanvang kon worden gemaakt. Ook de pendopo kon naar Brussel worden overgebracht. Van het overige houtwerk, met name dat voor de vitrines, was echter veel nog niet gereed, tengevolge van de uit financieele overwegingen noodzakelijk gebleken veranderingen in de oorspronkelijke ontwerpen. Niettemin werd in de eerste helft van April het grootste deel der in het Stedelijk

Museum bijeengekomen inzendingen naar Brussel vervoerd en, voorloopig nog ingepakt, in de voor de koloniale afdeeling bestemde ruimte geplaatst. Op gelijke wijze geschiedde met een schoone verzameling ethnographische voorwerpen (o. a. gesneden en geschilderde beelden van Bali en een keur van weefsels en batikans) afkomstig van de tentoonstelling te Parijs (1900) en in het bezit van een te Amsterdam gevestigde vereeniging, welke die voorwerpen met de grootste welwillendheid ter beschikking van de bijzondere commissie stelde ter versiering en zoo noodig ook tot aanvulling der koloniale inzending. Niet het minst hieraan is het te danken dat, toen op 23 April 1910 de officieele opening der wereldtentoonstelling plaats had, aan de binnenruimte der indische afdeeling met de geheel gereed gekomen pendopo al een smaakvol en typisch indisch aanzien kon worden gegeven.

Er viel intusschen na de officieele opening nog veel te doen. Vóór de betimmering en versiering der voor de koloniën bestemde ruimte geheel gereed was, kon geen krachtige voortgang met de plaatsing der ten toon te stellen voorwerpen worden gemaakt. Trouwens ook in de overige, voor de nederlandsche inzendingen bestemde ruimte van het Paviljoen moest nog heel wat arbeid worden verricht.

Door den commissaris-generaal werd de 17e Mei voor de opening van het nederlandsche Paviljoen aangewezen. De koloniale afdeeling, ofschoon nog niet geheel gereed, kon op dien dag toch wel reeds een denkbeeld van het geheel geven. Intusschen duurde het tot het begin van Juni vóór van een, behoudens enkele aan te vullen onderdeelen, voltooide tentoonstelling kon worden gesproken.

10. **Aankomst der Inlanders. Hun woning en huishouding te Brussel. Hun gezondheidstoestand.** Deze voltooiïng viel gelukkig samen met de aankomst te Brussel van het inlandsch gezelschap, waarvan hierboven reeds sprake was. Omstreeks half April per stoomschip Kawi van de Rott. Lloyd uit Indië vertrokken, zetten de leden van dit gezelschap op Zaterdag 28 Mei te Rotterdam den voet op Nederlands grond. Zij werden

door eenige commissieleden, bij wie zich een viertal dames en eenige in Nederland vertoevende inlandsche geneesheeren welwillend hadden aangesloten, verwelkomd en onmiddellijk van europeesche bovenkleeding voorzien. (Een bezending warme ondergoederen had hen te Marseille reeds bereikt). De nacht na de aankomst kon nog aan boord worden doorgebracht. Den volgenden morgen werd met het gezelschap een tocht ondernomen naar Amsterdam, waar H. M. de Koningin toen juist vertoefde. Na een rit door de versierde stad werd afgestapt aan *Artis*, dat in den namiddag door H. M. zou worden bezocht en waar, volgens te voren getroffen maatregelen, de Inlanders in de gelegenheid zouden worden gesteld hun Vorstin te aanschouwen en te begroeten. Gelukkig werkte het weder mede, zoodat zoowel de vrouwen als de mannen zich in hun oostersche kleedij konden steken en, voor het monument van Westerman, in het malsche gras gezeten, de komst van H. M. konden afwachten. Het was een indrukwekkend oogenblik toen de Koningin, gevolgd door Haar hofhouding, aan deze schilderachtige groep van aziatische onderdanen voorbijschreed en de tot driemaal herhaalde eerbiedige *sembah's* met een vriendelijken groet beantwoordde. Den volgenden dag werd nog besteed voor een bezoek aan den Haag, daarna, dus op 31 Mei, vertrok het gezelschap, onder geleide van den heer en mevrouw Van Hinloopen Labberton, naar Brussel, waar het door den daags te voren reeds derwaarts vertrokken voorzitter der bijzondere commissie werd afgehaald en naar zijn tijdelijke woning overgebracht.

Deze woning, gelegen op geringen afstand van het tentoonstellingsterrein in de buitenwijk Boendaal (Schoolgat 14) was in April te voren door den voorzitter, ten deze krachtig bijgestaan door den consul-generaal den heer J. D. Ruys en diens volijverigen kanselier den heer G. L. van der Waarden, gehuurd en van een eenvoudige tijdelijke meubileering voorzien. De Inlanders hebben er een volkomen met hun verlangen strookend onderdak gevonden. In het benedenhuis was een zeer geriefelijke keuken, waar de uit Java medegekomen kok van het gezelschap, Karman, dagelijks voor degelijke maaltijden kon zorgen. Voor de geregelde levering

Groep van ter tentoonstelling aanwezige inlandsche handwerkers met Javaanschen geleider den heer Raden Brata di Widjaja en den heer J. H. Francois, beiden in het midden gezeten. Achter hen, staande, van links naar rechts: Karto, (houtsnijder, Java) Gondoprarwiro (batikster, Java) Baènsah (weefster, Sumatra) Karman (kok, Java) Sawyah (weefster, Sumatra) Mas Badjoeri (houtsnijder, Java) Tomosoewito (batikster, Java) Raden Siti en Kiai Machmoed (mattenvlechters, Bawean). Op den voorgrond, zittende, Atjoel en Lèos (hoedenvlechters, Tanggeran, Java).

van het hoofdbestanddeel dier maaltijden, superieure rijst, had de heer Van der Waarden aanwijzingen gedaan die in alle opzichten aan het doel hebben beantwoord. Ook goede koffie werd met milde hand verstrekt. Voor geregelden aanvoer van indische toespijzen werd, vooral van uit den Haag (restaurant Oost en West) zorg gedragen. Verder werden ter markt, aan de deur of in de buurt de nog vereischte levensmiddelen ingeslagen, waarbij reeds spoedig bleek, hoe groote sympathie onze Inlanders bij de vlaamsche bevolking wekten. Tot het einde toe hebben zij van de zijde dier bevolking, zoowel van volwassenen als van kinderen, niets dan vriendelijkheid ondervonden.

Van niet geringen invloed op dien zeer aangenamen omgang met de kinderen des lands was ongetwijfeld het altijd even innemende, tactvolle en beschaafde optreden van den geleider der inlandsche nijveren, den heer Raden Brata di Widjaja, Djaksa van Soemedang, die, de nederlandsche taal volkomen machtig, zich bij de vlaamschsprekende bevolking gemakkelijk verstaanbaar kon maken en die bij allen die hem ontmoetten wel aanstonds sympathie moest wekken, zoo voor hem zelven als voor de menschen aan wie hij voortdurend al zijn zorgen wijdde. In den loop van dit verslag zal de heer Raden Brata nog meermalen ter sprake komen, maar hier zij reeds gezegd dat het welslagen der in veel opzichten onzekere proefneming, zooals de uitzending van het inlandsch gezelschap heeten mocht, in de voornaamste plaats aan hem is te danken. Naast hem dient een woord van bijzonderen lof te worden gebracht aan den heer J. H. François, van wiens werkzaamheid bij het bureau van handelsinformaties nog nader melding zal worden gemaakt, en die door den voorzitter aangezocht om op het inlandsch huishouden een wakend oog te houden, zich van deze opdracht met de grootste toewijding en met opoffering vaak van persoonlijke belangen heeft gekweten.

De gezondheidstoestand der Inlanders liet aanvankelijk bij sommigen te wenschen. Ten aanzien van een der mannen werd zelfs gevreesd dat hij een ernstige ziekte onder de leden had. Gelukkig echter hebben de genomen voorzorgsmaatregelen doel getroffen en heeft het gezelschap gedurende het grootste deel der maanden

van zijn verblijf te Brussel zich in een volkomen goeden gezondheidsstaat mogen verheugen. Een belangrijke factor is daarbij gebleken de verschaffing van verwarmd badwater. Aanvankelijk was daarin niet voorzien, maar op raad van dr. Lardinois, aan wien het geneeskundig toezicht op het inlandsch huishouden was opgedragen en die zich niet vereenigen kon met het bij de Inlanders geliefde koud-watergeplas, werd in het tot „mandikamer" ingerichte vertrek een geyser geplaatst, waardoor ten allen tijde over warm water kon worden beschikt. Daarna zijn verschillende verschijnselen die aanvankelijk onrust gaven verdwenen om zich niet meer te vertoonen.

11. **Werkzaamheid der Inlanders ter tentoonstelling.** Den 1en Juni brachten de nijveren en hun geleiders hun eerste bezoek aan de tentoonstelling en eenige dagen later, toen inmiddels ook hun gereedschappen en materialen waren aangekomen, kon voor de werkzaamheden een blijvende regeling worden gemaakt. Om te beginnen werden hun paarsgewijze vaste plaatsen in de pendopo aangewezen. In het naar de nederlandsche afdeeling van het Paviljoen gekeerde deel van dit middenstuk zaten de twee houtsnijders: de uit Djapara herkomstige maar sedert eenige jaren reeds te Batavia gevestigde Javaan Karto en de Javaan Mas Badjoeri uit Ponorogo, oud-leerling van de huisvlijtschool te Ngawi. Den hoek om, links, van den toeschouwer gerekend, was aan de Soedaneezen Leòs en Atjoel, werklieden van den heer Petitjean te Tanggeran, de plaats aangewezen, waar zij hoeden van in smalle repen gesneden bamboeschil vlochten. Daarnaast, aan dezelfde zijde van de pendopo, was het afdeelinkje van de batiksters: Gondoprawiro van Jogja en Tomosoewito van Demak. Den weg vervolgend en rechts omslaande zag men in het naar de gouvernementsbedrijven en West-Indië gekeerde deel van de pendopo twee eenvoudige weefgestoelten opgericht aan welke, ieder op haar eigen bankje, twee weefsters van Siloengkang (Sumatra), Sawiah en Baènsah, plaats vonden. Het aan deze „weverij" grenzende vertrekje, achter dat der batiksters gelegen, was tot een met door inlandsche werklieden vervaardigde en gebeeldhouwde meubelen gestoffeerde kleine kamer ingericht. Daarnevens was de werkplaats van Kjiai Mahmoed en

Javaansche houtsnijders aan het werk in pendopo.

Raden Siti, echtelieden, herkomstig van het eiland Bawean, die de aldaar inheemsche kunst van het vlechten van pandanmatten uitoefenden.

De beschotten, die de pendopo in een zestal afdeelinkjes (waarvan vijf tot werkplaatsen ingericht) verdeelden, waren zooveel mogelijk versierd met voortbrengselen der in elke afdeeling vertegenwoordigde nijverheid. Zoo zag men tegen de drie wanden, binnen welke de batiksters haar kunstvol bedrijf pleegden, een keur van wonderschoone producten van vooral vorstenlandsche batikkunst, waaronder de door den Pangéran Koesoema di Ningrat te Soerakarta ingezonden monsterlappen met 137 verschillende patronen (inzending 72, catalogus blz. 524) allermeest aandacht verdienden.

Aanvankelijk bestond het plan, de inlandsche werklieden van 10 tot 12 en van 2 tot half 6 ter tentoonstelling te laten verblijven, maar al spoedig bleek dat het verreweg de voorkeur verdiende, voor het werk den tijd van 12 tot half 6 vast te stellen. De werklieden gebruikten vóor den aanvangstijd tehuis hun hoofdmaaltijd en konden daarna onafgebroken in het Paviljoen zijn. Daar in de namiddaguren het bezoek der tentoonstelling het drukst was, kon het groote publiek zijn belangstelling voldoende bevredigen, terwijl aan ernstige bezoekers de rustige morgenuren een welkome gelegenheid boden tot het meer aandachtig bestudeeren der koloniale inzendingen.

Het bezoek, dat aan de pendopo en zijn tijdelijke bewoners werd gebracht, heeft alle verwachtingen verre overtroffen. Ware menschenmassa's hebben vier maanden achtereen elken namiddag door de middenruimte der koloniale afdeeling gegolfd. Ten einde het opdringen van het publiek te voorkomen moest de pendopo al spoedig door een balustrade van vergulde gaspijpen worden omgeven, terwijl de trappen, langs welke de inlandsche werklieden hun werkplaatsen moesten bereiken, door kettingen ontoegankelijk werden gemaakt.

Lang vóór de komst der werklieden was dagelijks steeds de heer Raden Brata tegenwoordig in de middenruimte der indische afdeeling, waar, in een der hoeken, een schrijftafel met stoel voor

hem gereed stond. Van de door aanplakbiljetten geboden gelegenheid om bij hem inlichtingen te verkrijgen maakte het nederlandsch sprekende publiek ruimschoots gebruik en altijd werden die inlichtingen op een hoffelijke en innemende wijze verstrekt. Personen die de nederlandsche taal niet voldoende meester waren werden door den heer Raden Brata geleid naar het ambtelijk bureau voor handelsinlichtingen, waar de heer François gereed stond om de tot hem gerichte vragen te beantwoorden.

De kleeding ter tentoonstelling, zoo van de werklieden als van den heer Raden Brata, was de *inlandsche*, vermeerderd met kousen en schoeisel. Buiten de tentoonstellingsuren en buitenshuis werd natuurlijk veel gebruik gemaakt van de europeesche kleeren.

Het gedrag van de werklieden heeft nimmer tot eenige klacht van beteekenis aanleiding gegeven. Zij gingen steeds — tenzij er gegronde reden van verhindering was — stipt op tijd aan den arbeid en verrichtten dien voortdurend met ijver en opgewektheid. Van de zijde van het publiek in de inlandsche talen tot hen gerichte vragen werden vriendelijk en beleefd beantwoord zonder dat hunnerzijds het voeren van lange gesprekken werd aangemoedigd. De indruk dien zij maakten èn door hun verrichtingen èn door hun beschaafd gedrag kan niet anders dan hoogst gunstig zijn geweest.

12. **Overzicht van de oost-indische onderdeelen der koloniale inzending.** In de eerste dagen van Juni, toen ook de inlandsche werklieden wat op streek waren, kwamen, op voorstel van den voorzitter, een aantal leden der bijzondere commissie te Brussel bijeen teneinde het geheel in oogenschouw te nemen en door gemeenschappelijk overleg tot verbetering te geraken van wat nog verbetering zou blijken te behoeven. Over het algemeen was de indruk dien zoowel het geheel als de onderdeelen maakten gunstig. Een kort overzicht van de inzendingen wordt hier gegeven zooveel mogelijk naar de volgorde van den inzendings-catalogus, naar welken overigens ook voor bijzonderheden wordt verwezen.

I. *De Tabakscultuur* was, voor Sumatra, veraanschouwelijkt door modellen van fermenteer- en droogschuren, van een

Baweansche mattenvlechters aan het werk in pendopo.

assistentenhuis en koeliwoningen, terwijl zoowel tal van foto's als enkele wandschilderingen de werkzaamheden op de onderneming deden zien en een volledige verzameling tabaksmonsters een denkbeeld gaf van de verscheidenheid der verkregen producten. Een soortgelijk geheel gaf de inzending van verschillende Java-tabak-ondernemers te aanschouwen. De modellen van schuren en andere gebouwen die zoowel voor Java als voor Sumatra het beeld der cultuur verduidelijkten waren door de directie der Hoogere Rijkslandbouwschool te Wageningen welwillend afgestaan. Een inzending van mevrouw A. Mac Gillavry te Ambarawa, bestaande uit op de onderneming Djatiroenggo vervaardigde javaansche sigarettes en de fabricatie vertoonende foto's voltooide dit onderdeel der tentoonstelling.

II. *De Berg- en andere Cultures.* Het was vooral de Koloniale Bank te Amsterdam die zich beijverd had een welgeslaagd overzicht te geven van verschillende meest op Java uitgeoefende landbouwbedrijven buiten de tabak, de suiker en de kina, welke laatste in deze onderafdeeling vertegenwoordigd was door een zeer stelselmatig ingerichte inzending van de gouvernements-kina-onderneming te Bandoeng. De Koloniale Bank vertoonde deels in smaakvol gerangschikte stopflesschen, deels in vitrines, de producten der cultures van koffie, indigo, vanilje, gom-elastiek, cacao, coca, kola, en nootmuskaat, terwijl wederom tal van in de betimmering opgenomen foto's de bedrijven in werking lieten zien. Nevens haar trok de heer R. J. Horstman te Temanggoeng door een vanilje- en de Soekaboemische Landbouwvereeniging door een thee-inzending de aandacht van den belangstellenden bezoeker.

III. *De Petroleum-Industrie.* De geheele voor deze belangrijke nijverheid bestemde ruimte werd ingenomen door de inzending van de Bataafsche Petroleum-Maatschappij te 's-Gravenhage, die er in geslaagd was, een even smaakvol als leerrijk overzicht van de beteekenis en den omvang van haar grootsch bedrijf te geven. Modellen van transportschepen en van boorwerktuigen; stopflesschen met petroleum en benzine in verschillende stadia en qualiteiten; parafine en parafinekaarsen;

de voor de verpakking der olie dienende blikken en hun onderdeelen; alles aangevuld en toegelicht door pakkende foto's, kaarten en grafische voorstellingen, gaven te zamen een verheffenden indruk van wat op dit gebied door nederlandsche ondernemers werd tot stand gebracht.

IV. A. *Het Departement van Landbouw*. B. *De Inlandsche Bevolking*. Hier maakte men voor het eerst kennis met een deel der zoo belangwekkende *officieele inzending*. Was het aanvankelijk het voornemen geweest, dit ruime en goed verlichte vertrek in zijn geheel te bestemmen voor een demonstratie van het merkwaardige en belangrijke landbouwdepartement, de groote overvloed der inzendingen uit Indië, in verband met de beperkte ruimte moest later doen besluiten voor een deel van het overzicht van het inlandsch bedrijf ook hier plaats te zoeken. Besloten werd vooral het ethnografisch deel van de rijke inzending van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden, den heer A. J. baron Quarles de Quarles daarvoor te bestemmen. Tal van allermerkwaardigste, ook uit een aesthetisch oogpunt bewonderenswaardige voorwerpen kwamen hierdoor uitnemend tot hun recht. Daarnevens werd de beteekenis van het landbouwdepartement en van den daaronder ressorteerenden wereldberoemden botanischen tuin op uitnemende wijze in het licht gesteld door groote kaarten, buitengewoon verzorgde foto's, botanische platen en producten van het zincografisch atelier te Buitenzorg. De heer Heyne, directeur van het Museum voor Technische en Handelsbotanie te Buitenzorg, had een doos met Javaansche sierzaden en een volledige verzameling van inheemsche geneeskrachtige kruiden (indonesische materia medica) ingezonden, waarvan vooral de laatste welverdiende aandacht trok. Verder vonden in deze onderafdeeling een belangrijke inzending van dr. P. N. van Kampen, modellen van inlandsche visschersvaartuigen, en een uitgebreide verzameling schelpen van mevrouw Van Leyen te Bandoeng plaats.

V. *De Gouvernementsbedrijven*. Dit omvangrijkst deel der „officieele inzending" was een tentoonstelling op zich zelve, die, in een achttal groepen gesplitst, een denkbeeld vermocht

te geven van de krachtige werkzaamheid van het N. I. gouvernement op industrieel gebied. Modellen, meest door Inlanders in de gouvernementsateliers vervaardigd, foto's, grafische voorstellingen en teekeningen gaven, naast de producten van verschillende bedrijven een duidelijk beeld van de gouvernementsspoorwegen (zoo op Sumatra als op Java); van de post- telegraaf- en telefoondienst; van de postspaarbank, van het zoutmonopolie en de zoutbrikettenfabricatie; van de opiumbereiding in de gouvernementsfabriek en de vernuftige tegen de listen van den smokkelhandel beschermende verpakking der regie-preparaten; van de grootsche inrichting der landsdrukkerij met haar uitgaven in tal van lettertypen; van de wetenschappelijke en practische werkzaamheid van het mijnwezen; van de tinwinning op Banka, waar niet alleen het kostbaar metaal in schuitvormige blokken als handelswaar wordt afgeleverd, maar ook bewerkt tot verschillende sierlijke gebruiksartikelen; en van de met reuzenschreden in omvang toenemende exploitatie der Ombilin steenkolenvelden.

VI. *De Particuliere Spoor- en Tramwegen* sloten zich bij de gouvernementsbedrijven aan en stelden den bezoeker daardoor in staat, een volledig overzicht te verkrijgen van het vervoer langs ijzeren banen. Van de inzendingen der N. I. Spoorweg Maatschappij, der Sam. Joana en Sem. Cheribon Maatschappijen, van de Deli-Spoorwegmaatschappijen en van de Koninklijke Fabriek van Rijtuigen en Spoorwegen J. J. Beynes te Haarlem was, onder leiding van het commissie-lid den heer J. Th. Gerlings, een keurig geheel samengesteld, dat, door de bijzondere zorg aan elk détail besteed, de bezoekers onmiddellijk duidelijk maakte, op welk een hoog peil dit onderdeel van het transportwezen in Indië staat. Bijzondere vermelding verdienen wel de een der hoeken van het vertrek gelukkig stoffeerende kapokboom, als drager van telegraaf- of telefoonlijnen ingericht; de op buitengewone schaal vergroote foto's van heele treinen; en het tot in de kleinste onderdeelen afgewerkte model van een rijtuig der Semarang-Cheribon-Stoomtram Mij.

VII. *A. Onderwijs en Beschaving. B. De Burgerlijke Openbare*

Werken. C. Het Boschwezen. In verband met de beperkte ruimte moesten deze drie belangrijke en onderling slechts weinig samenhangende bestanddeelen van het maatschappelijk leven in Indië, in één ruimte worden te zamen gebracht. Er was echter gestreefd naar duidelijke afscheiding zoodat bij de belangstellende bezoekers geen verwarring kon ontstaan. De linkerzijwand en de achterwand van het vertrek werden ingenomen door kaarten, plannen en foto's die een overzicht konden geven van de werkzaamheid van het *Departement van Burgerlijke Openbare Werken,* terwijl op de langs deze wanden aangebrachte smalle tafels mede tal van portefeuilles en albums waren nedergelegd.

Het *Boschwezen* moest, behalve door in het vertrek aanwezige houtmonsters, jaarverslagen en een album, vertegenwoordigd worden door twee achtkantige djatihouten balken van 12½ M. lengte, die, naar de bedoeling der indische commissie, op als sokkels bewerkte machtige blokken djatihout geplaatst, als twee „reuzenzuilen" hadden moeten verrijzen. Het bleek echter dat, door de groote afmetingen der balken, dit denkbeeld niet kon worden uitgevoerd. De sokkels vonden ten slotte een plaats in de afdeeling der inlandsche kunstnijverheid waar zij als dragers van balineesche godenbeelden zeer goed voldeden, terwijl de balken *buiten* het Paviljoen op daartoe vervaardigde standaards *horizontaal* werden neergelegd aan weerszijden van den zij-ingang, waar zij onmiddellijk de aandacht trokken van de talrijke bezoekers die door den toegang aan het Solbosch-plein het tentoonstellingsterrein betraden. Gelukkig kon een belangrijke inzending van de Javasche Boschexploitatie Maatschappij in de hier besproken ruimte nog een goed denkbeeld geven van de deugdelijkheid en de schoonheid der indische houtsoorten. Een uit één stuk bestaand djatihouten beschot, als lambrizeering tegen den achterwand aangebracht en een in het midden van het vertrek opgestelde verzameling van deels gepolitoerde, deels de natuurlijke kleur vertoonende planken legden van een en ander een schitterende getuigenis af. Een door de Mij. tot

Exploitatie van Fijnhouthandel en Houtzagerij (directie Poulie) aangeboden inzending van oost- en west-indische houtsoorten kon, daar in Indië reeds over alle ruimte was beschikt, niet voor de koloniale afdeeling worden aanvaard. Door bemiddeling van de bijzondere commissie werd haar echter een goede plaats verzekerd in het moederlandsche gedeelte van het Paviljoen, waar zij groote bewondering wekte.

De rechterzijwand van het voor VII bestemde vertrek werd geheel ingenomen door hetgeen op onderwijs- en beschavingsgebied kon worden vertoond. In het midden zag men, in een met zinnebeeldig beeldhouwwerk versierde vitrine verschillende handschriften op boomschorspapier of lontarbladeren, met tal van andere voorwerpen van cultuurhistorische beteekenis, ingezonden door de te Buitenzorg gevestigde vereeniging Widya-poestaka. Links van deze vitrine was zooveel mogelijk alles geplaatst dat een denkbeeld kon geven van het aan Inlanders gegeven onderwijs en van de studie der inlandsche talen. Een verzameling foto's, als wandversiering in de betimmering opgenomen, gaf vaak verrassende kijkjes in de uitnemend ingerichte scholen tot opleiding van inlandsche geneesheeren en ambtenaren. Praeparaten en anatomisch boetseerwerk van leerlingen der artsenschool, cahiers met keurig geschreven opstellen van leerlingen der lagere inlandsche scholen en door dezen geteekende kaarten voltooiden den indruk, die voor het gehalte van het in Indië gegeven onderwijs en de daarmede verkregen resultaten niet anders dan hoogst gunstig kon zijn. Aan de andere zijde der vitrine wees een verzameling van werken in inlandsche talen door de protestantsche zending verspreid, op de groote beteekenis van den door deze verrichten geestelijken arbeid. Daarneven deden tal van voorwerpen, vervaardigd in het *Blindeninstituut te Bandoeng*, en eenige foto's, de verpleegden aldaar voorstellende, zien, hoe ook op het gebied der filanthropie Insulinde niet bij andere landen achterblijft.

VIII. A. *De Topografische Dienst.* B. *De Artillerie-constructiewinkel.* Naar de in Indië gemaakte plannen, zouden

de wanden van de ruimte voor de hierbedoelde inzendingen bestemd geheel kunnen worden bekleed met de laatste en beste kaarten van het topografisch bureau te Batavia, terwijl eenige in vitrines geplaatste reliefkaarten nevens tal van voortbrengselen van den constructiewinkel te Soerabaja in het midden van het vertrek zouden worden geplaatst. Doordien echter aan de hierbedoelde inzendingen een grootere ruimte moest worden aangewezen dan aanvankelijk bedoeld was, bleef een deel der beschikbare wandvlakte onbedekt. Hierin werd intusschen op gelukkige wijze voorzien door het lid der bijzondere commissie, den heer J. J. Staal, die, deels puttend uit den voorraad der te Amsterdam nog aanwezige kaarten, afkomstig van de tentoonstelling te Parijs, deels door de medewerking van het departement van Koloniën, de verzameling wist aan te vullen, met het gevolg dat het vertrek een indrukwekkend overzicht vermocht te geven van wat in Indië op topografisch gebied tot stand is en wordt gebracht.

IX. *De Suikerindustrie* zou aanvankelijk door twee belangrijke inzendingen worden veraanschouwelijkt: die van het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten in Ned.-Indië, dat de cultuur en de bewerking van het product zou laten zien, en die van het Proefstation voor de Java-suiker-industrie te Pasoeroean, dat een overzicht zou geven van de verschillende rietsoorten en van de ziekten in het riet waartegen een aanhoudende strijd moet worden gevoerd. Later werd daaraan nog, als schitterend sluitstuk, toegevoegd een door eenige vrienden van de Java-suiker-industrie ingezonden model, voorstellende op $^1/_{50}$ van de ware grootte een van de laatst op- en ingerichte fabrieken, berekend naar een capaciteit van 20.000 pikols riet per dag. Deze drie inzendingen nu vormden met de even zinrijk gedachte als smaakvol uitgevoerde omgeving een treffend overzicht van de agronomische, technische en economische beteekenis dezer industrie, dat in wijden kring, en niet het minst van de zijde van vreemdelingen, groote bewondering voor Nederlands kennen en kunnen heeft gewekt. Niet weinig hebben ook

hier weder ter verduidelijking bijgedragen de 31 door den fotograaf Kurkdjian te Soerabaja vervaardigde lichtdrukken, die, in de betimmering opgenomen, de geschiedenis van het product, van het oogenblik af dat van de sawah een riettuin gemaakt wordt tot het tijdstip, waarop de suiker, in zakken of krandjangs verpakt, aan boord van een stoomschip zijn eindbestemming tegemoet gaat, op boeiende en treffende wijze vertolkten.

X. *De Scheepvaart.* Deze, gelijk reeds gezegd, geplaatst in het vertrek tegenover den hoofdingang gelegen, werd door de inzendingen van de Maatschappij Nederland, de Rotterdamsche Lloyd en de Koninkl. Paketvaartmaatschappij aanschouwelijk gemaakt. Modellen van de stoomschepen „Prinses Juliana", „Sindoro" en „Rumphius" gaven een denkbeeld van de uitnemende middelen van vervoer naar, van en door Insulinde. Foto's, kaarten, reisgidsen, grafische voorstellingen en zeevaartkundige instrumenten voltooiden den indruk. De vereeniging Toeristenverkeer te Batavia sloot zich op natuurlijke wijze bij de scheepvaart aan door verschillende sprekende muurschilderingen en foto's, waarvan er ook in andere onderafdeelingen werden gevonden. Als evenzeer in deze onderafdeeling het meest op haar plaats waren hier nog bijeengebracht een verzameling plannen en foto's van verschillende indische havens, behoorende tot de inzending van het Departement van Burgerlijke Openbare Werken en, als monumentaal *pièce de milieu* een ruim 3 M. hoog model van de lichttoren aan de Diamantpunt (oostelijkste punt van de noordkust van Atjeh), ingezonden door het departement van Marine te Batavia.

XI en XIII. *De Inlandsche Bevolking* (*Cultures, Jacht, Visscherij, Nijverheid*). Werd, zooals hierboven reeds gezegd, een groot deel van de door den heer A. J. baron Quarles de Quarles, als gouverneur van Celebes ingezonden hoogst belangrijke verzameling geplaatst in IV, het nog zeer omvangrijke overschot werd verdeeld over de voor tentoonstellingsruimte zoo uitnemend geschikte twee gangen (XI en XIII) loopende tusschen de iets hooger gelegen loges (I, II, III

en VII, VIII, IX) en de iets lager gelegen middenruimte (XII) In die groepen waren eveneens in vitrines, op tafels en tegen de met foto's versierde beschotten allerlei inzendingen bijeengebracht, die vooral van de voortbrengselen der inlandsche bevolking, al dan niet onder westersche leiding, een denkbeeld konden geven. Het zou te veel zijn om alles op te noemen. Hier vooral mag verwezen worden naar den zeer uitvoerigen en tot bijzonderheden afdalenden inzendings-catalogus. Een woord van hulde en dank in de eerste plaats aan den heer Quarles en voorts aan verschillende heeren bestuursambtenaren, die voor hun ressort het voetspoor volgden van den gouverneur van Celebes en aan Z. H. den Sultan van Koetei, die voor zijn rijk desgelijks handelde, mag hier echter niet ontbreken.

Voorts wordt hier nog melding gemaakt van enkele caoutchouc-inzendingen, onder bijvoeging echter dat deze slechts onderdeelen waren van de belangrijke deelneming aan de bijzondere caoutchouc-tentoonstelling te Tervueren, waarover afzonderlijk zal worden gehandeld.

XII. *De Inlandsche Nijverheid* en in het bijzonder de *Kunst*-nijverheid van Insulindes bevolking, werd, gelijk reeds meermalen gezegd, in de middenruimte op waardige wijze vertegenwoordigd. Hier trad ook de indische commissie, die zich reeds zoo verdienstelijk had gemaakt door het bijeenbrengen van vele indische inzendingen, zelve als inzendster op met batikans, weefsels, wapens, vlecht-, houtsnij, aarde-, kant-, borduur- en zilverwerk.

Van de andere inzenders in deze onderafdeeling moeten met groote dankbaarheid worden genoemd de heeren J. E. Jasper, Th. V. Zimmermann en F. Neumann, die hun kostbare verzamelingen voor de tentoonstelling afstonden en onder de inlandsche inzenders, vooral de Prins van Pakoe Alam te Jogjakarta, Prins Pangeran Koesoema Diningrat en de Rijksbestuurder Raden Adipati Danoe Redjo, beiden te Soerakarta, Raden Ajoe Adipati Koesoema Soebrata te Tjiamis, en Hadji Ali Moertala te Soerabaja.

Een bijzondere plaats bekleedde verder de regent van

Demak, Raden Mas Adipati Ario Hadinigrat, met een verzameling door hem-zelven opgenomen en vergroote foto's, die, beter dan nog ooit te voren gelukt was, treffende voorstellingen gaven van het leven der inlandsche bevolking en van haar door de natuur zoo rijk gestoffeerde omgeving. Deze foto's, afgewisseld door schitterend geslaagde vergrootingen van opnemingen van Hindoe-kunst, gaven, als beschotversiering allerwege waar er maar plaats voor te vinden was, aangebracht, aan dit middenvak der tentoonstelling een geheel eenige bekoring. Voorts moet, onder verwijzing alweder naar den inzendings-catalogus, dank geweten worden aan allen die door hun rijke inzendingen tot het luisterrijk geheel dat dit middenvak vertoonde hebben bijgedragen.

Aanvankelijk meende de ondergeteekende dat de rangschikking der tentoongestelde voorwerpen zooveel mogelijk naar de volgorde van den inzendingscatalogus moest plaats hebben. Toen echter bleek dat daardoor uit een aesthetisch oogpunt niet het beste geheel werd verkregen, werd tot een meer vrije rangschikking overgegaan, waarbij het commissielid de heer Baard met zijn ervaring en goeden smaak onschatbare diensten bewees. Niet weinig ten voordeele van een schoon geheel strekte bovendien de vrijheid die de heer Jasper gaf om zijn zeldzame en kostbare weefsels ook buiten de vitrines te benutten.

Over *de Amerikaansche Koloniën* in XIV vertegenwoordigd, zal straks afzonderlijk worden gehandeld.

XV. Thans moeten alleen nog eenige woorden worden gewijd aan *De Indische Leeszaal*, die, zooals reeds werd beschreven, in het Paviljoen van Groot Nederland was ingericht. In dit ruime vertrek dat, behalve door twee bovenramen, volop licht ontving door een groot op het Paviljoen van de stad Parijs uitzicht gevend venster en waarvan het houtwerk in dezelfde kleur (donkerrood met verguld) als de overige deelen der koloniale afdeeling geverfd was, stonden in een groote boekenkast tegen een der zijwanden de Verhandelingen, het Tijdschrift en de Notulen der Directie-vergaderingen van het

Bataviasch Genootschap, zoomede de Bijdragen van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van N.-Indië, aangevuld met tal van belangrijke uitgaven op indologisch, economisch en natuurwetenschappelijk gebied. Aan den tegenovergestelden zijwand waren op een smalle tafel ook verschillende belangrijke en kostbare werken, Insulinde betreffende, deels geopend, nedergelegd. Een in het midden van het vertrek geplaatste tafel droeg, op een haar in tweeën verdeelenden standaard, een bijkans volledige verzameling indische couranten, door de mildheid der uitgevers aan het Algemeen Nederlandsch Verbond gezonden en door de brusselsche vertegenwoordigers van dat Verbond, na de aankomst van elke mail, geregeld ter vervanging van den ouden voorraad, in de leeszaal nedergelegd. Eenvoudige doch gemakkelijke armstoelen noodden uit tot rustig lezen aan die tafel, een uitnoodiging aan welke niet zelden gevolg werd gegeven. Twee door de belangstellenden onder het publiek geraadpleegde werken waren op afzonderlijk daarvoor vervaardigde standaards geplaatst: de Wajang Poerwô van mr. L. Serrurier en de nieuwste foto's van den Boroboedoer naar de voortreffelijk geslaagde en met de uiterste piëteit behandelde opnemingen van den kapitein der genie den heer Th. van Erp. De wanden van deze stemmingvolle leeszaal waren versierd met enkele schilderijen naar indische landschappen of binnenhuizen en voorts met een deel der verzameling foto's van den regent van Demak. Voor het onderstuk van de groote boekenkast dienden fraai gebatikte doeken tot gordijnen, terwijl, aan de overzijde van het vertrek, pandanmatten van de smalle tafel afhingen.

In den loop van Juli kon aan de leeszaal nog een belangrijke inzending worden toegevoegd. De heer J. W. van Nouhuys werd bereid gevonden, een reeks negatieven van allermerkwaardigste foto's, op Nieuw-Guinea door hem genomen, aan de bijzondere commissie ten gebruike af te staan. Met goedvinden van de Maatschappij tot bevordering van het natuurkundig onderzoek der Nederlandsche Koloniën, van welke de expedities naar Nieuw-Guinea waren uitgegaan, werden naar

deze negatieven door den heer Alex. Bratsch te Amsterdam vergrootingen gemaakt die voortreffelijk uitvielen. Toen de zooeven genoemde maatschappij nu ook nog een groote kaart van het doorzocht gedeelte van het eiland en een exemplaar van het werk Nova Guinea ter beschikking der bijzondere commissie stelde, was deze in de gelegenheid, in de leeszaal de aandacht der bezoekers te vestigen op een der belangrijkste en roemvolste feiten die zich in den laatsten tijd in Indië voordeden: de ontdekking en bestijging van het Sneeuwgebergte. Ter vervanging van een deel der demaksche foto's als wandversiering aangebracht gaven die nieuw-guineesche met in het midden de kaart, door de vindingrijkheid van den heer Cuypers tot een eenvoudig-smaakvol geheel vereenigd, een treffenden indruk van de overwonnen moeilijkheden en van de merkwaardige menschenrassen, met welke de koene reizigers in aanraking kwamen. Onder de kaart, in de ruimte die de geografische van de ethnografische foto's scheidde, was een in vier talen gedrukte, korte toelichting aangebracht.

Deze sobere, maar welsprekende „Nieuw-Guinea-tentoonstelling" heeft ongetwijfeld op tal van bezoekers, en niet het minst op niet-Nederlanders, een diepen indruk gemaakt.

13. **Overzicht van West-Indië.** Ten aanzien van de *Amerikaansche Koloniën* die, zooals reeds gezegd, in XIV door tal van inzendingen waren vertegenwoordigd, geeft de ondergeteekende het woord aan den ondervoorzitter der bijzondere commissie, den heer D. H. Havelaar, die de leiding der voorbereiding en de uitvoering van dit onderdeel der koloniale tentoonstelling welwillend op zich nam en omtrent een en ander het hier volgend verslag samenstelde.

Suriname.

De minder gunstige oeconomische toestand, waarin de kolonie Suriname verkeert, was oorzaak dat van de zijde van particulieren slechts weinig voor de tentoonstelling kon worden ver-

zonden en de commissie dus in hoofdzaak was aangewezen op hetgeen in Suriname met behulp van het door de regeering toegestane subsidie kon worden verzameld, terwijl in Nederland hulp werd geboden door een naar evenredigheid met het subsidie niet onaanzienlijk bedrag aan vrijwillige bijdragen.

Daardoor was het mogelijk om, zij het op beperkte schaal, een beeld te geven van de kolonie.

Een ruime verzameling foto's gaf stadsgezichten, volkstypen enz.

De nieuw aangelegde spoorweg was eveneens door de fotografie in beeld gebracht; terwijl de transportmiddelen te water door verschillende modellen, zooals die sinds onheugelijke tijden in gebruik zijn in de kolonie, werden weêrgegeven.

Een ruime verzameling geschriften betreffende de kolonie, kaarten, verordeningen, couranten, statistieken enz. wasbeschikbaar voor hen, die nader met de kolonie wenschten kennis te maken.

Door een drietal van nabij met de kolonie bekende leden der bijzondere commissie werd uitgegeven een bundel „Gegevens betreffende Suriname" bestaande uit monografiën, in hoofdzaak uit Suriname afkomstig en behandelende: een algemeene beschrijving der kolonie, den landbouw, de uitgifte van domeingrond, de goudindustrie, de balata-industrie, het verkeerswezen, het zendingswerk der hernhutters, de katholieke missie, het onderwijs, de meteorologie, statistieken betreffende uit- en invoer en scheepvaartbeweging.

De bundel is rijkelijk voorzien van foto's en geeft tevens een bijgewerkte kaart van Suriname op 1 : 1.000.000.

Ten opzichte van eenige der voornaamste onderwerpen wordt nog het volgende aangeteekend.

Landbouw. De west-indische afdeeling gaf te zien, uit Suriname afkomstig, monsters van cacao, liberia- en arabische koffie in verschillende stadia der bereiding en in verschillende qualiteit, verder monsters van rijst vanaf rijstaren tot rijstmeel, van bittere cassave en van hetgeen daaruit wordt bereid, van maïs en de daaruit gemaakte voedingsmiddelen, van broodboom- en bananenmeel.

Voorts waren aanwezig diverse vezelsoorten, eenige looistof leverende planten, eenige geneeskrachtige plantenproducten en een sorteering van gedroogde en geconfijte bananen.

De suikerindustrie bepaalde zich tot het zenden van eenige monsters van suiker en van melasse.

De geschriften betreffende den landbouw van prof. Went en van dr. Van Hall, alsmede de gegevens en bulletins van het departement van Landbouw waren ter inzage aanwezig.

Rubber enz. Tentoongesteld waren monsters van castilloarubber en van hevearubber en een ruime verzameling foto's op de rubber-cultuur betrekking hebbende.

De balata-industrie stelde ten toon diverse vellen balata, uit balata vervaardigde voorwerpen en de hulpmiddelen bij de balata-winning, alsmede een getapte boomstam.

Diverse brochures op dit onderwerp betrekking hebbende waren aanwezig, alsmede statistieken, verordeningen enz.

Hout. Van de surinaamsche houtsoorten waren er diverse monsters, gedeeltelijk bewerkt, terwijl een meubelstuk (tafel) was vervaardigd uit 22 verschillende houtsoorten.

Voorts waren er monsters van letterhout, van locushars en diverse kramerijen uit hout vervaardigd.

Goudindustrie. De jaarproductie van 1876—1908 werd schematisch voorgesteld door een zuil van verschillende jaardoorsneden. Voorts waren te bezichtigen diverse pépites, waaronder een van 345½ gram en eenig goudamalgaam.

Modellen van longtom en van sluice verklaarden de wijze van goudwinning in de kolonie. Een battee van cederhout dateerde nog uit de eerste tijden der goudindustrie.

Vele foto's, de goudindustrie betreffende, werden mede tentoongesteld.

Door de zorg van den hoogleeraar Grutterink van de Technische Hoogeschool was een verzameling gesteenten uit Suriname beschikbaar, afkomstig van de geologische opnemingen van de Maatschappij Suriname, van dr. van Cappelle en van de expedities van het Comité voor Wetenschappelijk onderzoek van de Nederlandsche koloniën.

De wetenschappelijke geschriften betreffende Suriname van Martin, Van Cappelle, Du Bois, Van Loon en Middelberg en het boek „De Goud-industrie" van J. A. Polak vonden mede een plaats op de tentoonstelling met de verordeningen enz., betrekking hebbende op de goud-exploitatie.

Diversen. De surinaamsche vruchten waren, nagemaakt in was of in papier maché, aanwezig.

Aardewerk en vlechtwerk van indiaanschen oorsprong vonden mede eene plaats.

De Moravische Broedergemeente werd in diverse geschriften beschreven.

Geschriften betreffende de malaria en de naar aanleiding daarvan van bestuurswege uitgegeven „Medische wenken voor bewoners der surinaamsche binnenlanden" gaven een beeld van hetgeen op dit gebied in Suriname werd verricht.

Curaçao.

De zes eilanden, behoorende tot de kolonie Curaçao, hadden elk hunne eigen inzending.

Ook voor Curaçao geldt, ofschoon in mindere mate, wat van Suriname gezegd werd dat de gedrukte toestand vele particulieren belette eigen inzendingen naar Brussel te expedieeren, zoodat ook voor deze kolonie het te zamen gebrachte in hoofdzaak te danken is aan het gouvernementssubsidie.

Curaçao. Een album van de firma Soublette et fils gaf vele zeer goede foto's, betrekking hebbende op het eiland Curaçao, en op de beide andere benedenwindsche eilanden Bonaire en Aruba.

Voorts waren er inzendingen van zout en van dividivi als uitvoerproducten.

Een collectie dames-handwerken gaf een beeld van de op het eiland hierin verkregen vaardigheid. Hetzelfde geldt voor verschillende filigraanwerken en de aldaar beoefende kunst van nabootsing van bloemen in was, leder en schelpwerk.

Eenige kleine meubelwerken en dergelijke toonden den stand van het meubelmakersvak.

Hoofdzaak was voor Curaçao de inzending van een groote partij stroohoeden, zoowel van de allereenvoudigste soort, als van fijnere en van zeer fijn gevlochten hoeden van uitmuntende qualiteit.

De afzet, welke deze hoeden vonden, zoowel de goedkoope als de duurdere soorten (de prijzen verschilden van frs. 1.50 tot frs. 120.—) gaf aanleiding tot eene tweede bezending, welke eveneens bijna in haar geheel werd verkocht.

Het is zeker te betreuren, dat de fondsen niet toelieten om eenige werksters te doen overkomen, die evenals zulks op eene tentoonstelling te Amsterdam in 1909 het geval was, te Brussel het vlechtwerk op de tentoonstelling zouden beoefenen — niet zoozeer om de betere reclame, die dit zou hebben opgeleverd voor de curaçaosche hoeden-industrie; doch meer bepaald om op die wijze de curaçaosche werksters beter vertrouwd te maken met de eischen der europeesche markt.

Intusschen mag met voldoening worden geconstateerd dat de brusselsche tentoonstelling in ruime mate de aandacht heeft gevestigd op deze voor de kolonie zoo belangrijke industrie.

Bonaire. Van dit eiland werden tentoongesteld monsters van zout, aloë en dividivi, de hoofduitvoerproducten. Voorts werden ook van daar gezonden eenige dames-handwerken, enkele hoeden, een schelpenbouquet, eenige vezelsoorten en daarvan vervaardigde voorwerpen en ten slotte van dit houtarme eiland 28 verschillende houtmonsters.

Aruba zond eenige monsters dividivi, eenvoudig meubelwerk, diverse voorwerpen betreffende de visscherij en de sponsencultuur, voorts eenig dames-handwerk, schelp- en karetwerk, eene collectie kristallen en monsters zout.

De Aruba-Phosphaat-maatschappij zond monsters 1° en 2° qualiteit van haar product en de Aruba-Goud-maatschappij stuurde in eenige monsters gouderts.

St. Martin (Nederlandsch gedeelte). De inzendingen van dit eiland, behalve de monsters zout van de firma D. C. van Romondt & Co. en van de firma L. A. van Romondt & Sons,

waren slechts van weinig beteekenis en bepaalden zich tot eenig aardewerk, 2 hoeden, vlechtwerk, geconserveerde vruchten en een doos naaldwerk.

Saba. De inzending van dit eiland bestond uitsluitend uit een groote collectie dames-handwerken, een industrie met zeer goed gevolg op dit eiland gedreven. Het grootste deel der mannelijke bevolking is zeevarende en de bewoners van Saba hebben als zeelieden een zeer goeden naam. De achtergebleven vrouwen beoefenen als huis-industrie het zg. spaansch werk en hebben het daarin tot groote vaardigheid gebracht.

St. Eustatius. Dit eiland zond in monsters van suikerriet, zoete aardappelen, cassave, arrowroot en zeer veel katoenmonsters van diverse soorten. Voorts waren er monsters van op het eiland aanwezig ijzererts, ijzersteen, tras en zilvererts.

Eenige voorwerpen betrekking hebbende op de vischvangst waren mede aanwezig.

Ook werden gezonden eenige dames-handwerken, enkele hoeden, diverse confituren en ten slotte eenige monsters honig en bijenwas en 41 verschillende houtsoorten.

Van geschriften de kolonie betreffende waren aanwezig exemplaren van de rapporten van de heeren dr. J. Boeke, dr. Boldingh, prof. Went, Havelaar en Rijken.

14. **Bijzondere caoutchouc-tentoonstelling te Tervueren.** Zooals hierboven reeds werd medegedeeld was de ruimte in het voor de koloniën bestemde gedeelte van het nederlandsch Paviljoen niet voldoende om daar een plaats in te ruimen voor de vele inzendingen betreffende de gomelastiek-cultuur en haar producten. Om deze reden en ook omdat het van veel belang was, die inzendingen bijeen te brengen met hetgeen andere naties op dit gebied vertoonden werd, in overleg met de leden der bijzondere commissie de heeren mr. A. G. N. Swart en J. G. von Hemert, besloten om de overgroote meerderheid der inzendingen deel te doen uitmaken van de bijzondere caoutchouc-tentoonstelling, die in het oude koloniale museum te Tervueren werd ingericht en die, dank

zij haar uitnemende organisatie, een volledig succes mocht verkrijgen. De bedoeling van deze tentoonstelling was in hoofdzaak een beeld te geven van de toenemende ontwikkeling van de cultuur der verschillende gomelastiek-soorten en de talrijke inzendingen uit de nederlandsche koloniën, in Oost- als in West-Indië, hebben wederom duidelijk aangetoond welk een belangrijke plaats die koloniën als productiegebied van genoemde grondstof binnen weinige jaren zullen innemen.

Daar de hier bedoelde inzendingen niet vermeld werden in den catalogus der nederlandsche afdeeling moge hier een, door de heeren Swart en Von Hemert welwillend verstrekt overzicht van die inzendingen volgen. Daarbij worden in de eerste plaats genoemd die van het departement van Landbouw in N. Indië bestaande uit:

a. ficus en caoutchouc van den dienst van het Boschwezen, uit de hand bereid;

b. gutta percha (blad- en stamproduct) van de gouvernements guttapercha-onderneming „Tjipetir";

c. eene grafische voorstelling van den uitvoer van caoutchouc en guttapercha;

d. djeloetoeng, afkomstig van Palembang;

e. djeloetoeng, afkomstig van Bandjermasin;

voorts een jaarverslag van den dienst van het Boschwezen, foto's voorstellende de caoutchoucbereiding van dien diensttak, en drie tapwerktuigen.

Deze inzending was aangevuld met de door Z. E. den minister van Koloniën welwillend voor de tentoonstelling beschikbaar gestelde fotografieën van de gouvernements-onderneming te Tjipetir, die voor de tentoonstelling te Londen in 1908 waren vervaardigd, en guttaperchamonsters, bewerkt in de fabriek van Werner & Pfleiderer te Canstatt.

De op Nederlandsch Indië betrekking hebbende inzendingen van particuliere zijde waren gedaan door de volgende maatschappijen:

Algemeen Belgisch-Javasche Cultuur-Maatschappij te Amsterdam, fotografieën;

Bantamsche Plantagen Maatschappij te 's Gravenhage, fotografieën en tuinkaarten;

Belgisch-Nederlandsche Cultuur-Maatschappij te Amsterdam, monsters Hevea-caoutchouc, producten der bijcultures thee en coca, en fotografieën;

Cultuur-Maatschappij „Bajabang" te Amsterdam, reliefkaart der onderneming en fotografieën;

Vereenigde Hevea-Plantagen der Bila-Landen te Amsterdam, kaarten en fotografieën;

Deli-Moeda Plantagen-Maatschappij te 's Gravenhage, monsters Hevea-caoutchouc, fotografieën, kaarten;

Galang Exploitatie-Maatschappij te Amsterdam, monsters castilloa-caoutchouc en fotografieën;

Société Franco-Néerlandaise de Culture et de Commerce te 's Gravenhage, fotografieën en kaarten;

Langsar-Syndicaat te 's Gravenhage, fotografieën en monsters Hevea-zaad;

Koloniale Bank te Amsterdam, monsters ceara-rubber van de onderneming „Djaboong".

Nederlandsche Gutta-Percha-Maatschappij te 's Gravenhage, Bladgutta in verschillende vormen (blok- en poeder-vorm) en uit bladgutta-mengsels samengestelde artikelen als: kabels, isoleer-materiaal, eboniet-waren en elastische artikelen; voorwerpen, van plantage-hevea vervaardigd; fotografieën der aanplantingen te „Pengindjangan" en „Giriawas", en kaarten;

Nederlandsche Rubber-Maatschappij te Amsterdam, fotografieën;

Nieuwe Nederlandsch-Indische Cultuur- en Handelmaatschappij te Amsterdam, fotografieën en statistieken;

Cultuur-Maatschappij „Nieuw-Tjisalak", te 's Gravenhage monsters Hevea-caoutchouc, fotografieën en kaarten;

Rotterdam-Tapanoeli Cultuur-Maatschappij te Rotterdam, fotografieën;

Sengon (Java) Rubber & Trading Company te Londen, monsters castilloa- en ficus-caoutchouc;

Sumatra-Caoutchouc-Plantagen-Maatschappij te 's Gravenhage, fotografieën en kaarten;

Caoutchoucplantagen-Maatschappij „Tapanoelie" te 's Gravenhage: monsters Hevea-caoutchouc;

Cultuur-Maatschappij „Telok Dalem" te Antwerpen, monsters Hevea-caoutchouc, producten van bij-cultures, en fotografieën;

Cultuur-Maatschappij „Tjondong" te 's Gravenhage, fotografiën en kaarten;

Tamiang Rubber Estates Limited te Londen, fotografien en kaarten;

Cultuur-Maatschappij „Waringin" te Amsterdam, fotografieën en kaarten;

Wonokoyo Plantagen-Maatschappij te 's Gravenhage, monsters castilloa- en ficus-caoutchouc, fotografieën en kaarten;

Bovendien waren door antwerpsche Handelshuizen als Bunge & Co. en Osterrieth & Co. diverse monsters van uit Nederlandsch-Indië afkomstige caoutchouc tentoongesteld, o.a.: castilloa van de onderneming „Soember Telego", ficus van de Pamanoekan landen, enz.

Ook uit Suriname waren belangrijke inzendingen ingekomen.

Door de goede zorgen van de commissie tot voorbereiding van de deelneming van Suriname aan de algemeene internationale tentoonstelling te Brussel te Paramaribo was een collectie producten van die kolonie bijeengebracht, bestaande uit:

2 bolletrie-stammen, waarvan één getapt zooals zulks voorgeschreven is;

8 balata-vellen, wegende 100 K.G., afkomstig van het Boschwezen;

een graflsche voorstelling van de opbrengst aan balata gedurende de jaren 1893—1909 en de grootte van het uitgegeven land voor exploitatie van balata;

12 balata-zweepen en diverse voorwerpen, uit balata vervaardigd;

3.7 K.G. rubber van Hevea Guyanensis;

1.7 „ „ „ „ Brasiliensis, van de plantage „De Nieuwe Grond";

0.8 K.G. rubber van Hevea Brasiliensis van 7- à 8-jarige boomen der plantage „Nieuw Clarenbeek";

4.— K.G. rubber van 12-jarige Hevea Brasiliensis van de plantage „Waterland";

1.7 K.G. scraps van Hevea Brasiliensis van de plantage „Waterland".

33 K.G. rubber castilloa van de plantage „Clevia";

1 doosje met zaden en vruchtschillen van Hevea Guyanensis;

zaden van Hevea Brasiliensis van 7- à 8-jarige boomen van „Nieuw Clarenbeek";

benevens een aantal fraaie fotografieën;

terwijl dezelfde commissie bovendien een belangwekkend geschrift „Mededeelingen over Caoutchouc-leverende gewassen in Suriname" had doen samenstellen, dat — in de nederlandsche en fransche talen gedrukt en van talrijke illustratiën voorzien — zoowel op de algemeene tentoonstelling te Brussel als op decaoutchouc-tentoonstelling te Tervueren voor geringen prijs verkrijgbaar was gesteld.

De firma J. G. von Hemert te Amsterdam had een uitgebreide collectie balata-vellen tentoongesteld, benevens eene grafische voorstelling van de totale balata-productie van Suriname en die van genoemde firma over de jaren 1894 tot en met 1909.

Naast de inzendingen van Nederlandsch-Indië en Suriname verdient hier nog vermelding de collectie zeer fraaie monsters Hevea-rubber van de Rubber-Cultuur-Maatschappij Malabar (Britsch-Indië) te Amsterdam.

De speciale caoutchouc-tentoonstelling, die tot den aanvang van November dezes jaars geopend is geweest, heeft — vooral in den zomer — een zeer talrijk bezoek getrokken en is algemeen als zeer welgeslaagd beschouwd. Naast de inzendingen van andere zijde — zooals de zeer volledige verzameling tapwerktuigen voor rubberboomen van Walker Sons & Co. te Londen; de voortreffelijke machine-installatie voor rubber-bereiding van David Bridge & Co. Limited te Castleton, die in het sousterrain van het gebouw in volle werking te zien was; en de Hevea-collectie van de „Kuala Lumpur Rubber Estates Limited" — waren het vooral de fraaie inzendingen van het departement van Landbouw te Buitenzorg, van de surinaamsche commissie te Paramaribo, en de hoogst-belangwekkende uitstalling der Nederlandsche Gutta Percha Maatschappij, die de aandacht van belanghebbenden en deskundigen hebben getrokken, en — naar vernomen werd — zijn ook uit een

handelsoogpunt de uitkomsten der tentoonstelling voor enkele der inzenders bijzonder gunstig geweest.

15. **Inlichtingendienst**. Een zeer belangrijk onderdeel der nederlandsche afdeeling vormde het *Ambtelijk Inlichtingen-Bureau*, dat, rechts van den hoofdingang, in een smaakvol ingerichte en keurig met surinaamsche houtsoorten betimmerde ruimte geplaatst was. Reeds tijdens de voorbereiding der tentoonstelling stelde de voorzitter der XIVe bijzondere commissie, de heer mr. J. C. A. Everwijn, aan wien de eer van het initiatief tot de oprichting van het bureau en van zijn organisatie toekomt, zich in verbinding met den ondergeteekende ten einde met dezen na te gaan of ook de koloniën in dezen inlichtingendienst konden worden betrokken. Dit van de zijde van onze commissie ten hoogste gewaardeerde overleg leidde tot het besluit dat, voor rekening dier commissie, een vertegenwoordiger van de belangen der koloniale inzenders aan den leider van het bureau zou worden toegevoegd. Ter tegemoetkoming in de hierdoor veroorzaakte kosten werd door eenige belangstellenden een bedrag van *f* 250,— beschikbaar gesteld. De ondergeteekende had verder het geluk in den heer J. H. François, voorheen gedurende eenige jaren werkzaam op de bureaux van de N.-I. Spoorwegmaatschappij te Semarang, iemand te vinden die voor de hem toegedachte taak volkomen geschikt bleek. Ook door den leider van het bureau, den heer E. Bles, werden de koloniale belangen steeds met de grootste toewijding en welwillendheid behartigd.

Een zes-maanden-lange werkzaamheid van het bureau heeft de wenschelijkheid, om niet te zeggen de noodzakelijkheid daarvan, genoegzaam aangetoond. Vooral voor een grootendeels uit collectieve inzendingen bestaande tentoonstelling als de koloniale, waar uit den aard der zaak de inzenders niet door bijzondere gemachtigden konden worden vertegenwoordigd, was het van groot nut dat van ambtelijke zijde gelegenheid was verschaft tot het verkrijgen van volkomen betrouwbare inlichtingen omtrent die inzendingen of omtrent zaken die daarmede rechtstreeks of zijdelings verband hielden.

Behalve een groot aantal, meest op het toeristenverkeer in Indië

betrekking hebbende aanvragen, die mondeling konden worden afgedaan, werden door 79 personen voor schriftelijke behandeling in aanmerking komende inlichtingen gevraagd en wel over 44 verschillende zaken. Van deze 79 personen waren er woonachtig in: België 37, Duitschland 12, Frankrijk 7, Nederland 6, Oostenrijk-Hongarije 5, Rusland 3, Roemenië 5, Algerië 2, Scandinavië 2, Portugal 1, Italië 1, Egypte 1.

De 44 aanvragen betroffen de volgende artikelen of onderwerpen*):

Arrowroot	(1)	Kinabast	(1)
Aetherische Oliën	(3)	Koffie	(5)
Akar-wangi	(1)	Koloniale Bank	(3)
Batikwerk	(3)	Machine-onderdeelen	(1)
Benzoë	(1)	Matten	(5)
Boomschors	(1)	Melasse	(1)
Boxwood	(1)	Muskaatnoot	(3)
Cachoe	(1)	Olie	(1)
Caoutchouc	(1)	Papier	(1)
Coca	(1)	Plantages	(3)
Copal-gom	(1)	Residu (petr.)	(1)
Coprah	(1)	Rotan	(1)
Delfstoffen	(1)	Rijst	(1)
Djeloetoeng	(2)	Schelpen	(2)
Erts	(1)	Suiker-cultuur	(1)
Gevangeniswezen	(1)	Tabak	(2)
Gom	(1)	Thee	(2)
Grondnooten	(1)	Tin	(2)
Hoeden	(8)	Vanilje	(1)
Hout	(4)	Vezels	(9)
Indigo	(1)	Was	(3)
Kapok	(3)	Zonneschermen	(1)

Van alle aanvragen werd geregeld verslag gegeven aan de afdeeling Handel van het departement van Landbouw, Nijverheid en Handel.

*) De cijfers achter de benamingen duiden op het aantal der daaromtrent ingekomen aanvragen.

16. **Bewakingsdienst en verkoop ter tentoonstelling**. Twee andere gewichtige voorzieningen die moesten worden getroffen. hadden betrekking op de *bewaking* van het geheel der inzendingen en den *verkoop* ter tentoonstelling van de daarvoor vatbare voorwerpen.

Wat het eerste onderwerp betrof was aanvankelijk begrepen dat hiervoor van de zijde van het tentoonstellingsbestuur zou worden gezorgd. Al spoedig bleek echter dat op de toegezegde *gardiens* niet moest worden gerekend. De nederlandsche militairen, die ter beschikking van het commissariaat waren gesteld, konden wel de ingangen bewaken en nachtdienst verrichten, maar waren niet in voldoenden getale aanwezig en bovendien te zeer aan verwisseling onderhevig om voor de bewaking van een zoo voortdurend toezicht vereischende tentoonstelling als de koloniale in aanmerking te kunnen komen. De ondergeteekende zag zich dus genoodzaakt, een drietal zaalwachters in dienst te nemen, aan welke ook het stofvrij houden der tentoongestelde voorwerpen kon worden toevertrouwd. Eén dezer zaalwachters moest in den loop van Juli wegens grof plichtverzuim worden ontslagen. De beide andere (Nederlanders) en de voor den ontslagene in de plaats gekomene (Belg) bleken aan alle eischen te voldoen en hebben tot aan het einde der tentoonstelling en ook bij de afwikkeling uitnemende diensten bewezen. De aan deze „suppoosten" uitbetaalde loonen, tot een gezamenlijk bedrag van frcs. 3197, zijn echter — omdat bij den opzet niet daarop was gerekend — als een schadepost te boeken.

Met den verkoop werden drie nederlandsche dames belast, waarvan twee voor Oost-Indië en één voor West-Indië (Curaçao). Aan elke van deze dames was een bepaald rayon aangewezen. Van de door haar verkochte en afgeleverde voorwerpen werd dagelijks na sluiting van het Paviljoen opgaaf gedaan aan den heer François, die door den ondergeteekende met het toezicht op den verkoop was belast en die de ontvangen gelden van de verkoopsters overnam, of aanteekening hield van hetgeen verkocht was doch eerst later geleverd kon worden.

De dames-verkoopsters kweten zich met ijver van haar taak en gaven desverlangd ook inlichtingen omtrent tot haar rayon behoo-

rende onderdeelen der tentoonstelling. De twee die voor Oost-Indië waren aangesteld bleven den ganschen duur der tentoonstelling in dienst der bijzondere commissie. De derde verkoopster verzocht en verkreeg met ingang van 1 October ontslag en werd niet vervangen, daar het aantal bezoekers toen sterk afnemende was en de beide andere dames zonder bezwaar ook voor West-Indië konden werkzaam zijn.

In het geheel werd verkocht voor rekening van oost-indische inzenders voor een bedrag van bijna frcs. 20.000 en voor rekening van west-indische voor ruim frcs 2400.

17. **Verzekering tegen schade.** Volgens art. 12 der voorwaarden voor deelneming in de nederlandsche afdeelingen vastgesteld in de vergadering van de centrale commissie van 30 Juni 1909 hadden de inzenders zorg te dragen voor de assurantie hunner goederen, doch zou de centrale commissie onderzoeken of het mogelijk ware, voordeelige voorwaarden te bedingen voor een *all-risk*-verzekering voor die inzenders welke die verzekering door haar tusschenkomst zouden willen doen plaats hebben.

In November 1909 werd door den commissaris-generaal per circulaire medegedeeld dat het hem niet had mogen gelukken op aannemelijke voorwaarde een verzekering als door hem beoogd af te sluiten, zoodat de zorg voor de verzekering van inzendingen geheel op de inzenders bleef rusten.

Ten aanzien van de uit zooveel bestanddeelen bestaande koloniale inzendingen, meende de bijzondere commissie het niet op de verschillende in Oost- en West verspreide belanghebbenden te moeten laten aankomen, maar, zij het dan grootendeels onverplicht, de zorg voor de verzekering van het geheel tot zich te moeten trekken.

Door de ijverige bemoeiingen van het commissielid den heer Baard, slaagde de bijzondere commissie er in een *all-risk*-verzekering op het geheel der koloniale inzending en wel voor een getaxeerde waarde van *f* 100.000 te sluiten. De afsluiting van dit assurantiecontract had plaats ter beurze te Rotterdam door tusschenkomst van de makelaars J. en J. M. Voorhoeve aldaar. De overeengekomen premie ad *f* 900.– werd ten laste der beschikbare fondsen betaald.

De eenige schade die gedurende den loop der tentoonstelling werd geleden vloeide voort uit een op 6 Juli 1910 in de onderafdeeling der gouvernementsbedrijven gepleegden diefstal van eenige mineralen, die door openbreking van een vitrine daaruit bleken te zijn ontvreemd. Niettegenstaande een bij de belgische justitie ingediende klacht is het tot nog toe niet mogen gelukken, den dader noch de ontvreemde voorwerpen op te sporen. Het bedrag der door den ondergeteekende aan assuradeuren opgegeven schade werd door dezen vergoed.

18. **Jury-aangelegenheden.** Bij de voorbereiding tot de samenstelling van de *internationale jury* hadden zich op uitnoodiging van den ondergeteekende voor het lidmaatschap van een der koloniale klassen beschikbaar gesteld de navolgende heeren:

Th. F. A. Delprat, oud-hoofdingenieur N. I.

G. Eschauzier, oud-suikerfabrikant N. I.

Jhr. H. Loudon, directeur van de Kon. Ned. Petr. Mij.

Mr. J. J. van Troostenburg de Bruyn, oud-advocaat te Soerabaja.

Jhr. H. L. van der Wijck, directeur van cultuurondernemingen in N. I.

Bij besluit van den commissaris-generaal van 18 Juli 1910 werden deze heeren tot gewoon prijsrechter voor klasse 118 van groep XIX benoemd, terwijl de ondergeteekende als plaatsvervangend prijsrechter voor dezelfde klasse werd aangewezen. Na de installatie der verschillende klasse-jury's door den belgischen minister van Nijverheid en Arbeid op 2 Augustus 1910 werd in samenwerking met de buitenlandsche leden tot de keuze der bureau-leden overgegaan. Daarbij viel den ondergeteekende de onderscheiding te beurt tot voorzitter te worden benoemd. Tot ondervoorzitter werd de heer F. Goffart (België) aangewezen, terwijl de heeren J. Borderel (Frankrijk) en A. de Brauwere (België) met het secretariaat werden belast.

Onmiddellijk na deze vorming van het bureau werd aangevangen met de werkzaamheden, die den 4en Augustus, voor zooveel het klasse-onderzoek betreft, beëindigd waren.

Bij dat onderzoek kwam aan het licht dat een groot deel van

onze inzendingen niet door de jury voor klasse 118 kon worden beoordeeld, als behoorende tot klasse 117, bij welker jury geen enkel nederlandsch prijsrechter was ingedeeld. Ook was in den inzendingscatalogus niet dan bij uitzondering onderscheid gemaakt tusschen de twee klassen (117 en 118) waartoe nagenoeg al onze inzendingen behoorden, zoodat het vooral ten aanzien van de inzendingen die tot klasse 117 konden worden gerekend zeer moeilijk bleek de daarvoor benoemde jury van haar competentie te overtuigen. Daar de ondergeteekende als voorzitter van de jury van klasse 118 van rechtswege zitting had in de jury van groep XIX gelukte het hem later de minder gewenschte gevolgen der onvoldoende classificatie voor een deel te ondervangen. Overigens werd door hem niet zonder vrucht een beroep gedaan op tal van jury's van andere klassen, waarbij de koloniale inzendingen óók betrokken waren en waarvan in den beschrijvenden catalogus met bijzondere zorg en volledigheid aanteekening was gehouden. Met groote erkentelijkheid moet hierbij gewag worden gemaakt van de moeite die bij andere klassen ingedeelde nederlandsche jury-leden zich gaven om, in hun commissiën, ook de belangen der indische inzenders te behartigen. Niet minder hartelijke medewerking werd later ondervonden van de zijde van nederlandsche leden der andere groeps-jury's. Door een en ander werd ten slotte een over het algemeen bevredigend resultaat verkregen. Toch is de mogelijkheid dat inzendingen aan een beoordeeling ontsnapt zijn niet geheel uitgesloten, terwijl in elk geval het verkregen resultaat met meer zekerheid en veel minder moeite had kunnen zijn verkregen indien niet alleen de jury van klasse 118, maar ook die van klasse 117 de beoordeeling van den aanvang af tot zich had kunnen trekken.

Uit bijlage XV. L. kan blijken welke prijzen aan de koloniale inzenders werden toegekend. Daaruit blijkt tevens voldoende hoe groote waardeering de inzendingen uit Oost en West mochten oogsten.

Een moeilijkheid waarvan nog melding moet worden gemaakt lag in de verplichte invulling der „questionnaires", betreffende elke inzending. Konden voor Nederland deze vragen, omtrent punten voor de beoordeeling der inzendingen van belang, gemak-

kelijk door de inzenders worden beantwoord, voor de koloniale inzendingen was dit natuurlijk slechts bij uitzondering mogelijk. Aan het door den ondergeteekende tot den heer D. van Hinloopen Labberton gericht verzoek om, voor de niet in Europa vertegenwoordigde indische inzenders de invulling der vragenlijsten op zich te nemen, werd met groote welwillendheid en spoed, doch ten koste van veel arbeid, voldaan. Voor West-Indië werd het werk in hoofdzaak door of door tusschenkomst van den onder-voorzitter der bijzondere commissie, den heer D. H. Havelaar, verricht.

19. **Vorstelijke bezoekers**. Over de bezoeken door Z. K. H. den Prins der Nederlanden en door H.H. M.M. den Koning en de Koningin der Belgen aan de Tentoonstelling gebracht wordt in hoofdstuk I van het algemeen tentoonstellingsverslag gehandeld. Hier wordt echter met bijzondere voldoening melding gemaakt van de groote belangstelling die de koloniale inzendingen steeds van de zijde dezer hooge bezoekers mochten ondervinden.

20. **Tentoonstellingsgeschriften**. Bij het overzicht der westindische inzendingen werd reeds melding gemaakt van eenige tot toelichting of naar aanleiding van die inzendingen verschenen en ter tentoonstelling verkrijgbaar gestelde geschriften. In aansluiting daarbij mogen thans verschillende andere tentoonstellingsuitgaven vermelding vinden. Herhaaldelijk bestond reeds gelegenheid gewag en dankbaar gebruik te maken van den *Catalogus der Nederlandsche Afdeeling*, welks tweede helft geheel werd ingenomen door een beschrijving van „de koloniale inzending", zoomede van de *fransche bewerking* van dien catalogus. De dienst van het boschwezen werd nog nader toegelicht door een te dezer gelegenheid geschreven verhandeling *Die Einrichtung der Djatiwälder Java's* door A. F. Wehlburg. Verder werden door de commissieleden de heeren J. Th. Gerlings en mr. J. W. Ramaer twee keurige en rijk-geïllustreerde uitgaven, de eene betreffende *de Spoor- en Tramwegen op het eiland Java* (ook in het fransch: *les chemins de fer de l'ile de Java*), de andere getiteld *de Java-suikerindustrie in Woord en Beeld* bezorgd. Beide, zich nauw bij

het tentoongestelde aansluitende handleidingen konden onderscheidenlijk in de onderafdeelingen VI en IX worden geraadpleegd, terwijl voor belangstellenden kosteloos exemplaren verkrijgbaar waren gesteld. Door de goede zorgen van het commissie-lid den heer C. E. Haitink was voorts om niet beschikbaar gesteld een met tal van afbeeldingen verluchte verhandeling over *De gezondheidstoestand van de arbeiders, verbonden aan de Senembah-maatschappij op Sumatra, gedurende de jaren 1897 tot 1907*, geschreven door de heeren dr. Schüffner en dr. Kuenen. De gegevens voor deze uitgave, die ook in het fransch verkrijgbaar was (*l'Hygiène de la classe ouvrière de la société Senembah* (*Sumatra*) *pendant les années 1897—1907*) was door de directie van genoemde tabakmaatschappij welwillend ten behoeve der tentoonstelling afgestaan.

Eindelijk moet worden vermeld het *Geïllustreerd Handboek van Insulinde, zijnde een synthetische catalogus van den oeconomischen staat van den Nederlandsch-Indischen Archipel, bewerkt door D. van Hinloopen Labberton, O.I. ambtenaar en leeraar in de Javaansche taal aan de afdeeling B van het gymnasium Willem III te Batavia naar de gegevens van de Regeeringsbureaux en de meest bevoegde deskundigen op ieder gebied.* Ofschoon op blz. 629 van den inzendings-catalogus vermeld als n° 32 van inzending 161 en blijkens een aanteekening daar ter plaatse door de indische commissie bedoeld als een gelegenheidsgeschrift, dat, door toekenning van een subsidie aan den uitgever, tot zeer lagen prijs voor de tentoonstellingsbezoekers verkrijgbaar zou zijn, terwijl uitgaven in de fransche, engelsche en duitsche talen tegen overeenkomstige prijzen in het vooruitzicht werden gesteld, was dit werk, door omstandigheden geheel onafhankelijk van ondergeteekende's wil niet ter tentoonstelling aanwezig, daar het eerst den 9en December 1910 bij de uitgeversmaatschappij „Vivat" te Amsterdam in het licht verscheen. Er kan hier dus niet anders dan *pro memorie* gewag van worden gemaakt.

21. **Vertrek van het inlandsch gezelschap**. Het naderend einde der tentoonstelling deed zich in de koloniale afdeeling het

sterkst gevoelen door het vertrek van het inlandsch gezelschap. Den 28en September 1910 waren de nijveren en hun geleiders voor het laatst in het Paviljoen aanwezig. Lang te voren toch was reeds het besluit genomen, dat zij 1 October met het stoomschip *Prinses Juliana* van de Stoomvaartmij. Nederland de terugreis naar hun vaderland zouden aanvaarden. Op die wijze kon worden voorkomen dat zij te lijden kregen van plotseling invallende najaarskoude, die, in het luchtig gebouwde en niet verwarmbare tentoonstellingspaviljoen, dubbel hinderlijk zou zijn geweest. Gelukkig dat in September de temperatuur over het algemeen mild bleef, zoo dat de laatste tijd van hun verblijf te Brussel onder gunstige omstandigheden verliep. Den 29en September vertrokken zij, na op allerhartelijkste wijze door de vlaamsche buurt te midden waarvan zij vier maanden hadden gewoond te zijn bejegend, in gezelschap van den heer François naar den Haag. Daar werden zij onder dak gebracht in het keurige volkslogement van de christelijke geheelonthouders-unie „De Dageraad" (Assendelftstraat 18), waar hun een vriendelijke ontvangst en goede verzorging wachtte. Den 30en September werd, op verzoek van één hunner, een openbare school voor lager onderwijs met hen bezocht en vervolgens een auto-tocht ondernomen door het Westland om hun een denkbeeld te geven van de daar gedreven intensieve cultures. Later op den dag namen zij nog een kijkje van Scheveningen en van de aldaar gevestigde inrichting voor draadlooze telegrafie.

Den 1en October vertrokken de twaalf Inlanders met verschillende leden der bijzondere commissie en hun dames en den heer François naar Amsterdam, waar de heer Cuypers en eenige aan de universiteit aldaar studeerende landgenooten hen aan het station afwachtten. Aan boord van de *Juliana* voegden zich nog een aantal vrienden, Nederlanders en Inlanders, daarbij. Onder begunstiging van het prachtigste weder werd door het meerendeel van al deze belangstellenden de tocht naar IJmuiden medegemaakt. Daar had, niet zonder aandoening van weerszijden, het afscheid plaats. Sedertdien van den heer Raden Brata en van de indische commissie ontvangen brieven hebben de beste berichten omtrent de reis en de aankomst te Tandjong Priok gebracht. Als een gunstige om-

standigheid mag worden vermeld dat de heer D. van Hinloopen Labberton, die met hetzelfde schip reisde, zich van Genua tot Ceylon in de nabijheid der naar Indië terugkeerenden heeft bevonden.

22. **Einde der tentoonstelling. Terugzending der goederen en verdere afwikkeling.** Na het vertrek der Inlanders nam het bezoek der koloniale afdeeling sterk af. Trouwens de goede tijd ging voorbij en het onvermijdelijk einde kondigde zich telkendage duidelijker aan door lager wordende temperatuur en vroeger invallende duisternis. Den 7den November werd de tentoonstelling officieel gesloten. Tot op den 12en was zij tegen verhoogden prijs nog toegankelijk voor hen die tentoonstellingsvoorwerpen wenschten te koopen, een gelegenheid waarvan ten aanzien van de koloniale inzendingen een matig gebruik werd gemaakt.

Inmiddels werd, dadelijk na de officieele sluiting, een begin gemaakt met den op- en inpak, waarvan het commissielid den heer Baard bijgestaan door een tweetal der zake kundige emballeurs, in dienst van het Stedelijk Museum te Amsterdam, met de grootste welwillendheid de regeling op zich nam. Hieraan is het te danken dat vóór het einde van November alles reeds een plaats vond in kisten of tapissières, en kon worden overgegeven aan de officieele expediteurs der tentoonstelling ter verzending naar Amsterdam, waar, in het Stedelijk Museum, de verdere afwikkeling zou kunnen geschieden. Deze afwikkeling had en heeft nog plaats, onder de beproefde leiding van den heer Baard, daarbij ter zijde gestaan door den heer François, aan wien door den ondergeteekende ook de bewerking van verschillende gegevens het geldelijk beheer betreffende werd opgedragen.

23. **Geldelijke uitkomsten.** De geldelijke uitkomsten, voor zooveel de koloniale afdeeling betreft, zijn nog niet in haar geheel te overzien, ook omdat een aantal voorwerpen over zijn die wellicht nog ten bate onzer rekening te gelde gemaakt zullen kunnen worden. Wel mag echter nu reeds verondersteld worden dat de door de begrootingen gestelde grenzen niet in ernstige mate zullen worden overschreden. Wordt dit resultaat bereikt, dan zal dit voor een

belangrijk deel te danken zijn aan de ruime bijdragen van derden, die het mogelijk hebben gemaakt veel te doen dat onmogelijk uit de van overheidswege verleende subsidiën had kunnen zijn bestreden. Dit geldt onder anderen ook van de kosten veroorzaakt door de reizen en het verblijf van het inlandsch gezelschap, dat zooveel tot het welslagen der koloniale tentoonstelling heeft bijgedragen en die geheel uit bijzondere fondsen werden gevonden. Voor zoover over deze fondsen in Europa werd beschikt, is het den ondergeteekende aangenaam te mogen mededeelen, dat belangrijk *beneden* de voor kleeding, voeding, verblijf, bezoldiging en kosten voor reizen te land opgemaakte begrooting kon worden gebleven. Deze verblijdende uitkomst is in hoofdzaak te danken aan de nauwgezetheid, waarmede de heer Raden Brata di Widjaja de aan hem toevertrouwde huishouding in Schoolgat 14 heeft geleid.

24. **Slotbeschouwingen.** Dat de „koloniale inzending" en haar smaakvolle omgeving als geslaagd kunnen worden beschouwd, meent de ondergeteekende als onbetwistbaar te mogen vaststellen. Het overvloedig bezoek, dat haar mocht te beurt vallen, is voor dat welslagen tot op zekere hoogte reeds een bewijs. Van meer beteekenis echter is dat de algemeene inrichting en de samenstellende onderdeelen door tal van bevoegde beoordeelaars, zoowel vreemdelingen als Nederlanders, werden geroemd. Toch is de ondergeteekende allerminst blind geweest voor de gebreken die dit onderdeel van het groote geheel aankleefden. Als het voornaamste van die gebreken heeft hij altijd beschouwd een zeker tekort aan ook voor leeken op koloniaal gebied voldoende duidelijkheid. Voor een deel werd dit gebrek veroorzaakt, doordien bij de rangschikking der tentoonstellingsvoorwerpen, behoorende tot de uit Indië aangebrachte inzendingen, het verband met den catalogus dikwijls moest worden verbroken, terwijl, bij ontstentenis van volkomen der zake kundige personen, de inhoud van de voor een deel te Brussel bewerkte etiketten en opschriften vaak te wenschen overliet. De ondergeteekende heeft getracht, zooveel als nog mogelijk was, in de hem, na de voltooiïng der tentoonstelling

blijkende tekortkomingen, te voorzien, door het doen aanbrengen van tal van algemeene verwijzingen naar den catalogus en, zooals in de onderafdeelingen van het departement van Landbouw en van het departement der Gouvernementsbedrijven, van tweetalige opschriften, die een korte beschrijving van de beteekenis en den omvang van de werkzaamheid dezer departementen bevatten. Toch had in dit opzicht ongetwijfeld nog veel meer kunnen zijn verricht, wat dan echter van den aanvang af volgens een wel overdacht systeem de geheele koloniale afdeeling door in toepassing had moeten worden gebracht. De tentoonstelling van *Canada*, die, op een voor ieder duidelijke en overzichtelijke wijze een beeld gaf van het economisch bedrijf van dit uitgestrekte gebied, scheen den ondergeteekende een welgeslaagde proeve in de hier bedoelde richting. Ter voorkoming van misverstand voegt hij er echter bij, dat naar zijn meening de tentoonstelling van onze koloniën, ofschoon kleiner van omvang en bescheidener van opzet, èn wat haar innerlijke waarde betrof èn als aesthetisch geheel, *niet* voor die van *Canada* onderdeed. Hij heeft alleen willen wijzen op iets dat de algemeene waardeering van onze inzending op betrekkelijk gemakkelijke wijze nog had kunnen verhoogen en waarop, mochten onze koloniën andermaal worden tentoongesteld, naar zijn meening, van den aanvang af zal moeten worden gelet.

De groote beteekenis van hetgeen wij te Brussel van onze koloniën te zien gaven is naar ondergeteekende's meening te zoeken in de daardoor in wijden kring gewekte belangstelling in die koloniën. Voor zoover deze belangstelling werd gewekt bij niet-Nederlanders kan zij niet anders dan ten goede komen aan Nederlands aanzien en goeden naam in den vreemde. Den landgenoot doordringe die verhoogde belangstelling vooral van een sterker besef van verantwoordelijkheid ten aanzien van de grootsche taak die Nederland in zijn koloniën te vervullen heeft. De ondergeteekende veroorlooft zich, in dit opzicht te verwijzen naar zijn artikel *Insulinde te Brussel*, opgenomen in *De Gids* van November 1910.

Aan het slot van dit verslag gekomen gevoelt de ondergeteekende de behoefte, een woord van oprechten dank te richten tot allen,

met wie hij in het belang der koloniale afdeeling heeft mogen samenwerken, voor de hem te beurt gevallen tegemoetkoming. Tal van namen werden reeds met erkentelijkheid en waardeering door hem genoemd. Hij zou echter stellig onvolledig zijn indien hij hier niet even ging buiten den kolonialen kring om met warmte te herdenken wat zoowel door den eersten commissaris-generaal, den heer mr. E. R. H. Regout, als na diens aftreden door zijn opvolger, den heer Jhr. mr. H. W. van Asch van Wijck, in zoo ruime mate in het belang der oost- en west-indische inzendingen gedaan werd en de hartelijke medewerking die daarbij steeds van de zijde van den adjunct-commissaris-generaal, den heer mr. J. A. G. baron de Vos van Steenwijk te Brussel, en van den secretaris, den heer mr. G. J. Fabius te 's Gravenhage, werd ondervonden.

In de laatste, maar zeker niet de geringste plaats brengt de ondergeteekende dankbare hulde aan den secretaris der bijzondere commissie, den heer A. van Huizen, wiens nimmer falende ijver en stiptheid een even aangename als vruchtbare samenwerking hebben verzekerd.

's GRAVENHAGE, Januari 1911.

De voorzitter van de bijzondere commissie
voor de nederlandsche koloniën,

C. TH. VAN DEVENTER.

HOOFDSTUK XXXI.

HET ALGEMEEN NEDERLANDSCH VERBOND IN HET PAVILJOEN GROOT-NEDERLAND.

Toen het besluit genomen was tot de oprichting van het „Paviljoen Groot-Nederland", waaromtrent in Hoofdstuk I, blz. 66 en 67, reeds enkele bijzonderheden voorkomen, richtte de Commissaris-Generaal tot den ondergeteekende, in diens dubbele hoedanigheid van Voorzitter der Bijzondere Commissie voor de Kolonien en lid van het Hoofdbestuur van het Algemeen Nederlandsch Verbond, het verzoek, de leiding op zich te nemen van een speciale commissie, die, in overleg met den Commissaris-Generaal, de inrichting van dat Paviljoen zou regelen. Op ondergeteekende's verzoek traden de heeren W. P. van Stockum Jr., Jhr. Mr. H. Smissaert en O. van Tricht, onderscheidenlijk leden der Bijzondere Commissiën III, XII en XV, tot deze speciale commissie toe. Het door haar met den Commissaris-Generaal gevoerde overleg leidde tot de verdeeling der beschikbare ruimte in dier voege dat het meest vooruitspringende deel van het Paviljoen voor de inzending van het Algemeen Nederlandsch Verbond werd bestemd, terwijl van de overige ruimte ongeveer $^2/_3$ voor de inzending van den Nederlandschen Boekhandel beschikbaar bleef en ongeveer $^1/_3$ als Indische leeszaal zou kunnen worden ingericht.

Over deze leeszaal en over de inzending van den Nederlandsche Boekhandel wordt elders in dit verslag gehandeld. Hier mogen

eenige mededeelingen omtrent de inzending van het Algemeen Nederlandsch Verbond volgen.

De voor het Algemeen Nederlandsch Verbond bestemde ruimte werd nog in twee vertrekken verdeeld. In het grootste, dat door twee in den voorwand aangebrachte vensters volop licht ontving, was de rechterwand, 8 meter breed bij 6 hoog, van onder tot boven bedekt met de afgesneden titels van dag- en weekbladen buiten het Koninkrijk der Nederlanden in onze taal verschijnend: ongeveer 800 in België, 100 in Ned. Indië, 50 in de Vereenigde Staten, 40 in Zuid-Afrika en 20 in West-Indië, terwijl, in het midden van deze schilderachtige staalkaart, het cijfer *2000* het aantal in Noord-Nederland verschijnende dag- week- en maandbladen aangaf. Op de wandtafel hieronder lagen tal van in Vlaanderen, Ned. Indië en Zuid-Afrika verschijnende of verschenen periodieken, waaronder sommige van groote historische waarde. Zoo vond men er twee exemplaren van het eerste Europeesche weekblad, *de Nieuwe Tydinghe* dat sedert 1616 gedurende verscheidene jaren te Antwerpen werd uitgegeven. Aan den tegenovergestelden wand werd de stijging van het ledental van het A. N. V. door graphische voorstellingen aanschouwelijk gemaakt en door middel van kaarten, waarop de door Nederlanders ontdekte landen stonden aangegeven, de wereldbeteekenis van den Nederlandschen stam in het licht gesteld. In het midden van het vertrek hadden alle uitgaven van het A. N. V. en de uitstalling van het Vlaamsche Handelsverbond een plaats gevonden. Het tot lees- en schrijfkamer ingerichte kleinere vertrek bevatte de uitstallingen der Verkeerscommissie (reisgidsen en wandelkaarten) en van de Boekencommissie, wier zegenrijke arbeid zoo duidelijk bleek uit grafische voorstellingen, gegevens bevattende omtrent honderden Nederlandsche boekerijen, in alle oorden der wereld gesticht en onderhouden. Tal van dagbladen en periodieken uit Nederland, België, Amerika en Zuid-Afrika lagen hier ter lezing. [1])

---

[1]) Voor meer uitvoerige bijzonderheden betreffende de zeer belangrijke inzendingen van het A. N. V. wordt verwezen naar *Neerlandia* 1910 blz. 138 en vlg., 185 en vlg., 209 en vlg.

Ter voorlichting van het publiek hadden zich voor den ganschen duur der tentoonstelling eenige bestuursleden van den Brusselschen tak van het A. N. V. beschikbaar gesteld. Het waren vooral de heeren Joh. Kesler en L. Delpire, die zich van deze vrijwillig aanvaarde taak op de meest loffelijke wijze kweten door het voor een groot deel uit Belgen bestaande publiek op de verrassende beteekenis der Nederlandsche taal en van den Nederlandschen stam te wijzen. Voor een niet gering deel is het zeker hieraan te danken geweest dat het aantal dergenen, die deze inzending met aandacht bezichtigden, zeer ruim genoemd mocht worden. Naar schatting bedroeg het aantal bezoekers op gewone dagen gemiddeld 300 tot 400, terwijl het somwijlen stellig de 1000 per dag overtroffen heeft.

Het lid der Centrale Commissie,

C. TH. VAN DEVENTER.

BIJLAGEN.

Het Verslag van den Penningmeester kon bij het ter perse gaan nog niet geheel worden afgedrukt en zal daarom aan het slot na de bijlagen worden opgenomen.

BIJLAGE I A. (*)

STATUTS.

TITRE PREMIER.

Etablissement, dénomination, durée, objet de la Société.

ARTICLE PREMIER. — La Société est constituée sous la dénomination de Compagnie de l'Exposition de Bruxelles.

ART. 2. — Le siège de la Société est à Bruxelles.

ART. 3. — La Société, qui a pris cours à la date de ce jour (dix-huit avril mil neuf cent six), prendra fin six mois après la clôture de l'Exposition.

ART. 4. — La Société a pour objet l'entreprise et l'exploitation financières et commerciales d'une exposition universelle et internationale.

Pour réaliser cet objet, la Société pourra faire toutes les opérations qu'elle jugera nécessaires; notamment, elle pourra organiser des fêtes, aussi bien avant que pendant l'Exposition; elle pourra avec les autorisations légales organiser des tombolas, loteries et faire toutes entreprises de travaux publics et de transports, toutes opérations de banque de courtage, toutes avances, tous achats et locations.

ART. 5. — L'exposition aura lieu en mil neuf cent dix, avec le concours de l'Etat et de la Ville de Bruxelles.

TITRE II.

Capital social, actions.

ART. 6. — Le capital social est fixé à deux millions six cent cinquante mille francs, divisé en deux mille six cent cinquante actions de mille francs chacune.

Les actions nominatives sont cessibles et aliénables, moyennant les conditions legales et l'approbation du conseil d'administration.

ART. 7. — Tous les comparants déclarent et reconnaissent que, sur chacune des actions souscrites, il a été fait un versement de dix pour cent en espèces et que l'ensemble de ces versements, s'élevant à la somme de deux cent soixante cinq mille francs, est dès à présent à la libre disposition de la société présentement constituée.

Les appareils de fonds ultérieurs seront décidés par le Conseil d'administration et auront lieu avec préavis d'un mois, sans que plus de dix pour cent puissent être appelés à la fois.

(*) De bijlagen dragen het nummer van het hoofdstuk waarop zij terugslaan benevens een onderscheidingsletter.

Art. 8. — A défaut de paiement aux époques fixées, l'intérêt sera du à raison de dix pour cent l'an. Il courra de plein droit et sans mise en demeure du jour de l'exigibilité jusqu'au jour de paiement.

Si le versement n'est pas opéré dans les vingts jours de son exigibilité, le conseil d'administration a le droit, en se conformant aux formalités exigées par la loi en matière de réalisation de gage commercial, de faire procéder à la vente, à la Bourse de Bruxelles, de tous les titres qui appartiennent aux retardataires et que la société détient à un titre quelconque.

La déclaration de transfert sera inscrite en conséquence sur le régistre d'actions nominatives et signée au nom du retardataire par un délégue du comité exécutif.

Des certificats nouveaux seront émis en conséquence et ceux qu'ils remplacent seront annulés de plein droit.

Les numéros de ces derniers seront publiés.

Le retardataire restera néamoins solidairement tenu de l'intégralité de sa souscription primitive.

Art. 9. — Les actions seront nominatives jusqu'a leur entière libération. La libération pourra toujours avoir lieu par anticipation, même partiellement.

Le titulaire d'actions libérées pourra les maintenir nominatives ou les transférer au porteur. Les actionnaires ne sont tenus des obligations de la société que jusqu'à concurrence du montant de leurs actions.

TITRE III.

Administration et surveillance.

Art. 10. — L'administration de la société est conférée à un conseil de dix sept membres nommés par l'assemblée générale des actionnaires, lors de sa première réunion, pour toute la durée de la Société. Une assemblée générale sera tenue immédiatement après la signature du présente acte et sans convocation. Elle procédera à la nomination des administrateurs.

Le conseil élit dans son sein un président et des vice-présidents. Le président désigne éventuellement la personne qui le remplace.

Le conseil d'administration se réunit sur la convocation et sous la présidence du président ou de l'administrateur qui le remplace.

Le conseil d'administration ne peut délibérer si la majorité des membres n'est présente, ses décisions sont prises à la majorité des voix.

En cas de partage, la voix du président est prépondérante.

Les procès-verbaux des délibérations du conseil d'administration sont tenus dans un régistre spécial et sont signés par les membres présents à la réunion.

Les copies ou extraits sont signés par le président ou un vice-président.

Art. 11. — Le conseil d'administration a les attributions les plus étendues pour l'administration et la gestion de toutes les affaires sociales.

Tout ce qui n'est pas spécialement réservé à l'assemblée générale et au

collège des commissaires par la loi ou les statuts, est de la compétence du conseil d'administration.

Il fait notamment tous traités pour l'aménagement, la construction, la démolition des locaux de l'Exposition, en régie, par entreprise ou autrement, pour l'achat, la location, la revente des matériaux, pour la concession et la location de tout ou partie des locaux.

Il organise tous les services de l'Exposition, règle le prix et les conditions d'admission, décide la nomination et les attributions d'un ou de plusieurs directeurs, des chefs de service et des employés, les nomme, les révoque; il fixe leurs traitements. Il détermine l'emploi des fonds et désigne les banquiers de la société.

Il plaide, transige, compromet et fait tous emprunts au nom de la société.

Art. 12. — Il rentre dans les attributions du conseil, après la clôture de l'Exposition, de prendre toutes mesures tendant à la réalisation des droits et l'apurement des obligations de la société.

Art. 13. — Le conseil d'administration élira dans son sein un comité exécutif qui délibérera suivant les règles ordinaires des assemblées délibérantes; le conseil attribuera à ce comité tout ou partie de ses pouvoirs. Celui-ci aura la faculté de déléguer à un ou plusieurs de ses membres tout ou partie de ses attributions. Toutes actions judiciaires, tant en demandant, qu'en défendant, seront exercées ou soutenues par la société, représentée par son conseil d'administration, poursuites et diligences d'un administrateur à ce spécialement délégué par le conseil. Cette délégation spéciale pourra être publiée au Moniteur Belge.

Art. 14. — Il y aura auprès de la société, un collège de treize commissaires. Ces commissaires, ci-nommés pour toute la durée de la société, sont:

1. M. Eugène Antognoli, hôtelier-restaurateur, à Saint-Gilles lez Bruxelles, place de la Constitution, 14.

2. M. Jean Carsoel, entrepreneur de travaux publics, à Ixelles, rue de Florence, 53.

3. M. Nestor Catteau-Verhassel, sénateur suppléant, à Bruxelles, galerie du Roi, 27.

4. M. Georges de Ro, sénateur suppléant, à Saint-Josse-ten-Noode, rue Brialmont, 23.

5. M. Charles Dietrich, président du conseil d'administration de la Banque Auxiliaire de la Bourse, rue du Fossé-aux-Loupè, 39.

6. M. Victor Huleu, négociant, à Bruxelles, rue Lebeau, 69-71.

7. M. Eugène Keijm, échevin de Watermael-Boitsfort, à Watermael-Boitsfort, avenue Léopold Wiener, 54.

8. M. Eugène Lefebvre, industriel, à Bruxelles, rue du Marché-aux-Poulets, 32.

9. M. Léon Monnoyer, président honoraire de la Chambre de commerce de Bruxelles, conseiller provincial à Bruxelles, avenue Louise, 409.

10. M. Jacques Rijziger, industriel, à Saint-Josse-ten-Noode rue du Progrès, 61.

11. M. Charles Smedt, restaurateur, à Bruxelles, rue Léopold, 13.

12. M. François van Halen, propriétaire, colonel chef d'état-major de l'inspec-

tion générale des gardes civiques du royaume, à Bruxelles, rue Belliard, 20.

13. M. Prosper Wielemans, brasseur à Forest, avenue Van Volxem, 306.

Les attributions et les droits des commissaires sont ceux prévus par la loi.

Art. 15. — Les fonctions des administrateurs et des commissaires sont gratuites.

Art. 16. — Chaque administrateur doit affecter par privilège dix actions à la garantie de sa gestion. Le cautionnement de chaque commissaire est fixé à cinq actions.

Mention de cette affectation est faite par le propriétaire des actions sur le régistre d'actionnaires pour les actions nominatives. Les actions au porteur sont déposées chez les banquiers de la société. Si ces actions n'appartiennent pas à celui dont elles garantissent le mandat, le nom du propriétaire est indiqué, lors du dépôt, et il en est donné connaissance à la première assemblée générale.

Art. 17. — Il sera constitué dans le délai d'un an, à partir de la date de constitution de la société, un comité consultatif.

Ce comité, qui sera élu par les administrateurs et les commissaires réunis pour toute la durée de la société, pourra être consulté par le comité exécutif sur les questions importantes relatives à l'Exposition.

TITRE IV.

Assemblées générales.

Art. 18. — L'assemblée générale a les pouvoirs les plus étendus pour faire ou ratifier les actes qui intéressent la société.

Sauf les cas de modifications aux statuts, elle peut délibérer valablement, quelque soit le nombre des membres présents et des actions représentées.

Ses décisions sont obligatoires, même pour les actionnaires qui n'y ont pas pris part.

Les convocations pour toute assemblée générale contiennent l'ordre du jour et sont faites par des annonces insérées deux fois, à huit jours d'intervalle au moins et huit jours avant l'assemblée, dans le Moniteur Belge et dans deux journaux de Bruxelles.

Des lettres missives seront adressées, huit jours avant l'assemblée, aux actionnaires en nom, mais sans qu'il doive être justifié de l'accomplissement de cette formalité. Quand toutes les actions sont nominatives, les convocations peuvent être faites uniquement par lettres recommandées.

Art. 19. — Chaque action donne droit à une voix, sous réserve des dispositions de la loi sur la matière.

Art. 20. — Les assemblées générales sont présidées par le président du conseil d'administration, par un vice-président ou par l'administrateur qui le remplace. Celui-ci composera le bureau en désignant le secrétaire et les deux scrutateurs.

Les titulaires d'actions au porteur ne seront admis aux assemblées générales

que s'ils ont déposé leurs titres, conformément aux dispositions à prendre par le conseil d'administration, cinq jours au moins avant la réunion.

Art. 21. — Nul ne peut se faire représenter aux assemblées génerales que par un actionnaire.

Art. 22. — L'assemblée générale ordinaire se réunira de plein droit chaque année, le dernier jeudi de mars, à une heure de relevée à Bruxelles.

Elle reçoit communication de l'inventaire, du bilan et du compte de profits et pertes, le tout dressé à fin décembre, ainsi que tous les renseignements relatifs à la marche de l'entreprise. Elle statue comme de droit.

Art. 23. — L'administration remet les pièces avec un rapport sur les opérations de la société, un mois au moins avant l'asemblée générale ordinaire, aux commissaires, qui doivent faire un rapport contenant leurs propositions.

Quinze jours avant l'assemblée générale ordinaire, le bilan, le compte de profits et pertes, ainsi que la liste des actionnaires en nom indiquant le nombre de leurs actions et leur domicile, sont déposés au siège social, à l'inspection des actionnaires.

Le bilan et le compte de profits et pertes sont adressés aux actionnaires en nom en même temps que la convocation, de même que le rapport des commissaires, s'il ne conclut pas à l'adoption complète du bilan.

Art. 24. — Le procès-verbal de l'assemblée générale est signé par celui qui a présidé la séance, ainsi que par les personnes ayant constitué le bureau.

Les copies ou extraits des procès-verbaux sont signés par le président ou un vice-président du conseil d'administration.

Art. 25. — Les assemblées générales ne délibèrent valablement que sur les objets à l'ordre du jour.

TITRE V.

Art. 26. — Pendant toute la durée de la société, il ne sera fait aucune distrubution d'intérêts ou de dividende.

Le partage des bénifices aura lieu après liquidation, concurremment avec le partage de l'avoir social.

TITRE VI.

Modifications au statuts.

Art. 27. — Les présents statuts peuvent être modifiés et le capital social augmenté, par une assemblée générale délibérant conformément à la loi.

Toutefois, sans préjudice à cette disposition, le conseil d'administration est autorisé dès à présent à augmenter, en une on plusieurs fois, le capital social, de manière à le porter à trois millions de francs.

TITRE VII.

Liquidation de la Société.

Art. 28. — L'assemblée générale ordinaire qui se tiendra la dernière année

sociale, nommera les liquidateurs de la société et déterminera leurs pouvoirs.

Art. 29. — L'actif net sera appliqué d'abord au remboursement des versements effectués sur les actions.

Le surplus servira, jusqu'à due concurrence, au paiement sur ces versements, d'un intérêt calculé à raison de deux et demi pour cent l'an à compter des dates respectives auxquelles ils ont été faits jusqu'au jour du remboursement.

L'excédent, s'il y en a, sera versé à une oeuvre d'utilité publique dont le choix fera l'objet d'un accord entre l'Etat Belge et la Compagnie de l'Exposition.

Art. 30. — Le paiement des sommes à répartir entre les actionnaires se fera entre les mains des porteurs ou titulaires des titres contre restitution des actions ou certificats, aux jours, lieux et de la manière qui seront déterminés par les liquidateurs.

TITRE IX.

Disposition générale.

Art. 31. — Les actionnaires en nom sont tenus de faire élection de domicile dans l'agglomération bruxelloise. A défaut par eux de le faire, toutes convocations et notifications sont valablement faites à l'hôtel-de-ville de Bruxelles.

Les tribunaux de Bruxelles ont seuls compétence pour trancher toutes difficultés relatives aux présentes.

TITRE X.

Disposition transitoire.

Art. 32. — Il sera tenu, à l'issue de la première assemblée générale et sans autre convocation, une réunion du conseil d'administration, qui fera les nominations prévues aux articles 10 et 13.

BIJLAGE I B.

CONVENTION AVEC L'ETAT.

Entre l'Etat Belge, représenté par M. le duc d'Ursel et M. Jean Gody, respectivement Commissaire général et Commissaire général-adjoint du Gouvernement près l'Exposition universelle et internationale de Bruxelles en 1910 stipulant sous réserve que les engagements pris et acceptés par eux au nom de l'Etat Belge seront ratifiés par M. le Ministre de l'Intérieur et M. le Ministre de l'Industrie et du Travail et aussi sous réserve de l'approbation du présent contrat par la Législature,

et

La Société anonyme "Compagnie de l'Exposition de Bruxelles", représentée par M. Emile de Mot, Président du Comité Exécutif.

Il a été exposé et convenu ce qui suit:

Article premier. — La Compagnie Anonyme de l'Exposition de Bruxelles s'engage vis-à-vis de l'Etat Belge à organiser en 1910, à Bruxelles, à l'emplacement dit Solbosch, Quartier de Boendael, sur les territoires de Bruxelles et d'Ixelles, une Exposition universelle et internationale suivant un programme et un plan général qui ont été arrêtés par accord intervenu et qui pourront être modefiés par accord à intervenir entre le Comité exécutif de la Compagnie et le Commissaire Général du Gouvernement près l'Exposition, sous réserve d'approbation du Ministre compétent.

Cette Exposition comprendra notamment les sections ci-après:

I. Education et Enseignement;
II. Beaux-Arts;
III. Instruments et procédés généraux des lettres, des sciences et des arts;
IV. Matériel et procédés généraux de la mécanique;
V. Electricité;
VI. Génie Civil. Voies de communication et moyens de transport;
VII. Agriculture;
VIII. Horticulture et Arboriculture;
IX. Forêts. Chasse. Pêche. Cueillettes;
X. Aliments;

XI. Mines. Métallurgie;
XII. Décoration et mobilier des édifices publics et des habitations;
XIII. Fils, tissus, vêtements;
XIV. Industrie chimique;
XV. Industrie diverses;
XVI. Economie sociale. Higiène, sauvetage et assistance publique;
XVII. Enseignement pratique. Institutions économiques. Travail manuel de la femme;
XVIII. Commerce. Colonisation;
XIX. Garde civique. Armées de terre et de mer;
XX. Sports;
XXI. Congrès et conférences.

Toutefois l'Exposition des Beaux-Arts devra avoir lieu au Palais du Cinquantenaire, où la Compagnie anonyme de l'Exposition de Bruxelles s'engage à faire exécuter des travaux d'aménagement et de décoration d'après un programme et des plans approuvés par le Gouvernement.

Article II. — La Compagnie s'engage:

1°. A mettre à la disposition du Gouvernement 50.000 mètres carrés superficiels dans les halls, pour les Exposants Belges, moyennant une somme de:

Un million deux cent cinquante mille (1.250.000) francs dont le payement se fera par versements échelonnés comme suit:

250.000 francs avant le 15 janvier 1908;
500.000 francs avant le 15 janvier 1909;
500.000 francs avant le 15 janvier 1910;

Ces 50.000 mètres carrés sont teintés en rose et délimités sur le plan ci-contre par les lettres A, B, C, D et P, Q, R, S, T.

Le Commissaire Général du Gouvernement aura le droit de porter au chiffre maximum de 60.000 mètres carrés la surface totale réservée dans les halls à la Section Belge, à la condition qu'il en fasse la demande, au plus tard le 1er mai 1909. Pour la location de cet espace supplémentaire, le Commissaire général payera le prix de 25 francs le mètre carré.

Cet espace complémentaire de 10.000 mètres carrés sera contigu aux 50.000 mètres carrés ci-dessus.

Les parties des halls mises à la disposition du Gouvernement seront convenablement couvertes et planchetées conformément à ce qui est d'usage dans les Expositions. Ces surfaces seront mesurées à partir du ras extérieur des murs ou des cloisons intérieures.

2°. A concéder au Commissaire général du Gouvernement un espace de 3.000 mètres carrés superficiels dans les jardins.

A. — Pour ces emplacements dans les jardins, le Gouvernement payera à la Compagnie, mais à concurrence de 2.000 mètres carrés seulement, les prix suivants:

Pour les espaces à decouvert: 10 francs par mètre carré de surface horizontale.

Pour les espaces compris sous les auvents:

1) 15 francs par mètre courant de façade, la profondeur ne dépassant pas un mètre;

2) 15 francs par mètre carré de surface horizontale.

B. — La Compagnie concédera gratuitement les 1.000 mètres carrés supplémentaires.

L'emplacement de ces 3.000 mètres carrés superficiels concédés sera déterminé par l'accord du Commissaire générale du Gouvernement et de la Compagnie.

Article III. — Outre les espaces dans les jardins, déjà visés à l'article II, la Compagnie concédera gratuitement des terrains sur lesquels le Gouvernement érigera, s'il le juge convenable, les pavillons spéciaux et des halls pour les expositions permanentes et temporaires de l'agriculture, de l'horticulture, des eaux et forêts et du génie civil.

Article IV. — La Compagnie de l'Exposition s'entendra avec le Commissaire général du Gouvernement sur le plan de lotissement général de la Section Belge et des Sections étrangères, ainsi que sur le programme des servitudes de circulation, de décoration et de mitoyenneté dans ou entre ces sections. Il est toutefois convenu dès à présent que les grandes voies de communication figurées en rouge au plan ci-annexé, ne pourront être ni louées ni occupées sauf accord avec le Commissaire général.

Article V. — La Compagnie fera à ses frais la décoration générale des halls et parties des halls affectés à la Section Belge, suivant un programme avec estimation à arrêter avec le Commissaire général du Gouvernement.

Pour les frais de cette décoration générale, qui comprendront le coût de l'établissement des subdivisions générales (cloisons en bois séparant les groupes), la Compagnie ne pourra être tenue d'assumer une charge supérieure à 200.000 francs.

Article VI. — La Compagnie assurera à ses frais la manutention de tous les colis d'un poids inférieur à 1.500 kilogrammes destinés à la Section Belge, sans qu'elle puisse, de ce chef, réclamer aucune ristourne soit au Commissariat général du Gouvernement, soit aux exposants admis par celui-ci. Cette manutention se fera suivant un programme à arrêter par le Comité Exécutif d'accord avec le Commissaire général du Gouvernement; elle comprendra toutes les opérations relatives à la manutention des produits belges à l'aller et au retour, y compris le déchargement et le rechargement des wagons, ainsi que la manutention complète des caisses vides et des emballages lors de leur renvoi aux exposants et lors de leur réexpédition à la clôture de l'Exposition.

La Compagnie pourra toutefois exiger le concours des intéressés pour la manutention des colis d'un poids supérieur à 1.500 kilogrammes, d'un maniement difficile ou de dimensions inusitées, des produits fragiles, enfin pur la

manutention du matériel roulant, tel que : locomotives, voitures de chemins de fer et de tramways, wagons, etc.

Article VII. — La Compagnie assurera à ses frais la surveillance générale, l'entretien et le nettoyage de tous les halls et parties des halls composant la Section Belge, suivant un programme à arrêter ultérieurement par le Comité exécutif d'accord avec le Commissaire général du Gouvernement. Les surveillants, tant militaires que civils, et les autres agents préposés à ce service, relèvent du Commissariat général du Gouvernement.

En ce qui concerne les hommes de troupes participant à la surveillance de l'Exposition, une convention entre la Compagnie et le Département de la Guerre règlera l'indemnité à accorder du chef de ces prestations.

La Compagnie supportera, en outre, les frais de police et du service des pompiers.

Article VIII. — La Compagnie mettra gratuitement à la disposition du Commissaire général du Gouvernement les locaux nécessaires, y compris le mobilier, pour l'installation de ses bureaux dans l'enceinte de l'Exposition.

Article IX. — La Compagnie prendra à sa charge les frais de diplômes et de médailles pour les récompenses, d'accord avec le Commissariat du Gouvernement.

Article X. — La Compagnie organisera à ses frais des concours permanents et des concours temporaires d'agriculture et d'horticulture, suivant un programme à arrêter d'accord avec le Commissaire général du Gouvernement.

Elle affectera une somme globale de 150.000 francs en subsides et en primes à répartir à la suite de ces concours.

Article XI. — L'organisation des expositions d'art sera règlée par une convention particulière.

Article XII. — La Compagnie se réserve le droit de percevoir des entrées spéciales à l'Exposition internationale des Beaux-Arts, aux concours permanents et aux concours temporaires d'agriculture et d'horticulture et à toutes autres expositions spéciales : le taux en sera fixé d'accord avec le Commissaire général du Gouvernement, sans qu'il puisse excéder un franc par personne pour l'Exposition des Beaux-Arts.

Article XIII. — La Commission délivrera, d'accord avec le Commissaire général du Gouvernement, et conformément au règlement des entrées, des cartes de circulation générale :

A) Aux membres dn Commissariat général du Gouvernement et au personnel attaché à celui-ci ;

B) Aux Commissaires et délégués des pays représentés, ainsi qu'aux personnes attachées à leur Administration pour le service actif à l'intérieur de l'Exposition ;

C) Aux membres des Commissions étrangères nommés officiellement;

D) Aux membres de la Commission supérieure de patronage ainsi qu'aux membres des bureaux et au membres délégués des comités de groupes et de classes de la Section Belge, nommés et maintenus dans ces fonctions.

Les cartes visées sous le littéra A), B), C), D) ci-dessus, ne pourront faire double emploi avec les cartes à délivrer à un autre titre;

E) Aux membres de la Commission de la tombola;

F) Aux membres effectifs et aux membres suppléants du Jury international des récompenses, pendant la durée de leurs fonctions;

G) Aux membres des comités de la presse;

H) Aux fonctionnaires dûment commissionnés, qu'un service actif appelle à l'intérieur de l'Exposition, ainsi qu'aux personnes concourant gratuitement au service médical dans l'enceinte de l'Exposition et aux agents et ouvriers du Commissariat général du Gouvernement et de la Section Belge, dont le concours sera reconnu nécessaire pour les installations, la marche des machines, etc.;

I) La Compagnie délivrera, d'accord avec le Commissaire général du Gouvernement, des entrées gratuites aux exposants belges, et aux ouvriers de ceux-ci, dont la présence à l'intérieur de l'Exposition sera reconnue indispensable.

Cette gratuité sera accordée avant l'ouverture et pendant toute la durée de l'Exposition:

J) La Compagnie délivrera 75.000 entrées gratuites à des ouvriers belges et à des élèves des établissements d'enseignement primaire, moyen ou d'enseignement industriel et professionnel.

La répartition de ces entrées gratuites se fera d'accord avec le Commissaire général.

Article XIV. — Le droit de vente sera concédé aux exposants et débitants par la Société anonyme, conformément à un règlement qui sera arrêté d'accord avec le Commissaire général du Gouvernement.

Les droits de vente et les taxes d'emplacement seront appliqués pour les comestibles, pour les boissons et pour les objets de vente courante, c'est à dire pour ceux susceptibles d'être emportés facilement.

Certaines facilités à déterminer dans le règlement du droit de vente seront accordées aux exposants qui délivreront gratuitement des échantillons de leurs produits ou les feront déguster à titre gratuit, ainsi qu'à ceux qui transformeront la matière en objet fabriqué sous les yeux du public.

Il est entendu qu'aucune dégustation de comestibles ou de boissons ne peut être accordée sans autorisation spéciale de la Compagnie de l'Exposition pour chaque cas.

Article XV. — Les traités à intervenir du chef d'exploitations de toutes natures à établir à l'intérieur du périmètre de l'Exposition sont du ressort exclusif de la Société anonyme.

Toutefois, ces exploitations devront être autorisées, au préalable, par le Commissaire général du Gouvernement.

Article XVI. — La Compagnie de l'Exposition ne sera pas responsable envers le Gouvernement des risques d'incendie, de la foudre, d'inondations, des explosions de gaz, etc. Il sera stipulé dans le règlement général que les exposants n'auront aucun recours contre le Gouvernement, ni contre la Compagnie, du chef des risques ci-dessus.

La Compagnie devra prendre toutes les mesures de sécurité pour prévenir les dangers d'incendie et assurer l'évacuation rapide des halls et salles de fête en cas de danger.

Article XVII. — Tous les règlements seront élaborés d'accord avec le Commissariat général du Gouvernement.

Article XVIII. — Le Gouvernement s'engage à accorder à la Compagnie de l'Exposition de Bruxelles les avantages suivants:

A) Octroi du patronage officiel du Gouvernement; institution d'un Commissariat général du Gouvernement et nomination d'une Commission supérieure de patronage pour l'organisation de l'Exposition Belge. Intervention du Gouvernement pour provoquer la participation officielle des pays étrangers à l'Exposition. Nomination par le Gouvernement des membres belges des jurys des récompenses;

B) Nomination d'une Commission officielle de patronage pour l'Exposition internationale des Beaux-Arts;

C) Admission en franchise postale à l'intérieur du royaume, de la correspondance et des imprimés;

D) Installation dans l'Exposition, d'un bureau des postes, des télégraphes et des téléphones, dont le local sera aménagé, chauffé et éclairé aux frais de la Compagnie;

E) Exemption, à l'intervention du Commissaire général du Gouvernement, du droit du timbre pour les affiches;

F) Octroi de facilités administratives pour l'installation et la mise en usage des appareils à vapeur nécessaires au service de l'Exposition;

G) Gratuité sur les lignes ferrées de l'Etat, à l'aller et au retour, des produits d'origine belge qui seront envoyés à l'Exposition; cette gratuité s'étendra aux matières premières devant servir à la fabrication ou à la production de la force motrice pendant la durée de l'Exposition, ainsi qu'aux caisses vides ayant servi à l'expédition des objets ou devant servir à leur réexpédition.

Le Gouvernement fera les démarches nécessaires auprès des sociétés des chemins de fer concédés pour obtenir les réductions de prix de transport les plus avantageuses;

H) Application du tarif special no. 10 pour le transport des produits originaires de l'étranger sur les lignes de l'Etat, c'est à dire au prix plein à l'aller et gratuitement au retour;

I) Etablissement d'un réseau de voies ferrées racordé au Chemin de fer de l'Etat Belge.

Il est toutefois entendu que le développement des voies à établir par l'Administration des Chemins de fer de l'Etat, à l'intérieur des halls et jardins, ne dépassera pas 15 kilomètres;

J) Mise à la disposition de la Société, pour assurer la surveillance générale extérieure et intérieure de l'Exposition et la manutention des produits, d'un certain nombre de soldats moyennant accord à intervenir et indemnité à convenir avec le Département de la Guerre à l'intervention du Commissaire général du Gouvernement;

K) La franchise temporaire des droits d'entrée, sous la resposabilité de la Société anonyme de l'Exposition, pour les produits qui seront envoyés de l'étranger à l'Exposition et l'organisation d'un service de la Douane, le tout moyennant les conditions spéciales à fixer par le Ministre des Finances conformément à ce qui a été pratiqué pour les expositions antérieures;

L) Octroi d'une réduction de 50 p. c.:

1°. Sur les prix des abonnements ordinaires ainsi que sur les prix des billets simples sur les chemins de fer de l'Etat pour toute la durée de leur mandat, aux membres du Commissariat général du Gouvernement, aux administrateurs de la société organisatrice, aux membres, aux directeurs généraux et aux secrétaires du Comité Exécutif;

2°. Sur les prix des billets simples, pour les voyages qu'ils auront à effectuer sur les chemins de fer de l'Etat, à l'occasion de leurs fonctions, aux Présidents, Vice-Présidents, Secrétaires et Membres délégués de la Commission supérieure de patronage de la Section Belge, ainsi qu'aux membres des comités de groupes et de classes rattachés à cette section;

3°. Sur les prix des billets simples, pour tous les membres du Comité de la Presse et du Comité international de la Presse institué à l'occasion de l'Exposition;

4°. Sur les prix des billets simples, pour les membres du Jury de la Section Belge, pendant l'exercice de leur mandat;

M) Protection en Belgique, pendant une certaine période, des inventions susceptibles d'être brévetées, des dessins ou modèles industriels, ainsi que des marques de commerce ou de fabrique qui seront admis à l'Exposition;

N) Désignation par l'Etat, si la Compagnie de l'Exposition le demande, sans toutefois assumer de ce chef aucune resposabilité, d'ingénieurs de l'Etat, pour l'organisation du hall des machines et de l'électricité, ainsi que d'un de ses fonctionnaires pour l'organisation et la direction du service de la manutention, tant pour les sections étrangères que pour la Section Belge.

Le Gouvernement ne contracte pas toutefois d'obligations à cet égard; il lui sera toujours loisible de reprendre ses fonctionnaires quand bon lui semblera.

Article XIX. — La Compagnie de l'Exposition est autoriseé à instituer à

ses risques et périls, mais sous la surveillance du Gouvernement, sur des bases au moins équivalentes à celles de l'Exposition de Liège, une tombola qui comportera l'émission de billets à concurrence de dix millions de francs au prix minimum de un franc le billet. Cette émission pourra commencer le 1er janvier 1908.

La Compagnie de l'Exposition pourra être autorisée par le Gouvernement à céder à un tiers, qui devra être agréé par lui, les droits d'entrée à l'Exposition, la vente des billets de la tombola, ainsi que d'autres avantages à spécifier; les conditions de cette autorisation seront déterminées, le cas échéant, par une convention spéciale.

Article XX. — La Section Belge reste absolument maîtresse des tarifs de location à imposer aux exposants belges dans les halls de l'industrie et dans la galerie des machines, de l'électricité et du matériel des chemins de fer. La Compagnie de l'Exposition déclare faire abandon à la Section Belge de tous les bénéfices que cette dernière pourrait réaliser sur la location des surfaces qui lui sont concédées et renoncer à tout contrôle sur les tarifs qui seront perçus par le Commissaire général du Gouvernement.

La Compagnie de l'Exposition s'interdit de céder ou de louer directement des espaces aux producteurs belges pour y exposer leurs produits.

Article XXI. — Au cours de l'Exposition, aucune taxe supplémentaire ne pourra être imposée aux exposants par la Compagnie de l'Exposition, en dehors des prix pour fournitures de vapeur, force motrice, eau, gaz, électricité, lumière électrique et les droits spéciaux prévus par les règlements de la Compagnie de l'Exposition, visés et acceptés par le Commissaire général du Gouvernement.

Article XXII. — La Compagnie pourra prendre son recours contre les exposants belges pour toutes détériorations causées par ces derniers aux planchers, cloisons, etc., dont ils auront l'usage. Le Commissaire général du Gouvernement devra exercer ce recours au nom et dans l'intérêt de la Compagnie de l'Exposition.

Article XXIII. — Les dispositions du règlement général de l'Exposition universelle de Bruxelles seront applicables à la Section Belge en tout ce qui n'est pas contraire à la présente convention et aux dispositions du règlement général de la Section Belge.

Article XXIV. — A) Si, du bilan final de la Compagnie de l'Exposition, il résulte que celle-ci à réalisé un bénéfice qui permet l'attribution d'un dividende représentant l'intérêt calculé à $2^1/_2$ p.c. l'an sur toutes les sommes effectivement versées par les actionnaires depuis la date des versements jusqu'au remboursement, le bénéfice excédant la somme nécessaire à la dite répartition sera versé à une oeuvre d'utilité publique, sous réserve de ratification par l'assemblée générale de la Compagnie de l'Exposition.

Le choix de cette oeuvre fera l'objet d'un accord entre le Gouvernement et la Compagnie de l'Exposition.

B) Si du bilan final il résulte, au contraire, que la Compagnie de l'Exposition à subi une perte, l'Etat couvrira cette perte, sans que son intervention puisse dépasser un million de francs.

Article XXV. — Le Gouvernement pourra nommer un Commissaire spécialement chargé de la vérification des comptes, des opérations de la Compagnie de l'Exposition et de la liquidation de celle-ci.

Ainsi fait et signé en double à Bruxelles, le 12 Octobre 1900 et sept.

Pour L'ETAT BELGE:
Le Commissaire général adjoint du Gouvernement,
J. GODY.
Le Commissaire général du Governement
Le Duc D'URSEL.

Pour la Société Anonyme de l'Exposition de Bruxelles 1910:
Le Président du Comité exécutif
EMILE DE MOT.

Vu et approuvé:
Le Ministre de l'Industrie et du Travail,
ARM. HUBERT.
Le Ministre de l'Intérieur
DE TROOZ.

BIJLAGE I C.

ALGEMEENE SCHIKKINGEN EN REGLEMENT TOT INRICHTING.

TITEL EEN.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Doel.

ARTIKEL EEN. — De Tentoonstelling zal, in hoofdzaak, de kunstwerken (schilderkunst, beeldhouwkunst, graveerkunst en bouwkunde), de wetenschappelijke werken, de gereedschappen alsmede de voortbrengsels van de nijverheid en den landbouw van alle natiën ontvangen.

Daaraan zullen toegevoegd zijn, eene tentoonstelling van de krijgskunst en eene koloniale tentoonstelling.

Het uitvoerend Comiteit zal eene tentoonstelling van moderne Versieringskunst inrichten.

De machienen van allen aard zullen zooveel mogelijk onder de oogen van het publiek in beweging worden gesteld, om te toonen op welke wijze zij werken, en de bezoekers bekend te maken met de verschillende fabricatien.

Bijzondere tijdelijke wedstrijden voor landbouw-machienen in beweging, voor levende dieren, planten, bloemen, fruit, groenten, enz., maken deel uit van het programma.

Voor de inrichting van die bijzondere tentoonstellingen en wedstrijden, worden bijzondere reglementen uitgevaardigd.

Plaats en oppervlakte.

ART. 2. — De Algemeene Tentoonstelling wordt opgericht in de nieuwe wijk der Louisadreef, nevens Terkamerbosch.

De Tentoonstelling zal eene oppervlakte van ongeveer honderd hectaren beslaan en per spoor aangesloten worden aan de lijnen van den Belgischen Staatsspoorweg.

Het groot paleis en de hallen van de Tentoonstelling worden gebouwd van ijzer en bedekt met harde materialen. De verschillende gebouwen zullen eene oppervlakte van ongeveer honderd vijftig-duizend vierkante meter beslaan en

bestaan uit de hallen voor de voortbrengsels van handel en nijverheid, de hallen voor machienen en voor spoorwegmaterieel, voor electriciteit met bijgebouwen enz.

Rondom die gebouwen wordt er een groot park aangelegd met tal van vermakelijkheden.

Het Uitvoerend Comiteit heeft verschillende vragen ontvangen voor de inrichting van belangrijke vermakelijkheden: zooals den wederopbouw van eene wijk van Oud-Brussel met zijne monumenten, versierde en gemeubelde huizen en waarvan de bewoners gekleed zouden zijn als in den ouden tijd, de oprichting van een wereld-museum van fetichisme, enz., enz.

Duur.

Art. 3. — De Tentoonstelling wordt geopend einde April 1910; zij duurt ten minste zes maanden; het Uitvoerend Comiteit behoudt echter het recht ze tot en met 15 November open te houden.

Raad van Beheer en Uitvoerend Comiteit.

Art. 4. — De Raad van Beheer (*) van de Naamlooze Vennootschap van de Tentoonstelling te Brussel, onder het voorzitterschap van baron Baeyens, gouverneur der Algemeene Maatschappij, heeft zijne machten overgedragen op een Uitvoerend Comiteit, onder het voorzitterschap van den heer Emile de Mot, senator, burgemeester van de Stad Brussel. Dat Comiteit vertegenwoordigt de Vennootschap en bemoeit zich met de eigenlijke maatregelen van inrichting en beheer en met alle geldelijke zaken; het is de hoogere uitvoerende macht voor de inrichting en het bestuur van de Tentoonstelling.

Het uitvoerend Comiteit heeft de uitvoering zijner beslissingen aan twee Algemeene Bestuurders toevertrouwd.

Hoogere Commissie tot bescherming van de Belgische Afdeeling.

Art. 5. — Er zal eene Hoogere Commissie tot bescherming gelast met de aanmoediging en de vergemakkelijking van de deelneming der Belgische voortbrengers aan de tentoonstelling aangesteld worden.

Zij bestaat uit groepen en klassen-comiteiten, alsmede uit plaatselijke comiteiten. Een bijzonder reglement bepaalt de bevoegdheid en de werkzaamheden van die Commissie en van die Comiteiten.

(*) De Beheerraad bestaat uit MM. baron Ferdinand Baeyens, voorzitter; Emile De Lannoy, Emile De Mot, Gustave Francotte, Victor Fris, baron Léon Lambert, Edmond Nerincx, onder-voorzitters; Jacques Cassel, Eugène Cavenaille, Victor De Locht, George Dupret, baron Edouard Empain, Léon Janssen, Maurice Lemonnier, Omer Lepreux, Fernand van der Straeten-Solvay, François Vaxelaire-Claes, leden; Francis Wiener, 1ste schrijver en Raoul Van den Bulcke, 2de schrijver.

Algemeen Commissariaat van de Regeering.

Art. 6. — Het Algemeen Commissariaat van de Regeering wordt bestuurd door den hertog van Ursel, Algemeenen Commissaris, met de medewerking van den heer J. Gody, bijgevoegden Algemeenen Commissaris. Zij worden geholpen door Bijzondere Commissarissen.

De Algemeene Commissaris van de Regeering vertegenwoordigt de Regeering bij het Uitvoerend Comiteit van de Naamlooze Vennootschap van de Tentoonstelling en bij de Vertegenwoordigers of Gemachtigden der vreemde landen, die aan de Tentoonstelling deelnemen.

Hij is de officieele bemiddelaar zoowel tusschen die Vertegenwoordigers of Gemachtigden der vreemde landen en de Naamlooze Vennootschap van de Tentoonstelling, als tusschen diezelfde Vertegenwoordigers of Gemachtigden der vreemde landen en de Belgische Regeering, voor alle maatregelen welke in het belang van hunne tentoonstellers te treffen zijn.

Alle vragen om inlichtingen van algemeenen aard moeten aan hem worden gericht.

In overleg met het Uitvoerend Comiteit van de Naamlooze Vennootschap van de Tentoonstelling, bepaalt de Algemeene Commisaaris van de Regeering het samenplan van de hallen en van de parken, het plan voor de algemeene grondverdeeling van de Belgische Afdeeling en de vreemde Afdeelingen, alsmede het programma van de dienstbaarheid of servituten voor het verkeer en van de gemeenschapsscheiding in die Afdeelingen.

Hij treedt op als bemiddelaar, doch zonder de minste verantwoordelijkheid uit dien hoofde, tusschen de Commissarissen der vreemde landen en het Uitvoerend Comiteit van de Naamlooze Vennootschap, voor het opmaken van de overeenkomsten betreffende het huren van de plaatsen, het vervoeren en het behandelen van de voortbrengselen, het bergen van de ledige kisten, enz. enz.

Hij onderteekent de reglementen en keurt ze goed, namelijk die betreffende de diensten van het vervoeren en het behandelen van de voortbrengsels, den toegang tot de Tentoonstelling, de politie, die betreffende de oprichting en den gang van de mechanische en electrische machienen, toestellen en inrichtingen.

De Algemeene Commissaris der Regeering regelt en bestuurt de deelneming van de Belgische voortbrengers aan de Tentoonstelling met de medewerking van den heer J. Gody, algemeen bestuurder der Belgische afdeeling.

Een bijzonder reglement bepaalt de bevoegdheid en de werkzaamheden van het Algemeen Commissariaat van de Regeering en dezes betrekkingen met de Commissie voor de Belgische Afdeeling.

Belgische en vreemde Commissarissen en Gemachtigden.

Art. 7. — De Belgische Ministeriën en openbare Besturen stellen Gemachtigden aan tot inrichting van hunne bijzondere tentoonstellingen.

Die Gemachtigden staan onder het gezag van den Algemeenen Commissaris van de Regeering.

De vreemde Regeeringen werden in kennis gesteld met de inrichting van de Wereldtentoonstelling te Brussel. Zij werden verzocht er aan deel te nemen en zich er bij officieel te doen vertegenwoordigen door aangestelde Commissarissen; die Commissarissen, belast met de vertegenwoordiging van hunne landgenooten en met de behartiging dezer belangen, zullen, door tusschenkomst van den Algemeenen Commissaris van de Regeering, onderhandelen met het Uitvoerend Comiteit van de Naamlooze Vennootschap van de Tentoonstelling, voor al de zaken betreffende de verdeeling van de voor hun land besproken plaatsruimte en de wijze van inrichting van de Afdeeling van elk land.

Groepen van tentoonstellers, behoorende tot niet officieel vertegenwoordigde landen, kunnen, met de goedkeuring van het Uitvoerend Comiteit en van het Algemeen Commissariaat van de Regeering, toegelaten worden.

Behoudens dezelfde goedkeuring, mogen die groepen Commissarissen aanwijzen.

De tentoonstellers mogen enkel door tusschenkomst van den Vertegenwoordiger of Gemachtigde van hun land met het Uitvoerend Comiteit onderhandelen.

Tentoonstellers, behoorende tot een land dat niet door eenen Commissaris is vertegenwoordigd, onderhandelen echter rechtstreeks met het Uitvoerend Comiteit.

Het Uitvoerend Comiteit verstrekt alle noodige inlichtingen, en maakt de reglementen bekend, waarnaar de Vertegenwoordigers of Gemachtigden der verschillende landen, alsmede de tentoonstellers, zich hebben te gedragen.

Ruiling van plaatsen.

Art. 8. — Buiten de tusschenkomst van het Uitvoerend Comiteit en zonder voorkennis van den Algemeenen Commissaris van de Belgische Regeering, mogen de plaatsen bestemd voor een land, niet verruild worden tegen die van een ander land.

Klasse-indeeling der voortbrengsels.

Art. 9. — De voortbrengsels worden ingedeeld in groepen en klassen, volgens een stelsel van algemeene klasse-indeeling, aan dit algemeen reglement toegevoegd. *)

In dat stuk zijn de voortbrengsels van elke klasse beknopt opgegeven. Die opgave is niet van beperkenden aard. Bij twijfel omtrent de klasse, waartoe eenig voorwerp behoort, beslist het Uitvoerend Comiteit na overleg met den Algemeenen Commissaris van de Regeering.

Wijzigingen van ondergeschikten aard, die later noodig mochten blijken voor de klasse-indeeling der voorwerpen, worden onderworpen aan de goedkeuring van den Algemeenen Commissaris van de Regeering.

---

*) Deze klasseindeeling is als bijlage XIV. B. opgenomen.

Die klasse-indeeling dient tot grondslag voor de verdeeling van de voortbrengsels in elke afdeeling toegekend aan de tentoonstellers eener zelfde natie en in de internationale afdeelingen, samengesteld uit de galerijen voor machienen en spoorwegmaterieel.

Algemeene Catalogus en bijzondere Catalogussen.

Art. 10. — Het Uitvoerend Comiteit zal een methodischen en volledigen officieelen catalogus doen opmaken van de voortbrengselen van al de natiën. Die catalogus vermeldt den naam der tentoonstellers, den aard van het bedrijf en de plaats van voortbrengst (werkplaats, fabriek, hoeve enz.).

De noodige inlichtingen voor het opmaken van dien catalogus worden verstrekt, onder eigen verantwoordelijkheid, door de tentoonstellers zelven. Met dat doel, is er aan dit reglement een bijzonder formulier toegevoegd.

De Commissariaten der vertegenwoordigde landen hebben het recht, op hunne kosten, een bijzonderen catalogus van de voortbrengsels der Afdeeling van hun land uit te geven, en dien in de eigene afdeelingen van hun land te verkoopen.

Bescherming van de uitvindingen.

Art. 12. — De Regeering neemt de noodige maatregelen voor de bescherming, in België, van de uitvindingen die voor breveteering vatbaar zijn, van de teekeningen en modellen voor de nijverheid, alsmede van de fabrieks- of handelsmerken, die op de Tentoonstelling zullen voorkomen.

Den opzichters wordt de last opgedragen, te beletten dat de tentoongestelde voorwerpen zonder toelating van den tentoonsteller geteekend, gekopieerd, gemeten, gelichtteekend of door modelleering of boetseering enz. nagemaakt worden.

De Raad van Beheer en het Uitvoerend Comiteit nemen echter geene verantwoordelijkheid op zich uit hoofde van de overtredingen van deze bepaling, die hetzij door de achteloosheid van de opzichters, hetzij door de miskenning van hunne bevelen, mochten gepleegd worden.

Het Uitvoerend Comiteit behoudt het recht, den overdruk en den verkoop van samenzichten toe te laten. De tentoonstellers mogen zich daartegen niet verzetten.

Uithangborden. Glazen kasten. Aanplakken en uitdeelen van drukwerken.

Art. 12. — Alle opschriften, aankondigingen, al of niet officieele gedrukte stukken behoeven, vooraleer zij binnen de Tentoonstelling mogen worden aangeplakt of uitgedeeld, de toelating en de goedkeuring van het Uitvoerend Comiteit. Die toelating kan ten allen tijde ingetrokken worden.

De tentoonstellers moeten de plans van de glazen kasten en van de meubelen, die zij verlangen te bezigen, aan de goedkeuring van het Uitvoerend Comiteit onderwerpen. Voor wat betreft de machienen, de toestellen en de inrichtingen

der nijverheid, zullen ook de gemerkte plannen met de hoogte der ontworpen instellingen, hierinbegrepen de grondvesten en alle onderaardsche werken, met aanduiding van het gezamenlijk gewicht der instelling aan de goedkeuring van het Uitvoerend Comiteit moeten onderworpen worden.

Het Uitvoerend Comiteit regelt, in gemeen overleg met den Algemeenen Commissaris van de Regeering, de zaken betreffende de afmetingen en het plaatsen van de uithangborden.

Naleving der wetten en reglementen.

Art. 13. — De tentoongestelde voorwerpen van welken aard ook, zullen moeten beantwoorden aan alle voorwaarden opgelegd door de wetten en reglementen in zwang in België.

De tentoonstellers zullen alle pleegvormen die deze wetten en reglementen voorschrijven, volbrengen, behalve de ontslagingen die de bevoegde overheden zouden kunnen toestaan.

De belgische Regeering zal bestuurlijke toegevingen toestaan tot benuttiging der stoomwerktuigen die de dienst der Tentoonstelling vereischt.

Huur voor de plaatsen.

Art. 14. — De tentoonstellers moeten een huurgeld betalen voor de plaats, welke hunne voortbrengsels op de Tentoonstelling innemen. De voorwaarden voor de verhuring zijn nader omschreven in titel II van dit reglement.

Vloeren en wanden.

Art. 15. — De houten en steenen vloeren van de hallen zullen een gewicht van 500 kilogram en, op sommige in gemeen overleg te bepalen plaatsen, zelfs een gewicht van 1,500 kilogram per vierkanten meter kunnen dragen; zij mogen voor de behoeften van de inrichtingen niet veranderd, verplaatst of gestevigd worden, tenzij na overleg met het Uitvoerend Comiteit en op de kosten der tentoonstellers.

De tentoonstellers bepalen, in hunne plaatsvraag, het gewicht, per vierkanten meter, van hunne inrichting.

De wanden, welke het Uitvoerend Comiteit niet in huur geeft, worden op de kosten van de tentoonstellers aangebracht.

Versiering van de hallen.

Art. 16. — De versiering blijft ten laste van de tentoonstellers of van de Groepen van tentoonstellers; zij behoeft echter de goedkeuring van het Uitvoerend Comiteit en van den Algemeenen Commissaris van de Regeering.

Vervoer der voortbrengsels.

Art. 17. — De Belgische Regeering verleent aan de Naamlooze Vennootschap van de Tentoonstelling:

a) Kosteloos vervoer, heen en terug, op de Staatsspoorwegen, voor al de voortbrengsels van Belgische afkomst, die naar de Tentoonstelling worden gezonden.

Worden eveneens kosteloos vervoerd de grondstoffen, die gedurende den openingstijd van de Tentoonstelling voor de fabricatiën of de voortbrengst der drijfkracht gedurende de Tentoonstelling moeten dienen, alsmede de ledige kisten en de verpakkingen, die voor de opzending van de voorwerpen hebben gediend en voor hunne terugzending moeten dienen;

b) De toepassing van bijzonder tarief nr. 10 op al de Staatsspoorwegen, voor de voorwerpen van buitenlandsche afkomst. (Dat tarief verleent kosteloos vervoer bij de terugzending, terwijl bij de opzending de volle vracht wordt geheven).

Stappen zullen worden aangewend om vrachtvermindering te bekomen op de lijnen van de Belgische spoorwegmaatschappijen, op de buitenlandsche lijnen en op de geregelde scheepvaartlijnen;

c) De oprichting van een Post-, Telegraaf- en Telephoonkantoor binnen de Tentoonstelling.

Behandeling van de voortbrengsels.

Art. 18. — De Naamlooze Vennootschap van de Tentoonstelling belast zich, zonder kosten, ten gunste van afzonderlijke inzenders, met het behandelen, binnen de Tentoonstelling, van al de colli van gewone afmetingen, die niet meer dan 1,500 kilogram wegen, en die haar ten laatste den 10en April 1910 worden afgeleverd.

Door behandeling van de colli wordt verstaan:

a) Het ontvangen binnen de omheining van de Tentoonstelling;

b) Het voeren op het werk;

c) Het weghalen en terugvoeren op het werk, van de ledige kisten en andere verpakkingen;

d) Het weghalen van de weder ingepakte colli.

De tentoonstellers gedragen zich naar de voorschriften, door het Uitvoerend Comiteit te geven tot gemakkelijke weghaling van de ledige kisten.

De ledige kisten van tentoonstellers uit het buitenland worden vanwege het Uitvoerend Comiteit geborgen en, bij de sluiting van de Tentoonstelling, op het werk teruggevoerd, doch zonder verantwoordelijkheid voor dat Comiteit, wat betreft het behoud in goeden staat van die verpakkingen.

Daarvoor wordt een bergloon geheven van fr. 2.50 per vierkanten meter grondvlak door de colli bezet en gemeten naar de grootste afmetingen boven den grond; de minste heffing bedraagt fr. 2.50 voor elke verpakking, die minder dan één vierkanten meter groot is.

De tentoonstellers uit het buitenland, die zich belasten met het bergen van hunne ledige kisten, moeten deze weghalen dadelijk nadat zij uitgepakt

zijn en met inachtneming van de voorschriften, door het Uivoerend Comiteit te geven.

Voor het behandelen van de colli, die meer dan 1,500 kilogram wegen, voor de colli als blokken, marmer, steenen, ijzeren voorwerpen, machienedeelen, kanonnen, opgestelde locomobielen en dorschmachienen, die elk meer dan 1,500 kilogram wegen, voor colli van grootere afmetingen dan die van een gewonen spoorwagen, als langhout, staafijzer, ijzeren liggers enz., rollend materieel (locomotieven, spoor- en tramwagens), vaartuigen, alsmede voor allerlei groote of licht breekbare stukken, wordt een overeen te komen recht geheven. Bovendien kan het Uitvoerend Comiteit vergen, dat sommige dier voorwerpen worden behandeld hetzij vanwege de tentoonstellers, hetzij met dezer medewerking.

Het Uitvoerend Comiteit behoudt zich voor, zoo mogelijk de noodige schikkingen te treffen opdat de rollende bruggen, die in de machienengalerij tentoongesteld mochten worden, intijds gereed wezen, om te kunnen dienen, tegen de betaling van een recht, tot de aan de tentoonstellers opgelegde verrichtingen voor het behandelen en het opstellen van hun voorwerpen.

Het Uitvoerend Comiteit behoudt zich voor, met al de officieel vertegenwoordigde landen bijzondere overeenkomsten te treffen voor al de verrichtingen van het behandelen van de voortbrengsels en het bergen van de ledige kisten.

De verhuurders van glazen kasten, spiegelruiten, meubelen, plakkaten en uithangborden, alsmede de verkoopers in de tuinen hebben geen recht tot het bergen, noch het terugzenden van de ledige kisten. Met deze verpakkingen bemoeit zich het Uitvoerend Comiteit in geenen deele.

De tentoonstellers zelven zorgen, op eigen kosten, voor uitpakking, plaatsing, uitstalling en wederinpakking van hunne voortbrengsels, alsmede voor de herstelling van de ledige kisten enz. De wederinpakking geschiedt in de volgorde aan te wijzen door het Uitvoerend Comiteit en moet vôor den 31 en *December* 1910 geheel gedaan zijn. De inrichtingen en machienen moeten tijdig genoeg uiteengenomen zijn opdat de stukken ten laatste den 15n *Januari* 1911 kunnen weggehaald worden.

Na 15n Januari 1911, worden de niet ingepakte of de niet uiteengenomen voortbrengsels van ambtswege weggehaald en geborgen op kosten, risico en perijkel van de tentoonstellers.

De voorwerpen, die den 1n Februari 1911 niet zijn afgehaald, worden 6 maanden nadien in het openbaar verkocht, met volle recht voor de Vennootschap van de Tentoonstelling om over de verkoopsom te beschikken.

Iedere tentoonsteller of zijn gemachtigde zorgt voor de ontvangst van zijne colli, alsmede voor de erkenning van dezer inhoud. Indien de tentoonstellers of hunne agenten niet aanwezig zijn om hunne colli binnen de omheining van de Tentoonstelling te ontvangen, mag het Uitvoerend Comiteit ze, van

ambtswege, op kosten, risico en perijkel van de belanghebbenden doen terugzenden of uitpakken.

Geene materialen, bestemd tot de inrichtingen, mogen worden ingevoerd zonder de toelating van het Uitvoerend Comiteit.

De Naamlooze Vennootschap van de Tentoonstelling besteedt de grootste zorgen aan de behandeling, waarmede zij zich belast; maar het is uitdrukkelijk bepaald, dat zij in geen geval aansprakelijk kan worden gesteld uit hoofde van verlies, tekort, beschadiging enz., van de colli of van dezer inhoud.

Uitstallen, onderhoud en wegneming van de voortbrengsels.

Art. 19. — De openbare Besturen en de buitenlandsche Commissiën zorgen zelven voor hunne inrichtingen in de bijzondere paviljoenen, welke zij in de parken of in hun bijzonder voorbehouden gedeelten van de hallen mochten hebben opgetrokken. Zij moeten hunne samenplans voorleggen aan de goedkeuring van het Uitvoerend Comiteit, dat zich daaromtrent zal verstaan met den Algemeenen Commissaris van de Regeering.

Art. 20. — De tentoonstellers of de groepen van tentoonstellers dragen *al de kosten van hunne inrichtingen,* als bijzondere versiering, verhooging en steviging van de vloeren, timmerwerk van de wanden en dezer bekleeding, plafonds, velums, meubelen, plaatsen, versieren, uitstallen, onderhoud en schoonmaak van de voortbrengsels, fundamenten, opstellen, drijfkracht, stoom, water, gas, electriciteit, uiteennemen, bergen van de ledige kisten; verzekering; beplantingen en bijzondere daartoe noodige aardewerken; herstelling der gebouwen en gronden, tol- of accijnsrechten, patentrecht voor in verbruik gestelde voorwerpen, enz., enz.

Al de schikkingen, voor de inrichtingen genomen, behoeven de goedkeuring van het Uitvoerend Comiteit en van het Algemeen Commissariaat van de Regeering. De tentoonstellers zijn verantwoordelijk voor de schade, welke hunne inrichtingen mochten veroorzaken aan de vloeren, wanden, enz., die zij in gebruik hebben, alsmede voor die, welke aan misbruik mocht toe te schrijven zijn.

Geen tentoonsteller zal zijne inrichting zóó mogen plaatsen, dat daardoor de inrichting van een anderen tentoonsteller van licht beroofd, gehinderd of, om 't even hoe, benadeeld wordt.

Zonder bijzondere toestemming zullen de tentoonstellers of groepen de uitgestalde voorwerpen niet mogen bedekken gedurende de uren waarop het publiek in de hallen en paviljoenen zal toegelaten worden.

Geen tentoongesteld voortbrengsel zal voor de sluiting der Tentoonstelling mogen weggehaald worden zonder schriftelijke en bijzondere toelating van het Uitvoerend Comiteit.

De tentoonstellers mogen hunne tentoongestelde voorwerpen niet afhalen vooraleer zij den prijs voor hunne plaats, de verkooprechten, de mogelijk aangerichte schade, enz. betaald hebben.

TITEL II.

BIJZONDERE BEPALINGEN.

Niet toegelaten voortbrengsels.

ART. 21. — Worden op de Tentoonstelling niet toegelaten: ontploffende stoffen, knalstoffen en, over het algemeen, alle gevaarlijke of schadelijke zelfstandigheden, met inbegrip van geneesmiddelen, zelfs gepatenteerde; geheime geneesmiddelen en zoogenaamde huismiddelen, waarvan de bestanddeelen niet gekend zijn.

Alcohol en geestrijke stoffen, vluchtige en andere oliën, bijtende stoffen en, over het algemeen, de zelfstandigheden die de andere voortbrengsels kunnen beschadigen of het publiek hinderen, worden dan alleen aangenomen, wanneer zij in sterke, doelmatig ingerichte en kleine vaten vervat zijn.

Van knalmiddelen, vuurwerk en chemische vuurstekjes (lucifers) en andere dergelijke voorwerpen, worden slechts namaaksels, zonder eenige toevoeging van ontvlambare stoffen, toegelaten.

Wie hinderlijke of ongezonde voortbrengsels tentoon stelt, moet zich ten allen tijde gedragen naar de veiligheidsmaatregelen, die hem zullen opgelegd worden.

Het Uitvoerend Comiteit behoudt het volstrekte recht de voortbrengsels van alle afkomst te doen wegnemen, die door hunnen aard of hun uitzicht hem voorkomen als gevaarlijk, hinderlijk of niet overeenkomende hetzij met het doel, hetzij met het wezen van de Tentoonstelling.

Vragen om toelating.

ART. 22. — De voorwaarden voor het indienen van de vragen om toelating zijn gedrukt op daartoe bestemde formulieren (zie bijgaande modellen), die vanwege het Uitvoerend Comiteit worden verstrekt, en die in dubbel, behoorlijk ingevuld, onderteekend en gefrankeerd, ten laatste den 15n Januari 1909 voor de machienen, toestellen en inrichtingen der Nijverheid en ten laatste den 1n Mei 1909 voor de andere voortbrengsels moeten worden gezonden:

a) Aan den Algemeenen Commissaris van de Regeering, door de Belgische tentoonstellers;

b) Aan de Commissarissen van de landen die op de Tentoonstelling officieel vertegenwoordigd zijn, door de tentoonstellers welke tot die landen behooren;

c) Aan het Uitvoerend Comiteit van de Tentoonstelling, 34, Twaalf Apostelenstraat, te Brussel, door de tentoonstellers wier land niet officieel vertegenwoordigd is.

Voor de voortbrengers, die zich tot het Uitvoerend Comiteit van de Tentoonstelling richten, beslist dat Comiteit over de vragen om toelating; die voortbrengers mogen hunne producten niet inzenden vooraleer hunne vraag aangenomen is, en hun een bewijs van toelating is gezonden.

Art. 23. — De inrichtingen worden gemeten volgens de grootste afmetingen boven den vloer of den grond.

Al de oppervlakten worden volgens het grootste vierkant gemeten.

Geene verhuurde plaatsruimte mag worden afgestaan, verruild of wederverhuurd zonder de uitdrukkelijke toelating van het Uitvoerend Comiteit.

De zolderingen, velums, doeken, juten, getimmerten van de wanden en dezer bekleedingen, de verhoogde vloeren, de fundamenten of werken tot steviging van vloeren voor zware inrichtingen worden, onder goedkeuring van het Uitvoerend Comiteit, uitgevoerd door de tentoonstellers of groepen van tentoonstellers, en op hunne kosten.

De schikkingen, voor die inrichtingen genomen, behoeven de goedkeuring van het Uitvoerend Comiteit en van den Algemeenen Commissaris van de Regeering.

Prijs der plaatsen.

Art. 24. — In de Belgische Afdeeling of in de officieel vertegenwoordigde Afdeelingen, worden de plaatsen verhuurd tegen de prijzen, bepalingen en voorwaarden, vast te stellen door den Algemeenen Commissaris van elke dier Afdeelingen.

Art. 25. — De huurprijs voor de plaatsen *buiten de officieele Afdeelingen*, en der afdeelingen *erkend door het Uitvoerend Comiteit*, in *overeenstemming met het Algemeen Commissariaat*, wordt berekend naar de volgende grondslagen, in verhouding tot de plaatsruimte ingenomen door de inrichtingen of door de voortbrengsels.

In die prijzen zijn de algemeene versiering en de behandeling begrepen.

I. — HALLEN VOOR NIJVERHEID EN KOOPHANDEL.

A. — Zij-galerijen.

1° *Niet afgezonderde plaatsen.*

Op den bodem:
- *a)* Bij eene diepte van 1 meter of minder, *per strekkenden meter voorzijde* . . . . . fr. 60.—
- *b)* Bij eene diepte van meer dan 1 meter, *per vierkanten meter waterpasse oppervlakte* . . . fr. 60.—

Aan den wand: *c)* *Per strekkenden meter voorzijde* . . . . . fr. 60.—

De prijs van elke niet afgezonderde plaats mag niet minder bedragen dan . . . . . fr. 60.—

2° *Afgezonderde plaatsen.*

a) Gemeten over de grootste afmeting, als de kleinste afmeting kleiner is dan 1m00. *Per strekkenden meter voorzijde* . . . . . fr. 90.—

b) Als elke der beide afmetingen meer dan 1 meter bedraagt. *Per vierkanten meter waterpasse oppervlakte* . . . . . fr. 90.—
De prijs van elke afgezonderde plaats mag niet minder bedragen dan. . . . . fr. 90.—

B. — MIDDEN-GALERIJEN.

1° In de midden-galerijen bedragen de prijzen van de	niet afgezonderde plaatsen, *per vierkanten meter*	fr. 90.—
	afgezonderde plaatsen, *per vierkanten meter.*	fr. 130.—
2° Het huurgeld voor salons, die ten minste 5 m. voorzijde bij 5 m. diepte hebben, bedraagt	midden in de rij, *per vierkanten meter*	fr. 70.—
	op eenen hoek, *per vierkanten meter*	fr. 90.—

II. — HALLEN VOOR MACHIENEN, ELECTRICITEIT, SPOORWEG-MATERIEEL EN AFDAK VOOR STOOMKETELS. VOOR ALLERLEI MACHIENEN EN INRICHTINGEN.

A. — ZIJ-GALERIJEN.

1°. *Niet afgezonderde plaatsen.*

Op den bodem	*a)* Bij eene diepte van niet meer dan 1 meter, *per strekkende meter voorzijde.*	fr. 60.—
	b) Bij eene diepte van meer dan 1 meter, *per vierkanten meter waterpasse oppervlakte* . . .	fr. 60.—
Aan den wand:	*c)* *Per strekkenden meter voorzijde*	fr. 60.—

De prijs voor elke niet afgezonderde plaats mag niet minder bedragen dan . . . . . fr. 60.—

2°. *Afgezonderde plaatsen.*

a) Gemeten over de grootste afmeting, als de kleinste afmeting kleiner is dan 1 meter, *per strekkenden meter voorzijde.* . . . . . fr. 90.—
b) Als elke der beide afmetingen meer dan 1 meter bedraagt, *per vierkanten meter waterpasse oppervlakte* . . . . . fr. 90.—
De prijs voor elke afgezonderde plaats mag niet minder bedragen dan. . . . . fr. 90.—

B. — MIDDEN-GALERIJEN.

In de midden-galerijen, zijn de prijzen bepaald aldus:	niet afgezonderde plaatsen, *per vierkanten meter*	fr. 90.—
	afgezonderde plaatsen, *per vierkanten meter*	fr. 150.—

Voor elke werkende machien, die hare drijfkracht ontleent aan stoom, water, gas, electriciteit en des voorkomend aan de drijfassen, worden de sommen, welke de tentoonsteller voor zijne plaats heeft betaald, hem teruggegeven tot 50 t. h. van den prijs voor de plaats der werkende machien, op overlegging van het bewijs dat de uitgaven gedaan zijn gedurende de uren waarop de hallen toegankelijk zijn voor het publiek en dat de machienen ten minste vier dagen per week en vier uren per dag gewerkt hebben.

III. — TUINEN EN AFDAKEN IN DE TUINEN

Voor inrichtingen van tentoonstellers in de tuinen:

a) Als de diepte niet meer dan 1 meter bedraagt, *per strekkenden meter voorzijde*. . . . . fr. 25.—

b) Als de diepte meer dan 1 meter bedraagt, *per vierkanten meter waterpasse oppervlakte* . . . . . fr. 25.—

De prijs voor elke plaats van dien aard mag niet minder bedragen dan fr. 25.—

De prijs voor de plaatsen onder de afdaken, indien er gemaakt worden, wordt verhoogd met 5 frank per strekkenden meter of per vierkanten meter, volgens het geval.

BETALINGEN.

Art. 26. — De prijzen der plaatsen worden ingevorderd door de zorgen van het Uitvoerend Comiteit van de Naamlooze Vennootschap van de Tentoonstelling.

De huurgelden van meer dan duizend frank zijn betaalbaar in twee malen: de eerste helft bij de ontvangst van het bewijs van toelating; de andere helft den 1en April 1910.

De huurgelden van duizend frank en minder worden in eens betaald, bij de ontvangst van het bewijs van toelating.

De deelnemer, die het door hem verschuldigd huurgeld niet binnen den voorgeschreven termijn betaalt, verliest al zijne rechten: zijn bewijs van toelating wordt daardoor ongeldig.

GROOTE PLAATSRUIMTEN.

Art. 27. — *De huurprijs voor groote plaatsruimten in de hallen of in de tuinen kan door eene bijzondere overeenkomst vastgesteld worden.*

De algemeene wandelwegen moeten door de verschillende landen vrijgehouden worden; op die wegen mag geen de minste plaatsruimte ingenomen worden.

De algemeene wandelwegen, vallende in de in eens verhuurde groote plaatsruimte, of de helft van die wandelwegen voor de plaatsruimten welke op die wegen uitgeven, worden medegemeten in de gehuurde plaatsruimten.

Datum voor de plaatsing der voortbrengsels.

Art. 28. — Vóor 15 April 1910, moeten de ingezonden werken of voortbrengsels geplaatst, en de daartoe noodige werken uitgevoerd zijn.

Het opzichten van de machienen en toestellen, voor welker plaatsing of opstelling over de plaats van andere tentoonstellers moet worden gegaan, moet voltooid zijn den 15en October 1909, of vroeger, indien het Uitvoerend Comiteit het noodig acht.

Al de fundeeringswerken voor machienen moeten ten laatste den 1en October 1909 voltooid zijn.

De tentoonsteller, die de vorenstaande termijnen niet in acht neemt, verliest daardoor zelf alle recht op zijne plaats; zijn bewijs van toelating zal als ongeldig worden beschouwd en de geheven plaatsinggelden zullen ten bate blijven van de Naamlooze Vennootschap van de Tentoonstelling, een en ander zonder eenige gerechtelijke of buitengerechtelijke formaliteit. In dat geval, is het Uitvoerend Comiteit bevoegd, de onvoltooide inrichtingen van ambtswege, op de kosten der nalatigen, te doen wegnemen, of ze, van ambtswege, op kosten, risico en perijkel van de tentoonstellers te doen voltooien.

Bijzondere kosten.

Art. 29. — De tentoonstellers, die stoom, water, gas, electriciteit behoeven, verklaren in de plaatsvraag de hoeveelheid stoom, water, gas of electriciteit, welke zij per uur noodig hebben.

Zij, die drijfkracht behoeven, geven de snelheid van hun toestel op, en de kracht waarover zij verlangen te beschikken.

Het plaatsen van ontvangende dynamo's, alsmede de fundamenten en de kosten voor bijzondere inrichting blijven ten laste van den tentoonsteller. Stoom, water, gas, electriciteit en, des voorkomend, mechanische drijfkracht worden verstrekt tegen de voorwaarden van het daarvoor geldend bijzonder tariet.

Bijzondere reglementen bepalen de voorwaarden betreffende het oprichten en doen werken van de mechanische en electrische machienen, toestellen en inrichtingen.

Op aanvrage, worden die reglementen aan de tentoonstellers gezonden.

Medewerking der tentoonstellers aan de diensten der tentoonstelling.

Art. 30. — De tentoonstellers die gansch of gedeeltelijk het werk hunner machienen, toestellen en instellingen ter beschikking van de Tentoonstelling willen stellen om, mits nader te bepalen voorwaarden, mede te werken aan de diensten der voortbrengst, uitdeeling en benuttiging van den stoom, het water, het gas en de drijfkracht, of aan de diensten der verlichting en de behandeling, moeten hunne aanbiedingen voor 15 Januari 1909 aan het Uitvoerend Comiteit voorleggen.

Internationale Jury voor de belooningen.

Art. 31. — Er wordt eene Internationale Jury voor de belooningen aangesteld; de leden van die Jury worden aangewezen door de Regeering van

elk land. Die Jury wordt ingericht en bestuurd door den Algemeenen Commissaris van de Belgische Regeering.

De Juryleden van de niet officieel vertegenwoordigde landen worden voorgesteld door de Gemachtigden van de tentoonstellers van die landen. De aanstelling van die Juryleden zal, zoo daartoe reden bestaat, door de Belgische Regeering worden bekrachtigd op voorstel van den Algemeenen Commissaris der Regeering.

De Jury begint hare werkzaamheden zoo spoedig mogelijk na de opening van de Tentoonstelling.

Als belooningen worden uitgereikt: diploma's van den grooten prijs, eerediploma's, diploma's van de gouden, van de zilveren en van de bronzen eerepenningen en diploma's van eervolle vermelding. Aan die diploma's kan eene eerepenning toegevoegd worden.

De belooningen worden uitgedeeld voor de sluiting van de Tentoonstelling. Die plechtigheid zal de grootste luister bijgezet en aan de lijst der belooningen de grootst mogelijk publiciteit gegeven worden.

Internationale Comiteiten voor proefnemingen.

Art. 32. — Internationale Comiteiten voor proefnemingen kunnen worden aangesteld, naar hetgeen op vorige Tentoonstellingen is geschied.

Loterij.

Art. 33. — Met de toelating en onder het toezicht van de Regeering, wordt eene loterij ingericht.

De loten zullen worden aangekocht aan de tentoonstellers of voor de reeksen voor de opening uitgegeven aan personen die per geschrift zich verbonden hebben ten toon te stellen.

TITEL III.

BESTUUR EN POLITIE.

Tentoonstelling op naam van de inzenders.

Art. 34. — De voortbrengsels worden tentoon gesteld onder den naam van de onderteekenaars der aanvragen om toelating. Dit is een onvoorwaardelijk vereischte.

De tentoonstellers, die verlangen werken van de kunstnijverheid uit te stallen, waarvan zij zelve de makers niet zijn, moeten daarvan kennis geven aan het Uitvoerend Comiteit en hem eene toelating, in behoorlijken vorm, van de makers of van hunne rechthebbenden doen geworden.

Medewerkers.

Art. 35. — De tentoonstellers zijn bevoegd, achter hun naam of firma, de

namen bij te stellen van hunne medewerkers, die tot de waarde of de verdienste van de voorwerpen hebben bijgedragen.

Prijs der uitgestalde voortbrengsels.

Art. 36. — De tentoonstellers worden verzocht de KOOPWAARDE van de uitgestalde voorwerpen aan te wijzen, zoowel tot gemakkelijkere waardeering door de jury, als tot inlichting voor de bezoekers en voor de aankoopcommissie voor de loterij.

Beschermeng van de uitgestalde voorwerpen. Algemeen toezicht en bijzonder toezicht.

Art. 37. — Maatregels zullen worden getroffen om de uitgestalde voortbrengsels tegen alle beschadiging te beschermen. Een algemeen toezicht zal ingericht worden om de diefstallen, ontvreemdingen en beschadiging de ten toongestelde voorwerpen en inrichtingen.

Een algemeen toezicht wordt gevoerd om diefstal, ontvreemding of beschadiging van de voorwerpen te vermijden, maar de Naamlooze Vennootschap van de Tentoonstelling en het Uitvoerend Comiteit nemen uit dien hoofde geene verantwoordelijkheid op zich.

De Regeering en de Vennootschap der Tentoonstelling zullen in alle geval niet kunnen verantwoordelijk gemaakt worden voor de schade, hoe groot zij ook weze, welke aan de tentoonstellers zou berokkend worden uit hoofde van diefstallen, branden, hemelsch vuur, onweder of overstroomingen, gasontploffingen, slecht bouwwerk of alle andere oorzaken ook. De tentoonstellers zullen uit hoofde van die risicos geen verhaal hebben tegen de Regeering noch tegen de Vennootschap der Tentoonstelling.

De tentoonstellers moeten, indien zij zulks raadzaam achten, hunne voortbrengsels en dezer verpakkingen, rechtstreeks en op hunne kosten doen verzekeren.

De tentoonstellers zijn verantwoordelijk, en jegens den Raad van Beheer van de Tentoonstelling, en jegens de andere deelnemers en derden, voor alle schade welke mocht worden veroorzaakt door de uitgestalde voortbrengsels of door de personen in hunnen dienst.

De commissarissen der deelnemende landen, de groepen van tentoonstellers en ieder afzonderlijke deelnemer mogen zich, onder hunne eigene verantwoordelijkheid, van bijzondere bewakers en opzichters bedienen. Die bedienden behoeven door het Uitvoerend Comiteit aanvaard te worden en moeten zich onderwerpen aan de bepalingen van het reglement welke door hem zullen opgemaakt worden.

Verkooprecht.

Art. 38. — De waren van alledaagschen verkoop, alsmede die welke op de Tentoonstelling zelve vervaardigd of gemaakt worden, mogen, tegen be-

taling van een overeen te komen recht en volgens de bepalingen van een bijzonder reglement, terstond verkocht en geleverd worden; maar buiten de bijzondere en schriftelijke toelating van het Uitvoerend Comiteit, mag geen verkoop van dien aard binnen de hallen geschieden.

Buiten de toelating van het Uitvoerend Comiteit, mogen geene dranken hoe ook genaamd en geene eetwaren binnen de hallen te proeven worden gegeven.

Het oorlof om in de tuinen dranken of eetwaren te proeven te geven, mits betaling van een recht, wordt geregeld door eene bijzondere overeenkomst, te treffen met het Uitvoerend Comiteit.

Toegangskaarten.

Art. 39. — Eene enkele bestendige toegangskaart wordt kosteloos afgegeven aan iederen tentoonsteller of aan zijnen vertegenwoordiger, door het Uitvoerend Comiteit erkend, indien de aard en de belangrijkheid van de uitgestalde voorwerpen vergen, dat die vertegenwoordiger gestadig aanwezig zij. Die kaart is persoonlijk. Zij zal ingetrokken worden indien het bewezen is, dat zij aan een ander afgestaan of geleend werd, een en ander onverminderd vervolging als naar rechten. De kaart moet door den tentoonsteller of zijnen vertegenwoordiger onderteekend zijn, voorzien zijn van zijn gelichtteekend portret en van het nummer der groep en der klasse, waartoe hij behoort; bovendien moet zij door het Uitvoerend Comiteit afgestempeld zijn.

Het is uitdrukkelijk bepaald, dat iedere vertegenwoordiger van tentoonstellers, om 't even van hoeveel, maar recht heeft op één kaart. Iedere tentoonsteller kan één of meer dienstkaarten ontvangen voor den geheelen duur van de Tentoonstelling, doch enkel geldig van 8 tot 10 uur 's morgens.

De tentoonstellers van werkende machienen kunnen één of meer dienstkaarten ontvangen, die geldig zijn voor den tijd, dat die machienen werken.

De Algemeene Commissaris van de Regeering en het Uitvoerend Comiteit oordeelen alleen over het aantal te verleenen kaarten; bij misbruik of bedrog, kunnen zij ze ten allen tijde intrekken.

Voor den toegang tot de Tentoonstelling geldt een bijzonder reglement.

Toldienst op de Tentoonstelling.

Art. 40. — De Tentoonstelling wordt door den Belgischen toldienst als eene werkelijke stapelplaats behandeld.

Mits inachtneming van de formaliteiten, door de Belgische Regeering op te leggen, worden de voor de Tentoonstelling bestemde voortbrengsels voorloopig vrijgesteld van de betaling der inkomende rechten, op voorwaarde dat ze later weder uitgevoerd worden.

Nadere reglementen.

Art. 41. — Nadere reglementen bepalen de voorwaarden van opzending, van ontvangst, van behandeling, van plaatsing en terugzending van de voortbrengselen, de wijze van inrichting van het toezicht, van de toldienst, van den toegang

tot de Tentoonstelling, de voorwaarden voor het verkooprecht, de wijze van samenstelling en van werking van de Internationale Jury voor de belooningen.

Bijzondere reglementen bepalen de voorwaarden betreffende de oprichting en de werking van de mechanische en electrische machienen, toestellen en inrichtingen.

Art. 42. — De tentoonstellers en vergunninghouder, die gemachtigd worden in de parken van de Tentoonstelling te bouwen of er zich te vestigen, moeten zich gedragen naar de voorwaarden, hun door het Uitvoerend Comiteit op te leggen. Een bijzonder lastkohier regelt de wijze van vergunning voor het oprichten van afzonderlijke tentoonstellingen met heffing van toegangsrecht, verbruiks- of tooneelinrichtingen, restauratiën, drankslijterijen, kramen voor eetwaren, tabak, enz., enz.

Art. 43. — De voortbrengers, die de hoedanigheid van tentoonsteller aannemen, onderwerpen zich daardoor alleen aan de bepalingen van het algemeen reglement, aan die van de bijzondere reglementen en aan de orde- en politiemaatregelen, welke later uitgevaardigd mochten worden.

De tentoonstellers of contractanten moeten te Brussel woon verkiezen.

TITEL IV.

Bij-tentoonstellingen. — Congressen en Voordrachten.

Bijzondere Tentoonstellingen. — Congressen en Voordrachten.

Art. 44. — Gedurende de Tentoonstelling, zullen bijtentoonstellingen, tijdelijke tentoonstellingen, congressen en voordrachten, lezingen, groote feesten, wedstrijden voor zang en toonkunst, concerten enz., enz., ingericht worden.

Art. 45. — Het Uitvoerend Comiteit is voornemens internationale Congressen uit te lokken; ieder ontwerp, dat van aard is om de Tentoonstelling nog meer luister bij te zetten, zal door het Uitvoerend Comiteit onderzocht en ondersteund worden.

Adres voor de mededeelingen.

Art. 46. — Iedere mededeeling betreffende de Tentoonstelling, moet vracht vrij worden gezonden aan den VOORZITTER VAN HET UITVOEREND COMITEIT, 34, TWAALF APOSTELENSTRAAT, te BRUSSEL.

Aldus vastgesteld door het Uitvoerend Comiteit, op zijne vergadering den 24 Januari 1908.

De Algemeene Bestuurders.
EUGÈNE KEYM,
Graaf ADRIEN VAN DER BURCH.

De Voorzitter,
EMILE DE MOT.

Ons bekend:

De bijgevoegde Algemeene Commissaris van de Regeering.
J. GODY.

De Algemeene Commissaris van de Regeering,
De Hertog VAN URSEL.

BIJLAGE I D.

LIJST der deelnemende landen met de door elk daarvan ingenomen bruto oppervlakte in vierkante meters. (*)

Landen.	Nijverheidshallen.	Machinehal.	Spoorweghal.	Pavilj. in den tuin.	Aanmerkingen.
België.	39.771,77	12.476,00	6.273,00	20.255,33	* t. w. 10.450,—Nijverheidshallen. 11.125,— Machinehal. 2.625,— Spoorwegh.
Duitschland . .	—	—	—	24.200,00*	
Brazilië.	—	—	—	1,320,00	
Canada	—	—	—	2,800,00	
China	—	—	—	500,00	
Denemarken. .	981,50	—	—	—	
Dominicaansche Republiek . .	337,50	—	—	—	
Spanje	—	—	81,00	1.548,80	
Frankrijk**) . .	40.162,00	1.907,00	2.482,00	6.052,07	**) Met inbegrip van de Koloniën, de Stad Parijs, den Landbouw, de Luchtvaart, de Burgerlijke Genie en diversen.
Groot Brittanje & Ierland . .	15.052,60	5.931,00	65,00	—	
Guatemala . . .	50,00	—	—	75,00	
Haïti	—	—	—	344,00	
Italië	9.200,00	1.370,00	530,00	600,00	
Luxemburg . .	452,00	—	—	—	
Monaco	—	—	—	647,00	
Nicaragua . . .	—	—	—	64,00	
Nederland. . .	—	1.740,00 †	—	3.200,00 §	† Bovendien nog 330 M². in de tuinen.
Perzië.	1.093,75	—	—	—	
Peru.	—	—	—	70,00	§ Globaal; het paviljoen Groot Nederland en dat van Hamers inbegrepen, doch ongerekend de tuin en de verdiepingen van het Paviljoen (de andere gebouwen hadden als regel geen verdiepingen).
Turkije	1.765,00	—	—	—	
Uruguay	—	—	—	480,00	
Oostenrijk . . .	1.275,00	67,00	—	—	
V. S. Amerika .	2.031,25	1.361,00	6,33	—	
Griekenland . .	535,43	—	—	—	
Japan	665,00 540,00	—	—	—	
Zwitserland . .	810,00	530,00	—	—	

*) Hoewel de Commissie voor de juistheid van deze cijfers niet in alle opzichten kan instaan, zijn ze toch voldoende voor het verkrijgen van een overzicht.

BIJLAGE I. E

Congrès rattachés au Commissariat général et placés sous le haut patronage du Gouvernement belge.

NOM DU CONGRÈS.	PRÉSIDENT D'HONNEUR.	PRÉSIDENT EFFECTIF.	SECRÉTAIRE ET ADRESSE DU CONGRÈS.	DATE ET LOCAL.
1. Congrès international d'Horticulture.	MM. les Ministres de l'Intérieur et de l'Agriculture, des Chemins de fer, Postes et Télégraphes, Baron de Moreau et Baron van der Bruggen, Anciens Ministres de l'Agriculture, Baron Janssen, Président du Comité exécutif de l'Exposition de Bruxelles, M. Max, Bourgmestre de Bruxelles.	Baron E. de Kerchove d'Exaerde.	Comte A. de Ribaucourt, 28, rue Sainte-Catherine, Bruxelles.	30 avril au 3 mai Palais des Fêtes.
2. Congrès mondial des Associations internationales.		Beernaert, Ministre d'Etat.	3bis rue de la Régence, Bruxelles.	9, 10 et 11 mai Palais des Académies.
3. XXVe Congrès mutualiste.	M. le Ministre de l'Industrie et du Travail. M. Béco, Gouverneur du Brabant. M. Max, Bourgmestre de Bruxelles.	H. Borremans, A. Judenne.	De Myttenaere, Sélerin, Messeaux, 7, Grand' Place, Bruxelles.	15 et 16 mai Palais des Fêtes.

NOM DU CONGRÈS.	PRÉSIDENT D'HONNEUR.	PRÉSIDENT EFFECTIF.	SECRÉTAIRE ET ADRESSE DU CONGRÈS.	DATE ET LOCAL.
4. IIIe Congrès international de Botanique.	MM. les Ministres de l'Intérieur et de l'Agriculture, des Sciences et des Arts, et des Chemins de fer, Postes et Télégraphes.	Baron de Moreau, Th. Durand.	Dr. E. De Wildeman, Jardin Botanique, Bruxelles.	16 au 22 mai Palais des Fêtes.
5. Ier Congrès international d'Agronomie tropicale.	MM. les Ministres de l'Intérieur et de l'Agriculture, des Colonies, des Chemins de fer, Postes et Télégraphes et des Sciences et des Arts. MM. Beernaert, Graux, Dupont, De Volder, Van den Heuvel, Woeste et Baron van Eetvelde.	Comte H. d'Ursel, Colonel A. Thys.	P. De Vuyst, Dr. E. De Wildeman, 122, rue des Confédérés, Bruxelles.	20 au 23 mai Palais des Fêtes.
6. Congrès de l'Association internationale pour la protection de la propriété industrielle.	M. E. Dupont, Vice-Président du Sénat.	G. de Ro.	A. Capitaine, 14, avenue de l'Astronomie, Bruxelles.	2, 3 et 4 juin Palais des Académies.
7. Ier Congrès National Maritime.	MM. les Ministres des Chemins de fer, Postes et Télégraphes, de l'Intérieur et de l'Agriculture, des Travaux Publics et de l'Industrie et du Travail. Beernaert, Ministre d'État.	Louis Franck. Membre de la Chambre des Représentants.	Constant Smeesters, Georges Van Bladel, Charles Maroy, 1, place de la Commune, Anvers.	5 et 6 juin Palais des Fêtes

NOM DU CONGRÈS.	PRÉSIDENT D'HONNEUR.	PRÉSIDENT EFFECTIF.	SECRÉTAIRE ET ADRESSE DU CONGRÈS.	DATE ET LOCAL.
8. VIIe Congrès international cotonnier.		Jean de Hemptinne.	Maurice Fierens, Joseph-E. Nève, 11, rue de la Croix, Gand.	6, 7 et 8 juin Palais des Académies.
9. Congrès végétarien international	Dr. Huchard, Membre de l'Académie de Médecine de Paris.	Dr. E. Nyssens. Président de la Société Végétarienne de Belgique.	F. Thalasso, 200, rue du Trône, Bruxelles.	10, 11 et 12 juin Palais des Fêtes.
10. Ve Congres de l'Union des Patrons pâtissiers de Belgique.	M. le Ministre de l'Industrie et du Travail.	G. Dewaay.	J. Roty, 38, rue des Pierres, Bruxelles.	14 et 15 juin Palais des Fêtes.
11. Congrès international de Numismatique et de l'Art de la Médaille contemporaine.	MM. les Ministres des Sciences et des Arts, de l'Industrie et du Travail. M. Béco, Gouverneur du Brabant. M. Max, Bourgmestre de Bruxelles.	Vicomte B. de Jonghe, Alph. de Witte.	V. Tourneur, Em. De Breyne, 55, rue du Trône, Bruxelles.	26 au 29 juin Palais des Académies.

NOM DU CONGRÈS.	PRÉSIDENT D'HONNEUR.	PRÉSIDENT EFFECTIF.	SECRÉTAIRE ET ADRESSE DU CONGRÈS.	DATE ET LOCAL.
12. IIIe Conférence de la Commission hollando-belge pour l'étude des questions économiques relatives aux deux pays.		A. Beernaert, Ministre d'Etat.	Eugène Baie. rue des Francs, 36, Bruxelles.	27 et 28 juin Palais législatif.
15. Congrès national des Habitations ouvrières et des Institutions de prévoyance.	M. Beernaert, Ministre d'Etat.	Baron R. du Sart de Bouland. Gouverneur honoraire du Hainaut.	Ch. de Quéker, 35, rue du Lombard, Bruxelles.	2, 3 et 4 juillet Palais des Fêtes.
14. Ve Congrès international des Secrétaires communaux.	M. Béco, Gouverneur du Brabant. M. Max, Bourgmestre de Bruxelles.	P. Biddaer.	Ch. Fortin, Ed. Molle. 6, place des Bienfaiteurs, Bruxelles.	3 juillet Palais des Fêtes.
15. VIe Congrès de Médecine professionnelle.	Docteurs Borguion, Heynen et Merveille.	Dr O. Boulengier. Dr De Rechter.	Docteurs Henrard et Tonneau, 38, rue Washington, Bruxelles.	9 au 12 juillet Maison des Médecins, 17, Grand' Place.

NOM DU CONGRÈS.	PRÉSIDENT D'HONNEUR.	PRÉSIDENT EFFECTIF	SÉCRETAIRE ET ADRESSE DU CONGRÈS.	DATE ET LOCAL.
16. VIIe Congrès international de la Fédération générale des Entrepreneurs de peinture de Belgique.	M. le Ministre de l'Industrie et du Travail, M. Béco, Gouverneur du Brabant. M. Max, Bourgmestre de Bruxelles.	M. Taboureau.	Georges Ponchon, 14, rue Montoyer. Bruxelles.	16, 17 et 18 juillet Palais des Fêtes.
17. Congrès international des Candidats notaires et des Clercs de notaires.	M. le Ministre de la Justice. MM. Beernaert et Dupont, Ministres d'Etat.	Alfred Vanisterbeek.	Joseph Vande Vorst, 38, rue Fossé-aux-Loups, Bruxelles.	17 et 18 juillet Palais des Fêtes.
18. IIIe Congrès de la presse belge.	MM. les Ministres des Sciences et des Arts, de l'Industrie et du Travail et des Colonies, M. Béco, Gouverneur du Brabant, M. Max, Bourgmestre de Bruxelles. Le baron Janssen et le Duc d'Ursel.	M. Rotiers.	E. Patris, 30, rue Archimède, Bruxelles.	17 et 18 juillet Palais des Fêtes.
19. Congrès international des Voyageurs et Représentants de commerce.	MM. le Ministre de l'Industrie et du Travail.	Constant Donaux.	Emile Pirsch, 8, place Fontainas, Bruxelles.	22, 23 et 24 juillet Palais des Fêtes.

NOM DU CONGRÈS.	PRÉSIDENT D'HONNEUR.	PRÉSIDENT EFFECTIF.	SECRÉTAIRE ET ADRESSE DU CONGRÈS.	DATE ET LOCAL.
20. Congrès international de Sauvetage et de Secours publics.	MM. les Ministres de l'Industrie et du Travail et de la Justice. M. Max, Bourgmestre de Bruxelles.	Le lieutenant général Baron de Heusch.	Victor Jaubert, 80, rue Saint Lazare, Bruxelles.	23 et 24 juillet Palais des Fêtes.
21. Congrès international de Brasserie.	M. le Ministre de l'Industrie et du Travail.	P. Wielemans.	H. Van den Schrieck, Tirlemont.	23 au 26 juillet Palais des Fêtes.
22. IIe Congrès international de la Presse périodique.	MM. J. Le Jeune, Ministre d'Etat. Edmond Picard, Avocat. M. Max, Bourgmestre de Bruxelles.	P. Otlet, L. Theodor.	G. Mertens, Albert Coulomb, 12, rue de Berlaimont. Bruxelles.	24, 25 et 26 juillet Palais des Fêtes.
23. IIe Congrès dentaire national.	M. le Ministre des Sciences et des Arts.	E. Rozenthal.	Dr Delviesmaison, 18, rue de la Victoire. Bruxelles.	24 au 29 juillet Palais des Académies.
24. VIe Congrès de l'Association générale des Ingénieurs. Architectes et Hygiénistes municipaux de France, Algérie, Tunisie, Belgique, Suisse et Grand-Duché de Luxembourg.		Putzeys.	C. H. Regnard, 73, avenue Michel-Ange, Bruxelles.	25 au 27 juillet Palais des Fêtes.

NOM DU CONGRÈS.	PRÉSIDENT D'HONNEUR.	PRÉSIDENT EFFECTIF.	SECRÉTAIRE ET ADRESSE DU CONGRÈS.	DATE ET LOCAL.
25. Ier Congrès international des Sciences administratives.	MM. les Ministres de l'Intérieur et de l'Agriculture et des Sciences et des Arts. MM. Beernaert et Dupont, Ministres d'Etat.	M. Cooreman, Président de la Chambre des Représentants. M. Max, Bourgmestre de Bruxelles. M. Tibbaut, Membre de la Chambre des Représentants.	Nerincx, P. Devuyst, 22, avenue des Germains. Bruxelles.	27 au 31 juillet Palais des Fêtes.
26. Congrès international du Service d'incendie et des mesures préventives contre le feu.	M. le Ministre de l'Intérieur et de l'Agriculture.	Commandant Rauter.	Capitaine Arthur Philips, rue de Bruxelles, Termonde.	28 au 30 juillet Palais des Fêtes.
27. XIIe Congrès de la Ligue internationale des Associations touristes.		E. Van Zeebroeck et O. Remy.	E. Séaut, 4, passage de la Bibliothèque, Bruxelles.	28 au 31 juillet Palais des Fêtes.
28. Congrès international du Commerce des vins, cidres, spiritueux et liqueurs.	M. le Ministre de l'Industrie et du Travail de Belgique. M. le Ministre de l'Industrie et du Commerce de France.	J. Hennessy.	E. Tricoche 27, rue du Louvre, Paris.	28 juillet au 1r août Château Capouillet.

NOM DU CONGRÈS.	PRÉSIDENT D'HONNEUR.	PRÉSIDENT EFFECTIF.	SECRÉTAIRE ET ADRESSE DU CONGRÈS.	DATE ET LOCAL.
29. IIe. Congrès international de la Route.	MM. les Ministres de l'Intérieur et de l'Agriculture, des Travaux Publics, des Affaires Etrangères et des Chemins de fer, Postes et Télégraphes. M. Max, Bourgmestre de Bruxelles.	Ch. Lagasse-de Locht, C. de Burlet, Dejardin, Jacqmain, Jungbluth, Lemonnier, Gihoul, Comte de Hemricourt de Grunne, Remy, Van Zeebroeck.	E. Walin, 38, rue de Louvain, Bruxelles.	31 juillet au 7 août Palais législatif et Palais des Académies.
30. Congrès international de photographie.		J. van den Heuvel, Ministre d'État. Le général Sébert, de l'Académie des Sciences de Paris.	H. Puttemans, 9, rue Van Bemmel, Bruxelles.	1er au 6 août Palais des Fêtes.
31. Ier Congrès international d'Entomologie.	M. le Ministre de l'Industrie et du Travail.	A. Lameere, Président de la Société Entomologique de Bruxelles.	G. Severin, 31, rue Vautier, Bruxelles.	1er au 6 août Palais des Fêtes.

NOM DU CONGRÈS.	PRÉSIDENT D'HONNEUR.	PRÉSIDENT EFFECTIF.	SECRÉTAIRE ET ADRESSE DU CONGRÈS.	DATE ET LOCAL.
32. XXe Congrès international de Médecins aliénistes et neurologistes de France et des pays de langue française.	MM. les Ministres de l'Intérieur et de l'Agriculture, de la Justice et des Sciences et des Arts. Son Exc. M. Beau, Ministre de France à Bruxelles.	Dr. Crocq, Dr. Klippel.	Dr. Decroly, 47, rue de la Vanne, Bruxelles.	1er au 8 août Hôtel de ville.
33. Congrès de l'Union internationale de Droit pénal.	M. le Ministre de la Justice.	A. Prins.	Rosenfeld, 13, Voss Strass, Berlin. H. Jaspar, 93, avenue de la Toison d'Or, Bruxelles.	2, 3 et 4 août Palais des Académies.
34. Congrès national et international des Géomètres.	MM. le Ministres de l'Intérieur et de l'Agriculture, des Travaux publics et des Sciences et des Arts.	Ant. Peereboom.	J.-S. Roupcinsky, 42, rue de la Putterie, Bruxelles.	6 au 10 août Palais des Fêtes.
35. Ve Congrès des Horlogers et Bijoutiers de Belgique.		Wets.	Louis Lambermont, 1, rue de la Colline, Bruxelles.	7 et 8 août Palais des Fêtes.
36. Congrès international des Marchands-Tailleurs.	M. le Ministre de l'Industrie et du Travail.	J. Frickx.	L. Fauconnier, 15, Montagne-du-Parc, Bruxelles	7 au 10 août Palais des Fêtes.

NOM DU CONGRÈS.	PRÉSIDENT D'HONNEUR.	PRÉSIDENT EFFECTIF.	SECRÉTAIRE ET ADRESSE DU CONGRÈS.	DATE ET LOCAL.
37. Conférence de la Commission internationale de l'enseignement mathématique.		F. Klein. professeur à l'Université de Goettingue.	H. Fehr, Genève.	9 et 10 août Hôtel Ravenstein.
38. Congrès international d'éducation physique.	M. le Ministre des Sciences et des Arts.	Dr. Desguin.	A. Fosseprez, 29, rue Émile-Banning, Bruxelles.	10, 11, 12 et 13 août Palais des Fêtes.
39. Congrès de la protection des orphelins.	M. F. Bontenakel, Président de la Fédération.	Édouard Van den Berghe.	G. Grégoire, Vieille Bourse, Grand' Place, 19, Bruxelles.	14 et 15 août Palais des Fêtes.
40. Congrès pour le perfectionnement du matériel colonial.	MM. les Ministres des Colonies, de l'Intérieur et de l'Agriculture, de la Justice, des Affaires Etrangères, des Finances, des Sciences et des Arts, de l'Industrie et du Travail, des Chemins de fer, Postes et Télégraphes, et de la Guerre. MM. Beernaert, baron de Favereau, comte De Smet de Naeyer, Devolder, baron Greindl, Le Jeune, van den Heuvel, Van Eetvelde et Woeste, Ministres d'Etat.	Liebrechts. Conseiller d'Etat honoraire, ancien Secrétaire Général du Département de l'Intérieur de l'Etat Indépendant du Congo.	V. Tielemans, Grand Hôtel Métropole, 23, reu Leys, Anvers.	14 au 18 août Palais des Fêtes.

NOM DU CONGRÈS.	PRÉSIDENT D'HONNEUR.	PRÉSIDENT EFFECTIF.	SECRÉTAIRE ET ADRESSE DU CONGRÈS.	DATE ET LOCAL.
41. Congrès international de l'enseignement moyen.	M. le Ministre des Sciences et des Arts.	E. Discailles.	V. Wittmann, 38, avenue de la Porte de Hal, Bruxelles.	15 et 16 août Palais des Fêtes.
42. Congrès des commerçants et des commerçantes de Belgique.		J. Labarre-Attout.	Ch. van den Branden, Charleroi.	17 et 18 août Palais des Fêtes.
43. Ier Congrès des sciences comptables.	M. L. Chaussette, Président du Tribunal de Commerce de Bruxelles.	A. Lecroatte.	J. Dumon, 140, rue de Cologne, Bruxelles.	20 et 21 août Palais des Fêtes.
44. IIIe Congrès international d'éducation familiale.	MM. les Ministres des Sciences et des Arts et des Colonies. MM. Woeste et Van den Heuvel, Ministres d'Etat. M. Solvay, Ancien Sénateur.	M. de Lantsheere, Ministre de la Justice. H. Delvaux de Fenffe, Gouverneur de la province de Liège, E. Dupont, Ministre d'État, Vice Président du Sénat.	L. Pien, 44, rue Rubens, Bruxelles.	21 au 25 août Palais des Fêtes.
45. Congrès de l'art à l'école et au foyer.	Fierens-Gevaert.	H. Carton de Wiart.	M. Mallinger, 165, chaussée de Namur, Heverél.	24 août.

NOM DU CONGRÈS.	PRÉSIDENT D'HONNEUR.	PRÉSIDENT EFFECTIF.	SECRÉTAIRE ET ADRESSE DU CONGRÈS.	DATE ET LOCAL.
46. Congrès d'art et d'histoire.	M. le Ministre des Sciences et des Arts. M. Beernaert, Ministre d'État.	Baron H. Kervyn de Lettenhove.	P. Lambotte.	24 au 27 août Palais du Cinquantenaire.
47. Congrès international de la bibliographie et de la documentation.	M. le Ministre des Sciences et des Arts.	E. Solvay.	Paul Otlet, Henri Lafontaine, 4, rue du Musée.	25, 26 et 27 août Palais des Fêtes.
48. Congrès Pan-Celtic international.	The Right Hon. the Earl of Dunraven, K. P.	M. le Cte Margeron de Crémont.	John de Caurcy Mac Donnell, 61, rue d'Arlon, Bruxelles.	26 au 31 août Palais des Fêtes.
49. Congrès international des Archivistes et des Bibliothécaires.	M. le Ministre des Sciences et des Arts.	A. Gaillard, R. P. van den Gheyn.	L. Stainier, J. Cuvelier, 5, rue du Musée, Bruxelles.	28 au 31 août Palais des Fêtes.
50. XVIe Conférence interparlementaire pour l'arbitrage international.		A. Beernaert.	Victor Marchal, Palais de la Nation.	29 août au 3 septembre Palais de la Nation.
51. IIIe Congrès international de l'éducation populaire.	M. Max, Bourgmestre de Bruxelles.	Ch. Buls.	H. Temmerman, Avenue Voltaire, 3, Bruxelles.	30 et 31 août, 1 et 2 septembre Palais des Fêtes.

NOM DU CONGRÈS.	PRÉSIDENT D'HONNEUR.	PRÉSIDENT EFFECTIF.	SECRÉTAIRE ET ADRESSE DU CONGRÈS.	DATE ET LOCAL.
52. Congrès international de pharmacie.	MM. les Ministres de l'Intérieur et des Sciences et des Arts.	A. Derneville, O. Kusnick.	Dr. A. Schamelhout, 12, rue Malibran, Bruxelles.	1 au 5 septembre Palais des Académies.
53. Ier Congrès international de la cinématographie et de ses applications.	MM. les Ministres de l'Industrie et du Travail, des Sciences et des Arts et des Colonies.	M. Marits.	A. Rodde, 123, rue Jourdan, Bruxelles.	2 au 5 septembre Palais des Fêtes.
54. Ier Congrès national des œuvres intellectuelles de langue français.	M. Le Jeune, Ministre d'Etat.	E. Digneffe.	J. Fürstenhoff, G. Chotiau, 28, rue de Pologne, Bruxelles.	3, 4 et 5 septembre Palais des Fêtes.
55. VIIe Congrès national de la petite bourgeoisie.	MM. les Ministres de l'Intérieur, de la Justice, de l'Industrie et du Travail et des Colonies. MM. les Présidents du Sénat et de la Chambre des Représentants.	Julien Koch.	J. Schoohuydt, 133, avenue du Sud, Anvers.	4 et 5 septembre Palais des Fêtes.
56. VIe Congrès de la Fédération des Coiffeurs de Belgique.		M. Mordant.	Van Steen, 48, rue des Bouchers, Bruxelles.	5 et 6 septembre Palais des Fêtes.

NOM DU CONGRÈS.	PRÉSIDENT D'HONNEUR.	PRÉSIDENT EFFECTIF.	SECRÉTAIRE ET ADRESSE DU CONGRÈS.	DATE ET LOCAL.
57. Conférence des interêts belges à l'étranger.		E. Dejardin, Président de la Fédération pour la défense des intérêts belges à l'étranger.	Eugène Baie, Hôtel Ravenstein. Bruxelles.	5 et 6 septembre Palais de l'expansion.
58. IIIe Congrès international des Associations d'Inventeurs et d'Artistes industriels.	MM. les Ministres de l'Industrie et du Travail et des Affaires étrangères. M. Beernaert, Ministre d'État.	D. Marits.	H. Weyland, H. de Fuisseaux, Palais de la Bourse du Commerce, Bruxelles.	5 au 8 septembre Palais des Fêtes.
59. XVIe Congrès international de tramways et de chemins de fer d'intérêt local.	MM. les Ministres de l'Intérieur, des Chemins de fer, Postes et Télégraphes, des Affaires Étrangères, et de l'Industrie et du Travail.	Baron Janssen.	P. t'Serstevens, 15, avenue de la Toison-d'Or, Bruxelles.	6 au 10 septembre Palais des Académies.
60. Congrès international de l'enseignement technique supérieur.	MM. les Ministres des Affaires Étrangères, des Travaux Publics, des Sciences et des Arts, de la Guerre, des Chemins de fer, Postes et Télégraphes, de l'Industrie et du Travail et des Colonies.	E. Greiner.	J. P. Fontaine, 27, place de Louvain, Bruxelles.	9 au 12 septembre Palais des Fêtes.

NOM DU CONGRÈS.	PRÉSIDENT D'HONNEUR.	PRÉSIDENT EFFECTIF.	SECRÉTAIRE ET ADRESSE DU CONGRÈS.	DATE ET LOCAL.
61. IIe Congrès international des maladies professionnelles.	M. le Ministre de l'Industrie et du Travail. M. Cooreman, Président de la Chambre des représentants. M. Béco, Gouverneur du Brabant.	Dr. A. Moeller.	Dr. D. Glibert, 2, rue Lambermont, Bruxelles.	10 au 14 septembre Palais des Fêtes.
62. IIIe Congrès national des accidents du travail.		Dr. Moeller.	Drs. Poëls et Sand, 45, rue des Minimes, Bruxelles.	11 septembre Palais des Fêtes.
63. VIe Congrès national des Architectes belges.		E. Stordiau, Président de la Société Royale des Architectes d'Anvers.	Ch. Gilson, 54, rue du Pont-Neuf. Bruxelles.	11 et 12 septembre
64. Ier Congrès international des Bancs d'épreuves des armes à feu.	M. le Ministre de l'Industrie et du Travail.	Léon Gody.	Joseph Fraikin. rue Saint-Martin, 19, Tournai.	12 au 15 septembre Palais des Académies.
65. Congrès international de radiologie et d'électricité.	MM. les Ministres des Sciences et des Arts, de l'Industrie et du Travail et de l'Intérieur.	De Heen.	Daniel, 1, rue de la Prévôté, Bruxelles.	13, 14 et 15 septembre Palais des Fêtes.

NOM DU CONGRÈS.	PRÉSIDENT D'HONNEUR.	PRÉSIDENT EFFECTIF.	SECRÉTAIRE ET ADRESSE DU CONGRÈS.	DATE ET LOCAL.
66. Congrès de l'Union internationale des stations de recherches forestières.	MM. les Ministres de l'Agriculture et des Travaux publics et des Sciences et des Arts.	M. Crahay.	Durieux, 3, rue de Louvain, Bruxelles.	13 au 19 septembre Palais des Fêtes.
67. Ier Congrès international du travail à domicile.		V. Brants.	A. Rutten, Hôtel de ville de Bruxelles.	15 au 17 septembre. Palais des Fêtes.
68. Congrès de la Ligue du coin de terre et du foyer insaisissables.	M. le Ministre de l'Agriculture et des Travaux Publics.	A. Beernaert, Ministre d'Etat.	Goemaere, rue de la Limite, 21.	15 au 18 septembre Palais des Fêtes.
69. Congrès international des ingénieurs de sondage.	M. H. Carton de Wiart, Président du Groupe XXII.	A. Koepe.	Urban, Vienne.	15 au 18 septembre Palais des Fêtes.
70. Congrès des Unions post-scolaires de l'enseignement moyen officiel.	M. Max, Bourgmestre de Bruxelles.	M. Bigwood.	M. Ducarne, 85, rue Souveraine, Bruxelles.	17 et 18 septembre Palais des Fêtes.

NOM DU CONGRÈS.	PRÉSIDENT D'HONNEUR.	PRÉSIDENT EFFECTIF.	SECRÉTAIRE ET ADRESSE DU CONGRÈS.	DATE ET LOCAL.
71. Ier Congrès international des Associations Agricoles et de Démographie rurale.	MM. les Ministres de l'Agriculture et des Travaux Publics, des Chemins de fer, Postes et Télégraphes et des Colonies. M. Beernaert, Ministre d'Etat. Baron van der Bruggen, ancien Ministre de l'Agriculture.	Baron de Moreau, E. Tibbaut, Callier.	Leyniers—Devolder. Van der Vaeren, 220, chaussée, d'Alsemberg, Bruxelles.	18 au 22 septembre Palais des Fêtes.
72. Congrès juridique international des Sociétés par actions et des Sociétés coopératives.	M. le Ministre de la Justice.	J. van den Heuvel.	Pr. de Pelsmaeker et et L. Wahieu, 334, avenue Louise, Bruxelles.	20, 21 et 22 septembre Palais des Académies.
73. Ier Congrés international de l'élevage et de l'alimentation.	M.M. les Ministres des Sciences et des Arts et de l'Agriculture et des Travaux Publics.	Baron de Kerchove d'Exaerde.	Frateur, 83, rue Royale, Bruxelles.	22 au 25 septembre Palais des Fêtes.
74. IIe Congrès international d'apiculture.	M. le Ministre de l'Agriculture et des Travaux Publics.	L. Tombu, 26, rue de la Motte, Huy.	Dr. Louis Genonceaux.	25 et 26 septembre Palais des Fêtes.

NOM DU CONGRÈS.	PRÉSIDENT D'HONNEUR.	PRÉSIDENT EFFECTIF.	SECRÉTAIRE ET ADRESSE DU CONGRÈS.	DATE ET LOCAL.
75. IIe Congrès international d'hygiène alimentaire et de l'alimentation rationnelle de l'homme.	MM. les Ministres de l'Intérieur et de l'Industrie et du Travail.	Dr. L. Fredericq. Membre de l'Académie royale des Sciences.	Grognard, 3, rue de Louvain, Bruxelles.	4 au 8 octobre Palais des Fêtes.
76. IXe Conférence intérnationale contre la tuberculose.	MM. les Ministres des Sciences et des Arts, de l'Intérieur et de la Justice.	Beco, Gouverneur du Brabant.	Wilmart, rue du Chêne, 22, Bruxelles.	5 au 8 octobre. Salle des Séances du Conseil provincial du Brabant.
77. IVe Congrès international d'art public.		M. Beernaert, Ministre d'État.	Broerman. avenue Jef Lambeaux, 56 Bruxelles.	8 au 12 octobre Palais du Cinquantenaire.
78. IIe Congrès colombophile international		Wielemans et Janssens.	Dr. De Valkeneer, 210, chaussée d'Ixelles. Bruxelles.	13 au 16 octobre Palais des Fêtes.
79. Congrès du Nationaal Vlaamsch Verbond.		De Vos.	F. Reinhard, Grand' Place 16, Bruxelles.	16 Octobre, Palais des Fêtes.
80. Congrès national des Sociétés belges		Notaire Poelart.	M. Bossut, 30, rue de Pélican. Bruxelles.	13 novembre. Grande Harmonie.

BIJLAGE II A.

DEELNEMING VAN NEDERLAND EN DE KOLONIËN AAN DE TENTOONSTELLING TE BRUSSEL IN 1910.

BIJLAGEN:

4 plattegronden,
2 begrootingen.

's GRAVENHAGE, 12 December 1908.

Aan
Zijne Excellentie den Heer Minister
van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Ingevolge de door Uwe Excellentie aan de ondergeteekenden verleende opdracht, is door hen, zoowel met den Commissaris-Generaal der Belgische Regeering als met het Bestuur der Tentoonstelling nader overleg gepleegd omtrent de wijze, waarop Nederland aan de tentoonstelling te Brussel zou kunnen deelnemen, en omtrent de kosten welke daaraan verbonden zouden zijn. In verband daarmede is met den architect en den ingenieur van het tentoonstellingsbestuur een onderzoek op de voor de tentoonstelling bestemde terreinen ingesteld.

De ondergeteekenden hebben niet nagelaten bij hunne besprekingen met de Belgische heeren op den voorgrond te stellen, dat het zeer twijfelachtig was of Nederland in de gelegenheid zou zijn aan de tentoonstelling deel te nemen. Uit de in de Tweede Kamer gehouden beraadslagingen was toch duidelijk gebleken, dat slechts een aanmerkelijk geringer bedrag, dan oorspronkelijk was aangevraagd, eenige kans had te worden toegestaan en, aan den anderen kant, dat alleen een deelneming, die Nederland op waardige wijze vertegenwoordigde, ondersteuning zou vinden. Indien dus van Belgische zijde op onze deelneming prijs werd gesteld, moest van die zijde ook alles worden gedaan om eene deelneming op voorschreven voet mogelijk te maken. Zulks werd ook door de Belgische heeren blijkbaar ingezien, zoodat het aan medewerking hunnerzijds niet ontbroken heeft en men mag aannemen, dat betere voorwaarden, dan thans werden bedongen, niet te verkrijgen zijn.

Naast het oorspronkelijke denkbeeld, om op het terrein, op den als bijlage 1 hierbij gevoegden plattegrond met *A* gemerkt, voor Nederland een eigen gebouw te stichten, met deze wijziging intusschen, dat het voor Nederland en de Koloniën te zamen bestemd zou zijn en zoo eenvoudig mogelijk zou worden gehouden, kwamen twee andere denkbeelden ter sprake te weten:

1°. expositie in de vanwege het tentoonstellingsbestuur te bouwen hallen, en

2°. de stichting op eene andere plaats van een eigen gebouw, dat dan niet, zooals het gebouw op de plek gemerkt *A*, uit twee verdiepingen zou behoeven te bestaan.

Na gezette overweging en onderzoek op het tentoonstellingsterrein, zijn ondergeteekenden op grond van hetgeen nader zal worden uiteengezet eenstemmig van oordeel:

I. dat het tentoonstellen in de vanwege het tentoonstellingsbestuur te bouwen hallen zeker niet wenschelijk zou zijn;

II. dat voor het oprichten van een eigen gebouw voor Nederland en de Koloniën, op een ander dan het oorspronkelijk in optie gegeven terrein, geen geschikte plaats is te vinden en dat dit tot geene besparingen zou leiden;

III. dat aan het oprichten van een eenvoudig gebouw voor de Nederlandsche en voor de Koloniale tentoonstelling op het in alle opzichten zoo bijzonder gunstig gelegen terrein, waarvoor uiterlijk tot 1 Januari a.s. optie verkregen is, de voorkeur moet worden gegeven;

IV. dat de tentoonstelling in een eigen gebouw, als bedoeld sub III, begroot moet worden op eene uitgaaf van f 390·000,—, t. w. *f* 265 000,— voor Nederland en *f* 125 000,— voor de Koloniën (Zie bijlage 5).

V. dat de tentoonstelling in de hallen, als bedoeld sub I, begroot moet worden op eene uitgaaf van f 347 750,—, t. w. voor Nederland *f* 236 750,— en *f* 111 000,— voor de Koloniën (Zie bijlage 6).

Ad I. Voor expositie in de hallen bleek alleen plaatsruimte beschikbaar te zijn in het gebouw, op den als bijlage 1 hierbij gevoegden plattegrond met *B.* gemerkt, daar het gebouw gemerkt *C.* voor de Belgische afdeeling is bestemd, n het gebouw gemerkt *D.* geheel is bezet met opties, tot 15 Januari a.s. genomen door de Regeeringen van Engeland, Frankrijk en Italië.

In de hallen gemerkt *B.* kan plaatsruimte worden beschikbaar gesteld tegen *f* 6.50 per M². inclusief vloeren, maar exclusief afscheidingen en versiering.

De keus werd gelaten tusschen een gedeelte in één der vleugels of een gedeelte in het middenstuk (vgl. bijlagen 2 en 3).

De ondergeteekenden meenen, dat, wil men in de hallen tentoonstellen, de plossing volgens bijlage 2 de voorkeur verdient boven die volgens bijlage 3.

Bij het bezoek op het terrein bleek, dat de met *B* gemerkte hallen gelegen zullen zijn, aan de voorzijde achter een dijk van 4 M. hoogte, waarover een tramweg loopt, en voorts afgescheiden zullen zijn van het overige tentoonstellingsterrein door een ravijn met eene hooge rij boomen aan den rand, waarin wel twee coupures gemaakt zullen worden, maar die toch het uitzicht

van af het hoofdterrein, waar o.a. het perceel *A.* is gelegen, geheel afsluiten, terwijl aan de andere zijde en aan den achterkant zich de grens van het tentoonstellingsterrein bevindt.

Men zou zich daar dus in een soort „cul-de-sac" bevinden en de ondergeteekenden betwijfelen ernstig, of in dien uithoek de aandacht der bezoekers wel in die mate op de Nederlandsche en Koloniale inzendingen zal vallen, als met de bedoeling van eene deelneming van Nederland en de Koloniën overeen te brengen is.

Ad II. Voor stichting van een gebouw op eene andere plaats bleek beschikbaar te zijn een terrein op bijlage 1 gemerkt *E.* Voor huur van terrein zou daar, evenals voor terrein *A*, *f* 2.50 per M². in rekening worden gebracht. Aangezien hier echter gelijkvloers zou gebouwd worden, zou in plaats van 3100 M². dáár, hier 5000 M². bouwoppervlakte benoodigd zijn en dus in plaats van *f* 7750 *f* 12500 te betalen zijn.

Wat het terrein sub *E* betreft, ook dit is ongunstig gelegen, ofschoon niet in die mate als de hallen met *B.* aangeduid.

Een groot bezwaar is echter, dat men daar ver verwijderd is van het eindpunt van den spoorweg op het tentoonstellingsterrein, zoodat de zoogenaamde manutentie, d. w. z. het vervoer en de verdere behandeling der goederen op het terrein, groote kosten zal veroorzaken, terwijl de gevellengte, die gedecoreerd moet worden, ook al bevindt die gevel zich slechts aan ééne zijde, door den vorm van het terrein aanzienlijk is.

Onderzocht werd nog, of eene andere plaats zon kunnen worden gevonden. Het bleek niet onmogelijk in de nabijheid van plek *E.* een terrein te verkrijgen, doch dit was niet beter.

Over een terrein recht tegenover het Belgische Hoofdgebouw en de Feestzaal (met *C.* en *F.* aangeduid op Bijlage 1) werd nog van gsdachten gewisseld. Daargelaten de vraag, of dáár een terrein kon worden beschikbaar gesteld, rees dadelijk het bezwaar, dat een gebouw recht tegenover het Belgische Hoofdgebouw en de Feestzaal en in de onmiddellijke nabijheid van den hoofdingang, hooge eischen zou stellen aan de decoratie van den gevel, zoodat het zeker niet goedkooper zou zijn dan een gebouw op terrein *A.*

Ad III. Aan het oorspronkelijke denkbeeld om op het terrein, op bijgaanden plattegrond met *A.* gemerkt, een eigen gebouw te stichten, maar dan ook voor Nederland en de Koloniën te zamen bestemd en naar een minder kostbaar plan, dan dat, waarvoor oorspronkelijk *f* 150.000 was geraamd, geven ondergeteekenden de voorkeur.

Eene overweging van gewicht is ook nog, dat alleen het tuinterrein bij plan *A* met *G.* aangeduid, door de hoogteligging enz. bijzonder geschikt lijkt, en dat het aanbeveling verdient den tuin bij het gebouw te behouden.

Ten slotte wordt er nog de aandacht op gevestigd, dat de gronden bestemd

voor tuinaanleg alleen bij plan *A.* dadelijk beschikbaar zijn, door dat niet in de onmiddellijke nabijheid wordt gebouwd, hetgeen elders wel het geval zou zijn.

Terwijl, gelijk reeds volgt uit het sub *I.* opgemerkte, expositie in de hallen door de ondergeteekenden niet kan worden aanbevolen, zij er hier ten overvloede nog op gewezen dat tegenover de belangrijke voordeelen, welke het eigen gebouw biedt boven de expositie in de hallen, slechts eene in verhouding zeer geringe meerdere geldelijke opoffering wordt gevraagd t. w. voor Nederland *f 28 250* en voor de Koloniën *f 14 000* of totaal *f 42 250.* (Zie bijlage 6).

W. RÖELL.
CH. VAN DE POLL.
D. E. C. KNUTTEL.
J. A. FREDERIKS.
J. C. A. EVERWIJN.

BIJLAGE 5*).
(Behoort bij BIJLAGE II A.)

BEGROOTING der uitgaven voortvloeiende uit de deelneming van Nederland en de Koloniën aan de Tentoonstelling te Brussel in 1910 in een eigen gebouw.

I. *Kosten van de Commissie en van den Regeerings-commissaris* *f* 30.000

Inrichting van het bureau te 's Gravenhage.
Lokaalhuur te 's Gravenhage.
Bezoldigingen.
Extra schrijfloonen.
Bodeloonen.
Kantoorbehoeften.
Porti en telegrammen.
Drukwerk.
Reis- en verblijfkosten der Centrale Commissie.
Reis- en verblijfkosten der Bijzondere Commissiën.

Transporteere . . . *f* 30.000

*) Bijlagen 1, 2, 3 en 4 zijn de plattegronden.

Per Transport . . . *f* 30.000

Uitgaven van de Bijzondere Commissiën.
Kosten van den Regeerings-commissaris.
Uitgaven te Brussel en diversen.

Voor de tentoonstelling te Parijs in 1900 bedroegen de kosten van de Commissie in Nederland en te Parijs en van den Commissaris-Generaal ruim *f* 52.000.

Belangrijke besparing schijnt mogelijk, vooral op de vertegenwoordiging ter plaatse, waarvoor te Parijs uitgegeven werd ruim *f* 21.000.

II. *Huur van het terrein* bestemd voor het gebouw ten behoeve der Nederlandsche- en Koloniale Tentoonstelling . . . . „ 7.750

De met het Bestuur overeengekomen prijs is *f* 2,50 per M².

III. *Gebouw* voor de Nederlandsche- en Koloniale Tentoonstelling „ 100 000

Oorspronkelijk was voor het gebouw *f* 150 000 geraamd. Nadere overweging en onderzoek ter plaatse heeft echter geleid tot de slotsom, dat aan de geveldecoratie niet zulke hooge eischen gesteld behoeven te worden, als aanvankelijk, in verband met de in het oog vallende plaats van het gebouw, was noodig geacht. Ook overigens is een eenvoudiger opzet van het gebouw mogelijk gebleken, zonder aan de eischen van welstand te kort te doen.

Voor een gebouw van twee verdiepingen, voor Nederland en de Koloniën, gelegen in het centrum van het tentoonstellingsterrein, dat eene bouwoppervlakte beslaat van ruim 3000 M². en eene tentoonstellingsruimte van 5000 M². met inbegrip van gangen, bureauruimten, enz. *) kan, volgens het oordeel der

Transporteere . . . *f* 145.750

*) Men stelt zich voor, ten einde de exposanten in de gelegenheid te stellen individueel voor hun eigen product, zonder groote kosten, zooveel doenlijk, reclame te maken, in het gebouw een *informatiebureau* te vestigen, waar zooveel mogelijk inlichtingen zullen worden gegeven over de inzendingen, de inzenders en hunne bedrijven.

Ieder inzender zou, tegen betaling van een gering bedrag, in een hem aangewezen loketkast zijn catalogussen, prospectussen, reclame-biljetten, photographiën van zijne fabriek, kortom alles kunnen uitstallen, wat hij het publiek wenscht te toonen.

De belanghebbende bezoeker zal dus hier alles bijeen vinden, wat hij behoeft om van het artikel op de hoogte te komen; hij kan de stukken op zijn gemak bestudeeren, terwijl een ambtenaar der Commissie met dezen dienst belast en door de inzenders vooraf geïnstrueerd, in dit lokaal aanwezig zal zijn om mondelinge inlichtingen te verstrekken en de belanghebbenden desgevraagd in verbinding met den exposant te stellen.

Per Transport . . . *f* 145.750

deskundige leden onzer Commissie, geen lager bedrag dan het thans geraamde uitgetrokken worden, terwijl zij met den architect, die het eerste plan ontwierp en die thans zonder eenige verbintenis weder is geraadpleegd, van meening zijn, dat voor het uitgetrokken bedrag een gebouw, dat aan behoorlijke eischen voldoet, opgericht kan worden.

IV. *Kosten van het ontwerpen van het gebouw en van het toezicht bij de uitvoering* . . . . . „ 8.000

Belooning van den architect.
Bureaukosten.
Teekenloonen.
Toezicht op de uitvoering.
Reis- en verblijfkosten.

Dit bedrag schijnt voldoende en geenszins overmatig.

V. *Versiering* der Nederlandsche en Koloniale afdeelingen . . „ 50.000

Voor de inwendige algemeene versiering van het gebouw is een bedrag van *f* 50.000 zeker niet te veel.

Toch mag men aannemen, dat voor dit bedrag eene behoorlijke versiering aangebracht kan worden, waarbij tevens aan de Nederlandsche kunstnijverheid gelegenheid kan worden gegeven van hare vaardigheid te doen blijken.

VI. *Bijdrage voor de tentoonstelling in de Machinehallen* . . . „ 15.000

Aangezien de machinenijverheid in de machinehallen moet tentoonstellen en dus geen gebruik kan maken van het voor Nederland te stichten gebouw, wordt een afzonderlijke post uitgetrokken, als tegemoetkoming in de kosten van plaatsruimte enz. De plaatsruimte zal *f* 10 per M². kosten, exclusief vloeren en fundeeringswerken. De inzendingen in de machinehallen zullen, behalve de machinenijverheid, ook den scheepsbouw en de electrische nijverheid omvatten en een collectief karakter dragen.

Er wordt gerekend op eene oppervlakte van 1000 à 1500 M².

VII. *Jury* . . . . . „ 4.000

Tot een bedrag van *f* 200 per lid voor tegemoetkoming (incl. reis- en verblijfkosten).

Per Transport . . . *f* 228.750

Gerekend is op 20 Juryleden met gemiddeld *f* 200 voor tegemoetkoming met inbegrip van reis- en verblijfkosten.

VIII. *Manutentie,* dienst der *expeditie* en *bewaren van kisten.* . . „ 14.000

Regeling van het vervoer der Nederlandsche en Koloniale goederen van de losplaats op het tentoonstellingsterrein, naar de Nederlandsche afdeeling en terug.

Vervoer der eigen inzendingen van Nederland en de Koloniën naar het tentoonstellingsterrein en terug.

Weghalen en bewaren der ledige kisten.

Terugbrengen der ledige kisten na afloop der tentoonstelling.

Voor de tentoonstelling te Parijs bedroegen die kosten ruim *f* 28.000.

Waar belanghebbenden zelve hunne spoorwegvrachten hebben te betalen, is er feitelijk geen reden het verder vervoer op het terrein geheel voor rekening der Commissie te nemen.

Intusschen behoort de Commissie wel het vervoer te organiseeren. Dan moet men echter in Nederland aanvangen en samenlading in wagens, resp. extratreinen regelen. Vraagt men den inzenders een klein percentage boven de spoorvracht, dan wordt voor de manutentie slechts een betrekkelijk gering bedrag, o. a. voor eigen inzendingen der Commissie gevorderd.

Het tentoonstellingsterrein zal aan den Staatsspoorweg verbonden worden. De goederen zullen dus niet, zooals te Parijs, dikwijls door de stad vervoerd behoeven te worden. Ook zullen zij niet, zooals daar, op verschillende ver van elkaar verwijderde plaatsen zijn op te stellen.

De kisten worden vanwege het Bestuur der tentoonstelling gratis bewaard. Door de Commissie moet echter voor dekkleeden en assurantie zorg gedragen worden.

Een en ander leidt tot eene belangrijke besparing, zoodat een bedrag van *f* 14.000 voldoende schijnt.

IX. *Bewaking en schoonhouden* der Nederlandsche en Koloniale afdeelingen. . . . . „ 10.000

Transporteere . . . *f* 288.750

Per Transport . . . *f* 288.750

Wenschelijk zou het zijn voor deze werkzaamheden personen te verkrijgen, die evenals te Parijs, ook bij de inrichting der tentoonstelling diensten zouden kunnen bewijzen. Rekenende op 200 dagen dienst ad *f* 4 per dag, komt men tot *f* 800 per man of voor 12 man, die noodig worden geacht, op *f* 9600 rond *f* 10.000.

X. *Land- en Tuinbouw*. . . . . „ 50.000

Op grond van gehouden besprekingen mag worden aangenomen, dat, ofschoon de aanvankelijk opgemaakte plannen tot een hooger cijfer leidden, met dit bedrag eene behoorlijke vertegenwoordiging van land- en tuinbouw kan worden verkregen. Onder deze som zijn de kosten begrepen van den aanleg van het tuinterrein, dat gratis door het Tentoonstellingsbestuur beschikbaar wordt gesteld.

XI. *Schoone Kunsten* . . . . . „ 10.000

Kosten verbonden aan het bijeenbrengen, beoordeelen en voor verzending gereedmaken der kunstwerken.

Versiering der afdeeling.

Reis- en verblijfkosten der deskundigen, belast met het ophangen en etaleeren der kunstwerken.

Assurantie.

Vervoer heen en terug.

Emballeeren te Brussel.

Reëxpeditie in Nederland.

Herstel van schade aan in bruikleen afgestane kunstvoorwerpen.

Aangenomen is dezelfde wijze van behandeling en ook hetzelfde bedrag als te Parijs.

Evenals dáár zal de tentoonstelling der Schoone Kunsten in een afzonderlijk gebouw worden gehouden en wel in het „Palais du Cinquantenaire", door den Belgischen Staat of het Tentoonstellingsbestuur daarvoor in te richten. De bijzondere versiering der afdeeling komt ten laste van het land, dat tentoonstelt.

XII. *Eigen inzendingen* . . . . . „ 10.000

Transporteere . . *f* 311.750

Per Transport . . . *f* 311.750

Te Parijs bleek het noodzakelijk dat de Commissie, om een goed geheel te verkrijgen, in enkele afdeelingen, (als bijv. „Economie Sociale") zelve voor inzendingen zorgde. Hiermede was *f* 14.500 gemoeid. Ook thans zal hierop gerekend moeten worden, terwijl voorts door grafieken en dergelijke een algemeen beeld van de economische ontwikkeling van Nederland zal zijn te geven.

Een bedrag van *f* 10.000 schijnt voor een en ander voldoende.

XIII. *Catalogus* der Nederlandsche en der Koloniale inzendingen. *Verslag* . . . . . „ 3.000

De kosten van een en ander bedroegen te Parijs respectievelijk circa *f* 1300, *f* 1400 en *f* 200.

XIV. *Opruimen en inpakken* . . . . . „ 5.000

Afbreken en opruimen der versieringswerken.
Inpakken der eigen inzendingen.

Vermits het opruimen der versieringen, voorzoover op den weg der Commissie liggende, en het inpakken der eigen inzendingen gemakkelijk zal zijn door het hebben van een eigen gebouw, resp. ruimte aaneen in de hallen, terwijl ook met de waarde der afgebroken versieringswerken valt rekening te houden, schijnt *f* 5000 voldoende.

Het spreekt trouwens vanzelf, dat het opruimen der overige inzendingen komt ten laste der inzenders, al zal de Commissie ook tegen vergoeding behulpzaam kunnen zijn.

XV. *Kosten in Nederland vallende op de inzendingen van de Koloniën* . . . . . *f* 15.000

De meeste der hierboven geraamde posten betreffen uitgaven, die voor een deel ook aan de koloniale inzendingen ten goede zullen komen. Het aandeel der Koloniën in deze uitgaven en in post XVII kan op *f* 80.000 gesteld worden. Voor verdere uitgaven hier te lande dient echter nog een bedrag uitgetrokken te worden, dat ingevolge gepleegd overleg *f* 15,000 zou behooren te zijn.

Transporteere . . . *f* 390.000

Per Transport . . . *f* 390.000

XVI. *Uitgaven in de Koloniën* . . . . . „ 30.000

Voor de tentoonstelling te Parijs werd *f* 52,000 uitgegeven.

Ingevolge gepleegd overleg zal thans met het geraamde bedrag kunnen worden volstaan. Het economische karakter der tentoonstelling zal op den voorgrond zijn te stellen, en dus zal, in mindere mate dan voor Parijs, verzameling door de Nederlandsch-Indische Commissie zelve van voorwerpen, vooral uit een ethnographisch oogpunt van belang, noodig zijn.

XVII. *Onvoorziene uitgaven* . . . . . „ 28.250

De verschillende posten zijn zuinig geraamd. Het is dus wenschelijk op eene begrooting als deze, die uit den aard der zaak niet anders dan zeer globaal kan zijn, een niet te gering bedrag voor onvoorziene uitgaven uit te trekken.

f 390,000

	Nederland.	Koloniën.		Totaal. Koloniën.	Algemeen Totaal.
		In Nederl.	In Indië.		
Oorspronkelijk Ontwerp . .	*f* 400,000	*f* 125,000	*f* 75,000	*f* 200,000	*f* 600,000
Gewijzigd Ontwerp . . .	„ 265,000	„ 95,000	„ 30,000	„ 125,000	„ 390,000
Verschil .	*f 135,000*	*f 30,000*	*f 45,000*	*f 75,000*	*f 210,000*

De belangrijke *reductie* van de oorspronkelijke raming is een *gevolg van:*

1°. het plan tot oprichting van een „eenvoudiger" gebouw (zie de toelichting tot post III der begrooting);

2°. het loslaten van het denkbeeld om voor de Koloniale tentoonstelling een afzonderlijk gebouw op te richten;

3°. de zoo zuinig mogelijke raming der verschillende posten.

BIJLAGE 6.
(Behoort bij BIJLAGE II A.)

BEGROOTING bij deelneming van Nederland en de Koloniën aan de Tentoonstelling te Brussel 1910 *in de hallen.*

Bij *oprichting van een eigen gebouw* is uitgetrokken:

Voor het gebouw	*f* 100,000	
Voor het terrein	„ 7,750	
Voor versiering.	„ 50,000	
Voor de kosten van ontwerpen enz.. . . .	„ 8,000	
		f 165,750

Bij *gebruik van ruimten in de Hallen* moet uitgetrokken worden:

Voor huur van 5000 M². à *f* 6,50	*f* 32,500	
Voor inrichting en versiering volgens eene door de deskundige leden onzer Commissie gemaakte raming.	„ 91,000	
		„ 123,500
Verschil.		*f 42,250*

zoodat bij tentoonstelling in de Hallen het eindcijfer der begrooting voor een eigen gebouw . . . . . *f* 390,000
verminderd kan worden met . . . . . „ 42.250
en gebracht kan worden op. . . . . „ *347,750*

	Nederland.	Koloniën. In Nederl.	Koloniën. In Indië.	Totaal Koloniën.	Algemeen Totaal.
Eigen gebouw .	*f* 265,000	*f* 95,000	*f* 30,000	*f* 125,000	*f* 390,000
Gebruik hallen .	„ 236,750	„ 81,000	„ 30,000	„ 111,000	„ 347,750
Verschil .	*f 28,250*	*f 14,000*	Nihil	*f 14,000*	*f 42,250*

BIJLAGE II B.

Aan
de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Geven ondergeteekenden, tezamen vormend een Comité, door de na te melden vergadering aangewezen, met allen eerbied te kennen;

dat op 26 October 1908 te Amsterdam is gehouden een vergadering van belanghebbenden bij en belangstellenden in een deelneming van Nederland aan de Tentoonstelling te Brussel in 1910, onder voorzitterschap van den heer Mr. Joh. Enschedé, in zijn kwaliteit van voorzitter der Maatschappij van Nijverheid;

dat daarbij tegenwoordig waren de personen en vertegenwoordigd waren de zedelijke lichamen op bijlage 1 vermeld;

dat bovendien voor en tijdens de vergadering door de personen en zedelijke lichamen op bijlage 2 vermeld, instemming was betuigd met het denkbeeld om te Brussel in 1910 een waardig beeld van Nederland te geven;

dat zoowel uit het medegedeelde ter vergadering als uit de naar aanleiding dier vergadering ontvangen brieven duidelijk is gebleken;

dat in de kringen van nijverheid, kunstnijverheid, tuinbouw en landbouw, indertijd met groote voldoening was gezien hoe de Regeering aan veler wenschen was tegemoet gekomen door het indienen van een ontwerp van wet, waarbij een belangrijke som werd uitgetrokken om eene officieele commissie in staat te stellen voor een waardige vertegenwoordiging van Nederland op de tentoonstelling te Brussel in 1910 zorg te dragen;

dat zij daarop echter met groote teleurstelling hadden kennis genomen van het niet goedkeuren van dit ontwerp van wet door Uwe Hooge Vergadering, o. a. op grond dat de nijverheid zelve niet genoegzaam van hare ingenomenheid met het voorstel zou hebben blijk gegeven;

dat dit zwijgen eerder verklaard moest worden uit de stellige verwachting dat dit voorstel, dat een groote nationale reclame ten doel heeft, op geen bezwaren van ernstigen aard zou stuiten;

dat zij er echter nu prijs op stelden mede te deelen, dat indien de Regeering in staat ware gesteld aan haar voornemen uitvoering te geven, zij velen bereid zou hebben gevonden hunne beste krachten in te spannen om ons land in dezen wedstrijd der volken niet achter te doen blijven, deels gedreven door hun eigen belang, deels uit zucht om daar waar de Regeering voorgaat mede te werken tot hetgeen ongetwijfeld een nationaal belang genoemd mag worden.

Ondergeteekenden vertrouwen dat bovenstaande verklaring Uwe Hooge Vergadering een nieuw inzicht in de zaak zal geven en dat Uwe Hooge Ver-

gadering alsnog een gelegenheid zal weten te vinden om de Regeering in staat te stellen aan haar oorspronkelijk voornemen gevolg te geven.

Was geteekend: (*)

K. J. A. G. Baron COLLOT D'ESCURY, *Hontenisse.*
E. G. DUYVIS JZN., *Utrecht.*
J. G. MOUTON, *Deventer.*
E. H. KRELAGE, *Haarlem.*
JAC. VAN DEN BOSCH, *Amsterdam.*
F. C. DUFOUR, *Haarlem.*
G. S. DE CLERCQ, *Bloemendaal,* toegevoegd Secret

BIJLAGE I.

De Algem. Ned. Zuivelbond (K. J. A. G. Baron Collot d'Escury en F. E. Posthuma) 's Gravenhage; de Landbouwafdeeling „Bodegraven" (H. le Coultre) Bodegraven; N. J. Lankhorst & Zoon (A. Beckering Lankhorst) Sneek; Maatschappij de „Veluwe" (G. J. van Sierenberg de Boer) Nunspeet; Haarl. Machinefabriek v/h. Gebrs. Figee (F. C. Dufour) Haarlem; Kon. Tapijtfabriek „Werklust" W. J. Stevens Zonen (G. Stevens) Rotterdam; Ned. Fabr. van Werktuigen en Spoorwegmaterieel (A. Heldring) Amsterdam; N. V. Polak & Schwarz's Essencenfabrieken (Jos. Polak Jz.) Zaandam; Kon. Ned. Machinefabriek v/h. E. H. Begemann (E. H. Begemann) Helmond; N. V. 't Binnenhuis (Jac. van den Bosch) Amsterdam; Onder den St. Maarten (J. A. Pool) Haarlem; „Amphora-Holland" (van Sillevoldt en Perelaer) Oegstgeest; Kon. Deventer Tapijtfabriek (J. G. Mouton) Deventer; Plateelbakkerij „de Distel" (J. M. Lob) Amsterdam; Bond van Bloembollenhandelaren (G. Kruyff) Haarlem; Bond van Coöperatieve Zuivelfabrieken in Friesland (O. Reitsma) Leeuwarden; Zuivel-Maatschappij „de Kroon", v/h. Gerbrand Vis Hzn. (Gerbrand Vis Hzn.) Zaandijk; Copaline Verffabriek Klok & C°. (J. A. F. Klok) Rijswijk; Erven Lucas Bols (C. N. I. Moltzer J.Ezn.) Amsterdam; Nederl. Landbouwcomité (S. R. von Franck) 's Gravenhage; Maatschappij tot expl. van Fijnhouthandel en Stoomzagerij (C. Poulie) Amsterdam; Duyvis & C°. (E. G. Duyvis Jz.) Utrecht; J. Sabelis & C°. (Rego Veth) Haarlem; Joh. Enschedé & Zonen (Mr. Joh. Enschedé) Haarlem; D. & M. Grootes Gebroeders (M. Grootes Jr.) Westzaan; P. Molenaar & Co. (P. Molenaar) Westzaan; L. Smit & Zoon (L. J. Smit) Kinderdijk; Kleene & C°. te Amsterdam, Kurz te Tiel en de N. V. Arnhemsche faiencefabriek te Arnhem (Kleene); Nederl. Chem. Fabriek (J. P. Nord Thomson) Amsterdam; Electro Chem. Fabriek (Simon L. Pool) Amsterdam; Bonnike en Pauls, Amsterdam; Maatsch. tot exploit. van G. Houweling's Min. Waterfabriek (E. Houweling) Amsterdam; R. Buisman, Leeuwarden; F. Onland van de Kasteele, Utrecht; Chris Lebeau, Haarlem; Bert Nienhuys, Haarlem; Louis J. Vreugde, Haarlem; J. E. Scholten, Groningen; Eduard Cuypers, Amsterdam; J. Blinxma, Amster-

(*) Z. g. Comité van Actie.

dam; W. Kromhout Czn., Amsterdam; Jos. Lalieu, Maastricht; Dr. Leo de Leeuw, Bergen op Zoom; G. S. de Clercq, Bloemendaal; G. N. de Stoppelaar, Brussel; W. A. Rutgers, Brussel; J. A. Frederiks, 's Gravenhage; J. Bendien, Amsterdam; W. van der Giesen, Bodegraven; Ernst H. Krelage, Haarlem; M. S. de Vries, Amsterdam; E. A. von Saher, Haarlem, J. C. de Lange, Rotterdam; Van den Berg & Viëtor, Amsterdam; Bern. J. Veldhuis, Amsterdam; J. Lips Bzn., Dordrecht; D. van Hulst, Nijmegen; J. C. H. van Diggelen, Amsterdam; F. M. van Lynden, Haarlem; R. P. J. Tutein Nolthenius, Amsterdam; A. van Baalen, Amsterdam; G. van der Aa, Amsterdam; M. J. Hack, Amsterdam.

BIJLAGE 2.

J. Bernard Timmermans Wz., Waalwijk; Canoy Herfkens Steenfabrieken, Venlo; Firma M. F. Goossens, Venlo; De Erve H. de Jong, Wormerveer; N. V. Machine- en Motorenfabriek v/h. Thomassen & C°., Arnhem; Louis Smulders & C°., Utrecht; C. J. Begeer, Utrecht; N. V. Fabriek van Brouwers Aardewerk, Leiderdorp; Gebrs. Kooperberg, Breda; Rademaker's Kon. Cacao- en Chocoladefabriek, 's Gravenhage; Fr. van de Loo, Dieren; Jhr. C. F. van de Poll, Haarlem; Gustaaf van Kalcken, Haarlem; W. Kuit, Deventer; Maatschappij Nutricia, Zoetermeer; J. L. van Oosterzee, Brussel; N. V. Vigorose Cement-Industrie De Meteoor, Rheden; H. J. Bouhuys, Deventer; N. V. Hubertina v/h. W. H. Jacobs, Haarlem; Gebrs. Stork & C°., Hengeloo; Hofstede Crull & Willink, Hengelo (O.); Fabriek van Chemische producten Ter Horst & van Hasselt, Schiedam; Wijnand Fockink, Amsterdam; P. van der Burg, Delft; B. P. de Waal, Arnhem; W. Voet & Zonen, Haarlem; Rutten's Bierbrouwerij, Maastricht; J. C. Boldoot, Amsterdam; „Amstelhoek", Amsterdam; Prov. Overijsselsche Boerenbond; Tichelaar, Makkum; Alkmaarsche IJzergieterij & Machinefabriek, Alkmaar; Schaepkens, Maastricht; M. & G. van Son, Waspik; Gebrs. Merens, Haarlem; Jos. B. Citroen, Amsterdam; A. H. Baron van Hardenbroek van Ammerstol, Lisse; Ceuvel & Co's Machinefabriek, Naarden; Vereeniging „Oost en West", 's Gravenhage; F. A. Molijn, Nunspeet.

NOTA aan de Leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst. *)

Ondergeteekenden, Commissieleden voor het bijeenbrengen van een eventueele collectieve inzending van werkstukken van de leden der Nederlandsche

*) Deze nota werd vóór de behandeling van de post op de begrooting (2de stadium) door de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst aan de Leden der Tweede Kamer en Zijn Excellentie den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel toegezonden.

Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst op de Tentoonstelling te Brussel in 1910, wenschen het volgende onder Uwe aandacht te brengen.

Bovengenoemde Vereeniging bestaat uit leden die zich met de beoefening der Ambachts- en Nijverheidskunst bezighouden en hoewel niet allen, die ten onzent zich op dit kunstgebied bewegen in deze Vereeniging zijn opgenomen, durven wij toch met eenige vrijmoedigheid te zeggen, dat de toonaangevende elementen daar wel in vereenigd zijn.

De Vereeniging kwam voor het eerst met een collectieve inzending op de Tentoonstelling te Milaan uit. Ondanks de zeer sobere subsidie die zij daarvoor mocht genieten, meent zij toch, aldaar een tamelijk juist beeld van de nieuwe kunstnijverheid hier te lande, gegeven, en de eens behaalde roem op de tentoonstelling te Turijn in 1901 gehandhaafd te hebben.

Bij de Vereeniging bestaat het voornemen, om ook op de tentoonstelling te Brussel in 1910 met een collectieve inzending uit te komen. Gegeven de groote kosten die het deelnemen aan een tentoonstelling als die te Brussel voor iederen inzender reeds mede brengt, zou van een behoorlijke deelneming niets kunnen komen, wanneer men niet kan rekenen op de faciliteiten, die voortvloeien uit een behoorlijk geregelde officieele deelname en subsidie.

Hoewel bovengenoemde Commissie midden in haar voorbereidenden arbeid is, kan zij de volgende mededeelingen daaromtrent reeds doen.

Door een veertigtal leden zullen grootere en kleinere inzendingen gedaan worden welke te zamen ongeveer een grondoppervlakte van 500 M². in beslag zullen nemen. Het plan is naar aanleiding dier deelname, de tentoonstellingsruimte in te deelen voor een deel in kooien, geschikt voor 17 kamer interieurexposities en een deel geschikt voor vitrine- en wand-exposities, waarvoor ongeveer 300 M². wand noodig is.

Het is de wensch, deze collectiviteit afzonderlijk met eigen decoraties enz. als afgerond geheel in het algemeene gebouw der Nederlandsehe Afdeeling ten toon te stellen. De inzendingen van voorwerpen van kunstnijverheid van firma's en personen buiten deze Vereeniging staande, zullen met deze collectieve inzending één groep kunnen vormen, zoodat dan alle kunstnijverheid van ons land bijeen te overzien zal zijn.

Het is de wensch onzer Vereeniging hare collectiviteit onder eigen beheer en verantwoordelijkheid op te stellen en de ruimte van het gebouw (voor welk laatste aan Zijn Excellentie den minister bij request verzocht is eene prijsvraag onder de Nederlandsche bouwkunstenaars uit te schrijven) naar eigen inzichten, in overleg met het eventueele hoofdcomité in te deelen.

Dat het, krachtens den aard dezer Vereeniging en de krachten harer leden, haar voornemen is aan de uiterlijke verschijning, indeelingen en decoraties enz., dezer collectieve tentoonstelling de uiterste zorgen te besteden en er naar gestreefd zal worden een waardig beeld te geven van de nieuw opbloeiende Kunstnijverheid hier te lande, behoeft zeker geen nader betoog. De

Vereeniging is zich ten volle bewust dat de, ook in het buitenland door dezen tak van kunst behaalden roem en reputatie, gehandhaafd en opnieuw bevestigd moet worden. Zonder de krachtige hulp van den Staat acht zij echter een waardig hoog houden dier kunst op de tentoonstelling te Brussel niet mogelijk. Daarom doet zij een beroep op Uwe medewerking en verzoekt U eerbiedig doch met klem, Uw stem te willen geven voor een dusdanige subsidie, dat zonder al te groote offers van de tentoonstellers aan de tentoonstelling te Brussel tot eer en voordeel van ons land deelgenomen kan worden.

De Commissie voor de Eventueele Collectieve Inzending.

JAC. VAN DEN BOSCH, *Voorzitter.*
G. OOSSCHOT, *Secretaris.*
J. M. LOB, *Dir. plateelbakkerij de Distel,*
W. DE BLÉCOURT, *Dir. N. V. de Woning.*
H. J. M. WALENKAMP CZ., *Architect.*

RECAPITULATIE van de eventueele collectieve inzending der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst.

AANTALLEN EXPOSANTEN.	SOORT VAN INZENDINGEN.	M². VLOER.	M². WAND.
12	Met 17 complete kamerinrichtingen .	390	125
6	Artistieke metaalwerken	50	
3	Rietvlechtwerken	36	30
3	Artistieke aardenwerken	19	55
7	Decoratief schilderwerk, teekeningen en foto's	6	57
12	Tapijten, stoffen, batiks, weefwerken	10	22
2	Gebrand, geschilderd glas		20
47		511	309

Aan
de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Geven ondergeteekenden met allen eerbied te kennen,

dat zij indertijd met groote voldoening hadden gezien hoe de Regeering aan de wenschen van vele nijveren en kunstnijveren was tegemoet gekomen door het indienen van een ontwerp van wet, waarbij een belangrijke som werd uitgetrokken om eene officieele commissie in staat te stellen voor een waardige vertegenwoordiging van Nederland op de tentoonstelling te Brussel in 1910 zorg te dragen;

dat zij daarop met groote teleurstelling hebben kennis genomen van het niet goedkeuren van dit ontwerp van wet door Uwe Hooge Vergadering, o. a. op grond dat de nijverheid zelve niet genoegzaam van hare ingenomenheid met het voorstel zou hebben blijk gegeven;

dat dit zwijgen eerder verklaard moet worden uit de stellige verwachting dat dit voorstel, dat een groote nationale reclame ten doel had, op geen bezwaren van ernstigen aard zou stuiten;

dat zij er thans prijs op stellen aan Uwe Vergadering mede te deelen, dat indien de Regeering in staat ware gesteld aan haar voornemen uitvoering te geven, zij ondergeteekenden bereid zou hebben gevonden hunne beste krachten in te spannen om ons land in dezen wedstrijd der volken niet achter te doen blijven, deels gedreven door hun eigen belang, deels uit zucht om daar waar de Regeering voorgaat mede te werken tot hetgeen ongetwijfeld een nationaal belang genoemd mag worden.

Ondergeteekenden hopen dat bovenstaande verklaring Uwe Hooge Vergadering een nieuw inzicht in de zaak zal geven en dat Uwe Hooge Vergadering alsnog een gelegenheid zal weten te vinden om de Regeering in staat te stellen aan haar oorspronkelijk voornemen gevolg te geven.

W.G. door: den Voorzitter van den Raad van Bestuur van het Museum voor Kunstnijverheid te Haarlem F. M. Baron van Lijnden; den directeur van de school voor Kunstnijverheid te Haarlem E. A. von Saher; de Nederl. Ver. voor Amb. en Nijv. kunst, Jac. van den Bosch voorzitter, C. Oosschot secretaris; de Plateelbakkerij de Distel, dir. J. M. Lob; Kunstaardewerkfabriek Amphora, dir. Sillevoldt en Perelaer; Kon. Tapijtfabriek Werklust te Rotterdam, dir. W. Stevens en Zoon; W. Kromhout Czn.; Louis J. Vreugde; A. van Baalen; Ned. fabriek van Bronswerken v. h. Becht en Dyserinck; N. V. 't Binnenhuis; Werkplaats de Ploeg, dir. K. P. C. de Bazel en Oosschot; R. Tutein Nolthenius; H. J. M. Walenkamp; Kon. Deventer Tapijtfabriek, dir. J. G. Mouton; Onder den St. Maarten, dir. J. A. Pool; Blinxma & C°.; Chris. Lebeau; M. J. Hoek; Bert Nienhuis; Ed. Cuypers; Plateelbakkerij Rozenburg, dir. Jac. Kok; N. V. de Woning, dir. de Blécourt; 's Gravenhaagsche Smyrnafabriek, T. Landré; Ver. Arti et Industriae, voorzitter J Mutters; H. P. Berlage.

BIJLAGE III A.

KONINKLIJK BESLUIT van 17 Mei 1909, No. 28, tot instelling van een Centrale Commissie (Staatscourant van Dinsdag 18 Mei, No. 115).

17 Mei 1909
no. 28.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Gezien Ons besluit van 26 Maart 1909, No. 24;

Op de voordracht van Onze Ministers van Landbouw, Nijverheid en Handel en van Koloniën van 8 Mei 1909 No. 4055 afdeeling Handel, en van 13 Mei 1909, afd. A1,no. 4;

Hebben goedgevonden en verstaan:

I. eene centrale commissie in te stellen tot inrichting van de afdeelingen van Nederland en zijne koloniën en tot behartiging van de belangen der inzenders in die afdeelingen op de algemeene en internationale tentoonstelling, welke in 1910 te Brussel zal worden gehouden;

II. in die commissie te benoemen: (volgen de namen(*));

III. Onze Ministers van Landbouw, Nijverheid en Handel en van Koloniën te machtigen bijzondere commissiën in te stellen tot het bijeenbrengen der inzendingen, behoorende tot de verschillende groepen en klassen, waarin volgens het reglement der tentoonstelling het ingezondene wordt gerangschikt en de leden daarvan te benoemen;

IV. te bepalen, dat door Onzen Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel een reglement tot regeling der werkzaamheden van de Centrale Commissie en van de bijzondere commissiën zal worden vastgesteld.

Onze Ministers van Landbouw, Nijverheid en Handel en van Koloniën zijn belast met de uitvoering van dit besluit, dat in de „Nederlandsche Staatscourant" zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan de Algemeene Rekenkamer.

's-Gravenhage, 17 Mei 1909.

WILHELMINA.

De Minister van Landbouw,
Nijverheid en Handel,
A. S. TALMA.
De Minister van Koloniën,
IDENBURG.

(*) Zie Hoofdstuk III.

BIJLAGE III B.

REGLEMENT tot regeling der werkzaamheden der Centrale Commissie en der Bijzondere Commissiën voor de in 1910 te Brussel te houden algemeene en internationale tentoonstelling.

(Vastgesteld, ingevolge Koninklijk besluit van 17 Mei 1909, No. 28, door den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel bij beschikking van 25 Augustus 1909, No. 8279, Afdeeling Handel).

Algemeene Bepalingen.

Artikel 1.

De Centrale Commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 17 Mei 1909, No. 28, is belast met de inrichting van de afdeelingen van Nederland en de Koloniën en met de behartiging der belangen van de inzenders in die afdeelingen, op de in 1910 te Brussel te houden algemeene en internationale tentoonstelling.

Zij heeft haren zetel en haar bureau te 's-Gravenhage en stelt haar reglement van orde vast. Dit reglement en de later daarin te brengen wijzigingen behoeven, alvorens te worden ingevoerd, de goedkeuring van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Artikel 2.

De leden der Centrale Commissie, die ingevolge beschikking van de Ministers van Landbouw, Nijverheid en Handel en van Koloniën d.d. 12-19 Augustus 1909, No. 8028, afdeeling Handel en afdeeling A. I. No. 4, zijn benoemd tot voorzitter van een of meer der Bijzondere Commissiën, zijn ieder meer bepaaldelijk belast met de zorg der inzendingen, bijeengebracht door de Bijzondere Commissie of Commissiën, waarvan zij het voorzitterschap bekleeden.

Artikel 3.

De Voorzitter der Centrale Commissie, tevens Commissaris-Generaal voor Nederland bij de tentoonstelling, kan een der leden, wiens instructie door hem

wordt vastgesteld, aanwijzen, om hem te Brussel bij het tentoonstellingsbestuur als zoodanig te vertegenwoordigen.

Artikel 4.

De Centrale Commissie stelt de voorwaarden vast, waaronder door inzendingen in de afdeelingen van Nederland en de Koloniën aan de tentoonstelling kan worden deelgenomen, met inachtneming van het beginsel, dat de Staat niet verantwoordelijk is voor verlies van, of schade aan de ingezonden voorwerpen of naar aanleiding van de inzending door de inzenders te lijden, aan welke oorzaak een en ander ook toe te schrijven zij, aan overmacht of aan schuld, onvoorzichtigheid of nalatigheid, zoo van derden als van het bestuur en het personeel der tentoonstelling.

Zij doet den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel voorstellen omtrent de benoeming van leden voor Nederland in de Internationale Jury.

Artikel 5.

De leden der Centrale Commissie en die der Bijzondere Commissiën genieten als zoodanig geene bezoldiging. Vergoeding wegens uitgaven in die betrekking gedaan, wordt hun op door eerstgenoemde Commissie te bepalen wijze verleend.

Voor reizen gedaan ten behoeve van werkzaamheden der Centrale Commissie, op uitnoodiging of onder goedkeuring van den Voorzitter, hebben de leden recht op vergoeding van reis- en verblijfkosten naar de 2e klasse van het tarief, vastgesteld bij Koninklijk Besluit van 5 Januari 1884 (Staatsblad No. 4).

De leden der Bijzondere Comissiën hebben recht op gelijke vergoeding van reis- en verblijfkosten voor binnenlandsche reizen, gedaan op uitnoodiging of onder goedkeuring van den Voorzitter hunner Commissie, en voor buitenlandsche reizen, wanneer die gedaan zijn onder goedkeuring van den Voorzitter der Centrale Commissie.

Door den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel wordt op voordracht van de Centrale Commissie, voor vergoeding van verblijfkosten in het buitenland eene speciale regeling gemaakt.

Van den Voorzitter en de overige Leden der Centrale Commissie.

Artikel 6.

De leiding van alle werkzaamheden der Centrale Commissie berust bij den Voorzitter.

Deze regelt, in overleg met de ondervoorzitters, de wijze, waarop hij bij afwezigheid of verhindering zal worden vervangen en verstrekt den Ministers van Landbouw, Nijverheid en Handel en van Koloniën desgevraagd, te allen tijde inlichtingen omtrent alle zaken, de deelneming van Nederland en de Koloniën aan de tentoonstelling betreffende.

Artikel 7.

De Voorzitter roept de leden der Centrale Commissie ter vergadering op, zoo dikwijls hij dit noodig acht. Tijd en plaats der vergadering worden door hem bepaald.

Artikel 8.

De Voorzitter kan een of meer leden met speciale werkzaamheden, buiten die in art. 2 genoemd, belasten.

Artikel 9.

De Voorzitters van de Bijzondere Commissiën doen in elke vergadering der Centrale Commissie mededeeling van hetgeen sedert de laatste bijeenkomst door die Bijzondere Commissie is verricht.

Van de Bijzondere Commissiën.

Artikel 10.

De Bijzondere Commissiën zijn belast met het bijeenbrengen der inzendingen behoorende tot de verschillende groepen en klassen waarin volgens het Belgische reglement der tentoonstelling het ingezondene wordt gerangschikt, en waarvoor zij bij beschikking van de Ministers van Landbouw, Nijverheid en Handel en van Koloniën van 12—19 Augustus 1909 No. 8028, afdeeling Handel en afdeeling A. I., No. 4 zijn ingesteld.

Zij beslissen omtrent de al of niet toelating van aangeboden inzendingen en kunnen zich daarbij doen voorlichten door deskundigen, die door hen worden aangewezen en wier vergoeding, zoo noodig, door den Voorzitter der betrokken Bijzondere Commissie, onder goedkeuring der Centrale Commissie, wordt geregeld.

Artikel 11.

De Bijzondere Commissiën vergaderen zoo dikwijls de Voorzitter dit noodig acht. Tijd en plaats der vergadering worden door dien voorzitter bepaald.

Wanneer de Voorzitter, of degeen die hem vervangt, zich met een genomen besluit niet kan vereenigen, is hij bevoegd de uitvoering te schorsen en het besluit te onderwerpen aan de beslissing der Centrale Commissie, welker Voorzitter, alvorens die beslissing uit te lokken, een of meer leden uit de meerderheid der Bijzondere Commissie uitnoodigt, hun standpunt in eene vergadering der Centrale Commissie uiteen te zetten.

Stelt de Centrale Commissie de meerderheid der Bijzondere Commissie in het ongelijk, dan treedt het besluit der Centrale Commissie in plaats van dat der Bijzondere.

De Voorzitter der Centrale Commissie is bevoegd de vergaderingen der Bijzondere Commissiën bij te wonen.

Artikel 12.

Bij afwezigheid of verhindering van den Voorzitter eener Bijzondere Commissie, wordt in zijne vervanging door den Voorzitter der Centrale Commissie voorzien.

Van het geldelijk beheer.

Artikel 13.

In de maanden Januari en Juli van elk jaar, voor het eerst in de maand Januari 1910, doet de Centrale Commissie aan de Ministers van Landbouw, Nijverheid en Handel en van Koloniën een overzicht toekomen van den stand der geldmiddelen bij den aanvang van die maand, met vermelding van de uitgaven, welke nog niet zijn gedaan, doch tot het doen van welke reeds de verplichting bestaat.

Artikel 14.

De zorg voor alles wat het geldelijk beheer betreft is opgedragen aan den Penningmeester.

Deze regelt, in overleg met den Voorzitter, de bewaring van de ter beschikking der Centrale Commissie gestelde gelden en is verplicht den Voorzitter te allen tijde inzage te geven van de boeken, registers en verdere bescheiden zijn beheer betreffende.

Tenzij op schriftelijken last van den Voorzitter, worden door hem geen uitgaven gedaan, dan die waartoe door de Centrale Commissie is besloten.

Van de Secretarissen.

Artikel 15.

De Secretarissen zijn belast met het voeren van de briefwisseling der Centrale Commissie en het stellen van rapporten en verslagen. Zij houden de notulen der vergaderingen en zorgen voor den geregelden gang der werkzaamheden aan het bureau, zoo mede voor de zorgvuldige bewaring van het archief.

Zij staan ten dienste der Bijzondere Commissiën.

Hunne bureaukosten worden door de Centrale Commissie geregeld.

Aan den tweeden Secretaris kan door de Centrale Commissie eene bezoldiging worden toegekend.

Artikel 16.

Door den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel kunnen op voordracht van de Centrale Commissie, onder de Secretarissen, een of meer adjunct-Secretarissen worden werkzaam gesteld. Hun kan door de Centrale Commissie eene bezoldiging worden toegekend.

BIJLAGE III C.

REGLEMENT VAN ORDE voor de Centrale Commissie tot inrichting van de Afdeelingen van Nederland en zijne Koloniën en tot behartiging van de belangen der inzenders in die afdeelingen op de in 1910 te Brussel te houden Algemeene en Internationale Tentoonstelling.

[Vastgesteld in de Vergadering der Centrale Commissie van 30 Juni 1909; Goedgekeurd bij beschikking van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel van 14 October 1909, No. 9412, Afdeeling Handel].

Artikel 1.

De vergaderingen der Centrale Commissie worden, tenzij de Voorzitter anders bepaalt, gehouden te 's-Gravenhage in de lokalen van het Bureau der Commissie.

De leden worden — spoedeischende gevallen uitgezonderd — ten minste 8 dagen te voren ter vergadering opgeroepen.

Leden, die verhinderd zijn eene vergadering bij te wonen, geven daarvan zoodra mogelijk kennis aan den Voorzitter, opdat deze, zoo hij dit noodig acht, eene uitgeschreven vergadering kunne verdagen.

Artikel 2.

De Voorzitter heeft de leiding der vergaderingen der Centrale Commissie.

In die vergaderingen wordt over zaken mondeling, over personen schriftelijk gestemd.

Bij staking van stemmen heeft de Voorzitter eene beslissende stem.

Indien bij stemmingen over personen bij eerste stemming niemand de volstrekte meerderheid heeft verkregen, heeft eene tweede, vrije stemming plaats, waarbij degene, die de meeste stemmen op zich vereenigd heeft, gekozen is.

Artikel 3.

De Voorzitter doet den leden mededeeling van de wijze waarop hij bij afwezigheid of verhindering wordt vervangen.

Artikel 4.

Indien de Secretarissen of de Penningmeester tijdelijk verhinderd zijn hunne functiën waar te nemen, geven zij daarvan den Voorzitter kennis, die in hunne vervanging voorziet.

Artikel 5.

De stukken, welke van de Commissie uitgaan, worden in den regel alleen door den Voorzitter en een der Secretarissen geteekend.

Onderteekening door alle leden der Commissie heeft alleen dan plaats, wanneer deze in speciale gevallen daartoe besluit.

Stukken uitsluitend het financieel beheer betreffende, kunnen door den Penningmeester worden onderteekend.

Artikel 6.

De Commissie stelt eene begrooting vast van alle uitgaven, in verband met de haar opgedragen taak te doen.

Artikel 7.

De Voorzitter, Secretarissen en Penningmeester vormen het Dagelijksch bestuur, hetwelk met de afdoening der loopende zaken belast is.

Dit bestuur voorziet in het voor de werkzaamheden aan het Bureau gevorderde personeel en regelt, binnen de perken van het bij de in het vorige artikel bedoelde begrooting daarvoor toegestane crediet, diens bezoldiging.

Artikel 8.

De leden der Centrale Commissie, Voorzitters van Bijzondere Commissiën, kunnen voor de bijeenkomsten hunner commissiën en voor hunne overige werkzaamheden beschikken over de lokalen en het personeel van het Bureau, mits een en ander tijdig met het Dagelijksch bestuur regelende.

Het archief van elke commissie wordt afzonderlijk bewaard ter plaatse door haren Voorzitter met den Voorzitter der Centrale Commissie te regelen en blijft ter beschikking van de Centrale Commissie.

Van de vergaderingen der Bijzondere Commissien worden notulen gehouden.

Artikel 9.

Betalingen ten laste der Centrale Commissie worden uitsluitend door den Penningmeester gedaan.

Deze draagt zorg, dat geen betalingen worden gedaan, waardoor de credieten bij de in art. 6 bedoelde begrooting verleend, worden overschreden.

Voor dagelijksche kleine uitgaven, voor telegrammen, porto's en bureau behoeften verstrekt hij aan den Secretaris voorschotten.

Van de daarmede gedane uitgaven doet deze den Penningmeester elke drie maanden verantwoording.

Artikel 10.

De Secretaris stelt den Penningmeester in kennis met de correspondentie over onderwerpen in verband staande met uitgaven, welke ten laste der Commissie komen.

Artikel 11.

De Penningmeester brengt jaarlijks vóór 1 Maart aan de Commissie een verslag uit omtrent den financieelen toestand.

BIJLAGE III D.

MINISTERIE VAN LANDBOUW, NIJVERHEID EN HANDEL
12 Augustus 1909. No. 8028.
AFDEELING HANDEL.

MINISTERIE VAN KOLONIËN.
AFDEELING A1 No. 4.

De Ministers van Landbouw, Nijverheid en Handel en van Koloniën,

Gezien het Koninklijk besluit van 17 Mei 1909, No. 28, tot instelling van eene Centrale Commissie tot inrichting van de afdeelingen van Nederland en zijne Koloniën en tot behartiging van de belangen der inzenders in die afdeelingen op de Algemeene en Internationale Tentoonstelling, welke in 1910 te Brussel zal worden gehouden;

Hebben goedgevonden:

A. enz. (Instelling van 15 bijzondere commissiën tot het bijeenbrengen der inzendingen behoorende tot de verschillende groepen, waarin volgens het Belgische reglement der tentoonstelling het ingezondene wordt gerangschikt, en benoeming van de leden daarvan(*));

B. den voorzitter der Centrale Commissie te machtigen, om indien een der voorzitters van de sub A genoemde Bijzondere Commissiën verhinderd is zijne functie waar te nemen, in zijne vervanging te voorzien, alsmede om in overleg met de voorzitters der Bijzondere Commissiën in de verdeeling van de sub A genoemde groepen onder de verschillende bijzondere commissiën voor een of meer onderdeelen wijzigingen aan te brengen.

's-Gravenhage, den 12-19 Augustus 1909.

De Minister van Landbouw,
Nijverheid en Handel,
A. S. TALMA.

De Minister van Koloniën,
DE WAAL MALEFIJT.

(*) Zie Hoofdstuk III.

BIJLAGE III E.

Nederlandsche Commissie voor de Tentoonstelling van Belgische kunst in de 17de Eeuw.

Eere-Comité.

Zijne Excellentie Mr. Th. Heemskerk, Minister van Binnenlandsche Zaken, *President.*

Jhr. I. B. D. van den Berch van Heemstede, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's Gravenhage.

Mr. H. J. Dijckmeester, Commissaris der Koningin in de provincie Zeeland.

Mr. E. R. H. Regout, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Commissaris-Generaal van Nederland voor de Algemeene Internationale Tentoonstelling te Brussel in 1910, te 's-Gravenhage.

Mr. W. J. van Welderen baron Rengers, Lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, te Leeuwarden.

Jhr. Mr. G. L. M. H. Ruys de Beerenbrouck, Commissaris der Koningin in de provincie Limburg.

Jhr. Mr. Victor de Stuers, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's Gravenhage.

Mr. M. Tydeman Jr., Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Voorzitter van de Nederlandsche Afdeeling der „Nederlandsch-Belgische Commissie voor het bestudeeren van economische vraagstukken, die de belangen der beide landen raken".

Mr. A. E. J. baron van Voorst tot Voorst, Commissaris der Koningin in de provincie Noord-Brabant.

Jhr. Mr. H. W. van Asch van Wijck, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's-Gravenhage.

Commissie van Advies.

Dr. H. J. de Dompierre de Chaufepié, Directeur van het Koninklijk Kabinet van munten, penningen, enz., te 's-Gravenhage.

Dr. W. Martin, Hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden, Directeur van het Koninklijk Kabinet van schilderijen, te 's-Gravenhage.

Dr. A. Pit, Directeur van het Nederlandsch Museum, te Amsterdam.

Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, Hoofddirecteur van het Rijksmuseum, te Amsterdam.

J. A. Royer, Referendaris, Chef van de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Dr. W. Vogelsang, Hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht.

Uitvoerend Comité.

J. A. Frederiks, Architect, Directeur van het Museum voor Kunstnijverheid te 's-Gravenhage, *President.*

A. O. van Kerkwijk, Onderdirecteur van het Koninklijk Kabinet van munten, penningen, enz. te 's-Gravenhage.

E. W. Moes, Directeur van het Koninklijk Prentenkabinet te Amsterdam.

Dr. J. C. Overvoorde, Archivaris, Directeur van het gemeentelijk museum te Leiden.

Aug. Sassen, Ondervoorzitter van de Vereeniging „Les amis de la médaille", te 's-Gravenhage.

Jhr. Mr. Th. G. M. Smits van Oyen, Lid van Gedeputeerde Staten der provincie Noord-Brabant.

Dr. F. Xavier Smits, Archivaris te 's-Hertogenbosch.

E. Voet, te Haarlem.

Mr. Dr. J. A. G. Baron de Vos van Steenwijk, 2e Secretaris der Nederlandsche Centrale Commissie voor de Brusselsche Tentoonstelling, te 's-Gravenhage, *Secretaris.*

BIJLAGE IV A.

CONVENTION ENTRE LA SOCIETE ANONYME „COMPAGNIE DE L'EXPOSITION DE BRUXELLES EN 1910." ET LE COMMISSAIRE GENERAL DU GOUVERNEMENT NEERLANDAIS.

Entre la Société Anonyme *„Compagnie de l'Exposition de Bruxelles en 1910"*, représentée par son Président, Monsieur Emile de Mot, Sénateur, Bourgmestre de la ville de Bruxelles, d'une part;

et le *Gouvernement Neerlandais,* représenté par Monsieur Regout, Commissaire Général du Gouvernement Néerlandais, d'autre part,

Il a été arrêté et convenu ce qui suit:

ARTICLE PREMIER. — Le Comité Exécutif de l'Exposition de Bruxelles, reconnait exclusivement au Commissaire Général Néerlandais, ou aux personnes du Comité qu'il déléguera à cet effet, le droit d'organiser la Section Néerlandaise à l'Exposition Universelle et Internationale qui sera ouverte à Bruxelles au printemps de l'année 1910, pour une durée d'environ six mois.

Les règlements généraux de l'Exposition sont applicables à la présente convention, sauf dérogation expresse stipulée aux présentes, et en tant que le fait que la Section Néerlandaise occupera des halls construits par la Hollande elle-même, n'en exclue pas l'application.

ARTICLE 2. — Le Commissaire-Général Néerlandais aura seul qualité à l'exclusion de tout autre groupement ou de toute autre personnalité, pour recruter, admettre et installer les produits présentés par les exposants de la Hollande et de Colonies Néerlandaises.

Le Comité Exécutif de l'Exposition s'engage à lui transmettre toutes les demandes de renseignements ou d'admission qui lui seront adressées par des exposants ou par des collectivités d'exposants hollandais.

ARTICLE 3. — Aucun produit de fabrication étrangère à la Hollande ne pourra être exposé dans la Section Hollandaise ou ses annexes. Aucun produit hollandais ne pourra être exposé en dehors de la Section hollandaise ou de ses annexes, sans une autorisation spéciale du Commissaire Général de la Hollande.

Toutefois, les dispositions prévues au présent article ne seront appliquées en ce qui concernera les produits hollandais figurant dans la Section Belge que dans les mesures dans lesquelles elles ont été appliquées à l'Exposition Universelle de Liège en 1905 et moyennant un accord entre le Commissaire Général Hollandais et le Commissaire Général Belge.

Article 4. — Les certificats d'admission délivrés aux exposants de la Section Néerlandaise seront revêtus de la signature du Commissaire Hollandais ou de son délégué. Nul ne sera admis à exposer s'il n'est en possession d'un certificat d'admission régulier.

Article 5. — Les exposants seront tenus d'exposer leurs produits sous leur nom ou leur raison sociale.

Nul ne pourra exposer sous son nom des produits dont il n'est pas producteur ou éditeur. Toute exposition de produits Néerlandais sous le nom d'un agent ou représentant est rigoureusement interdite.

Article 6. — Nul n'aura le droit de céder son droit d'admission sans le consentement par écrit du Commissaire Général Hollandais et ce, sous peine de fermeture de ses installations, même sans préavis, les versements effectués par l'exposant restant acquis, à titre d'indemnité, au Commissaire Général Hollandais.

Classification des Produits.

Article 7. — Tout en se conformant à la classification générale établie par les soins du Comité Exécutif, le Commissaire Général Hollandais se réserve néanmoins de ne pas suivre cette classification, en tant qu'il s'agisse du groupement des constructions hollandaises de la distribution soit extérieure soit intérieure de ces constructions et des besoins de l'admission et de l'installation dans l'intérieur des bâtiments ainsi que dans les jardins et d'autres terrains faisant partie de la Section Hollandaise.

Mais la classification générale sera appliquée intégralement pour les opérations du jury international des récompenses, sauf les exceptions autorisées après entente entre le Commissaire Général Hollandais et le Commissaire Général du Gouvernement Belge.

Produits exclus.

Article 8. — Seront exclues: les matières explosives, détonnantes, fulminantes, et, en général, toutes matières dangereuses ou nuisibles.

Ne seront reçus que dans des vases solides, appropriés et de dimensions restreintes, et sous réserve expresse et autorisation spéciale du Commissaire Général Hollandais, les alcools ou esprits les huiles et essences, les matières corrosives et généralement les corps pui peuvent altérer les autres produits ou incommoder le public. Les amorces, pièces d'artifice, les allumettes chimiques et autres objets analogues, ne pourront être reçus qu'à l'état d'imitation sans aucune addition de matières facilement inflammables.

Article 9. — Les exposants de produits incommodes ou insalubres devront se conformer en tous temps, aux mesures de sûreté qui leur seront prescrites et contracter des assurances qui leur seront imposées par le Commissaire Général Hollandais.

Article 10. — Le Comité Exécutif se réserve, d'accord avec le Commissaire Général Hollandais, le droit absolu de fraire retirer les produits de toutes provenances qui, par leur nature ou par leur aspect, lui paraîtront dangereux, incommodes ou incompatibles soit avec le but, soit avec les convenances de l'Exposition.

Emplacements.

Article 11. — Le Comité Exécutif concède au Commissaire Général hollandais:

1°. *dans les jardins;* un terrain délimité en A. B. C. D. E. F. sur le plan joint à la présente convention.

Dans les limites de cette zone, seront érigées, par le Commissaire Général Hollandais, et dans les limites marquées par les lettres a b c d e f g h i j k l m, selon les plans et dimensions indiquées sur le projet annexe à la présente convention, les construction de la Section Hollandaise.

Les plans devront être soumis à l'approbation du Comité Exécutif qui devra statuer dans la quinzaine de la remise des plans.

Ce terrain est mis gratuitement à la disposition du Commissaire Général Hollandais. Dans les limites de la zone délimitée par les lettres o. p. q. r. le Comité Exécutif s'engage à ne pas édifier de constructions sans l'autorisation du Commissaire Général Hollandais.

Le Comité Exécutif s'engage à s'installer une conduite d'égouts longeant la façade de derrière du pavillon Hollandais.

2°. *dans la galerie des machines;* un emplacement de 1740 mètres carrés de surface brute, c'est-à-dire de surface comprenant la totalité des chemins de servitude non mitoyens passant à l'intérieur de l'emplacement, et la moitié des chemins de servitude mitoyens.

Cet emplacement est représenté au plan No. 7023 ci-joint.

Le Commissaire Général Hollandais paiera au Comité Exécutif pour la location du dit emplacement dans la Halle des machines, le prix de Vingt (20) francs le mètre carré de surface brute.

Le paiement de la somme dûe par le Commissaire Général Hollandais, pour la location de cet emplacement, se fera un mois après l'ouverture de l'Exposition.

Article 12. — Des arrangements particuliers interviendront directement entre le Commissaire Général Hollandais et le Commissaire Général du Gouvernement Belge, pour tout ce qui se rapportera à la participation de la Hollande dans les groupes des Beaux-Arts, cette exposition étant installée dans les halles du Parc du Cinquantenaire.

Article 13. — A l'issue de l'Exposition, le Commissaire Général Hollandais et les exposants de la Section Hollandaise, sont tenus de procéder à la démolition des fondations en maçonnerie ou en beton ayant servi à leurs installations respectives, au remblayage du sol et à la remise en état des terrains. De même le Commissaire Général Hollandais sera tenu de démolir les pavillons, les grilles ou autres travaux qu'il aurait erigés dans les jardins, mais il ne sera pas obligé de remettre le terrain dans l'état primitif en ce qui regarde le niveau.

Le Commissaire Général Hollandais s'engage à veiller à ce que des chemins de circulation d'une largeur suffisante et des portes nombreuses de sortie permettent une évacuation rapide des halles par le public, en cas d'accident.

Article 14. — Les membres du Comité Exécutif, les Directeurs-Généraux et les chefs de service de la Compagnie de l'Exposition, auront en tous temps le droit de pénétrer dans toutes les parties de la Section Hollandaise.

Jardins-Pavillons-Auvents dans les Jardins.

Article 15.— Il sera traité de gré à gré entre le Comité Exécutif et le Commissaire Général de la Section Hollandaise pour les exposants hollandais ou groupes de la Section Hollandaise qui pourraient demander des emplacements dans les jardins de l'Exposition.

Le choix de ces emplacements devra être ratifié par le Commissaire Général du Gouvernement Belge.

Manutention des Colis.

Article 17. — Le Comité Exécutif s'engage à assurer la manutention des produits destinés à la Section Hollandaise:

a) *pour les produits destinés au pavillon de la Hollande:*

moyennant un prix à forfait de 2.50 Frs par mètre carré de la surface occupée par le pavillon Hollandais;

b) *pour la galerie des machines:*

moyennant un prix à forfait de 2 Frs par mètre carré pour la superficie que le Commissariat Général Hollandais occupera dans la galerie des machines.

Le Comité Exécutif se réservera le droit, pour assurer la manutention des produits depassant 1500 kilogs. de faire appel à la cooperation du personnel des exposants dont les colis dépasseraient ce poids, et également pour l'aider dans la manutention des colis inférieurs à ce poids mais dont la manutention, par suite des dimensions des dits colis, se présenterait dans des conditions particulièrement difficiles ou délicates.

La taxe de manutention ne comprend pas la taxe de raccordement prévue à l'article 8 du règlement No. 5 de la manutention.

La manutention des produits comprend:

a) le déchargement des colis;

b) la remise à pied d'oeuvre, la reprise des colis aprés l'Exposition et le rechargement sur wagons;

c) la manutention, le remisage et la conservation des caises vides et des emballages, pendant toute la durée de l'Exposition.

Le Comité Exécutif s'engage à assurer la manutention des matériaux, destinés à la construction du pavillon hollandais moyennant un prix à forfait de franc: 1.50 par mètre carré de la surface totale occupée par le pavillon hollandais. Dans ce prix n'est pas comprise la taxe de raccordement prévue également à l'article 8 du règlement No. 5.

Dans la manutention des matériaux est compris la reprise des matériaux après l'Exposition, à pied d'oeuvre, et le rechargement sur wagons.

Le Comité Exécutif s'engage à faire la manutention, traitée dans cet article, en temps utile.

Enlèvement des Produits ou des Caisses à la Clôture de l'Exposition.

Article 18. — Aucun produit exposé dans la Section Hollandaise ne pourra être retiré avant la clôture de l'Exposition sans l'autorisation écrite du Commissaire Général Hollandais.

Celui-ci s'engage à ne donner ces autorisations que pour autant que ce retrait ne nuira pas pas à l'aspect général de la section ou que s'il prévoit que des motifs particulièrement graves paraissent commander un enlèvement prématuré des objets d'Exposition. Pour ces mêmes motifs, le Commissaire Général Hollandais est en droit d'ordonner la clôture de stands des exposants.

Article. 19. — Deux mois après la clôture de l'Exposition, les produits non emballés ou non démontés et les caisses pleines ou vides non réexpédiées le 15 janvier 1911, pourront être enlevés d'office et emmagasinés d'office aux frais, risques et périls des exposants.

Article 20. — Les caisses ou produits non retirés le 15 février 1911 seront vendus aux enchères six mois après la requête du Comité Exécutif Belge ou du Commissaire Général Hollandais.

Néanmoins, la vente ne pourra avoir lieu qu'un mois après que l'interessé aura été mis en demeure par un acte judiciaire signifié également au Commissaire Général Hollandais.

Article 21. — Le produit de la vente, déduction faite des frais judiciaires et autres, sera tenu à la disposition de l'intéressé, au siège de la Compagnie de l'Exposition.

Entrepôt réel de Douane.

Article 22. — L'Exposition sera constituée en entrepôt réel de douane et d'octroi. Les produits hollandais y seront introduits en franchise provisoire, à condition d'être réexportés après la clôture de l'Exposition. Les formalités douanières pour les produits exposés se feront dans le pavillon hollandais.

Article 23. — En ce qui concerne les produits de l'alimentation solide et liquide, destinés à la dégustation du jury, le Comité Exécutif Belge s'engage à en prendre les droits à sa charge pour le cas où l'Administration belge des douanes n'en autoriserait pas l'exonération.

Catalogue de la Section Hollandaise.

Article 24. — En dehors du catalogue officiel géneral publié par la Compagnie de l'Exposition, le Commissaire de la Section hollandaise se réserve le droit de publier, s'il le juge utile, un catalogue officiel spécial et des catalogues partiels de la section hollandaise qui pourront être mis en vente dans cette section et ses annexes, ou distribués gratuitement.

Ces catalogues ne pourront contenir que de la publicité relative à des maisons hollandaises ou leurs représentants pour les seuls produits hollandais.

Protection des Inventions.

Article 25. — La Compagnie de l'Exposition emploiera ses bons offices tendant à prótéger les inventions brevetées ou susceptibles de l'être, les dessins ou modèles industriels ainsi que les marques de fabrique ou de commerce qui figurent à l'Exposition.

Interdiction de Reproductions.

Article 26. — Il sera rigoureusement interdit de dessiner, copier, mesurer, photographier, de reproduire par modelage ou moulage, etc. les objets exposés dans la section hollandaise ou ses annexes, sans l'autorisation écrite de l'exposant, approuvée par le Commissaire Général Hollandais.

Article 27. — La Compagnie de l'Exposition et le Commissaire Général hollandais se réservent d'un commun accord, le droit d'autoriser la reproduction des vues d'ensemble de la section hollandaise, sans que des exposants puissent s'y opposer.

Article 28. — La vente des cartes postales, albums, et souvenirs reproduisant des vues de l'Exposition, est interdite dans les halls de la section hollandaise sans l'autorisation préalable et par écrit du Comité Exécutif belge et du Commissaire Général Hollandais.

Toutefois, les exposants auront toujours le droit de distribuer gratuitement es cartes postales et vues, concernant leurs installations particulières.

Article 29. — Le Commissaire Général Hollandais se réserve le droit d'autoriser ses exposants à faire photographier leurs installations par un photographe de leur choix, agréé par le Commissaire Général Hollandais.

Droit de Vente.

Article 30. — Les exposants dûment qualifiés qui désireraient vendre, avec livraison immédiate, les objets exposés dans leurs vitrines, stands ou étalages, ne pourront le faire qu'après accord avec le Comité Exécutif pour la redevance à acquitter pour droit de vente.

La dite autorisation pourra être retirée à l'exposant même sans préavis et sans devoir etre motivée. Elle ne donnera lieu à aucune restitution.

Article 31. — En tous cas, les objets vendus devront être immédiatement remplacés par des produits similaires.

Article 32. — Dans les cas spéciaux où le Commissaire Général hollandais, d'accord avec le Comité Exécutif belge, croirait devoir accorder à certains exposants, en dehors des galeries de la section hollandaise, le droit de vente à l'étalage, les vendeurs seraient tenus de se conformer au règlement spécial relatif à la vente et de payer à la Compagnie de l'Exposition, une redevance à forfait, fixé après entente entre le Commissaire Général hollandais et la Compagnie de l'Exposition.

Article 33. — Aucun vendeur ne pourra céder son droit de vente sans l'autorisatiom spéciale écrite du Commissaire Général Hollandais.

Article 34. — L'autorisation, dont s'agit à l'article 32, pourra être retirée en tout temps sans préavis et sans devoir être motivée. Elle ne donnera lieu à aucune restitution.

Dégustation

Article 35. — Le Commissaire Général Hollandais pourra autoriser les exposants du groupe de l'alimentation hollandaise:

1°. — à delivrer gratuitement des échantillons de leurs produits;

2°. — à les faire déguster gratuitement sur place, sans chaises ni tables;

3°. — à les faire déguster moyennant rétribution, sur place, sans chaises, ni tables, ou les vendre;

4°. — à les faire déguster moyennant rétribution, dans les salons ou pavillons de consommation;

Article 36. — Dans les cas visés aux 1° & 2°, aucune taxe ne sera exigée.

Dans ceux visés au 3°, il sera perçu une taxe de cinq francs au mètre carré.

Dans ceux visés au 4°, il sera perçu une taxe de 75 francs par mètre carré de surface réservée aux consommateurs, si cette dégustation a lieu dans les galeries de la section hollandaise et de 100 francs par mètre carré de surface réservée aux consommateurs, s'il s'agit de pavillons isolés dans les jardins.

Article 37. — Ceux de ces échantillons destinés à être dégustés en dehors du périmètre de l'Exposition, devront être enveloppés, cachetés et ficelés.

Article 38. — Aucune rémunération, soit comme pourboire, soit sous toute autre forme, ne pourra être acceptée en échange des échantillons ou des produits à déguster.

Article 39. — En ce qui concerne les produits alimentaires solides et liquides réservés à la dégustation des membres du Jury, le Comité Exécutif belge devra tenir, à titre gratuit, des locaux de dégustation aménagés à cet effet, à la disposition des intéressés.

Article 40. — Au cas où les exposants désireraient utiliser ces locaux pour la conservation de leurs produits, ils auraient à obtenir l'autorisation du Commissaire Général Hollandais et à payer une redevance forfaitaire à établir d'un commun accord entre le Commissaire Général du Gouvernement Hollandais et le Comité Exécutif belge.

Article 41. — Le Comité Exécutif Belge s'engage à ne permettre aux établissements divers, théatres, spectacles, attractions, concerts, restaurants, cafés, bars, etc., installés dans l'Exposition, de faire figurer dans leurs titres, annonces ou enseignes ou désignation de produits, soit les mots „Hollande" ou „Hollandais", soit le drapeau hollandais, soit un substantif ou adjectif se rapportant à une ville ou région de Hollande ou toute autre indication de l'origine hollandaise, sans l'autorisation écrite du Commissaire Général du Gouvernement hollandais.

Le Commissaire-Général Hollandais de son côté, s'engage à ne pas employer sous les mêmes conditions, de dénominations étrangères saus l'autorisation du Comité Exécutif de l'Exposition.

Article 42. — Les concessions de débits de boissons et victuailles seront exclusivement accordées par les concessionnaires généraux de cette catégorie d'établissements, MM. Wallace & Cie.

Mesures d'Ordre.

Article. 43. — Le Commissariat Hollandais se charge du gardiennage particulier de la section hollandaise, sans préjudice des mesures de police générale de jour et de nuit, qui doivent être exécutées par le Comité Exécutif Belge, lequel s'engage à mettre 5 gardiens an moins pour la surveillance de la section hollandaise, pendant les heures d'ouverture de celle-ci. Le Commissaire Général Hollandais s'engage à fermer sa section à l'heure fixée par le Comité Exécutif pour la fermeture des halles internationales.

Article 44. — Le Comité Exécutif belge prendra toutes précautions necessaires pour éviter les vols, détournements, dégradations, incendies, explosions, inondations, etc., sans que sa responsabilité puisse être engagée de ce chef.

Article 45. — Le Commissaire Général hollandais aura à faire assurer ses constructions s'il le juge utile.

Les exposants auront à faire assurer leurs produits et leurs emballages, directement et à leurs frais, s'ils le jugent utile.

Le Comité Exécutif belge et le Commissaire Général du Gouvernement belge ne peuvent en aucun cas être rendus responsables des accidents de quelque nature qu'ils soient, qui pourraient survenir par faute de tiers aux constructions hollandaises ou aux produits exposés.

Cartes d'Entrée.

Article 46. — Il sera mis à la disposition de chaque exposant et représentant de la section hollandaise, une carte d'entrée gratuite permanente, revêtue de la photographie du titulaire, ainsi que des jetons de service, dans les conditions fixées par le règlement spécial sur le service des entrées.

Il est toutefois entendu que les représentants d'exposants, quelque soit le nombre des exposants qu'ils représentent, n'auront droit qu'à une seule carte.

Jury International des Récompenses.

Article 47. — Toutes les dispositions à prendre concernant la représentation de la Hollande au sein des Jurys Internationaux seront débattues directement entre le Commissaire Général du Gouvernement Hollandais et le Commissaire Général du Gouvernement Belge, qui a l'organisation des Jurys sous sa dépendance directe.

Fait en double à Bruxelles le 7 Septembre mil neuf cent neuf.

Compagnie de l'Exposition de Bruxelles en 1910 (Société Anonyme).

Le Président du Comité Exécutif:

(s.) EMILE DE MOT.

Le Commissaire-Général du Gouvernement Hollandais:

(s.) E. R. H. REGOUT.

BIJLAGE V. A.

VOORWAARDEN VOOR DEELNEMING IN DE NEDERLANDSCHE AFDEELINGEN.

Artikel 1.

De Centrale Commissie, ingesteld bij Koninklijk Besluit van 17 Mei 1909, No. 28, belast zich met de behartiging der belangen van de Nederlandsche inzenders en met de zorg voor hunne inzendingen op de Wereldtentoonstelling te Brussel in 1910, met dien verstande, dat zij niet verantwoordelijk is voor verlies van, of schade aan de ingezonden voorwerpen of de verpakking daarvan, naar aanleiding van de inzending geleden, aan welke oorzaak een en ander ook toe te schrijven zij, aan overmacht of aan schuld, onvoorzichtigheid of nalatigheid, zoo van derden als van het bestuur en het personeel der Tentoonstelling, alsmede van de Commissie zelve, hare leden en haar personeel.

Art. 2.

Voor de plaatsruimte, die den inzenders in het Nederlandsche Paviljoen en overigens in de voor Nederland door het Bestuur der Tentoonstelling beschikbaar gestelde ruimten verschaft wordt, wordt geen huur in rekening gebracht. De opstelling der ingezonden voorwerpen, waaronder te begrijpen zijn afzonderlijke fundeeringen voor zware voorwerpen, geschieden door en komen voor rekening van den inzender.

In de machinegalerij zal echter voor de plaatsruimte naar het gewone Belgische tarief moeten worden betaald, in verband waarmede door de Centrale Commissie aan de gezamenlijke inzenders eene bijdrage van *f* 15.000 zal worden verleend.

Art. 3.

De Commissie voorziet in het *Nederlandsche paviljoen*, behoudens het bepaalde bij art. 1, buiten bezwaar der inzenders;

a. in de algemeene decoratie;

b. in de algemeene bewaking, voor zooverre daarin niet door het Belgische Bestuur der Tentoonstelling voorzien wordt;

c. in het schoonhouden der vloeren en het uitwendig stofschoonhouden der toonkasten.

In de *machinegalerij* voorziet zij onder gelijk voorbehoud buiten bezwaar der inzenders in de bewaking als sub *b* genoemd.

Vanwege de Commissie zal eene inlichtingsdienst worden georganiseerd, waarvan de inzenders op de daarvoor te stellen voorwaarden gebruik zullen kunnen maken.

ART. 4.

De Commissie voorziet, behoudens het bepaalde bij art. 1, tevens in het vervoer der ingezonden goederen op de tentoonstellingsterreinen (zgn. manutentie *), voor zoover het goederen betreft, die in het Nederlandsche paviljoen of in de machinegalerij worden tentoongesteld.

Als tegemoetkoming in de kosten hiervoor brengt zij aan de exposanten in het paviljoen in rekening eene som van *f* 1.25, aan die in de machinegalerij eene som *f* 1.— per M². ingenomen *grondruimte*. Deze bedragen zullen volgens nadere regelingen worden verlaagd indien het voorwerpen betreft die alleen *wandoppervlakte* innemen.

Het bedrag van *f* 1.25 per M². ingenomen grondruimte zal worden verhoogd voor hen die in het Nederlandsche paviljoen voorwerpen tentoonstellen wier gewicht meer dan 1500 K.G. bedraagt.

Voor *wandoppervlakte* wordt, volgens nader vast te stellen regelen, zoowel in het Nederlandsche paviljoen als in de machinegalerij een lager tarief toegepast.

ART. 5.

Indien na afloop der Tentoonstelling aan de Commissie blijkt dat de kasmiddelen zulks toelaten, zullen de in het vorige art. vermelde tegemoetkomingen geheel of gedeeltelijk worden terugbetaald.

ART. 6.

Alle overige kosten, uit de deelneming aan de Tentoonstelling voortvloeiende, komen ten laste der inzenders.

In verband hiermede kan worden medegedeeld dat door de Belgische Regeering de toepassing van een bijzonder tarief op al de Staatsspoorwegen is toegezegd, hetwelk voor buitenlandsche inzendingen volle vrachtbetaling bij de opzending verlangt, doch kosteloos vervoer verleent bij de terugzending.

---

*) De *manutentie* omvat de volgende verrichtingen:

a. Het ontvangen der goederen na aankomst op de Tentoonstelling;

b. Het afladen en brengen der kisten naar de plaats waar de goederen zullen worden tentoongesteld;

c. Het wegvoeren, bewaren en na afloop der Tentoonstelling weer bij de stands terugbrengen der ledige kisten;

d. Het inladen der ingepakte kisten.

Het *monteeren* der inzendingen in de machinegalerij is niet onder de manutentie begrepen en blijft voor rekening der inzenders.

Ook aan de Nederlandsche Spoorwegmaatschappijen zal door de Commissie gevraagd worden hare vrachtprijzen te willen verlagen voor het vervoer van goederen voor de Tentoonstelling bestemd. Er bestaat alle reden om aan te nemen dat op deze aanvraag gunstig zal worden beschikt.

ART. 7.

De deelnemers zijn gehouden hunne ter inzending bestemde voorwerpen aan de betrokken bijzondere Commissie ter beoordeeling te onderwerpen. Zoowel deze als de Commissaris-Generaal zijn bevoegd eene aangeboden inzending zonder opgave van redenen te weigeren.

ART. 8.

De deelnemers zijn verplicht eene nauwkeurige beschrijving en teekening in duplo van de wijze, waarop zij hunne inzendingen wenschen in te richten, en van de daarvoor te bezigen toonkasten en aan te brengen versieringen ter goedkeuring van den Voorzitter der bijzondere Commissie, voor de groep waaronder hunne inzending valt, in te zenden op een nader door genoemden Voorzitter te bepalen dag.

ART. 9.

Alvorens te beslissen wint de in het vorig art. genoemde Voorzitter het advies in van den architect belast met de binnenversiering van het Nederlandsch paviljoen.

*) Mochten tegen de ingeleverde plannen voor het verkrijgen van een artistiek geheel der Nederlandsche afdeelingen bezwaren bestaan, dan geeft de Voorzitter der bijzondere Commissie hiervan kennis aan den inzender en geeft hem aanwijzing, of doet hem zooveel mogelijk aanwijzing geven van de in de plannen noodig geachte wijzigingen.

Alleen naar de door genoemden Voorzitter goedgekeurde plannen mogen de inzendingen in de Nederlandsche afdeelingen worden tentoongesteld.

ART. 10.

De inzenders dragen zorg hunne inzendingen tijdig ter verzending naar Brussel gereed te hebben. Zij verbinden zich de voorschriften, door den Voorzitter der Centrale Commissie omtrent het tijdstip en de wijze van verzending te geven, stiptelijk te zullen nakomen. Aan inzenders, wier goederen tengevolge van niet tijdig ter verzending gereed hebben op den openingsdag nog niet zijn tentoongesteld, kan door den Voorzitter der Centrale Commissie eene boete worden opgelegd van *f* 0.50 per M². voor iederen dag verzuim, onverminderd diens bevoegdheid om bij aanmerkelijke vertraging inzendingen te weigeren.

---

*) Voor het ontwerpen van plannen zal de Centrale Commissie gaarne als tusschenpersoon optreden tusschen de inzenders en haren architect.

ART. 11.

Maakt een inzender — behoudens het geval voorzien in art. 7 — van de hem toegestane ruimte geen gebruik of slechts gedeeltelijk gebruik, of kan zijne inzending als niet overeenstemmende met het volgens art. 8 goedgekeurde plan niet worden toegelaten, dan is hij voor elken aldus opengebleven M². wand- of grondvlakte aan de Centrale Commissie verschuldigd eene som van *f* 25.—.

ART. 12.

De inzenders dragen zorg voor de assurantie hunner goederen. De Centrale Commissie zal onderzoeken of het mogelijk is voordeelige voorwaarden bij assuradeuren te bedingen zoowel voor eene brand- en transport-, als voor eene „all risk" verzekering voor die inzenders, welke die verzekering door hare tusschenkomst zouden willen doen plaats hebben.

ART. 13.

Ten aanzien van de aanwijzing der plaatsruimte en alle andere aangelegenheden, de deelneming aan de Tentoonstelling betreffende, voor zooverre die niet in deze voorwaarden of in het Algemeen Reglement of de bijzondere reglementen, door het Belgische tentoonstellingsbestuur uitgevaardigd, geregeld zijn, verbinden de deelnemers zich, stipt de hun door den Voorzitter der Centrale Commissie, Commissaris-Generaal voor Nederland bij de Tentoonstelling, te geven voorschriften te zullen opvolgen.

ART. 14.

De Nederlandsche inzenders en hunne vertegenwoordigers en ondergeschikten moeten zich gedragen naar de voorschriften welke door den Commissaris-Generaal zullen worden bekend gemaakt.

ART. 15.

In geval van geschillen over de toepassing van een der vorige artikelen, zoomede in daarbij niet voorziene omstandigheden beslist de Commissaris-Generaal.

BIJLAGE V. B.

AANVRAAG VOOR DEELNEMING

AAN DE

ALGEMEENE EN INTERNATIONALE TENTOONSTELLING TE BRUSSEL IN 1910.

NAAM of FIRMA: .....

WOONPLAATS: .....

BESCHRIJVING DER IN TE ZENDEN VOORWERPEN.

1. Hoeveel ruimte wordt aangevraagd voor de tentoon te stellen voorwerpen? (in meters).

GRONDVLAKTE.			WAND- OF MUURVLAKTE.	
Lengte.....	Breedte.....	Hoogte.....	Breedte.....	Hoogte.....

2. Is water, gas, of drijfkracht noodig en hoeveel?

3. Hoe groot is de snelheid (vitesse propre) en de behoefte aan beweegkracht voor iedere in werking gestelde machine?

4. Bijzondere opmerkingen en wenschen van den inzender.

Ik verklaar mij door deze aanvrage te onderwerpen aan de reglementen, voorwaarden en bepalingen betreffende de Tentoonstelling in 1910.

(Handteekening van den inzender).

BIJLAGE V. C.

DEELNEMING

AAN DE

Algemeene en Internationale Tentoonstelling te Brussel in 1910,

---

Ondergeteekende .....

.....

wonende te .....

verklaart hierbij aan de Centrale Commissie voor bovengenoemde Tentoonstelling gebruik te zullen maken van de ruimte, welke voor zijne inzending in het Nederlandsche Paviljoen beschikbaar is gesteld, te weten:

GRONDVLAKTE (in Meters)			WAND- OF MUURVLAKTE (in Meters)	
Lengte	Breedte	Hoogte	Breedte	Hoogte .....

Tevens verklaart hij zich te onderwerpen aan de reglementen, voorwaarden en bepalingen betreffende de Tentoonstelling.

(HANDTEEKENING VAN DEN INZENDER)

....., den ..... 19 ...

Deze verklaring moet voor den ..... ingevuld en onderteekend worden teruggezonden aan den Voorzitter der Bijzondere Commissie, door wiens tusschenkomst zij werd ontvangen.

PAVILJOEN NEDERLANDSCHE AFDEELING. TENTOONSTELLING TE BRUSSEL. 1910.

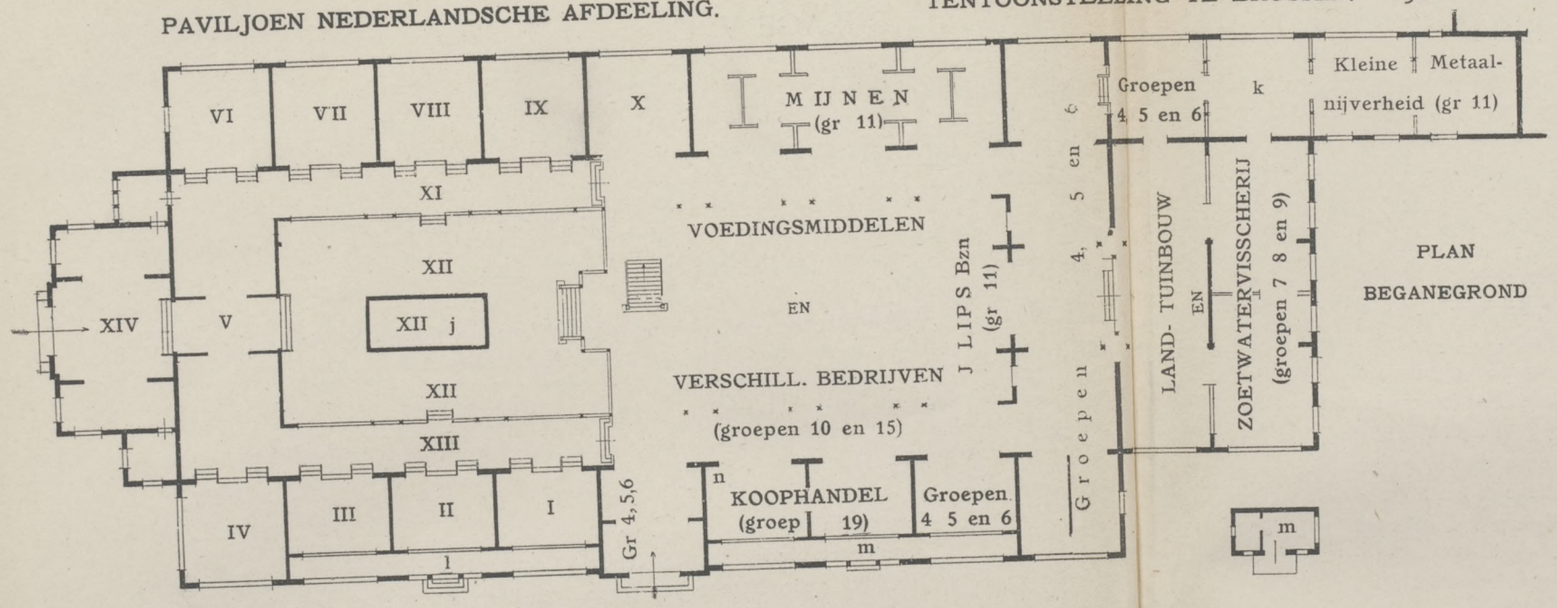

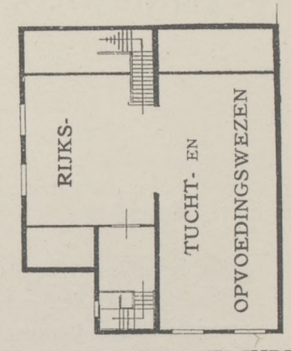

IIE VERDIEPING ZUIDZIJDE

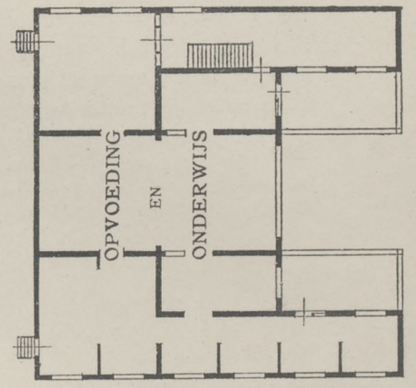

IIE VERDIEPING NOORDZIJDE

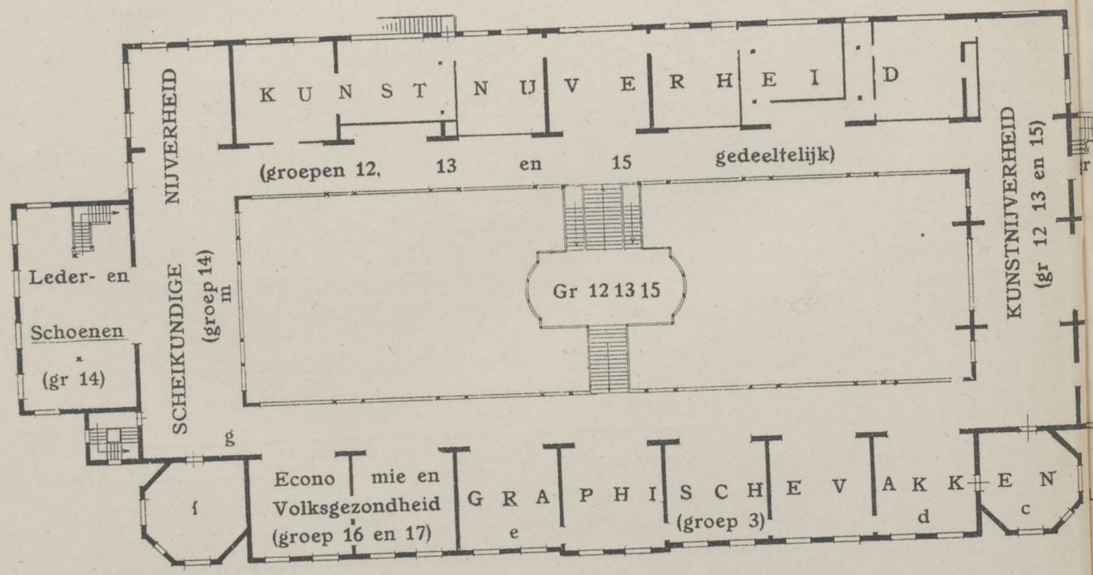

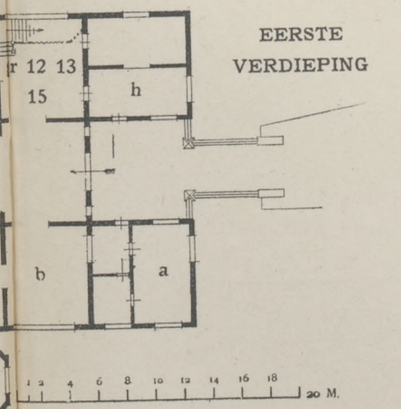

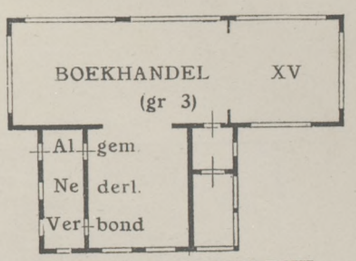

PAVILJOEN OP DEN DIJK

LEGENDA:

Groepen 4, 5 en 6: Werktuigkunde, Electriciteit, Burgerlijke Genie en Vervoermiddelen.

I—XV. Koloniale Afdeeling.
- I. Tabakscultuur.
- II. Berg- en andere cultuur.
- III. Petroleumindustrie.
- IV. Departement van Landbouw. Inlandsche bevolking.
- V. Gouvernementsbedrijven.
- VI. Particuliere spoor- en tramwegen.
- VII. Onderwijs en Beschaving. Openbare werken. Boschwezen.
- VIII. Topographische dienst. Artillerie Constructiewinkel.
- IX. Suikerindustrie.
- X. Scheepvaart.
- XI en XIII. Inlandsche bevolking (vervolg I).
- XII. De Indische Nijverheid.
- XIV. De Amerikaansche Koloniën.
- XV. Koloniale Leeszaal.

a. Ontvangkamer Commissaris-generaal, waarboven de bureelen der Commissie.
b. Zeevisscherij met diorama (gr. IX. kl. 53).
c. Photographie.
d. Cartographie.
e. Biljards.
f. Vrouwenarbeid (gr. 18).
g. Tabak.
h. Model kinderspeelkamer.
j. Pendoppo, waarin Javanen aan 't werk.
k. Holl. residugasfabriek (gr. 14).
l. Zaanl. zilversmederij (gr. 15).
m. Sigarenfabriek „de Huifkar" (gr. 14).
n. Informatiebureau.

BIJLAGE VII. A.

De inzenders zijn gehouden hunne vitrines te doen vervaardigen naar de teekeningen van den architect van de Centrale Commissie, den heer W. Kromhout Czn. Hierbij ontvangt U de teekening voor Uwe vitrine.

De uitvoering kan door U aan iemand te Uwer keuze worden opgedragen. In het belang der zaak heeft de Commissaris-Generaal aan de firma Reinders & van 't Ende, aannemers van het hoofdgebouw, prijsopgave gevraagd. Wenscht U aan die firma de levering op te dragen, waartoe zij tegen ommestaanden prijs en daarbij vermelde voorwaarden bereid is, dan gelieve U het biljet *A* in te vullen en te onderteekenen. Wenscht U de levering aan een ander op te dragen, dan wordt hetzelfde omtrent biljet *B* verzocht.

Een dezer biljetten A of B moet te zamen met de verklaring tot deelneming vóór den ..... ingevuld en onderteekend worden teruggezonden aan den Voorzitter der Bijzondere Commissie, door wiens tusschenkomst zij werden ontvangen.

A.

De ondergeteekende .....
wonende aan de ..... straat/gracht No. .....
te ....., draagt op aan de firma REINDERS & VAN 'T ENDE, Ruysdaelkade 25a te Amsterdam het maken van eene vitrine volgens bijgaande, door hem onderteekende teekening, tegen onderstaanden prijs
*) van ..... gulden, voorzien van dubbelglas,
van ..... gulden, voorzien van spiegelglas,
van ..... gulden, voorzien van spiegelglas, dat door hem alleen gehuurd wordt en na afloop van de tentoonstelling eigendom blijft van de firma REINDERS & VAN 'T ENDE.

Onder den prijs is begrepen het transport naar Brussel, het opstellen, het schilderen volgens aanwijzing van den architect W. KROMHOUT CZN., en het na afloop der tentoonstelling uit elkander nemen. De vitrine wordt, behoudens het hierboven bepaalde omtrent het huren van spiegelglas, eigendom van den ondergeteekende.

Mocht na afloop van de tentoonstelling de vitrine niet naar Nederland worden teruggevoerd, dan zal de ondergeteekende het daardoor verschuldigde invoerrecht betalen.

De ondergeteekende zal zelf zorgen voor de inwendige inrichting der vitrine, die voor de etaleering noodig is, als planken of glasplaten, metalen ornamenten, enz.

De vitrine moet uiterlijk op 7 April 1910 aan ondergeteekende te Brussel, geplaatst en geheel klaar, afgeleverd worden.

....., den .....

(Handteekening.)

*) Doorhalen wat niet verlangd wordt.

B.

De ondergeteekende .....
wonende aan de ..... straat/gracht No. .....
te ....., verklaart zich bereid zelf zorg te dragen voor het doen vervaardigen van een vitrine volgens bijgaande teekening, en verbindt zich het schilderen daarvan te Brussel te doen geschieden volgens aanwijzingen van den architect W. KROMHOUT CZN.

....., den .....

(Handteekening.)

BIJLAGE VIII A.

ALGEMEENE INSTRUCTIE voor het vervoer van goederen naar de Algemeene- en Internationale Tentoonstelling te Brussel 1910.

Inleiding.

In plaats van den exposanten eenvoudig uittreksels en afdrukken van de talrijke reglementen van *Tentoonstellings-, Douane- Spoorwegdirectiën* te verschaffen, heeft de Nederlandsche Centrale Commissie voor de Algemeene- en Internationale Tentoonstelling gemeend de ingewikkelde studie daarvan den exposanten te moeten besparen en mij opgedragen voor de expeditie en zooveel mogelijk voor de invulling der documenten te zorgen.

Op last van de Centrale Commissie laat ik hier eenige aanwijzingen volgen en verzoek U deze *stiptelijk* na te komen. De *niet-inachtneming* van het voorgeschrevene zou niet alleen den regelmatigen loop van zaken op het omvangrijk gebied van *transporten, douanebehandeling* enz. verstoren, maar de exposanten ook bloot stellen aan teleurstellingen, schaden of boeten.

Een *dringend verzoek* op nauwkeurige inachtneming dezer bepalingen moge dan ook bij U in uw eigen belang, zoowel als in dat eener goede organisatie en regelmatige uitvoering een gunstig onthaal vinden.

Tijdstip van Verzending.

Volgens reglement zullen de goederen op de Tentoonstelling worden toegelaten van 10 Maart 1910 tot 16 April 1910.

Voorloopig wordt als verzendingsdatum vastgesteld 1 Maart. De exposanten dienen dus te zorgen dat hunne inzendigen op 1 Maart gereed zijn. Nader zullen zij door mij worden verwittigd, wanneer en waarheen de goederen moeten worden gezonden. (*)

(*) Door hun goederen te laat in te zenden veroorzaken de inzenders voor zich de noodzakelijkheid van niet onaanzienlijke extra-uitgaven, welke geheel te hunnen laste blijven

Verpakking der goederen.

Elke exposant zal weten te beoordeelen welke *verpakkingswijze* voor zijne goederen den *meesten waarborg* tegen breuk of andere beschadiging biedt. Ik raad ten dringenste aan geen enkelen voorzorgsmaatregel te verzuimen; de *kisten* of *kratten* met schroeven te laten vervaardigen, opdat na de ontpakking de verschillende deelen losgeschroefd en gemakkelijk bijeengebracht kunnen worden. Ook vervaardige men de kisten en kratten van niet te groote afmetingen, daar goederen, welke niet in gesloten goederenwagens kunnen worden geladen, op open wagens moeten worden getransporteerd en het in dit geval meermalen zal voorkomen, dat zij over de zijwanden moeten worden gewerkt, hetgeen gevaar voor beschadiging vermeerdert. Bij zeer groote afmetingen zal het raadzaam zijn met mij van te voren overleg te plegen.

Merken, Adressen en Etiketten op de Colli.

Elk collo moet voorzien zijn, zoowel aan de *voor-* als *achterzijde,* van den naam van den exposant en het nummer van de *groep,* waartoe de goederen behooren. Dit moet geschieden in *olieverf.* Ook vermelde men op de kist het juiste *brutogewicht.* De merken gelieve men samen te stellen uit de beginletters van den naam van den exposant, terwijl de kisten door mij van de noodige etiketten worden vorzien.

Wijze van verzending.

De goederen moeten *franco station* worden geadresseerd aan mijn adres te Amsterdam of te Roozendaal en in mijne kwaliteit van officieel expediteur der Centrale Commissie, aldus: *Den heer B. van Spanje, Officiëel Expediteur der Nederlandsche Centrale Commissie van de Algemeene- en Internationale Tentoonstelling Brussel 1910 te Amsterdam* of *Roozendaal.*

Vóór de toezending moet men men mij doen toekomen eene opgave van het aantal *colli,* de *merken,* de *nummers,* den juisten gespecificeerden *inhoud* met de *werkelijke waarde* van ieder voorwerp en het bruto gewicht van ieder collo. Deze opgaven moeten door den exposant met zijne handteekening bekrachtigd zijn. Hij is verantwoordelijk voor de boeten of schaden, die het gevolg zijn van onjuiste opgaven. Over de wenschelijkheid van verzending per *Staats-* of *Hollandsche spoor,* in verband met de plaats van verzending, gelieve men mij om inlichtingen te vragen.

Vrachtbrieven, documenten en de noodige *inlichtingen* worden door mij gaarne verstrekt. Wanneer de zendingen stiptelijk volgens de voorschriften worden verzonden, wordt de *terugvracht,* behalve de bijkomende kosten, niet berekend.

Verantwoordelijkheid voor de goederen gedurende het vervoer.

De Nederlandsche Centrale Commissie, noch de Directie der Tentoonstelling, noch de expediteur zijn verantwoordelijk voor *verlies* van of *schade* aan de

ingezonden voorwerpen, of naar aanleiding van de inzending door de inzenders te lijden, aan welke oorzaak een en ander ook toe te schrijven zij, aan *overmacht* of *schuld, onvoorzichtigheid* of *nalatigheid* zoo van derden als van ons zelven of van ons personeel. Het vervoer per spoor van Nederland tot aan de Tentoonstelling heeft plaats onder verantwoordelijkheid der betrokken spoorwegmaatschappijen naar de locale en internationale wetten en reglementen, waarbij o.a. is bepaald, dat bij verlies of beschadiging niet meer wordt vergoed dan *frs* 1.50 per K.G. en dat geen verzekering van het geldelijk belang van tijdige levering kan plaats hebben. Het wordt dus in het algemeen en in het bijzonder voor schilderijen en andere voorwerpen van waarde aangeraden om zich bij een Assurantie-Maatschappij te doen verzekeren, tegen verlies of beschadiging der goederen gedurende het vervoer.

Bepaling der kosten van vervoer en manutentie.

Mijne bemideling, bemoeiïngen, adviezen en dienstbewijzen van allerlei aard worden geheel kosteloos aan de exposanten verstrekt.

De Centrale Commissie te 's-Gravenhage neemt ten haren laste de kosten van:

1°. het bewaren der kisten en andere uitwendige verpakkingsmiddelen tijdens den duur der Tentoonstelling;

2°. de vervulling der douane-formaliteiten en van de ontvangst der goederen ter Tentoonstelling, alsmede het vervoer der ingezonden goederen op de tentoonstellingsterreinen, behalve voor de zendingen machineriën en dergelijke, waarvan lossing en behandeling bijzondere voorziening vereischen.

De exposanten betalen de kosten van vervoer. Deze kosten zullen voor iedere zending niet meer bedragen dan de gewone stukgoedvracht, vermeerderd met de kosten van tractie op het tentoonstellingsterrein, welke *frs* 2.— per ton bedragen, met een minimum van *frs.* 0.50 per zending. De zendingen worden door mij per per wagonlading verzonden, waaraan de volgende voordeelen zijn verbonden:

1°. het invullen der documenten, vrachtbrieven en het vervullen van douane-formaliteiten worden door mij bewerkstelligd;

2°. door het verzenden per wagonlading heeft geene overlading plaats, zoodat het gevaar voor breuk zooveel mogelijk wordt voorkomen;

3°. het zoekraken van de colli is vrijwel uitgesloten.

Voor wagonladingen worden de kosten in overleg geregeld. Wanneer door mij de goederen moeten worden versleept, gewogen en geladen, op bijzonder verzoek van exposanten, zullen de kosten als regel een bedrag van *Fl.* 15.— per wagon niet overschrijden, mits de goederen in een 10-tons wagen kunnen worden geladen. In niet voorziene gevallen wordt eene bijzondere regeling getroffen. Bijkomende kosten, zooals grens- en stationskosten, zijn voor rekening van den exposant.

Regeling van onzen dienst van vervoer en manutentie voor de Nederlandsche Exposanten.

Onder gezag van de Centrale Commissie te 's Gravenhage worden de werkzaamheden in Nederland door mij geregeld.

Mijn adres voor briefwisseling en onderhandelingen is te *Amsterdam, Rokin 152*, Telefoon 902.

AMSTERDAM, Januari 1910.

De officiëele expediteur van de Nederlandsche Centrale Commissie voor de Algemeene en Internationale Tentoonstelling te Brussel 1910.
B. VAN SPANJE.

BIJLAGE XIV. A.

ONDERWERP.

Catalogus
voor de
Nederlandsche Afdeeling.

Datum postmerk.

Aan de deelnemers aan de Algemeene en Internationale Tentoonstelling te Brussel in 1910.

Het Belgische Tentoonstellingscomité zal bij de firma Em. Rossel te Brussel een Algemeenen Catalogus uitgeven, waarvoor de opgaven U rechtstreeks door die firma zullen worden gevraagd.

Daarnevens zal door de Ned. Centrale Commissie een speciale catalogus worden uitgegeven voor de Nederlandsche Afdeeling, zoowel in de Nederlandsche als in de Fransche taal. Behoudens uitzonderingen, ter beoordeeling der Commissie, heeft ieder deelnemer recht op ten hoogste 6 regels druk in laatstgenoemden catalogus, waarvan de eerste regel met vette letters naam en woonplaats van den inzender zal bevatten, terwijl de overige gebruikt kunnen worden ter vermelding der tentoongestelde producten en der vroeger reeds behaalde onderscheidingen. Iedere regel zal plaatsruimte aanbieden voor ongeveer 50 letters.

Naar aanleiding hiervan verzoek ik U, met inachtneming van het bovenstaande, *zoo mogelijk nog vóór den 1en Maart a.s.*, de beide aan deze circulaire vastgehechte biljetten, *) één in het Nederlandsch en één in het Fransch, zoo volledig mogelijk ingevuld te willen doen toekomen *aan het adres van den ondergeteekende.*

De $\frac{\text{Voorzitter}}{\text{Secretaris}}$ der ..... Subcommissie

te .....

*) Zie volgende bladzijde.

Naam en woonplaats: .....

Tentoongestelde producten en reeds behaalde onderscheidingen.

.....
.....
.....
.....
.....

Handteekening van den inzender:

Nom et adresse: .....

Produits exposés et récompenses obtenues.

.....
.....
.....
.....
.....

Signature de l'exposant:

BIJLAGE XIV. A.

ONDERWERP.

Catalogus
voor de
Nederlandsche Afdeeling.

Datum postmerk.

Aan de deelnemers aan de Algemeene en Internationale Tentoonstelling te Brussel in 1910.

Het Belgische Tentoonstellingscomité zal bij de firma Em. Rossel te Brussel een Algemeenen Catalogus uitgeven, waarvoor de opgaven U rechtstreeks door die firma zullen worden gevraagd.

Daarnevens zal door de Ned. Centrale Commissie een speciale catalogus worden uitgegeven voor de Nederlandsche Afdeeling, zoowel in de Nederlandsche als in de Fransche taal. Behoudens uitzonderingen, ter beoordeeling der Commissie, heeft ieder deelnemer recht op ten hoogste 6 regels druk in laatstgenoemden catalogus, waarvan de eerste regel met vette letters naam en woonplaats van den inzender zal bevatten, terwijl de overige gebruikt kunnen worden ter vermelding der tentoongestelde producten en der vroeger reeds behaalde onderscheidingen. Iedere regel zal plaatsruimte aanbieden voor ongeveer 50 letters.

Naar aanleiding hiervan verzoek ik U, met inachtneming van het bovenstaande, *zoo mogelijk nog vóór den 1en Maart a.s.*, de beide aan deze circulaire vastgehechte biljetten, *) één in het Nederlandsch en één in het Fransch, zoo volledig mogelijk ingevuld te willen doen toekomen *aan het adres van den ondergeteekende.*

De $\frac{\text{Voorzitter}}{\text{Secretaris}}$ der ..... Subcommissie

te .....

*) Zie volgende bladzijde.

Naam en woonplaats: .....

Tentoongestelde producten en reeds behaalde onderscheidingen.

.....
.....
.....
.....
.....

Handteekening van den inzender:

Nom et adresse: .....

Produits exposés et récompenses obtenues.

.....
.....
.....
.....
.....

Signature de l'exposant:

BIJLAGE XIV. B.

ALGEMEENE KLASSE-INDEELING.

GROEP I. Opvoeding en Onderwijs.

Klasse 1. Opvoeding van het kind. — Lager onderwijs. — Onderwijs voor volwassenen.
Klasse 2. Middelbaar onderwijs.
Klasse 3. Hooger onderwijs. — Wetenschappelijke instellingen.
Klasse 4. Bijzonder kunstonderwijs.
Klasse 5. Bijzonder landbouwonderwijs.
Klasse 6. Bijzonder onderwijs voor nijverheid en koophandel.

GROEP II. Kunstwerken.

Klasse 7. Schilderijen. — Patronen. — Teekeningen.
Klasse 8. Graveerkunst en steendruk.
Klasse 9. Beeldhouwen en graveeren van penningen en van edelgesteenten.
Klasse 10. Bouwkunde.

GROEP III. Toestellen en Processen, over 't Algemeen, voor de Letteren, de Wetenschappen en de Kunsten.

Klasse 11. Boekdrukkerij. — Allerhande drukkerij.
Klasse 12. Boekhandel; muziekuitgaven. — Boekbinderij (materieel en voortbrengsels). — Nieuwsbladen. — Plakkaten.
Klasse 13. Photographie.
Klasse 14. Kaarten en toestellen voor de aardrijkskunde en de cosmographie. Plaatbeschrijving.
Klasse 15. Precisie-toestellen. — Munten en penningen.
Klasse 16. Geneeskunde en heelkunde.
Klasse 17. Muziekinstrumenten (speeltuigen).
Klasse 18. Materieel voor de tooneelkunst.

GROEP IV. Materieel en Processen, over 't Algemeen, voor de Werktuigkunde.

Klasse 19. Stoomtuigen.
Klasse 20. Allerlei drijfwerktuigen.
Klasse 21. Allerlei toestellen van de algemeene werktuigkunde.
Klasse 22. Werktuig-machienen.

GROEP V. Electriciteit

Klasse 23. Mechanische opwekking en toepassing van electriciteit.
Klasse 24. Electro-scheikunde.
Klasse 25. Electrische verlichting.
Klasse 26. Telegraaf en telephoon.
Klasse 27. Allerlei toepassingen van de electriciteit.

GROEP VI. Burgerlijke Genie. — Vervoermiddelen.

Klasse 28. Materialen, materieel en processen van de burgerlijke genie.
Klasse 29. Modellen, plans en teekeningen van openbare werken.
Klasse 30. Rijtuigmakerij, wagenmakerij, zadelmakerij, gareelmakerij.
Klasse 31. Motorwagens en rijwielen.
Klasse 32. Spoorweg- en tramwegmaterieel.
Klasse 33. Materieel voor de koopvaardij.
Klasse 34. Luchtscheepvaart.

GROEP VII. Landbouw.

Klasse 35. Materieel en processen voor de bedrijven ten platten lande.
Klasse 36. Materieel en processen van den wijnbouw.
Klasse 37. Materieel en processen van de landbouwbedrijven.
Klasse 38. Landbouwkunde. — Landbouw-statistiek.
Klasse 39. Plantaardige landbouwproducten voor de voeding.
Klasse 40. Dierlijke landbouwproducten voor de voeding.
Klasse 41. Landbouwproducten, niet tot voeding bestemd.
Klasse 42. Nuttige insecten en hunne voortbrengsels. — Schadelijke insecten en woekerplanten.

GROEP VIII. Tuinbouw en Boomkweekerij.

Klasse 43. Materieel en processen van den tuinbouw en de boomkweekerij.
Klasse 44. Moeskruiden.
Klasse 45. Fruitboomen en fruit.
Klasse 46. Boomen, heesters, planten en bloemen tot versiering.
Klasse 47. Serreplanten.
Klasse 48. Zaden, zaaizaden en stekken uit tuinen en boomkweekerijen.

GROEP IX. Bosschen. — Jacht. — Visscherij. — Plukken en inzamelen van vruchten.

Klasse 49. Materieel en processen van de woudontginning en de boschnijverheid.
Klasse 50. Voortbrengsels van de woudontginning en de boschnijverheid.
Klasse 51. Materieel voor de jacht.
Klasse 52. Voortbrengsels van de jacht.

Klasse 53. Tuigen, toestellen en voortbrengsels van de visscherij. — Waterbebouwing.
Klasse 54. Tuigen, toestellen en voortbrengsels van het plukken en inzamelen van vruchten.

GROEP X. VOEDINGSMIDDELEN.

Klasse 55. Materieel en processen van de voeding-nijverheid.
Klasse 56. Meelwaren. — Spijsmeel. — Grutterswaren.
Klasse 57. Voortbrengsels van de broodbakkerij en de pasteibakkerij.
Klasse 58. Verduurzaamde levensmiddelen: vleesch, visch, groenten en fruit.
Klasse 59. Suiker en suikergebak. — Opwekkende en prikkelende middelen.
Klasse 60. Wijn en brandewijn.
Klasse 61. Stroop en likeur; allerlei spiritualiën, alcohol voor nijverheidsgebruik.
Klasse 62. Allerlei dranken.

GROEP XI. MIJNEN. — METAALNIJVERHEID.

Klasse 63. Ontginning van mijnen, graverijen en groeven.
Klasse 64. Groote metaalnijverheid.
Klasse 65. Kleine metaalnijverheid.

GROEP XII. VERSIERING EN MEUBELEN VOOR OPENBARE GEBOUWEN EN VOOR WONINGEN.

Klasse 66. Vaste versiering van openbare gebouwen en van woningen.
Klasse 67. Glazen ramen.
Klasse 68. Gekleurd papier en behangselpapier.
Klasse 69. Goedkoope meubelen en prachtmeubelen.
Klasse 70. Tapijten, behangsels en andere stoffen voor de meubileering.
Klasse 71. Losse versiering en behangerswerk.
Klasse 72. Ceramiek.
Klasse 73. Kristal- en glasnijverheid.
Klasse 74. Toestellen en processen voor de verwarming en de verluchting.
Klasse 75. Toestellen en processen voor de verlichting, niet door electriciteit.

GROEP XIII. GARENS. — WEEFSELS. — KLEEDEREN.

Klasse 76. Materieel en processen voor het spinnen en het touwslagen.
Klasse 77. Materieel en processen voor het vervaardigen van weefsels.
Klasse 78. Materieel en processen voor het bleeken, het verven, het drukken en het appreteeren van spinbare stoffen in dezer verschillende toestanden.
Klasse 79. Materieel en processen voor het naaien en maken van kleederen.
Klasse 80. Katoendraden en -garens. — Katoenen weefsels.
Klasse 81. Draden, garens en weefsels van vlas, heunep enz. — Touwslagerswaren.

Klasse 82. Garens en weefsels van wol.
Klasse 83. Zijde en zijden weefsels.
Klasse 84. Kant, borduurwerk en passementwerk.
Klasse 85. Kleermakerij en naaiwerk voor mannen, vrouwen en kinderen.
Klasse 86. Verschillende bedrijven met betrekking tot de kleeding.

GROEP XIV. CHEMISCHE NIJVERHEID.

Klasse 87. Chemische kunsten en artsenij-bereidkunde.
Klasse 88. Vervaardiging van papier.
Klasse 89. Huiden en vellen.
Klasse 90. Reukwaren.
Klasse 91. Tabak.

GROEP XV. VERSCHILLENDE BEDRIJVEN.

Klasse 92. Papierwaren.
Klasse 93. Messenmakerij.
Klasse 94. Goud- en zilversmederij.
Klasse 95. Juwelierskunst.
Klasse 96. Horlogemakerij.
Klasse 97. Kunstvoorwerpen van brons, van gegoten en ander ijzer. Gedreven metalen.
Klasse 98. Borstelwerk, fijnlederwaren, kunstschrijnwerk, poppenkramerij en mandenmakerij.
Klasse 99. Caoutchouc- en guttapercha-bewerking. Reis- en kampeerbehoeften.
Klasse 100. Speelgoed.

GROEP XVI. MAATSCHAPPELIJKE HUISHOUDKUNDE.

Klasse 101. Opleiding van leerjongens en -meisjes. — Bescherming van arbeidende kinderen.
Klasse 102. Arbeidscontract. — Deelen in de winst. — Beroepssyndicaten.
Klasse 103. Groote en kleine nijverheid. — Samenwerkende voortbrengst- of kredietvereenigingen.
Klasse 104. Samenwerkende verbruiksmaatschappijen.
Klasse 105. Landbouw op groote en op kleine schaal. — Landbouw-syndicaten.
Klasse 106. Regeling van den arbeid. — Gezondheid en veiligheid der arbeiders.
Klasse 107. Werkmanswoningen.
Klasse 108. Instellingen van voorzienigheid.
Klasse 109. Instellingen tot verstandelijke en zedelijke ontwikkeling van den werkman.
Klasse 110. Openbaar of particulier initiatief ten opzichte van het burgerwelzijn.

GROEP XVII.. GEZONDHEIDSLEER. — WELDADIGHEID.

Klasse 111. Gezondheidsleer.
Klasse 112. Weldadigheid.

GROEP XVIII. PRACTISCH ONDERWIJS, ŒCONOMISCHE INSTELLINGEN EN HANDENARBEID VOOR DE VROUW.

Klasse 113. Onderwijs.
Klasse 114. Wetenschappen, kunsten, œconomische instellingen. — Weldadigheid.
Klasse 115. Handenarbeid.

GROEP XIX. KOOPHANDEL. — KOLONIËN.

Klasse 116. Koophandel.
Klasse 117. Wijzen van kolonisatie.
Klasse 118. Koloniaal materieel.
Klasse 119. Bijzondere voortbrengsels, bestemd tot uitvoer naar de koloniën.

GROEP XX. LEGERS: LAND- EN ZEEMACHT.

Klasse 120. Wapens en materieel voor de artillerie.
Klasse 121. Militaire genie en daarbij behoorende diensten.
Klasse 122. Zee-genie. — Waterwerken. — Torpedo's.
Klasse 123. Land- en zeekaarten, waterbeschrijving, allerlei instrumenten.
Klasse 124. Administratie-diensten.
Klasse 125. Gezondheidsleer en gezondheidsmaterieel.

GROEP XXI. SPORTEN.

Klasse 126. Oefeningen voor kinderen en volwassenen. — Theorie en practijk.
Klasse 127. Spelen en sporten voor kinderen en volwassenen.
Klasse 128. Uitrusting voor spelen en sporten.

GROEP XXII. CONGRESSEN EN VOORDRACHTEN. *)

---

*) Zie bijlage I. E.

BIJLAGE XV. A.

ROYAUME DE BELGIQUE

MINISTÈRE DE L'INDUSTRIE ET DU TRAVAIL

EXPOSITION UNIVERSELLE ET INTERNATIONALE DE BRUXELLES EN 1910

COMMISSARIAT GÉNÉRAL DU GOUVERNEMENT

JURY INTERNATIONAL DES RÉCOMPENSES

RÈGLEMENT

A. — Dispositions générales; *B.* — Organisation du Jury;
C. — Opérations du Jury; *D.* — Dispositions diverses.

A. — *Dispositions générales.*

ARTICLE PREMIER. — L'appréciation et le jugement des œuvres, produits et travaux exposés sont confiés à un Jury international conformément à l'article 31 du Programme général.

Les exposants sont obligés de se soumettre au Jury sauf dans les cas prévus aux articles 4 et 5. Ceux qui n'auraient pas terminé leurs installations avant le 15 du mois de mai 1910, pourront être exclus de la participation aux récompenses par décision du Commissaire général du Gouvernement belge.

ART. 2. — Les récompenses aux exposants et à leurs collaborateurs et coopérateurs sont décernées sous forme de diplômes signés: par le Ministre de l'Industrie et du Travail, le Président du Jury supérieur, le Commissaire général du Gouvernement, le Commissaire général adjoint du Gouvernement et le Président du Comité exécutif de l'Exposition. Elles se répartissent entre les catégories suivantes:

Diplômes de Grand Prix;
Diplômes d'honneur;
Diplômes de médaille d'or;

Diplômes de médaille d'argent;
Diplômes de médaille de bronze;
Diplômes de méntion honorable.

Le diplôme des cinq premières catégories est accompagné d'une médaille de bronze.

Il est, en outre, accordé suivant les prescriptions indiquées à la section *C:*

1° Des diplômes de *collaborateur* aux personnes ayant prêté leur concours intellectuel à la production des objets exposés auxquels il est attribué un diplôme de l'une des trois premières catégories précitées;

2° Des diplômes de *coopérateur* aux contremaîtres et ouvriers ayant donné leur concours matériel à la production des objets exposés auxquels il est décerné un diplôme de l'une des trois premières catégories précitées.

Art. 3. — *Les diplômes de Grand Prix sont destinés à récompenser soit le mérite des inventions ou travaux, soit des perfectionnements qui ont apporte une amélioration considérable dans la qualité des produits ou dans les procédés de fabrication, soit encore les expositions collectives dont l'ensemble démontre un mérite ou un progrès exceptionnels.*

Art. 4. — Les exposants qui ont accepté les fonctions de membre effectif ou de membre suppléant du Jury international sont, par ce seul fait, mis hors concours pour les récompenses.

Cette règle s'applique aux sociétés autres que les sociétés scientifiques qui seraient représentées dans le Jury par un administrateur ou par un agent de quelque ordre que ce soit, faisant partie de leur personnel permanent.

Les administrations publiques concourent aux récompenses alors même que les fonctions de juré auraient été attribuées à l'un ou à plusieurs de leurs fonctionnaires.

Les exposants appelés à titre d'associés ou d'experts, en vertu de l'article 22, auprès du Jury de classe, sont également exclus du concours en ce qui concerne les produits de la classe où ils sont appelés à donner leur avis.

Les exposants investis de fonctions de jurés ou d'experts pourront mettre sur leur exposition une mention indiquant leur mise hors concours, mais cette mention devra être formulée dans les termes suivants:

„*Hors concours, membre du Jury*" ou „*Hors concours, expert du Jury*".

Art. 5. — A titre exceptionnel, les titulaires de Grands Prix dans les Expositions universelles internationales antérieures pourront, sur leur demande, être mis „*Hors concours*" par décision du Commissaire général de la Section à laquelle ils appartiennent, après avis favorable du Commissaire général du Gouvernement belge.

Cette autorisation ne pourra être accordée que si l'intéressé a fait une exposition en rapport avec l'importance industrielle ou commerciale de sa maison.

La demande devra être déposée avant le 15 mars 1910 au plus tard et fera l'objet d'un accusé de réception qui sera envoyé sous pli recommandé à la poste.

La mise hors concours de ces exposants devra être formulée dans les termes suivants:

„Hors concours, non participant aux récompenses."

Les diplômes de Grands Prix obtenus en participation, pour des expositions faites en collectivité, ne peuvent pas être invoqués pour l'obtention de la mise hors concours dont il est question ci-dessus.

Art. 6. — Tout exposant est tenu d'exposer dans la classe à laquelle ressortissent les produits de son industrie ou de son travail.

Aucun industriel ne pourra être admis au concours des récompenses dans les groupes XIX (Commerce. — Colonisation) et XXI (Sports) que pour autant qu'il ait son exposition principale dans les autres groupes dont relève principalement son industrie.

Des dérogations à cette règle ne pourront être faites qu'exceptionnellement et en vertu d'une décision spéciale du Commissaire général du Gouvernement belge.

Art. 7. — L'exposant qui présente des produits très différents dans plusieurs classes peut obtenir un diplôme dans chacune d'elles, mais la pluralité des récompenses dans une même classe est interdite.

Les produits récompensés par plus d'un Jury ne donneront droit qu'à une seule récompense, la plus haute décernée à l'exposant.

Toutefois, dans le cas prévu à l'article 6, l'exposant ne recevra que la récompense qui lui est décernée dans la classe où il a son exposition principale.

Art. 8. — Une récompense unique pourra être accordée à une exposition collective dûment mentionnée au catalogue; chacun des participants recevra une copie du diplôme.

Les participants à une collectivité d'installation peuvent soumettre individuellement leurs produits au Jury et être personnellement récompensés.

Le diplôme qui leur est ainsi décerné leur est remis sans préjudice de celui attribué à la collectivité.

Un exposant régulier peut recevoir une récompense même si son exposition est admise dans une installation particulière à un autre exposant.

Les participants à une collectivité qui font état sur leurs imprimés, enseignes, réclames, etc., d'une récompense collective, doivent mentionner sur ces imprimés, enseignes, réclames, etc., le titre exact sous lequel la dite récompense a été décernée, sous peine de s'exposer, de la part de leurs coparticipants, à des revendications judiciaires.

Art. 9. — La proclamation solennelle des récompenses aura lieu avant la clôture de l'Exposition.

Un rapport succinct des opérations du Jury international des récompenses et une liste officielle des noms des exposants récompensés seront publiés par les soins du Commissariat général du Gouvernement belge.

Les diplômes et les récompenses obtenus seront transmis aux intéressés par le Commissaire général du Gouvernement belge à l'intervention des Représentants ou Délégués des pays participants.

B. — Organisation du Jury.

Art. 10. — Le Jury international comporte trois degrés de juridiction: *Jurys de classe, Jurys de groupe, Jury supérieur.*

L'attribution des récompenses résulte des opérations successives de ces trois jurys.

Art. 11. — Les Jurys de classe se composent de membres titulaires et de membres suppléants. Ceux-ci n'ont voix délibérative que lorsqu'ils occupent la place de jurés titulaires absents.

Pour l'ensemble des classes, le nombre des membres titulaires tant belges qu'étrangers est compris entre le quarantième et le cinquantième de celui des exposants. Il sera tenu compte, dans la répartition des jurés entre les diverses nations participantes, de la surface occupée par chacune d'elles, du nombre de leurs exposants dans chaque classe et de l'importance de leur exposition.

Le nombre total des membres suppléants belges ou étrangers ne pourra être supérieur à la moitié du nombre des membres titulaires.

Art. 12. — Le tableau de répartition des mandats de juré par classe et par pays est arrêté par le Ministre de l'Industrie et du Travail sur la proposition du Commissaire général du Gouvernement belge.

Les membres titulaires belges du Jury sont nommés par arrêté royal.

Les membres étrangers sont désignés par le Gouvernement de leurs pays respectifs. Toutefois, les jurés des nations non officiellement représentées sont nommés par le Gouvernement belge sur la proposition des Représentants ou des Délégués des exposants de ces pays, après avis du Commissaire général du Gouvernement belge.

Les jurés suppléants sont nommés de la même manière que les jurés titulaires.

Toutes les nominations de jurés tant belges qu'étrangers doivent être faites avant le 1er juillet 1910.

Certains jurés peuvent être nommés dès l'ouverture de l'Exposition si les conditions des concours rentrant dans leurs attributions l'exigent.

Les jurés remplissent leurs fonctions à titre gratuit.

Art. 13. — Les jurys de groupe sont formés de la réunion des bureaux des jurys de classe.

Art. 14. — Le Jury supérieur est composé comme suit:

Le Ministre de l'Industrie et du Travail en est membre de droit et en a la Présidence d'honneur.

La Présidence effective est exercée par le Président de la Commission supérieure de patronage.

Le Président du Comité exécutif de l'Exposition occupe l'une des Vice-Présidences attribuées aux belges.

Le Jury supérieur nomme lui-même dans son sein les autres Vice-Présidents.

Le Commissaire général du Gouvernement belge ainsi que le Commissaire général adjoint font partie du bureau du Jury supérieur.

Le Jury supérier comprend, en outre, de 25 à 30 membres, tant belges qu'étrangers, nommés par le Gouvernement belge suivant une proportion correspondante à l'importance de la participation des divers pays. Les membres étrangers sont désignés sur la proposition de leurs Commissaires généraux respectifs.

En même temps que ces membres, le Gouvernement nomme le Rapporteur général et le Secrétaire du Jury supérieur. En cas d'empêchement de ceux-ci le Ministre de l'Industrie et du Travail pourvoit à leur remplacement.

Les Membres du Comité exécutif de l'Exposition font partie du Jury supérieur avec voix consultative.

Art. 15. — Les personnes suivantes assistent, avec voix consultative, aux séances du Jury supérieur aux quelles elles sont convoquées :

a) Les Représentants des pays participants, à raison d'un Représentant pour chaque Section, ou leur délégué dûment accrédité;

b) Les Présidents, Vice-Présidents et Secrétaires-Rapporteurs des Jurys de groupe ou leur délégué;

c) Les Membres du Comité exécutif de l'Exposition;

d) Les Commissaires près des groupes de la Section belge;

e) Le Secrétaire général et les Rapporteurs généraux du Commissariat général du Gouvernement.

C. — *Opérations du Jury.*

Art. 16. — Le Commissaire général du Gouvernement belge est chargé de préparer les travaux du Jury international des récompenses, de recevoir les résultats des opérations des Jurys de classe et des Jurys de groupe, et de veiller à la régularité des opérations du Jury.

Toutes les communications émanants des exposants et intéressant les Jurys telles que: questionnaires, réclamations, renseignements de toute nature, sont transmises au Commissaire général du Gouvernement belge, à l'intervention des Représentants ou Délégués des pays participants.

Le Commissaire général reçoit les réclamations contre les décisons des Jurys de classe et des Jurys de groupe, concernant l'attribution des récompenses.

Il connaît sans appel des réclamations concernant la régularité des opérations du Jury et statue définitivement sur toutes les difficultés ou conflits d'attributions qui peuvent se produire.

Il peut se faire représenter à toutes les séances du Jury, mais il n'intervient dans les délibérations que pour constater les faits, faire appel au règlement ou présenter les réclamations éventuelles.

Art. 17. — Les réclamations auxquelles les opérations du Jury peuvent donner lieu, notamment du chef de non-examen ou examen insuffisant des produits, rectification de mention de catalogue, etc., doivent être remises au Commissaire général du Gouvernemement belge avant la clôture des opérations du Jury de classe ou du Jury de groupe qu'elles concernent.

La date de cette clôture est portée au tableau général du roulement des visites affiché au Commissariat général du Gouvernement.

Les réclamations devront être accompagnées de pièces et de documents justifiant le bien-fondé des réclamations ou contestations.

Art. 18. — Le Jury s'entoure de toutes les garanties nécessaires à l'accomplissement de sa mission; il aura le droit d'écarter du concours tout exposant qui tenterait de surprendre sa bonne foi.

Les délibérations du Jury international à tous les degrés sont tenues rigoureusement secrètes. Toutefois, les exposants tant belges qu'étrangers pourront avoir connaissance, à l'intervention de leurs Commissaires généraux respectifs, des propositions des Jurys relativement aux récompenses que les concernent personnellement.

Art. 19. — Les Jurys de classe devront commencer leurs travaux avant le 31 juillet 1910.

Art. 20. — La répartition des présidences et vice-présidences des Jurys de classe entre les diverses nations participantes est fixée par le Ministre de l'Industrie et du Travail sur la proposition du Commissaire général du Gouvernement belge.

Dès leur première séance, les Jurys de classe nomment, en se conformant à cette répartition, un président et un vice-président. Ils désignent également un secrétaire-rapporteur.

Pour siéger valablement, chaque Jury de classe doit comprendre au moins quatre membres. Si ce nombre n'est pas atteint, il est procédé à la réunion de deux ou de plusieurs Jurys de classe.

Les opérations des Jurys de classe commenceront immédiatement après la constitution du bureau.

Les jurés suppléants peuvent assister à toutes les opérations du Jury de la classe à laquelle ils appartiennent ou à l'une des classes relevant du groupe pour lequel ils ont été nommés. Ils n'ont voix délibérative que dans le cas prévu à l'article 11.

Art. 21. — Lorsqu'une classe comprend des objets de nature suffisamment différente pour nécessiter des modes d'appréciation particuliers ou des

compétences spéciales, le Jury de cette classe peut, d'accord avec le Commissaire général du Gouvernement belge, se subdiviser en sections pour l'examen des diverses expositions.

Art. 22. — Les Jurys de classe peuvent s'adjoindre, mais à titre consultatif seulement, pour l'examen de certaines questions déterminées, des membres d'autres classes du Jury international ou des experts choisis en dehors de ce Jury. Le choix des experts ou arbitres doit être agréé par le Commissaire général du Gouvernement belge après avis du Représentant du pays intéressé.

Les exposants qui acceptent les fonctions d'experts ou d'arbitres sont exclus du concours dans les Jurys où ils sont appelés.

Art. 23. — Les Jurys de classe peuvent procéder à des essais et épreuves pour établir leur jugement. Ces essais et épreuves doivent toutefois être effectués dans un délai en rapport avec celui dans lequel le Jury de classe en cause doit remettre ses listes de classement au Commissaire général du Gouvernement belge. Ils doivent être limités à ceux dont la réalisation, tant au point de vue des dépenses qu'à celui des moyens d'exécution, est compatible avec les ressources disponibles.

Art. 24. — Chaque Jury de classe procède à l'appréciation des œuvres, produits ou travaux qui lui sont soumis; il établit, sans distinction de nationalité, le classement des exposants qui lui paraissent dignes d'être récompensés et indique la nature des récompenses.

Il peut signaler les exposants qui se sont fait remarquer par le goût, l'aménagement et la décoration de leur exposition.

Le Jury dresse à part la liste des exposants qui doivent être mis hors concours en qualité de membre du Jury ou d'expert du Jury.

Il classe enfin, par ordre de mérité et sans distinction de nationalité, les collaborateurs et les coopérateurs dont le travail aura été mis en évidence soit par la conception, le dessin ou la décoration des objets exposés, soit par la confection de ces mêmes objets. Sur la proposition de l'exposant, il pourra être tenu compte du travail régulier ou du temps de service des collaborateurs ou coopérateurs.

Les récompenses pour les collaborateurs et les coopérateurs ne sont attribuées qu'aux expositions ayant obtenu tout au moins le diplôme de médaille d'or; *leur nombre doit être restreint et se trouver en rapport avec l'importance de l'établissement.*

Les personnes préposées à la direction d'un établissement industriel ou commercial (directeurs-gérants, administrateurs délégués, etc.) ne peuvent pas être considérés comme collaborateurs pour l'obtention de diplômes.

La plus haute récompense à proposer pour les collaborateurs doit être inférieure d'un degré au moins à la distinction accordée à l'exposant même.

Pour les coopérateurs, la récompense ne peut pas dépasser le diplôme de médaille de bronze.

Des dérogations spéciales peuvent être faites à ces prescriptions à la con ditions d'être justifiées par un mérite exceptionnel.

En général, les récompenses de coopérateurs (contremaîtres et ouvriers) ne doivent être accordées qu'à des artisans d'élite ayant fait preuve d'une grande habileté dans l'exécution des produits exposés; leurs années de service et leur moralité doivent nécessairement être mises en ligne de compte pour l'obtention d'une distinction de l'espèce.

Les collectivités autres que les collectivités d'installation ne peuvent presenter ni collaborateurs ni coopérateurs.

Art. 25. — Les listes de classement sont dressées, *en double exemplaire*, sur des imprimés spéciaux; les récompenses sont cotées d'une manière uniforme pour tous les Jurys conformément à l'échelle de quotation suivante:

26 à 30 points	équivalent	à un	diplôme de Grand Prix;
21 à 25	id.	id.	d'honneur;
16 à 20	id.	id.	de médaille d'or;
11 à 15	id.	id.	de médaille d'argent;
6 à 10	id.	id.	de médaille de bronze;
1 à 5	id.	id.	de mention honorable.

Ces listes de classement, revêtues de la signature du président, du vice-président, du secrétaire-rapporteur et des membres qui ont pris part aux opérations sont remises, sous pli cacheté, au Commissaire général du Gouvernement belge ou à son délégué, au plus tard dix jours après l'ouverture des travaux du Jury, faute de quoi la liste des récompenses à décerner aux exposants relevant de la classe sera dressée par le Jury de groupe.

Chaque liste est accompagnée d'un rapport succinct sur les opérations du Jury qui l'a dressée.

Art. 26. — Les Jurys de groupe nomment, des leurs première séance, un président, deux vice-présidents et un secrétaire-rapporteur.

Chaque Jury de groupe, après avoir examiné les réclamations qui sont de sa compétence, revise et arrête les listes de classement dressées par les Jurys de classe.

Ils s'adjoint, suivant les besoins de son travail et s'il le juge utile, un ou plusieurs membres délégués de chaque classe chargés de soutenir les propositions de leurs collègues de classe.

Les résultats des travaux des Jurys de groupe doivent être remis au Commissariat géneral du Gouvernement belge, au plus tard dans les dix jours qui suivront la date à laquelle les propositions des Jurys de classe leur auront été remises; si le rapport d'un groupe n'est pas terminé à cette époque, le

Jury supérieur arrête d'office, d'après les propositions des Jurys de classe, la liste des récompenses à décerner aux exposants relevant du groupe.

Art. 27. — Le Jury supérieur se réunit pour la première fois au plus tard dix jours après l'achévement des opérations des Jurys de groupe.

Art. 28. — Le Jury supérieur homologue ou réforme les propositions de récompenses qui lui sont soumises; il peut aussi les renvoyer à un nouvel examen. Il arrête définitivement le nombre et la nature des récompenses à attribuer dans chaque classe et il prononce en dernier ressort sur toutes ces récompenses.

Le Jury supérieur pourra accorder aux exposants ayant obtenu des Grands Prix dans les Expositions universelles et internationales antérieures des Rappels de ces récompenses sur la proposition des Commissaires généraux.

La liste définitive des récompenses ainsi établie et accompagnée du rapport du Jury supérieur doit parvenir au Commissariat général du Gouvernement belge, le 5 septembre 1910 au plus tard.

Après la séparation du Jury supérieur, une délégation de ce collège en continuera les opérations aussi longtemps que cela sera nécessaire.

Art. 29. — Le Jury supérieur décernera:

1° Des diplômes spéciaux aux Gouvernements ou aux Commissions organisatrices des diverses Sections de l'Exposition ainsi qu'aux personnes non justiciables du Jury international mais jugées dignes d'une distinction pour services rendus à l'Exposition;

2°. Des diplômes commémoratifs:

a) Aux membres du Jury et des Commissions organisatrices des diverses Sections;

b) Aux fonctionnaires et agents de ces Sections proposés par les Commissaires généraux ou Représentants de celles-ci.

D. — *Dispositions diverses.*

Art. 30. — Des dispositions particulières règlent l'institution des récompenses de l'Exposition internationale des Beaux-Arts, des concours d'agriculture et d'horticulture, etc.

Art. 31. — Le Comité exécutif de la Société anonyme „Compagnie de l'Exposition de Bruxelles" est le Délégué des exposants n'appartenant à aucun pays représenté.

Art. 32. — Les exposants, en présentant leurs oeuvres, produits ou travaux à l'examen du Jury international, se soumettent aux décisions prises par ce Jury.

Art. 33. — Les membres du Jury international s'engagent, par le fait même

de l'acceptation de leur charge, à se soumettre aux dispositions du présent règlement.

Proposé par le Commissariat général du Gouvernement, le 2 août 1909.

Le Secrétaire général,
J. B. STORMS..

Le Commissaire général du Gouvernement,
LE DUC D'URSEL.

Vu et accepté:
Le Président du Comité exécutif de la Société anonyme „Compagnie de l'Exposition de Bruxelles",
EMILE DE MOT.

Approuvé:

Bruxelles, le 17 janvier 1910.

Le Ministre de l'Industrie et du Travail,
ARM. HUBERT.

BIJLAGE XV. B.

DE COMMISSARIS-GENERAAL der Nederlandsche Regeering bij de Algemeene en Internationale Tentoonstelling te Brussel,

Gelet op art. 12 van het Reglement op de Internationale Prijsgerecht voor de Bekroningen, goedgekeurd bij beschikking van den Belgischen Minister van Nijverheid en Arbeid van 17 Januari 1910;

HEEFT GOEDGEVONDEN

te benoemen:

tot gewoon / plaatsvervangend *PRIJSRECHTER* voor Klasse.....

van Groep.....

.....

.....

'S-GRAVENHAGE, den .....

De Commissaris-Generaal voornoemd,

BIJLAGE XV. C.

ALGEMEENE EN INTERNATIONALE TENTOONSTELLING TE BRUSSEL 1910.

LIJST DER NEDERLANDSCHE JURYLEDEN.

Groep.	Klasse.	NAAM.	Adres in Nederland.	Adres te Brussel.
I	1	L. Looijen, ... hoofd eener bijzondere school voor M. U. L. O. te 's-Gravenhage.	's-Gravenhage. Groen v. Prinstererschool.	
	6	Mejuffr. W. Boqms, . . oud bestuurslid aan de Industrieschool voor meisjes te 's-Gravenhage.	's-Gravenhage. Nassaulaan 21.	
	6	W. Kromhout Czn. . . Architect.	Rotterdam. N. Haven 13.	
	1 en 6.	*H. J. de Groot* . . . Inspecteur middelbaar onderwijs.	's-Gravenhage. Gr. Hertoginnelaan.	
III	11	M. Mouton	's-Gravenhage. Naussaupl. 16.	
	12	W. P. v. Stockum Jr. .	's-Gravenhage, 1e v. d. Boschstraat 17.	
	13	Mr. H. J. D. D. Enschedé,	Haarlem, Zijlstraat 27.	
	11, 12 en 13	*Mr. Ch. Enschedé,* . .	Haarlem,	
	11, 12 en 13	*Henri Lankhout,* . . .	's-Gravenhage, Valkenboschplein 7.	

De *cursief* gedrukte namen zijn die der plaatsvervangende prijsrechters.

Groep.	Klasse.	NAAM.	Adres in Nederland.	Adres te Brussel.
IV	19	H. de Vries Robbé, w. i.	Amsterdam, 1e Spaarndammerstraat 57.	
	20	L. H. N. Dufour w. i. . Ingenieur bij de Mij. tot E. v. SS.	Utrecht.	
	21	J. v. Hasselt	Amsterdam. Weesperz. 28.	
	19, 20 en 21	*F. K. Th. v. Iterson,* w. i. Ing. b. d. Gem. Gasfabr.	's-Gravenhage.	
	19, 20 en 21	*D. A. Vredenberg, w. i.* Lid der firma W. C. & K. de Wit.	Amsterdam, PrinsHendrikkade 183.	
V	23	Prof. C. Feldmann, w.i.	Delft.	
	26	G. J. v. d. Well, w.i.	's-Gravenhage. Statenplein 9.	
	23 en 26	*Prof. C. L. v. d. Bilt,* c. i.	's-Gravenhage, Nassaul. 11*a*.	
VI	28	L. Bienfait, ...	Amsterdam. Proefstation voor Bouwmaterialen.	
	29	J. C. Ramaer, c.i. . . Hoofd-ingen.,Directeur v. d. Rijkswaterstaat.	's-Gravenhage.	
	33	L. J. Smit, ... fabrikant.	Kinderdijk.	
	28, 29 en 33	*J. M. W. v. Elzelingen,* c.i. Hoofdingenieur v. d. Prov. Waterstaat.	's-Gravenhage.	
	28, 29 en 33	*P. M. Dekker* . . . . Technisch Adviseur.	's-Gravenhage, Fr. Hendriklaan 16.	
I	5	J. G. J. Kakebeeke, . Rijkslandbouwleeraar.	Goes.	
VII	35	W. J. Poels, ... Directeur der Rijksseruminrichting.	Rotterdam.	

Groep.	Klasse.	NAAM.	Adres in Nederland.	Adres te Brussel.
VII	38	S. C. Korteweg, . . . Lid v. h. Dag. Bestuur der Kon. Ned. Landbouwvereeniging.	's-Gravenhage.	
	40	K. J. A. G. Baron Collot d'Escury . . . . . Voorzitter van den Federatieven Zuivelbond.	Hontenisse.	
	5, 35, 38 en 40	*V. R. Y. Croesen* . . Secretaris der Kon. Ned. Landbouwvereeniging	's-Gravenhage.	
	5, 35, 38 en 40	*O. Reitsma*. . . . . Secretaris van den Federatieven Zuivelbond.	's-Gravenhage.	
VIII	44	B. Ruijs . . . . . Lid van het Centraal Bestuur van den Ned. Tuinbouwraad	Dedemsvaart.	
	46	E. H. Krelage . . . . Voorzitter van de Algemeene Vereeniging voor Bloembollenculturr.	Haarlem.	
	44 en 46	*Henry Looijmans*. . . Lid van het Centraal Bestuur van den Ned. Tuinbouwraad.	Oudenbosch.	
	44 en 46	*P. M. Koster,* idem . .	Boskoop.	
IX	49	E. D. van Dissel. . . Inspecteur der Staatsbosschen en ontginningen.	Utrecht.	
	50 en 51	F. B. Löhnis . . . . Inspecteur van den Landbouw.	's-Gravenhage.	

Groep.	Klasse.	NAAM.	Adres in Nederland.	Adres te Brussel.
IX	53	J. P. van Lonkhuizen . Directeur der Ned. Heidemaatschappij.	Utrecht.	
	49, 50 51 en 53	*A. A. Nengerman* . . Oud-Directeur der Ned. Heidemaatschappij.	Utrecht.	
X	55	H. C. Prinsen Geerligs	Amsterdam. Wanningstr. 17.	
	58	Mr. E. L. Th. Hoogenstraaten	Leiden.	
	59	M. Grootes Jr. . . .	Westzaan.	
	61	P. L. M. Hoogeweegen	Rotterdam, Coolvest 68-75.	
	55, 58, 59 en 61	*Jacob Fritz*. . . . . Koffiehandelaar.	Amsterdam, Brouwersgr. 5.	
	55, 58, 59 en 61	*G. S. Bloemendaal* . .	Wormerveer.	
XI	63	Prof. S. J. Vermaes .	Delft.	
	65	Ferd. van Oppen. . . Ingenieur.	Maastricht.	
	63 en 65	*Prof. M. Clément*. . .	Delft.	
XII	69	R. P. J. Tutein Nolthenius c. i.	Amsterdam. Heerengr. 132.	
	70	G. Stevens	Kralingen.	
	72	J. M. Lob.	Amsterdam, N. Lijnbaansgracht 35.	
XIII	81	N. le Grand.	Amsterdam. Keizersgr. 732.	
	84	Mej. M. Verweij . . .	's-Gravenhage, A. Paulownastraat 7.	
	86	E. W. Klijberg Pernot.	Waalwijk.	
	69, 70, 72, 81, 84 en 86	*Jos. Th. J. Cuijpers*. .	Amsterdam. Vondelstraat.	
		Prof. Dr. W. Vogelsang	Utrecht.	

Groep.	Klasse.	NAAM.	Adres in Nederland.	Adres te Brussel.
XIV	87	J. J. Hofman	's-Gravenhage. Schenkweg.	
	89	Jan van Riel . . . . Lid van de Kamer van Koophandel	Waalwijk.	
	91	A. Hamers . . . . . fa. Hamers & Co	Oisterwijk.	
	87, 89 en 91	*A. J. A. de Bosson* . .	Dordrecht.	
XV	94	Jan Brom	Utrecht. Drift.	
	97	E. A. von Saher . . . Directeur van het museum en de school voor kunstnijverheid.	Haarlem.	
	94 en 97	*Carel J. A. Begeer* . .	Utrecht. Oudegracht.	
XVI	106	Mr. H. W. Methorst . Directeur Centr. Bur. voor Statistiek.	's-Gravenhage.	
XVII	111	Dr. W. P. Ruysch . . Hoofdinspecteur v. d. Volksgezondheid.	's-Gravenhage.	
	112	Jhr. Mr. H. Smissaert.	's-Gravenhage, Balistraat.	
XVI en XVII	106, 111 en 112	*Mr. R. J. H. Patijn* . Lid 2de Kamer S. G.	's-Gravenhage. Bankastraat.	
XVIII	115	Mej. Elis. M. Rogge .	Haarlem, Koninginneweg 93.	
	115	*Mevrouw E. C. v. d. Wall Perné-van Vooren,* . .	Amsterdam, Emmastr. 19.	
XIX	116	H. J. Knottenbelt Azn., Koopman.	Rotterdam, Mathenesserlaan 340.	
	116	Jhr. Mr. H. Smissaert	's-Gravenhage. Balistraat.	

Groep.	Klasse.	NAAM.	Adres in Nederland.	Adres te Brussel.
XIX	116	*Mr. J. C. A. Everwijn,* Referendaris, Hoofd d. Afd. Handel van het Min. v. Landbouw, enz.	's-Gravenhage. Laan Copes v. Cattenburg.	
	118	G. Eschauzier . . . . oud suikerfabrikant.	's-Gravenhage. Suriname-straat 13.	
	118	Jhr. H. Loudon, . . . Dir. Kon. Petr. Maatschappij.	's-Gravenhage.	
	118	Th. F. A. Delprat, . . Oud-Hoofdingen. N.-I.	Amsterdam. P.Potterstr. 24.	
	118	Mr. J. J. v. Troostenburg de Bruijn, ...	's-Gravenhage. v. Oldebarneveltlaan.	
	118	Jhr. H. L. v. d. Wijck	's-Gravenhage. Bezuidenhout.	
	118	*Mr. C. Th. v. Deventer*	's-Gravenhage. Suriname-straat 20.	

BIJLAGE XV D.

OPMERKINGEN TEN DIENSTE DER JURY-LEDEN.

Regeling Jury-wezen.

1. De regeling van het Jurywezen is omschreven in het Reglement daartoe door het Belgische Commissariaat-Generaal opgemaakt, waarvan aan elk der Nederlansche Jury-leden en Jurés Suppléants een exemplaar wordt toegezonden.

Wie hunner geen zoodanig exemplaar ontvangen heeft wende zich tot het bureau der Centrale Commissie, 28 Plein, Den Haag.

Inzendingen van Jury-leden.

2. Ingevolge art. 4 van genoemd Reglement geschiedt de inzending van Tentoonstellers, die eene benoeming tot Jurylid of Juré Suppléant aangenomen hebben, buiten mededinging; de laatste alinea van art. 4 geeft aan hoe bij dergelijke inzendingen aangegeven kan worden dat die buiten mededinging zijn.

Jury-vergaderingen.

3. De datum waarop de Jury voor de eerste maal samenkomt wordt bijtijds aan de leden bekend gemaakt. Vermoedelijk zal zulks 25 Juli zijn.

Mocht een Jurylid onverhoopt verhinderd zijn daar tegenwoordig te wezen, of gedurende een of meer dagen waarop de Jury samenkomt afwezig moeten zijn, dan rust op hem de plicht daarvan *onverwijld* kennis te geven aan het Nederlandsch Commissariaat-Generaal te Brussel (Nederlandsch Paviljoen).

Het is van groot belang dat steeds de Nederlandsche Jury-leden present zijn en dat zij van den aanvang af kennis maken met hunne buitenlandsche collega's en met hen steeds zooveel mogelijk in aanraking blijven: meermalen toch hebben onderhandelingen plaats tusschen de Juryleden van verschillende nationaliteit, in zake de toe te kennen onderscheidingen, buiten den tijd dat de eigenlijke werkzaamheden op het Tentoonstellingsterrein worden verricht.

Questionnaires.

4. Aangezien de onderscheidingen verleend worden in internationalen zin (Regl. art. 24, al. 1) is het van groot belang, dat de Jury-leden, zich niet enkel er toe bepalen, zich volkomen op de hoogte te stellen van de bizonderheden der door hen te keuren Nederlandsche inzendingen (welke bizonderheden te vinden zijn in den door elken inzender in te vullen „questionnaire" berustende in het Ned. C. G. 28 Plein, 's-Gravenhage tot 15 Juli en daarna in het N. C. G. te Brussel, Nederlandsch Paviljoen, en die zoo noodig kunnen worden aangevuld door navraag bij den inzender) doch dat, alvorens de werkzaamheden der Jury beginnen, elk Jurylid het in de door hem te keuren klasse ingezondene *ook bestudeert* in de tentoonstelling *der andere naties.*

Eigen fabrikaat.

Speciaal wordt de aandacht der Jury-leden er op gevestigd, nota te nemen van de antwoorden der Nederlandsche inzenders, in zake de tot hen gerichte vraag: in hoeverre het door hen tentoongestelde eigen fabrikaat is; in hoeverre reeds elders bewerkte grondstof. Die antwoorden zijn te vinden op een afzonderlijke vragenlijst, berustend tot 15 Juli in Den Haag en na dien datum te Brussel, in het Ned. C. G. De ondervinding op vroegere Internationale Tentoonstellingen, heeft geleerd dat te dier zake het Jurylid volkomen op de hoogte dient te wezen, ten einde te voorkomen dat in sommige gevallen aan de waarde der inzending bij de beoordeeling wordt te kort gedaan.

De tentoonstelling is er voor de tentoonstellers; in het belang der tentoonstellers heeft de Regeering tonnen gouds besteed en de zaak uitvoerbaar gemaakt; het is derhalve de eerste plicht van allen, die tot het welslagen der Tentoonstelling medewerken — en de Jury-leden vervullen daarbij een zeer gewichtige rol — te zorgen dat onze inzendigen tot haar volle recht komen bij het toekennen der bekroningen.

Nederlandsche Collectieve inzendingen.

Te meer dringt dit argument nu de Nederlandsche deelneming voor een zeer belangrijk deel bestaat uit *collectieve inzendingen,* en derhalve dikwerf in kwaliteit gecompenseerd wordt waar in kwantiteit Nederland bij andere naties achterstaat.

De Jury-leden dienen zich van deze waarheid goed te doordringen en die nadrukkelijk te doen uitkomen bij de bespreking van den graad der bekroningen, welke aan de verschillende inzendingen zal worden toegekend.

Grondige studie van *het bedrijf der verschillende inzenders* is derhalve een eerste eisch aan de Jury-leden te stellen, naast bestudeering van de inzending zelve.

Niet afwijken van den voor het keuren der Nederlandsche inzendingen officieel vastgestelde data.

5. Door het Belgische C. G. wordt een „tableau général du roulement des visites" vastgesteld en aldaar opgehangen (art. 27, al. 2).

Aangezien nu den inzenders vanwege het Ned. C. G. mededeeling zal worden gedaan van den dag waarop hunne inzendigen, conform aan het in dat „tableau" bepaalde, door de Jury zullen worden gekeurd, ten einde hun gelegenheid te geven, daarbij zelf tegenwordig te wezen of een gemachtigde in hun plaats te zenden, opdat desverlangd aan de Jury door of vanwege den Tentoonsteller zelven inlichtingen kunnen worden verstrekt, wordt den Jury-leden zeer uitdrukkelijk op het hart gedrukt *zich te verzetten tegen eene verandering van den eenmaal bepaalden datum,* wanneer die mocht worden voorgesteld.

Op vroegere Internationale Tentoonstellingen heefl dat geval zich wel eens voorgedaan.

6. De gewone loop van zaken bij het keuren der Jury is dat, na bezichtiging der inzendingen, de Voorzitter den Jury-leden van de natie waartoe de inzendingen behooren, de vraag voorlegt, welke onderscheidingen zij wenschen voor te stellen.

Daarop volgt dan bespreking, en eindelijk de beslissing.

Uitslag der keuring mede-deelen aan het Ned. C. G.

De Jury-leden zijn gehouden uiterlijk *den dag volgende op dien* waarop eene Nederlandsche inzending gekeurd wordt, van den uitslag der keuring kennis te geven op het Ned. C. G. te Brussel, opdat dit resultaat onverwijld ter kennis gebracht kunne worden van elken inzender, die alsdan in de gelegenheid gesteld wordt, tegen de gevallen beslissing appel aan te teekenen.

Jury rapport.

De Jury-leden zijn gehouden, binnen een week, nadat hunne werkzaamheden als zoodanig zijn afgeloopen, aan den heer Reg. Comm., een schriftelijk rapport uit te brengen, afzonderlijk vermeldende de verschillende toegekende onderscheidingen, benevens de redenen waarom die zijn toegekend. Ook omtrent de niet bekroonde inzendingen, dient in dat rapport vermeld te worden, waarom die niet voor eene onderscheiding in aanmerking gekomen zijn.

Lijst „hors Concours membre du Jury".

7. De Jury-leden zullen bij den aanvang der keuring voorzien moeten zijn van eene door hen op te maken lijst, vermeldende welke inzendingen buiten mededinging zijn, tengevolge van het feit dat de inzender Jury-lid of Juré suppléant is (art. 24, al. 3).

Diplômes de Coopérateur, Diplômes de Collaborateur.

8. De Jury-leden zullen zich op de hoogte moeten stellen, welke inzenders voor medewerkers of arbeiders in hun dienst aanvraag hebben gedaan tot het bekomen van „diplômes de collaborateur" of „diplômes de coopérateur" (art. 24, al. 4 en volgende) en de belangen dier personen behartigen in de Jury samenkomsten.

Inlichtingen dienaangaande zijn te vinden in de „questionnaires" (zie punt 4 hierboven).

Inzendingen in meer dan één klasse.

9. De aandacht der Jury-leden wordt er speciaal op gevestigd, dat eene inzending in verschillende klassen en derhalve ook voor keuring door verschillende Jurys kan zijn ingeschreven (art. 7).

De Nederlandsche catalogus, is op zoodanige wijze ingericht, dat bij elke inzending is aangegeven het totaal der klassen waartoe die behoort, en waarin die dus ook gekeurd moet worden.

Namaak van in het Buitenland gepatenteerde artikelen.

10. Aangezien onze tegenwoordige wetgeving toelaat, dat hier te lande zaken worden vervaardigd, die een klaarblijkelijke nabootsing zijn van in het Buitenland gepatenteerde gelijksoortige artikelen, zonder dat de Nederlandsche vervaardiger van den eigenaar van het alsnog geldige patent, het recht heeft bekomen, een zoodanig artikel te verkoopen, dient er op gelet te worden, dat een dergelijke inzending niet voor eene onderscheiding wordt voorgedragen.

Mochten dergelijke inzendingen in de Nederlandsche afdeeling voorkomen, dan mag aangenomen worden, dat de Buitenlandsche Jury-leden hierop de aandacht zullen vestigen, ingeval zulks den Nederlandschen Jury-leden onbekend mocht zijn.

11. Voor het geval eenig Jury-lid geroepen mocht zijn, in zijne klasse zaken te beoordeelen, waaromtrent hij nog speciale studie te maken heeft, wordt hem beleefdelijk verzocht, zich dienaangaande spoedigst goed op de hoogte te stellen.

12. De koloniale inzending behoort behalve in groep XIX, ook tot tal van andere groepen.

Het is van het hoogste belang, dat de Nederlannsche Jury-leden voor die andere Groepen zorgen dat ook hunne Commissiën deze verschillende Ned.-Indische inzendingen beoordeelen, en dat zij, in die Commissiën, ook de belangen der Indische inzenders behartigen.

De Commissaris-Generaal,
H. W. VAN ASCH VAN WYCK.

BIJLAGE XV E.

A renvoyer EN DOUBLE pour chacune des classes où l'exposant est inscrit.

No. .....

EXPOSITION UNIVERSELLE ET INTERNATIONALE
DE BRUXELLES EN 1910.

JURY INTERNATIONAL DES RÉCOMPENSES.

Section.....

(Indiquer le pays.)

Groupe .....

Classe .....

No du catalogue général officiel .....

No du catalogue particulier .....

QUESTIONNAIRE

Prière d'écrire lisiblement.

Nos.	QUESTIONS.	RÉPONSES.	ANNEXES.
1	Nom, prénom ou raison sociale et adresse. Date de la fondation de la maison. Noms des prédécesseurs.		
2	Spécification SOMMAIRE des objets exposés.		
3	Emplacement des objets. Indiquer suivant le cas: Halles de l'Industrie. — Galerie des machines et annexes. — Pavillons isolés. — Jardins.		

4	Genre d'industrie. Spécialité de la maison. Indications techniques sur les produits exposés.		
5	Points spéciaux sur lesquels l'exposant désire attirer l'attention du Jury.		
6	Lieu de fabrication, atelier, lieu d'exploitation.		
7	Nombre d'ouvriers ou employés — dans les établissements fermés. — Hommes.		
	Nombre d'ouvriers ou employés — dans les établissements fermés. — Femmes.		
	Nombre d'ouvriers ou employés — au dehors. — Hommes.		
	Nombre d'ouvriers ou employés — au dehors. — Femmes.		
8	Nombre et espèces des moteurs.		
9	Somme totale de force de chevaux disponibles.		
10	Spécification détaillée des machines employées et autres appareils de travail.		
11	Objets dont l'exposant a introduit la fabrication dans son pays.		

12	Dispositions pour l'utilisation la plus profitable des matières brutes et auxiliaires et surtout des déchets.		
13	Améliorations apportées aux machines et autres appareils.		
14	Matières brutes et auxiliaires nouvellement introduites.		
15	Dispositions spéciales adoptées dans les ateliers, en vue de la salubrité et de la sécurité.		
16	Institutions patronales : Caisses de secours ; Assurances contre les accidents ; Pensions de retraite ; Maisons ouvrières ; Fourneaux économiques ; Crèches ; Hôpitaux ; Écoles ; etc.		
17	Valeur de la production moyenne de l'année.		
18	Quantités exportées et principaux débouchés.		
19	Autres entreprises industrielles de l'exposant.		

20	Récompenses obtenues précédemment dans les Expositions *universelles et internationales officielles.* (Indiquer la classe.)		
21	Classe dans laquelle l'exposant désire voir ses objets rangés pour être jugés. *(Voir classification générale.)*		
22	Désignation des autres classes dans lesquelles l'exposant est également inscrit et admis.		
23	Collaborateurs pour lesquels l'exposant demande une récompense. Les personnes prêposées à la direction d'un établissement industriel ou commercial (directeurs-gérants, administrateurs délégués, etc.) ne peuvent pas être considérées comme collaborateurs pour l'obtention de diplômes. (Art. 24 du règlement du jury.) (Indiquer le nom, le prénom, l'adresse l'ancienneté, les services rendus, les récompenses antérieurement obtenues dans les expositions universelles et internationales officielles.) (Avoir soin d'inscrire le mot *Madame* ou *Mademoiselle* devant le nom des collaboratrices.)		

24	Coopérateurs pour lesquels l'exposant demande une récompense. (Contremaîtres et ouvriers.) (Indiquer le nom, le prénom, l'adresse, l'ancienneté, les services rendus, les récompenses antérieurement obtenues dans les expositions universelles et internationales officielles.) (Avoir soin d'inscrire le mot *Madame* ou *Mademoiselle* devant le nom des coopératrices.)		

Cachet de la Maison. *(Date)* *(Signature)*

Avis Important.

1. Les exposants qui ne soumettront pas le questionnaire rempli au plus tard le *5 juillet*, par l'entremise de leur Commissaire général, ne devront s'attribuer qu'à eux-mêmes la faute si leurs objets exposés ne sont pas suffisamment appréciés par le Jury à défaut de renseignements nécessaires.

2. Les exposants sont priés, dans le cas où l'espace de chaque rubrique ne suffirait pas, d'ajouter les données respectives sur des feuilles séparées, en y notant le numéro de la question, et d'en faire mention dans la colonne „Annexes".

BIJLAGE XV F.

Questionnaire spécialement destiné aux exposants des groupes I, XVI et XVII.
A renvoyer EN DOUBLE pour chacune des classes où l'exposant est inscrit.

No......

EXPOSITION UNIVERSELLE ET INTERNATIONALE
DE BRUXELLES EN 1910.

JURY INTERNATIONAL DES RÉCOMPENSES.

Section.....

(Indiquer le pays.)

Groupe..... *No. du catalogue général officiel*.....

QUESTIONNAIRE

Classe ..... *No. du catalogue particulier*.....

Prière d'écrire lisiblement.

Nos.	QUESTIONS.	RÉPONSES.	ANNEXES.
1	Dénomination de l'institution, de la société ou de la personne au nom de laquelle les objets sont exposés.		
2	Spécification SOMMAIRE des objects exposés.		
3	Points spéciaux sur lesquels l'exposant désire attirer l'attention du Jury.		
4	Récompenses obtenues précédemment dans les Expositions *universelles et internationales officielles.* (Indiquer la classe.)		
5	Classe dans laquelle l'exposant désire voir ses objets rangés pour être jugés. *(Voir classification générale).*		

6	Désignation des autres classes dans lesquelles l'exposant est également inscrit et admis.		
7	Collaborateurs pour lesquels l'exposant demande une récompense. Les personnes préposées à la direction d'un établissement industriel ou commercial (directeurs-gérants, administrateurs délégués, etc.) ne peuvent pas être considérées comme collaborateurs pour l'obtention de diplômes. (Art. 24 du règlement du jury.) (Indiquer le nom, le prénom, l'adresse, l'ancienneté, les services rendus, les récompenses antérieurement obtenues dans les expositions universelles et internationales officielles.) (Avoir soin d'inscrire le mot *Madame* ou *Mademoiselle* devant le nom des collaboratrices.)		
8	Coopérateurs pour lesquels l'exposant demande une récompense. (Contremaîtres et ouvriers.) (Indiquer le nom, le prénom, l'adresse, l'ancienneté, les services rendus, les récompenses autérieurement obtenues dans les expositions universelles et internationales officielles.) (Avoir soin d'inscrire le mot *Madame* ou *Mademoiselle* devant le nom des coopératrices).		

Cachet de l'Institution ou de la Société. (Date) (Signature)

....

AVIS IMPORTANT.

1. Les exposants qui ne soumettront pas le questionnaire rempli au plus tard le *5 juillet,* par l'entremise de leur Commissaire général, ne devront s'attribuer qu'à eux-mêmes la faute si leurs objets exposés ne sont pas suffisamment appréciés par le Jury à défaut de renseignements nécessaires.

2. Les exposants sont priés, dans le cas où l'espace de chaque rubrique ne suffirait pas, d'ajouter les données respectives sur des feuilles séparées, en y notant le numéro de la question, et d'en faire mention dans la colonne „Annexes".

BIJLAGE XV G.

NEDERLANDSCHE AFDEELING DER ALGEMEENE EN INTERNATIONALE TENTOONSTELLING TE BRUSSEL IN 1910.

FORMULIER VAN INSCHRIJVING

inzake de inzending van .....

.....

in Groep ..... Klasse .....

VRAAG:	ANTWOORD:
In hoeverre is het door U tentoongestelde Uw eigen fabrikaat, in hoeverre reeds elders bewerkte grondstof voor Uw fabrikaat, of elders bewerkt onderdeel?	

N.B. De aandacht van Heeren Inzenders wordt er op gevestigd dat bij het tentoonstellen van zaken, welke uit hun aard daarvoor in aanmerking komen, de gelegenheid bestaat tegelijk met dit formulier in te leveren certificaten van een onpartijdig chemisch, microscopisch of technisch onderzoek van het tentoongestelde.

BIJLAGE XV H.

NEDERLANDSCHE CENTRALE COMMISSIE

VOOR DE

ALGEMEENE EN INTERNATIONALE TENTOONSTELLING TE BRUSSEL IN 1910.

De aandacht van H.H. Inzenders wordt er op gevestigd, dat de invulling van de in de Fransche taal opgestelde Questionnaire zoo volledig mogelijk dient te geschieden, doch niet verplicht is voor de daarin voorkomende vragen, welke men uit een commercieel oogpunt geheim wenscht te houden (vragen nos 10, 12, 14, 17 en 18.)

In zake de beantwoording der vragen 23 en 24 wordt ter kennis van H.H. Inzenders gebracht dat in het Jury-reglement de volgende bepalingen zijn opgenomen:

Il est en outre accordé suivant les prescriptions indiquées à la Section C:

1°. Des diplomes de collaborateur aux personnes ayant prêté leur concours intellectuel à la production des objets exposés auxquels il est attribué:
un Diplôme de Grand Prix,
un Diplôme d'Honneur,
ou un Diplôme de Médaille d'Or.

2°. Des diplômes de coopérateur aux contremaîtres et ouvriers ayant donné leur concours matériel à la production des objets exposés auxquels il est décerné un diplôme de l'une des catégories précitées.

De „prescriptions indiquées à la section C", hierboven genoemd, luiden als volgt:

Le Jury classe, par ordre de mérite et sans distinction de nationalité, les collaborateurs et les coopérateurs dont le travail aura été mis en évidence soit par la conception, le dessin ou la décoration des objets exposés, soit par la confection de ces mêmes objets. Sur la proposition de l'exposant, il pourra être tenu compte du travail régulier ou du temps de service des collaborateurs ou coopérateurs.

Les récompenses pour les collaborateurs et les coopérateurs ne sont attribuées qu'aux exposants ayant obtenu tout au moins le diplôme de médaille d'or: *leur nombre doit être restreint et se trouver en rapport avec l'importance de l'établissement.*

Les personnes préposées à la direction d'un établissement industriel ou

commercial (directeurs-gérants, administrateurs, délégués etc.) ne peuvent pas être considérées comme collaborateurs pour l'obtention de diplômes.

La plus haute récompense à proposer pour les collaborateurs doit être inférieure d'un degré au moins à la distinction accordée à l'exposant même.

Pour les coopérateurs, la récompense ne peut pas dépasser le diplôme de médaille de bronze.

Des dérogations spéciales peuvent être faites à ces prescriptions à la condition d'être justifiées par un mérite exceptionnel.

En général, les récompenses de coopérateurs (contremaîtres et ouvriers) ne doivent être accordées qu'à des artisans d'élite ayant fait preuve d'une grande habileté dans l'exécution des produits exposés; leurs années de service et leur moralité doivent nécessairement être mises en ligne de compte pour 'obtention d'une distinction de l'espéce.

Les collectivités autres que les collectivités d'installation ne peuvent présenter ni collaborateurs ni coopérateurs.

Voor den Commissaris General,

De Secretaris,

G. J. FABIUS.

BIJLAGE XV I.

NOTE SUCCINTE DES EXPOSITIONS LES PLUS IMPORTANTES DE LA SECTION NÉERLANDAISE.

Cl. *4* et *6*. Exposition collective de l'Enseignement Professionel dans les Pays-Bas.
Cl. *11*. Imprimerie, représentée par 14 exposaets.
Cl. *12*. Exposition collective de l'Association des Libraires Néerlandais. En outre quelques autres expositions.
Cl. *13*. Photographie. 43 expositions.
Cl. *14*. 2 Expositions du Gouvernement.
Cl. *19*. 5 Expositions dans la Galerie des Machines.
Cl. *20*. 4 Expositions id. id.
Cl. *21*. 6 Expositions dont 3 dans la Galerie des Machines.
Cl. *23*. 4 Expositions dans la Galerie des Machines.
Cl. *26*. 2 Expositions du Gouvernement.
Cl. *28*. 15 Expositions.
Cl. *29*. 22 Expositions dont une du Gouvernement.
Cl. *32*. 9 Expositions dont une du Gouvernement.
Cl. *33*. 15 Expositisns dont une du Gouvernement et 3 dans la Galerie des Machines.
Cl. *35*. 6 Expositions, dont 2 du Gouvernement et une dans la Galerie des Machines.
Cl. *38*. Expositions principalement collective.
Cl. *39*. Id. id.
Cl. *40*. Id. id.
Cl. *43*. Id. id.
Cl. *44*. Id. id.
Cl. *45*. Id. id.
Cl. *46*. Id. id.
Cl. *5*. Id. id.
Cl. *105*. Id. id.
Cl. *49* en *50*. Id. id.; en outre 32 autres expositions dont 2 du Gouvernement.
Cl. *53*. Exposition collective de la pêche maritime, à laquelle participe le Gouvernement. En outre une exposition de la Compagnie Néerlandaise des Bruyères relative à la pêche d'eau douce et quelques expositions coloniales.

Cl. *55*. 8 Expositions.
Cl. *56*. 6 Expositions.
Cl. *58*. 9 Expositions.
Cl. *59*. 10 Expositions.
Cl. *61*. 7 Expositions.
Cl. *63*. Exposition collective de l'Industrie houillière Néerlandaise à laquelle participe le Gouvernement. En outre quelques autres expositions, dont une dans la Galerie des Machines, et 2 du Gouvernement.
Cl. *65*. 13 Expositions.
Cl. *66*. 7 Expositions.
Cl. *67*. 2 Expositions.
Cl. *69*. 14 Expositions.
Cl. *70*. 22 Expositions.
Cl. *72*. 16 Expositions.
Cl. *84*. Une trentaine d'expositions.
Cl. *86*. Exposition collective de la Cordonnerie et plusieurs expositions coloniales.
Cl. *87*. 19 Expositions.
Cl. *89*. Expositions collective de l'Industrie du cuir et quelques autres expositions coloniales.
Cl. *87*. 9 Expositions.
Cl. *89*. Exposition collective de l'industrie du cuir et quelques autres expositions coloniales.
Cl. *91*. 9 Expositions, dont 6 coloniales.
Cl. *94*. 13 Expositions.
Cl. *95*. 3 Expositions.
Cl. *100*. Exposition (billard).
Cl. *106*. 6 Expositions.
Cl. *107*. 2 Expositions.
Cl. *108*. 10 Expositions dont 2 du Gouvernement.
Cl. *109*. 5 Expositions.
Cl. *110*. 2 Expositions.
Cl. *115*. 3 Expositions officielles.
Cl. *112*. 3 Expositions dont une collective, en partie officielle
Cl. *115*. 22 Expositions.
Cl. *116*. Une exposition collective.
Cl. *117—119*. 161 Expositions, concernant les colonies.

BIJLAGE XV K.

's-GRAVENHAGE, datum postmerk.

Ik heb de eer U mede te deelen dat uwe inzending op de Brusselsche Tentoonstelling in groep ....., klasse ..... door de ..... Jury bekroond is met .....

.....

.....

De Secretaris der Centrale Commissie,

BIJLAGE XV L.

LIJSTEN VAN DE BEKRONINGEN, WELKE AAN NEDERLAND EN ZIJNE KOLONIËN ZIJN TOEGEKEND BIJ DE ALGEMEENE EN INTERNATIONALE TENTOONSTELLING IN 1910 TE BRUSSEL GEHOUDEN.

I. INZENDINGEN VAN NEDERLAND. *)

Klasse 1. Lager onderwijs.

1. Sub-commissie belast met de inrichting der onderwijsafdeeling . . . . . gouden medaille.

Klasse 2. Middelbaar onderwijs.

2. Sub-commissie als boven . . . . . gouden medaille.

Klasse 4. Bijzonder Kunstonderwijs.

3. School voor Kunstnijverheid der Maatschappij van Nijverheid, te Haarlem . . . . . eere-diploma.
4. Nijverheidsteekenschool te Schoonhoven . . . . . gouden medaille.
5. Dagteeken- en Kunstambachtschool voor meisjes te Amsterdam . . . . . id.
6. Academie van Beeldende Kunsten, te 's Gravenhage . id.
7. Industrieschool voor vrouwelijke jeugd, te Amsterdam zilveren medaille.
8. Industrieschool en Avondteekenschool der Maatschappij voor den Werkenden Stand, te Amsterdam . . . . id.

Klasse 5. Bijzonder Landbouwonderwijs.

9. Directie van den Landbouw, te 's Gravenhage . . . groote prijs.

Klasse 6. Bijzonder onderwijs voor nijverheid en koophandel.

10. Ambachtsschool te 's Gravenhage . . . . . groote prijs.
11. School voor Kunstnijverheid der Maatschappij van Nijverheid, te Haarlem . . . . . eere-diploma.
12. Rijksrietvlechtschool, te Noordwolde . . . . . id.
13. Collectieve inzending der Academie van beeldende kunsten te 's Gravenhage en der Maatschappij voor den Werkenden Stand, te Amsterdam . . . . . gouden medaille.

---

*) Deze lijst werd reeds opgenomen in de *Nederlandsche Staatscourant* van 10 en 11 Juni 1911 No. 135.

14. Bond van leeraressen bij het huishoudonderwijs . . . gouden medaille.
15. Collectieve inzending der industrie-scholen voor meisjes id.

Deelneemsters:

Industrieschool voor meisjes, te Arnhem.
Haarlemsche huishoud- en industrieschool.
Alkmaarsche huishoud- en industrieschool.
Industrie- en huishoudschool, te Leeuwarden.
Industrieschool voor meisjes, te 's-Gravenhage.
Industrie- en huishoudschool, te Dordrecht.
Industrie- en huishoudschool, te Zwolle.
Industrieschool voor Meisjes te Amsterdam *)
Industrie- en Huishoudschool te Groningen. *)
Vrouwenarbeidschool te Deventer. *)

16. Kon. Nederlandsche Kantwerkschool, te 's Gravenhage zilveren medaille.
17. Vakschool voor kleermakers, te Utrecht . . . . . id.
18. Nijverheidsteekenschool, te Schoonhoven . . . . . id.
19. Dag-teeken- en kunstambachtschool voor meisjes, te Amsterdam . . . . . id.
20. Vakschool voor schoenmakers, te Amsterdam . . . bronzen medaille.
21. Vakschool voor de Typografie, te Utrecht . . . . . id.
22 Vrouwenarbeidschool, te Deventer . . . . . id.
23. Vakschool voor behangers en stoffeerders, te Amsterdam id.

Klasse 11. Boekdrukkerij. Allerhande drukkerij. **)

24. Joh. Enschedé en Zonen, te Haarlem.
25. N.V. Lithografie v/h S. Lankhout & Co.
26. Boek- en Kunstdrukkerij Mouton & Co., beiden te 's-Gravenhage.

} Buiten mededinging als lid der jury.

27. Corn. Immig en Zoon, te Rotterdam en Amsterdam . groote prijs.
28. Ipenbuur en van Seldam, te Amsterdam. . . . . eere-diploma.
29. N. V. Drukkerij Senefelder, te Amsterdam . . . . . id.
30. S. Bakker Jzn., te Koog Zaandijk . . . . . id.
31. G. P. Tierie, te 's Hertogenbosch . . . . . id.
32. Stadsdrukkerij, te Amsterdam. . . . . gouden medaille.
33. Betlem en Hermsen, te Arnhem. . . . . id.
34. N. V. Kantoorboekhandel en drukkerij Blikman en Sartorius, te Amsterdam. . . . . id.
35. H. A. M. van Hoffen, te Utrecht. . . . . id.
36. R. W. P. de Vries jr., te Hilversum . . . . . id.
37. Bogaerts Petit, te Breda. . . . . zilveren medaille.

---

*) Deze instellingen kwamen in de *Staatscourant* niet onder de deelneemsters voor.
**) Klassen 7, 8, 9 en 10 worden vermeld onder lijst III.

Klasse 12. Boekhandel. Boekbinderij.

38. Algemeen Nederlansch Verbond, te Dordrecht . . . groote prijs.
39. Vereeeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels, te Amsterdam . . . . . id.

Deelnemers:

N. V. Gebr. Kluitmans, Uitgevers Mij., te Alkmaar.
Wed. J. Ahrend & Zoon, te Amsterdam.
G. Alsbach & Co., te Amsterdam.
J. Brandt en Zoon, te Amsterdam.
J. H. de Bussy, te Amsterdam.
G. L. Funke, te Amsterdam.
Van Holkema en Warendorf, te Amsterdam.
P. N. v. Kampen & Zoon, te Amsterdam.
Allert de Lange, te Amsterdam.
C. L. v. Langenhuysen, te Amsterdam.
S. L. v. Looy te Amsterdam.
Mij. voor Goede en Goedkoope Lectuur, te Amsterdam.
H. Meulenhoff, te Amsterdam.
Meulenhoff & Co., te Amsterdam.
Scheltema & Holkema's boekhandel, te Amsterdam.
Scheltens & Giltay, te Amsterdam.
Uitg. Mij. „Elsevier", te Amsterdam.
L. J. Veen, te Amsterdam.
W. Versuys, te Amsterdam.
D. A. v. Waalwijk, te Amsterdam.
S. Gouda Quint, te Arnhem
C. A. J. v. Dishoeck, te Bussum.
G. B. van Goor Zonen's Uitgevers Maatschappij, te Gouda.
Naamlooze Vennootschap Boekhandel voorheen Gebrs. Belinfante, te 's Gravenhage.
Gebrs. Van Cleef, te 's Gravenhage.
Mouton & Co., te 's Gravenhage.
Martinus Nijhoff, te 's Gravenhage.
W. P. van Stockum J., te 's Gravenhage.
Naamlooze Vennootschap Erven P. Noordhoff's Boekhandel en Uitgeverszaak te Groningen.
J. B. Wolters' Uitgevers Maatschappij, te Groningen.
De Erven F. Bohn, te Haarlem.
H. D. Tjeenk Willink & Zoon, te Haarlem.
L. J. Veerman, te Heusden.
Boekhandel en Drukkerij voorheen E. J. Brill, te Leiden.
S. C. van Doesburgh, te Leiden.
N.-V. A. W. Sijthoff's Uitgevers-Mij., te Leiden.

H. ten Brink, te Meppel.
D. Bolle, te Rotterdam.
W. L. & J. Brusse, te Rotterdam.
Nijgh & v. Ditmar's Uitgevers-Mij., te Rotterdam.
H. A. M. Roelants, te Schiedam.
J. F. v. Druten, te Sneek.
D. Mijs, te Tiel.
J. L. Beijers, te Utrecht.
J. G. Broese, te Utrecht,
W. de Haan, te Utrecht.
H. Honig, te Utrecht.
W. Leydenroth v. Boekhoven, te Utrecht.
A. Oosthoek, te Utrecht.
H. J. v. d. Garde & Co., te Zaltbommel.
W. J. Thieme & Co., te Zutphen.
De Erven J. J. Tijl, te Zwolle.

40. Joh. B. Smits, te Zürich . . . . . gouden medaille.
41. R. W. P. de Vries jr., te Hilversum . . . . . eervolle vermelding.
42. Mevr. Berhardina Midderigh Bokhorst, te Vlaardingen id.

Klasse 13. Photographie.

43. R. Tepe, te Bloemendaal. . . . . groote prijs.
44. C. Verschuur, te Bussum . . . . . eere-diploma.
45. P. Clausing jr., te Haarlem. . . . . gouden medaille
46. B. F. Eilers, te Sloten . . . . . id.
47. B. Zweers, te Haarlem . . . . . id.
48. E. van Waegeningh, te Breda. . . . . id.
49. Corn. Immig & Zoon, te Rotterdam en Amsterdam . id.
50. Ign. Bispinck, te Amsterdam . . . . . zilveren medaille.
51. Helena Goude, te 's Gravenhage . . . . . id.
52. F. A. Jacobs, te Rotterdam. . . . . id.
53. J. Meijer, te Meppel . . . . . id.
54. A. S. Weinberg, te Groningen . . . . . id.
55. G. P. 't Hooft, te Amsterdam . . . . . id.
56. Boekdrukkerij Senefelder, te Amsterdam . . . . . id.
57*).
58. H. Berssenbrugge, te Rotterdam. . . . . bronzen medaille.
59. W. H. Geerkens, te Rotterdam . . . . . id.
60. M. Kaufmann Jr., te Amsterdam. . . . . id.
61. H. J. Lamminga, te Zwolle. . . . . id.
62. Stephan, te Utrecht. . . . . id.

*) De onder No. 57 in de *Staatscourant* vermelde onderscheiding is dezelfde als onder No. 12 in de lijst der bekroonde koloniale inzenders voorkomt en behoort dus te vervallen.

63. Aug. F. W. Vogt, te Amsterdam . . . . . bronzen medaille.
64. Wouter Cool, te Rotterdam . . . . . eerv. vermelding.
65. A. van Dijk, te Amsterdam . . . . . id.
66. H. van Dijk, te Rotterdam . . . . . id.
67. P. J. van Emmerik, te Sloten. . . . . id.
68. Jan de Meyere, te Amsterdam . . . . . id.
69. Mevr. M. C. de Vries Blom, te Oude Rijn. . . . . id.
70. Mar. T. E. Dekker, te Naarden . . . . . id.
71. Jan Zeegers, te Amsterdam . . . . . id.

Klasse 14. Kaarten en toestellen voor de aardrijkskunde en de cosmographie.

72. Ministerie van Oorlog, Topographische Inrichting . . groote prijs.
73. Ministerie van Marine, Afdeeling Hydrographie . . . id.

Klasse 15. Precisietoestellen. Munten en penningen.

74. J. D. Posthumus, te Amsterdam. . . . . gouden medaille
75. Electro-technische Instrumentenfabriek F. Onland van de Kasteele, te Utrecht . . . . . id.

Klasse 17. Muziekinstrumenten.

76. Dr. G. J. van Leeuwen te 's Gravenhage . . . . . zilveren medaille.

Klasse 19. Stoomwerktuigen.

77. Gebrs. Stork & Co., te Hengelo . . . . . groote prijs.
78. Ned. Fabriek van Werktuigen en Spoorwegmaterieel, te Amsterdam. . . . . id.
79. Machinefabriek „Breda", te Breda . . . . . eere-diploma.
80. Machinefabriek „Jaffa" Louis Smulders & Co., te Utrecht id.
81. Naamlooze vennootschap Kopergieterij, Appendage- en Pompenfabriek G. Dikkers & Co., te Hengelo . . . id.
82. Naamlooze vennootschap werf „Hubertina", te Haarlem gouden medaille.

Klasse 20. Allerlei drijfwerktuigen.

83. Nederlandsche Fabriek van werktuigen en Spoorwegmaterieel, te Amsterdam. . . . . groote prijs.
84. Naamlooze vennootschap Appingedammer Bronsmotorenfabriek, te Appingedam . . . . . id.
85. Naamlooze vennootschap Machinefabriek Drakenburgh, te Utrecht . . . . . id.
86. Werf „'t Kromhout" D. Goedkoop Jr., te Amsterdam. eere-diploma.

Klasse 21. Allerlei toestellen van de algemeene werktuigkunde.

87. Gebrs. Stork & Co., te Hengelo . . . . . groote prijs.
88. Machinefabriek „Jaffa", Louis Smulders & Co., te Utrecht eere-diploma.

89. Naamlooze vennootschap Kopergieterij, Appendage- en Pompenfabriek G. Dikkers & Co., te Hengelo . . . eere-diploma.
90. George Wilson, te 's Gravenhage . . . . . id.
91. Haarlemsche Machinefabriek voorheen Gebrs. Figée, te Haarlem . . . . . id.
92. Electro-technische Instrumentenfabriek F. Onland van de Kasteele, te Utrecht . . . . . gouden medaille.
93. Spanjaard & Co., te Utrecht . . . . . id.
94. Tilburgsche drijftriemenfabriek, A. de Bakker & Zn., te Tilburg . . . . . zilveren medaille.

Klasse 23. Mechanische opwekking en toepassing van electriciteit.

95. Gebrs. Stork & Co., te Hengelo . . . . . groote prijs.
96. Electro-technische Industrie v/h Willem Smit & Co. te Slikkerveer . . . . . id.
97. Haarlemsche Machinefabriek v/h Gebr. Figée, te Haarlem id.
98. Hengelo'sche Electrische en Mechanische Apparatenfabriek, te Hengelo . . . . . eere-diploma.

Klasse 25. Electrische verlichting.

99. Naamlooze Vennootschap Philips' Metaal-Gloeilampenfabriek, te Eindhoven . . . . . eere-diploma.
100. W. J. Stokvis, te Arnhem . . . . . gouden medaille.

Klasse 26. Telegraaf en Telefoon.

101. Herstellingswerkplaats van den Rijkstelegraaf- en Telefoondienst, te 's Gravenhage . . . . . groote prijs.
102. Gebrs. Caminada, Kon. Instrumentenfabriek, te Rotterdam . . . . . eere-diploma.

Klasse 27. Allerlei toepassingen van de electriciteit.

103. Electro-technische Instrumentenfabriek F. Onland van de Kasteele te Utrecht . . . . . gouden medaille.

Klasse. 28. Materialen, materieel en processen van de burgerlijke genie.

104. L. Smit & Zn., te Kinderdijk . . . . . buiten mededinging als jurylid.
105. Naamlooze Vennootschap Werf „Conrad", te Haarlem groote prijs.
106. Werf „Gusto", Firma A. F. Smulders, te Schiedam . id.
107. Vereeniging van Nederlandsche baksteenfabrikanten, te Arnhem . . . . . eere-diploma.
108. Koninkl. Nederl. Grofsmederij, te Leiden . . . . . id.
109. Algemeene Nederlandsche Wielrijdersbond . . . . . id.

110.	Naamlooze Vennootschap Stoomsteenfabrieken „Belvedère", directeur Jos. Lalieu, te Maastricht	gouden medaille.
111.	Tegelsche Kleiwarenfabriek Alfred Russel, te Tegelen	id.
112.	Naamlooze Vennootschao Utrechtsche Asphaltfabriek v/h Stein en Takken, te Utrecht.	zilveren medaille.
113.	J. W. van der Elst, steenfabrikant, te Zaltbommel . .	id.
114.	C. J. Hendricks, te Woerden	id.
115.	Naamlooze Vennootschap Nederlandsche Asphaltfabriek v/h van de Wettern Wissdorff en Key, te Rotterdam	bronzen medaille.

Klasse 29. Modellen, plans en teekeningen van openbare werken.

116.	Ministerie van Waterstaat	groote prijs.
117.	Hollandsche Maatschappij tot het maken van werken in gewapend beton, te 's Gravenhage	eere-diploma.
118.	Naamlooze Vennootschap De Nederlandsche Staalindustrie v/h H. E. Oving jr., te Rotterdam	id.
119.	de Vries Robbé & Co., te Gorinchem	gouden medaille.
120.	R. S. Stokvis en Zonen Ltd., te Rotterdam	id.

Klasse 30. Rijtuigmakerij, wagenmakerij.

121.	Cools & Co., te Tilburg	gouden medaille.
122.	Martin Oostwoud, te Franeker	id.

Klasse 32. Spoorweg- en tramwegmaterieel.

123.	Alkmaarsche IJzer- en Metaalgieterij, te Alkmaar . .	gouden medaille.
124.	Maatschappij tot Exploitatie van Fijnhouthandel en Stoomzagerij te Amsterdam	id.
125.*)		
126.	Gebrs. Caminada, Koninklijke Instrumentenfabriek, te Rotterdam	zilveren medaille.

Klasse 33. Materieel voor de koopvaardij.

127.	Ministerie van Waterstaat en	collectief, groote prijs.
128.	Afdeeling Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel	
129.	Holland—Amerika-lijn, te Rotterdam	groote prijs.
130.	Koninklijke Hollandsche Lloyd, te Amsterdam . . .	eere-diploma.
131.	E. van Konijnenburg, civiel-ingenieur, te Maastricht. .	gouden medaille.
132.	Wm. H. Müller & Co., te 's Gravenhage.	id.
133.	W. F. Stoel & Zoon, te Alkmaar	id.
134.	Koninklijke Nederlandsche Grofsmederij, te Leiden. .	id.
135.	Naamlooze vennootschap Werf „Hubertina", te Haarlem	zilveren medaille.

*) De onder No. 125 in de *Staatscourant* vermelde onderscheiding is dezelfde als onder No, 24 in de lijst der bekroonde koloniale inzenders voorkomt en behoort dus te vervallen.

Klasse 38. Landbouwkunde, Landbouwstatistiek.

136. Kon. Ned. Landbouwvereeniging te 's Gravenhage . { buit. mededinging als lid der jury.

137 Directie van den Landbouw
Afd. Serotherapie,
„ Vleeschkeuring, } te 's Gravenhage . . . . . groote prijs.
„ Vleeschexport.

138. Het Nederlandsche Rundveestamboek, te 's Gravenhage id.

139. Het Friesche Rundveestamboek, te Leeuwarden. . . id.

Klasse 39. Plantaardige landbouwproducten voor de voeding.

140. Kon. Ned. Landbouwvereeniging, te 's Gravenhage. . groote prijs.

141. Fransch-Hollandsche Oliefabrieken Calvé--Delft, te Delft id.

Klasse 40. Dierlijke landbouwproducten voor de voeding.

142. Maatschappij Nutricia, te Zoetermeer . . . . . groote prijs.

143*).Collectieve Ned. zuivelinzending . . . . . id.

Deelnemers:

De Algemeene Nederlandsche Zuivelbond, te 's Gravenhage, bestaande uit de Bonden van Coöperatieve Zuivelfabrieken in de provincies Friesland, Groningen, Drenthe, Gelderland—Overijsel en Zuid-Nederland.

De Vereeniging van Zuivelfabrikanten in Nederland, te Gouda.

De Nederlandsche Melkhygiënische Vereeniging, te Amsterdam.

De Nederlandsche Vereeniging van Kaashandelaren, te Gouda.

De acht Botercontrôlestations onder Rijkstoezicht.

Klasse 42. Nuttige en schadelijke insecten.

144. Levensverzekering Mij. „Utrecht", te Utrecht. . . . gouden medaille.

145. Vereeniging van leeraren bij het middelbaar onderwijs, te Amsterdam. . . . . zilveren medaille.

Klasse 43. Materieel en processen van den tuinbouw en de boomkweekerij.

146. Ed. Cuypers, architect, te Amsterdam, als ontwerper van den Ned. tuin . . . . . groote prijs.

*) De in de *Staatscourant* onder dit nummer genoemde groote prijs werd toegekend in klasse 38. In klasse 40 was de collectieve Ned. zuivelinzending buiten mededinging als lid der Jury. Evenwel werd in deze klasse (40) een groote prijs toegekend aan de gezamenlijke inzending van de vereeniging van boterfabrikanten, die van de Rijkscontrole gebruik maken en van de Nederlandsche vereeniging van kaashandelaren.

147. De Ned. Tuinbouwraad, te 'sGravenhage . . . . . eere-diploma.
148. A. J. Dingemans, fabrikant van kunstsmeedwerken, te Amsterdam . . . . . id.
149. L. Ringlever, fabrikant van kustsmeedwerken, te Hillegersberg (Rotterdam) . . . . . eere-diploma.
150. H. Voorneveld, fabrikant van tuinmeubelen, te Zeist . gouden medaille.

Klasse 44. Moeskruiden.

151. De Ned. Tuinbouwraad, te 's Gravenhage . . . . . groote prijs.

Klasse 45. Fruitboomen en fruit.

152. De Ned. Tuinbouwraad, te 's Gravenhage . . . . . groote prijs.

Klasse 46. Boomen, heesters, planten en bloemen tot versiering.

153. E. H. Krelage & Zoon, te Haarlem.
154. P. J. Looymans, te Oudenbosch, } buiten mededinging als lid der jury.
155. B. Ruys, te Dedemsvaart.
156. De Nederlandsche Tuinbouwraad, te 's Gravenhage (voor Nederlandschen tuin) . . . . . groote prijs.
157. Jac. Jurrissen & Zoon, te Naarden . . . . . gouden medaille.
158. W. Keessen Jr. & Zonen, te Aalsmeer . . . . . id.
159. K. Keessen Jr., te Aalsmeer . . . . . zilveren medaille.
160. G. van Waveren en Kruyff, te Sassenheim . . . . id.

Vereenigde klassen: 47, serreplanten, en 48, zaden.

161. Gebroeders van Namen, te Zwijndrecht . . . . . zilveren medaille.

Vereenigde klassen 49 en 50. Materieel, processen en voortbrengels van de woudontginning en de boschnijverheid.

162. Het Staatsboschbeheer, te Utrecht . . . . . groote prijs.
163. De Nederlandsche Heidemaatschappij, te Utrecht . . id.
164. De Levensverzekeringsmaatsch. „Utrecht" te Utrecht . id.
165. Maatschappij tot Exploitatie van Fijnhouthandel en stoomzagerij, te Amsterdam . . . . . id.
166. W. Schotte, te Amsterdam en Antwerpen . . . . . eere-diploma.
167. Houthandel v/h. G. Alberts Lzn. & Co., te Middelburg gouden medaille.

Klasse 53. Tuigen, toestellen en voortbrengsels van de visscherij.

168. Gezamenlijke inzending der Vereeniging ter Bevordering der Nederlandsche visscherij (voorzitter mr. A. W. Schippers, te Rotterdam) . . . . . groote prijs.
169. Zoölogisch Station der Nederlandsche Dierkundige Vereeniging, te den Helder . . . . . id.

170.	Nederlandsche Heidemaatschappij, Hoofdafdeeling: Zoetwatervisscherij	groote prijs.
171,	Mr. A J F. Fokker, voorzitter van het bestuur der visscherij op de Schelde en de Zeeuwsche stroomen, te Zierikzee	eere-diploma.
172	Sea-side-mills, Maatschappij tot het fabriceeren van garens, netten, etc. te Scheveningen (directeur J. H Warneke)	id.
173.	Rijksinstituut voor diepzee-onderzoek te den Helder .	id.
174.	J. A. Heijmann, directeur v/h. Bacteriologisch Laboratorium der Visscherij op de Schelde en de Zeeuwsche stroomen, te Bergen op Zoom	gouden medaille
175.	Jan Pen, te de Lemmer	id.
176.	N. H. Hijmans, te Haarlem.	zilveren medaille.
177.	Ph. Teuns, opzichter der visscherij, te Zierikzee . .	id.
178.	Jan Schippers c. s., te Vlaardingen	id.
179.	Naamlooze Vennootschap „IJmuiden Stores" te IJmuiden	id.
180.	W. van Westen, machinist bij de visscherijpolitie, te Zierikzee	bronzen medaille.
181.	M. J. P. Mijnsbergen, opzichter der visscherij, te Terneuzen	id.
182.	J. J. Sipsma, opzichter der visscherij, te Ierseke . .	id.
183.	Firma Betz & van Heyst, te Vlaardingen	id.
184.	Ph. van Abshoven, te Vlaardingen	id.
185.	Jac. den Dulk & Zoon, te Scheveningen	id.
186.	A. Hoogenraad, te Scheveningen	id.
187.	*)	
188.	W. Koelewijn, te Bunschoten	id.
189.	Gebroeders Nieboer, te Bunschoten	id.
190.	Gerbert Zwart, te Huizen	id.
191.	Jan Pooijer, te Volendam	id.
192.	Leendert Spaander, te Volendam	id.
193.	Handelsvereeniging Wilhelmina, te Oosterend (Texel)	id.
194.	A. Blom, te Oudeschild (Texel)	id.
195.	J. Janssen, te Elburg	id.

Klasse 55. Materieel en processen van de voedingsnijverheid.

196.	Gebr. Stork & Co., te Hengelo	groote prijs.
197.	Nederlandsche Fabriek van Werktuigen en Spoorwegmaterieel, te Amsterdam	id.
198.	Naamlooze Vennootschap Vriesseveem, te Amsterdam	zilveren medaille.

Klasse 56. Meelwaren, Spijsmeel, Grutterswaren.

199.	Bloemendaal & Laan, te Wormerveer	buiten mededinging als lid der jury.

*) De heer N. Levekamp te Bloemendaal, die in de *Staatscourant* onder No. 187 als bekroond met een bronzen medaille voorkwam, behoorde niet tot de inzenders.

200. Naamlooze Vennootschap Koninklijke Stijfselfabrieken voorheen F. Heumann & Co., te Roosendaal . . . . groote prijs.
201. Jacob Duyvis, te Koog a'd Zaan. . . . . eere-diploma.
202. Duyvis en Co., te Utrecht . . . . . id.
203. Mij. „Nutricia", te Zoetermeer. . . . . id.
204. Wed. W. van Beekum, te Culemborg. . . . . zilveren medaille.

Klasse 58. Verduurzaamde levensmiddelen.

205. N.-V. Nederlandsche fabriek van Verduurzaamde Levensmiddelen v/h. Hoogenstraaten & Co., te Leiden . . . buiten mededinging als lid der jury.
206. Jan van Woerkom, te Altena bij Nijmegen. . . . . gouden medaille.
207. N.-V. „Kennemerland", te Alkmaar. . . . . id.
208. Fred. Backer & Co., te Amsterdam. . . . . zilveren medaille.

Klasse 59. Suiker en suikergebak. Opwekkende en prikkelende middelen.

209. D. & M. Grootes Gebr. te Westzaan . . . . . } buiten mededin-
210. Jacob Fritz, te Amsterdam. . . . . } ging als lid der jury.
211. N.-V. Westersuikerraffinaderij te Amsterdam . . . . groote prijs.
212. De Erve H. de Jong, te Wormerveer. . . . . eere-diploma.
213. Rademaker's Koninklijke Cacao en Chocoladefabriek te 's Gravenhage . . . . . gouden medaille.
214. Bruin en Raadsheer, Cacaofabriek „de Valk", te Weesp zilveren medaille.

Klasse 61. Stroop en likeur, allerlei spiritualiën.

215. Hulstkamp & Zoon & Molijn, te Rotterdam. . . . . buiten mededinging als lid der jury
216. Vetter en Co., te Zutphen . . . . . gouden medaille.
217. Th. van Perlstein en Zn., te Doetinchem . . . . . id.
218. Firma M. F. Goossens, te Venlo. . . . . id.
219. H. B. de Beer, te Amsterdam. . . . . gouden medaille.(*)

Klasse 63. Ontginning van mijnen.

220. Staatstoezicht op de Mijnen, te Heerlen . . . . . groote prijs.
221. Staatsmijnen in Limburg, te Heerlen . . . . . id.
222. Rijksopsporing van Delfstoffen, te 's Gravenhage . . id.
223. Mijn „Laura en Vereeniging", te Eygelshoven . . . eere-diploma.
224. Ned. Mij. tot het verrichten van Mijnbouwkundige Werken, te Heerlen . . . . . id.
225. N.V. Steenkolenmijnen „Willem-Sophia", te Spekholzerheide . . . . . id.
226. Gebr. Stork & Co., te Hengelo . . . . . id.
227. Mij. tot Exploitatie van Limburgsche Steenkolenmijnen, te Heerlen . . . . . id.

---

*) De *Staatscourant* maakte onder dit nummer melding van een zilveren medaille.

228. Domaniale Steenkolenmijnen, te Kerkrade . . . . . gouden medaille.
229. N.V. Brikettenfabriek „Vesta", te Maastricht . . . . bronzen medaille.

Klasse 65. Kleine metaalnijverheid.

230. J. Lips Bzn., te Dordrecht . . . . . groote prijs.
231. Firma G. S. Ruiter, te Akkrum . . . . . id.
232. Diepenbrock en Reigers, te Ulft. . . . . eere-diploma.
233. L. Ringlever, te Hillegersberg (Rotterdam). . . . . gouden medaille.
234. A. J. Dingemans, te Amsterdam. . . . . id.
235. N.V. Deventer Matrassen en Ledikantenfabriek v/h. A. J. Holtkamp, te Deventer . . . . . zilveren medaille.
236. Deventer Capsulenfabriek, te Deventer . . . . . id.
237. Hugo Reisiger, te Rotterdam . . . . . id.
238. Naamlooze vennootschap Hollandsche Diamant-email- en emailleerfabrieken, te Nieuwer-Amstel . . . . . id.

Klasse 66. Vaste versiering van openbare gebouwen en van woningen.

239. Joseph Th. J. Cuypers, te Roermond. . . . . } buiten mededin-
240. W. Kromhout Czn., architect, te Rotterdam . . . } ging als lid der jury.
241. Commissariaat-generaal van Nederland ter Brusselsche tentoonstelling . . . . . groote prijs.
242. H. J. M. Walenkamp Czn., architect, te Amsterdam . id.
243. H. P. Berlage, te Amsterdam. . . . . id.
244. Jac. van den Bosch, te Bloemendaal . . . . . id.
245. H. F. Jansen & Zonen, te Amsterdam . . . . . eere-diploma
246. W. Penaat, te Laren . . . . . id.
247. L. Ringlever, te Rotterdam . . . . . gouden medaille.
248. A. J. Dingemans, te Amsterdam. . . . . zilveren medaille.
249. Ned. Ver. tot opvoeding in het huisgezin, te 's-Gravenhage bronzen medaille.
250. Smits en Fels, te 's-Gravenhage. . . . . eerv. vermelding.

Klasse 67. Glazen ramen.

251. J. M. Lob, te Amsterdam . . . . . } buit. mededinging als lid der Jury.
252. J. Sabelis & Co., te Haarlem . . . . . gouden medaille.

Klasse 69. Goedkoope meubelen en prachtmeubelen.

253. 't Modelhuis (N. le Grand), te Amsterdam . . . . . } buit. mededinging als lid der Jury.
254. H. F. Jansen & Zonen, te Amsterdam . . . . . groote prijs.
255. Jac. van den Bosch, te Bloemendaal . . . . . id.
256. H. P. Berlage, te Amsterdam . . . . . eere-diploma.
257. H. J. M. Walenkamp Czn., architect, te Amsterdam . id.
258. W. Penaat, te Laren . . . . . id.
259. Billardfabriek „Wilhelmina", te Amsterdam . . . . id.

260. A. S. Lob, te Amsterdam . . . . . gouden medaille.
261, H. Voorneveld, te Zeist . . . . . zilveren medaille.
262. Bertha Bake, te Bloemendaal . . . . . id.

Klasse 70. Tapijten en andere stoffen voor meubileering.

263. Kon. Tapijtfabr. „Werklust" W. Stevens & Zonen, te Rotterdam . . . . . buit. mededinging als lid der Jury.
264. Koninklijke Deventer Tapijtfabriek, te Deventer. . . eere-diploma.
265. W. G. J. Ramaer & Co., te Helmond. . . . . id.
266. Hengelosche Trijpweverij, te Hengelo . . . . . gouden medaille.
267. Schellens en Marto, te Eindhoven , ... id.
268. Jan Mensing. te Amsterdam . . . . . id.
269. W. Kuit, te Deventer . . . . . id.
270. Samuel Jessurun de Mesquita, te Watergraafsmeer . zilveren medaille.
271. M. D. Renssen, te Deventer . . . . . id.

Klasse 72. Ceramiek.

272. Plateelbakkerij „de Distel", te Amsterdam . . . . . buit. mededinging als lid der Jury.
273. Naaml. Venn. fabr. v. Brouwers Aardewerk te Leiderdorp groote prijs.
274. Johs. B. Lambeek Jr.,. fabriek van Gebruiks- en Sieraardewerk, voorheen „Amstelhoek" te Amsterdam id.
275. Chris Lanooy, te Gouda. . . . . eere-diploma.
276. Fayence-fabriek „Amphora", te Oegstgeest. . . . . id.
277. N. V. Kunstaardewerkfabriek „St. Lukas", te Utrecht id.
278. Gebr. Tichelaar, te Makkum . . . . . id.
279. Tegelsche Kleiwarenfabriek, te Tegelen . . . . . id.
280. Naamlooze vennootschap Stoomsteenfabrieken en Kiezelexploitatie „Belvédère", te Maastricht . . . . gouden medaille.
281. Oor en Köhler, Potterij „Rembrandt", te Nijmegen . zilveren medaille.

Klasse 73. Kristal- en glasnijverheid.

281*a*.*) Nieuwe Nederlandsche Maatschappij tot vervaardiging van Spiegelglas te Sas van Gent, als deel van de „Collectivité de la Convention internationale des Glaceries" groote prijs.

Klasse 74. Toestellen en processen voor de verwarming en de verlichting.

282. Deventer Fabriek van kachels en ijzerwerken van Zwet, te Deventer . . . . . zilveren medaille

Vereenigde klassen 80 tot en met 83. Garens en weefsels.

283. D. de Lange Dzn., te Vlaardingen . . . . . eerv. vermelding.
284. Mevr. van Oosterzee—de Hartog, te Rijswijk. . . . id.
285. Mej. Louise Wildt, te Amersfoort . . . . . id.

*) No. 281*a* kwam in de *Staatscourant* niet voor.

Klasse 84. Kant, borduurwerk, passementwerk.

286. Kon. Ned. Kantwerkschool, te 's-Gravenhage . . . . eere-diploma.
287. Dames van Reesema en Nierstrasz, 't Spinnewiel, te Arnhem . . . . . gouden medaille.
288. Mevr E. J. van Waveren—Resink, te Haarlem . . . zilveren medaille.
289. Vereeniging „Samenwerking", te 's Gravenhage . . . id.
290. Mej. Bertha Bake, te Bloemendaal . . . . . id.
291. Mej. Henriette Koopman, te Amsterdam . . . . . bronzen medaille.
292. Mej. C. IJmker, te Amsterdam . . . . . id.
293. Mevr. M. E. Beijers-de Graaff, te Amsterdam . . . id.
294. Vereeniging „Arbeid Adelt", afdeeling 's Gravenhage id.
295. Mevr. J. van der Burgh—van Aalst, te Bussum . . . eerv. vermelding.
296. Mej. N. van der Waarden, te Hilversum . . . . . id.
297. Mej F. G. Kreijenbroek, te Zutphen . . . . . id.

Klasse 86. Verschillende bedrijven met betrekking tot de kleeding.

E. W. Klijberg, te Waalwijk . . . . . buiten mededinging als lid der jury.

298 Gezamenlijke inzending van leden van den Algemeenen Nederlandschen Bond van Schoenfabrikanten . . . . groote prijs.

Deelnemers:

M. A. van Beurden, te Kaatsheuvel.
P. Boom en Vesters, te Drunen.
Van Dortmond Pennock, te Kaatsheuvel.
Jos Groenen, te Bezooijen.
F. van Muijen en Zoon, te 's Hertogenbosch.
H. J. de Pont Mannaerts, te Tilburg.
Kon. Stoomschoenfabriek van A. H van Schijndel, te Waalwijk.
G L. Smits & Co, te Dongen.

299. Vakschool voor Schoenmakers, te Amsterdam . . . gouden medaille.

Klasse 87. Scheikundige nijverheid en artsenij-bereidkunde.

300. J. J. Hofman, Apotheker, te 's Gravenhage. . . . } buiten mededinging
301. K. G. W. de Bosson, id. te Dordrecht . . . . . } als lid der jury.
302. Kon Stearine-kaarsenfabriek, te Gouda . . . . . groote prijs.
303. Kon. fabriek van verbandstoffen (dir C F. Utermöhlen) te Amsterdam . . . . . id.
304. Hollandsche Residugas Maatschappij, te Amsterdam . id.
305. Kon. Zeepfabrieken Chr. Pleines, te Amersfoort . . eere-diploma.
306. Ned. Caoutchouc- en Guttaperchafabriek Bakker en Zoon, te Ridderkerk . . . . . id.
307. Naaml. Vennootschap Zuid-Holl. Verffabr, te Rotterdam id.
308. N. V. Stoomzeepfabr. v/h. I Bousquet en Co, te Delft gouden medaille.
309. Naaml. Venn. Chemische fabriek „Naarden", te Naarden id.

310. Spalteholz en Ameschot, te Amsterdam . . . . . gouden medaille.
311. Ned. Cocaïnefabriek, te Amsterdam . . . . . id.
312. Naaml. Vennootschap Hollandsche Melksuikerfabriek, te Amsterdam . . . . . id.
313. Centrale Guanofabrieken, te Rotterdam . . . . . id.
314. Fabriek van Chemische producten, te Schiedam . . zilveren medaille.
315. Naaml. Vennootschap Vernis- en Verfwarenfabriek voorheen J. Wagemakers en Zonen, te Breda . . . id.

Klasse 89. Huiden en vellen.

316. Naaml. Vennootschap Ned. Stoomlederfabriek, te Rijen buiten mededinging als lid der jury.
317. Frans van den Assum, te Dongen . . . . . eere-diploma.
318. Joh. Verbunt, te Dongen . . . . . id.
319. H. H. Jansen, te Waalwijk . . . . . id.
320. Naaml. Vennootschap La Vauqueline, te Kaatsheuvel gouden medaille.
321. Geld. Chroomlederfabr., v.h. G. Reerink Jzn., te Lochem id.
322. Stoomlederfabriek van der Wielen, de Bruyn en Grever, te Druten . . . . . gouden medaille.
323. Gebr. van Delft, te Waalwijk . . . . . id.
324. Leidsche Chroomlederfabriek, te Leiden . . . . . id.
325. H. J. Aarts, te Rijen . . . . . zilveren medaille.
326. Stoomschoenfabriek H. Winters, te Venlo . . . . . id.
327. N. Pessers en Zoon, te Tilburg . . . . . id.

Klasse 90. Reukwaren.

328. Kon. Zeepfabrieken Chr. Pleines, te Amersfoort. . . eere-diploma.
329. Chemische fabriek L. Pool en Zonen, te Amsterdam . zilveren medaille.
330. Naamlooze vennootschap Stoomzeepfabriek v/h. I. Bousquet en Co., te Delft . . . . . id.
331. Chemische fabriek „Naarden", te Naarden . . . . . bronzen medaille.

Klasse 91. Tabak.

332. Ned. Sigarenfabriek „de Huifkar", Hamers en Co., te Oosterwijk . . . . . buiten mededinging als lid der jury.
333. Frowein en Co. te Arnhem. . . . . gouden medaille.
334. Herschel en Co. te Amersfoort . . . . . zilveren medaille.

Klasse 92. Papierwaren.

335. Naamlooze vennootschap Kantoorboekhandel en Drukkerij Blikman en Sartorius te Amsterdam . . . . . gouden medaille.
336. Tob. Groen en Co., te Amsterdam . . . . . bronzen medaille.

Klasse 94. Goud- en Zilversmederij.

337.	Kon. Utrechtsche Fabriek van Zilverwerken, firma C. J. Begeer, te Utrecht	buiten mededinging als lid der jury.
338.	Jan H. Brom, te Utrecht	
339.	Zaanlandsche Zilversmederij, te Amsterdam	eere-diploma.
340.	W. Voet en Zonen, te Haarlem	gouden medaille.
341.	A. de Haas, te Sneek	bronzen medaille.
342.	mej. Anna Wijers, te Amsterdam	id.

Klasse 95. Juwelierskunst.

343.	J. A. Hoeting, te Amsterdam	eere-diploma.
344.	N.V. Hoeker en Zoon, te Amsterdam	id.
345.*)		
346.	mej. Anna Wijers, te Amsterdam	bronzen medaille.

Klasse 96. Horlogemakerij.

347.	W. G. Knoeff, te Hengelo	gouden medaille.

Klasse 97. Kunstvoorwerpen van brons en van ijzer gedreven metalen.

348.	Jan H. Brom, te Utrecht	buiten mededinging als lid der jury.
349.	Kon. fabriek van koperwerken J. N. Daalderop en Zn., te Tiel	gouden medaille.
350.	W. de Haas, te Sneek	zilveren medaille.
351.	M. J. Hack, te Amsterdam	id.
352.	Deventer fabriek van kachels en ijzerwerken van Zwet, te Deventer	bronzen medaille.

Klasse 98. Borstelwerk, fijn lederwerk, kunstschrijnwerk, poppenkramerij en mandenmakerswerk.

353.	G. Ligtermoet en Zoon, te Rotterdam	gouden medaille.
354.	A. Roosje te Hindeloopen	id.
355.	L. P. Sikkens, te Hindeloopen	id.
356.	Neeltje Lettinga, te Berlikum	id.
357.	P. Gerberzon, te Leeuwarden	id.
358.	Huttinga, te Hindeloopen	id.
359.	C. J. van der Hoef, te Amsterdam	id.
360.	Oscar Haberer, te Amsterdam	id.
361.	Gerard P. D. Bourgonjon, te Amsterdam	id.
362.	M. J. Hack, te Amsterdam	zilveren medaille.
363.	H. Ellens, te Noordwolde	id.

*) De in de *Staatscourant* onder No. 345 opgenomen bekroning komt hierna in de lijst der bekroonde medewerkers voor.

Klasse 99. Caoutchouc- en Guttapercha-bewerking.

364. Ned. Caoutchouc- en Guttaperchafabriek Bakker en Zonen, te Ridderkerk . . . . . eere-diploma.

Klasse 101. Opleiding van leerjongens en leermeisjes, bescherming van arbeidende kinderen.

365. Gebr. Stork en Co., te Hengelo . . . . . groote prijs.

Klasse 102. Arbeidscontract, deelen in de winst, beroepssyndicaten.

366. Gebr. Stork en Co., te Hengelo . . . . . groote prijs.
367. Nederl. Gist- en Spiritusfabriek, te Delft . . . . . id.
368. Centraal Bureau voor de Statistiek, te 's-Gravenhage id.

Klasse 103. Samenwerkende voortbrengst- of credietvereenigingen.

369. Afd. „Handel" van het Dep. van Landb., Nijv. en Handel eere-diploma.
370. Ned. Bond van Vereenigingen van den Handeldrijvenden en Industrieelen Middenstand, te Utrecht . . id.

Klasse 106. Regeling van den arbeid. Gezondheid en veiligheid der arbeiders.

371. Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek, te Delft . . . groote prijs.
372. Gemeente Amsterdam . . . . . id.
373. Veiligheidsmuseum te Amsterdam . . . . . id.
374. H.A.v. IJsselsteijn, dir.-gen.v. d. Arbeid, te 's-Gravenhage id.
375. Coöp. Vereen. „Centraal Beheer", te Amsterdam . . id.

Klasse 107. Werkmanswoningen.

376. Rijks-Woning-college te 's-Gravenhage . . . . . groote prijs.

Klasse 108. Instellingen van voorzienigheid.

377. Centraal Bureau voor de Statistiek, te 's-Gravenhage. groote prijs.
378. Rijkspostspaarbank, te Amsterdam . . . . . id.
379. Spaarbank, te Rotterdam . . . . . id.
380. Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek, te Delft . . . gouden medaille.
381. Gebr. Stork & Co., te Hengelo . . . . . id.
382. Mr. L. B. J. van Oppen, te Maastricht . . . . . zilveren medaille.

Vereenigde klassen 109 en 110. Instellingen tot verstandelijke en zedelijke ontwikkeling van den werkman.
Openbaar of particulier initiatief ten opzichte van het burgerwelzijn.

383. Gebr. Stork & Co., te Hengelo . . . . . groote prijs.
384. Nederlandsche Gist- en Spiritnsfabriek, te Delft . . . id.
385. Centraal Bureau voor de Statistiek, te 's-Gravenhage. id.

387.	Algemeen Nederlandsch Verbond	eere-diploma.
388.	Volksbond tegen drankmisbruik, te Utrecht . . .	id.
389.	Ned. Vereeniging van Arbeidsbeurzen te 's-Gravenhage	id.
390.	Uitgeversvennootschap „Futura", te Leiden	gouden medaille.
391.	Gemeente Amsterdam, Arbeidsbeurs	id.
392.	Drankbestrijdersvereeniging „Sobrietas", te Maastricht	bronzen medaille.

Klasse 111. Gezondheidsleer.

393.	Centraal Bureau voor de Statistiek, te 's-Gravenhage	groote prijs.
394.	Centrale Gezondheidsraad, te Utrecht	id.
395.	Gemeente Amsterdam	eere-diploma.

Klasse 112. Weldadigheid.

396.	Departement van Justitie	diploma ter herinnering aan vroeger verkr. gr. prijs.
397.	Gemeente Amsterdam.	eere-diploma.
398.	Heldring-gestichten te Zetten	gouden medaille.
399.	Tuchtschool voor jongens, te Velsen	id.
400.	Tuchtschool voor jongens, te Ginneken	id.
401.	Tuchtschool voor jongens, te Nijmegen	id.
402.	Tuchtschool voor jongens, te Haren	id.
403.	Tuchtschool voor meisjes, te Montfoort	id.
404.	Rijksopvoedingsgesticht voor jongens, te Alkmaar . .	id.
405.	Rijksopvoedingsgesticht voor jongens, te Doetinchem.	id
406.	Rijksopvoedingsgesticht voor jongens, te Avereest. .	id
407.	Rijksopvoedingsgesticht voor meisjes, te Zeist . . .	id.
408.	Christelijk opvoedingsgesticht „Hoenderloo", te Hoenderloo	id
409.	St. Vincentiushuis „Stokershorst", te Nederweert . .	id
410.	Gesticht „Groot Emaus", te Ermelo	zilveren medaille.
411.	Gesticht van den H. Vincentius à Paulo, te Maastricht	id.
412.	St. Willebrordusgesticht, te Breda	id.
413.	Huis van Barmhartigheid, te Maastricht.	id.
414.	Vereeniging tot steun van verwaarloosden en gevallenen, te Amsterdam	id.
415.	Jhr Mr. H. Smissaert, te 's Gravenhage	id.
416.	Société Belge de bienfaisance, te Amsterdam . . .	bronzen medaille.

Klasse 114. Practisch onderwijs, oeconomische instellingen en handenarbeid voor de vrouw.

417.	Nat. Bureau voor Vrouwenarbeid, te 's Gravenhage .	gouden medaille.
418.	Naamlooze vennootschap „de Voorpost", te Amsterdam	id.
419.	Mej. Anna Wijers, te Amsterdam	id

420. J. J. C. Baronesse van Haersolte, te Arnhem . . . zilveren medaille.
421. Mevr. M. E. Beyers—de Graaff, te Amsterdam . . . id.
422. Kon. Nederlandsche Kantwerkschool, te 's Gravenhage id.
423. Mevr. H. G. van Oosterzee—de Hartog, te Rijswijk . bronzen medaille.
424. N. van der Waarden, te Hilversum . . . . . id.
425 B. Eckhart, te Scheveningen . . . . . id.
426. Neeltje Lettinga, te Berlikum . . . . . id.
427. G. van Doorn, te Zutphen. . . . . eerv. vermelding.
428. Louise H Wildt, te Amersfoort . . . . . id.
429. Mej. F. G. Kreijenbroek, te Zutphen . . . . . id.
430. Ned. Vrouwenvereeniging „Arbeid Adelt", Afd. Hilversum, 's-Gravenhage, Amsterdam en Haarlem . . . . id.
431. Mevr. R Steinbuch—Hekmeijer, te Amersfoort . . . id.
432 Nederl. Vrouwenvereeniging „Tesselschade", te 's Gravenhage . . . . . id.

Klasse 116. Koophandel.

433. Eene collectieve inzending van hout, waaraan deelnamen:
A. Knottenbelt & Co., } buiten mededinging wegens lidmaatschap der
Allan & Co., } jury van een der deelnemers.
beiden te Rotterdam.

434. Afdeeling Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel . . . . . groote prijs.
voor eene collectieve inzending, waaraan verder deelnamen:
Stoomvaartmaatschappij „Nederland",
Koninklijke Hollandsche Lloyd,
Java-China-Japan-lijn,
Nederlandsche Scheepsbouwmaatschappij,
Nederlandsche Handelmaatschappij,
Adolph Boissevain & Co.,
Amsterdamsche Bank,
H. G. Th. Crone,
Cultuur-maatschappij der Vorstenlanden,
van Eeghen & Co.,
Handelsvereeniging „Amsterdam",
van Heekeren & Co.,
Incasso-bank,
Javasche Bosch-exploitatie-maatschappij,
Koloniale Bank,
Labouchère Oyens & Co.'s Bank,
Lippmann, Rosenthal & Co.,
Nederlandsch-Indische Handelsbank,
Twentsche Bankvereeniging,

Wertheim & Gompertz,
Commissie voor den Graanhandel,
Vereeniging voor den Koffiehandel,
Vereeniging voor den Tabakshandel,
Brusse & Gransberg,
H. Dentz,
G. Harkema,
Herschel Enthoven & Co.
Pakhuismeesteren van de Thee,
Naamlooze vennootschap Internationale cacaofabrieken, voorheen J. en C. Blooker,
F. Korff en Co.,
allen te Amsterdam.
Wm. H. Müller en Co., te 's Gravenhage.
Holland-Amerikalijn,
Stoomvaartmaatschappij „Rotterdamsch Lloyd",
Maatschappij voor scheeps- en werktuigbouw „Feijenoord",
Importeursvereeniging,
R. Mees en Zoonen,
Rotterdamsche Bank,
Wambersie en Zn.,
Hudig en Veder,
Gebr. Chabot,
Jan Havelaar en Zn.,
Allan en Co.,
A. Knottenbelt en Co.,
Comité van Graanhandelaren,
Bond van Nederlandsche Graan- en Zaadimporteurs,
Schöffer en Co.,
G. Duuring en Zn.,
Kolff en Witkamp,
Leonard Jacobson en Zn.,
Lukwel en Thiele,
J. M. Laurillard,
J. A. de Groot,
R. P. R. van Riemsdijk.
P. Meerkamp v. Embden en Zn.,
Vereeniging voor den Goederenhandel,
allen te Rotterdam.
Koninklijke Maatschappij „de Schelde"
Stoomvaartmaatschappij „Zeeland",
beiden te Vlissingen.
C. J. van Houten en Zn., te Weesp.

435. Nederlandsche Kamer van Koophandel, te Brussel. . diploma ter herinnering aan vroeger verkregen groote prijs.

436. Wm. H. Müller & Co., 's Gravenhage. . . . . eere-diploma.

437. Collectieve inzending betreffende thee. . . . . gouden medaille.

Deelnemers:

Pakhuismeesteren van de Thee,
Nederlandsche Handelmaatschappij,
J. M. W. van Dusseldorp & Co,
H. G. Th. Crone,
Tiedeman & van Kerchem,
A. Hendrichs & Co.,
W. Tengbergen & Co.,
Fraser & Suermondt,
Van Eeghen & Co.,
D. M. & C. Watering,
Cultuur-maatschappij der Vorstenlanden,
Cultuur-maatschappij Goenoeng Boeleud,
Gebroeders Hartsen,
Koloniale Bank,
Kaupé & Wilde,
J. de Ligt,
allen te Amsterdam.

438. Collectieve inzending betreffende tabak . . . . . gouden medaille.

Deelnemers:

Vereeniging voor den Tabakshandel,
Brusse & Gransberg,
H. Dentz,
G. Harkema,
Herschel Enthoven & Co.,
allen te Amsterdam.
J. A. de Groot,
J. M. Laurillard,
Lukwel & Thiele,
P. Meerkamp van Embden & Zonen,
R. P. R. van Riemsdijk,
allen te Rotterdam.

439. Collectieve inzending betreffende cacao . . . . . zilveren medaille.

Deelnemers:

J. C Baan, cacaofabriek „Alcmaria",
H. Ringers,
beiden te Alkmaar.

Erven Caspar Flick,
Hollandsche Cacao- & Chocoladefabrieken voorheen Bensdorp & Co.,
Naamlooze vennootschap Internationale Cacaofabrieken, voorheen J. & C. Blooker,
Koninklijke Nederlandsche Fabriek van Suikerwerken, Chocolade en Likeuren voorheen De Bont & Leyten,
F. Korff & Co.,
Stoom-Cacao-, Chocolade- en Suikerwerkfabriek „Deli",
allen te Amsterdam.
Stoom-chocolade- en cacaofabriek „Kwatta" te Breda.
Maatschappij tot exploitatie v. Rademaker's cacao- en chocoladefabrieken, te 's Gravenhage.
Cacao- en chocoladefabriek Droste & Co.,
Cacao- en chocoladefabriek „Union",
beiden te Haarlem.
Koninklijke Nederlandsche Cacaofabriek, te Helmond.
W. Goedhuys, te Hilversum.
H. Francken & Co, Koog aan de Zaan.
Naamlooze vennootschap A. Driessen's Cacao- en Chocoladefabrieken.
Naaml. venn. de Eerste Rotterdamsche Cacao- en Chocoladefabriek „Pax",
beiden te Rotterdam.
C. J. van Houten & Zonen.
Naaml. venn. Weesper cacaofabriek „De Valk" (Bruin & Raadsheer),
beiden te Weesp.
D. & M. Grootes Gebroeders, te Westzaan.
W. J. Boon & Co.,
Cacao- en Chocoladefabriek voorheen J. Pette Hzn.,
Erve H. de Jong,
allen te Wormerveer.

440*). Collectieve inzending betreffende granen . . . . . zilveren medaille.
Deelnemers:
Bond van Nederl. Graan en Zaadimporteurs te Rotterdam,
Comité van Graanhandelaren te Rotterdam,
Commissie voor den Graanhandel te Amsterdam.

---

*) Dit nummer kwam niet in de *Staatscourant* voor.

II. INZENDINGEN VAN DE KOLONIËN *).

Klasse 1. Lager Onderwijs.

1.	's Lands Depôt van Leermiddelen, te Weltevreden .	eere-diploma.

Klasse 3. Hooger Onderwijs. Wetenschappelijke instellingen.

2.	Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Batavia	groote prijs.
3.	Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, te 's-Gravenhage	id.
4.	Maatschappij ter Bevordering van het Natuurkundig Onderzoek van de Nederlandsche Koloniën, te Amsterdam	id.
5.	School tot opleiding van Inlandsche Geneeskundigen, z.g.n. Dokter-Djawa-School, te Weltevreden . . .	eere-diploma.
6.	Vereeniging Widya Poestaka, Buitenzorg	gouden medaille.
7.	Protestantsche Zending in Ned.-Indië	zilveren medaille.

Klasse 11. Boekdrukkerij. Allerhande drukkerij.

8.	's Lands Drukkerij te Batavia	eere-diploma.

Klasse 12. Boekhandel. Boekbinderij.

9.	Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Weltevreden	groote prijs.

Klasse 13. Photographie.

10.	Gouvernement van Nederlandsch-Indië	groote prijs.
11.	Raden Mas Ario Adipati Hadiningrat, regent van Demak	id.
12.	Ed. Cuypers, te Amsterdam	zilveren medaille.
13.	B. J. Matron, op Bali	id.
14.	Pangeran Pakoe Alam, te Djokjakarta	bronzen medaille.
15.	Soublette et Fils, te Willemstad	id.
16.	F. J. Gentis, te Soerabaja	eerv. vermelding.

Klasse 17. Muziekinstrumenten.

17.	Gouverneur van Celebes, te Makassar	zilveren medaille.
18.	Rijksbestuurder van Soerakarta	eerv. vermelding.

*) Deze lijst werd reeds opgenomen in de *Nederlandsche Staatscourant* van 10 en 11 Juni 1911, No. 135.

Klasse 26. Telegraaf en telefoon.

19. Post- en telegraafdienst in Ned.-Indië . . . . . groote prijs.

Klasse 29. Modellen, plans en teekeningen van openbare werken.

20. Departement der Burgerlijke Openb. Werken, te Batavia groote prijs.
21. Departement van Marine, te Batavia . . . . . id.
22. Depart. van Gouvernements-bedrijven, te Weltevreden id.

Klasse 32. Spoorweg- en tramwegmaterieel.

23. Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië. . . . . gouden medaille.
24. Koninklijke Fabriek van Rijtuigen en Spoorwagens, J. J. Beynes, te Haarlem . . . . . id.
25. Nederl.-Ind. Spoorweg-Maatschappij, te 's Gravenhage id.
26. Samarang-Joana en Semarang-Cheribon Stoomtram-Maatschappijen, te 's-Gravenhage . . . . . id.
27. Deli Spoorweg-Maatschappij, te Amsterdam . . . . zilveren medaille.

Klasse 38. Landbouwkunde. Landbouw-statistiek.

28. Departement van Landbouw, te Buitenzorg . . . . groote prijs.
29. Proefstation Suikerindustrie Pasoeroean . . . . . id.

Klasse 39. Plantaardige landbouwproducten voor de voeding.

30. Koloniale Bank, te Amsterdam . . . . . groote prijs.
31. Plaatsel. Comm. v. d. Kolonie Suriname, te Paramaribo eere-diploma.
32. Plaatsel. Comm. v. d. Kolonie Suriname, te Paramaribo gouden medaille.
33. R. J. Horstman, te Temanggoeng . . . . . id.
34. N. V. Rijstpelmolen Indramajoe, op Java . . . . . id.
35. Soekaboemische Landbouwvereeniging, op Java. . . id.
36. Weise & Co., te Rotterdam . . . . . id.
37. Moluksche Handelsvennootschap, Menado . . . . . zilveren medaille.
38. Plantage „Susanna's-dael", Suriname . . . . . id.
39. C. J. Westenberg, Resident van Tapanoeli . . . . id.
40. Plantage „Wederzorg" Suriname . . . . . bronzen medaille.
41. Exploitatie Maatschappij „Batjan" te Batjan. . . . . id.

Klasse 42. Nuttige insecten en hunne voortbrengsels. Schadelijke insecten en woekerplanten.

42. Plaats. Comm. v. d. Kolonie Curaçao S(int-Eustatius) eerv. vermelding.

Klasse 41. Landbouwproducten, niet tot voeding bestemd.

43. Departement van Gouvernements Bedrijven (Opium-fabriek) te Weltevreden. . . . . groote prijs.

44.	Gouvernements Kina-Onderneming, te Bandoeng . .	diploma ter herinnering aan vroeger verkregen grooten prijs
45.	Plaatselijke commissie voor de kolonie Curaçao, te Willemstad	eerv. vermelding.
46.	James Berkel, op Sint Eustatius	gouden medaille.
47.	William Gibbs, op Sint Eustatius	id.
48.	Gouverneur van Celebes, te Makasser	id.
49.	G. E. M. Heijliger, op Sint-Eustatius	id.
50.	A. G. Lispier, op Sint-Eustatius	id.
51.	Cultuur Maatschappij Merto Toeloekan, te 's-Gravenhage	id.
52.	Timber Spanner, op Sint-Eustatius.	id.
53.	E. de Rijck, te Soerabaja	zilveren medaille.
54.	K. Heyne, te Buitenzorg	id.
55.	N. Rincon (Bonaire)	id.
56.	J. L. K. van der Willigen, te Namaléa op Boeroe. .	id.
57.	Plaatselijke Commissie voor de Kolonie Curaçao, te Willemstad.	bronzen medaille.
58.	Vezel-Onderneming Kali Telapak, te Kempit. . . .	id.
59.	J. W. F. Helmund, op Bonaire	id.

Klasse 45. Fruitboomen en Fruit.

60.	Plaatselijke Commissie voor de Kolonie Curaçao, te Willemstad	bronzen medaille.
61.	Plaatselijke Commissie voor de Kolonie Suriname, te Paramaribo.	id.

Vereenigde klassen 49 en 50.
Materieel, processen en voortbrengsels van de woudontginning en de boschnijverheid,

62.	Dienst van het Boschwezen in Ned.-Indië	groote prijs.
63.	Javasche Bosch-Exploitatie-Maatschappij voorheen P. Buwalda & Co., te Amsterdam	id.
64.	Z. H. de Sultan van Koetei	gouden medaille.
65.	Sub-Commissie voor de Kolonie Suriname, te 's-Gravenhage	zilveren medaille.
66.	M. J. A. Kruseman, te Tasikmalaja	id.
67.	E. Mantz, te Mangoen Redja	id.
68.	Moluksche Handelsvennootschap, te Menado	id.

Klasse 53. Tuigen, toestellen en voortbrengsels van de visscherij.

69.	Baron Quarles de Quarles, Gouverneur van Celebes, te Makassar	eere-diploma.

70. Plaatselijke Commissie voor de Kolonie Curaçao, te Willemstad (inzending Aruba) . . . . . zilveren medaille.
71. K. Heyne, te Buitenzorg . . . . . id.
72. Mevrouw van Leyen, te Bandoeng. . . . . id.
73. Plaatselijke Commissie voor de Kolonie Curaçao, te Willemstad (inzending St.-Eustatius) . . . . . bronzen medaille.

Klasse 54. Tuigen, toestellen en voortbrengsels van het plukken en inzamelen van vruchten.

74. K. Heyne, te Buitenzorg. . . . . zilveren medaille.

Klasse 55. Materieel en processen v. d. voedingsnijverheid.

75. Opium-Regie, te Batavia . . . . . groote prijs.
76. Zout-Monopolie, te Batavia. . . . . id.
77. Mr. J. W. Ramaer, te 's-Gravenhage . . . . . eere-diploma.

Klasse 56. Meelwaren, spijsmeel, grutterswaren.

78. Sub-Comm. voor de Kolonie Suriname,te 's-Gravenhage groote prijs.

Klasse 58. Verduurzaamde levensmiddelen, vleesch, visch, groenten en fruit.

79. Gedroogde Surinaamsche Bananen-import,te Amsterdam gouden medaille.
80. Plaats. Comm. voor de Kolonie Curaçao, te Willemstad bronzen medaille.
81. Wed. A. Schotborgh-Römer op Curaçao. . . . . eerv. vermelding.

Klasse 59. Suiker en suikergebak, opwekkende en prikkelende middelen.

82. Depart. van Gouvernements-bedrijven, te Weltevreden zilveren medaille.
83. Charles Henny, te Brussel. . . . . id.
84. Soekaboemische Landbouw-Vereeniging. . . . . bronzen medaille.
85. R. J. Horstman te Temanggoeng Kedoe, Java . . . eerv. vermelding.

Klasse 61. Stroop en likeur, allerlei spiritualien, alcohol voor nijverheidsgebruik.

86. P. A. May, te Paramaribo . . . . . eerv. vermelding.

Klasse 63. Ontginning van mynen, graverijen en groeven.

87. Bataafsche Petroleum-Maatschappij . . . . . Buiten mededinging als lid der jury.

88.	J. A. Arends Succs	groote prijs. (Gemeenschappelijk).
	Plaats. Comm. v. d. Kolonie Curaçao, te Willemstad	
	„ „ „ „ „ Suriname, te Paramaribo	
	Sub.-Comm. voor de Kolonie Suriname, te 's-Gravenhage	
	J. J. Debrot op Bonaire.	
	Depart. van Gouvernements-bedrijven in Ned.-Indië	
	Plantage „Siberië" op Curaçao	
	Aruba Goud-Maatschappij	
	Aruba Phosphaat-Maatschappij	
	Z.H. de Sultan van Koetei	
	D. C. van Romondt & Co.	
	L. A. van Romondt & Zn.	
	J. G. von Hemert, te Amsterdam	

Klasse 66. Vaste versiering van openbare gebouwen en van woningen.

89.	Nederlandsch-Indische Commissie, Batavia.	groote prijs.

Klasse 69. Goedkoope meubelen en prachtmeubelen.

90.*)	Vereeniging „Oost en West" Batavia	gouden medaille.
91.	Plaatselijke Commissie voor de Kolonie Curaçao, te Willemstad.	zilveren medaille
92.	Plaatselijke Commissie voor de Kolonie Suriname, te Paramaribo.	id.
93.	Plaatselijke Commissie voor de Kolonie Curaçao (eiland Aruba)	id.

Klasse 70. Tapijten en andere stoffen voor de meubileering.

94.	Nederlandsch Indische Commissie, te Batavia . . .	groote prijs. (Gemeenschappelijk).
	Jaarmarkt Commissie, te Soerabaja	
	Hadji Ali Moertala, te Soerabaja	
	Inspecteur van het Gevangeniswezen, te Batavia . .	
	J. E. Jasper, te Soerabaja	
	Pangeran Koesoema Diningrat, te Soerakarta . . .	
	R. A. Sosro Diningrat, Rijksbestuurder van Soerakarta	
	Raden Ajoe Adipati Koesoema Soebrata, te Tjiamis	
	Th. V. Zimmermann, te Batavia	

Vereenigde klassen 80 t/m. 83. Garens, en weefsels.

95.	Prins Pangeran Ario Koesoema Diningrat	gouden medaille.
96.	Z. H. de Sultan van Koetei	zilveren medaille.
97.	Th. V. Zimmermann, te Batavia.	id.

*) De *Staatscourant* maakte onder dit nummer melding van de „Nederlandsch-Indische Commissie" te Batavia.

98.	Gouverneur van Celebes, te Makassar	bronzen medaille.
99.	Inspecteur van het Gevangeniswezen, te Weltevreden	id.
100.	Jaarmarkt-commissie, te Soerabaja	id.
101.	J. E. Jasper, te 's-Gravenhage	id.
102.	Raden Ajoe Adipati Koesoema Soebrata, te Tjiamis	id.
103.	Plaatselijke Commissie voor de Kolonie Curaçao, te Willemstad	eerv. vermelding
104.	Hadji Ali Moertala, te Soerabaja	id.
105.	Nederlandsch-Indische Commissie te Batavia . . .	id.
106.	Plaatselijke Commissie voor de Kolonie Curaçao, te Willemstad	id.
107.	Sub-Commissie voor de Kolonie Suriname, te 's-Gravenhage. . . . . , ...	id.

Klasse 84. Kant, borduurwerk en passementwerk.

108.	Plaatselijke Commissie voor de Kolonie Curaçao, Willemstad (inz. Aruba)	zilveren medaille.
109.	Plaatselijke Commissie voor de Kolonie Curaçao, Willemstad (inz. Curaçao)	id.
110.	Nederlandsch-Indische Commissie, te Batavia . . .	bronzen medaille.
111.	Mejuffrouw H. Buncamper op St. Martin	eerv. vermelding.
112.	Mejuffrouw A. Torbed op Bonaire	id.
113.	Mejuffrouw H. E. Welhaus, te Willemstad	id.

Klasse 86. Verschillende bedrijven met betrekking tot de kleeding.

114.	L. Petit Jean, te Tanggeran	eere-diploma.
115.	Nederlandsch-Indische Commissie, te Batavia . . .	zilveren medaille.
116.	Dames Van der Ree, op Bonaire.	id.
117.	Nederlandsch-Indische Commissie, te Batavia . . .	bronzen medaille.

Klasse 87. Scheikundige nijverheid en artsenij-bereidkunde.

118.	Departement van Gouvernementsbedrijven, te Weltevreden	groote prijs.
119.	Koloniale Bank, te Amsterdam	gouden medaille.
120.	Sub-Comm. voor de Kolonie Suriname te 's-Gravenhage	zilveren medaille.
121.	J. L. K. van der Willigen. te Namaléa op Boeroe .	id.

Klasse 89. Leder.

122.	A. C. Buisson, te Weltevreden.	bronzen medaille.
123.	Maintz & Co., te Batavia	id.

Klasse 90. Reukwaren.

124.	N. V. „Odorata", te Tjitjoeroeg.	zilveren medaille.
125.	J. L. K. van der Willigen, te Namaléa op Boeroe .	bronzen medaille.
126.	Makassaarsche Stanggi-fabriek, te Makassar	eerv. vermelding.
127.	Prins Pakoe Alam te Djokjakarta.	id.

Klasse 91. Tabak.

128.	Java-tabak (gemeenschappelijke inzending) . . .	groote prijs.
129.	Deli-tabak idem	id.
130.	Bijzondere Commissie voor de Koloniën	id.
131.	Pathologisch instituut, te Medan.	gouden medaille.
132.	Mevrouw Mac Gillavry, te Ambarawa	bronzen medaille.

Klasse 94. Goud- en zilversmederij.

133.	F. Neumann, te Batavia	zilveren medaille.
134.	Th. V. Zimmermann, te Batavia	id.
135.	Gouverneur van Celebes, te Makassar	eerv. vermelding.

Klasse 95. Juwelierskunst.

136.	Plaatselijke Commissie voor de Kolonie Curaçao, te Willemstad	bronzen medaille.
137.	Nederlandsch-Indische Commissie, te Batavia . . .	id.
138.	Mevrouw Van Suchtelen, te Buitenzorg.	id.

Klasse 97. Kunstvoorwerpen van brons, van gegoten en ander ijzer gedreven metalen.

139.	Gouvernement v. Nederl.-Indië (inzending Banka-tin) .	eere-diploma.
140.	Pangeran Pakoe Alam te Djokjakarta	gouden medaille.
141.	A. J. Baron Quarles de Quarles, Gouverneur van Celebes te Makassar	id.
142.	Toko Tontonan, te Soerabaja	id.
143.	Z. H. de Sultan van Koetei	zilveren medaille.
144.	Mevr. J. F. van Suchtelen, te Buitenzorg	id.

Klasse 98. Borstelwerk, fijne lederwaren, kunstschrijnwerk, poppenkramerij en mandenmakerswerk.

145.	Gouverneur van Celebes, te Makassar	gouden medaille.
146.	Jaarmarkt-commissie, te Soerabaja	id.
147.	Z. H. de Sultan van Koetei	zilveren medaille.
148.	C. J. Westenberg, Resident van Tapanoeli	id.

Klasse 99. Caoutchouc- en guttapercha-bewerking. Reis- en kampeerbehoeften.

149.	Algem. Belgisch-Javasche Cultuur-Mij. te Amsterdam. Belgisch-Nederlandsche Cultuur-Mij. te Amsterdam . Cultuur-Maatschappij Waringin, te Amsterdam . . . Koloniale Bank, te Amsterdam. . . . . . Gouvernement der Kolonie Suriname . . . . . . Gouvernement van Nederlandsch-Indië . . . . . . Mij. t. Expl. d. Pamanoekan & Tjiassemlanden te A'dam	Groote Prijs (gemeenschappelijk).

	Nederl. Guttapercha Maatschappij, te 's-Gravenhage .	groote prijs (gemeenschappelijk).
	Rotterdam—Tapanoeli Cultuur-Mij., te Rotterdam . .	
	Nederlandsche Rubber Maatschappij, te Amsterdam .	
	Bantamsche Plantagen-Mij. te 's-Gravenhage	
	Cultuur-Maatschappij „Bajabang", Amsterdam . . .	
	Cultuur-Mij. „Tjondong", te 's-Gravenhage	
	Sumatra Caoutchouc Plantagen-Mij, te 's-Gravenhage	
	Société franco-néerlandaise de culture et de commerce, te 's-Gravenhage	
	Vereenigde Hevea Plantagen der Bilalanden, te A'dam	
	Cultuur-Mij. „Nieuw-Tjisalak", te 's-Gravenhage . .	
	Wonokoyo Plantagen Maatschappij, te 's-Gravenhage	
	Nieuwe N.-I. Cultuur- & Handel-Mij., te Amsterdam.	
	Caoutchouc Plantagen Mij. Tapanoeli, te 's-Gravenhage	
	Deli Moeda Plantagen Maatschappij, te 's-Gravenhage	
150.	J. G. von Hemert, te Amsterdam	gouden medaille.
151.	Weise & Co., te Rotterdam	id.
152.	G. Fischer, te Djambi	zilveren medaille.

Klasse 108. Instellingen van voorzienigheid.

153.	Nederlandsch-Indische Postspaarbank	groote prijs.

Klasse 112. Weldadigheid.

154.	Blinden-Instituut, te Bandoeng	gouden medaille.

Klasse 117. Wijze van kolonisatie.

155 *)		groote prijs (gemeenschappelijk).
156.	Algemeene Belgisch-Javasche Cultuur-maatschappij te Amsterdam	
	Belgisch-Nederlandsche Cultuur-maatschappij te Amsterdam	
	Cultuur-maatschappij Waringin, Amsterdam	
	Koloniale Bank, te Amsterdam	
	Gouvernement der kolonie Suriname	
	Gouvernement van Nederlandsch-Indië	
	Maatschappij tot Exploitatie der Pamanoekan & Tjiassemlanden, te Amsterdam	

*) De in de *Staatscourant* onder No. 155 opgenomen bekroningen behooren te vervallen, omdat de aldaar genoemde inzenders, die ook onder No. 156 voorkomen, volgens art, 7 van het Juryreglement in dezelfde klasse slechts één maal kunnen bekroond worden.

	Nederlandsche Guttapercha-maatschappij te 's Gravenhage	groote prijs. (Gemeenschappelijk.)
	Rotterdam-Tapanoeli Cultuur-maatsch. te Rotterdam	
	Nederlandsche Rubber-maatschappij te Amsterdam	
	Bantamsche Plantagen-maatschappij, te 's Gravenhage	
	Cultuur-maatschappij „Bajabang", Amsterdam	
	Cultuur-maatschappij „Tjondong", te 's Gravenhage	
	Sumatra Caoutchouc Plantagen-maatschappij, te 's Gravenhage	
	Société franco-néerlandaise de culture et de commerce te 's Gravenhage	
	Vereenigde Hevea Plantagen der Bilalanden te Amsterdam	
	Cultuur-maatschappij „Nieuw Tjisalak", te 's Gravenhage	
	Wonokoyo Plantagen-maatschappij, te 's Gravenhage	
	Nieuwe Nederlandsch-Indische Cultuur- en Handelmaatschappij, te Amsterdam	
	Caoutchouc Plantagen-maatschappij Tapanoeli, te 's Gravenhage	
	Deli Moeda Plantagen-maatschappij, te 's Gravenhage.	
157.	Rijksbestuurder van Soerakarta	eere-diploma.
158.	K. Heyne, te Buitenzorg	id.
159.	Pangeran Pakoe Alam, te Djokjakarta	id.
160.	Makassaarsche Stanggifabriek, te Makassar	gouden medaille.
161.	dr. P. W. van Kampen, te Weltevreden	id.
162.	Assistent-Resident van Martapoera	zilveren medaille.
163.	G. Fischer, te Djambi	id.
164.	Max Fleischer, te Weltevreden	id.
165.	mej. Ph. Kam, te Soekaboemi	id.

Klasse 118. Koloniaal materieel.

166.	A. Knottenbelt & Co.	buiten mededinging als lid der jury.
167.	Nederlandsch-Indische Commissie, te Batavia	groote prijs.
168.	Artillerie-constructiewinkel, te Soerabaja	groote prijs (Gemeenschappelijk.)
	Departement van Gouvernementsbedrijven, te Batavia	
	Departement van Landbouw, te Batavia	
	Departement van Burg. Openb. Werken, te Batavia	
	Depart. van Onderw., Eered. en Nijverh., te Batavia	
	Departement van Marine, te Batavia	
	Dienst van het Boschwezen, te Batavia	
	Topografische Dienst, te Batavia	

169.	Ned.-Ind. Spoorweg-Maatschappij, te 's-Gravenhage	groote prijs.
170.	Samarang—Joana en Semarang—Cheribon Stoomtram Maatschappijen, te 's-Gravenhage	id.
171.	Syndicaat van Suiker-fabrikanten in Ned.-Indië. . .	id.
172.	Deli Spoorweg-Maatschappij, te Amsterdam. . . .	eere-diploma.
173.	Kon. Fabr. van Rijt. en Spoorw. J. J. Beynes, te Haarlem	id.
174.	Kon. Paketvaart-Maatschappij, te Amsterdam . . .	id.
175.	Stoomvaart-Maatschappij Nederland, te Amsterdam .	id.
176.	Stoomvaart-Mij. Rotterdamsche Lloyd, te Rotterdam	id.
177.	Sub-Comm. voor de Kolonie Suriname, te 's-Gravenhage	zilveren medaille.

III. SCHOONE KUNSTEN. *)

Klasse 7a. Schilderijen.

Willem Maris, te 's Gravenhage	diploma voor gouden medaille.
B. J. Blommers, te 's Gravenhage	diploma voor medaille eerste klasse.
Alb. Neuhuys, te Amsterdam	id.
Therèse Schwartze (Mevr. van Duyl), te Amsterdam	id.
F. P. ter Meulen, te 's Gravenhage . . .	id.
Fl. Arntzenius, te 's Gravenhage	zilveren medaille.
J. S. H. Kever, te Laren	id.
M. van der Maarel, te 's Gravenhage . .	id.
Prof. N. van der Waay, te Amsterdam . .	id.
D. Wiggers, te Berg en Dal	id.
Ed. Frankfort, te Amsterdam	bronzen medaille.
Huib Luns, te Rotterdam	id.
Martin Monnickendam, te Amsterdam . .	id.
F. G. W. Oldewelt, te Rotterdam	id.
Mej. C. Ritsema, te Haarlem	id.
Hobbe Smit, te Amsterdam	id.

b. Aquarellen.

Gerard Muller, te Amsterdam	bronzen medaille.
W. Maris Jbzn., te 's Gravenhage	id.
Alb. Roelofs, te 's Gravenhage	id.

c. Zwart en wit.

G. C. Haverkamp, te 's Gravenhage . . .	bronzen medaille.

Klasse 8a. Graveerkunst.

M. Bauer, te Aerdenhout	gouden medaille.
Prof. P. Dupont, te Hilversum	diploma voor medaille eerste klasse.
Jhr. C. Storm van 's Gravesande, te 's Gravenhage	id.
E. Bosch, te 's Gravenhage	zilveren medaille.
A. Derkzen van Angeren, te Voorburg . .	id.
J. Boon, te Rijswijk	bronzen medaille.

---

* Deze lijst werd reeds opgenomen in de *Nederlandsche Staatscourant* van 10 en 11 Juni 1911, No. 135.

b. Lithographieën.

Th. van Hoytema, te 's Gravenhage . . .	zilveren medaille.

Klasse 9a. Beeldhouwkunst.

A. Hesseling, te Amsterdam	diploma voor medaille eerste klasse.
Mevr. J. Th. C. Tollenaar—Ermeling, te Parijs	zilveren medaille.
Mevr. J. A. Schreve—IJzerman, te Amsterdam	bronzen medaille.
Toon Dupuis, te 's Gravenhage	id.

b. Medailleerkunst.

Jac. J. van Goor, te Utrecht	zilveren medaille.
F. E. Jeltsema, te Scheveningen	id.

Klasse 10. Bouwkunst.

W. Kromhout Czn., te Rotterdam	diploma voor medaille eerste klasse.
D. van Oort Hzn., te Amsterdam	zilveren medaille.
A. Salm GBzn., te Amsterdam	id.
J. Verheul Dzn., te Rotterdam	id.
G. van Arkel, te Amsterdam	bronzen medaille.
P. G. Buskens, te Rotterdam	id.
Ed. Cuypers, te Amsterdam	id.
Alb. Otten, te Rotterdam	id.
B. J. Ouendag, te Amsterdam	id.

IV. BEKRONINGEN TOEGEKEND AAN PERSONEN, DIE HETZIJ VERSTANDELIJK *(COLLABORATEURS)*, HETZIJ DOOR HUN ARBEIDSKRACHT *(COÖPERATEURS)* AAN DE TOTSTANDKOMING VAN BEKROONDE INZENDINGEN HEBBEN MEDEGEWERKT.

Klasse 2. Middelbaar Onderwijs.

Prof. Dr. J. Woltjer	Als collaborateurs aan het werk: „Het Onderwijs in Nederland". Ieder een zilveren medaille
Dr. L. J. Sicking	
Herman Snijders	
Th. A. H. van Harderwijk	
B. W. Wierink	
J. D. Ros	
Mr. P. Tjeenk Willink	
C. A. Welcker—de Wit	
Martine Wittop Koning.	
Th. Lancée	
L. Looyen	

Klasse 12. Boekhandel. Boekbinderij.

C. A. J. van Dishoeck, Collaborateur van de Vereeniging tot bevordering van de belangen van den boekhandel. .	gouden medaille.
O. C. van Duysen, Collaborateur van dezelfde vereeniging	zilveren medaille.

Klasse 19. Stoomwerktuigen.

P. A. N. Jansen, Collaborateur v. Gebr. Stork & Co. te Hengelo	eere-diploma.
Chr. Eeuwens, Collaborateur der Machinefabr. „Jaffa" te Utrecht	gouden medaille.
W. H. Cos, „ „ „ „ „ „	zilveren medaille.
H. J. Textor, Coöperateur van Gebr. Stork & Co. te Hengelo	bronzen medaille.
H. F. Hilbrink, „ „ „ „ „ „ . .	id.

Klasse 21. Allerlei toestellen van de algemeene werktuigkunde.

Chr. Eeuwens, Collaborateur der Mach.fabr. „Jaffa" te Utrecht	gouden medaille.
W. H. Cos, „ „ „ „ „ „	id.
George Wilson Jr, Collaborateur v. G. Wilson te 's Gravenhage	gouden medaille.
J. B. Bulder, Coöperateur van G. Wilson te 's Gravenhage	bronzen medaille.
Thomas Fox, „ „ „ „ „	id.

Job. Mallee,	Coöperateur v. G. Wilson te 's Gravenhage	bronzen medaille.
J. C. L. Meijer,	" " " " "	id.
Van de Plas Roques,	" " " " "	id.
B. J. Nijhuis,	Coöperateur van Gebr. Stork & Co. te Hengelo	id.

Klasse 23. Mechanische opwekking en toepassing van de electriciteit.

P. J. van Zwieten,	Collaborateur der Haarlemsche Mach.fabr.	eere-diploma.
F. C. de Graaff,	" " " "	gouden medaille.
H. A. v. Til,	" " " "	zilveren medaille.
R. A. Jaberg,	Collaborateur van Gebr. Stork & Co. te Hengelo	gouden medaille.
P. Spierings,	Coöperateur der Haarlemsche Mach.fabriek	bronzen medaille.
J. H. Schaefer,	" " " "	eerv. vermelding.
G. van Kordelaar,	" " " "	id.

Klasse 28 Materialen, materieel en processen van de burgerlijke genie.

C. Goris, Coöperateur der Vereeniging van Nederl. Steenfabrikanten te Arnhem	bronzen medaille.
P. van der Meijden, Coöperateur der Vereeniging van Ned. Steenfabrikanten te Arnhem	id.

Klasse 29. Modellen, plans en teekeningen van Openbare Werken.

M. H. Damme,	Collaborateur van het Departement van Gouv. bedrijven te Batavia	eere-diploma.
A L. de Gelder,	Collaborateur v/h. Min. v. Waterstaat	id.
W. H. du Croix,	" " " " "	id.
R. H. Gockinga,	" " " " "	id.
A. B. Marinkelle,	" " " " "	id.
A. R. van Loon,	" " " " "	id.
H. van Oordt,	" " " " "	id.
J. P. van Vlissingen Jr.,	" " " " "	id.
P. J. van Voorst Vader,	" " " " "	id.
Van der Linden,	Collaborateur der firma Stokvis	bronzen medaille.

Klasse 32. Spoorweg- en tramwegmaterieel.

M. H. Damme,	Collaborateur der Gouv. Spoorw. in Ned.-Indië	zilveren medaille.

Klasse 33. Materieel voor de Koopvaardij.

L. Heijmans,	Collaborateur van het Min. van Waterstaat	gouden medaille.

Klasse 38. Landbouwkunde, Landbouwstatistiek.

Dr. Poels,	Collaborateur van de Directie van den Landbouw	eere-diploma.
J. W. Huysmans,	Coll. v. h. Dep. van Landb. te Buitenzorg	gouden medaille.
Mej. G. Wilbrink,	" " " " " " "	id.

Klasse 39. Plantaardige landbouwproducten voor de voeding.

Algemeene Suiker-maatschappij te Breda, Collaborateur van de Kon. Ned. Landbouw-Vereeniging . . . . . gouden medaille.
De Ram en Co. te Roosendaal, Collaborateur van de Kon Ned. Landbouw-Vereeniging . . . . . id.
Eerste Ned. Coöp. Suikerfabriek, Collaborateur van de Kon. Ned. Landbouw-Vereeniging . . . . . id.
Van Laan en Co., Collaborateur van de Kon. Ned. Landbouw-Vereeniging . . . . , ... id.

Klasse 41. Landbouwproducten niet tot voeding bestemd.

Van Eck, Collaborateur der Gouv. Kina-onderneming, te Bandoeng . . . . . eere-diploma.
P. van Leersum, Collaborateur der Gouv. Kina-onderneming, te Bandoeng . . . . . id.

Klasse 44. Moeskruiden.

J. C. de Lange, Collaborateur van den Ned. Tuinbouwraad. eere-diploma.
H. M. Velders Jr., „ „ „ „ „ gouden medaille.

Klasse 45. Fruitboomen en fruit.

H. M. Velders Jr., Collaborateur van den Ned. Tuinbouwraad. gouden medaille.

Klassen 49 en 50. Materieel, processen en voortbrengselen van de woudontginning en de boschnijverheid.

R. A. Polak, Collaborateur der Levensverzek. Mij. „Utrecht". gouden medaille.
Rudolf Koster, Collaborateur der Mij. tot Exploitatie van fijnhouthandel . . . . . zilveren medaille.

Klasse 53. Tuigen, toestellen en voortbrengsels van de visscherij. Waterbebouwing.

A. Bakhuizen, Coöperateur der firma Betz en van Heyst . eerv. vermelding.

Klasse 55. Materieel en processen van de voedingnijverheid.

A. Kroeze, Collaborateur van Gebr. Stork & Co. te Hengelo eere-diploma.
Van Eecke, Collaborateur. Zoutmonopolie te Batavia . . . id.
J. K. Steenhoek, Collaborateur v. Gebr. Stork & Co. te Hengelo gouden medaille.
G. J. ter Horst, Coöperateur v. Gebr. Stork & Co. te Hengelo bronzen medaille.

Klasse 58. Verduurzaamde levensmiddelen.

J. Th. G. Robert, Collaborateur der firma Hoogenstraaten en Co. te Leiden . . . . . zilveren medaille.
A. van Dalen, Coöperateur der N. V. Kennemerland, te Alkmaar . . . . . bronzen medaille.

Klasse 59. Suiker en suikergebak. Opwekkende en prikkelende middelen.

A. Martongin, Collaborateur van Gebr. Grootes te Westzaan. eere-diploma.

Klasse 63. Ontginning van mijnen, graverijen en groeven.

Joh. Overweg, Collaborateur v. Gebr. Stork & Co. te Hengelo gouden medaille.
R. de Wolf, Coöperateur van Gebr. Stork & Co. te Hengelo bronzen medaille.

Klasse 66. Vaste versiering van openbare gebouwen en van woningen.

H. Beers, Collaborateur van H. J. M. Walenkamp . . zilveren medaille.
Joh. Dorgello, „ „ „ . . id.

Klasse 69. Goedkoope meubelen en prachtmeubelen.

H. Beers, Collaborateur van H. J. M. Walenkamp . . zilveren medaille.
Joh. Dorgello, „ „ „ . . id.
C. Oepts, Coöperateur van 't Modelhuis . . . . . bronzen medaille.

Klasse 70. Tapijten, behangsels en andere stoffen voor de meubileering.

R. N. van Dael, Collaborateur van W. Stevens en Zonen . eere-diploma.
H. J. Bouhuys, Collaborateur der Kon. Deventer tapijtfabriek. gouden medaille.
Th. A. C. Colenbrander, „ „ „ „ „ id.

Klasse 72. Ceramiek.

B. Nienhuis, Collaborateur der plateelbakkerij „de Distel" . eere-diploma.
Chr. v. d. Hoef, Collaborateur der faience-fabriek „Amphora". gouden medaille.
G. Offermans, Collaborateur der Kunstaardewerkfabriek
„St. Lukas" . . . . . zilveren medaille.
A. Schröder, Coöperateur der plateelbakkerij „de Distel" . bronzen medaille.

Klasse 91. Tabak.

W. van Thuyl, Coöperateur van Hamers en Co. te Oisterwijk. bronzen medaille.

Klasse 94. Goud- en Zilversmederij.

J. E. Brom, Collaborateur van J. H. Brom te Utrecht . . groote prijs.
E. Voet Jr., Collaborateur van W. Voet en Zonen te Haarlem. zilveren medaille.

Klasse 95. Juwelierskunst.

Bert Nienhuis, Collaborateur van de N. V. Hoeker & Zoon zilveren medaille.

Klasse 101. Opleiding van leerjongens en meisjes. Bescherming van arbeidende kinderen.

C. Biese, Collaborateur van Gebr. Stork & Co. te Hengelo. zilveren medaille.

Klasse 106. Regeling van den arbeid. Gezondheid en veiligheid der arbeiders.

G. Knuttel, Collaborateur der Ned. Gist en Spiritusfabriek. gouden medaille.

R. Gorter, Collaborateur van het Centraal Beheer te Amsterdam zilveren medaille.
W. C. Frigge, „ „ „ „ „ „ „ bronzen medaille.

Klasse 109 en 110. Instellingen tot verstandelijke en zedelijke ontwikkeling van den werkman. Openbaar of particulier initiatief ten opzichte van het burgerlijk welzijn.

C. Biese, Collaborateur van Gebr. Stork & Co. te Hengelo gouden medaille.
G. Knuttel, „ der Ned. Gist- en Spiritusfabriek . id.
Mr. H. W. Methorst, Collaborateur van het Centraal Bureau voor de Statistiek . . . . . id.
Mr. J. A. N. Patijn, Collaborateur der Vereeniging van Ned. Arbeidsbeurzen . . . . . id.
Van Zon, Collaborateur van het Algemeen Ned. Verbond . id.
L. Delpire, „ „ „ „ „ „ . . zilveren medaille.
Van Everdingen, Collaborateur v. h. Algemeen Ned. Verbond id.

Klasse 111. Gezondheidsleer.

W. van Boven, Collaborateur van den Centralen Gezondheidsraad te Utrecht . . . . . gouden medaille.

Klasse 112. Weldadigheid.

A. den Besten, Coöperateur Rijksopvoedingsgesticht voor jongens te Doetinchem . . . . . bronzen medaille.
H. Broek, Coöperateur Rijksopvoedingsgesticht voor jongens te Doetinchem . . . . . id.
W. Kamps, Coöperateur Rijksopvoedingsgesticht voor jongens te Doetinchem . . . . . id.
P. J. van der Vaart, Coöperateur Rijksopvoedingsgesticht te Doetinchem . . . . . id.
G. Grootenboers, Coöperateur Rijksopvoedingsgesticht voor jongens te Avereest . . . . . id.
D. Krens, Coöperateur Rijksopvoedingsgesticht voor jongens te Avereest . . . . . id.
J. G. Risseeuw, Coöperateur Rijksopvoedingsgesticht voor jongens te Avereest . . . . . id.
L. Starkenburg, Coöperateur Rijksopvoedingsgesticht voor jongens te Avereest . . . . . id.
K. Tropman, Coöperateur Rijksopvoedingsgesticht voor jongens te Avereest . . . . . id.
C. Thoones, Coöperateur Rijksopvoedingsgesticht voor jongens te Avereest . . . . . id.
D. van der Vlist, Coöperateur Rijksopvoedingsgesticht voor jongens te Avereest . . . . . id.

H. Westra, Coöperateur Rijksopvoedingsgesticht voor jongens te Avereest . . . . . bronzen medaille.
J. D. F. Brunkerhoff, Coöperateur Tuchtschool voor jongens te Velzen . . . . . id.
J. Mebius, Coöperateur Tuchtschool voor jongens te Velzen id.
G. N. Dijkstra, Coöperateur, Tuchtschool v. jongens, te Haren id.
L. Rozema, „ „ „ „ „ „ id.
H. Herks, Coöperateur, Tuchtschool v. jongens, te Ginneken id.
H. Spaak, „ „ „ „ „ „ id.
A. R. Steemers, „ „ „ „ „ Nijmegen id.
S. van Setten, „ „ „ „ „ „ id.

Klasse 116. Koophandel.

Dr. H. Blink, Collaborateur van de Afd. „Handel" van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel . . gouden medaille.
J. de Jong, Collaborateur van de Afd. „Handel" van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel . . zilveren medaille.
M. A. Fabri, Collaborateur van de Afd. „Handel" van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel . . id.
Th. J. Ketner, Collaborateur van de Afd. „Handel" van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel . . id.
T. W. Pippel, Collaborateur van de Afd. „Handel" van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel . . id.
L. Heijmans, Collaborateur van de Afd. „Handel" van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel . . bronzen medaille.
Mr. R. E. Kielstra, Collaborateur van de Afd. „Handel" van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel . . id.
A. van Putten, Collaborateur van de Afd. „Handel" van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel . . eerv. vermelding.

Klasse 117. Wijzen van kolonisatie.

A. Th. L. Salverda, Hoofdinspecteur van het boschwezen, te Buitenzorg . . . . . eere-diploma.
T. W. Teillers, Atelierchef bij den Topographischen Dienst, te Batavia . . . . . id.
Raden Ajoe Noesoemo di Ningrat, te Soerakarta . . . . gouden medaille.
Allen als Collaborateurs.

Klasse 118. Koloniaal materieel.

A. J. Baron Quarles de Quarles, Collaborateur der Ned.-Ind. Commissie . . . . . eere-diploma.

Radhen Brata di Widjaja,	Collaborateur	der	N.-Ind.	Commissie	gouden medaille.
Gondoprawiro,	„	„	„	„	zilveren medaille.
Baènsah,	„	„	„	„	id.
Sawijah,	„	„	„	„	id.
Tomosoewito,	„	„	„	„	td.
Kartå,	„	„	„	„	id.
Atjoel,	„	„	„	„	id.
Kiai Machmoed,	„	„	„	„	id.
Léos,	„	„	„	„	id.
Mas Badjoeri,	„	„	„	„	id.
Raden Siti,	„	„	„	„	id.

VERSLAG VAN DEN PENNINGMEESTER.

VERSLAG van den Penningmeester van de Nederlandsche Centrale Commissie voor de Algemeene en Internationale Tentoonstelling te Brussel in 1910.

Ten einde een vergelijking met de verschillende onderdeelen der begrooting (zie bijlage II A) van uitgaven, voortvloeiende uit de deelneming van Nederland en de Koloniën aan de Tentoonstelling te Brussel in 1910 te vergemakkelijken werd besloten de boekhouding dusdanig in te richten dat de uitgaven onder dezelfde afdeelingen geboekt werden, als in genoemde begrooting zijn aangegeven.

Betalingen werden slechts gedaan, nadat de rekeningen door den Commissaris-Generaal waren goedgekeurd of het door hem aan de diverse Commissies gegeven Crediet niet werd overschreden. Op deze wijze werd bereikt dat het overzicht van den stand der uitgaven in ééne hand bleef, hetgeen temeer noodig was, daar uit den aard der zaak, het eindcijfer van de meeste posten niet onmiddellijk kon vastgesteld worden. Dat niettegenstaande deze regeling een tekort is ontstaan is het gevolg van bizondere omstandigheden, waarvan nader uit dit verslag zal blijken.

Wij laten hier allereerst een opgave volgen van het totaal der inkomsten en uitgaven, verdeeld over de verschillende hoofdstukken. Daarbij dient te worden opgemerkt, dat de inkomsten welke behooren tot bestrijding der uitgaven van een speciaal hoofdstuk, niet onder de inkomsten in deze staat zijn opgenomen, doch gediend hebben om het totaal der uitgaven van het desbetreffende hoofdstuk te verminderen. Hierop zal bij de specificatie der uitgaven telkens teruggekomen worden.

ONTVANGSTEN.

Subsidie van het Rijk	*f*	265000.—
„ „ Nederlandsch-Indië	„	95000.—
„ „ Suriname en Curaçao	„	3208.60
Opbrengst van uitgezette gelden	„	4910.59^{5}
Voorgeschoten gelden	„	39391.79^{5}
	f	407510.99

UITGAVEN.

Hoofdstuk	I.	Kosten van de Commissie en van den Commissaris-Generaal	*f*	24457.37
„	III.	Gebouw te Brussel	„	158989.47
„	IV.	Kosten ontwerp Gebouw en toezicht	„	9966.38
„	V.	Versiering der Nederlandsche en Koloniale afdeeling	„	64905.05
„	VI.	Bijdrage voor de tentoonstelling in de machinehallen	„	14337.—
„	VII.	Jury	„	2525.91
„	VIII.	Manutentie, expeditie en bewaren van kisten	„	4061.61
„	IX.	Bewaking en schoonhouden	„	6845.83
„	X.	Land- en Tuinbouw	„	55940.40[5]
„	XI.	Schoone Kunsten	„	11000.26[5]
„	XII.	Eigen inzendingen	„	17674.43
„	XIII.	Catalogus en Verslag	„	4416.38[5]
„	XIV.	Opruimen en inpakken	„	1381.50
„	XV.	Kosten in Nederland op de inzendingen van de Koloniën	„	20295.93
„	XVII.	Diverse betalingen	„	10713.45[5]
			f	407510.99

ONTVANGSTEN.

De drie eerste posten geven de bedragen aan van de subsidie van het Rijk, Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao ontvangen, tot een gezamenlijk bedrag van *f* 363.208.60. De subsidiën van de Koloniën betrof alleen de uitgaven voor de Koloniën in Europa gemaakt.

De leges betaald bij het incasseeren van de subsidie van het Rijk, werden onder „Diverse Uitgaven" geboekt.

Aangezien de ontvangen gelden voor een aanzienlijk deel niet direct benoodigd waren, werden deze voor een deel rentegevend uitgezet, terwijl de tot zekerheid ontvangen waarden bij de Trust en Safe Maatschappij te 's-Gravenhage, als derde, werden gedeponeerd Na aftrek van het bewaarloon van het onderpand sluit dit hoofdstuk met een saldo van *f* 4,910.59^{5}.

Ten slotte komt onder de ontvangsten een sluitpost voor „voorgeschoten gelden", tot een bedrag van *f* 39,391.79^{5}. Men heeft getracht het beheer, zoo zuinig mogelijk te voeren, waardoor in de meeste afdeelingen de uitgaven beneden de begrooting zijn gebleven. Uit den aard der zaak kon in zeer vele gevallen de schatting der uitgaven slechts globaal zijn en vielen deze later tegen. Toch zouden deze overschrijdingen wel te dekken geweest zijn uit de post „Onvoorzien", ware het niet dat de uitgaven voor het Gebouw de raming zeer belangrijk hadden overschreden. Onder de specificatie der uitgaven van Hoofdstuk III, zal daarop nader teruggekomen worden.

UITGAVEN.

HOOFDSTUK I.

Kosten van de Commissie en van den Regeeringscommissaris *f* 24.457.37

Deze post werd onderverdeeld in 16 afdeelingen en is samengesteld als volgt:

a. Inrichting bureau te 's-Gravenhage . . . . . *f* 746.78
hieronder zijn geboekt het inrichten van het bureau te 's-Gravenhage en de uitgaven voor gas- en waterleiding.

b. Lokaalhuur . . . . . „ 750.—
Nadat het Gebouw van het Rijksarchief, wegens verbouwing niet meer ter beschikking van het bureau gesteld kon worden, werd een locaal gehuurd aan het Plein 28, tegen een huurprijs van *f* 187.50 per kwartaal. Het bureau bleef daar gevestigd van Februari 1910 tot Februari 1911.

c. Bezoldigingen . . . . . „ 6.557.93
Dit bedrag geeft het totaal cijfer der bezoldigingen, uitbetaald aan de personen, verbonden aan het Bureau te 's-Gravenhage en Brussel, welk laatste in het gebouw op de tentoonstelling gevestigd was.

d. Extra schrijfloonen . . . . . „ 14.69
Bezoldiging voor extra schrijfwerk.

e. Bodeloonen . . . . . „ 595.50
Het loon van den bode, verbonden aan het bureau te 's-Gravenhage.

f. Kantoorbehoeften. . . . . „ 845.58[5]
Hieronder zijn begrepen kantoorbehoeften, zegels, kosten der schrijfmachine, gemeente telefoon.

g. Porti en telegrammen. . . . . „ 471.62[5]

h. Drukwerk . . . . . „ 446.89
Diverse circulaires en mededeelingen.

i. Reis- en verblijfkosten der Centrale Commissie . . . . . „ 1.430.05
Deze post is samengesteld uit 14 declaraties, ingezonden

door de leden der Centrale Commissie, wegens reis- en verblijfkosten te Brussel.

j. Idem van de leden der bijzondere Commissies . . . . . zijnde het totale bedrag van 59 declaraties, ingezonden door de leden der diverse bijzondere Commissies, wegens reis- en verblijfkosten te Brussel, voor zooverre deze niet onder de speciale hoofdstukken gebracht konden worden.	*f*	4.352.20
k. Uitgaven bijzondere Commissies . . . . . porti, bureaukosten, circulaires, telegrammen, schrijfloonen, kosten van vergadering etc. der bijzondere Commissies.	„	1.660.62[5]
l. Kosten van den Commissaris-Generaal	„	5.236.63
m[1]. Uitgaven te Brussel . . . . . voor het in orde brengen van de zitkamer van den Commissaris-Generaal in het Gebouw te Brussel en inrichting van het bureau aldaar.	„	478.80
m[2]. Kantoorbehoeften. } van het bureau te Brussel.	„	400.77
m[3]. porti, telegrammen en telefoon } van het bureau te Brussel.	„	437.53
n. Onvoorzien diverse kleine uitgaven. } van het bureau te Brussel.	„	31.76[5]

HOOFDSTUK II.

Voor de huur van het terrein behoefden geen uitgaven gedaan te worden.

HOOFDSTUK III.

Gebouw voor de Nederlandsche en Koloniale tentoonstelling te Brussel	*f*	158.989.47
Onder dit hoofd werden geboekt:		
de kosten van het maken der fundeering	„	5.167.55
de invoerrechten op het hout, voor zooverre deze voor rekening kwamen der Commissie	„	1.029,58[5]
de assurantie van het Gebouw	„	1.414.65
brandbluschmiddelen en aanleg daarvan	„	1.077.86
opruiming der fundeering, ten einde het terrein weder in den oorspronkelijken toestand af te leveren	„	2.246.80
kosten der waterleiding, en waterafvoer, electrische installatie	„	3.339.38
Firma Reinders en Van 't Ende voor het oprichten van het Gebouw, bijwerk en diverse later opgegeven werken . . .	„	146.378.44[5]
De som dezer posten bedraagt	*f*	160.654.27

waartegenover staat de bijdrage gezonden door den heer C. van Son, administrateur van het Algemeen Nederlandsch Verbond, voor de bouwkosten van het Paviljoen voor Groot Nederland op het tentoonstellingsterrein	*f*	950.—
de huur betaald door de Zaanlandsche Zilversmederij te Haarlem, voor een arcade aan de tuinzijde van het Paviljoen. .	„	476.80
en de huur uit denzelfden hoofde betaald door de Nederlandsche Sigarenfabriek „de Huifkar", Hamers & Co., te Oisterwijk .	„	238.—
	f	1.664.80
Zoodat per saldo de uitgaven bedragen, zooals boven vermeld.	*f*	158.989.47

Op de begrooting was voor dit Hoofdstuk *f* 100.000.— uitgetrokken. Afgezien van enkele genoemde kleine posten, blijkt dat de eigenlijke bouwkosten de raming verre hebben overschreden. Er moest een niet onbelangrijk bedrag besteed worden, voor het maken der fundeering, en later voor de opruiming daarvan. Doch ook de rekening der firma Reinders en Van 't Ende overtrof verre de begrooting. Het gebouw toch was aangenomen voor *f* 110.000.—. Spoedig bleek het, dat de plaatsruimte niet voldoende zou zijn, zoodat het gebouw werd vergroot en bovendien een afzonderlijk paviljoen voor Groot Nederland werd opgericht. Het laatste paviljoen kostte *f* 13.313.60, terwijl de vergrooting van het gebouw onder het bijwerk werd opgenomen. Bovendien werd het Gebouw door een hevigen storm beschadigd, zoo dat het moest worden recht gezet, hetgeen een uitgave van *f* 13.301.45 vorderde, terwijl na den grooten brand op de tentoonstelling uitgebroken, het Algemeen Comité, verschillende veiligheidsmaatregelen voorschreef, welke verschillende extra uitgaven veroorzaakten, terwijl ook aan bijwerk, waaronder de bovengenoemde vergrooting, een aanzienlijk bedrag betaald moest worden. De uitgaven van dit hoofdstuk geven dus een bedrag van *f* 58.989.47 boven de begrooting aan.

HOOFDSTUK IV.

Kosten van het ontwerp Gebouw en toezicht	*f*	9.966.38

De post vormt het bedrag van het honorarium van den Heer W. Kromhout en diens verschotten, bij het toezicht op de uitvoering.

HOOFDSTUK V

Versiering der Nederlandsche en Koloniale afdeeling	*f*	64.905.05

Dit hoofdstuk werd gesplitst in 4 onderafdeelingen:

a. Kunstnijverheid . . . . . *f* 7.341.60
bevattende de uitgaven der 9de sub Commissie voor reis- en verblijfkosten, het versieren der afdeeling Kunstnijverheid met bloemen, en de inrichting dezer afdeeling.

b. Koloniale afdeeling . . . . . „ 10.189.25
bevattende de uitgaven voor het maken van diverse timmerwerken in het Paviljoen voor de Indische afdeeling.

c. Algemeene Versiering . . . . . „ 44.172.21
Het in orde brengen van diverse afdeelingen, maken van een decoratief geheel, bekleeden der muren, beschilderen van doekramen, stoffeering etc. benevens honorarium aan den architect, den Heer W. Kromhout Czn.

d. Diversen. . . . . „ 3.201.99
Hieronder werden geboekt de uitgaven voor de versiering van het Paviljoen voor Groot Nederland, het stellen van banken en tuinsieraden, etc.

HOOFDSTUK VI.

Bijdrage voor de tentoonstelling in de machinehallen . . . . *f* 14.337.—

Aan het Bestuur voor de tentoonstelling te Brussel was verschuldigd voor plaatsruimte in de machinegalerij . . . . . frs. 30.000.—
benevens voor plaatsruimte boven de 1500 M². . . . . „ 4.800.—
voor plaatsruimte van de baggermachine van de Werf Conrad in den tuin . . . „ 2.073.60

frs. 36.873.60 = „ 17.621.89

Bovendien werd door het tentoonstellingsbestuur voor plaatsruimte in den tuin betaald:
voor de werf Gusto . . . . . frs. 518.80
voor de Haarlemsche machinefabriek . „ 778.70
voor Gebr. Stork & Co. . . . . „ 90.—
voor Werf Hubertina . . . . . „ 45.—

frs. 1.432.50 = „ 686.31

Totaal . . . *f* 18.308.20

Hiervan werd door de gezamenlijke inzenders in de Machinehal betaald . . . . . frs. 8.306.10 = *f* 3.971.20
zoodat het saldo der uitgaven bedraagt . . . . . *f* 14.337.—

HOOFDSTUK VII.

Reis- en verblijfkosten van de leden der Jury . . . . . *f* 2.525.91

Aan de leden van de Jury werden vergoed de reiskosten, benevens *f* 10.— per dag vacatie-geld.

Onder dit hoofd werden geboekt de declaraties van 33 juryleden.

HOOFDSTUK VIII.

Manutentie, dienst der expeditie, en het bewaren van kisten . *f* 4.061.61

Aan den Heer B. van Spanje, expediteur te Amsterdam, werd inzake de expeditie der goederen uitbetaald. . . . . *f* 616.42

De manutentie op het tentoonstellingsterrein geschiedde door het Comité executief; waarvoor verschuldigd was frs. 13.937.— „ 6.676.72

Totaal . . . *f* 7.293.14

Als tegemoetkoming in de kosten der manutentie werd door de inzenders betaald *f* 1.— per M². grond oppervlakte in de machinegalerij en in het Gebouw *f* 1.25 per M². ingenomen grondvlak en *f* 0.75 per M². muurvlakte.

Uit dien hoofde werd ontvangen . . . . . *f* 3.254.85

verminderd met incassokosten . . . . . „ 23.32

„ 3 231.53

zoodat het saldo der uitgaven bedraagt . . . . . *f* 4.061.61

HOOFDSTUK IX.

Bewaken en schoonhouden der Nederlandsche en Koloniale afdeelingen . . . . . *f* 6.845.83

Onder deze post zijn begrepen de kosten van voeding en verpleging van het detachement Nederlandsche militairen, belast met de bewaking van het Nederlandsch Paviljoen gedurende de tentoonstelling, reiskosten naar Brussel, verzekering van het detachement tegen ongelukken, huisvesting en eenige kosten, door het departement van oorlog gemaakt, wegens het verzenden van goederen van militairen belast met de bewaking.

HOOFDSTUK X.

Land- en Tuinbouw. . . . . *f* 55.940.40 5

De uitgaven voor land- en tuinbouw betreffen zoowel de tentoonstelling in het Gebouw, als het in orde brengen van den tuin voor het Gebouw. Het geschikt maken van

den grond vóór tuinbouw en den aanleg van den tuin, waarin zich een fontein bevond, die grootendeels door de gelden der Commissie betaald moest worden, kostte een aanzienlijk bedrag. Men meende bovendien erop te mogen rekenen dat de bloemisten gebruik zouden maken van de hun aangeboden gelegenheid hunne planten en heesters te exposeeren. In die verwachting werd de Commissie teleurgesteld, zoodat deze zelf moest zorgen dat de tuin van planten en bloemen werd voorzien.

De voornaamste posten, welke onder dit hoofdstuk gebracht werden zijn:

Bureaukosten, reis- en verblijfkosten der Commissieleden, en diverse uitgaven in verband met de afdeeling land- en tuinbouw	*f*	4.803.88⁵
Ed. Cuypers, honorarium als architect voor den aanleg van den tuin, hekken en verschotten	„	3.296.88
Het in orde brengen van den tuin, en het onderhoud waaronder begrepen de levering der planten	„	16.185.78
Steen- en metselwerk	„	3.684.92
Betonwerk fontein	„	5.263.02
Tuinversiering	„	1.085.—
Bijdrage in de kosten van het maken van 4 monumentale hekken tot afsluiting van den tuin	„	2.000.—
Nederlandsche Heidemaatschappij, inzending van boschwezen en zoetwatervisscherij	„	1.022.84⁵
Huur van een electrische motor, installatie, en kosten van de monteurs	„	2.380.92⁵
Bouw van vitrines	„	6.680.40
Aankoop van versche groenten en fruit	„	10.115.73
Aankoop van kaas	„	7.542.65
Kisten voor de verpakking	„	1.452.97
De overige uitgaven zijn samengesteld uit tal van kleinere posten, waaronder de subsidie aan de Nederlandsche Melk. hyg. Vereeniging, Vereeniging Nederlandsch rundvee stamboek en drukwerk	„	7.431.67
Totaal	*f*	72.946.67⁵

Hiertegenover stonden aan ontvangsten:

De subsidie van het Bestuur der tentoonstelling, ontvangen als bijdrage voor de fontein frs. 6.000.—	„	2.867.20
Verkochte groenten „ 29.143.20	„	13.872.16
Diverse, na afloop der tentoonstelling verkochte voorwerpen	„	266.91
Totaal	*f*	17.006.27
zoodat het saldo der uitgaven bedraagt	„	55.940.40⁵

HOOFDSTUK XI.

Schoone Kunsten	*f*	11.000.26 5
De uitgaven onder dit hoofdstuk vermeld, bevatten het inrichten der afdeeling, huur van stoelen en verzendingskosten naar Brussel	„	2.617.62
De kosten der expeditie, drukwerk, telegrammen, assurantie, versiering, surveillance en de reis- en verblijfkosten der commissieleden	*f*	8.382.64 5

HOOFDSTUK XII.

Eigen inzendingen	*f*	17.674.43
Hieronder werden geboekt de uitgaven in verband met diverse eigen inzendingen	„	7.963.35 5
en in de tweede plaats de kosten van het handelsinformatiebureau met de daaraan verbonden inzendingen betreffende handel en nijverheid in het algemeen	„	9.711.07 5
De voornaamste posten van de eerste afdeeling bestaan uit		
Assurantie	„	221.—
Photo's van Rijksopvoedingsgestichten	„	475.—
Kosten van vitrines	„	1322.—
Subsidie inzending pharmaceutische Industrie	„	1200.—
Afdeeling Zeevisscherij, waaronder subsidie voor het Diorama	„	2033.91
Inrichting der afdeelingen	„	172.95
Spiegelglas en vensterglas	„	269.05
Subsidie voor het maken van vitrines aan de afdeeling Onderwijs	„	140.—
Diverse kleine uitgaven, waaronder aan het Nederlandsch Schoolmuseum, Industrieschool voor meisjes te Groningen, Nijverheidsteekenschool te Schoonhoven, Veiligheidsmuseum te Amsterdam en expeditie	„	2129.44 5
Totaal	*f*	7.963.35 5
De kosten van het handelsinformatiebureau en de daarbij uitgestalde collectieve inzendingen op het gebied van handel en nijverheid bedroegen	*f*	26329.63 5
waarvan door bijdragen van belanghebbenden gedekt werd	„	16.618.56
Zoodat een saldo blijft van	*f*	9.711.07 5

HOOFDSTUK XIII.

Catalogus en Verslag	*f*	4 416.38 5

Onder deze uitgaven zijn opgenomen de drukkosten van diverse verslagen en den catalogus, brochures arbeidswet, overzicht

van het Nederlandsch armwezen, brochures over armenzorg, etc. en de kosten van de vertaling van den catalogus en diverse brochures tot een gezamenlijk bedrag van . . . . *f* 7154.17[5]

Daartegenover stonden de ontvangsten:

Netto opbrengst van verkocht drukwerk . . . . . „ 2737.79

zoodat het totaal der uitgaven bedraagt. . . . . *f* 4416.38[5]

De kosten van het drukken van het verslag zullen nog nader verrekend moeten worden.

HOOFDSTUK XIV.

Opruimen en inpakken, afbreken en opruimen der versieringswerken. Inpakken der eigen inzendingen . . . . . *f* 1381.50

Het inpakken, voor zooverre dit voor rekening der Commissie kwam, geschiedde voornamelijk onder beheer van den heer B. van Spanje, die daarvoor declareerde . . . . . „ 1170.—

De overige uitgaven bestaan uit onkosten bij de verzending van goederen uit groep I en de inzending van het Ministerie van Marine.

HOOFDSTUK XV.

Kosten in Nederland, vallende op de inzendingen van de Koloniën *f* 17042.21[5]

Onder dit hoofdstuk werden geboekt:

Assurantie	„	915.70
Secretaris der Bijzondere Commissie, aan verschotten, bureaukosten, etc.	„	489.56
Diverse uitgaven van de inrichting der afdeeling	„	1973.27
Ed. Cuypers, architect, honorarium en verschotten	„	6362.82[5]
Kosten bij de afwikkeling . . . . . , ...	„	261.73
Transportkosten van goederen uit Indië	„	2960.75
Diverse uitgaven als drukkosten, schrijfbehoeften, reiskosten	„	831.58
Arbeidsloonen der werklieden te Brussel	„	2005.—
Reis- en verblijfkosten idem	„	835.30
Kosten van toezicht.	„	406.50
Totaal . . .	*f*	17042.21[5]

HOOFDSTUK XV*bis*.

Kosten in Nederland, zending uit Suriname. . . . . *f* 2.074.09

Op deze post werden geboekt:

Declaratie van den Heer Ed. Cuypers, voor honorarium en verschotten	*f*	1.604.30
Diverse uitgaven	„	569.60

Als batig saldo van de speciale rubber-tentoonstelling te Tervueren werd door den heer J. G. von Hemert geremitteerd een bedrag van . . . . . *f* 99.81
welk bedrag de rekening Suriname werd goedgeschreven.

HOOFDSTUK XV*ter*.

Kosten in Nederland van de zending uit Curaçao	*f*	1.179.62^5
Op dit hoofdstuk zijn geboekt de declaratie voor honorarium en verschotten van den heer Ed. Cuypers	*f*	1.604.30
Diverse uitgaven	„	21.15

Daarentegen werd in het Credit der rekening geboekt een bedrag van het saldo van de opbrengst van den verkoop te Brussel van goederen groot *f* 1183.47, verminderd met diverse uitgaven ten bedrage van *f* 737.64^5 . . . . . *f* 445.82^5

HOOFDSTUK XVI.

Onder dit hoofdstuk werden hier te lande geene uitgaven gedaan.

HOOFDSTUK XVII.

Diverse uitgaven	*f*	10.713.45^5
Hieronder werden opgenomen diverse uitgaven, welke niet onder een der andere hoofdstukken geboekt konden worden, waaronder de rekening van de firma Reinders en van 't Ende, voor werkzaamheden in diverse afdeelingen van het gebouw	*f*	3.286.58
het maken van uitstalkasten	„	1.102.12
Verkooprecht, betaald aan den Directeur-Generaal der tentoonstelling frs. 2000.—	„	955.80
Bizondere kosten bij de opening der tentoonstelling	„	656.38
Bizondere werkzaamheden aan het Gebouw, in verband met het bezoek van Z. M. den Koning van België	„	3.255.63

benevens diverse kleinere bedragen, voortvloeiende uit onvoorziene omstandigheden, leges bij de incasseering der subsidie, tot een totaal bedrag van	*f*	3.056.98 5
Totaal . . .	*f*	12.313.49 5
Daarentegen werd ontvangen van verschillende inzenders:		
Restitutie voor het maken van uitstalkasten, netto	„	571.19
Restitutie van verkooprecht.	„	733.15
Opbrengst verkoop van diverse goederen	„	295.70
zoodat het saldo der uitgaven bedraagt	*f*	10.713.45 5

De gespecificeerde rekening, waarvan hier de verzamelposten zijn opgegeven, is door den Commissaris-Generaal en den 1sten Secretaris der Centrale Commissie nagezien, met de daarbij behoorende bescheiden vergeleken en accoord bevonden. Genoemde heeren hebben daarover rapport uitgebracht aan de Centrale Commissie, die zich daarmede heeft vereenigd.

S. J. HOGERZEIL.